

स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंघी



बाबू श्रीबहादुर सिंहजी सिंघीके पुण्यश्लोक पिता

जन्म-वि स १९२१ मार्ग बदि ६ ॥ स्वर्गवास-वि स १९८४, पोष सुदि ६

दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय  
स्व. श्रीबाबू बहादुरसिंहजी सिंघी



अजीमगंज फलरुत्ता

जन्म ता २०६१००५]

[मृत्यु ता ७०१९४४

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

\*\*\*\*\*[ग्रन्थांक ४]\*\*\*\*\*

नागेन्द्रगच्छीय - श्रीमद्दुदयप्रभसूरिरचित

धर्माभ्युदय महाकाव्य



SINGHI JAIN SERIES

\*\*\*\*\*[NUMBER 4]\*\*\*\*\*

DHARMĀBHYUDAYA MAHĀKĀVYA

OF

ŚRĪ UDAYAPRABHA SŪRI

कलकत्ता नियासी

साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्द्रजी सिंघी शुष्पस्मृतिनिमित्त

प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

# सिंघी जैन ग्रन्थ माला

[ जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैशालिक, कथानक-रसादि विविधविषयगुम्फित, प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगुंजर-राजस्थानी आदि मानामापाविषयः साधुजनीय पुरातन वाक्य तथा नूतन संतोषनामक साहित्य प्रकाशितो सर्वभेद जैन ग्रन्थावलिः ]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्द्रजी-सिंघीसत्युव

स्व० दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंहजी सिंघी



प्रधान सम्पादक तथा संपादक

आचार्य जिन विजय मुनि

(समग्रान्य निष्पादक-प्राचीन विद्या भवन-वृं ६३)

संप्रेषक संस्था

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी तथा श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

प्रकाशनकर्ता

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन, मुंबई

## ॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति ब्रह्मभिषे देवो सुप्रसिद्धा मनोरमा । सुनिंदावाद इत्याख्या सुरी वैभवशालिनी ॥ १  
 बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊचेशवंशजाः । घनाभ्या नृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥ २  
 श्रीहालचन्द्र इत्यासीत् तेषुको बहुभाग्यवान् । साधुपत् सचरित्रो यः सिंधीकुलममकरः ॥ ३  
 धान्य पृथागतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कठिकातामहापुर्यां पृथग्धर्मार्थनिश्चयः ॥ ४  
 कुशाग्रीयस्वख्यैव सन्तुष्या च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां कर्मां कोट्यधिरोऽजलिष्ट सः ॥ ५  
 तस्य मनुकुमारीति सप्रारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी श्रीलक्ष्मीभाग्यभूषणा ॥ ६  
 धीयहादुरासिंहाख्यो गुणवोस्तनयस्तयोः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीमिधिः ॥ ७  
 प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकमुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥ ८  
 धीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् दक्षिणायाम्बुवत् पितुः ॥ ९  
 नरेन्द्रसिंह इत्याप्यखेत्रस्त्री मध्यमः सुतः । सुनुवीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥ १०  
 सन्निव त्रयोऽपि सत्यप्रा आसन्भक्तिपरायणाः । विनीताः सात्वा भव्याः पितृमांसांनुगायिनः ॥ ११  
 अन्येऽपि बहवस्तथाभ्यन् स्वछादिवान्धवाः । धर्मजैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥ १२

अन्यथा -

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदावारी वधिर्यं विदुषां सतु ॥ १३  
 गार्हकानो न बुर्भावो न विलासो न दुर्मयः । इष्टः कदापि त्रुणेहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥ १४  
 भक्तो गुहजनानां स विनीतः सज्जनान् मतिः । चम्पुजनेऽनुरोधोऽभूत् मीठः पोष्यगणेष्वपि ॥ १५  
 देव-कारुण्यतिशोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सस्कृताग्रियः ॥ १६  
 समुद्रस्य सम-स्रस्य धर्मसोऽर्कपद्मेतवे । प्रचाप्य च शिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥ १७  
 गत्या सना-समित्तादौ भूत्वाऽप्यक्षपदाग्नितः । दया दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मताः ॥ १८  
 पूर्वं धनेन देदेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सक्कमांश्चि सदापयः ॥ १९  
 अध्यापयदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद्विशिष्टं स कार्यं मनसविन्दयम् ॥ २०  
 पुरयः पित्वा सदासक्तो सम्पत्-ज्ञानरचिः स्वयम् । तत्रात् तत्रज्ञानदृष्ट्यै बलनीर्यं मयाऽप्ययम् ॥ २१  
 विचार्यैवं स्वयं चित्तो पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । अद्यास्पदसमिप्राणां विदुषां ऋषि पाठनाम् ॥ २२  
 जैनज्ञानमसारायं स्वाने शा न्ति नि के त ने । सिंधीपदाङ्कितं जैन ज्ञान पीठ नवीक्षिपम् ॥ २३  
 धीमिनविजयः प्राज्ञो सुनितरत्रा च विद्युतः । स्वीकृतुं माथिलखेन कल्याणियाकं पदम् ॥ २४  
 तस्य सौजन्य-सौहार्द-सौर्वीदायार्मादिसतुषुः । पत्नीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं परम् ॥ २५  
 कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रस-नगाडै-चन्द्रैन्द्रे त्रारपिता स्वपीथत ॥ २६  
 प्रारुणं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूतां प्रन्यानां प्रयत्नं तथा ॥ २७  
 तस्यैव मेरणां प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृभेषुषे चैषा मारुषा प्रन्यमाटिका ॥ २८  
 उदारचेतसा तेन धर्मशालेन दाणिता । स्वपितृं पुष्कळं दूष्यं तत्परकार्यमुनिदये ॥ २९  
 छात्राणां पृथिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं तं प्रदत्तवान् ॥ ३०  
 जलपाप्यादिकानां तु भातिदृश्यादसौ मुनिः । कार्यं शिष्याधिकं तत्र समप्यान्वय चास्वितः ॥ ३१  
 तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छत । प्रन्यसात्तामकाशाय भद्रोत्साहा धर्मांतरः ॥ ३२  
 मन्द-निर्धै-चन्द्रै-चन्द्रै-जाला पुनः सुपोजता । प्रन्यावस्थाः स्थिरावाय विस्ताराय च नूतना ॥ ३३  
 ततः सुहृत्समसर्ज्य सिंधीवंशभल्लण । भा वि षा अ य ना देषं प्रन्यभावा समर्पित ॥ ३४  
 भाषीच्छस मनोबान्धाऽपूर्वां प्रन्यप्रकाशने । तदर्थं स्वपितृं तेन लक्षावधि दि कृष्यन्म् ॥ ३५  
 पूर्विकात्वात् विपेहेन्म् । शौभावावागमरन्तुनाम् । स्वपितृव्याय कायेन स्वां तं सुकृती ववी ॥ ३६  
 इन्दु-सं-दूष्य-नेत्रांस्ते मांश्च भाषादस्युच्छे । कठिकाताम्बुपुर्यां तं प्राश्रयान् परमां गतिम् ॥ ३७  
 विन्दुस्यैव तत्पुत्रोः प्रेषसे विदुषांमनः । तपैव मपितुः सपुत्रे प्रकाशयतेऽनुता पुत्र ॥ ३८  
 इयं प्रन्याश्रमिः मेधा मेधा प्रन्यावतां यथा । भूषाद् भूयै सतां सिंधीकुलसिद्धिचक्रिभ ॥ ३९  
 सिद्धयवकृताद्गाया सविदानन्ददा सदा । विरं नन्दविवं कोके धीर्यैवी प्रन्यचरुऽऽ ॥ ४०

## ॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

सखि श्रीनेदपादाण्यो वेको मारतविशुधः । रूपाहेलीति सदाप्री पुरिका उत्र सुखिदा ॥  
 सदाचार-विचाराम्यां प्राचीनवृत्तेः समा । धीमचतुरसिंहोऽत्र रातोऽङ्गनयभूमिपः ॥  
 उत्र धीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाह् । श्रावधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥  
 सुज्ञ-भोजयुक्ता भूया जाता यस्मिन् महाकुले । किं वण्यंते कुलीनत्वं तत्कुलजावजन्मनः ॥  
 पवी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-कावण्य-सुवाह-सौजन्यभूमिवा ॥  
 क्षत्रियाणीप्रभाषणां शौर्योदीरसुखाकृतिम् । यो दृष्ट्व जतो मेने राजन्यकुलजा खियम् ॥  
 पुत्रः किसर्गसिंहाण्यो जावस्योरतिप्रियः । रणमष्ट इति चान्यद् यस्मान जननीकृतम् ॥  
 श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपुत्र्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्मपन्यविधातां पादगामी जनप्रियः ॥  
 आतातो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः धीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-श्रद्धास्पदं परम् ॥  
 तेनाभाप्रतिमिस्था स वस्युः स्वतन्त्रिषी । रक्षितः, सिद्धिः सम्यक्, कृतो जैनमत्तानुगः ॥  
 दौर्भाग्यात् तच्छिरोनांछ्ये गुरु-तातो दिवंगवी । विमूढः स्वगृहात् सोऽप यदृच्छया विनिर्गतः ॥

तथा च—

भ्रान्ता नैकेषु देशेषु सेविता च बहून् नरात् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥  
 श्रान्तान्तेकशाखाणि बाजाधर्मसतानि च । मध्यस्थयुतिना तेन सत्वात्तत्त्वगवेदिना ॥  
 क्षपीता विविधाः भाषा भारतीयो युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रसन्नतनकालिकाः ॥  
 येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहूषी केषा ऐतिह्यतथ्ययुक्तिव्याः ॥  
 स बहुभिः सुविद्वन्निष्कन्मण्डलैश्च साकृत्तः । विनविजयनाम्नाऽसी ज्वायोऽभवद् मनीषिषु ॥  
 यस्य वा विशुतिं ज्ञात्वा धीमद्गान्धीनहात्मना । आहूतः सार्धं पुण्यपचनान् स्वपमन्यदा ॥  
 पुरे चाहममदावादे राक्षीपलिक्षणलघः । विद्यापीठ इति क्यात्सा प्रतिष्ठितो पदाऽभ्रवद् ॥  
 आचार्यत्वेन सत्रोचिर्नियुक्तः स महात्मना । रत्न-मुनि-निधीर्भन्दे पुरा तत्स्वरक्षयमन्दिरं ॥  
 वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं वतः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तसंसंस्कृतिमधीतवान् ॥  
 यत् शाराय सहायो राहकार्यं च सकियम् । कारावासोऽपि सम्भासो येन स्वराज्यपर्यभि ॥  
 क्त्वात् वतो विनिर्मुक्तः शिवः धान्ति विकेठने । विश्वबन्धकवीन्द्रधीरधीन्द्रनायभूमिषु ॥  
 श्रीचीपरवसुवं जैन ज्ञानपीठं उदाधितम् । स्थापितं तत्र सिंधीधीटालचन्द्रस्य सज्जना ॥  
 प्रतिष्ठितस्य सहायो पदेऽभिष्टातसम्पन्नके । अध्यापयन् धरान् दिप्यान् प्रमन्यन् जैनवाक्ययम् ॥  
 तस्यैव श्रेणो प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे द्वेषा मारुभा ग्रन्थमालिका ॥  
 स्वपैयं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थिप्रवृत्तिषु प्रयत्नवः ॥  
 बाण-पद-नैवेद्यं देवं सुवाङ्मनगरीस्थितः । मुंदरीति विद्वद्गण्यवः कर्तृयाजकूपीससः ॥  
 प्रुचो भारतीयानां विद्यार्थो पीठनिर्मितो । कर्मनिष्ठस्य तस्यामूर् प्रयत्नः सफलोऽप्यिरात् ॥  
 सिंधुनां धीमतां योग्यात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भा रती य पदोपेव विद्या भव न सन्ध्या ॥  
 आहूतः सहकार्यार्थं स मुनिश्चैन सुदृढा । वयः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रवृत्तवान् ॥  
 उल्लसन्नेन्दुना उल्ल सेवाऽधिका क्षपेक्षिता । स्वीकृता नम्रभायेन साऽप्याचार्यवदाधिता ॥  
 मन्द-निधेय-मन्दान्दे येकमे विद्विता पुनः । पृथग्ग्रन्थावलीस्यैवंकृत् तेन नन्ययोजना ॥  
 पराम्भात् खलसस्य धीसिंधीकुलनास्तता । भा विद्या भवता येवं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥  
 प्रुदा-रुसाहाय्ये पुनस्तस्योपदेशवः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाप मुक्तीतिना ॥  
 देवापस्ते गते काले सिंधीपर्वो दिवंगवः । यत्स ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥  
 निरुकार्यप्रगल्भं यदधीकृतदामजैः । राजेन्द्रविद्वदुपदेश साकृतं तत्प्रयत्नवः ॥  
 पुण्यक्षीकृतिपुत्रोना ग्रन्थमालाकृते पुनः । बन्धुन्येष्टो गुणधेयो दृढेकं प्रवृत्तवान् ॥  
 ग्रन्थमालाप्रसिद्धयै निरुत्तरं तस्य संश्रितम् । धीसिंधीबन्धुभिः सर्वं वर्तमानमुनिधीयते ॥  
 विद्वन्महत्वाद्वासा सविज्ञानवत्सा स्या । चिरं नन्वियं चोके त्रिनविंशत्यभ्यारती ॥

# सिंधी जैन ग्रन्थमाला

## ॐ अद्यावधि मुद्रितग्रन्थनामावलि ॐ

- |  |  |
|--|--|
| १ मेरुद्वाराचार्यविरचित प्रबन्धचिन्तामणि<br>मूल संस्कृत ग्रन्थ.          | १२ बसोविजयोपाध्यायविरचित<br>ज्ञानचिन्तुप्रकरण. |
| २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह बहुभिन्न ऐतिहासिक-<br>परिपूर्ण अनेक निबन्ध संग्रह. | १३ हरिवेणाचार्यकृत गृह्यतृक्याकोश.             |
| ३ राजशेखरसूरिविरचित प्रबन्धकोश.  | १४ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह, प्रथम भाग.         |
| ४ जिनप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प.   | १५ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्तोर्यान. (श्रावण)     |
| ५ नैषविजयोपाध्यायकृत देवानन्दमहाकाव्य.                                   | १६ दुर्गादेवकृत रिष्टसमुच्चय.                  |
| ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा.  | १७ नैषविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य.        |
| ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा.                                      | १८ कवि शम्भुक रत्नमालाकृत सन्देशरासक.          |
| ८ भद्राकृतशुद्धवैकृत अकलङ्कप्रबन्धत्रयी.                                 | १९ भद्रवैकृत शतकत्रयादि सुभाषितसंग्रह.         |
| ९ प्रबन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर.                                      | २० शान्ताचार्यकृत न्यायावतारवार्तिक-सूक्ति.    |
| १० प्रभाषन्दसूरिविरचित प्रभाषकचरित.                                      | २१ कवि धाहिलरविरचित पञ्चमसिरीचरित. (अप०)       |
| ११ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित भावचन्द्राणि-<br>चरित.                     | २२ महेश्वरसूरिकृत नाणपचमीकहा. (श्राव०)         |
| १२ Life of Hemachandrāchārya. By Dr G. Bühler.                           | २३ भद्रवाहुसंहिता.                             |
|  | २४ सिद्धेश्वरसूरिकृत कथाकोपप्रकरण. (अ०)        |
|  | २५ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य.         |

## ॐ संप्रति मुद्र्यमाणग्रन्थनामावलि ॐ

- |   |  |
|---|--|
| १ खरतरमच्छत्रुदुर्गाचार्यविरचित.  | १० जयपाहुडनाम निमित्तसाध. (श्रावण)         |
| २ कुमारपालचरितसंग्रह.   | ११ कौकिलविरचित लीलावतीकथा (श्रावण).        |
| ३ विविधयन्त्रीयपट्टावलि-संग्रह.   | १२ गुणचन्द्रविरचित मनीकमैचन्द्रयंशप्रबन्ध. |
| ४ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह, भाग २.   | १३ नयचन्द्रविरचित हनुमिरत्नमहाकाव्य.       |
| ५ विद्यसिसंग्रह - विज्ञप्ति म हाके ख - विज्ञप्ति<br>- - - - - विवेची आदि अनेक विज्ञप्तिकेव समुच्चय. | १४ नरेन्द्रसूरिकृत नर्मदासुन्दरीकथा. (अ०)  |
| ६ वरशेखरसूरिकृत कुचलयमालाकथा.   | १५ जिनदत्ताख्यानग्रन्थ (श्रावण).           |
| ७ कीर्तिकौमुदी आदि वस्तुपालप्रशस्तिसंग्रह.  | १६ लयभूषित पञ्चमचरित (अपभ्रंश).            |
| ८ रामोदकृत उक्तिव्यञ्जिक प्रकरण.  | १७ सिद्धिचन्द्रकृत फाल्गुयप्रकाशखण्डन.     |
| ९ महासुनिगुणपालविरचित जंबूचरित (श्रावण).  | १८ जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला. (अ०)       |
|   | १९ शैल्यकृत अर्थशास्त्र-सटीक.              |

## ॐ मुद्रणार्थे निर्धारित एवं सज्जीकृतग्रन्थनामावलि ॐ

- १-भावचन्द्राणिकृत विवेकविलासटीका, २-पुरातन राम-भासादि-संग्रह, ३-प्रकीर्ण वाक्य-प्रकरण, ४-सिद्धिचन्द्रो-  
पाध्यायविरचित पाण्डवदत्ताटीका, ५-देवचन्द्रसूरिकृत मूलसुदिप्रकरणटीका, ६-रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका,  
७-यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्धव्यवहृत ८-जिवेधराचार्यकृत प्रमाणसंग्रह ९-महासिद्धीसंग्रह, १०-संक्षेपमा-  
चार्यकृत भावस्यवत्प्रकाशबोध, ११-राजेश्वरदासकृत १२-उपदेशचन्द्रप्रबन्ध १३-वर्द्धमानाचार्यकृत गणपतेश्वरविर-  
चित १४-प्रविष्टाशोभकृत लोमसीभान्यकाव्य, १५-नैषचन्द्रकृत पञ्चमसिरीचरित (अपभ्रंश) १६-श्रीलोक-  
चार्यविरचित महापुराणचरित (श्रावण महाग्रन्थ), १७-वदप्यहरचरित (श्रावण) १८-नेमिनाथचरित (अपभ्रंश-  
महाग्रन्थ), १९-उपदेशचरित (वर्द्धमानाचार्यकृत) २०-निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रन्थ), २१-सुन्दर-  
चरित (संस्कृत काव्यग्रन्थ), २२-राववर्द्धन पाठककृत भोजचरित २३-अमोदनामिककृत कामधाराचरित-  
२४-लोकेश्वरकृत विदग्धसुखमन्धनटीका, २५-समवहन्दरारिकृत इन्द्राक्षरकृत २६-पाण्डवसर्वण, २७-पुरातन-  
प्रभाषणसंग्रह-हिन्दी भाषान्तर, २८-भुवनभावचरित भावबोध, २९-भुवनसुन्दरी चरित (श्रावणकथा) इत्यादि, इत्यादि-

# धर्माभ्युदयमहाकाव्य - विषयानुक्रम

सिंधीजैनग्रन्थमाला संस्थापक-स्वर्गस्थ बाबू श्री बहादुरसिंहजी सिंधी

## स्मरणाञ्जलि

धर्माभ्युदय - प्रास्ताविक	१ - १०
दिवंगत मुनिवर्यश्रीचतुरविजयजी स्मरण-सुमनाञ्जलि	११ - २९
ग्रन्थपरिचय [ ले० श्रीयुत कनैयालाल भा० दवे, पाठण ] ...	३० - ४७
१ तीर्थयात्राविधियर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।	१ - ६
मङ्गलम् ... ..	१
ग्रन्थकृतः पूर्वोच्चार्यः ... ..	१
संघमाह्वल्यम् ... ..	२
वस्तुपालमाहात्म्यम् ... ..	२
प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम् ... ..	२
वस्तुपालवंशवर्णनम् ... ..	२ - १
वस्तुपालस्य कुलगुरुवः ... ..	३
वस्तुपालस्य जिज्ञासा ... ..	३
राजन्यापारस्य साफल्यम् . ... ..	३
प्रभावता ... ..	४
ससंघं तीर्थयात्राया विधिः ... ..	४
२ ऋषभस्वामिपूर्वभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।	७-२२
अभयकरदृष्टचरितम् ... ..	९-१७
३ ऋषभस्वामिजन्म-व्रतादिवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।	२३-३६
कुलकटागतमुत्पत्तिर्नवयथ ... ..	२३
धनदास्ययाहृषीबस्य ऋषभशीर्षकृतधरितम् ... ..	२४
४ भरतयाहुषलिवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ।	३७-५०
भद्रारकारकष्टान्त ... ..	४२
५ शत्रुञ्जयतीर्थोत्पत्ति-ऋषभनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः । . .	५१-५६
६ भरतनिर्वाणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ।	५७-६०
ऋषभस्वामिनिर्वाणमहोत्सव ... ..	५७
भरतचक्रवर्तिकेवलक्षण निर्वाणे ... ..	५९
७ शत्रुञ्जयमाहात्म्योत्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ।	६०-६४
करादिपद्योत्पत्ति ... ..	६१
शत्रुञ्जयतीर्थोत्पत्तिवर्णनम् ... ..	६२
८ जंबूस्वामिचरितवर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ।	६५-९६
जंबूस्वामिपूर्वभवचरितम् ... ..	६५
जंबूस्वामिचरितम् ... ..	६८
सप्तविन्दुताहरणम् ... ..	७०
मधुमिन्द्रास्मान्द्रोपनयः ... ..	७१
कुन्देदत्त-कुन्देदत्तास्मान्द्रम् ... ..	७१



मद्वैद्यरत्नाख्यानकम् ...	...	...	...	७३
कुपिकाराख्यानकम् ...	...	...	...	७३
मांसलोहप्रसन्नकरुणाख्यानकम्	...	...	...	७४
वानराख्यानकम् ...	...	...	...	७५
पुन्यसाराख्यानकम् ...	...	...	...	७५
राज्ञोन्मथुकुबोराख्यानकम्	...	...	...	७६
विद्युन्माताख्यानकम् ...	...	...	...	८१
राक्षसमन्त्रख्यानकम् ...	...	...	...	८४
कानराख्यानकम् ...	...	...	...	८४
शुद्धिश्रिया भाख्यानकम्	...	...	...	८५
वाजिराजख्यानकम् ...	...	...	...	८६
पुष्पईनाख्यानकम् ...	...	...	...	८६
कूर्माख्यानकम् ...	...	...	...	८६
नासाद्वयसिन्धु भाख्यानकम्	...	...	...	८६
सोमवर्णाख्यानकम् ...	...	...	...	९१
नागम्भाख्यानकम् ...	...	...	...	९१
स्वर्गिताखाख्यानकम् ...	...	...	...	९१

९ तपःप्रभावोपयर्षेणो युगवाद्युचरितं नाम नयमः सर्गः ।	...	...	९७-१०५
१० नेमिनाथप्राच्यभययर्षेणो नाम वदामः सर्गः ।	...	...	१०५-११७
११ षडुषैययात्रायर्षेणो नाम एकवदामः सर्गः ।	...	...	११९
मगुदेवदक्षिणः ...	...	...	११९
वास्तुमन्त्रवर्षेणोपरितम् ...	...	...	११९
स्वर्गकलाः पूर्वभवः ...	...	...	११७
मन्त्र - दमवन्तीपरितम्भनम् ...	...	...	११७
१२ छप्पराज्ययर्षेणो नाम द्वारदाः सर्गः ।	...	...	१४६-१५४
१३ हरिषिञ्जयो नाम प्रयोददाः सर्गः ।	...	...	१५५-१६१
मगुप्रज्ञापरितम् ...	...	...	१५५
मगुप्रज्ञ पूर्वभवन्परितम् ...	...	...	१५७
१४ नेमिनिर्वाणयर्षेणो नाम चतुर्वदाः सर्गः ।	...	...	१७२-१८१
१५ पस्तुपाळसंघवात्रायर्षेणो नाम पञ्चवदाः सर्गः ।	...	...	१८४-१९०
प्रथमं परिशिष्टम् - इतिहासविदुषयोगिनां पद्यानामनुक्रमनिश्चय ।	...	...	१ - २
द्वितीयं परिशिष्टम् - इतिहासविदुषयोगिनां विद्वेषनाशानुक्रमनिश्चय ।	...	...	३ - ४
तृतीयं परिशिष्टम् - पर्याम्पुदयज्ञानान्तर्गतानां विद्वेषनाशानुक्रमनिश्चय ।	...	...	५ - ७

साधुजनशुश्रूषादि वैय्यावृत्त्य क्रियाचरणप्रवण

मुनिवर श्री रमणिकविजय

स्वीकृत

वार्षिकतप उद्यापन

स्मृत्यर्थ

अक्षयतृतीया, सं. २००५ ]  
बटपद ( बटोदरा )

५

-जिनविजय

तेमणे मज्यप्रतोमां आवेला कोरीया स्टेटमां कोळसांनी खणोना उद्योगाणे पावो नांरतो अने वीजी तरफ दक्षिणा राख्ती अने अकलतराणां राज्यामां आवेळी चूनाना पत्थरांनी साणोना, तेम ज नेळगाम, खानतवाडी, इचलकरंजी जेया स्थानांमां आवेळी 'लोकसाइट' नी खाणोना विकासनी शोध करवा पाळळ पोतानुं लक्ष्य परोवुं. कोळसाना उद्योग अर्थ तेमणे 'मैसर्स डालचंद बहादुरसिंह' ए नामची नवी पेडीनी स्थापना करी जे गावे हिंदुस्थानाका एक अग्रगण्य पेडी गणाय छे. ए उपरांत तेमणे बंगालना खोवीस परगणा, रंगपुर, पूर्णया अने मालदाहा विंगेरें जिहाशेमां, म्हाडी जमीनदारी पण रासीद करी अने ए रीचे बंगालना नामांकित जमीनदारीमां पण तेमणे पोतानुं रास स्थान प्राप्त कर्तुं. बापू डालचंदजीनी आधी मुद्रतिश्टा केदळ व्यापारिक क्षेत्रमां ज मर्यादित म्हाती. तेओ पोतानी उदारता अने धार्मिकता माटे पण एटळ ज सुप्रसिद्ध हता-तेमनी परोपकाररुति पण वेटीळी ज प्रसंघनीय हती. परंतु, परोपकारसुळभ प्रसिद्धिओ तेओ प्रायः दूर रहे-ता हता. पण भाणे तेओ गुजरीते ज अर्थिजनेने पोतानी उदारतानो काभ आपता. तेमणे पोताना जीवनमां खोवुं दात कर्तुं ह्ये पण तेनी प्रसिद्धि के नाथ तेमणे भावने ज करवा इच्छी ह्ये. तेमना सुपुत्र बापू धी बहादुर सिंहजी ए प्रसंगोपात बचो करवां जगावुं हतुं, के तेओ जे चंई दान आदि करता, तेनी खबर तेमने पोताने (पुत्रने) पण भाग्ये ज धती. आधी तेमनां जाहेर दानो जेवनी मात्र नीचेना २ - ४ प्रसंगोनी व माहिती मळो यदी हती.

सन १९२६ नां 'चित्तजन' चेया सदन माटे कळकतामां फाळो करवासां आण्यो खारे एक बार पुत्र महात्मावी तेमना मजाने गवा हता अने ते बघते तेमणे बगर भाग्ये ज महात्माजीने ए कार्य माटे १०००० रूपिया आण्या हता.

१९१७ मां कळकतामां 'गवर्नमेंट सार्वजन' भादाननां, लॉर्ड चर्माइन्सना आश्रम नीचे रेडक्रॉस माटे एक मेळावणे धवो हतो तेमां तेमणे २१००० रूपिया आण्या हता. तेम ज प्रथम महापुत्र बघते तेमणे ३,०००,०० रूपियाना 'वॉर बॉण्डस्' खरीद करीने ए प्रसंगे सरकारने फाळामां मदद करी हती. पोतानी छेळी अवस्थामां तेमणे पोताना निकट पुढींजने-के वेमनी आर्थिक स्थिति बहु ज साधारण प्रकारनी हती तेमने-रूपिया १२ लाख व्हंची आपवानी व्यवस्था करी हती जेवो अमळ वेमना सुपुत्र बापू बहादुर सिंहजीचे कर्तो हतो.

बापू डालचंदजीनुं गाईस्य जीवन महु ज आदर्शरूप हतुं. तेमना धर्मपत्नी श्रीमती मनुकुमारी एक आदर्श अने धर्म-परायण पत्नी हता. पति-पत्नी बरे उदारता, सुविचार अने सुसंस्कारनी मूर्ति जेवा हता. डालचंदजीनुं जीवन बहु ज सातुं अने साधुत्व भरोलुं हतुं. व्यवहार अने व्यापार बनेमां तेओ अलंत प्रामाणिक अने नीतिपूर्वक बतनास हता. स्वभावे तेओ सूत्र ज ज्ञान अने निरभिमानी हता. ज्ञानमार्ग उपर तेमनी ऊंची धडा हती. तत्त्वज्ञानविषयक पुस्तकांनुं वाचन अने प्रवण तेमने अलंत प्रिय हतुं. दिन्न नगर बँकिजना एक अभ्यासलक्षी बंगाली प्रोफेसर नाणे बापू ब्रजलाल अधिपारी-जेवो योगविषयक प्रक्रियाना अच्छा अभ्याशी अने तत्त्वचितक हता-तेमना सहवासधी बापू डालचंदजीने पण योगनी प्रक्रिया तरफ लक्ष दधि थडे गडे हती अने तेधी तेमणे तेमनी पासेयी ए विषयनी केटीक रास प्रक्रियाओने ऊंजो अभ्यास पण कर्तो हतो. धारीरिक स्वास्थ्य अने मानसिक पामिश्दने जेनाथी विकास धाय एवी, केटीक व्यावहारिक जीवनने अलंत उपयोगी, यौगिक प्रक्रियाओने तेमणे पोताना पत्रो तेम ज पुत्र, पुत्री आदिने पण अभ्यास करवानी प्रेरणा करी हती.

जेन धर्मेसा विगुद्ध तरुणा प्रचार अने सर्वोपयोगी जैन साहित्यना प्रसार माटे पण तेमने चास दधि रहेवी हती अने पंडितप्रचार धी मुसलमानी परिचयमां आस्था पठी, ए कार्य माटे फाईक विरोध सक्रिय प्रयत्न करवानी तेमनी सारी सरबटा जागी हती. कळकतामां २-४ लयना खंन आ कार्य करवाक बोई साहित्यिक के वैधानिक केंद्र स्थापित करवानी योजना तेवो विचारि रखा हता, ए दरम्यान सन् १९२४ (वि. सं. १९८४) मां कळकतामां तेमणे सांगवाच धवो.

\*

बापू डालचंदजी सिंधी, पोताना समयना बंगालनिवासी जैन समाजमां एक अलंत प्रतिष्ठित व्यापारी, संपन्न उद्योगपति, म्हाडा जमीनदार, उदारचित्त सद्गृहस्थ अने साधुचित्त सत्यरूप हता. तेओ पोतानी ए सर्व संपति अने पुण-बतानो समग्र सारखे पोताना एक माथ पुत्र बापू बहादुर सिंहजीने संपत्ता गवा, जेवने पोताना ए दुसऱ्याक पितानी स्थूल संपत्ति अने सार संपत्ति-बनेने धकी मुंहर रीचे बघारीने पिता करलोच सवाई धेवता मेळवानी विच्छिन्न प्रतिष्ठा प्राप्त की.

बापू धी बहादुर सिंहजीमां पोताना पितानी व्यापारिक कुशलता, व्यावहारिक निपुणता अने सांघ्यिक सविद्या ती संपुने अंशे सांख्यसदस्त्रे सारखी हती ज, परंतु ते उपरांत तेमनामां सौद्धिक विचरता, कलात्मक रसिकता अने विविध विषयामधीनी प्राश्न प्रतिभाणे पण उच्च प्रकाराने खंनियत धवो हतो अने तेवी तेओ एक जसाधारण व्यक्तित्व परतानार महापुत्रातेवो वैधर्म्य स्थान श्रेष्ठ करवानी योग्यता मेळवी उपपन्न हता.

तेओ पोताना पिताना एवमार पण होवाची तेमने विरुद्ध विच्छन्न चरभारमां जनकपती ज लक्ष्य आणवानी करत धवो हतो अने तेवी तेओ हादरेल्लोनी अभ्यास एरो करत विषय बँकिजने विरोध अभ्यास करवाने अक्षर मेळवी घडवा ज हता. छवें तेमनी ज्ञानरूपि बहु ज सौंद होवारी, तेमने पोपनी मेरे ज, विविध प्रश्नरूप सौद्धिक संघर्षने अभ्यास

खूब ज यथासौ हतो अने तेथी तेओ इमेओ उपराव, रगालो, हिंथी, गुजराती भाषाओ पण खूब संरस जाणता हता अने ए भाषाओमा लखाएलां विविध पुस्तकोना काषणनम सतत निमम रहेता हता.

नानपणथी ज तेमने प्राचीन वस्तुओंग संग्रहणो भारे शोध लागी गयो हतो अने तेथी तेओ जूना सिक्काओ, सिनो, मूर्तौओ अने तेथी बीजी बीजी चीनोओ संग्रह करवाना अत्यंत रसिक थई गया हता. इवैरसते पण ते साथे तेमने शोध खूब वधी हतो अने तेथी तेओ ए विषयमा एन खूब ज निष्णात थई गया हता. एन परिणामे तेमणे पोतानी पासे सिक्काओ, सिनो, हस्तलिखित बहुमूल्य पुस्तको विनैरेओ जे अमूल्य संग्रह भेगो कर्मा हतो ते आज्ञे हिंदुस्थानभा गण्यगण्डका एवा संग्रहोमा एक महत्वतु स्थान प्राप्त करे तेथे छे तेमनो प्राचीन सिक्काओनो संग्रह तो एटले नथो विशिष्ट प्रकरनो छे के जेथी आवी हुनियामा तेतु भीतु के शोध स्थान आवे तेम छे. तेथो ए विषयमा एटल्य विपुण थई गया हता के म्हाय म्हाया म्हुजियमोना क्युरेटरो पण धारंवार तेमनी सल्लह अने अभिप्राय मेळवया अर्थे तेमनी पासे आवया जता.

तेजो पोताना एन उच्च सांस्कृतिक सोचने लदने देश-विदेशी आवी सांस्कारिक प्रवृत्तियो माटे कायं करती अनेक सस्थाओना सदस्य भिगेरे बन्या हता दाखल्य तरीके—एंग्ल एजियाटिक सोसायटी ऑफ बंगाल, अमेरिकन ज्योग्राफिकल सोसायटी न्युयॉर्क, बर्गिय साहित्यपरिषद् कलकत्ता, न्युमिसेटिक सोसायटी ऑफ इन्डिया बिगेरे अनेक प्रसिद्ध सस्थाओना तेओ उत्साही समस्तद हता.

साहित्य अने शिक्षण विषयक प्रवृत्ति करतारी जैन तेम ज जैनेतर अनेक सस्थाओने तेमणे मुक्त मने दान आपी ए विपणोमा प्रचारणा पोतानी उत्कट अनिच्छिनो उक्तम परिचय आच्यो हतो. तेमणे आवी रीते केट-केटली सस्थाओने आर्थिक सहायता आपी श्दी तेनी संपूर्ण याही मळी क्षत्री नथी तेमनो खमाम भाषा बर्योगा प्रेताना पिताना जेवो ज प्राय. मौन पारण करवानो हतो अने ए माटे पोतानी प्रसिद्धि करवानी तेओ आकांक्षा न्होता राखता. तेमनी साथे थोई थोई बखते प्रसंग्येचित चार्गलप यत्न आथी बाबतनी जे आठकटरी माहिती मळी सक्ती तेना आपारे तेमनी पावेची आर्थिक सहायता मेळवतारी केटलीक सस्थाओना नामो बिगेरे आ प्रमाणे जाणी बकायां छे:—

- |   |   |
|---|---|
| हिंदू एकेडेमी, दोलतपुर (बयाल), रु० १५०००)               | कलकत्ता—मुर्शिदाबादन जैन मन्दिर, ११०००) |
| सरकी सर्वभंगाल, ५०००)                                   | जैनधर्म प्रचारक समा, मानभूम, ५०००)      |
| सिंधी साहित्य परिषद् सवन (इगहाबाद), १२५००)              | जैन सवन, कलकत्ता, १५०००)                |
| विद्युद्धानंद सरस्वती भारमाजी हॉस्पिटल, कलकत्ता, १००००) | जैन पुस्तक प्रचारक मंडळ, आगरा, ७५०००)   |
| एक मेयार्गडीशेम, कलकत्ता, २५०००)                        | जैन मन्दिर, आगरा, ३५०००)                |
| बनारस हिंदू युनिवर्सिटी, २५०००)                         | जैन दादरकूल, अंबाला, २१०००)             |
| बीबागंज हास्पिटल, ५००००)                                | जैन ग्रन्थाल, पावेसाण, ११०००)           |
| बीबागंज लडन मिशन हॉस्पिटल, ६००००)                       | जैन प्राकृत कौच माटे, २५०००)            |

ए जपरंत इचार—दुजार याचसो—याचसोनी नानी रकनो सो तेमणे सेंकजेनी चल्याना आपी छे जेणे सरवायो रोड जे जाण जेतलो गया जाय

साहित्य अने शिक्षणी प्रगति माटे सिंधीजीनो जेतलो उत्साह अने उद्योग हतो तेतने ज सामाजिक प्रगति माटे पण ते हतो. अनेकार तेमणे आवी सामाजिक सभाओ बिगेरेमां प्रमुख तरीके माय लदने पोतानो ए विषेनो आन्तरिक उत्साह अने सहकारभाव प्रदर्शित क्यो हतो. जैन धृतावर कॉन्फान्सना सन् १९२६ मां मुंबईमां भराएल्य खास अधिवेशनन तेओ प्रमुख बन्या हता, उदयपुर राजधर्मा आवेल्य केसरीयाजी तीर्थन बहीबटना विषयमां स्टेट साये जे धाडो उभो भयो हतो तेमां तेमने यीर्धी बघारे तन, मन अने दननो भोग आच्यो हतो. आ रीते तेओ जैन समाजना हिंदी प्रसिधेनो सहाय्य संपूर्ण रहनोण आपला हता परंतु ते साथे तेओ सामाजिक मूर्खता अने साम्प्रदायिक कट्टरताना पण पूर्ण विरोधी हता. बीजा बीसा चनवानो के आगेवानो गणतन्त्र शब्दमय जैनेनी मार्फक, तेओ चर्चणो मनोवृत्ति के अल्पधरा-पोषक विकृत भक्तिची सर्वमा पर हता आचार, निचार के व्यवहारमां तेओ बहु ज उदार अने विवेकशील हता.

तेमणें दुर्धस तरीकेनु जीवन पण बहु ज सादु अने धार्मिक हतु. बगलना जे जातना नवारी गणाहा मातावरणमां तेओ जन्मा हता अने उधर्य हता ते बातावरणनी तेमना जीवन उपर बधी ज सराव अडर थई न हती अने तेओ लगभग ए बातावरणची टाण अलिप्त जेवा हता. आदना म्हाया धीमान् होवय छव्य, धीसंसाईना सोटा नियम के सिप्पन आबनारी तेओ घरा दूर रहेवय हता दुर्धन अने दुर्धसंन प्रत्ये तेमनो भारे शिरस्कार हगे. तेमनी स्थितिना घनवानो ज्यारे पोताना मोक्ष-सोच, आनन्द मनोद, निरास-प्रसाध, समारंभ महोत्सव इत्यादिमां बल्यो रूपिया उभावता होव छे स्यारे सिंधीजी

सेनाधी तदन विमुक्त रहेता हता. तेमने शोध मात्र सारा वाचनने अने कलाप्रयत्नशो जोवा - संग्रहबानो हलो, ज्यारे सुओ ल्यारे, तेओ पोतानी गधी उपर वेठा वेठा साहित्य, इतिहास, स्थापन, चित्र, विज्ञान, भूगोल के भूगर्भविद्याने लगता सामयिके के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता. पोताना एवा विविध वाचनना खोलने छीये तेओ इपेजी, बंगाली, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट थता. उच्च कोटिना, उच्च विषयोने लगता विविध प्रकारनां सामयिक पत्रो अने जर्नल आदि नियमित मगावता रहेता हता. आर्ट, आर्किटेक्चरी, एपीग्राफी, न्युमिसेटिक, ज्योग्राफी, आइकोनोग्राफी, डिस्टरी अने माइनिंग आदि विषयोना पुस्तकोनी तेमने पोतानी पासे एक सारी सरखी लाइब्रेरी ज बनवाी लीयी हती.

तेओ सभाये एकात्मिय अने अल्पभाषी हता. नगानी बातो करवा तरफ के गण्यां सभ्यां मारवा तरफ तेमने बहु ज अभ्यास हतो. पोताना व्यावसायिक व्यवहारनी के शिक्षाळ कारभारनी बाबगोमां पण तेओ यहु ज भितभापी हता. परंतु ज्यारे तेमना प्रिय विषयोनी - जेवा के स्थापन, इतिहास, चित्र, चित्र आदिनी - चर्चा जो नीकडी होय तो वेमां तेओ एटल्य निमग्न थई जता के कलाको ना कलाको बही जता, सो पण तेओ तेथी धाकता नहि के कंटाळता नहि.

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हती. कोई पण वस्तुने समझवामां के तेनो भने पकडवामां तेमने कडी वार न लागती. विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गंभीर वाचतो पण तेओ खरी पेठे समझी शकता हता अने तेमनुं मनन करी तेमने पचावी शकता हता. तर्क अने वृत्तानतां तेओ म्होटा म्होटा काथदाखालीयोने पण आंटी देता. तेम ज गये तेवो चालक प्राणस पण तेमने पोतानी चालक्रीयी चर्कित के सुगंध बनावी सके तेम न हतुं.

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खूब ज महकम रहेबानो प्रवृत्तिना हता. एक वार विचार सवी कर्षा पछी अने कोई कार्यनो खीकार कर्षा पछी तेमनी चर्कित घवानुं तेओ विरुद्ध पक्षं करता नहि.

व्यवहारमां तेओ बहु ज प्रामाणिक रहेबानी शक्तिवाळा हता. बीजा बीजा धनबानोनी माफक व्यापारमां दया फटका के साव-सुद्ध करीने धन नेळववानी वृत्ता तेमने सखिचिर पण थली न हती. तेमनी आबी व्यावहारिक प्रामाणिकताने उसीने इंग्लंडनी मकंटाइल बंकनी डायरेक्टरोनी बॉर्ड पोतानी कलहता - शासनी बॉर्डमां, एक डायरेक्टर थवा माटे तेमने खास विमंति करी हती के जे मान ए पहेलां कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने सञ्चुं न्होतुं.

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनमां योजनाशक्ति पण घणी उच्च प्रकारनी हती. तेमने पोतानी ज खतंत्र बुद्धि धने कार्य बुद्धकला द्वारा एक तरफ पोतानी घणी मोटी जमीनदारीनी अने बीजा तरफ कोळीयारी विगेरे मार्लीगाना उद्योगनी जे मुख्यप्रस्था अने सुपुत्रना करी हती ते कोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चर्कित थता हता. पोताना परना नृपत्यामां नाना कामथी ते छेक कोळीयारी जेवा ग्ळोय कारखाना सुधीनां - के ज्यो इजारो मागथो नाम करता होय - बहु ज नियमित, व्यवस्थित अने सुव्योजित रीते स्रम पार्षां करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेवी हती. छेक बरवानबी छई पोताना सनी-बनीया जेवा सभसं पुत्री सुधीमां एक सरतुं उच्च प्रकारनुं शिक्ष-पालन अने शिष्ट आचारण तेमने खां देछानुं हतुं.

सिंधीजीमां आनी सभसं आज्ञा सभसं जोडकदाकि होया छता - अने तेमनी पासे संचुं प्रकाशनी साधनसंपन्नता होया छता - तेओ धमासवाळा जीवनथी दूर रहेथ हता अने पोताना सामनी जाहेरातने माटे के लोडोना म्होटा माणस मणवावानी खातर तेओ तेवी कमी प्रतिष्ठ करता न हता. रावबहादुर, राजाबाहादुर के सर-नाईट विगेरेना सरकारी धितानो धारण करवाती के सच-मसीलोमां जई ऑनरेबल मॅजर बनवानी तेमने क्यारेव इच्छा थई न हती. एवी खाळी आटम्बरनाडी प्रवृत्तिमां पुषानो दुष्प्रय करवा करतां तेओ सदा वाहिलोपयोगी अने शिष्टणोपयोगी कार्यामां पोताना धननो सदस्य चरता हता. भारतन-पंनी प्राचीन कला अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो चरकट अनुत्प्राय हतो अने तेथी ते माटे तेमने जाखो रूपिया सध्यां हता.

सिंधीजीमां साधेनो मारो प्रसन्न परिषय सन् १९१० मां ठरु थयो हतो. तेमनी इच्छा पोताना सहाय पुष्-कोट धिताना सारध्यां जैन साहित्यनो प्रचार अने प्रकाश पाप तेवी कोई विविध संस्था स्थापन करवानो हतो. मारा जीवनवा सुधीपरायिन सहायरी, सहायरी अने उच्चतर पंडितप्रवर थी सुचलतनी, तेओ बाबू थी वाक्पेदनीना विशेष ध्यानभारन होई थी बहादुर सिंधवी पण जेमनी उपर टेटलो ज विविध सहाय पध्दतना हता, तेमना पदमर्च अने प्रकाशनी, तेमने मने ए सार्थनी नीरता अने व्यवस्था हापमां देवानी विमंति करी अने में पण पोताने असीद्धतन प्रवृ-त्तिना आदर्शने अतुल्य उच्चतम कोटिना साधननो प्राप्ति थती जोई तेनो सहाय अने सोसाय सहाय करवी.

सन् १९११ मां प्रारंभ दिरथे, विप्लव कपीन्द्र थी रवीन्द्रनाथ टागोरना विभूतिविहासना विभूतिविहास सान्तिनि-के-एवना विश्वभारती-धिया मधुवनमां 'सिंधी जैन प्रान्तीय' नी स्थापना करी अने तां जैन साहित्य अथयन-अभ्यास अने संशोधन-सहायन आदिनुं सभसं चाल कतुं. आ दिवनी केटीक प्राथमिक हर्षिष्ठ, आ मधुवनमां छैती प्रथम प्रकट पत्रवा 'प्रथमसिंधीसमाज' नामना संघनी प्रकाशवामां में भाषेवी छे, तेवी तेवी नई पुनर्दंड करवानी पहरवनी.

सिंधीजीवे मारी प्रेरणाधी, 'सिंधी जैन ज्ञानपीठ' नी स्थापना साचे, जैन साहित्यना उत्तमोत्तम ग्रन्थरत्नोने आधुनिक शाखीय पद्धतिचे सुन्दर रीते संशोधित-संपादित करी-करावी प्रकट करवा माटे अने तेन करी जैन साहित्यनी सार्व-जनिक प्रतिष्ठा स्थापित करवा माटे, आ 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' प्रकट करवावी विविष्ट योजनाणे पण खीकार कर्यो; अने ए माटे आवरदक अने अनेक्षित अर्थसंग्रह करवानो उदार उत्साह प्रदर्शित कर्यो.

प्रारंभमां, शान्तिनिकेतनने लक्ष्मीने एक ३ वर्षेनो कार्यक्रम घडी करवामा आण्यो अने ते प्रभाणे खां कामणे प्रारंभ करवामा आण्यो. परंतु ए ३ वर्षेना अनुभवना अते शान्तिनिकेतन मने मारा पोताना कार्य अने स्वास्थ्यनी दृष्टिचे बराबर अनुकूल न लाग्यथाधी, अनिच्छाए माटे ए स्थान छोडचुं पळ्युं अने अमदावादमां, गुजरात विद्यापीठना सान्निध्यमां, 'अने वानत विहार' बनावी खां आ कार्यवी प्रगति चालु राखी. आ ग्रन्थमालामां प्रकट वएला ग्रन्थोनी उत्तम प्रसंग, प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा धरुवी जोईने सिंधीजीनो उत्साह खूब बळ्यो अने तेमणे ए अंगी जेटलो खर्च घाब वेदळे खर्च करवावी अने जैन पणे तेन वचारे संस्कारमां ग्रन्थो प्रकट वएला जोवानी पोतानी उदार मनोवृत्ति मारी अल्पकाल कारंकार प्रकट करी. हुं पण तेमना एवा अखे उत्साहवी प्रेरणें नबासकि आ कार्यने वचारे ने वचारे नेन आपना माटे प्रयत्नवाट रहते.

\*

सन १९२८ ना सुखारंभा, मारा परम सुहृद् जेही श्रीयुक्त कन्हैयालाल माणेरकरल सुंटीनो -जेओ ते वखते सुंबईनी कॉम्रेस कन्वेंशन सुहृदंश्रीना उच पद पर अधिष्ठित हता -अकस्मात् एक पत्र मने मळयो जेमां एमणे सूचळ्युं हतुं के 'सिंधी मुगायल गोपुनराए वे लाग रूपियानी एक उदार रकम एमने सुप्रत करी जे जैतो उपयोग भारतीय विद्याओना कोडे विकासालक घाबे माटे करवानो छे अने ते माटे विचार-निमित्तप करवा तेम ज सुदुपयोगी योजना घडी काडवा ओ मारी जकर होवाधी मारे तरत सुंबई आवळ्युं विगेरे'. तदनुसार हुं तरत सुंबई आण्यो अने अमे बरेच घाये वेची ए योजनानी रूपरेखा तैयार करी; अने ते अनुसार, संवत् १९९५ नी कार्तिक सुदि पूर्वमासा विखते श्री सुंटीजीना निवासस्थाने 'भारतीय विद्या भवन' नी एक मंडळा समारंभ घाये स्थापना करवामा आवी.

भवना निवास माटे श्रीसुंटीजीनो जघाण उपयोग, अखंड उत्साह अने उदार भावमोग जोई, मने पण एमना कार्यमां यथायोग्य यत्नकार आपवानी पूर्ण उत्कंठा करे अने हुं तेनी आंतरिक व्यवस्थामां प्रयत्नपणे भाग देवा लाग्यो. भवनानी विविध प्रवृत्तियोमां साहित्य प्रकाशन संबंधी जे एक विविष्ट प्रवृत्ति स्वीकारवामां आवी हतीं ते, माए आ ग्रंथमालाना कार्य-खाबे, एक प्रकारे परस्पर सहकार करुवानी ज प्रवृत्ति होवथी, मने ए पूर्व-अंगीकृत कार्यमां बाधक न थतां उरती साधक ज जगाई अने तेची मं एना यथासक्ति पोतानी विविष्ट सेवा आपवानो निर्णय कर्यो. सिंधीजीने ए बची वस्तुस्थितिनी जाण करवामां आबता तेओ पण भवनाच कार्यमां रस घरावता थया अने एना संस्थापक-सदस्य बनी एना कार्य माटे पोतानी पूर्ण सदावभूति प्रकट करी.

जेम नें उपर जगाळ्युं छे तेम, ग्रंथमालाना विखंड माटे सिंधीजीनो उत्साह अखंड प्रगंथनीय हतो अने तेची हुं पण मारा सारव्य विगेरेनी क्यो दरकार राब्या वगर, ए कार्यनी प्रगति माटे घतत प्रयत्न कर्यां करतो हतो. परंतु ग्रन्थ-मालाना नियवस्थानो सर्व सार, माए एकलाना पंड उपर ज आश्रित घईने रहले होवाधी, माठं घरीर उचारे ए व्यवस्था करुं अटके जाय. खाटे एनी यो स्थिति बाप तेनो विचार पण मने बारंबार घयो कटले हलो. कीची बाटु सिंधीजीने पण उत्तरावस्था होई तेओ बारंबार अखल्य पया लाग्या हला अने तेओ पण जीवनी अक्षिरतातो आनाच अनुभववा लाग्या हला. एटके ग्रन्थमालाना भावी विषे कोडे स्थिर अने सुनिश्चित योजना घडी करवानी कल्पना हुं कर्यां करतो हतो.

भवनानी स्थापना थकी पची ३-६ वर्षेमां ज एना कार्यनी विद्वानोमां सारी पेटे प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा जायवा लागी हती अने विविध विषयना अभयन - आयाचन अने साहित्यना संशोधन संपादनचुं कार्य सारी पेटे आगतक यथा लाग्युं हतुं, ए जोई सुहृदर श्रीसुंटीजीनो घाम आच्छां घाई के शिष्य जैन ग्रन्थमालाना कार्यस्य स्थानो संबंध पण, जो भवन घाये जोडी देणामां आंचे छे तेची परस्पर १९नेना कार्यमां सुंदर अभिवृद्धि घवा उपरांत ग्रन्थमालाने छापी स्थान घटयो अने भवनेने विविष्ट प्रकारनी प्रतिष्ठानी प्रति घये, अने ए रीते भवनमां जैन सांप्रोता अल्पवयसुं अने जैन साहित्यना प्रचलनचुं एक अद्वितीय केन्द्र बनी रहते. श्रीसुंटीजीनो ए आच्छां, ग्रन्थमाला विषेनी मारी भावी विनागी योग्य निवाहक लागी अने तेची हुं ते विषेनी योजनाचो विचार करवा लाग्यो. वचारेपर शिंधीजीने मं श्रीसुंटीजीना आचारंछा अने मारी योजना स्थित करी. वेओ भा. म. ना आचरक-सदस्य हता ज अने सुदुपयुक्त श्रीसुंटीजीना साख मरारसर निय पण हला. तेची वेमने पण ए योजना वधावी उच साधक लागी. पण्डितदत्त श्रीसुंटीजीनो जेओ आ ग्रन्थमालाना आरंभची ज अंतर्य दित-वितक अने एकच सदस्यक रमा छे तेचनी घाये पण ए योजना संबंधे मं दक्षिणपट्टमां कर्यो अने संवत् १९०१ ना संघास पुदिमां (ने घन १९०१) शिंधीनी कार्यस्य सुंबई आवेल्य खाटे, परस्पर निश्चित विचार-निमित्तप करी, आ ग्रन्थमालाना प्रचलनसंबंधी छे व्यवस्था भवनने सतीपन करवामां आवी. शिंधीजीए, ए उपयुक्त, ते अचारे मारी प्रेरणाधी भवनने

बीजा १० हजार रुपियानी उदार रकम पण आपी जेता बडे भवनमा तेमना नामनो एक खण्ड चधाववामा आवे अने तेमा प्राचीन वस्तुओ तेम ज चित्र विगेरेनो समूह राखवामा आवे

भवननी प्रथमक समितिए सिंधीजीवा आ विविध अने उदार दावना प्रतिषेप रूपे भवनमा प्रचलित जैन शास्त्र-शिक्षण विभाग'ने स्थायी रूपे 'सिंधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ' ना नामे प्रचलित राखवानो सविशेष निर्णय कर्यो.

\*

१ प्रथममाळाना जनक अने परिपालक सिंधीजीए, प्रारंभधी ज एतो सर्व प्रकारनो व्यवस्थानो भार मारा उपर मूकीने पोते तो फक खांस घटलो ज आकाशा राखता हुता के प्रथममाळामा केम वधारे प्रन्थो प्रकट थाय अने केम तेमनो वधारे प्रसार थाय. तेमना जीवननी एक मान ए ज परम अनिलाया हती के आ मन्थमाळा द्वारा जेटला घने जेटला धार सार अने महत्त्वना प्रन्थो जल्दी जल्दी प्रकाशित थाम अने जैन सहित्यनो खूब प्रसार थाय ए अगे जेटलो खर्च थाय जेटलो ते बहु ज उस्ताहमी करवा उत्सुक हुता भवनने प्रथमाळा समर्पण करती कलते तेमगे मने कथु के— 'अलार सुधी तो बर्यामा सरेराध १-४ धयो प्रकट थता थाव्या छे परंतु जो आप प्रकाशित करी सक्को तो, दरमहिने वन्ने प्रयो पण प्रकाशित थता जोई हु धराउ तेम नथी ज्या सुधी आगनी अने मारा खीदगी छे सा सुधी, जेटला साहित्य प्रकट करवा करववानी आपनी इच्छा छेय ते प्रमाणेनी आप व्यवस्था करो मारा तरकशी छे पैसनो सकीच आपने जराय नहीं जणाय' जैन साहित्यना उदार माटे आवी उत्कट आकांक्षा अने आवी उदार चिंतयति धरादनर दानी अने दिनप पुढप, में मारा जीवनमां धीनो कोई नथी जोयो पोतानी हयाती दरम्यान तेमगे मारा इत्क प्रन्थमाळा खाते लगभग ५५००० (पैयो लाख) रुपिया खर्च कर्वा हुये, परंतु ए १५ बघना माळा दरम्यान तेमने एकवार पण मने एम नथी पुढपु के कई रकम, कया प्रन्थ माटे, वधारे खर्च करवमां आवी छे, के कया प्रन्थमा खंपादन माटे, जोने तुं आपवामा आव्यु छे ज्यारे ज्यारे हु प्रेस इस्तरिना मीलो तेमनी उपर नोकलतो खारे खारे, तेओ ते मात्र जोडने ज ऑफिसमा ते रकम चुकनवाना दोरा साथे मोककी देता हु तेमने कोई वीलनी विगत समजाववा इच्छतो, तो पण तेओ ते विपे उत्साहन्होता वतावता अने एसाथी विद्व प्रन्थमाळानी साइस, टाइप, प्रीटींग, वाइडींग, ऐडींग आदिनी वावतमा तेओ खूब क्षीणव-टथी विचार भरता रहेछ अने ते अगे विस्तारथी चर्चा पण करता. तेमनी आवी अप्पु ज्ञाननिष्ठ वने ज्ञानभंजिने ज मने तेमना हेतुपदानां कद कर्वा अने तेथी हु कर्किचित आ जातनी ज्ञानोपासना करवा समर्थ बयो

सकु रीते भवनने प्रन्थमाळा समर्पित कर्वा बाद, सिंधीजीनी उपर जणवेळी संकट आवाहाने अनुत्प्रेक्षीने मने प्रस्तुत कार्य माटे वधारे उत्साह थयो, अने जो के माथे शारीरिक स्थिति, ए कार्यना अविरत धमकी प्रतिदिन वधारे ने वधारे क्षरपथी क्षीण यती गई छे, छता म एना कार्यने वधारे वेगवान् अने वधारे विस्तृत बनाववानी इष्टिये केदलीक निश्चित योजना करवा मावी, अने संपादनना कार्यमा वधारे सहायता मळे ते माटे केदलाक विद्वानोनो नियमित सहयोगनी पण व्यवस्था करवा मावी. अनेक नागानोउ प्रन्थो एक साथे प्रेसमा छापवा जान्या अने बीजा तेवा अनेक नवा नवा प्रन्थो छपवा माटे तैयार करवा माख्या जेटला मन्थो अलार सुधीमा कुल प्रकट थया हुता जेटला ज बीजा प्रन्थो एक साथे प्रेसमा छपावा चारु थया अने तेथी पण बमकी सट्याना प्रन्थो प्रेस बीपी आदिना रूपमा तैयार थया लाग्या.

ए पछी थोडा ज समय दरम्यान, एदके सप्टबर १९४३ मा, भवन माटे फलजताना एक निवृत्त दक्षिणी प्रोफेसरनी म्हेदी लाइब्रेरी खरीद करवा हु लाग्यो सिंधीजी द्वारा ज ए प्रोफेसर साथे थाटापाट करधामां आवी हती अने मारी प्रेरणावी ए आवी लाइब्रेरी, जेनी किंमत रु. ५०००० (पचास हजार) जेटली मागवामा आवी हती, सिंधीजीए पोताना तरकशी ज भवनने नेट करवानी अतिमहनीय मनोहृति दर्सावी हती. परंतु ते प्रोफेसर साथे ए लाइब्रेरी अगनो योग्य सोदो म थयो अने तेथी सिंधीजीए, फलजताना सुप्रसिद्ध खमवासी जैन सपूद्रस्थ बापू पूरणचन्द्रजी नादरनी म्हेदी लाइब्रेरी इइ छेमा विपे पोतानी सल्लाह आवी अने ते अगे पोदे ज योग्य रीते एनी व्यवस्था करववु माये लीयु.

फलजतानां अने आखय बनावतमां ए थप दरम्यान अज-नुभिछनो भवकर कलाक बळ वर्ती रजो हलो. सिंधीजींये पोताना बतन अजीमर्ज, सुर्तिदासाद तेम ज बीजा अनेक सखे गरीबोने मफत अने मध्यमवित्तोने थल्प मूल्यमां, प्रतिभास हजाते मज थान्थ भित्तींय करवानी म्हेदी अने उदार व्यवस्था करी हती, जेना निमित्ते तेमगे ए बममा लगभग प्रण-सादा प्रण लक्ष रुपिया खर्च खाते मावी बाक्या हला. बनावतना बतनीयोग्या अने जर्मीनदरोना आगे म्हेदो उदार आर्थिक भोग ए विभिने अन्य कोश्ये आप्पो होय तेम जाणवामां नथी आव्यु.

अक्टोबर नवंबर मासमां तेमनी तयिबत बगडवा मांथी अने ते पीरे पीरे वधारे ने वधारे स्थिति थती सड. जान्युआदि १९४४ मां प्रारंभमां हुं तेमने सडवा फटी कळकता मयो ता. ६ ही जान्युआदिना संघथा समने, तेमनी साथे वेदीने ३ फलक सुधी प्रन्थमाळा, लाइब्रेरी, जैन इतिहासना आलेखन आदि मोनी एच उत्साहपूर्वक बतनीचो कपी

परंतु तेमने पोताना जीवन्मयी अल्पतानो आभास जाणे थर्दे रक्षो होय तेम, वचे वचे तेओ तेवा उद्गारो पण कावता रहेवा हता. ५-७ दिवस रहिने हु सुवर्धे आपवा नीकळ्यो वारो छेही मुल्याकात वचते तेओ बहु ज भावमरेछे ह्दये मने विद्या आपिने मोत्या के- 'जोण जाणे हुवे आपणे फरी मळीशुं के नहिं!' हु तेमना ए दु खद वाक्यने बहु ज दबा- एला ह्दये सांभाळतो अने उद्वेग पामतो, तेमनाथी सदाना माटे छुटो पळ्यो. ते पळी तेमनी साधे मुल्याकात धवलो प्रसंग ज न आण्यो. ५-६ महिना तेमनी तन्वित सारी-नरधी रखा करी अने आखरे सन् १९४४ ना जुलाईनी ७ मी तारीखे तेओ पोताना दिनधर देहने छोडी परलोकमा चाल्या गया. मारी साहित्योपासनातो महान् सहायक, मारी अल्पकल्प सेवानी महान् परिपोषक अने मारी कर्तव्यनिष्ठानो महान् प्रेरक, सद्बय सुपुरुष, आ अक्षर सक्षराना मने शून्य ह्दय बनावी पोते महाशून्यमा विळीन थर्दे गयो.

सिंधीजीतु जो के आ रीते माहावत स्पूत शरीर सस्वरमाथी विलुप्त थ्यु छे, परंतु तेमणे श्यायेडी आ ग्रन्थमाला द्वारा तेमनुं यज्ञ-शरीर, सेंकडो वर्षो सुखी आ सस्वरमा विद्यमान रही तेमनी कीर्ति अने स्मृतिनी प्रशस्तिनो प्रभावक परि- षय भावी प्रजाने सतत आप्या करछे.

\*

### सिंधीजीना सुपुत्रो नां सत्कायां

सिंधीजीना स्वर्गवासथी जैन साहित्य अने जैन सस्कृतिना महान् पोषक नररक्षणी जे श्योदी खोट पसी छे ते तो उद्भवाने पूराम तेम नथी. परंतु मने ए जोड़ेने ह्दयमा कच्ची आशा अने आश्रयक आह्लाद भाग छे के तेमना सुपुत्रो-भी राजेन्द्र सिंहजी, श्री नरेन्द्र सिंहजी अने श्री बीरेन्द्र सिंहजी पोताना पिताना सुयोग्य मन्तानो होई पितानी प्रतिष्ठा अने प्रतिदिना कर्मणा अन्वुरुप भाग भजवी रखा छे अने पितानी भावना अने प्रश्रुतिने उदारभावे पोषी रखा छे.

सिंधीजीना स्वर्गवास पछी ए बहुओए पोताना पिताना वृत्त-सुष्म निमित्त अजीमगज विगेरे स्थानोमां लगभग ५०-६० हजार रुपिया खर्च कर्मा ह्वा. ते पछी खोला ज समयमा, सिंधीजीना वृद्धवृत्तानो पण स्वर्गवास थर्दे गयो अने तेथी पोताना ए परम पूजनीया दासोगाना पुण्यार्थे पण ए बहुओए ७०-७५ हजार रुपियानो व्यय कर्मा. 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' नो संपळे भार पण ए सिंधी बंधुओए, पितानाए निर्धारित विचार प्रमाणे, पूर्ण उदारतापी उपाधी लीपो छे, अने ते उपरान्त कलकत्ताना 'इन्डियन रीसर्च इन्स्टीट्यूट'ने बंगालीमां जैन साहित्य प्रकट करावा माटे सिंधीजीना स्मारकरुने ५००० रुपियानी प्रारंभिक मदद आपी छे.

सिंधीजीना ज्येष्ठ चिरंजीव बाबू श्री राजेन्द्र सिंहजीये, मारी इच्छा अने प्रेरणना प्रेयने वय थर्दे, पोताना पुण्यशोक पितानी अशक्त ह्दयाने पूर्ण करवा माटे, ५० हजार रुपियानी उदार रकम भारतीय विद्याभवनने दान करी, अने तेना बडे कलकत्तानी उच्च नादांर लाईब्रेरी खरीद करीने भवनने एक अमूल्य साहित्यिक निधिस्थे नेट करी छे. भवननी ए भव्य लाईब्रेरी 'बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंधी लाईब्रेरी' ना नामे यदा ओल्लायाते अने सिंधीजीना पुण्यार्थे ए एक श्योदी स्मरणकर बनते. बाबू श्री नरेन्द्र सिंहजीने, बंगालनी सराक जातिना सामाजिक अने धार्मिक उत्थान निमित्ते पोताना पिताना जे प्रश्रुति चाह करी हथी, तेने अपनानी लीपी छे अने तेका संचाळननो भार प्रमुखपणे पोते उपाधी लीपो छे. छन १९४४ नवंबर मासमां कलकत्ताना दिगंबर समाज तरफधी उजवाणला 'वीरशालन जयन्ती महोत्सव'ना प्रसंगे तेना फाळामां एमणे ५००० रुपिया आप्या हला सेम ज कल्पस्थामां जैन शैतानर समुदाय तरफधी बांधष्य धारेला "जैन भवन" माटे १९००० रुपिया दान करी पोतानी उदारतानी दृढ तरआत करी छे. भविष्यमां सिंधी जैन ग्रन्थमाला' नो सर्व आर्थिक भार आ बडे बहुओए उत्साह एषेंक शोछरी ठेवानी पोतानी प्रशस्तनीय मनो- नावना प्रकट करीने, पोताना पिताना ए परम पुनीत दयोमन्दिने उतरोतर उच्च सकृप आपवानो दृढ संकल्प कर्चो छे. तयास्त.

सिंधी जैन शास्त्र सिंधीमां  
भारतीय विद्या भवन, सुवर्धे }

- जिन विजय मुनि

\* \* \*



महामा य श्रानस्तुपालना हस्ताशरना लय्याण्ड  
 धर्मान्दुदयमहाका य अपरनाम सपपतिचरितनी  
 नाडपनीय प्रतिनु अतिम पत्र

व्यापारिणः कथित्युत्तिसु  
 ॥ १ ॥ अत्र कथ्ये शरीराशाया  
 ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥  
 ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥  
 ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

एतन्नामसाम्प  
 ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥  
 ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥  
 ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥  
 ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥  
 ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥  
 ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥  
 ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

समाप्तना श्रान्तिलनायना नाडपनीय महारणी प्रति

## ધર્મામ્બુદય-પ્રાસ્તાવિક

પ્રસ્તુત 'ધર્મામ્બુદય' અપર નામ 'સંઘપતિચરિત' મહાકાવ્યનું સંપાદન-પ્રકાશન કાર્ય ૧૨-૧૩ વર્ષ પહેલાં, વિદ્વદ્ગેણ્ય મુનિમતલ્લિક શ્રી પુણ્યવિજયજી તથા એમના સ્વર્ગવાસી શિષ્યવત્સલ ગુરુવર્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનન્દ સભા દ્વારા પ્રકાશિત 'જૈન આત્માનન્દ-પ્રન્થ-રત્નમાલા'ના એક મળકા તરીકે એને પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારી હતી. પરંતુ 'સિંધી જૈન પ્રન્થમાલા'ના ગુન્કનકાર્યમાં તેમની સર્પૂર્ણ સહાનુભૂતિ ખરેલી સ્મૃતિના નિદર્શકરૂપે તેમણે પાછળથી એ પ્રન્થને, પ્રસ્તુત પ્રન્થમાલાને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કરી, તદ્દ્વારા મ્હારા પ્રલેગે પોતાનો પરમજોદાત્મક વાત્સલ્યભાવ પ્રદર્શિત કરવાનો નનોભાવ પ્રકટ કર્યો. પરંતુ દેવના હુર્બિલાસથી, પ્રન્થનું સુદ્રઞ કાર્ય સર્પૂર્ણ થયાં પહેલા જ, પૂન્યપાદ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી કેટલાક સમય સુધી આતું કાર્ય અટકી પડ્યું. પોતાના પરમ ગુરુના વિરહથી વ્યાકુલ થપલા વિચિત્તે કાલક્રમે પ્રાપ્ત થપલી ઢોડીક સ્વસ્થતા પછી, મુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયજીએ એલું કાર્ય જ્ઞનેઃ જ્ઞનેઃ બ્રાગલ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું. આ રીતે અદ્વિનિશ જ્ઞાનોપાસક એ અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની મુપ્રસાદીરૂપે, હવે આ પ્રન્થમણિ જ્ઞાનાભિલાષી જનોના કરકમલમા અપશિત કરવા ન્હને પરમ આનન્દ અને ઉલ્લાસ થાય છે.

### § ૧. પ્રન્થનું નામકરણ

આ મહાકાવ્યની રચના નાગેન્દ્ર ગચ્છના આર્ષાયે લદયપ્રમસૂરિયે, પોતાના પરમ મક, શ્રાવકમેષ્ટ, શ્વિહાસપ્રસિદ્ધ ગર્જર મહામાલ વસ્તુપાલે કરેલા ધર્મના 'અમ્બુદય' કાર્યને વડેશીને કરી છે તેથી એલું મુરુપ નામ 'ધર્મામ્બુદયમહાકાવ્ય' એલું રાસલામાં આન્યું છે. વસ્તુપાલે, શમ્યુજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે જે મળ્ય સપો કાઢ્યા હતા અને તે સપોના સંપવિરૂપે તેણે એ તીર્થયાત્રાઓ દરમ્યાન જે લદાર વ્રન્થવન્ય કર્યો હતો તેને લક્ષીને એલું ધીજુ નામ 'સંઘપતિચરિત' એલું પળ આપવામાં આન્યું છે.

આ પ્રન્થનો વિસ્તૃત પરિચય આપતો એક અભ્યાસપૂર્ણ હેલ, પાટળનિવાસી વિદ્વાન્ હેલક શ્રી કનેયાલાલ માર્દેશંકર લ્લેવે લક્ષ્યો છે જે 'ભારતીય વિદ્યા' નામક સંજોધન વિપયક પત્રિકાના, પ્રસ્તુત પ્રન્થમાલાના સંસ્થાપક સ્વ૦ વાવુ શ્રી મહાદુર સિંહજી સિંધીની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે, મ્હું પ્રકટ કરેલા ૩ જા પુલ્કકમાં પ્રકાશિત થયો હતો. એ હેલમા અભ્યાસી હેલકે, પ્રસ્તુત પ્રન્થ સાથે સવન્થ ધરાવતી પળી સ્ત્રી શાલવ્ય ધાપતો લ્લેવે ધત્તુ જ સરસ પ્રકાસ પાલ્યો છે, તેથી તે સમય હેલ જાના 'આ મુ સ' તરીકે આ પછી આપવામાં આન્યો છે. માર્દે શ્રી કનેયાલાલે જે અભ્યાસ, વ્લ્લાહ, ધમ અને મહ્યપૂર્વક એ હેલ વેવાર કર્યો છે અને તેમ કરીને પ્રસ્તુત પ્રન્થના અભ્યવચન-વાપન કરનારાઓને અપયોગી માહિતી આપવાનો જે પ્રતલ્લ પ્રયાલ સેમ્યો છે, તે માટે મ્હું તેમને માર્દે મ્હાય સારલ અમિતન્દન આપવાની લ્લક લક્કુ તું.

### § ૨. મહામાલ્ય વસ્તુપાલની મહત્તા

મહામાલ્ય વસ્તુપાલ જૈન ધર્મતા, અને તે સાથે સમગ્ર યૂર્જર રાષ્ટ્રના શ્વિહાસમાં, એક અદ્વિતીય વિભૂતિમાધ્ વ્યક્તિ થઈ ગઈ. શૌર્ય, સૌંદર્ય, ઔદાર્ય, સૌમાન્ય, સૌજન્ય અને સંસ્કારસૌપ્તવ આદિ અનેકાનેક લોકોચર ગુણોનો તે એક મૂર્તિમાન્ અવતાર હતો. સાહિત્ય, સંગીત અને સ્વાપ્સ્ય જેવાં જીવનોહાસનિદર્શક જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો તે પરમ રસિક અને પ્રકૃષ્ટ પ્રોત્સાહક હતો. રાજનીતિ અને રાષ્ટ્ર-વ્યવસ્થાના તંત્રનો તે મહાન્ સૂત્રધાર હતો. સ્વયં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન્ અને વીર હોઈ, વિદ્વાનો અને વીરોનો મ્હોટો પ્રશંસક, પોષક અને આશ્રયદાતા હતો. તેના માયે તેને તત્કાલીન સત્તા અને સમૃદ્ધિના ધરમ શિષરે પહોંચાવ્યો હતો અને તેનો તેણે સર્વોત્કૃષ્ટ સુકૃતલાભ લીધો હતો. વસ્તુપાલના જેવી, અસાધારણ પ્રકારના વ્ધ ગુણધારક વ્યક્તિઓ, મહાન્ ભારતના પ્રમુલ મૂલકાલમાં ય, યદુ જ વિરલ થયેલી જગ્યાએ. તેને મલેલી સત્તાનો સતુપયોગ તેણે સ્વકીય રાષ્ટ્રની સુશ્ચિતિ નિર્મિત કરવા માટે કર્યો અને સમૃદ્ધિનો સદ્વ્યય, તત્સમયની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ, સર્વલોકોપકારક અને સાથે મુસસ્કારપરિપોષક યવાં ધર્મસ્થાનોની રચના કરવામા કર્યો. તેના યવા ઉદાત્તતમ અવદાતોયી ધાકર્પાઈ, વદીય સમકાલીન, વેદાના શ્રેષ્ઠ કવિઓ અને વિદ્વાનોય તેની સત્સીર્વિ અને મુસ્તુતિના સન્મુક ગુણયાન કરનારાં અનેક પ્રશસ્તિકાવ્યો રચ્યા જેનાંના ઘળાં ચર્યાં હજી સુધી યણ સચવાઈ રહ્યાં છે. તેયી જ રીતે, તેણે જે અદલક દ્રવ્ય સર્ચી, સ્વાપસ્યકલાનાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રતીકો જેવાં શમુજય, ધાન્યુ, ગિરનાર આદિ સીર્ષસ્થાનોમાં જે મહ્ય દેવમન્દિરો વનાન્યાં તેમાના યણ ઘળા ચરાં, આપયા વેદાના સદ્ભાગ્યે, હજી સુધી સુરશ્ચિત રહી શક્યાં છે અને જગતના પ્રવાસિયોને યોતાના નિર્માતાની વિવ્યગયા સંભાવ્યા રહ્યાં છે. સુકૃતો અને સત્સીર્વનો દ્વારા આ જાવતું અમર નામ પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યો સસારના શ્વિહાસમા વદુ વિરલ થયા છે.

વસ્તુપાલની પીર્વિ-સ્તુતિ કથનારા જે પ્રશસ્તિકાવ્યો ઉપલબ્ધ થાય છે તે યથાનો ટુંક પરિચય, અમદાયાદની 'ગુજરાત સાહિત્ય સભા'ના વપકન નીચે, સન્ ૧૯૩૩ ના જુલાઈમા, 'પ્રાચીન ગુજરાતના સાસ્કૃતિક શ્વિહાસની સાધન-સામગ્રી' ય નામે ન્દે જે એક વ્યાકયાન ધાથ્યું હતું તેમા આપયા પ્રયત્ન કર્યાં હતો. ય પરિચય પ્રસ્તુત પ્રન્ધતું યાપન અને અપલોકન કરનારાંઓને યાસ અપયોગી હોવાથી તેમ જ તે અન્ય રીતે યણ અદિ વદુ જ પ્રાસતિક હોવાથી આ નીચે તેનો વ્હાટો વ્રાપયામાં આવે છે.

\*

### § ૩. વસ્તુપાલ—તેજપાલનું કીર્તિકયા-સાહિત્ય

'શૌલુક્ય વંશના છેહા રાજા, પીજા નીમવેવના સમયનો ગુજરાતનો શ્વિહાસ પ્રમાણમાં સીયી યધારે વિગતવાલો અને યધારે વિશ્વસનીય પુરાવાવાલો મલ્લી આવે છે, અને તેનું કારણ, તે સમયમાં યણલા યાગચ્ચના અવતારસમા ગુજરાતના જે મહાન્ અને અદ્વિતીય યંતુમંત્રી વસ્તુપાલ—તેજપાલ છે. ય જે માર્કયોના શૌર્ય, યાતુર્ય અને ઔદાર્ય આદિ અનેક અદ્ભુત ગુણોને હ્દેને, યમના સમકાલીન ગુજરાતના પ્રથિમાધાન્ પંદિતો અને કવિઓય યમની કીર્વિને અમર કરવા માટે જેદલાં કાવ્યો, પ્રયંયો અને પ્રશસ્તિયો યગેરે રચ્યા છે તેટલાં દિંદુશ્ચાનના પીજા કોઈ રાત્રપુરુષ માટે નદિં રયાવા હોવ.

(અ) વસ્તુપાલરપિત નરના રાયણાનંદ કાવ્ય

વસ્તુપાલ મંત્રી જાવે એક સરસ કવિ અને યદુ વિદ્વાન્ પુરુષ હતો. તે પ્રાચીન ગુજરાતના યેશ્ય-

જાતીય મહાકવિ માધની જેમ શ્રી અને સરસ્વતી વનેનો પરમ કૃપાપાત્ર હતો. તેણે, જેમ મંદિરો વગેરે અસંસ્કૃત ધર્મસ્થાનો ડમાં કરી અને અગણિત દ્રવ્ય વાન-પુણ્યમાં સ્વર્ચી લક્ષ્મી દેવીનો વધાર્થ સ્વપ્નોન કર્યો હતો; તેમ, અનેક વિદ્વાનો અને કવિયોને અહ્યંત આદરપૂર્ણ અનન્ય આશ્રય આપી, તેમ જ પોતે પણ કવિતા અને સાહિત્યમાં સુદ રસ લઈ, સરસ્વતી દેવીનો તે સાચો વપાસક વન્યો હતો. કેટલેક અંશે મહાકવિ માધ એ વસ્તુપાલના માતૃસનો આદર્શ પુરુષ હોય એમ મને લાગે છે. માધના 'શિશુપાલવધ' મહાકાવ્યના અનુકરણરૂપે વસ્તુપાલે 'નરનારાયણાનંદ' નામનું મહાકાવ્ય વનાવ્યું છે. એ કાવ્યના અંતિમ સર્ગમાં મંત્રીયે પોતાનો વંશપરિચય વિસ્તારથી આપ્યો છે અને પોતે, કેવી રીતે અને કઈ ઢ્ઠુછાપ, ગૂજરાતના એ વલતના બરાજકવંત્રનો મહાભાર માયે ઉપાઢવા અમાલપદ સ્ત્રીકાર્યું છે, તેનું કેટલુંક સૂચન કર્યું છે.

( આ ) સોમેશ્વરકવિકૃત કીર્તિ કૌમુદી

ગૂજરાતના ચૌહુક્યવંશનો રાજપુરોહિત નાગરવંસીય પંડિત સોમેશ્વર ગૂજરાતના કવિયોમાં શ્રેષ્ઠ પંક્તિનો કવિ થઈ ગયો. એ વસ્તુપાલનો પરમ મિત્ર હતો. વસ્તુપાલને મહામાલ્ય વનાવવામાં ંનો કાંઈક ઢ્ઠાય પણ હતો. વસ્તુપાલની જીવનકીર્તિને અમર કરવા માટે ંણે 'કીર્તિકૌમુદી' નામનું નાનું પણ ંણું સુંદર કાવ્ય વનાવ્યું. એ કાવ્યમાં, કવિયે, પ્રથમ ગૂજર રાજધાની અણહિલપુરનું વર્ણન કર્યું. તે પછી તેનાં રાજકર્તા ચાહુક્ય વંશનું અને મંત્રીના પૂર્વજોનું વર્ણન આપ્યું. તે પછી, કેરી રીતે મંત્રીને એ મંત્રીપદની પ્રાપ્તિ થઈ તેનું, મંત્રી થયા પછી સંભાતના વંત્રને વ્યવસિત કર્યાનું, અને તેમ કરતાં શંસરાજ સાથે કરવા પડેલા યુદ્ધનું વર્ણન કર્યું. તે પછી મંત્રીયે શત્રુજય, ગિરનાર અને સોમેશ્વર વગેરે તીર્થસ્થાનોની મોઢા સંપ સાથે કરેલી યાત્રાનું સુસ્મ્ય વર્ણન આપ્યું છે. એ યાત્રા કરી મંત્રી વ્યારે પાછો પોવાને સ્થાને આવે છે તે ઢેકાણે કવિ પોવાના કાવ્યની સમાપ્તિ કરે છે. ંથી જણાય છે કે વિ. સં. ૧૨ૢ૦ ની ઢગમગ એ કાવ્યની રચના થઈ હોવી જોઈવે.

( ઢ ) ઢુકુર અરિસિંહરચિત સુકૃત સંકીર્તન

સોમેશ્વરની માક્રક અરિસિંહ માનના કવિયે વસ્તુપાલના સુકૃતનું સંકીર્તન કરવાની ઢ્ઠુછાથી 'સુકૃતસંકીર્તન' નામનું અન્વયક કાવ્ય વનાવ્યું છે. એ કાવ્યમાં પણ ઢગમગ કીર્તિકૌમુદી જેવું જ વર્ણન આવે છે. ંમાં વિશેષ ંટલો છે કે, કીર્તિકૌમુદીમાં વ્યારે અણહિલપુરના રાજ્યકર્તા માત્ર ચૌહુક્ય વંશનું જ વર્ણન આપેલું છે યારે ંમાં એ વર્ણન અણહિલપુરના મૂઢ સંસ્થાપક વનરાજ વાવશાથી શુદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે અને તેમાં વાવશા વંશની પૂર્વિ નામાવલી આવશમાં આવી છે. આ કાવ્યની રચના કીર્તિકૌમુદીના સમય કરતાં સઢેજ થોઢી ંાઢઢથી થઈ હશે એમ ંના વર્ણન ડપરથી જણાય છે.

( ઢ ) વાલચંદ્રસૂરિવિરચિત વસન્ત વિલાસ

કીર્તિકૌમુદી અને સુકૃતસંકીર્તન ડપરાંત વસ્તુપાલના ગુણોનું ગૌરવ ગાનારં ંીનું કાવ્ય વાઢ-ચંદ્રસૂરિકૃત 'વસન્તવિલાસ' નામનું છે. એ કાવ્ય, ડપરના વંને વાઢવો કરતાં ઢરા મોઢું છે અને ંની રચના વસ્તુપાલના યલ્ય પછી, પરંતુ ઢરાત જ, થઈ છે. કવિયે સ્તસ કરીને મંત્રીના પુત્ર જયન્તસિંહની પરિતુષ્ટિ યારત્ર આ કાવ્યની રચના કરી છે. આ કાવ્યમાં પણ વર્ણવિવધ ઢગમગ ડપરનાં કાવ્યો જેવો જ છે. વિશેષ એ છે કે, ંમાં વસ્તુપાલના યલ્યની ઢકીકૃત પણ આવશમાં આવી છે. એ ંરણથી ંની રચના વિ. સં. ૧૩૦૦ ની ઢગમગ ઢપની માની ઢાકાય.

## (૩) ઉદયપ્રમસૂરિકૃત ધર્માન્વુદય મહાકાવ્ય

વસ્તુપાલના ધર્મગુરુ આચાર્ય વિજયસેનસૂરિના પટ્ટપર આચાર્ય ઉદયપ્રમસૂરિએ પુરાણપદ્ધતિ ઉપર એક 'ધર્માન્વુદય' નામનો પ્રથમ વાચાવ્યો છે. વસ્તુપાલે સપત્તિ થઈને, પળા ભારે આડનર સાથે, શુગુજય ગિરનાર ળાદિ તીર્થોની જે યાત્રાઓ કરી હતી તેનુ માહાત્મ્ય થતાવવા અને સમજાવવા માટે એ પ્રથમ રચવામા આવ્યો છે. વસ્તુપાલની જેમ પુરાણ કાલમા કયા કયા પુરુપોએ મોટા મોટા સપો કાઢી એ તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી, તેમની કથાઓ યમા આપવામા આવેલી છે. પ્રથમનો મોટો ભાગ પૌરાણિક કથાઓથી ભરેલો છે, પણ છેવટના માગમા, સિદ્ધરાજના મત્રી આશુકે, હુનાર-પાલના મત્રી વામ્બટે અને અલે વસ્તુપાલે જે યાત્રા કરી, તે સવથી કેટલીક યેતિદાસિક નોંધો પણ યમા આપેલી મઢી આવે છે.

## (૪) જયસિંહસૂરિકૃત હમીરમદમર્દન નાટક

વસ્તુપાલે ગુજરાવના રાજવત્રનો સર્વાધિકાર હાથમા લીપા પછી, ક્રમે ક્રમે પોતાના શૌર્ય અને યુદ્ધિચાતુર્ય દ્વાય, એક પછી એક રાઝ્યના અદરના અને વહારના ણુઓનુ કલ અને વલ્લથી દમન કરવુ શુરુ કર્યું. તે જોઈ ગુજરાવના પલોશી રાજાઓ સૂપ સલ્લમઢી ળલ્યા અને તેમણે ગુજરાવમા પુન.સ્થાપન થતા મુવત્રને લ્યલ્લાવી પાલવાના ડરાદાવી આ દેશ પર આક્રમણો કરવા માહ્યા. વિ. સ. ૧૨૮૫ ના અરસામા, દક્ષિણના દેવગિરિનો યાદવ રાજા સિંહણ, માલવાનો પરમાર રાજા લેવપાલ અને દિલ્હીનો તુલુક સેનાપતિ અમીરે શીકાર—એમ દક્ષિણ, પૂર્વ અને ઉત્તર ત્રણે દિશાઓમાથી એકી સાથે પ્રણ વલ્લવાનુ શુગુઓએ ગુજરાવ ઉપર ળદાઈ ળઈ આવવાનો ળાગ ળોપ્યો. એ મયકર કલોકડીના વલ્લતે વસ્તુપાલે પોતાની તીલ્લણ ળાણવ્યનીતિનો પ્રલોગ કરી, ણુઓને ળિત્રમિત્ર કરી નાહ્યા અને લેગને આપાદ રીતે વલાવી લીધો. વિલ્હીના ળાવશાહી સૈન્યને આવૂની ળાસે સલ્લત હાર આપી પાલુ હાકી કાલુર્ય, અને એ રીતે એ તુલુક અમીર, જેને સરલુલમા 'હમીર' તરીકે સંલોધવામા આવે છે, તેના મલ્લુ મર્દન કરી ગુનરાત્રની સત્તાનુ મુલ્લ ળલ્લલ કર્યું. એ આલી ળટનાને મૂલ્લ યલુ તરીકે ગોઠવી, મરુલના જૈન વિદ્વાનુ આચાર્ય જયસિંહસૂરિએ 'હમીરમલ્લમર્દન' નામનુ વલાકી નાટક વનાવ્યુ. એ નાટવની રલના કરવામા મુલ્લ્ય મેરળા, વલુપાલનો મુલ્લ જયસિંહ, જે તે ળપલે ળભાવતનો સૂલો હતો તેની હતી, અને તેના જ મમુલત્લ નીલે મીમેશ્વરલેવના ળલ્લવપ્રસંગે રામાલમા તે મત્રવલામા આવ્યુ હલુ. એ રીતે એ એક યેતિદાસિક નાટક છે, જેને મારતીવ નાટકસાહિત્યમા અલ્લવ વિરલ્લ કલિલોગાની એક કલિ તરીકે ગળી સલ્લવ. વલુપાલના વલવની રાજકારણ સૂવવતી જે હરીકલ્લો આ નાટકમા સુલેકી છે તે ળીત્રી કોઈ કલિલોમા નથી મલ્લતી તેથી એ હિલ્હાસમાટે, આ વળો વપલોગી અને મહલ્લવનો પ્રલય છે. કેટલોક વિદ્વાનોએ, યમા આપેલી હરીકલ્લોને, વમારે અલિશયોલ્લિ મરેલી જળાવી છે પણ તે ળરાવર નથી. માલ મલે યલુ યેતિદાસિક મૂલ્લ્ય વપારે ળલા પ્રકાલુ છે.

## વસ્તુપાલપ્રશલિલો

લવર જે વલુપાલ લિલેના કામ્યો વગેરેનો વરિલ્લવ આવ્યો છે તે વપરાંત વ મામ્યવાનુ પુલુલવી રીલ્લિ કલનારી પીત્રી કેટલીક ળુલ્લિ ળુલ્લિ કલિલો મલ્લે છે, જે મ ત્લિ ળો કહેવાય છે. યરી મત્ર-લિલોમાથી કેટલીક ળા પ્રમાણે છે. —

## (૫) ઉદયપ્રમસૂરિકૃત સુકુત કીલ્લિલો લિની

લવર વપવલ્લ ધર્માન્વુદય કામ્યના વળી ઉદયપ્રમસૂરિએ 'સુલ્લત્રીલ્લિલ્લોલ્લિની' નામની ૧૭૧

પયોની એક સંસ્કૃત પ્રશસ્તિ રચી છે. એમાં અદિતિહના 'સુકૃતસંકીર્તન' નામના કાવ્યમાં જેવી, હકીકત છે તેવી જ હકીકત સંક્ષિપ્ત રીતે વર્ણવામાં આવી છે. અળહિલપુરના ચાવડા વંશની, હકીકત પણ એમાં, એક કાવ્યની જેમ, આપવામાં આવી છે અને અંતે વસ્તુપાલે કરાવેલાં કેટલાંક, ધર્મસ્થાનોની યાદી પણ આપી છે. કદાચિત્ શનુંજય પર્વત ઉપરના અવિનાથના મંદિરમાં કોઈ ઠેકાણે આ પ્રશસ્તિ શિલાપટ્ટપર કોતરીને મુકવા માટે વનાવવામાં આવી હોય.

(૧) જયસિંહસૂરિકૃત વસ્તુ પાલ-તેજ: પાલ પ્રશસ્તિ

જેમણે 'હમીરમલ્લમલ્લ' નામનું નાટક રચ્યું તે જ જયસિંહસૂરિયે 'વસ્તુપાલ-તેજ:પાલપ્રશસ્તિ' નામે એક ૧૧ પયોની ટુંકી રચના કરી છે. એમાં અળહિલપુરના ચૌલુક્ય વંશનું, વસ્તુપાલ-તેજપાલના પૂર્વજોનું અને તેમણે કરાવેલાં કેટલાંક ધર્મસ્થાનોનું વર્ણન છે. તેજપાલ ચ્યારે મરુત્ત ગયો ત્યારે ત્યાં તેણે જયસિંહસૂરિની પ્રેરણાથી, ત્યાંનાં સુપ્રસિદ્ધ પુરાતન 'શકુનિકા વિહાર' નામે મુનિસુવત્તજિનચૈલના શિષ્યો ઉપર સુવર્ણકલ્પ અને ધ્વજાર્દંડ વગેરે ચઢાવી એ મંદિરને સ્વયં અલંકૃત વનાવ્યું હતું, તેથી તેની પ્રશસ્તિતરીકે આ કૃતિ વનાવવામાં આવી છે.

(૨) નરેન્દ્રમલ્લરિચિત્ત મંત્રીશ્વર વસ્તુ પાલ પ્રશસ્તિ

વસ્તુપાલના માતૃપક્ષીય ધર્મગુહ નરેન્દ્રમલ્લસૂરિયે ૧૦૪ સ્ત્રોકોની એક 'વસ્તુપાલપ્રશસ્તિ' વનાવી છે. એમાં ચૌલુક્ય વંશ અને વસ્તુપાલના વંશનું ટુંકું વર્ણન આપી, એ મંત્રીયે જે જે ઠેકાણે મુખ્ય મુખ્ય ધર્મસ્થાનો કે દેવસ્થાનો કરાવ્યાં અગર સમરાવ્યાં તેની લંબાણથી યાદી આપી છે. પ્રશસ્તિકાર પોતે જ એ યાદીને વહુ ટુંકી જણાવે છે, છતાં એ દાનવીરે ગુજરાતની પુણ્યભૂમિને ભવ્ય સ્થાપત્યની વિમૂલ્કિથી અલંકૃત કરવા માટે જે અગણિત લક્ષ્મી યર્ચાં છે તેની કેટલીક સારી કવ્વના એ પ્રશસ્તિના પાઠથી થઈ શકે છે.

એ જ આચાર્યની રચેલી ૩૧ પયોની એક ધીજી નાની સરસી પ્રશસ્તિ, તથા એમના ગુરુ આચાર્ય નરચંદ્રસૂરિની કરેલી ૨૬ પયોવાલી એક ધીજી પ્રશસ્તિ, તેમ જ 'મુકુટકીર્તિ ક્ષોભિની'ના કર્તા ઉચ્ચ-પ્રભસૂરિની રચેલી ૩૩ પયોવાલી વસ્તુપાલસ્તુતિ વગેરે કેટલીક અન્ય કૃતિયો પણ મને મળી છે.

(૩) વિજયસેનસૂરિકૃત રેવંત ગિરિ રાસુ

વસ્તુપાલના સ્વિહાસ માટેની ઉપયોગિતામાં છેલ્લી પણ ભાષાવિકાસના અધ્યાસ માટેની યોગ્યતાની દૃષ્ટિએ એક પહેલી કથાની કૃતિ તરીકે વિજયસેનસૂરિના વનાવેલા ગુજરાતી 'રેવંતગિરિરાસુ'ની નોંધ પણ આ સાધનલક્ષમી ભેગી લેવી જોઈએ. એ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાલ-તેજ:પાલના મુખ્ય ધર્માચાર્ય. એમના ઉપદેશને અનુસરીને જ એ વંને માઈસોપ તેટલાં વયાં મુકુટનાં કાર્યો કર્યાં હતાં. એમના કથનને માન આપીને જ વસ્તુપાલે સૌથી પહેલો ગિરનારની યાત્રા માટેનો મોટો સંપ કાઢ્યો. એ સંપના સ્વીકારના શાલા માટે, ગિરનાર વગેરેનું સુંદર વર્ણન રૂંધી, એ રાસની રચના કરવામાં આવી છે. એમાં વિદ્યેષ પેલિહાસિક સામગ્રી જઢલી નથી છતાં પદું પેલિહાસિક મૂલ્ય આ દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ છે એ ગુજરાતી ભાષાની એક આગકાલીન કૃતિ તરીકે તો એની વિશિષ્ટતા સર્વોપરી ગણી શકાય.

(૪) જિનમદ્રકૃત નાના પ્રવંધાવલિ

વસ્તુપાલના પુત્ર ચયન્વસિંહના મળયા માટે સંવત્ ૧૨૧૦ નાં, ઉપયુક્ત ઉચ્ચપ્રભસૂરિના શિષ્ય જિનમદ્રે અનેક કથાઓના સંપદ્યાલી એક મંચરપના કૃતિ છે જે ચંદિતકામમાં મને પાટળના મંદા-રમાંથી મળી આવી છે. એમાં પૂષ્પીરાજ પાદમાન, કાંતોજના ચયન્વવદ્ર, અને નાકોહતા અરવળ-

રાવ ચોહાણ વગેરેને લગતા કેટલાક ऐतिहासिक પ્રવંધો પણ આવેલા છે. 'પ્રવંધાચિંતામણી'ના કર્તાની સામે આ પ્રવંધાવલિ હોય એમ ઊગે છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલાક પ્રવંધો તો તેમણે એમાંથી જ નકલ કરી લીધેલા હોય તેવું પણ સ્પષ્ટ થાય છે. ચંદ વરદાસના નામે ચઢેલા અને દિંદી ભાષાના આદ્ય કાવ્ય તરીકે ઓળખાતા ધૃત્વીરાજ રાસોના કર્તાત્વ ઉપર કેટલોક નર્વાન પ્રકાશ આ પ્રવંધાવલિ ઉપરથી પડે છે. 'જ સંપ્રદમાં, વ્યું કરીને પાઠઢથી કોઈયે વસ્તુપાઠના ઝીવનચરિત્રને લગતી પણ કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકત આવેલી છે' જે ऐतिहासिक દ્રષ્ટિયે ણી મહત્ત્વની છે." (ઉક્ત નિવંધ, પૃ. ૧૭-૨૨)

\*

વસ્તુપાઠની કીર્તિકથા કથતું આ વ્યું (ઉપર જણાવેલું) કાવ્યાત્મક તથા પ્રાસંગ્યાત્મક જે સાહિત્ય છે તેને જો એક પ્રકોર્ણ સંપ્રહસ્તરૂપ મન્યમાં સંકલિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો તે ઇતિહાસના અભ્યાસિયોને વધુ ઉપયોગી થાય તેમ છે, તેથી એ દ્રષ્ટિયે પ્રસ્તુત મન્યના પરિશિષ્ટતરીકે તે વધા સાહિત્યને પણ એક જુદા (વીજા) ભાગરૂપે પ્રકટ કરવાનો મ્હારો વિચાર થયો અને તે મ્હં મુદ્દમુનિવર શ્રી યુષ્યવિજયજીને નિવેદન કર્યો. તેમને પણ એ વિચાર વધુ ઉપયુક્ત જણાયો અને તેથી તેમણે પોઠે જ એ વધી પ્રાસંગ્યાવિ કૃતિયોતું પણ સંજોષન અને સંપાદન કાર્ય સર્હર્ષ સ્વીકારી ડઈ પૂર્ણ કર્યું છે. હવે પછી ઘોઢા જ સમયમાં એ વીજો ભાગ પણ વાચકોના કરકમઢમાં ઉપસ્થિત થશે.

૬૪. મન્યકારજો ઘોઢોક પરિચય

મન્યકાર ઉદયમ્રમસૂરિ એક સમર્થ વિદ્વાન્ અને પ્રતિભાસંપન્ન સારા કવિ હતા, એ તેમની કરેલી રચનાઓના અપલોકન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રસ્તુત મન્યમાં પણ તેમની પ્રાસાદિક ભાષાપ્રભુતા અને ઓજાપૂર્ણ આલંકારિક રચનાશૈલીનો સરસ પરિચય મળે છે. એમનો એક વીજો મ્હોટો મન્ય છે 'ઉપદેશમાલા' ઉપરની 'કર્ણિકા' નામની વિસ્તૃત ધૃતિ છે. ઝ્યોતિષશાસ્ત્ર વિષયતું તેમતું પાંડિત્ય પણ યદુ ઉચ્ચ કોટિતું હતું તેની પ્રતીતિ તેમના રચેલા અને જૈન વિદ્વાનોમાં યદુ પ્રિય અને પ્રતિષ્ઠિત મનાવા 'આરંભસિદ્ધિ' નામના મન્ય ઉપરથી થાય છે.

એ આચાર્ય, મહામાત્ય વસ્તુપાઠના કુઢના વિશિષ્ટ ધર્મગુરુ હતા. એમના ગુરુ વિજયસેનસૂરિ અને પ્રમુદ્ધ હરિમદ્રસૂરિ, તત્કાલીન અણહિલપુરના જૈન સમાજના એક પ્રમુદ્ધ આચાર્ય મળાવા. પાટળના પંચાસર પાર્શ્વનાથના રાષ્ટ્રપ્રસિદ્ધ અને રામ્યપ્રતિષ્ઠિત જૈન પૈત્યના એ અધિનાયકો હતા. ઉદયમ્રમ સૂરિ અને તેમના ગુરુ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાઠના કુઢવના અલંબ મદ્ધાભાજન આત્મ સાધુ પુરુષ જેવા હતા. ઉદયમ્રમસૂરિના વિદ્યાભ્યયનમાં વસ્તુપાઠે ણી ણી રીતે સહાયતા આવેલી હોય એમ જણાય છે. 'પુરાતનમન્યપત્તંમ્રદ્ધ' નામના મન્યમાં સંપૂર્ણિત 'વસ્તુપાઠ-નેજાપાઠમન્ય'માં (પૃઠ ૬૪) જણાવ્યું છે કે-વસ્તુપાઠે ઉદયમ્રમસૂરિના વિદ્યાભ્યયન અર્થે, ૭૦૦ યોજનના વિષ્ણુ-વાઢા આ દેશના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલા સમર્થ વિદ્વાનોને ઘોઢાવી ઘોઢાવીને એક પ્રકારે દાતા અને તેમની પાઠે ઉદયમ્રમસૂરિનું વિદ્યાભ્યયન કરાવ્યું હતું. વિગેરે. આ ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે પ્રાચીન સમયમાં જૈન સાધુ-ચરિત્રનોના વિદ્યાભ્યયન માટે ભાવક વર્ગ કેટલી પાઠઢી ઠેઠો હતો અને કેવા પ્રકારની સાધનલામણીની યોજના કરતો હતો.

એ પ્રવંધમાં ઉદયમ્રમસૂરિનો વિદ્યાભ્યયન વિષેની ડાઢટ ખનિકચિત્રો એક પ્રકારે આલેખવામાં આવ્યો છે જે યદુ જ ઉત્તુજ મરેલો અને રસોત્યાદક છે.

### ૬૫. ઉદયપ્રભસૂરિયું. ચાચરીયાકની કથાનું શ્રવણ કરવા જવું

પાટણમાં ( કે પછી ધોલકામાં ? ) એક વચરતે કોઈ મહાવિદ્વાન મ્હાણ પળિહત, જે ચાચર-માંડીને કથા કરવાનો વ્યવસાય કરતો હતો તે આબ્યો અને શહેરનાં કોઈ વધુ ઉપયુક્ત સ્થાનમાં વેંસીને રાત્રિના પહોરમાં ઢોકો ઢાગઢ પોતાની કથા કરવો લાગ્યો. તેની કથા કહેવાની શૈલી અને વચન-ચાતુરી વહુ ષ્કુટ પ્રકારની હતી. તેથી નગરમાં તેની કથાની સૂચ. રૂપાતી થઈ રહી અને રોજ હજારો ઢોકો તેની કથા સાંભઢવા મેગા થવા લાગ્યા. ઉદયપ્રભસૂરિના સાંભઢવામાં પળ તેની ય સ્વાલિ, આવી અને તેથી તેમને પળ તેની કથા સાંભઢવાની સૂચ ડસ્કંઠા, મઈ. પોતે એક પ્રસિદ્ધ જૈન ચતિનામક હોવાથી તેમ જ વસ્તુપાઢ જેવા મહામાત્યના વહુમાન્ય ધર્મગુરુ, હોવાથી, ય મ્હાણ પળિહતની કથામાં સામાન્ય શ્રોતાજન ઘીકે પ્રકટ પળે જઈને વેસવાનું તેમના માટે ઉચિત ન હતું. તેથી તેઓ વેવપરાવર્તન કરીને પ્રચ્છન્નપળે તેની કથા સાંભઢવા અને વચન ચાતુરીનો અનુભવ, લેવા જવા લાગ્યા. એક દિવસે રાત્રે મહામાત્ય ષસ્તુપાઢ, ગુરુવન્દન નિમિત્તે, તેમની પોષધશાલામાં આઢ્યો. પટ્ટશાલામાં ઢ્યાં યુદ્ધગુરુ વિજયસેનસૂરિ યેઠા હવા ઢ્યાં તેમને વંદના વિગેરે કરીને, પછી જે ઢોરઢામાં ઉદયપ્રભસૂરિની યેઠક હતી ઢ્યાં તે ગયો. તેળે સદાના રીવાજપ્રમાળે સૂરિને ઢ્યાં યેઠેલા ન જોયા. તેથી તે વરત પાછો ફરી પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો. ય્વી રીતે ઢીજે અને ઢીજે દિવસે પળ તેળે ઢ્યાં સૂરિને ન જોયા, ઢારે તેળે યુદ્ધગુરુ વિજયસેનસૂરિને તેમના વિષેની ષ્ચ્છા કરી. યુદ્ધ સૂરિયે શહેરમાં ચાલતી ચાચરીયાક પળિહતની તે કથાની વાવ કહી. યટલે પછી મહામાત્ઢ પળ ઢ્યાં ગયો અને તેળે ઉક્ત રીતે યક યકાન્ત સ્થાનમાં વેવપરાવર્તન કરીને યેઠેલા ઉદયપ્રભસૂરિને ઢીઠા. આ રીતે પોતાના મહાન ધર્મગુરુનું, મ્હાણની કથા સાંભઢવા માટે ઢ્યાં જનું મહામાત્યને ઉચિત ન હાગ્યું અને તેથી તેળે ઢીજે દિવસે સવારે ય ચાચરીયાક વિદ્વાનને પોતાના મકાને ઘોઢાવી, તેની કથા-કથનની સૂચ પ્રશંસા કરી અને તેના પ્રતિ પોતાનો વિષેષ આદરમાય વ્યક્ત કરીને યે હજારની મ્હોટી રકમ તેને મેટ આપી. પછી તેને પોતાની પોષધશાલા ઢાગઢના ચચર ( પોંઠરા ) ડપર ચાચર માંડીને કથા કરવાનું ષ્કળું, કે જેથી પોતાના ગુરુ ષ્ચસ્થાનમાં યેઠા યેઠા જ ય કથાશ્રવણનો ઢામ અને આનન્દ મેઢવી શકે. તે પળિહતે મહામાત્યની સૂચનાનુસાર પછી છ મહિના સુધી ઢ્યાં કથા કરી. મહામાત્ઢે યેસો અન્તે સૂચ સત્કાર કર્યો અને ષુષ્કઢ પેસા આપી તેને વિદાય કર્યો.

આ ષટના ઉપરથી તે વચરતના જૈન સમાજના ઢાગી ષર્ગ અને ગુદ્ધ ષર્ગના પરસ્પરના સંબન્ધોનું તેમ જ આચાર-વિચાર વિષેનું એક વિશિષ્ટ ચિત્ર પળ આપળને જોવા મળે છે. ય ષટના આપળને ય વસ્તુનું પળ ઢર્શન કરાવે છે કે જેમ વર્તમાનમાં ઢૈરાય છે તેમ મૂતકાઢમાં પળ, જૈન સમાજનાં સિતિરક્ષક અને પ્રગલિરક્ષી ષંને પ્રકારના માનસ ધરાવનારા ષર્ગો હયાતી ધરાવતા હવા. સિતિ-રક્ષક ષાપુતા માનસની દષ્ટિયે વિચાર કરવામાં આવે, ઘો તે ઢાવા કોઈ મ્હાણ આદિ અન્યધર્મીય કથાકારની કથા ષાર્યાં સાંભઢવા જવાનું ષ્ચપ્રેય પળ ન ઢ્ચ્છે; અને તેમ જ જો કોઈ યતિ-સુતિ જવો હોય ઘો તેને પળ મિષ્ઢાત્યના ષોપનો મહાદોષી લેણે. તેવા વિચારના ઢાવકના માનસની દષ્ટિયે વિચાર કરિયે, ઘો તે ઢાસી પ્રચ્છિત કરનાર યતિ-ષાપુને ઢ્રઢાષાપી જ માને અને તેને સમાજમાંથી ષદ્ધિષ્ઠવ કરવાનું ઢ્ચ્છે. કારણ કે જૈનશાસ્ત્રોક રૂઢ યતિધર્મના આચારોની દષ્ટિયે ઉદયપ્રભસૂરિનું ઢાનું આચરન માત્ર અસંગત જ નહીં ઢુષિત પળ કહી શકાય. પરંતુ આ ષટનામસંગથી આપળને જાનઢા મળે છે કે ઉદયપ્રભસૂરિ અને મહામાત્ઢ ષસ્તુપાઢ ષને પ્રગલિષ્ઠીઢ માનસ ધરાવનારા ષુકો



હતા. પણ માનસને વ્યક્તિ કે સમાજના હિતની દૃષ્ટિએ કરાવાતું કોઈ પણ શુભફલદાયક કાર્ય, અનાચરણીય નથી ઠાગતું અને કેવલ શાસ્ત્રોના સાપેક્ષ અને સ્થૂલ વિધાનોને વલગી રહી પોતાની પ્રગતિના વિકાસને અટકાવી રાખવા નથી ઇચ્છતું.

### ૬૬. શત્રુંજયના કાર્યસ્થાન માટે યતિની નિયુક્તિ કરવી

૧ જ પ્રવચ્નધર્મા ઉદયપ્રભસૂરિ સાથે સંબન્ધ ધરાવતો વીજો પણ એક સરસ પ્રસંગ આપવામાં આવ્યો છે જે વૈવસ્વત્વ્યની વિષારણા કરનારાઓને તત્કાલીન જૈન સમાજમાં પ્રચલિત પરિસ્થિતિનું ચિત્ર જોવા માટે બહુ ઉપયોગી અને સૂચક સાબી છે.

તે પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે—મહામાતલ યસ્તુપાલને અનુભવથી જણાયું હતું કે શત્રુંજય પર્વતના વહીવટી હયાતની દેહરેલ રાખવા માટે જે કોઈ ગૃહસ્થ માણસને અધિકારી તરીકે સૂચવામાં આવે છે તે લોભવશ થઈ દેવદ્રવ્યનો ભક્ષક બની વિનાશક જ થયાં કરે છે. તેથી તેનો કોઈ ઉપાય તે શોધ્યાં કરવો હતો. એક વચ્ચતે પૌવથશાલામાં આવીને શુદ્ધાચાર્ય વિજયસેનસૂરિને તેમ જ ઊંચુ આચાર્ય વદ્યપ્રભસૂરિ અને તેમની સાથે રહેલા ધીવા ૨૫ ચતિયોને તેણે નમસ્કાર કર્યાં. તે વચ્ચતે તેણે એક એકાન્વ સ્થાનમાં બેઠેલા અને નમસ્કાર મંત્રનો પાઠ કરવામાં નિમગ્ન થપેલા, શાન્ત સ્વમાયના, શુદ્ધ યતિને જોઈને તે વરખ તેની દૃષ્ટિ પરી અને મનમાં કાંઈ વિચાર સ્ફુર્યો. પછી તેણે આચાર્યને કહ્યું કે—‘ગુરુદેવ ! દેવદ્રવ્યના ધર્મો વિનાશની રક્ષા કરવી સારી કે રૂપેક્ષા કરવી સારી ?’ ત્યારે સ્વામાલિક રીતે જ ગુરુમહારાજ તો રક્ષા કરવાની જ વાતને સારી જણાવવાના હતા; એટલે પછી મહામાલે કહ્યું કે—‘જો આમ છે તો મને મને આ જે શુદ્ધ ચલિ તમારી પાસે છે તે આપો. મ્હારે ઇમને શત્રુંજયે લઈ જવા છે અને ત્યાંના કાર્યસ્થાનના રક્ષક તરીકે રાખવા છે. ત્યાં જે કોઈ અસારે છે તે વધા ભક્ષક છે’. ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે—‘આમ કરવું તે, (અર્થાત્ એક યતિને તે કાર્ય ઉપર નિયુક્ત કરવાનું) યુક્ત નથી ઠાગતું’. પરંતુ તેણે ગુરુમહારાજને તે માટે વધાવ કરીને મનાવ્યા. પછી ગુરુમહારાજે તે યતિને ઘોલાવીને કહ્યું કે—‘માઈ, તારે આ મંત્રી જેમ કહે તેમ કરવાનું છે’. ત્યારે તે યતિ ઘોલ્યો કે—‘ગુરુદેવ ! મ્હેં તો વીક્ષા મ્હારા નિસ્તાર માટે (સંસારથી છુટકારો મેઝવવા માટે) લીધી છે. તેથી ત્યાં એટલે કે શત્રુંજયના કારસ્થાનમાં રહીને, દેવનું દ્રવ્ય સ્નાઈને, મ્હારા આત્માને હું જા માટે મલિન કરું ?’ ત્યારે મંત્રિયે કહ્યું કે—‘૧ મલિચવાતું કાર્ય નથી પરંતુ ૨ જો દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ થવાથી આવતાનું ભૂષણ છે’. પછી આમદ કરીને તે યતિને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો. ત્યાં જઈને પ્રારંભમાં તો તે પોતાના આચારમાં રહીને, દેવલાવાના હીસાફ ઊંચનારા વિનેરેના કામની તપાસ રાખવા ઠાગ્યો. ૧ જોઈને પેલા ભક્ષકો પને પણ પોતાની જાલમાં ફાલાવવા પ્રયત્ન કરવા ઠાગ્યા. એક પ્રસંગે તેમણે, ૧ને કહ્યું કે—‘મહારાજ ! આપ તો આ ઠીર્થના મ્હોટા મઠપલિ છો. આપની પાસે તો ઠીર્થને નવવા આવનારા સારા સારા ઠાકુરો અને સેટિયાઓ આવીને બેસે છે. તેથી આપ જે આવાં મેળાં અને જૂનાં વસ્તો પહેરીને વેસો છો તે સારાં નથી ઠાગ્યાં. સારાં કપડાં પહેરવાના શું દૂષણ ઠાગે ? માટે આપે જરા સારા વસ્તો રાખવા જોઈએ’—૧મ કહીને તેમણે તેને સારા વસ્તો પહેરાવ્યાં. થોડા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપની સાથે અનેક સારા સારા માગસો વર્ષા-વાર્ષા કરતા તેસે છે તેથી આવા અસ્વચ્છ મ્હોંદે રહેવું ઠીક નથી ઠાગતું’. ૧મ કહીને તેમણે તેને મ્હોંમાં પાન પાવવો કર્યો. વઘી થોડા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપ મિક્ષા લેવા માટે ઊંચોના ધરે જાઓ છો અને તેથી આપનો વેટલો ૧ સમય ૧ માટે ચાલ્યો જાય છે. વેટલો સમય આપ



કારલાનાના કાર્ય ઉપર નજર રાખી શકતા નથી અને તેથી કામમાં કેટલીક હાનિ થયાં કરે છે. માટે જે ભોજન અહિં (કારલાનાના રસોડે) યાજ છે, તે છઠ્ઠી લેવામાં આપને જો દોષ લાગે એમ છે ?' એમ કરીને તેને સાંના ભોજનનો સ્વાદ લગાડ્યો. વઢી પછી કહ્યું કે— 'આપને તીર્યના કામ માટે અહિં તહિં શ્રદ્ધ કરવું પડે છે, તો તે માટે સુલાક્ષન (પાલકી) માં બેસીને જાઓ-આઓ તો તેથી કામની વધારે સરલતાપૂર્વક દેખરેખ રાખી શકાય'— એમ કહીને તેમણે તેને પાલકીમાં બેસવો પણ બતાવ્યો.

પછા પ્રસંગે, મંત્રી વસ્તુપાલ કાર્યપ્રસંગથી શત્રુંજય ઉપર આવ્યો. તે પોતાના નિયમપ્રમાણે નહાઈ ધોઈ, મુઠ્ઠે મુઠ્ઠકોશ ધારી, ઉપાઠા પને, મન્દિરમાં દેવપૂજા કરવા જતો હતો; તે વખતે એ શુદ્ધ કર્મસ્થાપરશ્વક પાલકીમાં બેસી, સાથે ૧૦-૧૫ માળસોનું ટોલું ઠઈ, પર્વતની નીચેના પાલીતાના ગામમાં જતો હતો, તે મંત્રીની દૃષ્ટિયે પહોંચ્યો. મંત્રિયે પોતાની પાસેના માળસને પૂચ્યું કે— 'એ કોણ જાય છે ?' ત્યારે તેની આગળ ચાલતા પુરુષે કહ્યું કે— 'એ તો પેલા મઠપતિ યતિ છે જેને આપ અહિં મોકલ્યા છે.' મંત્રિયે જઈને તરત જ પાલકી ઉમી રહાવી અને પેલા યતિને વંદન કર્યાં. પછી કહ્યું કે— 'નીચે (પાલીતાનામાં) કાર્ય પતાવીને પાછા બેઠલા પધારજો !' આ ઘટનાથી તે યતિ વધુ જ ઠાજિત થયો અને નીચે જઈને તેણે તો અનજન આદરી લીધું, મંત્રિયે તેને પર્વત ઉપર ચોલાવ્યો ત્યારે તેણે કહેવરાવ્યું કે— 'તું તો અનજન લીધું છે, તેથી હવે આવી શકું તેમ નથી. ઇટલા યથા યતિયોમાંથી સુંદીને મ્હને તમે અહિં મોકલ્યો; પરંતુ મ્હારું તો આચરણ આવું નીકળ્યું. હું આપને અને નુદમહારાજને શી રીતે હવે મ્હારું મ્હાં વતાવું ? તેથી આપ હવે એ માટે અન્ય કોઈ કાર્ય-કર્તાની ઉપાસ કરજો' વિગેરે. પછી હેવડે તે યતિ ઉપર આવીને સમાધિપૂર્વક અનજનવડે મૃત્યુ પાતી સર્વે ગયો. મંત્રિયે પોતાના નગરમાં આવીને નુદમહારાજને એ વધી હક્તિ કહી જણાવી. તે પરથી નુદ ઉદયપ્રમસૂરિયે મંત્રીને કહ્યું કે— 'હવે પછી કોઈ યતિ-સાધુને ચેલદ્રવ્યની સંભાલ રાક્ષવા માટે નિયુક્ત નહિં કરવો જોઈએ. તે કેવો અસ્માર્થી હતો છતાં ત્યાં જઈ એવો થઈ ગયો હતો !'

\*

- જૈન મન્દિરોમાં અને તીર્થસ્થાનોમાં ભેગા થતા દેવદ્રવ્યનો દુરુપયોગ પ્રાચીન સમયથી કેવો થતો ગાવ્યો છે તેના માટે આ ઘટના-પ્રસંગ વધુ જ વિચાર-પેરક છે. આ રીતે જૈન મન્દિરોમાંના 'દેવ-દ્રવ્ય' ના, તેના કાર્યકર્તાઓ દ્વારા યતા વિનાશના અનેક દષ્ટાન્તો જૈન ઇતિહાસમાંથી મળી આવે છે, તેથી વર્તમાન સમયમાં સુંવદની પ્રાન્તિક રાજસત્તાએ 'ધર્મર્થ દ્રવ્ય' ના ઉપયોગ અને સંરક્ષણની દૃષ્ટિયે જે નૂતન વિધાન કરવાની યોજના વિચારી છે તેના સામાજિકતા પક્ષમાં વિચાર કરનારા ધર્મ, આથી ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું પણ સારણ કાઢવું જોઈએ અને તે ઉપરથી કર્તવ્યકર્તવ્યનું આલોચન-પ્રલાલોચન કરવું જોઈએ. ત્રયારથી જૈન મન્દિરોની મૃષ્ટિ ધની થઈ છે અને જૈન મન્દિરોમાં દ્રવ્યની મૃષ્ટિ થયા લાગી છે ત્યારથી એ દ્રવ્યના રક્ષણ અને સ્થાપિત્યની ચિન્તા દેવમન્દિરોના કાર્યવાહકોને સલાવતી આવી છે, એ વસ્તુ આવા ઐતિહાસિક પ્રસંગો ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે, પદલું જ અહિં પ્રસ્તુત વક્તવ્યનું તાત્પર્ય છે.

### §૭. ઉદયપ્રમસૂરિની અન્ય પ્રજ્ઞાસ્તિ-રચના

વસ્તુપાલના સુકૃતોની પ્રસંસા કરનારી ઉદયપ્રમસૂરિની રચેલી વીજી એક પ્રજ્ઞાસ્તિ ઉપલબ્ધ થાય છે જે ઉપર લગાવ્યા પ્રમાણે 'સુકૃતકીર્તિ-રુદ્રોલિની' નામથી ઓંકિત છે. મહામાલ્ય વસ્તુપાલે શત્રુંજયના આલિનાથના મુશ્ય મન્દિર આગળ સ્થાપ્યકલાના એક સુન્દરતમ ઉદાહરણસ્વરૂપ 'દ્રુન્દ્રમણ્ડપ' નામે સમાપ્તપદ વસ્થાવ્યો હતો તથા તેની બે યાજુએ પાર્થનાથ અને મહાવીર જિતના બે મુશોભિત પૈત્યો કરાવ્યાં હતાં, તેમાં સ્થાપિત કરવાના શિલ્પલેખરૂપે એ પ્રજ્ઞાસ્તિની રચના કરવામાં આવી હોય એમ ગણાય છે. વિવિધ પ્રકારના ઉચ્ચોમાં રચાવેલું ૧૭૯ પદ્યોનું એ એક સૂક્ત પ્રજ્ઞાસ્તિકાવ્ય છે, અને તે

સાથે વસ્તુપાઠના વંશસાથે સંવન્ધ ધરાવતાં ઇતિહાસતું પ્રમાણભૂત, વર્ણન કરનાર ઉત્તમ પ્રકારનો ऐति-  
હાસિક પ્રવન્ધ પણ છે. વડુપરાન્ત વસ્તુપાઠની સ્તુતિ કરનારા કેટલાંક મુક્ક પયોના સંમહસ્વરૂપી  
૫૪ અન્ય સ્તુતિ પણ વપલભય થાય છે. ૫ થને કૃતિયો પ્રસ્તુત પુસ્તકના પરિશિષ્ટરૂપે પ્રકટ થનાર  
બીજા ભાગમાં સુવ્રિત કરવામાં આવી છે.

### §૮. સંપાદનના ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિયો

પ્રસ્તુત પ્રન્થના સંપાદનકાર્યમાં, સંપાદક મુનિવર્ચો ૫૪ હસ્તલિખિત જૂની પ્રતિયોનો વપયોગ  
કર્ષો છે. તેમાંની ૩ પ્રતિયો લાઢપત્રીય હતી અને ૫૧ કાગળની હતી. લાઢપત્રીય પ્રતિયોમાં સૌથી  
વિશિષ્ટ પ્રકારની જે પ્રતિ છે તે સંભાવના શાન્તિનાથનન્દિરના જ્ઞાનભંડારની છે. ૫ પ્રતિ સાક્ષાત્  
વસ્તુપાઠની જ લખાવેલી છે. વિ. સં. ૧૨૯૦ માં વસ્તુપાઠ વ્પારે સંભતીથી પટલે સંભાવના પ્રાન્તવપતિ  
તરીકેનો અધિકાર મોગવતો હતો વ્પારે લખવામાં આવી હતી. આ પ્રતિના અન્તિમ પુષ્ટની પ્રતિ-  
કૃતિતું સુવ્રિત-ચિત્ર આ સાથે મૂકવામાં આવ્યું છે જેથી પના આકાર-પ્રકારનો સાક્ષાત્ પરિચય  
વાપકોને મઝી શકયે. બીજી લાઢપત્રીય પ્રતિયોમાંથી ૫૧ પાટખના મંડારની હતી અને ૫૧  
વડોદરામાં મંડારની હતી. ચોથી પ્રતિ જે કાગળ વ્પર લખેલી છે તે પણ પાટખના મંડારની છે. ૫  
પ્રતિ વિ. સં. ૧૪૪૬ માં, લક્ષ્મીવન્દ્ર નામના ૫૧ વિદ્વાન્ની લખેલી છે જેણે પ્રતિના અન્તમાં,  
પોતાનો પરિચય આપતું આ પ્રમાણેતું ૫૧ સંસ્કૃત પદ આપ્યું છે—

ધીમત્રામ્પ્યાટવંશાન્વુધિશશિસદશો હાદિગલ્પાજ્જન્મ

પુષો માતુસ્તિલકલાઃ પ્રવિદિતચરણો વદ્રપત્નીવગ્ચે ।

ધીમદ્વેન્દ્રશિષ્યઃ રસ સુષ-જ્વલ-ભૂવત્સરે કાવ્યમેનં

લક્ષ્મીચન્દ્રો સિલેલાસિલગુણનિધયઃ સુરયાઃ શોધયન્તુ ॥

આ પદનો ભાવાર્થ ૫ છે કે—પ્રાગ્યાટ વંશરૂપી સમુદ્રમાટે ચન્દ્રમા જેવો, હારિગ પિતાને ઠિલર  
માતાનો પુત્ર, વથા વદ્રપત્નીય ગચ્છના વેવેન્દ્ર સુરિનો શિષ્ય,—૫ના લક્ષ્મીવન્દ્રે સંવત્ ૧૪૪૬  
માં આ કાવ્યતું આલેખન કર્યું છે (અર્થાત્ આ પ્રતિલિપિ કરી છે). આ આલેખનમાં જે  
પાંદે અશુદ્ધિયો થયા પામી હોય, તે વિદ્વાનોવ સુપારી લેવાની વિનંતિ છે. આ જ લક્ષ્મીવન્દ્ર  
વિદ્વાને, અચ્ચુલ રદમાત નામના મ્લેચ્છજાતીય (મુસલમાન) કવિના અપખંશ ભાષામાં રચેલા  
'સન્દેશરાસક' નામના સુન્દર સન્દેશાત્મક કાવ્ય વ્પર સંસ્કૃતમાં સંક્ષિપ્ત શૃતિ વનાવી છે તેના અન્વે  
પણ તેમણે પોતાનું પરિચાયક આ પદ મૂકેલું છે. (૫ પૃષ્ઠીની રચના સં. ૧૪૬૫ મા ધપ્લી છે.)

લક્ષ્મીવન્દ્રના હલાશ્વરોમાં લખાયેલી ૫ પ્રતિના અન્તિમ પુષ્ટતું પ્રવિચિત્ર પણ આ સાથે મૂકવામાં આવ્યું છે.

અન્વે, પ્રસ્તુત પ્રન્થના મૂલ સપાદક સર્ગવાણી પૂજ્યપાદ શ્રી ધતુરવિજયત્રી મહારાજના વર્ગનીય  
પરણોમાં મ્હારી મન્કિતમરેલી 'સુરપાંડલિ' સમર્પિત કરીને, તેમનો મ્હારા મત્વે જે શ્રેહાર્દે વાલ્લભ-  
ભાવ હતો અને મ્હને આ પ્રકારની સાદિત્વોપાસના કરવામાં તેમના વરકૃષી જે પ્રત્નથ પ્રેરના અને  
પ્રોત્સાહન મઝ્યાં હયાં તેનો અનન્થ વપકારમાય સ્તરણ કરવો, હું તેમના જ્ઞાનસ્પોતિર્મય અમર આત્મનો  
પંપાંગ પ્રણિપાત્પૂર્વક વન્દન કર્હું છું.

તેમ જ, પોતાના પરમગુહવરના અર્પૂં રદ્દલા ૫ સંપાદન કાર્યને પૂર્ન કરીને પથા તેની પૂર્વિરૂપે ધીજા  
માગતું સ્વતંત્ર સંપાદન કરી આપીને, આ પ્રન્થમાઢા મત્વે પોતાનો જે વિશિષ્ટ મમત્વમાય વચાગયો છે  
વને તે દ્વાર મ્હને જે સોહાર્દીપૂર્ન સદ્કાર આપી વ્પહ્લ કર્ષો છે, તે માટે યોગ્યપૂર્વિ વત્વપ્રોત્સાહ  
સુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયત્રીનો પણ હું હાર્દિક આભાર માતું છું.

વધન-કાવ્યની, ૧૧, ધ. ૨-૦-૫  
(વિનોક ૨-૨-૧૧૪૧)  
મરદેવ મિત્ર મઝન, ૧૪૧

[ धर्माभ्युदय महाकाव्य ]

[ सिंधी जैन ग्रन्थमाला ]



स्व० मुनियर  
श्रीचतुरविंशत्यजी

स्व० प्रवर्तक  
श्रीकान्तिविजयजी महागण

मुनियर  
श्रीपुण्यविजयजी

# ત્રિવંગત પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી ચતુરવિજયજી

૯૪ શ્રદ્ધાભિવ્યંજક-સ્મરણ મુમનાંજલિ

[ સમર્પક-જિનવિજય ]

\*

પ્રાચીન જૈન વાહ્મ્યના સંશોધન-સંપાદન કાર્ય તરફ મ્હને જે કાંદે કવિ ઉત્પન્ન થઈ અને ૯ કાર્યપ્રયુક્તિમાં પલ્લોટાદે જવાની જે કાંદે વૃત્તિ ઉદ્ભવી તેમાં મુલ્ય નિમિત્ત, પ્રસુત 'ધર્મામ્યુદય' જેવા અનેકાનેક પ્રન્યોના સંપાદક અને સંશોધક સ્વર્ગવાસી ગુરુકલ્પ મુનિવર્ય શ્રી ચતુર-વિજયજી મહારાજની અહર્નિશ જ્ઞાનોપાસના છે.

તેમના પરણપીઠ સમીપે જ મ્હારા સાહિત્યિક જીવનસ્રોતનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો અને તેમની સહાનુભૂતિ મરી દૃષ્ટિ નીચે જ કેટલાય અન્વર સુધી ૯ સ્રોત શુદ્ધિગત થતો આગલ પથતો રહ્યો હવે. જિનવિજય નામથી ઓઢલાતા મ્હારા વ્યક્તિત્વનો આરંભ તેમના જ અન્વેષણરૂપી આશ્ર-ય નીચે થાય છે અને તેનો કેટલોક વિદ્વાસ પણ તેમની જ પરિપોષણાત્મક સહાયવાધી થાય છે. તેમના અન્વેષણમાં રહેવાનો જો મ્હને મુયોગ નમઝ્યો હોત તો 'જિનવિજય' તરીકેની મ્હારી હયાતી અને સ્વાતિ કદાચ આટલી ઊંચી નયે રહી હોત. જાતકયોગના આધારે જ્યોતિષિયે સૂચવેલા અને જન્મ આપનાર નાતાપિતા૯ પોતાની પસંદગીપૂર્વક અર્પિત કરેલા મૂલ નામનું, અને તે સાથે સદૃશ જીવનનું ય પરિવર્તન કરી, અકસ્માત્ રૂપે મઢી ગણા ૯ક અપરિચિત સાધુજને આપી કીધેલ 'જિનવિજય' જેવું નૂતન નામ ધારણ કરનાર તથા તે સાથે પૂર્વજીવન કરતાં તદન મિત્ર પ્રકારના જીવન પંથે ચલનાર, અને આ રીતે ૯ક જન્મમાં જ જાણે અનેક જન્મની અનુભૂતિ મેઢનાર, આ પરિવર્તનોના ઠેરકના ધર્મિક તેમ જ હુલ્લુક ન્યક્તિવરના અલ્પ શ્વિરુતમાં, સ્વર્ગવાસી શ્વાન્વમૂર્તિ સાપુત્રુગય પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજ તથા તેમના મુયોગ્ય, મુનીઢ, મુપારક-વિચ અને મુમાર્ગપ્રવૃત્ત ત્રિવંગત મુનિવર શ્રીચતુરવિજયજીનાં પુણ્યઘરણોનું, અસ્તવ વિશિષ્ટ સ્તન રહેતું હોવાથી, તે સ્મરણને અલ્પ-સ્વલ્પ સ્વરૂપમાં શબ્દ કરવાની દૃષ્ટિયે અને તે ઢારા તે સદ્ગતિપ્રાપ્ત અધારી આત્માઓને પોતાની શક્તિ મરેલી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પિત કરીને સ્વીય આત્માને સન્નુષ્ટ થનાવવાની શ્ચાપ, અર્હિ આ 'સ્મરણ મુમનાંજલિ' સ્વરૂપ ૯ક સંક્ષિપ્ત પ્રકરણ આઠેસિત કરવાનો પ્રવાસ કરવામાં આવ્યો છે.

बीजो पोतानी जन्मभूमि छापी ( वडोदरा पास ) मां—एत वे च्होटा नवा ग्रन्थभंडारो स्थापित कर्या हता. तेजो पोते पण एक सरस लिपिकार हता, अने लेखनकळा तथा लेखनसाधनीना विशिष्ट मर्मज्ञ हता. लहियाओनी लखेली प्रतियोने पोते मूळमूत आदर्श प्रति साथे मेळवी जता अने तेमां थपली अनुद्वितीयुं संशोधन विगोरे करी नवीन प्रतिने शुद्ध करवा यथेष्ट परिश्रम सेवता. आज विद्यमान सेंकडो जैन साधुओमां, एवो एक पण साधु नहिं होय के जे तेमना जेवो जूनी प्रतियोना-संशोधन कार्यनां कुशल होय, अथवा ते माटे परिश्रम उठाववा च तैयार होय.

हुं जे समयमां तेमना अन्तेवासमां आषीने रह्यो ते समये (सुरतमां) पण तेमनुं आहुं प्रतिसंशोधन विगोरेनुं कार्य सतत चालू ज हतुं; परंतु ते पछी थोडा ज मासनां तेमनुं लक्ष्य ग्रन्थोद्वारनी दृष्टिये एक वधु उपयोगी अने वधारे महत्त्वना कार्य तरफ वळ्युं. ए कार्य ते श्री 'जैन आत्मानन्द ग्रन्थरत्नमाला' नामे सरहृत प्राकृत ग्रन्थोना मुद्रणकामनो विशिष्ट प्रारभ.

वर्तमान जैन मुनिमंडळमां, जैन ग्रन्थोने छपाषीने प्रकट करवानी प्रवृत्तिना सौधी मुख्य अने च्होटा चालक तथा प्रचारक एवा आचार्यवर्य श्री सागरानन्द सूरि गणाव. तेमणे पोताना जीवनना छेळा ४०-४५ वर्षो दरम्यान एकला हाथे जेटला जैन ग्रन्थोने छपाषीने प्रकाशनां मूक्या छे जेटला ग्रन्थो, एक पू० मुनिवर चतुरविजयजीने वाद करीने कहेवामा आवे तो, याकीना वधा साधुभो मळीने पण प्रकट करवा समर्थ थया नथी. ए श्री सागरानन्द सूरि पण ते समय दरम्यान सुरतमां रहेला हता. तेमणे 'शैवचन्द्र लालभाई जैन पुस्तकोद्वार फंड'नी स्थापना कराषीने तेनी द्वारा, पोताना संचालन अने संपादन नीचे जैन ग्रन्थोनुं व्यवस्थित रीते मुद्रणकार्य प्रारंभ्युं हतुं. वणुं करीने एनो सौधी पहेलो ग्रन्थ हेमचन्द्राचार्यविरचित 'वीनरागखोत्र' सदीक प्रकट वयो. मुंबईना निर्णयसागर प्रेसना सुन्दर टाईप अने सुपड छापवाळा, सुपर रॉयल १२ पेजी साइझना, प्रताकार स्वरुपमां, जैन ग्रन्थोने प्रकट करवानी प्रधाना मुख्य प्रवर्तक श्री सागरानन्दसूरि कही प्रकाय. सर्वसाधारण वाचकोनी दृष्टिये जैन ग्रन्थोतो ए आकार-प्रकार सदन प्रतिकूल तेम ज जाहेर पुस्तकालयोमा साचवणीनी दृष्टिये पुस्तकोने खास नुरुसानकारक होवा छावां, जैन साधुओने पोताना वाचननी दृष्टिये विशेष अनुकूल लागवाथी ए प्रकाशनी प्रकाशनप्रथा तेमने बहु ज प्रिय थई पदी छे. सागरानन्द सूरिनी ग्रन्थप्रकाशनपद्धति जैन साधुओमां एक अदर्शभूत पद्धति स्थिर थई गई छे अने एता अनुकरणरुपे आज सुधीमां अनेक साधुभो द्वारा एवा सेंकडो ग्रन्थ छपाईने प्रकट थई चुक्या छे. या रीते सागरानन्द सूरिये प्रारंभेली ग्रन्थ प्रकाशनी प्रवृत्तिनुं, सौधी प्रथम सुन्दर अनुकरण करवानो विशिष्ट प्रयत्न मुनिवर श्री चतुरविजयजीये प्रारंभ्यो हतो. आ प्रयत्न ते ज भावनगरनी जैन आत्मानन्द सभा द्वारा प्रकट धती वक्त श्री 'आत्मानन्द जैनग्रन्थ रत्नमाला'नो आरंभ.

'समवसरणलव' नामना एक तानकळा प्रकरण ग्रन्थना मुद्रणथी ए माळातुं नगल शुम्फन आरंभायुं. सुरतना ज एक साधारण छापवानामां प्राथमिक नमुनारुपे एतुं मुद्रण करवावना आव्युं. 'प्रेस कॉपी'ना आलेखनथी मांडी 'मुककरेश्वर' आविनी मुद्रणकामनी वधी प्रक्रिया जे तेमना माटे ते सन्ने प्रायः नवी अने अपरिचित जेवी हती, ते तेमणे तरत ज जाणी लीची. म्हने वरावर सरण छे के मांडसांड एक फार्म जेटला स्वल्प ग्रन्थपरिमाथवाळा ए प्रकरणना, प्रारंभना मात्र ४ एछ थ्यारे प्रेतमांथांी कंपोज धईने, प्रथम चारना मेली मुफोना रूपता, तेमना हा रमा आन्त्या, सारे तेओ अस्तंत प्रमुदित थई गया हता अने ते मुफोना 'करेश्वर' करवानां सहायरुप धवा माटे मूळ कॉपी छईने

सामे वेसवा म्हणे आह्वा करी ह्ती. कारण के ए ग्रन्थमाळानो प्रारंभ करवा माटे तेमणे थएली प्रेरणाने, म्हें पण म्हारी ते वसतनी अकिंचित्कर जेवी परंतु उद्वाज भरेली पुष्टि आपीने, कार्यान्वित करवानी इच्छा व्यक्त करी ह्ती. सुरतना स्थानिक प्रेसतुं ए मुद्रणकाम बहु ज साधारण कोटिनुं लागवाची पछी हुं वईना 'निर्णयसागर' प्रेस साथे संबन्ध बांधीने, प्रारंभमां तेमां बीजा तेवा नाना नामा प्रकरणग्रन्थो छापवा मोकल्या अने ते दरेक एक-पछी-एक एम क्रमधी ग्रन्थरत्नमाळाना रत्नवरीके प्रकट थवा लाग्या. सुरतना निवास दरम्यान आवी रीते ७-८ नानां नानां प्रकरणो छपाईने प्रसिद्धि पाव्यां. ते पछी ते मुनिमंडळनो लांधी विहार थयो अने पछीनो चातुर्मास तेमणे खेडामां व्यतीव कर्यो. हुं म्हारा एक अन्य साथी मुनिना विमिचधी वळी पाछो ए चातुर्मास, पैळा पूर्वोक्त म्होटा टोळा-साथे व्यतीव करवा रह्यो. चातुर्मास समाप्त थयां पछी हुं साथी विदाय थई पाछो प्रवर्षकजी महाराजनी चरणसेवामां उपस्थित थयो. खेडाची विहार करी अने वधा पाटण पदोंच्या. रस्तामां आवृत्ता अनेक स्थानोया जैनमन्दिरो अने जैनमूर्तियोना लेखो विगेरे लेवानुं काम अने करवा रहता. ए रीते धारेजा, साणंद, सेरीसा, सखेश्वर, कडी, कयोई विगेरे स्थानोमां, अनेक मूर्तिलेखोना अमे सारो समूह कर्यो. ए लेखोनी नकल लेती वखते पू० मुनि श्री चतुरविजयजी लेखो वाचे अने हुं तेनी नकल करू एरो कम गोठववामा आब्यो हतो, तेमणे पाटणना भंडारोना उद्धार कार्य वखते त्राडपत्रना तथा कागळना सेंकडो व जुना पुस्तको जोया, तपास्या, अथळोक्या अने उत-राव्या हतां, तेथी प्राचीन लिपि विपेनुं तेमनुं ज्ञान पणुं ज विशाळ, मार्मिक अने चोकरु हतुं. तेमनी साथे ए लेखो विगेरे लेवाना कामधी म्हाक पण प्राचीन लिपिविषयक ज्ञान धीमे धीमे वृधतुं गयुं. ए विहारकम दरम्यान लीवेळा मन्दिर अने पाणगणी मूर्तियोना लेखो तो म्हें, 'प्राचीन जैन लेखसमूह' नामना पुस्तकना २ जा भागमा प्रकट करी दीवा हवा परंतु, चातुनी मूर्तियोना लीवेळा लेखो, के जेमनी सख्या, सेंकडोनी छे, हजी सुधी म्हारी नोटबुकोमा एमने एम लखेज पड्या छे.

वि. स. १९६९ मा अमे पाटण पदोंच्या अने त्या सिर जेवा थया. तेमना साभिध्य अने साहाय्यधी म्हणे पाटणना भंडारोने ध्यानपूर्वक जोवानो अत्युत्तम प्रसंग मळयो. म्हाक मुख्य लक्ष्य ते वसते, ए पुस्तकोमाथी ऐतिहासिक नोंधो मेळववानुं हतु अने तेथी म्हारा हाथमा आयवा दरेक पुस्तकना अन्तें जै काई प्रशिक्ष के पुष्पिका नजर पडतां तेनी नकल हुं करतो रहेंतो. तेमणे म्हारा थया श्री पुण्यविजयजीना विशेष अभ्ययनमाटे एक सारा पण्डितनी पण न्यवस्था करी आपी हती, जेथी तेनी पासे अमे थने सतीर्थी व्याकरण विगेरेनो अभ्यास पण करवा रहता हवा. हुं जाहेर रीते तेमनो शिष्य न होवा छता, तेमनो वास्तव्यभाव म्हारा उपर तेडछो ज स्पष्ट देखी आवतो हतो जेटलो तेमना प्रिय अने प्रमुख शिष्य श्री पुण्यविजयजी उपर देखातो हतो. अज्ञान अने उच्छ्वसलतावश म्हाराथी तेमनो कोक वखते खविनय पण थई जतो हतो, छता तेथी म्हणे धमा करता अने तेनो मनमा कशो रोप न धरावता.

तेमनी मुख्य प्रवृत्ति हने ते ग्रन्थमाळाना विकासनी अने प्रसिद्धिनी बनी हती. पाटणमा आन्या पछी तेमणे केटलाक म्होटा म्होटा ग्रन्थोतुं सपादन अने सुदण कार्य हाथमा लीयुं हतुं. प्रतियोना पाठो मेळववा तथा प्रेसकॉपीयोने सुधारवा माटे हुं तथा श्री पुण्यविजयजी पण अवार नवार तेमनी साथे वेसता. ए उपर धी म्हणे पण कोई नात हडो प्रकरणग्रन्थ, स्वतंत्र रीते संशोधित-सपादित करी पोताना नामधी प्रसिद्ध करवानो मोद्दभरेडो मनोरथ थयो. तेपणे म्हणे ए माटे एक 'अज्ञानउच्छ-



कुलक' नामगुं बसोएक श्लोक परिमाणवाळु प्रकरण आष्यु, जेनी म्हें तेमनी ज पद्धतिये शुद्ध प्रेक्षकांपी विनोद करीने तथा नानकटी सख्ख प्रस्तावना छलीने तेनु सपादन कर्तुं अने तेमणे ते ग्रन्थमाळाना १७ मा रत्न तरीके मुद्रित करानी प्रकट कर्तुं. जिन विजयनामथी अकिव, मात्र १० पानानी एक लघुछुतिरूप, ते म्हार सौथी प्रथम सपादनकार्य. वि. सं. १९६९ मा ते छपाईने प्रकट थयुं. - -

पाटणना ए चतुर्मासनीं समाप्ति थका पछी, पाटणनिवासी एक आषके केशरियाजी तीर्थनी यात्रापें सप काढ्यो तेना अमाह वधातु गमन थयु. वीजा पण अनेक मुनियो ए सधमा यात्राथें आग्या हता केशरियाजीनी यात्रा करी पूज्यपाद प्रवर्तकजी महाराजनो परिवार तो पाळो पाटण आग्यो, परंतु हु वीजा केटलाक अन्प खेही मुनियो साथे म्हेंसाणाना चतुर्मास करवा रखो त्या विचरता विचरता श्री सागरानन्द सूरि तथा तेमना वन्धु प श्री मणिविजयजी गणी पण आषी पर्वोच्या ए पन्थुयुगळना विशेष निकट परिचयमा आपवानो म्हने त्या प्रसंग मळ्यो सागरानन्द सूरिवरे ए समये ज जैन आगमोना उद्धारनी म्होटी योजना विचारी अने 'आगमोदय प्रकाशक समिति'नी स्थापना करीने तेना द्वारा आगम-भावना अने आगम-प्रकाशनाची व्यवस्था हाथमा लीथी. ए योजना प्रमाणे प्रकाशित करवा धारेला आगमोमा सौथी प्रथम 'आचारारागसूत्र'नु प्रकाशन तेमणे आरभ्यु, जेनी १ डो फार्म कपोज थईने त्या, म्हारी सन्मुख ज, तेमना हाथमा आग्यो, जैन आगमो सर्ष कोईने उपयोगी होई तेना वाचकोतु क्षेत्र विशाल रहेवातु तेथी ते वधाने अतुच्छ आवे तेमा आकार-प्रकारमा ए छपाववा जोईथे - ए वाचनी फेटलीक चर्चा म्हें तेमनी साथे ते बखते करी हती, परंतु सागरजी महाराजनी दृष्टि तो मुख्य जैन साधुजोना वाचन पुरती ज मर्यादित हती तेथी तेमने पोतानी ए प्रताकार प्रथा सिंघाम अन्प कोई भिन्न प्रथा मिथ वाच तेम हतु नहिं. म्हेंसाणाथी सभारजी महाराज विहार करीने भोयणी तीर्थस्थाने गया अने त्या (पणु करीने मेळाना प्रसंगे) आगमवाचनाना कार्यतु मागळिक मुद्दत कर्तुं हु पण ए मुद्दतमा हारज हतो अने आत्मारामजी महाराजना समुदायना एक प्रतिनिधि व्यक्ति तरीके, ए वाचनाना कार्यने अतुमोदन आपवा अर्थे म्हें थोडुक भाषण पण कर्तुं हतु. सागरजी महाराज त्याथी पछी पाटण चतुर्मास करवा आग्या अने त्या व्यवस्थित रीते तेमणे साधु-साध्वीना समुदाय आगळ आगमवाचनानो उपक्रम कर्तुं. हुं पण पाळो पाटण आग्यो अने म्हारा श्रेय्य मुनिवरणोनी छाया नीचे म्हार प्रिय संशोधनकार्य म्हें आगळ चलाव्यु.

म्हेंसाणाना ज चतुर्मास दरम्यान (सं. १९७०) म्हने सौथी प्रथम प्रकाचल्लु पडितपवर श्री सुखलाळजीनी समागम अने परिचय थयो. केटलाक भिन्न भिन्न गुरुभोमा - परंतु परस्पर समान दोहभाव धरावना - सिंघोना एक मडळरूपे अने म्हेंसाणाना एकन धई गथा हता अने पयानी इच्छा काई-न काई विद्याभ्ययन करवानी रहेती हती. व्याकरण, साहित्य अने न्याय जणे विषयोना एक अच्छा अध्यापक तरीके पडितजीनी ते चलते पण साधुवर्गमा सारी ब्यालि धई चुकेती हती. एटले अमार मडळे चतुर्मास दरम्यान पमने अभ्यापन करवा माटे थोळाव्या. म्हेंसाणानी १५शोविजय जैन पाठशाळा'मा पडित श्री भगवानदास हर्षव-द विगेरे पण ते समये विद्याभ्ययन करता-करावता हता. पडितजी सुखलाळजीना आगमनथी त्याना विद्याभासी वर्गमा एक प्रकार्त सार उरसाही अने व्यासंगी वातावरण उत्पन्न थयु. ४-६ महिना मुथी ए वातावरण धराव

चात्सुं. पत्नी असे वधा साधुओ, पोतपोतानां इच्छिव एवां जुदां जुदां क्षेत्रीमां जनानी दृष्टिये, हृदा पड्या. हुं लांथी विहार (प्रवास) करी, प्रथम अमदावाद गयो अने पत्नी लांथी वीरमगाम विगेरे स्थानोमां थई, उपर जणाव्या प्रमाणे भोवणीमां सागरानन्दजी सूरिनी आगमवाचनानां मंगळ मुहूर्तमां उपस्थित रही, पाटण पर्हाँच्यो हतो.

म्हैसाणाना निवास दरम्यान, मुनि ( हचे आचार्य ) धी ललितविजयजीना लुळेला हिन्दी 'कुमारपालचरित' नामना पुस्तकनी प्रस्तावना रूपे 'हेमचन्द्राचार्य अने कुमारपाल'ना जीवननी संक्षिप्त रूपरेखा दोरवतो एक निबन्ध म्हें लख्यो. म्हारी निबन्धलेखन प्रवृत्तिने ए सौधी पहेलो प्रवास हतो. पाटण आठ्या पत्नी म्हें 'सरस्वती' नामक हिन्दीनी सर्वश्रेष्ठ मासिक पत्रिका माटे, पाटणना जैन भंडारोतो परिचायक एक सारो सरखो लेख लक्षांने नोकल्यो अने तेमां पूव्य प्रवर्तकजी सदाराज द्वारा पाटणना भंडारो जे रीते प्रकाशमां आठ्या तेनी केदलीक हकीकत आलेखीने हिन्दीभाषी जगत्ने तेनी ओळख आषी. 'सरस्वती' जेवी हिन्दीभाषानी उत्कृष्ट कौटिली साहित्यिक पत्रिकागां म्हारा लेखने प्रसिद्धि मळबाथी प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी सदाराजो पण म्हारा उपरतो आदरभाव सविशेष वध्यो अने तेगणे म्हने, म्हारा अभ्ययन-संशोधनना व्यासंगमां सहायक भाव तेथी, सातुळूळ परिस्थितिसां रद्देवा अने वेसवा करवा आदिनी सविशेष सगवळ करी आषी.

म्हैसाणाना चातुर्मास निवास दरम्यान पंडितजी मुखलाळजीने जे प्रथम परिचय थयो ते अमारी वधे सदाना माटे ज्ञेदसवन्धना स्वरूपमां परिणम्यो अने असे एकशीजाना विद्या-न्यासंगनी दृष्टिये, परस्पर वधारे निकट आठ्या. पाटणना ए चातुर्मास वपते पंडितजी पण त्यां आधीने रखा. प्रवर्तकजी महाराजधी लई श्री चतुरविजयजी, श्री पुण्यविजयजी विगेरे असे वधा पंडितजीना ज्ञानतो लाभ लेवा अने तेजो पण पोते मेळवेला ज्ञानतो वधारे विकास करवा रहेवा. चतुरविजयजी महाराजसुं पोवातुं ग्रन्थ संपादनकार्य दिन प्रतिदिन प्रगति कर्षे जतुं हतुं अने तेमणे त्यार सुधीमां नाना म्होटा ३०-४० जेटला प्रकरण, कथा, चरित्र आदि विषयना ग्रन्थो मुद्रित करीने प्रकट करी दीषा हता.

पाटणतो ए चातुर्मास समाप्त थया पत्नी, वळी एक वीजा गृहस्थे, करी तेवो ज कैशरीयाजीने संव काढ्यो अने तेमां पण अमारो ते साथे जनानो प्रसंग आठ्यो. आ बखते पंडितजी पण साथे हवा. कैशरीयाजीनी यात्रा करी त्यांची पाछा परतां अमारो विशार वडोदरानी दिशानां थयो. मार्गमां पडवा कपडवणज ( जे मुनि पुण्यविजयजीनी जन्मभूमि छे ) विगेरे स्थाने थई, फरता फरता असे मुनिवर चतुरविजयजीनी जन्मभूमि छाणी मुकामे जान्या अने लांथी-पत्नी चडोदरे आवी चातुर्मास करवानी दृष्टिये त्यां शिर थया.

वडोदरामां, ते वन्हाळामां आत्मारामजी महाराजजो वधो साधुसमुदाय एकत्र थयो अने एक 'मुनिसन्मेलन' भरवामां आनुं. समुदायना भिन्न-भिन्न नायको वधे जे केदळाक खास मदमेवो थई गया हवा तेनो निकाल करवानो ए 'मुनिसन्मेलन'चो वदेश हवो. ए साधुसमुदायमां एक वर्गना मुख्य नायक, प्रवर्तकजी महाराज अने तेमना पक्षना स्व० श्री हंसविजयजी महाराज तथा श्रीविजयबळ० भसुरे आदि प्रसिद्ध मुनियो हवा अने वीजा वर्गना नायक, आचार्यपदधारक स्व० श्री विजयकमळ-सुरि अने तेमना चतुर्लेखना अन्य मुनियो हता. प्रवर्तकजी महाराजजो पक्ष, फाईक वदार विचार अने सुधारक मानस पयवनार गणावो हवो तारे धी कमळसुरिजीने पक्ष, वदन सङ्कचित विचार अने

रूढिप्रिय भातसना बळणबाळो गनातो हतो. चास करीने ते वरते प्रसिद्धिभामेल लालन-शिबजीने संपवहार करवा-करावारूप झगडा अंगे ए नेळो मळयो हतो. लगभग एक महिनासुधी ए सभ्मेलन घाल्युं ह्से. छेवटे केदलाक मतभेदोनो निराकरण करवाभा आव्यो अने ते अगेना सर्व सभ्मविधी केदलाक प्रस्तावो पण करवामां आव्या. ए सभ्मेलनमां एक प्रस्ताव आ पत्तियोना छेराक तरफवी पण रजू करवामां आव्यो हतो (जेतो विषय अत्यारे स्मरणमां नधी) जे सर्वांतुमवे स्वीकाराचो हतो.

सभ्मेलननी समाप्ति चाद अर्थ-अर्थ्य मुनिसेडळो अन्यान्य स्थानोमां चातुगांस करवा माटे विदाय थयां. अमादं गंदळ बडोदरामां ज रळुं, अने साहित्यिक संशोधन सपादनना-कार्यमां विशेष भावे प्रवृत्त घन्सुं.

\*

बडोदरामां अमते साहित्य-संपादनना कार्यमां एक सुयोग्य साक्षर श्रावकतो विशिष्ट सहकार मळयो. ए साक्षर श्रावक ते स्वर्गावासी श्री चिंमनलाल डाळ्याभाई दलाल एन्. ए. जेजो बडोदरा राय तरफवी प्रकट थली 'गायकवाडस् ओरिएन्टल सीरीझ'ना मूळ संबोजक अने आद्य-प्रधान सपादक हता. तेमणे अमारा सहकारयी अनेक जैन ग्रन्थो पण ए ग्रन्थमाळांमां प्रकट करवा माटे हायमां लीपा. तेमनी प्रेरणाथी पू० श्री चतुर्विजयजीए जैन महाकवि बदाशालरचित 'मोदराज-परजय' नामना नाटककुं संपादन कार्य हायमां लीपुं अने म्हें पण सोमप्रभाचार्यकृत प्राकृत भाषाना महान् ग्रन्थ 'कुमारपालप्रतिबोध' कुं संपादन कार्य स्वीकार्युं. भाई श्री दलाल साधेनां अमारा आवा साहित्यिक सहकारना मीठा खेद-संबन्ध विपेमां मधुर स्मरणोतुं घोडुंक वर्णन, प्रस्तुत ग्रन्थमाळांमां इमणा ज प्रसिद्ध थयल 'पद्मसिद्धिचरित' ना प्रास्ताविक चकतव्यमां आप्युं छे तेथी तेनी अर्हि पुनरुक्ति नधी करतो.

पाठनना भंडारोतुं अवलोकन करती वरते, म्हारुं मुख्य उद्ध्य ऐतिहासिक साहित्यनी सामग्री संप्रदीत करवा तरफ रळुं, ए म्हें वर जगाव्युं छे. ए ज दृष्टि पठी म्हें बडोदरानो ज्ञानभंडार पण जोयो अने म्हने तेमां पण विविध प्रकारनी इतिहासोपयोगी सामग्री भरी पडेली दृष्टिगोचर थई. ए सामग्रीने व्यवस्थित रिते संपादित करीने प्रकट करवानी म्हादी भावना थई जेनी पुष्टि पू० श्री चतुरविजयजी महाराजे चडू ज उत्साहवी करी. प्रवर्तकजी महाराजने ऐतिहासिक विषय तरफ चडू ज अनुयाग हवी अने म्हने पण एमनी ज वास्तव्य भरेली सहायभूति अगे सहायवाने लीपे ए साहित्यनी चतुर्विध सामग्रीतुं अवलोकन करवानो सुयोग मळयो, तेथी एमना ज शुभ नामथी अंशित एवी 'प्रवर्तक श्रीकान्तिविजयजी जैन ऐतिहासिक ग्रन्थमाळ' ए नामनी बेणी द्वारा, म्हें ए सामग्री बाळां पुस्तकोने प्रकाशनां नूकवानो उपक्रम आरंभ्यो. विज्ञप्तिप्रियेणि, कृपारमकीय, प्रज्ञायतीर्थेन्द्राप्रबन्ध, जैनशिलालेखसंग्रह, जैनऐतिहासिकरुर्नरहान्यसंचय, श्रीपदीसंस्मरण नाटक, जैनपञ्चमलिनसंग्रह-इत्यादि पुस्तकोना सपादन-संशोधनतुं काम म्हें एक पावे हायमां लीपु. ए थयां पुस्तकोना प्रकाशन माटे आर्थिक सहायवा मेळववानुं तेम ज छापव्याना विमोरेनी साधे गोडपच आदि करवातुं सचळुं आषाढारिक काम श्री चतुरविजयजी महाराजे क्पाडी लीपुं ह्युं-बडोदराना ए ५-७ महिनाना वरपाट दरम्यान 'विज्ञप्तिप्रियेणी' आदि ३-४ पुस्तकां छपाईने प्रकट

थई गयां अने तेमनो जैन तेम ज जैनतर विद्वानोए सारो सरकार कयों. ए जोई म्हारो उस्ताह ए कार्य करवा तरफ बधारे बधवा लाग्यो. म्हें एवा अनेक ग्रन्थोनां संशोधन-संपादननां मनोरयो करवा मांड्यां. ए प्रकारना प्रोत्साहक यातावरण नीचेनो वडोदरानो अमारो नियास जो बधारे समयमुधी लंघायो होत तो २-३ वर्ष दरम्यान १५-२० ग्रन्थो प्रसिद्धिमा मूकी देवानी म्हारी भावना कदाच सहेजे सफल थई जाव. परंतु ते पछीना ग्रीष्मकालना प्रारंभ दरम्यान, मुनिराज (हचे आचार्य) श्रीवल्लभविजयजी महाराजनी आमह भरेली विश्विनि अने प्रेरणापी प्रवर्तकजी महाराजनो मुंबई तरफ विहार करवानो अने आवतुं चोमासु सा रहेवानो विचार धयो. प्रवर्तकजी महाराजना अन्वेवासमां रहेनारा अमारामांना घणा रराए मुंबई जोयुं न हतुं तेथी अमने पण ए जोवानी इच्छा थई आवी हती. एटले अने वधा मुंबई तरफ विहार करवा सम्मत थई तैयार थवा. यथाक्रमे भरुच, सुरत, नवसाठी, वलसाह विगेरे स्थानोमां थता, वेक महिनाता प्रवास पछी मुंबई पहुँच्यो. प्रवर्तकजी महाराज तथा श्रीविजयवल्लभसुरीजी आदिनो घनेटो १७-१८ साधुओनो अमारो ए समुदाय गोडीजीना जैन उपाश्रयमा वर्षावास करवा स्थिर धयो.

\*

म्हारी रुचि अने स्वभाव प्रमाणे म्हने गोडीजीना उपाश्रयनुं अने तेनी जासपासनुं अस्वच्छ यातावरण जरवा न गम्यु. खास करीने शौचादि जवा माटेनी जे व्यवस्था ए उपाश्रयमां हती तेथी तो हुं अत्यंत त्रासी उख्यो. २-३ दिवस मुधी तो हुं शौच ज न जई शक्यो. मुंबईमां क्वांय पण शौच माटेनी स्वच्छ, एकान्त अने सुही जग्या मळकी अशक्य छे, एम म्हने व्गारे जणांयुं सारे मुंबई आववानो अने जोवानो म्हारो जे उस्ताह थयो हतो ते विपादना रूपमां परिणत धयो. परंतु साथे एक अन्य वृद्ध मुनि हवा जे म्हारा प्रत्ये वहु ज मसख अने आश्रनाथ धरावता हवा, तेमणे म्हने वालकेधरमां त्रण वत्ती पासे आवेला जैन मन्दिरनो उपाश्रय यदाव्यो अने नेपियत सी रोडनी नीचे आवेला दरियाना खुडा रडको देवाळ्या के ज्यां आगळ शौचक्रियाने योग्य एकान्त अने स्वच्छ जग्या सुलभ हती. म्हें म्हारी मुक्तेली अने मनोवृत्ति प्रवर्तकजी महाराजने निवेदन करी, तेमणे तरव ज प्रसन्नताथी म्हने वालकेधरमां जईने रहेवानी अनुमति आपी. पेला वृद्ध मुनिने पण थोडा समय माटे म्हारी साथे रहेवा मोकल्या. जेटला समय मुधी प्रवर्तकजी महाराज मुंबईमां रक्षा (लगभग ६-७ महिना) वेटलो बघो घडव म्हें वालकेधरमां ज व्यतीत कयों. अवार-नवार तेमने पंदन विगेरे करवा हुं गोडीजी जतो-आवतो अने म्हारा कार्यक्रमी बाकेफ करवो रहेतो. समुदायनापी अन्याय्य साधुओ पण पारंपार वालकेधरना उपाश्रयमां आववा-जवा रहेवा अने म्हने पोवाना सद्वासनो लाभ आप्यां करवा.

वडोदराना छेला गियास दरम्यान म्हें जे साहित्यिक आलेखन अने संपादन कार्ये करवानी फल्पना करी हती ते, श्रद्धाथी विहार करीने मुंबई आववानो प्रसंग उपशिव धर्मां, पुंभाई गई. अने जे ग्रन्थो प्रेसमां चालू हवा तेना कार्यमा पण शिथिलता आसी गई. परंतु मुंबईना विवास दरम्यान म्हने मीजा ज प्रकारना यातावरण अने विद्वत्समागममा आववानो अनेरो लाभ गळवा लाग्यो अने तेना लीचे म्हारा जीवन विपेता समप्र दृष्टिकोणमां, धरमूळ परिवर्तन करणारा अकल्पित आन्देशनो, म्हासं मानसिक धरावळ अनुभववा लाग्युं. जे जैन विद्वानोना विशिष्ट समागममा आववानो म्हने अहिं प्रसन्न मन्थ्यो तेमां एठ तरफ पंडितवर्षे भी नाधूतामजी

प्रेमी, पं० श्री जुगलकिशोरजी मुख्तार, स्व० साक्षर बन्धु श्री मोहनलाल दलीचंद देशाई जेवा जैन साहित्य अने इतिहासना मर्मज्ञ अभ्यासीयो अने अन्वेषको हता; लारे धीजी तरफ स्व० श्री वाडीलाल मोतीदास शाहा तथा स्व० श्री मनसुखलाल रचजीभाई महेता विगेरे जेवा विशिष्ट तरबन्धितक अने समाजसुधारक क्रान्तिप्रिय पुरुषो हता. बालकेश्वरना उपाधयमां अदार-नवार ए विद्वान् बन्धुओ बहु ज ज्ञेइ अने आदरभायधी म्हारी पासे आयला अने परस्पर अनेक प्रकारनी साहित्यिक अने सामाजिक तरबविचारणा करता. एनांवी म्हने विचारनी घणी नवी दृष्टिओ प्राप्त थया लागी अने जीवनना चाल्या आवता प्रवर्द्धमां अनेक प्रकारनां यमळ उत्पन्न थया लाग्यां. म्हने एम लागवा मांड्युं के हुं जे स्थिति अने संयोगोमां जीवन व्यतीत करी रह्यो छुं ते म्हारी चित्तवृत्तिने बराबर बन्धु वेसतुं लागतुं नथी. प्रामाणिक साधुजीवनने आवश्यक एधी विरक्त मनोदशा म्हारी हवी नहिं. बळी तेमां एवा समूहमां रद्देवाना प्रसंगो मळता गया, तेवी जे कांई घोडी घणी अन्धभ्रष्टाना बळे, मनने पराणे विरक्ति तरफ दोरन्यां करतो हतो, ते श्रद्धा पण नष्ट थया लागी. जे साधुसमुदायना म्होदा टोळा साथे म्हारे मुंईमां आवचतुं थयुं तेमां, पू. प्रवर्तकजी महाराजना अमारा नानकडा समुदाय सिवाय, अन्य ज मंडळतुं बघारे वर्षस् अने फारमाक हुंतुं. ए मंडळमां घणा दर ते ज मुनिमहाशयो हता जेमना सहवासमां रद्देवानो म्हने सौधी प्रयत्न प्रसंग, उपर जणाव्या मुजब बडोदराना ( सवत् १९६७ ) चातुर्मासगां मार्यो हतो. बडोदराना ते निवास बरते तो म्हारी मानसिक भूमिका बहु ज अविरुधित अने जीवन विषेनी करपना अस्फुटित दशापां हती. वीजी रीते पण हुं कोई पण प्रकारना कार्यसाधक सामर्थ्य पगगतो हतो. ते बरते पहिला धोरणना के बहु तो पटी वीजा—जीजा धोरणना निशाळीया जेवी ज्ञानशक्ति के आत्मशक्तिना भान जेटली, म्हारी आन्तर-बाह्य परिस्थिति हवी. परतु मुंबईना आ निवास समय दरम्यान, हुं वीजा केटलाक धोरणो पसार करीने ते करता कांईक बघारे ऊंची स्थिति पहोंव्यो हतो. एदले म्हने हचे बडोदराना ते प्रथम चातुर्मासना जेवा यातावरगनी कशी बदेजक असर थाय वेम न हुंतुं. उळतुं एनांजी घणी रती व्यक्तियो वो हचे म्हारा आश्रय अने साहाय्यनी अपेक्षा राखनाती धई गई हती. पण मुंबईना निवास दरम्यान म्हने अमुक साधुजोना जीवननी केटलीक विशिष्ट अने सर्वथा अकल्पित पटनाओनो अभिनव अनुभव थयो अने तेवी अत्यार मुधी चाली आवती म्हारी एकंदर विचारसरणीमा, तदन नवीन ज प्रकारना विरूपो उत्पन्न थया लाग्या. एकंदर साधुजीवनतुं विचार यत्नेळ, म्हारा मानसिक चंक्रमणने बहु ज सलीगं देवताया मांड्युं अने एधी साधुजोला टोळनां रद्देवातुं ज म्हने रटकवा लाग्युं. म्हारी मानसिक धृति, जे कोई जातनी नूतन दिशा तरफ जवातुं बळग धारण करता लागी हती, तेनो सुमेळ म्हें लोफारेळ आचार अने सहवास साथे बराबर बरो होय एम म्हने न लागवा माल्युं. प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराज, जेमनी म्हारा उपर सद्भाव भरेळी ठया हती, तेओ पण बाल्यविक रीते हो संप्रदायगत जीवनना ज शक्य आत्मा हवा. तेमनी साथे र्दने साधु संप्रदायधी विबक्षण के विसंगत एवो कोई पण प्रकारनो व्यवहार आपरवानी जो हुं घूट लेवा इच्छुं हो वेधी तेमना मनने पण कुत्र थाय ए स्वाभाविक ज हुंतुं; अने तेमनी लागणीने प्रत्यक्षरूपे कोई पण रीते न दुभयवी एवी म्हारी चोस्ती भावना धरती हवी.

ए रीते बालकेश्वरना ए चालुम्रास दरम्यान, म्हास सतत सधर्पात्मक मत्तोमन्थत चालु रक्षुं. ए वधुं वो विस्तृत रूपे आलेखवानो अहिं प्रसंग नवी. अहिं तो फक्त पू० प्रवर्तकजी महाराज धाने श्री चतुरविजयजी महाराज सायेना पुनीव स्मरणोनी दष्टिए ज एनी दूकी चोंय लेवामा आवी छे.

\*

गणुं करीने ए चालुम्रासना छेछा समयमा, पूतना 'भादारकर ओरिएन्टल रिसर्च इन्स्टीट्यूट'चा सस्थापकोमानी मुख्य व्यक्तिओ—डॉ० गुणे, डॉ० वेन्चलकर अने डॉ० सरदेशाइनं वनेलु एक डेप्युटेन्ट, मुम्बईना जैन समाजने, ए नवीन स्थापित धवा भारतीय साहित्यना सशोधन मन्दिरने फार्डक आर्थिक सहायता अपाववानी विवति करवा अर्थे आव्यु. मुम्बई सरकारनी माळिकीवो, प्राचीन हस्तलिखित प्रयोगा समग्रहो जे महान ज्ञानधडार, पूतानी डेकन कॉलेजना राखवामां आवेलो हतो तेने, सरदारे ए इन्स्टीट्यूटना अधिकारना अने स्थानमा राखवा देवानो स्वीकार कर्यो हतो. ए ग्रन्थसमग्रहना, जैन ग्रन्थानो पण पणो सारो समग्र अश्लो होवाथी, जैनेने पण एमा सहकार आपवो योग्य छे अने तेम थवाथी ए द्वारा जैन साहित्यना प्रकाशनने पण विशिष्ट लाभ मळे वेम छे—एवी दष्टि लईने ए प्रतिनिधि मडळ, गोडीजीना जैन उपाधयमा प्रवर्तकजी महाराज पासे आव्यु हतु, अने वीजे दियसे व्याख्यान वरसे ए माईयोए वपस्थित श्रोताओ आगळ पोतानी इन्स्टीट्यूट विपेनी वधी कल्पना अने योजना रखु करी हवी. हु पण ए सभा प्रसंगे हाजर हतो. प्रवर्तकजी महाराजे तथा वीजा भाइओए ए प्रसंगे फेटलुक प्रासंगिक विवेचन करीने जैन समाजे ए इन्स्टीट्यूटने यथासक्य आर्थिक सहायता विगेरे आपवी जोईए एम जणव्युं हतु.

जैन साहित्य अने जैन इतिहासतुं नवीन पद्धतिए सशोधन—प्रकाशन आदिना कार्यमां म्हुने विशेष रस छे, तेथी म्हारा स्व० सद्गुरु साधरमित्र श्रीमोहनलाल द० देशाई डॉ० गुणेने र्यास मळवा माटे म्हारी पासे बालकेश्वर लईने जाव्या. हु इमेजी तो ते वरजे विशेष समजी शकतो न हतो तेथी डॉ. गुणे भागी—तूटी द्वितीया पोळवा लाग्या. वरतु म्हुने मराठी भाषा ठीक ठीक समजाय छे अने घोळवा पण साधारण आवडे छे, ए जाणीने तेओ वपारे प्रसन्न बया अने अने बेरु फळाक सुधी वेसीने जैन साहित्यविपेनी अनेक प्रकारनी चर्चा करी. म्हुं तेमनी पासेथी पूना वेम ज वेमना नूतन स्थापित इन्स्टीट्यूट विपेनी वधी आवना विस्तारथी समजवानो प्रयत्न कर्यो. डॉ. गुणेना पाठिल्य अने उत्साहथी हु तेमना व्यक्तिव वरफ आकर्षायो अने म्हारी शिक्षास अने कार्यप्रवृत्तिथी ते म्हारी वरफ आकर्षायो. म्हुने तेमणे प्रत्यक्ष पूना आपवाने आयह कर्यो अने पूनामा रहीने हु जैनसाहित्यना सशोधन—प्रकाशन अने विशिष्ट कार्य करवानी साधन—सामग्री प्राप्त करी शकिय एनी तेमणे म्हुने फेटलीक कल्पना आर्थी, फर्ग्युएन कॉलेजचा वष प्रकारन्य अभ्यवन माटे एक सेमिनारनी स्थापना करवामा आवेली छे अने तेया फर—वे जैन स्कॉलरो पण जैन साहित्य अने तरवज्ञानतो र्यास अभ्यास करी रखा छे—ए विगेरे हरीकठ पण तेमणे म्हुने जणावी.

\*

डॉ० गुणेना मेळापथी म्हास मन पूतानी यात्रा करवा जलुक पयु. पूना ठे वरजे भारतु एक मुख्य प्रगतिशील शहर ननातुं हतु. रात्रीय, सामाजिक वेम ज शैक्षणिक प्रवृत्तियोतु ते म्हुोटु केन्द्रस्थान हतु. पटळे पूना जवानी अने जोवानी म्हुने र्यास वरंछा पई रही. लु

जवाधी म्हणे कांई-कांई नवुं जाणवाळुं-विचारवाळुं मळसे अने मनमां धदा रहेता विचारमन्धनने कोई चोक्स प्रकारतुं स्वरूप प्राप्त थई सकशे, एवी आशाथी म्हं पूजा जवानो संकल्प कर्यो.

पणुं कपीने पोप बदमां के पळी माष सुदमां प्रवर्तकजी महाराजे मुंबईथी विहार करी सुरत तरफ जवानो विचार कर्यो. परंतु घाटकोपर जोयुं न हल्लुं तेथी मुंबईथी रवावा थई दावर, कुर्ळाने रखे घाटकोपर गया. हुं पण तेमनी साथे ज हतो. म्हं तेमने तथा श्री चतुरविजयजी महाराजने म्हारो विचार पूजा जोवा जवानो छे ए विषे खुळा मनथी वात करी. तेमणे म्हारो विचार सहजुभूतिपूर्वक सांधळ्यो. पूजा अनेक दृष्टिए दर्शनीय स्थान छे, ए तो प्रवर्तकजी महाराज पण सारी रीते जाणता हवा अने योग्य अवसर होत तो पोवे पण पूजा जवाळुं पतन्य करत, एवी तेमनी इच्छा रहेरी. पटले तेमणे म्हारा जवा सादे तो कशोय विरोप न कर्यो परंतु पोतानी पावे एजो कोई बीजो साधु नथी के जेते म्हारी साथे तेओ मोळ्ळी शके; अने एम एकाकी तरीके म्हारं जनुं ए व्यक्तिकी दृष्टिए तेम ज समाजनी दृष्टिए बहु उचित न देताय; तेथी तेमना मनने, म्हने मुकमने रजा आपवामां संकोच पण उरुर थयो हतो. पेळा बीजो सनुदायमांथी एक अन्य शुद्ध साधु म्हारी साथे आयवा, बहु उत्सुक हता, परंतु तेमनो स्वभाव चघारे लय अने तोरी हतो तेथी तेमने साथे राखवानी म्हारी इच्छा न थई. एरुअे दिवसनी विचारणा पळी अने चर्चा पळी प्रवर्तकजी महाराजे म्हने प्रसन्नता पूर्वक जवानी रजा आपी अने घाटकोपरना अमुक गृहस्थोने म्हने पूजा सुधी पहोंचाडी देवानी योग्य भजामणो करी, तेओ पोताना अन्य शिष्यपरिवारसभे घाटकोपरथी विहार करी अन्वेषी तरफ विहाय थया. हुं थोडा दिवस बहु घाटकोपर रोकायो.

३

ए रीते साधु तरीके एकाकी रहेवाने म्हने जीवनमां पहेलपहेले प्रसंग प्राप्त थयो. थोडाक दिवस तो मनमां अनेक प्रकारता संकल्प-बिडल्पो थयां कर्यो. एकाकी रहेतुं साहं के नहिं एती विचारणांमां मन मुंज्ञातुं रणुं. छेपटे पूजा गया पळी भविष्यतो विशेष विचार करवानो मने निर्धार कर्यो अने हुं घाटकोपरथी पूजना मार्गं रवाना थयो. घाटकोपरना गृहस्थोए रस्तामां साधी तरीके एक नोकर जेवा गाणसने मोळ्ळी आयो. ठाणा, पनवेल, डोणावळा थई, रस्तामां काळानी सुकलो जोई, ८-१० दिवसे पूजा पहोंच्यो. त्यां तेम आगला ज चर्चें स्थापित थयळ 'भारत जैन विद्यालय' नामना वॉर्किंग हाउस के-जे फर्ग्युसन कॉलेज रोड उपर आवेल रहाते करना वंगलमां सोळवासां आवेल हल्लुं-वेमो मुकाम कर्यो. वॉर्किंगना एक कार्यावाहक भाई जे म्हने मुंबईमां ज परिचित थया हवा तेमणे म्हारी त्यां रहेवा करवानी थोडीक व्यवस्था करी आपी.

पूजामां रवीने, भांडारकर इन्स्टीट्यूटने सहायवादि करवानी विविध प्रवृत्तिप्रोगम, भारत जैन विद्यालयने, विरहायवानी विविध योजनाओमां, तेम ज 'जैनसाहित्य संशोधक संजाजनी स्थापना करीने ते द्वारा संशोधकमक उच्च प्रतिमुं त्रैमासिक अने तेतुं अन्य साहित्य प्रकट करवानी बटुगुली दिशाओमां, जे जे प्रयासो, थया तेनी यिमतमां उदरवानो अहिं अवसर नथी; फक्त एतल्लुं ज ए विषे शक्यिळ कडेवांतुं उचित छे के ए नथी प्रवृत्तिथी हुं पू० प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुर-विजयजीके यथायसर परिचित राखतो हवो अने तेओ पण पत्रपत्राए ए वणुं जाणी-सामज्जने सदा पोयाने प्रसन्नभावक प्रकट करता रहेवा हवा. तेम ज म्हने अपेक्षित पुस्तको विगोरे मोळ्ळता रवीने यथायोग्य सहायवा भाषण रहेवा हवा.

तेना पीजे वर्षे आखा देसमां भयंकर इन्पत्युएन्जानी बीमारीनो महा प्रकोप धयो अने तेना लीपे पूताना ए बॉर्डिंग हाउसमां रहेता वधा विद्यार्थियो पण पोतपोताना स्वाने चाल्या गया अने बॉर्डिंग हाउस बन्ध जेवुं धयुं. हुं श्दारा आहायादिनी सुखभवानी दृष्टिए पूता शहरनी जैनधर्म झाळमां जईने रखो, परंतु धोबारु दिवस पछी हुं पण ए बिमारीमां सपडावो. एकाकी ज हतो. साथे कोई परिचारक के परिचित जन जेवो न हतो. गममां जेनो पणा हवा परंतु तेमने कोईने श्दारी कशी विद्योप खबर न हवी. तेथी कोई डॉक्टर के वैद्यनी कशी सहायता न मळी. बराबर १०-११ दिवस सत्य ताव रहो. छठ्या-बेसयानी शक्तिना अभावे ई अन्न लेवानुं तो सर्वथा बन्ध ज कथुं हलुं; परंतु धर्मशाळानो एरु मराठो नोकर, प्यांकधी श्दारा माटे चहाना एरु-बे ध्याला सवार सांझ लावीने आपी देतो हतो, तेथी श्दारा प्राण टकी रखा हवा. बीमे धीमे ताव तो उबयो परंतु औपधादि उपचार अने पोषणात्मक आहारना अभावे शरीर तदन शुष्क थई, मस्तिष्क पण शुष्क थई गयुं; अने हुं जाणे श्दारा मन अने शरीर तंत्र उपरनो काडू गुमानी वेडो होउं तेवी स्थितिमां मूकाई गयो. पछीथी मुंबई-घाटकोपरना बेक परिचित स्नेही जनोने तेनी खबर पडी. पडितजी मुखलाळजी, जे ते वखते आगरामां हता तेमने पण खबर पडी. एटले एरु-बे स्नेही जनो परिचर्या माटे आपी पहुँच्या. धवर्तकजी महाराजने समाचार मळवां तेओ पण बहु चिंतित धया अने तेमणे पण पोताना परिचित भावक जनोने श्दारी योग्य परिचर्या थाय तेवी रसास सूचनाओ मोफलावी. पूनामां योग्य परिचर्या थाय तेनुं न जणाया-वी घाटकोपरवाळा सेठ परमानंद खनजीए पोवाना खसाह अने सेषामाग्ने चश थई, श्दने गाडीमा बेसाडी पूनाथी घाटकोपर पोताना मकाने छई आब्या. फेटलाक सारा डॉक्टरो अने वैद्योने वतावी श्दारो योग्य औपधोपचार करवामां आब्यो अने ए रीते बेक महिनामां हुं काईक स्वस्थित्त धयो. पछी श्दारी इच्छाने अनुसरी श्दने फरी पाछो पूता पहुँचाडी देवामां आब्यो. हुं त्यां पाछो श्दारा पूर्वनिधोजित कामे बळगयो.

\*

पूताना प्रगतिपरायण यातावरणे श्दारा मन उपर अनेक प्रकारनी असरो निपजावया मांडी. जे स्थितिमा हुं हतो ते स्थिति तो श्दने सगोपजनक न्होवी ज लागती. समाजसेवा, साहित्यसेवा अने देससेवाना अनेक नया नया वरंगो अने विकल्पो मनमां उत्पन्न धयां करवा हवा. पूनामां रहेता रहेतां श्दने बीजा पणा विद्वानो, देशनेताओ अने समाजसेवकोना परिचयनो लाभ मळवो गयो. जैन समाजना पण फेटलाक रसास आगेवान धनिको तेम ज विचारशील सज्जनोतो परिषय यपतो रहो. जैन समाजनी चौथी वधारे प्राविकारी व्यक्ति ख० सेठीजी अनुनलाळजीनो पण श्दने त्यां धनिस्र समागम धयो अने तेमनी साथे धार्मिक, सामाजिक अने राजनैतिक विचारोने मूळ ज विनिमय धतो रहो. जैन समाजनी व्यापक जडता अने देसकाळ-पराक्रमुल प्रवृत्ति जोई जोईने मन सिद्ध धया करतुं हतुं. हुं करवाधी जैन समाजनी प्रगति भाय अने जैन धर्म वधारे लोकोप-कारक धने तेनी नाना प्रकारनी कल्पनाओ आब्यां करती हवी. श्दारी आन्तरिक चित्तवृत्ति विरहितने पाहती हवी के अन्याय्य प्रकारनी कोई आसक्तिओने इच्छती हवी-एनी पण श्दने विविध सर्वणाओ धयां करती हवी. यौवनमुळम फेटलाक मनोविकारो पण अन्तरना पडदा पाठळ क्यारेक धयारेक दोष्टिउं कती जवा हवा. परिणामे श्दार्क मन कोईक नूतन मार्गो प्रयाण करवा, नूतन धर्मनां प्रवेशीने फ्राम करवा अने नूतन प्रकारना जीवननो अनुभव लेवा माटे वधारे ने वधारे प्रमुक्त धया लाग्युं. बीजी वरकधी जैन साहित्य, जैन इतिहास अने जैन वरकधानता अभ्ययन-अवबोडन-



मनन-चिन्तन आदिनी जे कई नवी दृष्टि प्राप्त थई हती अने तेना लीधे ए विषयो तरफ पण मन खूब आकृष्ट थतुं हतुं. तेथी जैनवाङ्मयनी विशेष प्रसिद्धिनी कोई प्रवृत्ति हाथमां लई तेने ज जीवनतुं प्रधान कार्यक्षेत्र बनाववानी पण भावना तेदली ज बलवती थयां करती हती.

पूतामां जतां साथे ज म्हणे एक विशिष्ट प्रतिभाशाली अने विचारशील युवक जैन वन्धुना समासमनो लाभ मळयो जेमणे तरतमां ज पूतानी फर्गुसन कॉलेजमां रहीने जैन तत्त्वज्ञानतो मुख्य विषय लईने बी. ए. नो अभ्यास पूरो कर्यो हतो, अने त्यानी ज फिजोसॉफिकल सेमिनारनी स्कॉल-शिप मळवाथी जैन तत्त्वज्ञानतो विशेष अभ्यास करवानी दृष्टिए त्या फेलो थईने रखा हता. ए युवक वन्धु तो म्हारा एक प्रिय शिष्य अने प्रियतर मित्र जेवा भाई श्री रसिकलाल छोटालाल परीख-जेथो अत्यारे अमदावादीना सुप्रसिद्ध 'गुजरात विद्यासभा' (जूनी 'गुजरात वर्नाक्युलर सोसायटी') ना उबतर अध्ययन अने संशोधन विद्याविभागना मुख्य अधिपता (डापरेक्टर) छे. भाई श्री रसिकलाल गुजरातना समर्थ चिन्तकोमांना एक विशिष्ट चिन्तक छे. एमना चिन्तनशील स्वभावे अने प्रगतिवादी विचारे, म्हारा मन उपर अने जीवन उपर केदलीक विशिष्ट असरो करी छे. पूतानुं कार्यक्षेत्र छोडीने 'गुजरात विद्यापीठ'नी सेवामां जोडावा माटे म्हं जे निर्णय कर्यो तेमां अनेक अंगे प्रेरकरूप बनार म्हारा ए सुदृढ वन्धुजन छे. पूतामां गया पछी म्हं म्हारा ए प्रतिभाशाली युवक मित्रने साहित्यिक कार्यमां सहकारी बनाव्या. भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूटना जैन ग्रन्थोतुं विस्तृत सूचिपत्र बनाववामां, 'जैन साहित्य संशोधक'तुं संपादन करवामां, तेम ज बीजा तेवा संशो-धवात्मक विचर्यो विचरे लखवामां, म्हणे तेमनो पणो उपयोगी सहकार मळवा लाग्यो. ए वरते अने पूताना ए भांडारकर इन्स्टीट्यूट जेवी ज कोई संस्था गुजरातमां स्वभावी जोईए अने महाराष्ट्रनी माफक गुजरातमां पण ऐतिहासिक अन्वेषण-संशोधन आदिनुं कार्य धतुं जोईए; तेम ज महाराष्ट्रीय विद्वानो अने समाजसेवको जेया गुजरातमां पण विद्वानो अने सेवको तैयार थया जोईए-इत्यादि प्रकारना अनेक मनोरथो कर्यां करता. केदलांक कौटुंबिक कारणोने लईने पछी भाई श्री रसिकलालने अमदावाद जवातुं थयुं अने तां साक्षरवर्षे श्री रामनारायण वि० पाठक विगेरे मित्रोनी साथे जोडाई एक शिक्षण कार्य करनारी सखानी स्थापना द्वारा तेमा जोडाया.

पूतामां आ रीते म्हारं कार्ये चालू ज हतुं, ते दरम्यान म्हणे लोकरुमान्य विलकना परिचयमां आयवानो अनेरो लाभ मळयो. ते साथे महिलाविश्वविद्यालयना संस्थापक महर्षितुल्य प्रो. कर्वेना संगममनो पण प्रसंग मळयो. सर्वटसू ऑफ इन्डिया सोसायटीना एक वार्षिकोत्सव प्रसंगे महात्माजी पूतामां आग्या लारे तेमने पण प्रत्यक्ष मळवानो योग वन्धो अने तेमनी साथे म्हारा पोताना जीवनलक्ष्य विषे केदलीक सामान्य चर्चा करवानो पण अतपेक्षित अवसर मळयो. महात्माजीए अमदावादां स्थापेदा सत्सामद-आश्रम विषे केदलीक विमतो जाणवा-सामळवामां आती हती, तेवी कोंक कोंक वसते ए सत्सामद-आश्रममां जईने महात्माजीनी प्रेरणा नीचे ज, कोई सेवाकार्यमां जोडाई जवानो तरंग पण मनमा आवी जतो हतो. ए दृष्टिए म्हं केदलाक मित्रो साथे विचार-विनिमय करवाना उदेश्यी पत्रव्यवहार पण चालू कर्यां हतो.

\*

ए रीते मनमां अनेक प्रकारना विचारोनी सतत भरती-ओठ थयां करती हती, ते वरते ज, १,९२० ना ऑगस्टनी १ ली वारीखे महात्माजीए भारतने स्वतंत्र करवाना हेतुची मिटीश सरकार

साथे असहकारात्मक अभिनव सम्राजनी उम उद्घोषणा करी. तेना लीचे देशक्यापी अद्भुत आन्दोलन शुरु थ्यु. असहकारना बहुमुखी कार्यकममां सरकारी शिक्षण संस्थाओतो बहिष्कार करवानो पण निर्णय करवामा आब्यो हतो अने तेना प्रतिशोगमां राष्ट्रीय शिक्षण संस्थाओ स्थापित करवानो निश्चय थयो हतो. एवा विशिष्ट प्रकार वाळी राष्ट्रीय शिक्षण संस्था तरीके सौधी प्रथम महात्माजीनी ज सीधी तोरचणी नीचे, अमदावादना 'गुजरात विद्यापीठ' स्थापित करवानी योजना थई अने तेमा प्रथम संस्थापक-सेवकी तरीके जोडागानो जे जे उरसाही बन्धुओए विचार कर्यो हतो तेमा भाई श्री रसिकलाल पण एक प्रमुख व्यक्ति हता. तेमणे म्हने पत्र द्वारा पोतानो विचार जणान्यो अने साये ए पण जणान्युं के म्हारे पण एमां जोडाईने हवे देशसेवानी नूतन शैक्षा लेवी जोईए—इत्यादि. भाई रसिकलाल म्हारा विचारोधी सुपरिचित हता अने म्हारी चित्तवृत्तिनु पण तेमने केटलुंक दर्शन थएलु हतु; तेधी तेमणे, म्हारा जीवन माटे ए एक उत्तम अने पवित्रतम फाईक्षेत्र छे एम जणावी म्हने एमा समीलित थवानी विशिष्ट प्रेरणा करी. गुजरात विद्यापीठ द्वारा गुजरातमा एक प्रतिष्ठित ऐतिहासिक संशोधन मन्दिरनी पण स्थापना थई शकसे अने ते रीते पूतामां वेसीने जे मनोरथो करवामां आवचा हता तेनी पण फाईक सिद्धि साधी शकाये. विगेरे विगेरे.

स्थापित बनार गुजरात विद्यापीठनी सेवामां हुं फाईक योग्य उपयोगी थई शकित एवी घात महात्माजी पासो पण मूकवामा आवी. महात्माजीए ते घावने सवर्ष वधावी लीवी अने म्हने अमदावाद आववा माटे आमंत्रण सोकळवामा आब्युं. हुं ए माटे गंभीर भावे विचार करवा लाग्यो. कोई पण प्रकारतो निश्चय करुं ते पडेल्ल एकवार म्हारे अमदावाद जईने बधी परिस्थितिनुं प्रलक्ष अवलोकन करी लेवानी अने पोताने योग्य ए कार्यक्षेत्र छे के नहिं, ते समग्र रीते समजी-विचारी लेवानी तक लेवी जोईए—एवी दृष्टिची म्हें एक वार अमदावाद जवानो निर्णय कर्यो.

एवामा ज महात्माजी कार्य प्रसंगे सुवई आन्या अने म्हने तेमणे सुवईमां गळी जवा माटे खास सागस मोकळी सन्देशो कहेवडाब्यो. आश्विनसुदी १२ नो ए दिवस हतो. ते ज रात्रे अनेक सकल्प-विकल्पोनी मथामण साथे हुं पूताधी गाडीमां वेसीने सुवई आन्यो अने गणदेवीना रेवाशंकर जगजीवनदास महैताना भकानमा महात्माजी उतर्या हता त्या तेमने मळ्यो. बधी वातचीत थई. तेमणे म्हने ते ज साजे, पोतानी साथे ज, अमदावाद आववानी आज्ञा करी. हु साये थयो. वीजी सवारे अने आणन्द उतर्या अने त्याची पछी आश्विन पूर्णिमातो डाकोरतो मेळो भरारयो हतो तेनां गवा. आसो वद १ ना दिवसे अग्यारेक वाग्याना सुपारे अमदावाद—सत्याग्रह आश्रममा पर्हांच्या. महात्माजीए पोताना ज वेतषाना रुममा म्हने उतारो आब्यो. ४-५ दिवस हुं त्यो रळो अने भावी 'गुजरात विद्यापीठ'नी बधी रूपरेखानो परिचय मेळ्ळ्यो. भाई श्री रसिकलाल विगेरे साये चर्चा करीने निर्णय उपर आब्यो अने पछी पाछो पूता आवी त्यानु केटलुंक कार्य आटोपी आगामी कार्तिक सुदी ५ ना दिवसे गुजरात विद्यापीठनी जे विधिपूर्वक स्थापना थवानी हती तेमां उपस्थित बवानो निश्चय कर्यो.

\*

म्हें ए रीते नवीन जीवनमार्ग लेवानो जे निर्णय कर्यो तेनी जाण तरव ज प्रवर्तकजी महाराजने पण करी थीची हती अने नावभरेली क्षमा पाचता पूर्वक म्हें तेमना वास्तव्य भरेला आशीर्वादनी

पण याचना करी होती. तेमनो हुंको उत्तर आब्यो के 'वमे सर्ववाते सुद्ध छो. जे काई निर्णय कयों ह्यो ते पोखाना आत्माना द्विवाहितने लक्ष्यमां राखीने ज कयों ह्यो.' विगेरे.

म्हें म्हारा ए निर्णयने 'जैन'विगेरे पत्रो द्वारा जैन समाज आगळ पण जाहेर कयों अने संकल्प प्रमाणे कार्तिक सुदी पंचमीए (जैन समाजमां सुप्रसिद्ध ज्ञानपंचमीना दिवसे) थनारा 'गुजरात विद्यापीठ'नी स्थापनाता शुभसुहूर्त प्रसंगे हाजर थयो. ए दिवसे म्हें म्हारा गुरुपदने सूचवता एवा देखावा जैन साधुवेपनो परित्याग करी सामान्य जनसेवकनो नूतन वेप धारण कयों. ए वेप परित्याग करवाना विषयमां महात्माजीनी पण खास प्रेरणापूर्ण विशिष्ट सन्मति मळी होती. प्रारंभमां तो म्हने केटलीक अकळामण थती रही परंतु धीरे धीरे मननुं घळण वदलातुं गयुं अने हुं अन्तरधी तेम ज बहारधी नवा वेशने अनुरूप थई गयो.

आ रीते जीवन नाटकतुं ह्ये गयुं ज दृश्य गुरु थयुं. म्हारुं ए जावतुं वेपपरिवर्तन अने जीवनपरिवर्तन स्वामाविक रीते ज जैन समाजना केटलाक विभागमां टीकातु पात्र वच्युं. केटलाक वन्शुओए म्हें जे कयुं छे ते ठीक ज कयुं छे एवो अनुकूल मत बलाब्यो, तो केटलाके हुं संयमधी छट्ट थई पतित थयो छुं विगेरे-एवो प्रतिकूल अभिप्राय प्रकट कयों. रुढीद्रिय अने स्थितिशील वर्गनी दृष्टिए तो हुं संयमधी अने जीवनधी छट्ट ज थएलो देराणो; अने तेथी तेमणे म्हारा कृत्यने सच्छन्दवानुं पोपक गणावी ठीक ठीक बखोडी काळ्युं. आ वधी घटनाधी प्रवर्तकजी महाराजना मन वपर श्री असर वई ह्यो अने तेमनो पण म्हारा विवे केयो भाव थयो ह्यो तेनी कशी विरोध खबर वरत न पटी अने तेथी हुं पण म्हारा मनमां केटलोक संकोचभाव सेवतो, केटलाक समय सुधी, तेमने पत्रादि विगेरे लखी शक्यो नहिं.

\*

गुजरात विद्यापीठमां जोडाईने म्हें धीने धीने म्हारुं काम चालु कयुं. महात्मजीनी खास इच्छा अने प्रेरणाधी म्हारा नियामकपणा नीचे 'गुजरात पुरातत्त्वमन्दिर'नी स्थापना करवामां आवी. भाई भी रसिकलाळ परीख तेना सुव्य मंत्री तरीके नियुक्त थया. पूताना भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूट जेवी संस्था गुजरातमां स्थापन थएली जोवानी कल्पनाना जे सप्तो, अमे वे वर्ष पहेलां ज, पूतानां सेवता हवा, ते अकल्पित रीते ए पुरातत्त्वमन्दिरना रूपमां सिद्ध थएलां जोई मनमां आनन्द भूने उल्लासता तरंग उठळाव लाग्या. समय जगां पुरातत्त्वमन्दिरतुं कार्यक्षेत्र समुद्ध अने सुप्रतिष्ठित यतुं गयुं. अभ्यासन, अभ्यापन, संशोधन, संपादन अने प्रकाशन आदि विविध प्रकारतुं कार्य ए मन्दिर द्वाय थवा व्याप्यु अने गुजरात तेम ज गुजरात बहार तेनी साठी कयावित थवा लागी. पं० धीमुदळबाळजी, पं० श्री वेचरदासजी तथा प्रसिद्ध बौद्धसाहित्यवेत्ता स्व० अभ्यापक श्री धर्मानन्दजी कोवंसी जेरा उच्चप्रतिष्ठ विद्वानो ए मन्दिरना सेरको तरीके म्हारी साथे जोडाय.

म्हने परोक्ष रीते जाणवा मळ्युं के आ वधी प्रवृत्ति जाणी-सामंजीने प्रवर्तकजी महाराजतुं मन प्रसन्न ज थयुं हतुं अने म्हारा प्रत्ये तेमनो तेवो ज सद्भाव रहेलो हतो. पती काँदेक प्रसंग लईने हुं तेमने साक्षात् बंन करवा पाटण गयो. म्हने तेमणे पुरांना जेना ज वासतन्व भाग्यी न्दवण्यो. भी चतुरविजयजी महाराजे ५५ एना ज सैदधी म्हने आवकायों. म्हारो सरोध दूर थयो अने जाणे हुं पुरांनी जेग ज तेमना अन्वेवातमां रहेथो छुं एवो मुन्नामुभव करवा सुनयो.

संप्रदाय अने समाजनी मर्वादांमांथी बहार जनार तथा समाजना म्होटा भागना ध्रुवाळु धर्मांनी दृष्टि टीकापात्र बननार म्हारा व्यक्तिव विषे, ज्यारे म्हें तेमनो जावो उदार अने ज्ञेदांद्र-भाय अनुभव्यो त्यारे म्हारी तेमना प्रलेनी जे ध्रुवा इती ते अनेकगणी बधी गई. म्हने तेगनामां साची साधुवाता अभिनव दर्शन थयां अने हुं तेमनो अन्तरंगथी पूजक अने प्रशंसक बन्यो.

पछी तो वर्पमां एकाधवार तेमने चंदन करवा जवानो प्रसंग हुं अवश्य लेतो रहतेो. पाटणना भंडारोमांथी के तेमना पोताना चडोदरानी भंडारमांथी जे फोई प्रन्थ विगेरेनी म्हने जरूर पडती ते तेजो मुक्तमने मोकलायता रहेता अने म्हारी यत्किंचित् साहित्यसेवामां सदाय सहर्ष सहायता आपता रहेता.

सने १९२८ मां म्हारो विचार जर्मनी जवानो थयो, त्यारे ते अंगेनी खबर आपवा तेम ज तेमना आशीर्वाद मेळववा माटे पण हुं तेमनी पासे खाल गयो हतो. जर्मनीथी पाळा आग्या पछी १९३० ना नमक सत्याग्रह वाज्या संग्राममां जोडावानुं थयुं अने तेथी जेलनिवास भोगववानुं भाग्य मळ्युं. जेलमांथी मुक्ति मळ्या पछी, ख० वायू श्री बहादुरसिंहजीना उत्साह अने आत्मरक्षणने वज्र धई, भारतना जगत्प्रसिद्ध महान् कविचर गुरुदेव रवीन्द्रनाथ प्रस्थापित विश्वविख्यात 'शान्तिनिकेतन - विश्वभारती'मां 'जैन ज्ञान पीठ'नी स्थापना द्वारा हां रहीं 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' प्रकाशित करवानो उपक्रम कर्यो. ए कार्य माटे म्हने पाटणना भंडारोमांथी केटलीक विशिष्ट प्रकारनी साहित्यिक सामग्री प्राप्त करवानी जरूर पडी अने तेथी सने १९३१ ना प्रीम्फालना चेक महिनानो कार्यक्रम जोडी हुं पाटण गयो. पंडितजी मुखलाजजी पण ते प्रसंगे साथे आग्या ह्वा. ए वखते पू० श्री चतुरविजयजी महाराजे भंडारोमांथी प्रतियो मेळववा करवामां जे अनन्य सहायता आपी हती अने तेनुं जे थोडुंक द्रुंऊं वर्णन, म्हें ख० वायू श्री बहादुरसिंहजीनां लखेलां स्वरणोमां आप्युं छे, ते ज अहिं उदृत करीने सन्तोष मानीच.

"उस प्रीम्फालके अवकाशमें मैं अहमदाबाद आया और पण्डितजी वगेरहको साथ ले कर पाटणके भण्डारोंमेंसे साहित्यिक सामग्री इकट्ठी करने तथा ग्रन्थोंकी प्रतिलिपियाँ आदि करने करानेके निमित्त दो एक महीने वहाँ ठहरा। मेरे परामर्शय गुरुस्वामीय प्रवर्तकजी श्री शान्तिविजयजी महाराज तथा उनके साहित्योद्धारकार्यनिरत सुचतुर शिष्यप्रवर मुनियर श्री चतुरविजयजी महाराजकी मेरे प्रति अप्रतिम कसलता एवं ममताके कारण, मेरे अपने कार्यमें उनसे संपूर्ण सहायता मिलती रही और उसके कारण भण्डारोंका निरीक्षण करनेमें मुझे यथेष्ट सफलता प्राप्त हुई। पाटणके भण्डारोंकी सुव्यवस्था और सुरक्षा आदि करनेमें जितना परिश्रम और जितना उपम मुनिवर्य श्री चतुरविजयजीने किया, पैसा आज तक नित्ती साधने, किसी ज्ञानभण्डारके निमित्त किया हो ऐसा मुझे ज्ञात नहीं है। वे बड़े कर्तव्यनिष्ठ और साहिल-संरक्षक साधुपुरुष थे। मैंने पहले पढ़ल अपने ग्रन्थसम्पादनका "ॐ नमः सिद्धम्" का पाठ उन्होंने पढ़ा था। पाटणमें सचवीके पाठेमें जो तादपरमन्त मुख्य भण्डार है उसके ग्रन्थोंकी प्रशस्तियाँ आदि लेनेमें स्वयं इन शिष्यकसल मुनिवरने मुझे बहुत सहायता की। सैकड़ों ही प्रशस्तियाँ उन्होंने अपने हाथसे लिख कर मुझे दीं। उस उस प्रीम्फालके भर मम्पाइमें ये सागरमण्डके उपाधयसे चउ कर सचवीके पाठेमें पढ़ेचले और भडाके विद्यारोंमें रखे हुए सैकड़ों ही पुस्तकोंके सचवीके अपने हाथसे उठा उठा कर इधर उधर रखते और अनीध पोपीको खोज कर निरखते। भण्डारकी पोपियोंको रखनेके लिए कुछ आउमारियों नहीं थी सो उनके बनवानेकी इच्छा भी चतुरविजय-

यजी महाराज कार रहे थे । मैंने यह सब हाथ सिंधीजीको लिख भेजा और सूचित किया कि यदि उनकी इच्छा हो तो इस भण्डारके रक्षणकार्यमें कुछ मदद देने योग्य है । इसके उत्तरमें उन्होंने ५०० रु. के नोट भेजे जो मैंने श्रीचतुरविजयजी महाराजको ज्ञानोद्धार कार्यमें समर्पण कर दिये ।”

\*

॥ सिंधी जैन ग्रन्थभाळानुं काम हाथमां लीधा पछी म्हारे अवार-नवार पाटण जवानो प्रसंग उपस्थित थतो अने त्यां हुं प पूज्योना साधिष्यमां रहीने म्हारुं काम सिद्ध करवो, प्रसंग विरोधो उपर एमना प्रमुखपणानीचे म्हारां व्याख्यानो विगेरे पण थतां.

पू० प्रवर्तकजी महाराज विशेष श्रद्ध तथा हता, विहारारिनी प्रवृत्ति तेमना माटे अशक्य बनी होती, तेथी तेओ त्यां पाटणमां ज हने स्थिरवास करीने रखा हता. श्री चतुरविजयजी महाराजनुं वय पण वधतुं जतुं हतुं अने तेमने पण वृद्धावस्थानी विशेष असर थती जती होती; छतां तेओ पोतानुं संशोधननुं अने संपादननुं कार्य अखिरतभावे कर्ये जता हता. हने श्री पुण्यविजयजी पण तेमना समकक्ष सहकार्य कर्ता थया हता. धंने गुरु-शिष्योप 'वसुदेव हिण्डी' अने 'वृहत्कल्पसूत्र भाष्य-टीका' जेवा महान् ग्रन्थोना संशोधन-संपादननुं कार्य हाथमा लीधुं हतुं. असार सुधीमां तेमणे एकला हाथे नाना-म्होटा ७०-८० संस्कृत, प्राकृत ग्रन्थो संपादित करी प्रकाशमा नूकी दीधा हता. तेमना अनुकरणरूपे वीजा पण केटलाय साधुओ पोत-पोताना तामनी जुदी जुदी ग्रन्थभाळाओ प्रकट करवानी स्पर्द्धा करवा प्रेराया. परंतु तेमना जेटली सफळता कोई पण न मेळवी शक्य. वेगनुं संपादन कार्य बधु चोळसाह भरेळुं अने शुद्धिपूर्ण छे. तेओ वनतां सुधी सपाय ग्रन्थनी अनेक प्रतियो मेळवचा प्रयत्न करता अने ते उपरथी सारी प्रेसकार्णी करी-करावी, जुदी जुदी प्रतियो साथे पठभेदादिने सरखावी, उपयोगी जणातां पाठान्वरोने टिप्पणीमां नूकी, सुवाक्य अने सुट्टय रीते पुस्तको मुद्रित करवानी फळामा कुशळ हता. वीजा वीजा साधुओ द्वारा थएला ते ज्ञातवा पुस्तकोना मुद्रणमां भाग्ये ज तेवी कुशळता दृष्टिगोचर थरो. तेमना संपादित ग्रन्थोमां 'सभाष्य-सटीक वृहत्कल्पसूत्र' तेमना परिश्रम, कौशल्य अने अध्ययनता एक विस्मयकारक रीके लेलाये.

\*

प्रवर्तकजी महाराज तथा तेमना उपदेशथी पाटणमां सेठ हेमचन्द्र मोहनलाल नामना गृहस्थे पोवाना पिवानी पुण्यसृष्टिमा 'हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर' नामनुं एक सुन्दर ज्ञानभवन तैयार कराव्युं जेमां पाटणना भिन्न भिन्न स्थानोमां रहेला मुख्य मुख्य ग्रन्थभंडारोने एकत्र गोठवचामां आख्या छे. जैन ग्रन्थोना विशाल संपहनी दृष्टिप ए ज्ञानभंडार साराय भारतवर्षमां एकमेवाद्वितीय जेवो छे. जैन संप्रदाय सिवाय ब्राह्मण अने बौद्ध संप्रदायना पण केटलाक एवा विशिष्ट ग्रन्थो ए भण्डारोमां सुरक्षित रखा छे जेसनी प्रतिलिपियो, भारतमां अन्यत्र क्योय थपळव्य थती नथी. हस्तलिखित ग्रन्थोनी प्राचीनतानी दृष्टिप पण पाटणनो ए ग्रन्थसंपद अनन्य कोटिनो सणी शकाय तेवो छे.

। संवत् १९९५.ता चैत्रवदमां (विधि ३. ४. ५; वा. ७. ८. ९ सन् १९३९) ए जैन ज्ञानमन्दिरनो उद्घाटन समाप्त करवामा आब्यो. ते प्रसंगे गुजराती साहित्य परिषदना उपक्रमे परिषदना प्रमुख अने गुजरातनी अस्मिताना अनन्य प्रतीक जेश साक्षररर ओपुव कनैयालाड

माणिक्याळ मुन्शी—जेथे ते बखतनी मुंबईनी फॉर्सेस सरकारमां गृहमंत्रीना वर स्थानपर अधिष्ठित होता—ना अध्यक्ष पणा नीचे, 'हेमचन्द्र चारखत सत्र' उजववानी पण योजना करवामां आनी. मुंबई, अमदावाद, बडोदरा, भावनगर विगेरे स्थळधी गुजरातना अनेक विद्वानो, लेखको अने साहित्यिको ते प्रसंगे उपस्थित थया हता. ३ दिवस ए समारंभ उजवायो अने तेमां अनेक विद्वानोनां व्याख्यानां तेम ज निवन्धवाचन विगेरे थयां. प्रायः दरेक सभामां प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराज पोचाना सभम शिष्य परिवार साथे उपस्थित रहेता हता. आ पंक्तिओनो लेखक पण ए प्रसंग उपर पूज्यश्रीना खास आमंत्रणधी, उपस्थित थयो हतो अने प्रसंगने अनुरूप विशिष्ट दृष्टिविन्दुधी आलेखिलो 'राजार्थि कुमारपाळ' ए नामनो एक निवन्ध. पण सभा समक्ष म्हें वांच्यो हतो. प्रसंगोचित सभा आगळ एक अन्य संभापणद्वारा पाटणना जैन भंडारोना उदार अने संरक्षण संबन्धे ए पत्रे ज्ञानोपासक गुरु-शिष्योए बयां सुधी जे सतत परिश्रम उठायो अने आवकोने ए विषयमां जे प्रेरणात्मक उपदेश आय्यो तेनी पण म्हें केटलीक रूपरेखा प्रदर्शित करी जेथी श्रोताओने ते कार्यनी विशिष्ट कल्पना समजाणी अने ए समय पूज्य गुरु-शिष्योने पण विशेष आन्तरिक सन्तोष थयो.

पाटणमां ए उत्सव उजवायो तेनी पहेलां, ५-६ महिना पूर्वे ज 'भारतीय विद्याभवन'नी स्थापना चई हती अने ए दिवसोमां एनी केटलीक योजनाओ थोडुं थोडुं मूर्त्स्वरूप उई रवी हती. भवनना संस्थापक अने संयोजक श्री मुन्शीजीना सादर आमंत्रणने वस्र थई हुं पण एना घटवरमां जे बघायो-योग्य सहकार आपवा प्रेरायो हतो तेनी केटलीक कल्पना प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराजने ए समये म्हें आपी हती जे सांभळी वस्रे जय बहु प्रसन्न थया हता. श्रीयुव मुन्शीजीचा संबन्धमां, अन्यान्य जैन साधु वर्गनी जैन तेमनो पण एवो अभिप्राय बन्धायो हतो, जे मुन्शीजीतुं मानस जैनसंप्रदाय तरफ ईर्ष्याभाव अने विस्कारात्मक विचार धरवनाक होई, एतणे पोचणी कृत्तिओमां जैन आचार्यां अने जैन व्यक्तिओने इरादापूर्वक क्षुद्रचरित्रवाळी आलेखित करवानो प्रयत्न कर्यो छे, ते संबन्धमां पण म्हें तेमने श्री मुन्शीजी साथे म्हारो जे जावनो अंगत संबन्ध छे अने ए संबन्ध द्वारा एमना मानसतुं म्हने जे निरालस दर्शन यमुं छे ते विशेनी केटलीक दृष्टीकवोतुं स्पष्टीकरण करवाधी, प्रवर्तकजी महाराजना उदार मनने केटलोक संतोर थयो हतो अने मुन्शीजीना विषयमां तेमनो आदरभाव बन्धो हतो; अने तेथी जे बखते मुन्शीजी तेमना दर्शन निमित्ते सागर-गच्छना वपाश्रयमां गया ते बखते तेपणे बहु ज प्रसन्न अने उदार मने तेमनी साथे वार्तालाप कर्यो हतो.

पाटणमां उजवायळा ए 'हेमचन्द्रचरखतसत्र'ना उत्सव पळी थोवाक ज महिना वाद, पटले सं. १९९६ ना कार्तिक कृष्ण पक्षमां, श्री चतुरविजयजी महाराजनो, थोवाक ज शिवसनी न्यायिना कोणे, स्वर्गवास थई गयो अने तेपी ए उत्सव प्रसंगे जे वेमना परणयन्धन करवानो छाप म्हने मळ्यो ते म्हारा माटे अन्तिम निबळ्यो.

संवत् १९५६ नी साळधी पाटणना जैन भंडारोने मुन्धबखित करयानी प्रवृत्ति भी चतुर-विजयजी महाराजे जे आरामी हती ते सं० १९९६ मां थरडा तेमना जीवनना अन्तसमय सुधी—पटले के पूए ४० वर्षसुधी तेमणे ए ज्ञानोद्वारनी सम्यक् क्रियावृत्ति पाळू राखी हती. आपी छेते एकाम भावधी अने एकान्त रूपधी अर्द्धा शतवन्दी सुधी सतत ज्ञानोपासनामां निमग्न रहेनार अने अखिरत श्रम खेवनार अन्य कोई जैन साधुना जीवननो म्हने परिचय नथी ययो.

प्रवर्तकजी महाराजसुं वय पण ए वखते लगभग ९० वर्षतुं थयुं हतुं. पोतानी हयातीमां ज पोताना थावा सुचतुर, सुशील अने क्षुतनिष्ठ शिष्यनो स्वर्गवास थई जवायी तेमना समत्वपूर्ण अने निर्द्वन्द्व आत्माने पण आन्तरिक आघात थाय ते स्वाभाविक हतुं. श्री चतुरविजयजी म. ना स्वर्गवास पछी हुं ज्यारे तेमना चरणबन्दन करवा गयो त्यारे तेमणे म्हारी आगळ पोतानी ए आत्मवेदना केदळेक अंशे प्रकट करी हती. त्यारे न्हने सविशेषपणे जगार्थुं के ते शिष्यवत्सल गुरुवरनो पोताना सुशिष्यना सद्गुणो तरफ केदळे सद्भाव अने जेहातुराग हतो.

प्रवर्तकजी महाराजनी शारीरिक स्थिति वयोमानानुसार स्वाभाविकरीते ज बहुक्षीण थई गई हती अने तेमां आ शिष्यविभोगतुं निमित्त मळ्युं तेथी ते शरीर हवे वधारे दिवस टंकी शके तेम नथी एम न्हने स्पष्ट लाग्युं हतुं. एवी अवस्थामां पण तेमणे म्हारी साथे वेदळा ज वात्सल्यभावथी थोडी घणी बातचीत करी अने म्हारा तरफथी संपादित थता ग्रन्थो विनोरे विपे पोतानी जिज्ञासा वृत्ति वतावी.

संवत् १९९८ ना आषाढ मासनी सुदी ११ नी पुष्य तिथिए तेमनो पण स्वर्गवास थयो अने एम, ए वझे गुरु-शिष्यो थोडा ज समयना विभोग पछी पाला स्वर्गलोकमां सहवासी थई गया.

आ रीते जो के ए वझे साधु पुरुषोतुं स्थूल शरीर मारा चर्मचक्षुने अट्ट धयुं छे परंतु मारा मानस चक्षुने तो तेमनी प्रतिकृतिजो सतत तेवी ज देप्तावां करे छे; एदळुं ज नहि पण अनेक वार न्हने स्वप्नां पण तेमनां दर्शन थयां करे छे जे भाग्ये ज अन्य व्यक्तिओ विपे हुं अनुभवुं छुं.

हुं म्हारी जावने तेमना प्रकट शिष्य तरीके ओळखाववा के आलेखवा नथी इच्छतो. कारण के म्हारी जीवनचर्या तदनु रूप रही नथी. आचार अने विचारथी हुं वर्तमानमां तदन एवुं मित्र व्यक्तित्व घरातुं छुं जे ए साधुपुरुषोना जीवन अने मानस साथे सर्वथा असंबद्ध अने अननुरूप जेतुं लागे. एवी परिस्थितिमां म्हारी जावने तेमना एक शिष्य तरीके व्यक्त करवी ते हुं एक प्रकारनी तेमनामां रहेला गुरुभावनी आदातता जेवी समजुं छुं. छातां अन्तरधी हुं तेमने गुरुभावे ज नमन करुं छुं, अने ए दृष्टिए ज तेमना विपेनी आ स्मरण-श्रद्धां ज लि तेमनी ज्ञानवान् आत्मचोतिने समर्पण करीने, यत्किंचित् मानसिक आनृण्यानुभव प्राप्त करवा इच्छुं छुं.

चेत्रशुद्धा १, वि. सं. २००५ }  
(दिनांक १० मार्च, १९९९) }  
भारतीय विद्या भवन, वंदई

जि न वि ज य

# ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય અને મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ

\*

લે. - શ્રીયુત કનૈયાલાલ ભા. દવે

અઘદાનૈ પય.પાનૈર્ધર્મસ્થાનૈશ્ચ ભૂતલમ્ ।

યશસા વસ્તુપાલેન ચ્ચમાકાશમણ્ડલમ્ ॥ ૧ ॥

ઉપદેશતરંગિણી

ઇતિહાસ શબ્દનો ધાર્થ્ય પ્રાચીન ઇતિવૃત્ત ઇવો થાય છે પરંતુ વ્યાપક દૃષ્ટિયે તપાસતા તે શબ્દના મિત્ર મિત્ર પર્યાયો માલુમ પડે છે. તેમા એકલા ચરિત્રો જ ગુપવામા આવે છે એવી દૃઢ ભાવના આજે જન-સમાજમા પ્રચલિત છે પણ તેના કરતા ઇતિહાસ વીજી કેટલીયે વિશિષ્ટ વાવતો જેવી કે ધર્મ, ન્યાય, દાન, ઔદાર્ય, રાજધર્મ, સચ્ચરિત્ર, શીલ, તપ, વિવેક, દાક્ષિણ્ય વગેરે લોકોત્તર ધર્મોનું શિક્ષણ આપે છે. જે ઇતિહાસ જનસમાજને કર્તવ્યના પાઠ ન શીખવે તેને સાચો ઇતિહાસ કહી શકાય નહિ. તેવા નિઃસ્ત્રવ ઇતિવૃત્તોની ગણના ઇતિહાસપ્રત્યોમા કરવાથી ઝલટુ ઇતિહાસનું ગૌરવ ઘટે છે. ગુજરાતનો મધ્ય-કાલીન ઇતિહાસ પહેલ પાઠેલા કાચ જેવો છે. તેમા દરેક પાસાનું નિરીક્ષણ કરતા તેમા જુદા જુદા રંગો ભાસે છે. સાદા શબ્દોમા કહીયે તો તે એક જ્ઞાનગ્રોપ છે. ઇતિહાસના કેટલાક વિશિષ્ટ લક્ષણો તેમા જોવામા આવે છે. રાજા અને પ્રજાના ગૌરવાન્વિત સસ્મરણોથી તે સમર છે. તેમાંથી એક નરશાર્દૂલના ચરિત્રની યશગાથાનું વર્ણન કરવાનો અહીં પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે

તે ચરિત્રનાયક કૌણ ? જેણે સમસ્ત ગુજરાતને દેવાલયમંદિત કરી હતી. પોતાનું સમસ્ત જીવન જે મહાનુભાવે લોકકલ્યાણ માટે જ નિયોગ્યુ હતુ. એ દાનેશરીમા કર્ણ અને વલિના અત્યારરૂપ હતો. ક્ષાત્રિય વૈશ્ય હોવા છતાં યુદ્ધકલામા તે સનરકેસરી ગણાતો. રાજલટપટમા ધાગવ્ય સમાન મુસરી હોવા છતાં વિદ્વત્તામા તેણે મહાકવિની ઉપાધિ મેલ્લી હતી. તે હતો પ્રાચીનકુલનૂપણ ધર્મપુરુષર સચિવેન્દ્ર વસ્તુપાલ—જેણે એકલા જૈન ધર્મના જ નહિ પણ શૈવ, વૈષ્ણવ, શાક્ત અને મુસ્લીમ ધર્મોના પણ દૃઢા હાથે ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં. તેનું ચરિત્ર એક જ્ઞાનસહિતા જેવું છે જેનું અનુશીલન અને શ્રવણ શ્રોતા, વક્તા ઉભયનું જ્ઞાણ સાથે છે. એટલું જ નહિ પણ માનવજન્મના સાક્ષ્યનું સાધન કરવાની પ્રેરણા કરી સાચો રાહ સૂચવે છે. તેના સારાપ જીવનમા ધર્મ, દાન, શીલ, તપ, વિવેક, સચ્ચરિત્ર, વિનય વગેરે ઉત્તમ ગુણોની સુવાસ પ્રસરી રહી છે. આવા લોકોત્તર ગુણોને લઈ તેઓ જૈન અને જૈનેતર સમાજમા ઘણું સમાનનીય વન્યા હતા. તેમણે રાજા અને પ્રજાની અનન્ય પ્રીતિ મેલ્લી પોતાનું જીવન ધન્ય કર્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેમના પ્રાત સ્મરણીય નામોએ આજે જનસમાજમા અમરતા પ્રાપ્ત કરી છે.

## § ૧. વસ્તુપાલવિષયક ઇતિહાસિક સાહિત્ય

આ મહાનુભાવનું ચરિત્ર અને તેના સુશ્રુત કાર્યો નિરૂપિત કરતા કેટલાય પ્રત્યો આજે ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં ધનાલેખના સંસ્કૃતમા અને વાકીના વીજા ગૂર્જર માપામાં રચાયા છે. આ ચરિત્રપ્રત્યો પૈકી કેટલાક તેમની હયાતીમાં જ રચાયા છે જે તેમના આશ્રિત કવિવરો દ્વારા તેમણે કરેલ સન્માર્ણી પ્રશસ્તિ કરવા લક્ષ્યા હતા એમ જણાય છે.



પ્રહ્યાત કવિ સોમેશ્વરે 'કીર્તિકૌમુદી' ગ્રન્થ તેમના જીવન અને કવનનું સ્તવન કરવા રચ્યો છે. આ સિવાય 'સુધોલ્લસ' અને 'હલ્લાપરાધવ'ના હેલ્લા સર્ગોમાં પોતાની પ્રશસ્તિ સાથે વસ્તુપાઙ્ગના જીવનને ઇગતી ટૂંક હફીકત આપી છે. તેણે વંવાવેલા ગિરનાર અને આઝુ ઉપરના મંદિરોનો પ્રશસ્તિ રચનાર આ જ કવિ હતો. તેમાં પણ વસ્તુપાઙ્ગના ચરિત્ર અને સ્તવનો માટે ટૂંક નોંધ કરી છે. બીજા એક ધરિસિંહ નામક કવિએ વસ્તુપાઙ્ગના જીવન સાથે તેણે વારેલાં સુકૃત કાર્યોનું વિવેચન કરવા 'સુકૃતસંકીર્તન' નામક ગ્રન્થ રચ્યો છે જેમાંથી ચાવડા અને ચૌહાણનો પણ કેટલોક ઇતિહાસ મળી આવે છે. જયસિંહ સૂરિએ 'હમ્મીરમદમર્દન' નાટક અને 'વસ્તુપાઙ્ગ પ્રશસ્તિ' માન્યો રચ્યાં છે. તેમાં વસ્તુપાઙ્ગની યુદ્ધકુશલતા અને હમ્મીર સાથે થયેલ યુદ્ધ પ્રસંગને નાટકના રૂપમાં યોગ્ય છે. આ વધામાં નવીન ભાત પાડતાં તેમનાં ગુરુ ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત 'ધર્મામ્યુદય' અને 'સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની' કાવ્યો છે. ઈમાંના 'ધર્મામ્યુદય' કાવ્યનું વિસ્તૃત વિવેચન પ્રસ્તુત લેખમાં કરવાનું હોવાથી તેનો પરિચય આગળ ઉપર વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યો છે જ. 'કીર્તિકલ્પોલિની' ગ્રન્થ એક સર્વોત્કૃષ્ટ કાવ્ય છે. તેની પ્રાસાદિકતા, આલંકારિકતા અને પંચરચના વલ્કૃષ્ટ પ્રસ્તારના જોવામાં આવે છે. 'સુકૃતસંકીર્તન'ની માત્રક તેની શરૂઆત વનરાજની કરવામાં આવી છે. તેમાં ચાવડા અને ચૌહાણનો કમવદ્ધ ઇતિહાસ આખ્યા પછી વસ્તુપાઙ્ગવંશવર્ણન, વસ્તુપાઙ્ગ-ચરિત્ર અને તેના ધર્મકાર્યોની ટૂંક નોંધ આલંકારિક માપમાં રજુ કરી છે. આ વધાં કાવ્યોની રચના વસ્તુપાઙ્ગની સમકાલીન છે. ઇટલે તેમની ઐતિહાસિકતાના વિષયમાં શંકાને અવકાશ નથી. કદાચ પ્રસાસામક વર્ણનોમાં અલંકારયુક્ત હફીકતો મૂકી હોય તે સ્વાભાવિક છે.

પાલચંદ્રસૂરિએ 'વસંતલિલાસ' કાવ્ય રચ્યું છે જેમાં વસ્તુપાઙ્ગનું જીવનવૃત્ત અને તેના સત્કાર્યોનું વિસ્તૃત વર્ણન સંસ્કારી માપમાં આવ્યું છે. વસ્તુપાઙ્ગના જીવન નાદ તરત જ રચાણા ગ્રન્થોમાં આ મુક્ય છે. કારણ કે તે વસ્તુપાઙ્ગના મરણવાદ યોદાંક જ વર્ષોમાં રચાયો છે. આ સિવાય મેહતુંગકૃત 'પ્રવંધચિતાવળિ', જિનપ્રભરચિત 'સીર્ષકલ્પ', રાજશેખરકૃત 'ચતુર્વિંશતિપ્રવંધ'માં પણ વસ્તુપાઙ્ગના જીવનને સ્પર્શ કરતી ફેટલીક હફીકત નોંધાઈ છે. હેલ્લામાં હેલ્ડું વ્યવસ્થિત રીતે રચાયેલું જિનધર્મકૃત 'વસ્તુપાઙ્ગ-ચરિત્ર' છે જેમાં કેટલીક અનન્ય હફીકતો સચવાઈ છે. તે માટે માગે 'કીર્તિકૌમુદી' અને 'ચતુર્વિંશતિ-પ્રવંધ'ના આધાર ઉપર રચવામાં આવ્યું છે.

ગુર્જર માપમાં હીરાનેંદસૂરિ, ઠક્કીસાગરસૂરિ, પાર્શ્વચંદ્ર અને સમયસુદર વગેરેએ 'વસ્તુપાઙ્ગ તાસા'ઓ રચ્યા છે જે ઇગમગ સંસ્કૃત કાવ્ય પ્રંયોને અનુરૂપ છે. વર્તમાન યુગમાં કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમના ચરિત્રને ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અવલોક્યું છે. શ્ર. ચીમનરાજ ઢાદામાઈ દલાલે 'સુકૃતસંકીર્તન', 'વસંત-લિલાસ', 'હમ્મીરમદમર્દન' અને 'નરનરાયણાનેંદ'ની પ્રસ્તાવનામાં તત્સંબંધી વિદ્વચાર્ણ સંયોધનો કર્યાં છે. આ સિવાય શ્ર. વલ્લભઝી આચાર્યે 'કીર્તિકૌમુદી'ના ગુજરાતી માપાંતરની પ્રસ્તાવનામાં, શ્રો. ક્ષેત્રી જીવણચંદ સાકરચંદે 'જેનપત્ર'ના અંકમાં અને શ્રી નાદારિમાઈ પરિણે 'મધપૂઢા'ના વસ્તુપાઙ્ગના જીવન સંબંધી લેખો લખ્યા છે. 'નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા' માં ૪ ના અક પહેલામાં શ્રી. ઠિનરામ શાર્માએ "સોમેશ્વરદેવ ઓર કીર્તિકૌમુદી" નામક વિવેચનપૂર્ણ વિવંધ લખ્યો છે. આ વધાનો સમન્વય સાચી શ્રી મોહનલાલ દલોચંદ દેશાઈએ 'જેન સાહિત્યના સંશિત ઇતિહાસ'નાં વસ્તુપાઙ્ગચરિત્ર અને તેના સાહિત્યની સુંદર સમારોપના કરી છે. આ નપા ગ્રન્થોની દષ્ટિરૂત ઇગમગ એક ચીજાને મઝલી આવે છે. કેટલાકમાં તેનાં સુદન કાર્યો અને વર્તોનેલી કથપટ ઝોગમાં આવે છે. ઉપર્યુક પ્રંયો પેઠી યગારાસા કન્કે 'ધર્મામ્યુદય-કાવ્ય' સિચાવના કથા મન્થો પ્રકાશિત વયા છે. હવે આ ઐતિહાસિક અને પાર્શ્વિક દષ્ટિવિદુ રજુ કરતો

‘ધર્મામ્યુદય’ ગ્રંથ પરમપૂજ્ય મુનિશ્રી શ્રી પ્રવર્તન ક્ષાતિવિજયજીના સુશિષ્ય—પ્રશિષ્ય મુનિ શ્રી ચતુરવિજયજી અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી જેમ વિદ્વાન્ સાધુ પુરુષો દ્વારા સંપાદિત થઈ ‘સિંધી વૈન મન્યમાલા’ના એક મૂલ્યવાન મણિ તરીકે પ્રજ્ઞાસા મુકાય છે જે અમિનંદનાર્હ છે. એમાંથી વસ્તુપાઠના જીવન ઉપરાંત કેટલીક અન્ય હકીકતો પણ જાણવા જેની મઠ્ઠી શકે છે. વસ્તુપાઠનાં અનેક સંસ્કારોમાં શયુંજય અને રવતકની સંધયાનાં ૯ મહત્વનું ધર્મકાર્ય હતું. આ યાત્રાની કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકતો ‘ધર્મામ્યુદય’ પૂરી પાડે છે.

### §૨. ધર્મામ્યુદય યાને સંધપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય

આ મહાકાવ્ય તેના અભિધાન અનુસાર સંધાધિપતિઓના કર્તવ્યને લગતા ચરિત્રો રજુ કરે છે જેવી સમાજના માનસ ઉપર ધર્મામ્યુદયની છાપ પડે છે. તેની લીલી વિશિષ્ટતા તેમાંથી વસ્તુપાઠચરિત્રની સદેજ શાંઠી થવા ઉપરાંત સંધપતિ વસ્તુપાઠે સંધસહિત કરેલ શયુંજયપતીર્ષની મહાયાત્રાનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે. આ આલોચ મન્ય શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષાના રચાયો છે. તેના કુલ પંદર સર્ગ અને ૫૨૦૦ શ્લોક છે.<sup>૧</sup>

તેની રચના મહાકાવ્યની પદ્ધતિએ કરવામાં આવી છે. તેનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ ક્ષિત્તિસહજી છે. તેમા વસ્તુપાઠવંશવર્ણન, વસ્તુપાઠના કુટુમ્બોનો પરિચય, વસ્તુપાઠે કરેલ સંધયાત્રાનું વર્ણન અને વસ્તુપાઠના ગુરુ વિજયસેન સૂરિના નાગેન્દ્રમચ્છમા ધયેલ પૂર્ણચાર્યોની ઇતિહાસ હકીકત નોંધાઈ છે. વાક્ષીના સર્ગોમા પુણ્યવલિત્ર મહાપુરુષોનાં પૌણ્ણિક વર્ણનો છે. આ પ્રન્યનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયો છે. તદુપરાંત દરેક સર્ગના અંતમા મૂરાયેલા વસ્તુપાઠના પ્રસંગાત્મક શ્લોકો પણ જુદા જુદા ંદ્યોમાં છે, યારે પૌણ્ણિક હકીકતો રજુ કરતા વાક્ષીના સર્ગો મોઢે માને અનુભવામાં લાગ્યા છે. આ વધા ંદ્યોમાં શાર્દૂલવિક્રીદિત, ષગ્ધષ્ટ, ઈન્દ્રવજ્રા, વસંતતિલ્કા અને મદ્યમ્મતા મુદ્ધ છે. કાવ્યની ભાગ પ્રાસાદિક અને સાલંકાર છે. આગ્રો મંચ અર્પણમીર્ચ અને પદલાલિસની ક્ષમક થાલો છે. દરેક સર્ગનાં અંતે વસ્તુપાઠની પ્રસંસા કરતા એક વે શ્લોકો મૂહામાં આવ્યા છે જે વસ્તુપાઠનું અપ્રતિમ મોરવ પ્રદર્શિત કરે છે. આ પદ્ધતિ ‘સુઠતમેશિતન’, ‘નરનારાયણાનન્દ’ અને ‘વસંતવિક્રાન્ત’કારે પણ અલ્પભાર કરી છે. આ મહાકાવ્યના કેટલાક શ્લોકો ‘નરનારાયણાનન્દ’, ‘ઉપદેશ-તારાણી’ અને ‘ચતુર્વિંશતિવંશ’માં ઉદ્ભૂત થયા છે.<sup>૨</sup> વસ્તુપાઠ જેમ કવિવરે પોતાના જ કાવ્યમાં સ્મરુને કરે ૯ અધોપ લેગાય ૯ ન્યાયે વસ્તુપાઠે ગુરુની ઉલ્કિઓ મૂઠિ હરે ૯મ સાધારણ અનુભાવ થાય છે. યીજા કોઈ કવિની તેની ઉલ્કિઓ નહિ મૂહળ કરતાં ગુરુના જ શ્લોકો કેમ ડાઘવ કરતાં ૯ પ્રશ્નના સમર્થનમાં ૯મ કઠી ધારાવ કે આ મન્યોલક ગુરુદેખી ઉલ્કિએ ૯ વસ્તુપાઠના મળવ ઉપર વડુ પ્રમાર પાગ્રો હતો જેનો સચોટ પુરાવો ‘ધર્મામ્યુદયકાવ્ય’માંથી ઉદ્ભૂત કરેલ ગુરુમૂલક ઉલ્કિઓ અરે છે. આ મન્યનું મુદ્ધવનામ ‘સંધપતિચરિત્ર’ છે પણ તેનાં ધર્મનો અમ્યુદય સાધનાર, ધર્મ ઉપર પ્રચ્છ વેલાઈ

૧ પ્ર-વ્યવસ્થા મન્યકર્મ વિવરણ નિરૂપિત. ડાવિરવરશ્લોકવિચારણપત્રીમંડલ ૪

૨ ડુલો ‘નરનારાયણાનન્દ’મહાકાવ્યનાં સર્ગ ૧, ૬, ૧૦ ના અંત શ્લોકો થલ ‘ચતુર્વિંશતિવંશ’ અને ‘નરવર-વિષ્ણુ’નાં વંશકુલેનાં ‘ધર્મામ્યુદયકાવ્ય’નાં શ્લોકો.

वस्तुपाठना धार्मिक सत्कर्मोंतुं विवरण रज्जु करायुं होई तेलुं अपर नाम 'धर्मान्मुदय महाकाव्य' छे एवो अभिप्राय ग्रन्थकार धरावे छे.<sup>१</sup>

### § ३. ग्रंथप्रयोजन

आ प्रथनु समुपान केवा कारणने लई थयु हतु ते माटेना खतत्र उल्लेखो कर्ताए रज्जु कर्था नथी. वस्तुपाठनो अनन्य धर्मप्रेम सुप्रसिद्ध छे. जगतनी व्यामोह भावनातु भान तेने जीवननी शुरुआतमा ज थयु हतु. असार सत्तारनी प्रलोभनजनक अने बचक माननाओधी दूर रहेवा तेनु हृदय हमेशा प्रयत्न करतु. मनुष्यजन्मनु साचु श्रेय जगकल्याण अने धर्माचरणमा ज छे एवो गुरुद्वारा मळेओ अमूल्य उपदेश तेनी रमेरगमा बहेतो हतो. सचशुद्ध भावनाओना प्रतापे तेथो सदाकाळ जीवनसाफल्यनो सर्वोच्छ्रेय मार्ग धरण, मनन, सत्समागम अने अनुशीलन द्वारा सेळनमा प्रयत्न करता हता. एरु बखत वस्तुपाळे पोताना कुठगुरु विजयसेनसूरिने जिज्ञासापूर्वक मनुष्यजन्मनी सार्यकतातु साधन पूछु हतु.<sup>२</sup> गुरुये तेतो जवाम टुकमा ज आपता धर्मना गूढ तस्वो दान, शील, तप अने भावना(प्रमाना)मा समायेछा होवातु निदर्शन करता भावनानी प्रधानता दर्शावी. परतु वस्तुपाठना हृदयतु समाधान थयु नहि. मन्वीचरना हृदयमा छूपायेली बानकल्याणनी उत्कट भावना जोता गुरु श्री विजयसेनसूरिने फरीधी ते ज हकीकतने पूरता विवेचन सह वस्तुपाठने रामभावता काहु के, पुण्यकार्यो करनार मनुष्य खन्ठ बुद्धि अने परोपकार द्वारा पोतानु जीवन धन्य बनावे छे. कल्याणकारी उन्नत भारना द्वारा जगत्कल्याणकारी प्रभावना साधी शक्य छे. बहुधा ऋषिप्रणीत भावनामा प्रशस्य अग्रे निरूपित करतं अष्टाङ्गिका महोत्सव, रथयात्रा अने तीर्थयात्रातो उल्लेख करी सर्व सुकृत कार्योंमा ससव तीर्थयात्रा करवातु भारपूर्वक जणार्जु. त्वार बाद तीर्थयात्राविधि, तेना नियमो, सवपतिए पाळवाना प्रतो अने धर्मकर्मोंतु सशान्न वर्णन करतु सवपति वनी तीर्थयात्रा करवानो आदेश आय्यो. एटछ ज नहि पण पूर्वजाळमा जे धर्मद्वय महापुरुषोए यात्राओ अने धर्मकार्यो कर्था हता तेना यथास्थित विवेचनो कर्था अने ते ज प्रमाणे धर्मशास्त्रकारोमे निर्दिष्ट करेछ तीर्थयात्रा विधिसह सप्तभयात्रा करी समाजमा नवीन आदर्श पेदा करवा वस्तुपाठने खास उपदेश आय्यो.

आथी ग्रन्थप्रयोजनतु मुख्य कारण जनसमाजमा धर्माचरणनी शुद्ध भावना पेदा करवा माटेनु ज हतु जेने छा ज प्रयना केटकाक श्लोकधी पुष्टि मळे छे.<sup>३</sup> आ ज ग्रन्थकारे वस्तुपाठनु वशवर्णन अने सुकृत कार्योनी भव्य नोध रज्जु करतु 'सुकृतकीर्तिकण्डोळिनी' नामक काव्य सर्वोत्कृष्ट भाषामा रच्यु छे, छता फरीधी ते ज चरित्रने विशिष्ट कारण सिवाप कर्ता पुन प्रतिपादित करे तेम नामो शक्य नहि. वळी 'धर्मान्मुदय काव्य', तेलुं कथासाहित्य, अने तेमां समाएला धार्मिक श्लोक कबोरेनो विचार करला आ ग्रन्थ धर्मप्रचारमा शुभ उर्देशना करण्ये अने वस्तुपाठनी तीर्थयात्रातु ऐतिहासिक वर्णन करवा माटे रचवामां

१ सङ्घविचरितमेतव, कृतित्व. कर्णावतसत्र, नदत । औपस्तुपालधर्मान्मुदयगद्ये महितमाहात्म्यम् ॥  
धर्मान्मुदयकाव्य सर्ग १, श्लो १५.

२ कदाचिद्वेद मन्वीच, कृतप्रभातिक्रिय । गला पुरो गुरोखस, नला विशो अजिहपव ॥

.....  
वदन कारण विविधनिरूपे निरूप्यताम् । चरण्यमा हि नागाव, कर्ममेदान जापवे ॥

धर्मान्मुदय. सर्ग १, श्लो. २६-१९

३ एतद् उपर्युक्त, विधातु कल्पमनसुपुनरयम् ।  
संपाधी इरचरिते, एतदुचितं कृतव इति धन ॥ धर्मान्मुदय. सर्ग १५, ४५.

આખો હતો એ દૃષ્ટ છે. ગ્રંથની ફલશ્રુતિ પણ તેવો જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે. કર્તા પોતે જ આ મહા-કાવ્યને યશ અને ધર્મરૂપ શરીરવાળું તેમ જ વિશ્વાનંદ લક્ષ્મીનો પ્રકાશ કરનાર સૂચવે છે<sup>૧</sup>, તેથી ગ્રંથ-કારનો ઉદ્દેશ ऐतिहासिक हकीकतोने धार्मिक दृष्टिए प्रतिपादित करवानो પણ જણાય છે. તેના ऐति-હાસિક વિધાનો કેટલીક નક્કર હકીકતો ધૂરી પાડે છે. આશ્રિત કવિયો નેટલીક વચ્ચે પોતાનાં આશ્રય-દાતાની પ્રશંસા કરતાં અતિશયોક્તિ વાપરે છે. પરંતુ આ કાવ્યનાં તેવા પ્રયોગો મૂકવાનાં આખ્યા હોવાનું ધ્યાનું નથી. તેથી ऐतिहासिक दृष्टिये પણ આ ગ્રંથ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

### ૬૪. વસ્તુપાલચંદ્રવર્ણન

ગ્રંથની શરૂઆતમાં કર્તા દેવમુહનું મંગલ સ્તવન કરી ગ્રંથનું નામાભિધાન વ્યક્ત કર્યાં વાદ, પોતાના ધર્મ મક્ત અને જિનશાસનના પરમ અનુરાગી વસ્તુપાલની ઓલંચાણ આપતાં તેમના પૂર્વજોનો ટૂંક પરિચય નોંધે છે. આજ કર્તાયે પોતાના 'સુહૃતકીર્તિ-રુહોલિની' કાવ્યમાં વસ્તુપાલ અને તેના પુરોગામી વંશચરોનું મધ્ય વર્ણન કરતા અઢાર શ્લોકો રચ્યા છે; ય્યારે આ મહાકાવ્યમાં તે પાંચ જ શ્લોકોમાં સમેટી દેા છે. ગ્રંથકાર આ ગ્રંથને મહાકાવ્ય તરીકે જાહેર કરે છે અને મહાકાવ્યના નિયમ મુજબ ચરિત્રનાયુક્ત વિવે-ચન વિદ્યારથી ધરતું જોડ્યે છતાં સૂરિશ્રીયે તેને સંક્ષેપમાં મૂકતું ઠચિત માન્યું છે. તેનું કાણ એમ ાણે છે કે આ મહાકાવ્ય વસ્તુપાલની કીર્તિ અમર કરવાના કારણથી રચવાનો ગ્રંથકારનો ઉદ્દેશ ન હતો, પણ જનસમાજને તે દ્વારા ઉપદેશ આપી તેના જેવાં સત્કર્મો કરવાની પ્રેરણા વ્યવન કરવાનો જ હતો. આથી સૂરિશ્રીએ ધાર્મિક વસ્તુનું પ્રધાન વિવેચન કરાના આશયને હડે વસ્તુપાલના પૂર્વજોનું કીર્તિગાન વિસ્તૃત રીતે આ ગ્રંથમાં નહિ નિયોચ્યું હોય એમ માનું છું. છતાં તેના આદિપુરુષથી વસ્તુપાલ સુધીના મહાનુભાવોની યોગ્ય વિજ્ઞાન યોદ્યા શબ્દોમાં પણ સંપૂર્ણતઃ આપી છે. વસ્તુપાલચરિત્રવર્ણન અને તેનાં સુહૃત કાર્યોની આલોચના કરવા હાલાયેલા 'સુહૃતસંકીર્તન', 'સુહૃતકીર્તિ-રુહોલિની', 'કીર્તિકૈમુદી' અને 'વસંતવિલાસ' ચગેરે કાવ્યોમાં તેમનું વંશવર્ણન મમકદાર માધાનાં રુદ્ર કરાયું છે ય્યારે અહીં આ ગ્રંથકાર એક જ શ્લોકમાં તે વધી હકીકત જાહેર કરતા કહે છે કે "પ્રાગ્વાટ ગોત્રમાં અળહિલપુર નામક નગરને વિષે ચંદ્રવનો પુત્ર ચંદ્રપ્રસાદ યયો. જેનાથી સોમ અને તેનાથી આસરાજ પુત્ર યયો, જે કાલકૂટને મધ્યન કરનાર શ્રીકંઠ (રુદ્ર)ના કંઠસ્થલ વિષે રહેલ વિષજ મઠના નાશકર્તા નવીન અમૃત જેવા યશચલો યયો"<sup>૨</sup> કવિ ટૂંકમાં પોતાને કહેવાનુ વયું સમજાવી દે છે. "તે આસરાજથી લક્ષ્મીના ધામરૂપ કુમારદેવીના કુચિ-સરનાં વસ્તુપાલ નામક પુત્ર યયો. તેમના અમ્બ ( મોટા માઈ ) મહાદેવ અને અનુજ ( નાના માઈ ) તેજ-પાલ નામક માતૃઓ યયા"<sup>૩</sup>. સ્વાર વાદ તેઓએ મંત્રીશ્વરની મુદ્રા કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી તેનો ધૂરૂં પરિચય આપતા કવિ લલે છે કે તે સમયમાં ચૌહુસ્થકુલચંદ્ર ડવળાપ્રસાદના કુળને ઉચ્ચલ યરનાર વીરધવલ દેવ રાજ્યધુરની ધારણ કરતા હતા. મુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર અળહિલપુરનો સંસ્થાપક વનરાજ હતો તે આક્યાયિકાને અનુસરી આ ગ્રંથકારે પણ અળહિલપુરને આદિરાજ વનરાજની કીર્તિપ્રમા જેનું જળાણું છે. વસ્તુપાલમાં ઉચમ પ્રકારના સાત 'વિ'કારો હતા તેની નોંધ તેનાં સૂરિશ્રી કહે છે કે "વિશુભ,

૧ આકલ્પસ્થાપિ ધર્માભ્યુવનમહાકાવ્યનાપ્રા ચરીયમ્ ।

વિષલ્યાડડનન્દલક્ષ્મીમિતિ વિચિતિ યશો-ધર્મરૂપં શરીરમ્ ॥-વંચદ્રવણાન્વિ

૨ શ્રીમત્શમ્ભાદગોત્રેઝળહિલપુરપુત્રધર્મપ્રસાદાવન્યા, જહે ચંદ્રપ્રસાદઃ હદનસુશયિયાનત્રમુલ્લસ્ય સોમઃ । આશાપાત્રોડસ્ય સુહૃઃ કિલ નમનમ્તં કાલકૂટોપમુષ્કાશ્રીકમ્પુરુષ્ઠસ્થલમાલકવિષુદ્ધોદકં વયયોડમ્ ॥ ૧૮ ॥

૩ સોમં કુમારદેવીઙ્કિસરાઃસરવિતં શિવાઃ હદનમ્ । શ્રીવસ્તુપાલસન્ધિયોડવ્રજિ વનવલ્લભ્યં પ્રવિતવમઃ ॥ ૧૯ ॥ યસાપત્રોં વત્રદેવ, ડતતપ્ દવ વાસ્નરેઃ । ડવેન્દ્ર દવ વેન્દ્રસ, વેન્દ્રઃપાલોડનુજઃ પુત્રઃ ॥ ૨૦ ॥-ધર્મ ૧.

વિક્રમ, વિદ્યા, વિદ્યધતા, વિત્ત, વિતરણ (દાન), વિવેક વગેરે 'વિ'કારો=વિશિષ્ટ ગુણો વસ્તુપાઠના હોવા ઉતા તેનામા 'વિકાર' (દુષ્ટમાન) ન હતો'. વસ્તુપાઠ નામ 'વ' યી શરૂ થાય છે તે આદિ શબ્દનો સુમેલ સાધી કર્તા તે જ શબ્દમા હુદા હુદા ગુણોનું દિશ્વર્શન કરાવે છે. આવી જ વલ્કે અને મલ્કની દુરુક્રમિત વસ્તુપાઠના કવિ સોમેશ્વરે 'અર્વુદમશક્તિ'મા રચી છે, જેમા કવિ કહે છે કે 'વશ, વિનય, વિદ્યા, વિક્રમ અને સુકૃતકાર્યોમા વસ્તુપાઠ સમાન કોઈ પણ પુરુષ ન્યાય મારી દૃષ્ટિયે આવતો નથી'. આ પ્રમણે પ્રંયરવધિતા ધર્મપ્રન્યને અનુકૂલ વસ્તુપાઠનું વસવર્ગન ટૂંકમા પણ અલક્ષરસંયોજન સાધે મોંધી તેની મુદ્ધ્ય મુદ્ધ્ય દક્ષીકતોને આલેલે છે.

### ૬૫. સંપત્તિ અને તેના ધર્મો

ધર્માચરણના મુદ્ધ્ય અપોમા તીર્થયાત્રા દુ આરંભક અગ મનાય છે. દરેક ધર્મમા તીર્થયાત્રાનું મહત્ત્વ દર્શાવેલું છે. હિંદુધર્મના ઘણા ઠરા પુરાણોમા તીર્થમાહાત્મ્યના મારોમાર વર્ણનો જોગમા આવે છે. આ સિવાય મુસ્લીમ, પારસી, ક્રિશ્ચિયન વગેરે વીનહિન્દુ ધર્મોમા પણ તીર્થયાત્રાના વિવેચનો લખાયા છે. જેન ધર્મશાસ્ત્રકારો દુ તીર્થયાત્રાનું અર્વુદ મહત્ત્વ પોતાના ધર્મપ્રનોમા નોંધ્યુ છે દટલ જ નહિ પણ ધર્મના સર્વોચ્ચ સાધનોમાનું તે દુરુ હોવાનું મારપૂર્વક સૂચ્યુ છે. ધર્મશાસ્ત્ર વિજયસેનસૂરે દુ વસ્તુપાઠને ધર્મોપદેશ આપતા તીર્થયાત્રા કરવાનો અપ્રતિમ આદેશ આપ્યો હતો દુમ આગલ જગાંથી ગયા હીર. કેલ મોજગોલ અને વિવિધ શાસ્ત્રોની શોમા નિહાલવામા જ તીર્થયાત્રાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થાય છે દુવો ધ્રામક ન્યહાર આવના સમયમા જોગમા આવે છે પણ સાંધી રીતે તે માન્યતા વચાર નથી. જૈન અને હિન્દુ-ધર્મોમા યાત્રાવિધિના સ્વતંત્ર પ્રકરણો લટાયાં છે, જેમા યાત્રિકે પાઠવાના નિયમો, ત્રતો, દાનો અને આચારધર્મોનું રાસ શિશુન આપવામા અભ્યુ છે. પણ જૈન ધર્મશાસ્ત્ર તો તેથી પણ આગલ વધી તીર્થ-યાત્રા કરવા જતા પોતાની સાધે હજારો મનુષ્યોને હર્દ મોટો સઘ કાઢી સસઘ યાત્રા કરવાનું અદ્વિતીય માહાત્મ્ય રલુ કરે છે. આવી ઉદાત માનવાનું દર્શન જૈન ધર્મમા જનકલ્યાણકારી ઉચ્ચત વિચારોને પશ્ચાત્કાલી અપાવે છે. કારણ તેમા સઘવર્તિ પોતાના રાવે હજારો માનમેને તીર્થયાત્રાનો અમૂલ્ય ત્રાયો તેમાથી અધ્યય પુણ્યની ત્રાણ આપે છે આ ઉપરાત આધા સસમૂહ સઘયાત્રાના વિધાયકે પાઠવાના નિયમો, ત્રતો, દાનો અને જાચારધર્મોને અસિધારત્રતની માપક સુત્રવળે પાઠવાનો આદેશ જૈન શાસ્ત્રો આપે છે. અને તે પ્રમાણે ત્રતાચરણ વચારને જ સપત્તિ મિરુદ આપવાનું ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે. તેમા જળા-ધેજા સંવપતિના ધર્મો દુક સાચા આત્મસન્યાસ પ્રદ્યન કરવાર યોગીને અનુરુપ છે. ધર્મા લોકકલ્યાણની ઉદાઘ માવનાંઓ દેર દેર જોવામા આવે છે.

વિજયસેનસૂરે તીર્થયાત્રાવિધિ અને સંપત્તિના કર્તવ્યોને વિસ્તૃત રીતે આ પ્ર-વચમા આલેખતા કર્યુ છે કે—સંપત્તિપણું અલ્પન દુર્લભ છે. જે મનુષ્ય સંવપતિ વર્મી તીર્થાભિવદન કરે છે તેને ધન્ય છે. પૂરેના પુન્યવળે આત્મસન્યાસ સપત્તિવળે પ્રાત થાય છે સંવપતિરુ સાંધી પ્રથમ મુદ્ધ્યની આઠા હર્દ પૂરે ઉચ્ચદ સાધે નંચવસ્થાનનું મુદ્ધ્યત મહી કરુ પોતાની સાધે સઘયાત્રામા આત્રમા માટે માપર્મિતોને વદ્ધવાનપુર સર આત્રમાત્રિકાઓ મોકુટી તેમને યાદન વગેરની વ્યવસ્થા વરી આપવી ત્રગૌરકાણ, ઠક, ઠકાત્રાત્રા વચારા (મશાલ્કાવો), ધાન્ય, યેષ, દગાલાલ, વદન, જાદ, કરુર, કેસર, વધ

૧ મિત્રુદત્તકવચારવિવિધપ્રવિષ્ટતલટલા ૪૪૦ ૧ ૧ ઘાન ૪ વારે વધિપ્રવિષ્ટ વચાર ન વિશ્વલ ૫ ધર્મ ૧,૨૧,  
૨ અમ્બેદર વિવેચ વિવિધ વિવેચ મુદ્ધ્યકલ્પ ૪૧ ૪૧ કોટિ ૪ મુજાત્રીકે ૪ વરુજાત્રાત્રાનો દુદા ૫ ૫ ૪  
—મોનપરકાન અર્વુદવર્તિ ૧

વગેરે માર્ગમા ઉપયોગી તેમ જ જિનાર્ચનાદિમા ઉપયોગી સામગ્રી તૈયાર કરી સાથે લેવી. શુભ મુહૂર્તે પોતાનાં હૃદયેવને પુણ્યવલિત્ર તીર્થજલ વડે જ્ઞાન કરાવી તેમની વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા રવવી તેમની સામે વેસી ગુરુપદેશ પ્રમાણે સઘવતિદીક્ષાને પ્રદર્શન કરવી. દિક્ષાઓને મંત્ર સાથે બલિપ્રદાન કરવું અને પુષ્પ, વલ્લો, તથા મંત્રાદિકવડે પૂજિત રથમા પ્રસુને પોતે પથરાવવા. મુઠ્ઠાને આગલ કરી સસજ ચૈત્યવંદન કરવું, ક્ષુદ્રો-પ્રદ્રવોનો નાશ કરવા કવચ, મંત્ર, અક્ષરયોગો વગેરેને ગુરુસન્નિધિ અભિમંત્રણ કરી સાથે રાખવા અને જવ-પ્વનિ મંગલપ્વનિ કરતા વાજલે ગાજલે શહેરમાથી નીચ્છી નગરની નજવીકુમા જ મંગલપ્રસ્થાન કરવું. પટ્ટી વિવિધ સ્થાનોથી યાત્રા કરવા માટે આવતા સાધર્મિકોને ધન, વાહન, વગેરેની સહાય આપી, સમ્માર કરવો. સાથે આવેલા વઢી (માટ, ચારણ વગેરે), ગાયક (ગાયન-સ્તન કરનાર) અને મહાત્માઓને લલ્લ, મોગ્ય, દ્રવ્ય વગેરેથી સરકારવા. માર્ગમા આવતા ચૈલોતુ પૂજન કરવું અને હાંકિત હોય તેનો ખીર્ણો-દ્ધાર કરાવવો. ચૈલ વગેરેનો વઢીવટ કરનાર સાધર્મિકોતું વાત્સલ્ય અને વહિવટની તપાસ કરવી. દીનેને દાન અને મયવાલાઓને અપય પ્રદાન આપી વઢી (કેદી) મનુષ્યોને વંધન મુક્ત કરવા. પંકમગ્ન (વાદ-વમા હુંચી ગણ) શકટો (ગાઢાઓ) ને વહાર કરાવવા, મગ્ની ગયા હોય તેને પોતાના શિલ્પીઓ પાસે તૈયાર કરાવવા. ક્ષુધિતોને અન્ન, તૃપિતોને જલ, વ્યાધિપ્રસ્તોને ઔષધ, અને શ્રમતિ:સહોને વાહન વગેરેનો વંદોલ્લ કરી આપવો. પોતે પ્રદાન, તપ, શમ વગેરે ધર્મોતું વયોક્ત પાલન કરવું. ક્રમ પ્રમાણે આવતા તીર્થોમાથી પુષ્પાધિવાસિત પલિત્ર જલના ઘડાઓ મરી લેવા અને ત્રૈલોક્યવપતિ જિનમગવાનનો સ્નાત્રપૂજામહોત્સવ રચવો. તેમા મહોત્સવોમા દૂધ, દર્શી, કર્પૂર વડે પંચાશૃત જ્ઞાન અવશ્ય કરવું. પ્રસુને ચંદન, કર્પૂર, કાસ્તરી વગેરેતુ વિલેપન કરવું. સ્વર્ણાંભરણ, પુષ્પમાલા અને વજ્રાદિક પદાર્થો અર્પણ કરી આઠ, ચંદન આદિ સુગંધિ દ્રવ્યોનો ધૂપ આપવો. કર્પૂરની આરાત્રિક કરી પુષ્પાજલિ અર્પવી અને વિવિધ સાધન સામગ્રી સાથે ચૈશ્વંદન-દેશવંદન કરવું.

માલાધારણ અને મુખોદ્ઘાટન મહોત્સવ વખતે દેવ-દ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે તેમા લક્ષ્મણનુસાર દ્રવ્ય કોશાગારમા અર્પણ કરવું અને ગદ્યાદ્યાણી વડે ધૈનતા દર્શાવી પ્રસુતુ અતઃકરણપૂર્વક શુદ્ધ માયમી સ્તનન કરવું, આમ પ્રસુના પૂજન અર્ચન કાર્યો કરતા તીર્થયાત્રા કરી તીર્થોધિરાજતું પ્યાન કરતા કરતા શુભ મુહૂર્તે નગરપ્રવેશ કરવો અને પ્રસુને ઘેર પથરાવવા. ઘેર આવીને ધર્મચંદુઓ, યિત્રવર્ષો, ઘોરજનો સહિત શ્રીસઘનુ મોજનાદિ વડે સાધર્મિક-વાત્સલ્ય કરવું. સુરેશ્રી વાગનાં કહે છે કે—સંપત્રા પ મહાદાન છે અને પ મારયજ્ઞ મળાય છે. પરોપકાર, મહાવ્રતાચરણ, વમાશક્તિ તપ અને અનાયોને દાન પ ચાર મહાસ્થાનોની પુણ્યપુણ્યની પુણ્યવલિને સંપત્રિવે આરાધવી જોઈ. જે મન્ય મનુષ્ય ઉપરુક્ત પ્રકારે વ્રતનિયમસહિત સસજ તીર્થયાત્રા કરે છે તે સૌમ્ય અને મારયવાનને સંપત્રિવેરુપ ઉક્તી પોતે જ કરે છે. તીર્થયાત્રાતુ આડુ અદુષ્ટત વર્ણન પુણ્યવશોમિદ્ધિ માટે કોને આકર્ષતું નથી ! આવા જ વર્ણને 'જ્ઞાતાધર્મરુપા', 'ન્યઃશ્હારસ્ત્ર' અને ધીજા અનેક જૈન ધર્મશાલોનાં હપાવાં છે. તેમાથી મનુષ્ય શક્તવૈવ્યના પાઠ શીક્ષી શકે છે. પટલુ જ નહીં પણ જનકલ્યાણકારી ઉદાત મારનાના સઘોદ પ્રુષ્ઠમાથી પૂરા પાડે છે વસ્તુગણે આડુ જ સંપત્રિવેર ધારણ કર્યું હતું જેની સવિસ્તર આલોચના હવે પટ્ટી કરવામા આવનાર છે.

### ૬૬. પ્રાકૃત્ત્વની સંપત્રિવે અને યાત્રિકો

સત્તંપ ચમક કરવી, તેને ઉચિત ધર્મો આચરવા, પોતાની છટકમી ઉપરનો મિથ્યામોહ શામ કરી તેને આજા સાક્ષાર્યોમા વિનોનુત્તર પે દુષ્ટકાર્ય છે. તેમા તપ, દાન, દયા, ઔદાર્ય, ઘરા અને

दीनता वगैरे उच्च गुणोने खास करीने पचाववा पडे छे. आपणा पंचमहाभौतिक शरीरमा रहेला पद्मिपुओ ( काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद अने मस्सर ) उपर्युक्त गणालेला सात्त्विक गुणोना हुनमनो छे. आजना भौतिक यादमा ते पद्मिपुओने परास्त करवा ए साधारण कार्य नथी. जो के सात्त्विक गुणोने प्रादुर्भाव यथा आ महारिपुओ आपोआप चारुपा जाय छे. पण तेना दैवी गुणोने हृदयमा स्थिर करवा ते असाधारण कार्य छे. सदाचरण, सत्समागम, पूर्वकर्म अने प्रभुनी संपूर्ण सहाय होय तो ज गनुष्य ते कार्यमा सफलता मेळवे छे. विजयसेनसूरिए ते सत्यने सुंदर रीते समजावता उस्तुप्राळने अशुल्य उपदेश आप्पे हतो, जेमा संघपति अने तेना धर्मोनी आचरणा करवा प्राक् काळमा आवा सत्कर्में कारनाता जे जे दैवी पुरुषो यथा छे तेमना यथोचित वृत्तातो रसिक भाषामा सूरिशीर रजु कर्यो छे. ते यथी हकीकत सविस्तर रीते आप्पत तो आर्जु एक खतत्र पुस्तक यथा सभने तेषी तेओनो दूक परिचय आपीने ज अहीं सतोर मानवो पडे छे.

१७. शशुञ्जयतीर्थमाहात्म्य

शशुञ्जय तीर्थनी ऐतिहासिकता ठेठ पुराणयत्न सुधी रुई नवाम आये छे. तेना जुदा जुदा एकजीस नामो छे. सा अनेक दैवी पुरुषो, चक्रवर्तिओ, सिद्धो, मुनिओ अने ऋषिओर आबी तीर्थयात्रातुं महत्पुण्य सपादन कर्य हंत. अहीं युगादीये तप कर्य हत. ऋषग, नेमीधर वगैरे अहंतोर अहीं निवास कर्यो हतो. भरतेधरे आ पुणगिरी उपर तीर्थधिरोहण करी जिनाबीधनु चैल बंधाब्यु हत. ते ज रीते इक्ष्वाकुवंशीय सगर राजाए पोताना पूर्वजोना उद्धार माटे आ महातीर्थनी यात्रा करी तेनो जीर्णोद्धार कराल्यो हतो. स्वार बाद ते ज वंशमा गयेठ रघुकुलतिकर रामचद्रे रावणनो सहार करी आ सर्वश्रेष्ठ तीर्थनी यात्राए आवता जिनप्रभुने चैल बंधाब्यु अने तेनो समुद्धार कर्यो. कुहकुलनो विनाश करवा पद्मोए पण विमलाचलनी यात्रानो पस लम प्राप्त कर्यो हतो. आ सिधाय आ भव्यतीर्थना सुप्रसिद्ध यात्रिकोनां नलि-विनलि वगैरे महर्षिओ, दामिड, वालखिल्यादि ऋषो, जयरामादि राजर्षिओ, नारदादि मुनिगो, प्रद्युम्न, साय प्रमुख कुमारो, आदिलयथा तथा सगरादि राजबीओ, अने भरतना पुत्र शेखक, शुक्र वगैरे मुद्दय हता. आ तीर्थनो अनेक यत्न उद्धार यथो छे 'विविधतीर्थमल्य' अने 'सुकृत-धीर्तिकछोलिनी'मां ते यथा तीर्थोद्धारकोनी नौच केतां सप्रति, विक्रमादिल, सातवाहन, पद्मलि, जामदग, भरत, सगर, दाशरथि, जाशुडि, शीलदिल, अने वाग्भटनो नामो जणाव्या छे. मधुमती- (सह्या)मां जन्म लेनार महानुभाव श्रेष्ठी जावडे अहीं घणुं ज द्रव्य धर्मकार्योमा वापरी ज्योतिरूप जिनबिन्नी प्रतिष्ठा करी हती. ते विक्रमादिल पटी १७८ वर्ष बाद यथो हतो एम जिनप्रमसूरिए उठेउ करी सां जिनबिन्नी प्रतिष्ठा कर्योनी नोप लोपी छे. बलभीरपति शीलदिले आ गिरिराज उपर जिनालय बंधाब्यु हंत. गूर्देधर सिद्धराजना मन्त्रिर्ष आशुके आ पवित्र नगाधिराज तीर्थनी यात्रा करी पोतानी अनन्य भक्ति प्रदर्शित करवा नेमिनायतुं मंदिर बंधाब्यु पटलुं ज नदि पण सां जानना यात्रिकोनी तुवा शात करवा एक भव्य यात्रिक ( वाग )नु स्थापल कराल्युं हत.

१ ( १ ) सम्यक्विक्रमादिल, सातवाहनवाग्भटी । वादिक्रिस्ताइमदत्ताथ तयोदारहनः स्मृत ॥ १५ ॥  
-शशुञ्जयतीर्थमल्य.

( २ ) नलिबानिभुवाः प्रभोत्तनुभयधरो स चक्रं पुरा चैलं धीमताः पट्टु सवस्त्रावाप्राप्तमुत्पा न्युः ।  
केरो दाशरथिः शुभासुरपतेः प्रसवाद्भूर्वाशक्तिः शैलदिलपुत्रः स वाग्भटनहामनो स दशतोऽपि ॥ १६६ ॥  
-सुकृतधीर्तिकछोलिनी.

२ अथोपारवणयवेन्दुते धीमिक्रमादिल । बहुसुख्यनयार् निम्बे जरादिः स न्यवीनयार् ॥ ७१ ॥  
-विविधतीर्थमल्ये शशुञ्जयतीर्थमल्य.

ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજે આ તીર્થના પૂજન, અર્ચન માટે ધાર ગામો આપ્યા હતા. સિદ્ધરાજ પછી ગાદી ઉપર આનનાર સોલકીકુલભૂપાલ કુમારણ્યે તથા તેના મનો ઉદયને આ તીર્થની યાત્રા કરી અહીં અનેક ધર્મસ્તંભો કર્યા હતા ઉદયને પુત્ર વામદે આ મહાન્ વિમલાચલ ઉપર નામિ પ્રમુખ નૂતન મંદિર વિશાલ શિજ અને કપિશીર્ષ-સોષી શોભતા કોટ સહ વધાર્યું હતુ અને તે પવિત્ર મહાતીર્થની નજદીકમા કુમારપુર યસાશ્વ યેની મધ્યમા નોલમણિયુક્ત પાર્શ્વજિનવિગ્ની સ્થાપના કરાયેલ પ્રિમુખન વિહાર વધાર્યો તેમ જ તે નગરની પાસે પ્રમુખા પૂતન, અર્ચન માટે પુષ્પ વાદિકા વગવી હતી આ પ્રમાણે આ પુણ્યપાલિત તીર્થની યાત્રાનો અમૂલ્ય હામ દેનો, મહર્ષિઓ, ચક્રવર્તિઓ, નૃપતિઓ, મત્રિઓ, અને હક્ષ્મીધરો કોરે અનેક મહાપુરુષો પ્રાપ્ત કર્યો હતો એમ પ્રત્યક્ષારે વિસ્તારથી નોંધ્યું છે' આની સક્ષિત નોંધ આ જ પ્રત્યક્ષારે પોતાના 'સુશ્લતકીર્તિ-કલ્પોલેની' કાવ્યમા લીધી હોવાનુ આગત્ જણાવી ગયા છીયે. ૯ વસ્તુપાલના પિતા આસરાજે આ તીર્થાધિરાજની યાત્રા કરી હતી એમ 'વસતવિલાસ'મા વાલચંદ્રસૂરિયે જણાવ્યુ છે તે સમયે વસ્તુપાલ પણ સાથે હતા આગ મહાન તીર્થાધિરાજની સ્તત્ત્વ યાત્રા કરવાની અદ્વિતીય પ્રેરણા વસ્તુપાલને વિજયસેનસૂરિયે વસી હતી જેથી તેમણે ધર્મશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર સવપત્નીની દીક્ષા ગુરુપાતેથી પ્રથમ કરી વિમલાદિતીર્થની પવિત્ર યાત્રાનુ સૌભાગ પ્રાપ્ત કર્યું હતુ વસ્તુપાલ પછી પણ સમરાશાહ અને પેપહરાશહે આ મધ્ય તીર્થની યાત્રા અને જીર્ણોદ્ધાર કર્યાના હલ્લો 'સમરાસુ', 'નામિ-નદનજિનોદ્ધાર પ્રવધ' અને 'પેપહરાસ' ઉપરથી જણાય છે'

૬૮. વસ્તુપાલની સસંધ યાત્રા

ગુરુના આદેશ મુજબ વસ્તુપાલે મધ્યાધિપતિ વની સનુજયની મહાયાત્રા કરી હતી તેણે કુલ ૯૪૨૨ તેર યાત્રાઓ કરી હતી એમ અનેક પ્રમાણોથી જણાયુ છે' તેના પોતાના પિતા આસરાજ સાથે સમ્મ ૧૨૪૯ અને ૧૨૫૦ મા, તથા પોતે સવપતિ દીક્ષા ધારણ કરી સ ૧૨૭૭, ૧૨૯૦, ૧૨૯૧, ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩ મા સનુજય તથા મિરનાર વએની યાત્રાઓ કરી હતી જ્યારે એકા વિમલાચલ ( સનુજય )ની પરિવાર સાથે સાત યાત્રાઓ સ ૧૨૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯ મા અનુક્રમે નિગોચી હતી

આ વધા યાત્રા મહોત્સવોના જુદા જુદા વિવેચનો તેમજુ ઝીસ્નચરિત્ર જાહેલતા પ્રથમો અગમ્થિત રીતે નોંધાયા નથી આ પ્ર-વ ઉપપત 'સુશ્લતમકીર્તન', 'કીર્તિ-કોમુદી' અને 'વસતવિલાસ કાવ્ય'મા તીર્થયાત્રાના વર્ણનો આપેલા છે' પણ તે કઈ કઈ યાત્રાનાં વર્ણનો છે તેનો સ્વદ નિર્દશ કર્યો નથી વસતવિલાસનાં વર્ણન કાલેલ યાત્રાવર્ણન તેની હટ્ટી સ ૧૨૯૩ની યાત્રાનુ વર્ણન હોવાનુ ઠાગે છે, બ્યારે ધર્માશ્રુત્ય,

૧ જુઓ આ જ પ્રત્યનો સર્ ૫, શ્લોક ૬૭ થી ૮૧. વિષય મટ જુઓ 'ઉપપતવચ્ચવર્ણનો' પાન ૫૯ ઉપર શ્લોક ૧૫૮ થી ૧૬૧

૨ સમરાસ ( મા ઓ હી ઠાગવેચ પ્રાચીન ગુર્જરકાવ્ય સંપદ્ ), મઝડીકહટ વેવરદાવ તથા નામિનદન જિનોદ્ધાર પ્રવધ

૩ (૧) સ ૧૩૨૧ થઈ સંયતિસવિનૂ ઠ. પ્રામાણરાજન સમ મદ ધારદુપાએન ધીન્નનારી રેવક વ વાયા ક્રુતા । સં ૫૦ થઈ યોશ સમ સ્વાનદયે વાયા ક્રુતા । સં ૫૦ થઈ સવ સપરહિના મૂરા ઉપરેવાયુર્વ ૧૦ થઈ સં. ૧૧ થય સં ૧૨ થઈ સં. ૧૩ થઈ મદાધિકારેજ સ્વાનદયે વાયા ક્રુતા । ધા ઠનુજયે અમુચ્ચવ ૫૫ થઈ સવ ઠન સં ૮૧ થઈ સ ૮૪ સં ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯ સન વાયા ઉપરિશરેણ સેન ઠન । ધી વેમિનાપામિવદાશાશાસામ્ મૂજા નવિપચી ।

( ૨ ) વલોદય તીર્થયાત્રા સંપનવેમુજ ક્રુતા । તીર્થહારા વા ૮૦ -- થોરવન મુકાવમ તાચકાંટનો ઠિ ગિએષ ( ૩ ) અપ ઇ મદુજો રની મવદ ઠાપેચવાદવર્ણવા યાયા અમિદિવલો ૧-૫ ક ઠાપી સંચરિત પ્રવધ-વિતામ્થિ પા ૧૬૧

૪ જુઓ-સુશ્લતકીર્તન, સર્વ ૫-૭-૮-૯, કીર્તિકોમુદી, સર્ ૧, સંકલપનાસ, સર્વ ૧૦-૧૧-૧૨.



सुकृतसंकीर्तन अने कीर्तिकौमुदीनां वर्णनो संवत् १२९० पहेलांनी कोई यात्रांना होवा जोड्ये एम लागे छे. कारण धर्माभ्युदयनो रचनाकाळ संवत् १२९० पहेलां आवे छे जेनी पयालोचना "रचनाकाळ" ना शिरोलेख नीचे हवे पछी कावामां आवनार छे. ते ज प्रमाणे सुकृतसंकीर्तन पण तेना समकाळां रचायुं होवानुं स० चीमनडाल-दखले तेनी प्रस्तावनामा, जणायुं छे. तदुपरांत, धर्माभ्युदय काव्यना यात्रा-वर्णनने सुकृतसंकीर्तन तथा कीर्तिकौमुदी केटलेक अंशे अनुसरे छे; उपारे वसंतविलासनुं वर्णन तेथी जुदुं पडे छे. आथी वसंतविलास अने धर्माभ्युदय काव्यनां यात्रावर्णनो जुदी जुदी तीर्थयात्रावर्णनां हवे एहुं अनुमान; भाय छे. सुकृतसंकीर्तन अने कीर्तिकौमुदीनां यात्रावर्णनो करतां धर्माभ्युदयनुं यात्राविवरण अनेक दृष्टि ए उकृष्टता जाहेर करे छे तेठलुं ज नहि पण बधा यात्रामहोत्सव स्तोत्रां उदयप्रभनुं आ यात्रावर्णन नवीन आदर्श पेदा करे छे. ते जेठलुं रसिक छे तेठलुं ज भाववाही छे. तेमां अतिशयोक्तिने बिल्कुल अवकाश नथी. तेना शब्दे शब्दमा नितर्गता अने धर्मभावनानो अप्रतिम रस टपकतो जोवामां आवे छे. तेमणे आलेखेल यात्रावर्णन अने तेनी रोचक शैली ग्रन्थकारने एक साचा विवेचक तरीके जाहेर करे छे. तेनी टूंक आलेखना अर्ली आपवामां आवे तो अस्थाने नहि गणाय एम मानी तत्संबंधी केटलुंक विवरण अत्रे रजु करवा प्रयत्न कर्षो छे.

वस्तुपालना हृदयमां रहेली धर्मनी उदात्त भावनाना परिणामे पोताना गुरुधी विजयसेनसूरिना उपदे-शामृतथी प्रेरणा मेळवी तेमणे महायात्रानो अद्वितीय प्रसंग धर्मशाखना नियम मुजब योज्यो हतो. शुभ मुहूर्ते आ यात्रातुं संवप्रस्थान शरु कयुं. धोळजाथी नीजली संघे कासहद ( कासींद्र ) मा पडाय नाह्यो. रस्तामां आवतां दरेक गाम अने शहेरनां देवमंदिरो, तीर्थो अने उपाश्रयोना पूजन, अर्चन तथा जीर्णोद्धार पती संवपति तेमने सन्कारता. ठेर ठेर साधर्मिकवासरयो घटा. आ प्रमाणे धर्माचरण करतां तीर्थघानमां दत्तनिच वस्तुपाल संघ साथे शत्रुंजय पहोच्यो. तीर्थयात्रानां प्रेरणा वस्तुपालने गुरुद्राय गई हती ते हकी-कतने प्रामाणिक मानी, दरेक यात्रावर्णन लखनाराये अपनावी छे.<sup>१</sup> उदयप्रभसूरि आ यात्रामां प्रख्यात धर्माचार्यो के बीजा मुख्य मुख्य यात्रिको माटे कई पण निर्देश करता नथी, ज्यारे सुकृतसंकीर्तनकार विजयधर्मसूरि साथे मलभारीगच्छीय नरचंद्रसूरि, बाघडगच्छीय जिनदत्तसूरि, सवेरकाळचना शासिसूरि अने गळुद. लोकोत्था वर्धमानसूरि वगैरे प्रख्यात धर्माचार्यो हता एम नोंवे छे.<sup>२</sup> वसंतविलासनुं यात्रा-वर्णन त्याथी जुदुं छे. पण तेमा केटलीक हकिकतो विस्तारपूर्वक संग्रहवामां आवी छे. तेणे तो जुदा जुदा शहेरोमांथी ते यात्रामां आवेल संवपतिओनो निर्देश करतां लह्युं छे के चार मंडलाधिपतिओ; छोट, गौड गरु, डाहळ, अवंति अने अंग देशना संवपतिओ पोताना संघ सह आ यात्रामां आव्या हता, जेवतुं

- १ गानेन्द्रगच्छमुद्रस सुनेरनृनमारुर्ध्वमिति मांश्रपतिर्विचारम् ।  
नत्वा स्वधाननि जयाम विनेन्द्रथान निर्मोर्गानेर्मलमनोऽक्षिगनोरधधी ॥ ४४ ॥ - सुकृतसंकीर्तन, सर्ग ४
- विशेषमां शुभो-नरनाटयणानंद, सर्ग १६, श्लो. ३१-३३.
- २ अथाचलन् वायटयच्छतःसलाः कलास्पदं धीविनदत्तसूरयः ।  
निघकृतधीयु न वेद्यु मन्मथः चकार केलि जननीपिठोपतः ॥ ११ ॥  
भक्तभिभूदेन मनोभुञ्ज भगवदनीष्टितैः कृतभवाभिभूतिभिः ।  
अथाक्षि सन्धेरकगच्छसूरिभिः प्रचान्चधूरैरप शासितसूरिभिः ॥ १२ ॥  
दृष्टीरगावेष पराभवं सरः स्वरचनदयत् किल यस्य द्रुततः ।  
सर्वभमानाभिषधरिसेसरसतोऽजलतद्गठनोऽकाररः ॥ १३ ॥

ચોથ સમાન ડગાવનો-મેટણાં વડે વસ્તુપાલે-વર્તું હતું.<sup>૧</sup> સંધે પ્રસ્થાન કરી નામૈય પ્રમુનો ભક્તિ અને કીર્તિ પ્રદર્શિત કરતાં કાસહૃદમાં પડાવ નાહ્યો ય્યાં વસ્તુપાલે જિનાર્ચાઓ કરી હતી, ૧ ઉદયપ્રમના મયવને સુકૃતસંકીર્તનથી ટેકો મેલે છે. યુધાં તે ઉમેરે છે કે વસ્તુપાલે અહીં નામિતમુજ (શ્વપમદેવ) ના મહાપ્રાસાદમાં મહોત્સવ રચ્યો હતો.<sup>૨</sup> ય્યારે વસંતવિલાસનો કર્તા સંધે કાસહૃદના વડલે વજમિપુર્ણ મેલાળ કયું હોવાનું કહે છે<sup>૩</sup> ય્યાંથી વિજયપોતસૂરિ૯ શરૂનય પર્વતને વતાવ્યો. વસ્તુપાલે અહીં સ્વામિ-વસત્સમ્ય વયું હતું. આથી સ્પટીતે જણાવ છે કે ધર્મામ્યુદયના યાત્રાવર્ણનથી વસંતવિલાસનું યાનાવિવરણ જુદું છે. આ સિવાય પણ વીજાં કેટલાંક સૂચનો મળી આવે છે જેથી વને પ્રંપચારો૯ જુદી જુદી યાત્રાની નોંધ લીધી હતી તે હકીકતને વધુ પુષ્ટિ આપે છે. ૯મું તુલનાત્મક વિવેચન હવે પછી કરવામાં આવ્યું છે.

હ્યાર્યાં સંધે પ્રયાણ કરી વિમલાદિ ઉપર આરોહણ વર્તું. ત્યાં જઈ નામિજિનેશના ડક્કટ દર્શનામિલાથી વસ્તુપાલે પૂર્ણ પ્રેમમહિલેઢે જ્ઞાત્રમહોત્સવ કર્યો. વિગ્રોષ્ઠેદક કાર્દાં યશુનું પૂજન, અર્ચન ત્થી રીતે કરી તેમને પ્રસન્ન કર્યા. સંઘમાં આવેલ યાત્રિકોને ધ્રનાન્વિત થયેલા જોઈ મંત્રિવર્ણનું હૃદય કોહાર્દે મગ્યું. ત્યાં તેમણે મગવાન આદિનાયના મંદિર પાસે દ્વંદ્વમંડપ વંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો ૯મ ઉદયપ્રમસૂરિ જણાવે છે;<sup>૪</sup> ય્યારે વસંતવિલાસનો કર્તા સંઘ પાલીતાળા મયો ત્યાં વસ્તુપાલે પાર્શ્વપ્રમુતું પૂજન કર્યું, અને ત્યારબાદ સંધે વિમલાચલ ઉપર પ્રસ્થાન કર્યું. વિમલાદિ ઉપર જઈ સૌથી પ્રથમ કાર્દાં યક્ષની વિવિધ ઉપચારો વડે પૂજા કર્યા પછી મગવાન આદિનાયની અદ્યપ્રકારી પૂજા રચીને, પ્રસંતનીપ ધીનવલ (ધીની રેશમ)નું ધ્વજાતોપણ કર્યું હતું ૯મ નોંધે છે.<sup>૫</sup> પંતુ અરિસિંહ તો ધર્મામ્યુદયના કાયમ-મુજવ વસ્તુપાલે શરૂનય ઉપર જઈ યપર્દા યક્ષનું પૂજન કરીને મગવાન આદિનાયનો મહામહોત્સવ કર્યો હતો ૯મ કહે છે.<sup>૬</sup> તેમાં વસંતવિલાસ પ્રમાણે પાદલિપ્તપુર્ણો હકીકત જોવામાં આવતી નથી. આથી પણ ઉદયપ્રમ અને અરિસિંહના યાત્રાવર્ણનો ૯મ બ સંઘના વિવેચનો હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવ છે. મંત્રીશ્વરે અહીં વિવિધપ્રકારી જ્ઞાવમહોત્સવ મભ્ય રીતે કર્યો હતો તેનું રતિક વર્ણન ધર્મામ્યુદયકારે અહીં ત્રણ શ્લોકોમાં વિસ્તારવડે રખ્યું છે. તે દાનધીરે ત્યાં અનેક પ્રકારે દાનપર્મો અને પૂજામહોત્સવો રખ્યા હતા. સંઘ આઠ દિવસ રહ્યો ત્યાં સુધી અઢાહ્વિયા મહોત્સવ મારે વલવવા સાધે કર્યો. આદિનાય મગવાનના મંદિરપાસે તુલ્ય ગાન વરયા માટે ગંધિચરે દ્વંદ્વમંડપ વંધાવ્યો હતો

- ૧ વાટગોરમ્હરહરહલાવનિવરમિવયાઃ હમન્તઃ ।  
સત્ર સંપવલયઃ સનાયુલોપધાવિવ સનલ્લિ-પયઃ ॥ ૧૫ ॥
- આમલ્લો વિશિષ્ઠેસત્લક્ષતઃ યૌવ સત્રુજ્ઞને પ્રમોદનાય ।  
વસ્તુપાલકવિવઃ છુન્નિવિવઃ સચકાર વિવિધેહગાવને ॥ ૧૬ ॥ - ૧૧૪૨મિત્રાલ, ધર્મ ૧૦
- ૨ વિતન્તઃ કાહદશસ્થવતને મહોત્સવં નામિતમુજસપ્તનિ ।  
યદાચરતો પ્રાસયુઓન્મહામવેરમુખ્ય શાસ્ત્રનીનિ દેવયામિનઃ ॥ ૧૬ ॥ - સુહૃતવંશીવંત, ધર્મ ૫
- ૩ હમવાપકમની હરાહૃદી સંપલોહસુજદ્વપાયલઃ ।  
સંપપાદ્ વનમિપસાવનોમ્મરટેકિનુવજ્ઞકેશરઃ ॥ ૪૨ ॥  
સત્ર સત્રુવને નનેઃપુલભાવને વિનમસંસિલો મિરિઃ ।  
મંત્રીશ્વરેવવામસંલ્લવા વાંતલો વિજ્ઞસ્થેનવુરિનિઃ ॥ ૪૩ ॥ - ૧૧૪૨મિત્રાલ, ધર્મ ૧૦
- ૪ સત્ર જ્ઞાવમહોત્સવવલ્લને માલેમ્વવ૦હપુષ્ટિ, પ્રાન્તં સત્રુજ્ઞને મિટી૧૧ મિરિધં કાપીમમ્બાનવા ।  
યદી માદવમન્દ્યેવુલે(પદ્માવિવિઃ છુન્નપીનેશ્વરઃ સચકારવસ્થવવર્વ પ્રારંભવાનઃશિકર ॥ ૮ ॥  
- ૫૪૦-૫૪૧, ધર્મ ૧૦

૫ સુખે-વલ્લમિત્રાલ, ધર્મ ૧૦, શ્લોક ૫૮ થી ૮૩

૬ સુહૃતવંશીવંત, શ્લોક ૧૨ થી ૨૨

તેનો નોંધ વસતવિલાસમા પણ લેવાઈ છે.<sup>૧</sup> અનન્યમહિલ્લે જિનેશના પૂજન, અર્ચન કરી વસ્તુપાલે સઘ સહ પવંત ઉપરથી અગ્રોહણ કરી અજાહત (અજારા) તરફ પ્રયાણ આદર્યું ત્યાના અજયપાલ નૃપતિદ સખનો સુદર સ્ફાર કર્યો અને તે રાજવીથી વયમાન ત્યાના પાર્શ્વપ્રમુતુ પૂજન કરી સઘ કોઢીનાર ગયો એમ ઉદયપ્રમસ્ત્રિદ જણાવ્યુ છે.<sup>૨</sup> જ્યારે વસતવિલાસનો કર્તા સખને શુજયથી એકદમ પ્રભાસમા લાવે છે જો કે ઉદયપ્રમુતુ સઘપાત્રવર્ણન વસતવિલાસતા કરતા ટુકામા છે પણ તેમા જે હકીકતો નોંધાઈ છે તે પ્રામાણિકતાની પરાસાદા રજુ કરે છે, તેટલુ જ નહીં પણ કેટલીક નક્કર હકીકતો પૂરી પાડે છે. કોઢીનારથી સઘ દેરપાટળ (પ્રભાસ) ગયો ત્યા ઇન્દ્રાદિદેવોથી સસ્ત્યમાન (સ્તવન કરાવવા) અનૃતા-શુલાહનવાચ્ય કાલારી મગવાન વિનાકપાણિ સોમનાથ મહાદેવનુ વસ્તુપાલે સારીરીતે યજન કર્યું સર્વ ધર્મ ઉપર સદિશ્યુમારવાહા અને ઘાઢાવધીના મિધ્યામેદોને નહીં માનનારા તે મહાતુમાવે જિનેશના યાત્રા માર્ગમા આવનાર સોમનાથ મગવાનનુ વિના સજોષે યજન કરી ઐન અને ઐનેતરોને સાપ્રદાયિક અસદિશ્યુ માનસનો સ્વાગ કરવા આદર્શ દ્રષ્ટાત રજુ કર્યું તે જ હકીકત મુદ્દતસર્કીર્તનમા પણ આપી છે. વસતવિલાસનો કર્તા વધુમા અહીં વસ્તુપાલે પ્રિયભેલક તીર્થમા ધ્યાન કરી સુવર્ણ અને જવાહીરના દાનો મારાણોને આપ્યા હતા તેમ જ ચન્દ્રમ પ્રમુતુ પૂર્ણ મક્તિલે યજન કર્યું હતુ ઇટલી નવીન હકીકત મુકે છે.<sup>૩</sup> આ હકીકત વીજા કોઈ યાત્રાવર્ણન કરનાર મચકારે ડીધી નથી આથી પણ વસતવિલાસમા શાલેહાદુલ યાત્રાવર્ણન ધર્મામ્યુદય ઘરોે મન્યમા જણાવેલી યાત્રા કરતા વીજી યાત્રાનુ દોવાનુ સુચવે છે. ત્યાથી સઘ ધાનનસ્વલી (વધલી) પડે રૈત (ગિરનાર) ગયો વીજા કોઈ મન્યકારે પ્રભાસથી ધાનનસ્વલી સઘ ગયાગી હકીકત મુકી નથી જ્યારે ઉદયપ્રમે તેને વ્યવસ્થિત રીતે નોંધી છે આથી ઉદયપ્રમુતુ વર્ણન કેટલુ ચોકસાઈવાલુ છે તે જોઈ શકાય છે.

સઘાધિપતિ વસ્તુપાલે રૈતકારોહણ કરી પોતાના વાપકલમવનો મારા કરવા ગનેન્દ્રપદકુહમા ધ્યાન કર્યું અને નેમિનાથ મગવાનનો વિવિધપ્રકારી પૂજા કરી અષ્ટાઢિકા મહોલ્સન રષ્થો આ પ્રમાણે ઘાઠ દિવસ સુધી સધેશ. વસ્તુપાલે ગિરનાર ઉપર રહી પ્રસન્ન મનવલે પુષ્કલ ધાનધર્મો કર્યા અને અના, પ્રસુન્ન, સઘ ઘરોે ટૂકોની યાત્રા કરી ત્યાના તીર્થદેવતાઓનો પૂજન, અર્ચન કરી સ્ફાર કર્યો પછી પોતે સઘ સહ નીંષે ઉતર્યા. પ્રભાસથી ગિરનાર તરફ આવતા રૈતકતની તલેટીમા તેજપાલે વસાવેલ તેજપાલપુલં કુમાર સરોવર, જે તેમણે વધાવ્યુ હતુ, ત્યા વસ્તુપાલે આદીશ્વર મગવાનનુ પૂજન કર્યું એમ વસતવિલાસ કાવ્યનો કર્તા જણાવે છે.<sup>૪</sup> ઉદયપ્રમસ્ત્રિદ મહાધાર્મિક વસ્તુપાલની તીર્થયાત્રા અને તેના ધાનપ્રગાહની ધ્યાપા કરતા તેનુ ઇસિક વર્ણન અહીં સર્વેક્રેટ માપામા શુપ્યુ છે. તેના પાત્રાની એક પવિત્ર નદી સાથે શુદ્ધતા ફરતાં, જેમ નદી પોતાના પ્રવાહ માર્ગમા આવતા પ્રાણીમાત્રુ કલ્યાણ સાધે છે તેમ આ મહાપુરુષે પોતાના ધાનપ્રવાહને અલ્હદ રીતે ઘાટુ રાષ્ટ્રી જનસમાજનુ પરમ કલ્યાણ સામ્યુ હતુ, એવો આશય વ્યક્ત

૧ પ્રેલમકાવ્યનો વિષયનહીંયર્થવૈરમમલો વ્યપાદત ।

નવધીકુચતટુટુન્મનિપ્રામમિત્રદરપુષિલાવની ॥ ૯૪ ॥

—વસતવિલાસ મહાકાવ્ય, ઘર્મ ૧૦.

૨ અજાહરણ્યે ઘરોે ય પાર્શ્વધાનયાત્રાવધાનુચ્ચાત ।

અન્વર્ષવધેવ પુરે ય કોઢીનારે હુતલ્લીર્કિદમ્બનમ્બામ્ય ॥ ૧૧ ॥

—ધર્માન્વુદયનદાદાર, ઘર્મ ૧૫.

૩ વર્ષતમિલાસ કાવ્ય, ઘર્મ ૧૧, શ્લોક ૫૦ થી ૫૨

૪ વર્ષતમિલાસ કાવ્ય, ઘર્મ ૧૧, શ્લોક ૫૨ થી ૫૬

कर्मों छे।<sup>१</sup> यात्रिकवर्गने अनेक प्रकारे सुखसाधनो आपता अने आनंद प्रबोध आपता वस्तुपाल संघ सह धोळका गया। त्यां तेमनुं सन्मान करवा तेजपाल अने पौरजनोनी साथे धौरधवलदेवे सामा चई जिनप्रभुने नमस्कार कर्वा। वस्तुपाळे त्या जिनप्रभुने रयमाथी नीचे पधरावी भक्तिवडे पूजन कर्तुं अने संघने भोजन, वलादिकवडे संतोष आप्यो।

वीरघवळे वस्तुपाल्णे कुशळ वर्तमान पूछी निवेक दर्शाव्यो। उदयप्रभूसारिए आ यात्रातुं वर्गल थोडाक शब्दोमां संपूर्णतः आयुं छे। तेमनी लेखनदौली विद्वान मनुष्योने पण मोह पमाडे छे, कारण तेमां कर्मकट्टता के शब्दाडंवरनी छाया कोई पण ठेकाणे जोवामां आवती नथी। जे हकीकत रजु कणई छे तेमां पूती चोकासाई अने प्रामाणिकता उपर खास लक्ष्य आयुं छे। तेथी ज वीचां बवां यात्रावर्णनो वरतां उदयप्रभुं यात्राविवेचन वपुं प्रामाणिक अने सन्मान्य छे। आ संघतुं धार्मिक महत्त्व अनेकगयुं हशे परंतु ऐतिहासिक दृष्टिए पण तेतुं महत्त्व ओळुं नथी एम कहैतुं पडे छे।

### § ९. वस्तुपालना संघनी सामग्रीगणना

आ तीर्थयात्राओमां केठलां मनुष्यो, रथो, गाडांओ, रक्षको, सुखासनो अने इतर जनसमुदाय कौरे हता तेनी केटलीक नोंध जुदाजुदा प्रथोमां जोवामां आवे छे। यात्रावर्णन आलेखनरा कीर्तिकीसुवी, मुकुलसंकीर्तन, वस्तुबिलास के धर्मानुसूय ग्रन्थना रचयिताओए ते संघची कई पण निर्देश कर्तो नथी; पण जिनप्रभना तीर्थकल्पमां तथा प्रबंधचिंतामणि अने 'वस्तुपाल तेजपाल रासा'मांथी तत्संबंधी केटलीक माहिती उपलब्ध याप छे। जो के तेमां केटळुं सख समायेळुं हशे तेतुं पृथकरण करवानां दूतां प्रमाणो नथी, तेमां केटलीक अविशयोक्ति होवानुं पण भासे। परंतु ते संबंधी नकार हकीकत ज्यासुची प्राप्त न थाय, त्या सुधी तेने सख मानी लेवामां बांधो नथी, एम मानी जे ते प्रभोमांथी तेनां सूचनो अही रजु कर्तो छे। जिनप्रभूसारि तीर्थकल्पमां तेनो निर्देश करतां लखे छे के "वस्तुपालनी प्रथम तीर्थयात्रामां ५५०० गाडां ( शय्यापालको सहित ), ७०० सुखासनो, १८०० पाळखी, १९०० हाथी, २१०० खेतावरो, ११०० दिगंबरो, ५५०० जैन गायको अने ३३०० बंदीजनो हता।<sup>२</sup> प्रबंधचिंतामणिमां ५५०० वाहनो, २१०० खेतावरो, १००० घोडेसारी रक्षको, ७०० ऊंटो अने संघाक्षकाधिकारि चार महासामंतो यात्रामां हता एम नोंछुं छे।<sup>३</sup> प्यारे वस्तुपाल तेजपाल रासामां तेनी वादशाही रथी आपतां संवत १२७३ अने १२८५ नी यात्राओना संघवर्णनो रजु कर्तो छे तेमां नीचे प्रमाणे जनसमुदाय, साहित्य, रक्षको अने वाहनोनी नोंध आपी छे।

सामंतीनी संख्या	संवत १२७३मा	संवत १२८५ मां
सेजयाणां ( बेलदीरो )	५५००	४०००
सुखासन ( सीघराम )	७००	७००

१ पुरः पुरः पूरवता पयोमि पनेल क्षाभिष्यकता कृतीन्द्रः ।

सर्वातिथवन्मनसो दुर्धरं धीमोऽस्तिमीभ्योऽपि परे परेऽसौ ॥ २१ ॥ - धर्मानुसूय काव्य, पृष्ठी १५

२ 'उद्य प्रथमयात्रायां चत्वारि सहस्राणि पंचघटानि धरुदानी धरुदन्वापालकानां घटपट्टी मुखाचनानां अष्टादशशती वादिनीनां एकोनविंशतिः घटानि धीरुदीनां एषविंशतिः पठानि शैवांरुदनां एषदशशती विगन्धनां चत्वारि घटानि धार्यानि जैनगायकानां त्रयशियच्छती बन्दीजनानाम् ।'  
- मिमिषतीर्वैश्वने वस्तुपालतेजपालनीविल्लन.

३ 'बन्दीवाहनानामर्थेचमसरुदालि, एषविंशतिघटानि शैवांरुदनां, संघरुदालिपिठारे चत्वारि मुखाचनानां घटपट्टी रुदरुदानीनां, संघरुदालिपिठारि चत्वारो महासामन्ताः ।'  
- प्रबंधचिंतामणि, पृ. १६१. धी ३. पृष्ठी संघहित.

પાલણી	૫૦૦	૫૦૦
શ્રી-રૂપણ ( મહેતા )	૨૯૦૦	૦
શોહા	૪૦૦૦	૪૦૦૦
ચલ્લદ યુવરમાલબાલા	૨૦૦૦	૦
કુંટ	૦	૨૦૦
જૈન ગાયક	૪૮૪	૪૫૦
બંદીજન ( માટનારણ )	૩૩૦૦	૩૩૦૦
વાદી ( અન્યધર્મી )	૩૩૦૦	૦
મદ્દ	૭૦૦	૦
આચાર્ય	૭૦૦	૭૦૦
દિગંબર સાધુ	૧૧૦૦	૧૧૦૦
શ્વેતાવર સાધુ	૨૧૦૦	૦
પતી	૦	૨૨૩૨
ગાઢા	૧૫૦૦	૪૫૦૦
વાહિની ( ઢોળી )	૧૦૦૦	૧૮૦૦
દાતના સિંહાસન	૩૦૦	=૨૫મા છે ૨૪
સાગના ”	૧૨૦૦	૦
લાકડાના દરેણ	૦	૧૨૦
સઘરી	૪	૪
કુલમાણસ	૭૦૦૦૦૦	૭૦૦૦૦૦
કુલ હરત	૩૩૧૪૧૮૮૦૦	૨૯૮૦૨૦૯૦૭

આ ઉપરથી સંવત્રી મહ્યતાનો કાઈક હયાલ આવી શકે છે.<sup>૧</sup> જો કે આ સૂત્રીમા અતિશયોક્તિને અલકાદ છે પણ તેના ઉપરથી પટલ તો સમજી શકાય છે કે વસ્તુપાલે હજારો મનુષ્યોને સાથે હરે, પર મનુષીત જૈન તીર્થોંગી અનેક યાત્રાઓ, મારે દવદવાથી કરી હતી. આ સિવાય જિનહર્ષના 'વસ્તુપાલ ચરિત્રમા પણ તેની યાત્રાનુ વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે. આથી વસ્તુપાલની ધર્મમાત્રા, લોકકલ્યાણનો ઉચ્ચ આદર્શ અને મહાન લાભ અર્પ્ય હતો એમ કહ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. આજે પણ આવી સવયાત્રાઓ જૈન દાનવીરો કરે છે અને જગતને અદિતીય લાભ તથા ઉદાત્ત ધર્મમાવનાના પદાર્થપાલો શીલ્લને છે.

### § ૧૦. વસ્તુપાલનાં સુકૃત કાર્યો

વસ્તુપાલની કીર્તિ કેમ અદ્ભુત ગુણોને હરેને વિગતબધાથી વની હતી તેના વિશિષ્ટ કારણો આ મહાનુમાવના ચરિત્રમાંથી જ્ઞાત થાય છે. તે નરશ્રેષ્ઠમા વિદ્વત્તા, રાજ્યવ્યવહારની કુશલતા, વીરતા અને અદિતીય ધર્મમાત્રના હતી પરંતુ તે વધા કરતા તેને જગતમા વધુ મર્યા અપાવનાર તેના દાનકાર્યો હતા. તેના જેવો ઉદાર ધર્મી મૂલે ફરીથી પાવનો નથી, જુદા જુદા પ્રયોગથી તેના દાનકાર્યોના જે ઉછેરો મલે છે તેથી તેની દાનમાવના જગતમા અનોઢ હતી, એન લાગ્યા વગર રહેતું નથી. કવિશ્રી સોમેશ્વરે તેના માટે

<sup>૧</sup> યુઓ ધીરિધેમુદીના સમશ્લેષ્ઠિ: ગુરુપતી ભાવાત્રની પ્રસ્તાવનામાં જ. વામની આવાયે રહુ કરેલ વસ્તુપાલ તેમકલ ઇલાચાની ઇપના સાહિત્યની સુધિ, પ્રસ્તાવના, પા. ૨૭

સાદા શબ્દોમાં ઊભું છે કે “વસ્તુપાલે અન્નદાન, જલપાન, અને ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વીને અને તે વડે પ્રાપ્ત થયેલ યશથી આકાશમંડલને મધી રીધું છે.”<sup>૧</sup> તેણે કરાવેલાં ધર્મસ્થાનો, મહાદાનો અને ધર્મકાર્યોની જુદી જુદી નોંધો સુકૃતસંકીર્તન, કીર્તિકૌમુદી, વસંતવિજય, પ્રવંધચિંતામણિ, પ્રવંધકોષ, જિનહર્ષકૃત વસ્તુપાલચરિત્ર અને તીર્થકલ્પ વગેરે કેટલાય ऐतिहासिक પ્રવંધો અને રાસાઓમાં આવેલી છે. જો કે તે યથામાં કેટલોક વધઘટ પણ જોવામાં આવે છે. તેની સવિસ્તર યાદી પૂરતા વિવેચનસાથે કરતાં એક સ્વતંત્ર નિવંધ યથા સંભવ છે. ઉદયપ્રભસૂરિએ આ મહાકાવ્યમાં પણ તેનાં કેટલાંક સુકૃત કાર્યોનાં નોંધ કરી છે, જેનું કેટલુંક વિવેચન અહીં કરવામાં આવ્યું છે.

તે દાનશરે શત્રુજય ઉપર આદિનાય ભગવાનના મંદિર આગલે ઈદંડપ વંધાઓ હતો જેની નોંધ આગલ પણ આપી ગયા હીએ. ધ્રંયકાર પરીથી તેનો ઉલ્લેખ કરતાં તે મંડપનાં પાસે સ્તંભન પાર્શ્વનાથ અને ગિરનારના નૈમિનાથ ભગવાનનાં મંદિરો વંધાવ્યાં હોવાનું જણાવે છે. આ જ હકીકતને ધ્રંયકારે પોતાના સુકૃતકીર્તિકણ્ઠોલિની કાવ્યમાં પણ મુકી છે.<sup>૨</sup> સુકૃતસંકીર્તનકાર પણ આ વસ્તુના કપનને પુઠી આપે છે.<sup>૩</sup> વસંતવિજય અને તીર્થકલ્પમાં ધર્મસ્થાનો અને દેવમંદિરો વંધાવ્યાના મોઘમ ઉલ્લેખો છે; પણ કયે કયે સ્થલે, કેટલાં મંદિરો, કોનાં કોનાં વંધાવ્યાં હતાં તેની પુથક્ પુથક્ વિચારણા કરી નથી. આ ઈદંડપમાં ‘સુકૃતકીર્તિકણ્ઠોલિની’ નામક સંસ્કૃત કાવ્ય, વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયેલા ૧૭૧ શ્લોકોવાળું શિલોત્કર્ષિ કરવામાં આવ્યું હતું, એમ કેટલાક ઉલ્લેખો ઉપરથી જણાય છે. ઉદયપ્રભસૂરિએ પણ આ મહાકાવ્યમાં ઈદંડપમાં મુકવામાં આવેલો વસ્તુપાલની યશઃપ્રશસ્તિની પ્રશંસા રજુ કરતાં સુંદર શબ્દોમાં તેનો લહેલ કર્યો છે.<sup>૪</sup> આ મંદિરમાં વસ્તુપાલે ગુરુ, પૂર્વજ, સંબંધી, અને મિત્રની મૂર્તિઓ તેમ જ તે વસ્તુના વાત્સલ્યની અભાવ પ્રતિમાઓ બનાવી મુકી હતી. સુકૃતકીર્તિકણ્ઠોલિનીમાં ફક્ત તેનો ઉલ્લેખ જ છે ઘ્યારે સુકૃતસંકીર્તનકાર તે વસ્તુ માઈઓ (વસ્તુપાલ-તેજપાલ) ની તથા વીરધવલની હાથી ઉપર બેઠેલી મૂર્તિઓ મુકી હતી, એમ નોંધે છે.<sup>૫</sup> વસ્તુના કથનમાં ઘણું તફાવત નથી, ફક્ત તેમાં ઘોઠાને વદાલે હાથી ઉપર હોવાની જણાવી છે. આ સિવાય પ્રવંધચિંતામણિમાંથી પણ ઈદંડપ અને વીજાં વિવિધ પૈલો વંધાવ્યાની તથા પોતાની અને મુઠવગરની મૂર્તિઓ વેસાહ્યાની હકીકત મઠી આવે છે.<sup>૬</sup> વસ્તુપાલે આ

૧ જુઓ, આ વિવંધની શરૂઆતમાં મુકેલો ઉપરેશતરંગિણીનો શ્લોક.

૨ શ્યામવશસ્તરેન્દ્રમ્પપમમં ધીરવતસ્તમ્મનાલદ્વાપ્રપુનેમિપાર્થદક્ષિતં લીધંડમ વસુલ્લે ।

પ્રાનાટાન્ધયશાર્દેવર્ધનવિપુષાપ્રીધમશ્ચાંચિતા શ્લઃપ્તઃ સત્તા વિઠવતે ધીવસ્તુપાલોઽપુના ॥ ૧૬૭

—સુકૃતકીર્તિકોલિની ।

૩ શત્રુજયારિમુદ્ગલ્સ પુરો જિનલ્લ તેનેન્દ્રમ્પપમિદં લદ્ધકારિ મિચિન્ ।

અન્ધેન્દ્રતરમધિગમ્પવ્રજના વદન્તર્વેન્માન્તરેન્દ્રપિ ન મર્જન્તિલ કદારિ લાયમ્ ॥ —સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૫

૪ ધીવસ્તુપાલ્લતાંવલસ પારે ક્ષીન્દ્યાઃ કમઃ યશ્ચાંચિ ક્ષયન્તુ વયં તુ નૈવ ।

વેનેન્દ્રમ્પપકલ્લોડમ્પ વયઃપ્રશ્ચિત્તરસ્લેવ યદ્દહારિ દેલ્લિકાલિષાઠે ॥ —ધર્મામ્યુદય મહાકાવ્ય, પ્રવંધવર્ણનકે. ૧૧

૫ મૂર્તિવયં દારિદ્યારિસ્થનપુત્રે તેજ.પાલન્થ વીરપલ્લન્થ તથાનનોડમૌ ।

સદ્ધદ્ધુસુરકલિત્તલ્લગ્થ મૂર્તિયમ્બં નુગવ્રથમિશ્ચાન પલિયલ્લે ॥ —સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૬

૬ ‘નન્દીપરાશ્વરારે પ્રાણદાનુ ઈન્દ્રનર્મથં વ હન્મન્થે ગજારિહ્વશ્ચીલ્લવવગદ્દાર્વીરપલ્લમૂર્તિઃ, તુરગ્ગાપિસ્થાં

નિરમ્પનં તત્ર સન્તર્વેનુહાપ્ત્ત્તોઃ સન્તર્વમૂર્તીથ ૧’ —પ્રવંધચિન્તા • પૃ. ૧૬૨

પવિત્ર તીર્થસ્થાં ગિરનારની સાંઘાદિ ટૂંકોના જેવી રચના કરાવી હતી. ત્યાં જિનમંદિરો ઉપર કલ્લશો ( શિલ્પ કલ્લશો ) વેસાર્યાં અને ઉપરુક પ્રાસાદો ઉપર સુવર્ણ દંડો ( ધ્વજ-દંડો ) મુકવામાં આવ્યા હતા. આદીશ્વર ભગવાનના મંદિર ઉપર જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રરૂપી મહારત્નનિધાન સરખા ત્રણ સુવર્ણકલ્લશં મંત્રીધરે મુકાવ્યા હતા. ૧ ઉપરાંત વે અતિમૂલ્યવાન તોરણો ત્યાં કરાવ્યાં હતાં.

શાસ્ત્રુજય પાસે આવેલું અર્કશાલિત ( અર્કનાલિયા ) ગામ જે ઠણાક શ્રી વીરવલ્લભી સત્તામા હતું તે તેમનો પાસેથી આ મંદિરોના પૂજનાર્ચનાર્થે અપાવ્યું. તેની નોંધ સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિનીમાં પણ આપવામાં આવી છે. પરંતુ વીજા ગ્રન્થકારોએ તે સંબંધી કાંઈ પણ ઈસારો કર્યો નથી. વધુમાં ત્યાં 'અશ્વાવતાર મંદિર' વંધારથી મુનિસુત્રતની મૂર્તિ વેસાર્યાનું તથા પાલ્લ વંધાવ્યાનું જણાવ્યું છે. ૩યારે સુકૃતસંકીર્તનકાર ત્યાં તલ્લાવ છોદાવ્યાનું કહે છે. પાલિતાળામાં પોતાની પત્ની છલિતાના નામ ઉપરથી 'છલિતા સરોવર' વંધાવ્યું હોવાનો લહેલ કહ્યો છે. તેની અલંકારપૂર્ણ માયામાં પ્રશંસા કરતાં કવિ કહે છે, કે જાણે મંત્રીશાની કીર્તિનો પ્રકાર કાતું હોય તેવું આ સરોવર નિર્મલ જલ યુક્ત છે. આ સરોવરની નોંધ વધા ગ્રન્થકારોએ લીધી છે. આદીશ્વર ભગવાનની પાછલ સુવર્ણનું વૃષ્ટપટ્ટ ( પુંડીયું ) કરાવી અર્પણ કર્યું. શ્રીનાભિસુત પ્રમુખા પ્રાસાદમા વસ્તુપાલે સુવર્ણતોરણ કરાવ્યું. ત્યાર વાદ કવિએ વલ્લે મંત્રીવરોની કેટલીક યશગાથાઓ અલંકારપૂર્ણ માયામા રજૂ કરી છે. વસ્તુપાલે વલ્લાપયત્તા માર્ગમાં રહેલા તપસ્વિઓના શાસનોનો ઉદ્ધાર કરી યત્રિઓ પાસેથી લેવાલો કર માફ કરાવ્યો અને તેમને પ્રસન્ન કર્યાં. આ હકીકત પણ નવીન છે. ધોંજા કોઈ ગ્રન્થમાં તે જોવામાં આવતી નથી. છેવટમાં ગ્રન્થકર્તા, વસ્તુપાલે શાસ્ત્રુજય ઉપર 'નંદીશ્વરતીર્થ' અને 'અનુપમાસર' વંધાવ્યાનો લહેલ કરી યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રશંસા કરે છે. વધુમા રૈવતકના તાપસોને ગામનું દાન કર્યાની હકીકત જણાવી તેમા સુકૃત-કાર્ણોનો નોંધ સમેટી લે છે. ઉપરોક્ત કથાનુસાર કવિ કેટલીક નવીન હકીકતો રજૂ કરે છે. આથી કવિનું યાત્રાવર્ણન તેમ જ ધર્મકાર્યોનું વર્ણન વધુ ચોકસાઈ વાલું હોવાનું જણાય છે. અંતમા ગ્રંથકાર વસ્તુપાલની અને તેના દાનકાર્યોની યોગ્ય શબ્દોમાં પુનઃ પ્રશંસા કરી, ધર્માનુદય મહાકાવ્યની ફલશ્રુતિમા કહે છે કે—વિશ્વાલંકૃત કરનાર અને ગુણજ્ઞોના મંદારરૂપ આ સુવર્ણ રચિત 'સંપાધીશ્વર ચરિત્ર' સજન પુરુષોના હૃદયમાનસમા રહેલા દુરિતોનો નાશ કર્તા. ૧વો આદેશ આપી ગ્રંથકર્તા વિરમે છે.

### § ૧૧. ઉદયપ્રમસૂરિ અને તેમના પૂર્વાચાર્યો

જે સાધુ પુરુષના પુત્રીત વચનામૃતોથી પવિત્ર બની, વસ્તુપાલે મહાન દાનધર્મો કર્યા હતા તે મહાનુમાવ અને તેમના વિદ્વાન શિષ્ય ઉદયપ્રમસૂરિનો, તે ગચ્છના પૂર્વાચાર્યોસાથે ટૂંક પરિચય આપ્યા સિવામ આ નિબંધ અર્પુ જ લેલાવ. તેથી તેમની યથાયોગ્ય વિદ્વાન આપ્વા અહીં પ્રયત્ન કર્યો છે. આ પ્રથમા રચયિતા મુનિવર્ય ઉદયપ્રમસૂરિ સુપ્રસિદ્ધ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હતા. તેમણે પોતાના ગચ્છનો પૂર્વપરિચય આપતા કાણુ છે કે "નાગેન્દ્રગચ્છમા શાંતિસુવાના કલ્પસમાન અને સસારદુમોન્મૂલન તપાદેશ આપનાર મહેન્દ્રસૂરિ પયા. તેમના પટ્ટપર શ્રી શાંતિસૂરિ યવા જેમણે દિગંજરો ઉપર વિજય મેલ્લ્યો હતો. તેમના પછી નાગેન્દ્રગચ્છ-સિદ્ધાસનાધિરૂદ્ધ શમદમને ધારણ કરનાર આનંદસૂરિ અને અમરચંદ્રસૂરિ યવા. વાદિચક્રાર્તિ આ વલ્લે સૂરિઓપ સિદ્ધરાજની રાજસનામા વાદિઓને પરાલ્લ કર્યા હતા. તેથી રાજાધિરાજ સિદ્ધરાજે તે વલ્લેને 'વ્યાપ્રશિશુક' અને 'સિદ્ધશિશુક' બિરુદો આપ્યા હતા." ઉદયપ્રમસૂરિ અને તેમના પૂર્વાચાર્યોનો આશો જ પરિચય મુકૃત-

૧ અષ્ટાષ્ટકાચયવોભિધિનન્દપદ્મિમુદ્રાકુનોઃ કિમનનોઃ સુનદે નદિપ્રઃ ।

માન્વેતિ નિર્દેશિતશરિયનો જગદ વો વ્યાપ્ર-ઉદ્દેશિપુષ્પમિદિ સિદ્ધરાજ ॥ ૫ ॥

—પ્રયાગુરુવચનમ અસનપાલિ ।

कीर्तिकुण्डोत्थिनी अने सुकृतसंकीर्तनमां आययामां अब्यो छे.<sup>१</sup> आ ज अनरचद्रे 'सिद्धात्कार्णव' नामकं महाप्रफ रण्यो हतो एव जनुमान छे. कारण तेषाचिन्तामणेशं तार्किक गणेश उपाध्याये सिद्धव्याप्र लक्षणो मुक्यं छे जे आ वने माटे हबो एम डॉ. सतीशचंद्र विद्याभूषण माने छे.<sup>२</sup>

तेमनी पत्नी धर्मगादी उपर श्रीहरिभद्रसूरि आरूढ घया जे सचारित्र अने बीजा प्रशस्य गुणोने लई 'कलिकाव्र गौतम'निवृद्धयी ह्वातकीर्ति थया. तेमना शिष्य निजयसेनसूरि थया जे अगणित गुणोना मदार समान अने ध्याहयान वाचस्पति हता तेमना सद्धर्मप्रेरक व्याख्यानो मानवहृदयने सचोठ असर करत. तेमनी पुनीत पावन व्याख्यानमगा 'वनराजबिहार'तीर्थरूप अणहिलपुर पाटणना पचासर मदिरेमा बहन करती हती. आ मुनिराज वस्तुपाळना परमगुरु हता. वस्तुपाळने तेना दानो, धर्मज्ञपों अने पानाओ मरवानी मुह्य प्रेरणा, धर्मोद्धारक आ महान् आचार्य पाछेथी ज मळी हती, एम अनेक ग्रन्थकारोए नोंसुं छे. वस्तुपाळे स्वाधित करेछा वेदउक्त जिनदियोना स्थापक पण आ ज विजयसेनसूरि हता, एम ते विरोधी नंविनी प्रशस्तियो उपरथी ज्ञात थाय छे.<sup>३</sup> तेमगे कोई ग्रन्थो लख्या हबो के केन ? ते संघथी क्यु माद्विधी मळी शक्य नथी. तेमना विद्वान शिष्य उदयप्रभसूरि थया जे आ महाकाव्यना प्रणेता हता. तेजो उध कोटीना विद्वान हता एम तेमणे रथेछा अनेक ग्रन्थो उपरथी माळम पडे छे. आ महाकाव्य तेमणे गुरु श्रीविजयसेनसूरिना आदेशार्थी रच्यु हतु तेनी समर्थ नोंध ग्रन्थप्रशस्तिमा लीथो छे.<sup>४</sup> आ सिवाय शत्रुजय पारातु निरखण करती ऐतिहासिक हकीकतोथी समर संस्कृत काव्यप्रशस्ति सुकृतकीर्तिकुण्डोत्थिनी रची छे. जेने शत्रुजय उपर वस्तुपाळे बधावेठ इदमइवम शिलाशृणुर ( पम्परमा ) कोतरवामं आधी हती ते हकीकत आगळ पण आधी गया छीए. आ बने ग्रन्थो उपरात उदयप्रभसूरि प्योतिष विपकर आरमसिद्धि ग्रथ, सस्कृत नेमिनाथ चरित्र, पडशीति अने कर्मस्तव उपर टिपण, धर्मदासगणीकृत उपदेसमाळा उपर उपदेसनालाकार्णवका नामक टीका मणेरे ग्रन्थो लख्या छे. आ महाकाव्य तेमणे मठधारी गच्छीप नरधर मुनि पाछे संशोधाव्यु हतु, तेनी नोंध लई मंतथा आ धर्मसहिता चिरकरइ सुधी मिद्वजनोना इदयकमळमां पमनी सीरभ प्रकटायो एरो आसीमांद आपतां सूरि श्री मन्वनी इनिथ्री करे छे आनी ज प्रशस्तिओ अ ग्रन्थकारे सरचित बीज ग्रन्थोमा पण मुक्ति हबो. एतु ते नया ग्रन्थो मेळथी तेनी पूरती तरासं फरवानो लाभ मळी शक्यो नथी. अनुमानथी खगे छे के ते बधाम जानो ज हकीकतो जुरा जुड़, सरूपी जलकाप्रचुर नापानां गुणधामं आधी दरो.

१ ( १ ) सुकृतकीर्तिकुण्डोत्थिनी, अंक, १५४ ( पा. ओ. टी. ना इपीनरमरंन काठकछये उगावेठ )

( २ ) उदयसेनि मदनचवार्थिप्रवरात्मनिषारकपुनो ।

दो अगाद जयसेहभुल्लिमांजिठेहदिगुधामिडि सवम् ॥ १० ॥ - सुकृतधर्मन, कर्ण ४

३ सुओ 'बेन धादिजने सेरिने' इतिहास पा १५०

४ आनुवा लक्षणेठ वडहकनानी नननाथ प्रनुये लालन निरवठनसूरि कठी हती, एम एकी मळी उपरथी जयन छे. सुओ 'सथीव बेन उध धमह'नीनी देवी मरुंउ, कारेया उपर वस्तुपाळे कथिमाकप्रियेनेमां कदिवाक मयदायम विन्दरेठे धाकयो बधामने दुरो ठना धादरावरी प्रगाइ बदनबदर मंत्रवधेनसूरि हतु एम ल्याय वरुण १२७५ क शिवासेठ उपरथी उपाय १३. सुओ 'सथीव बेन उधधमह' मां वे उध.

५ इतुम्या गतजवातयथ वया इह प्रमउकन, महाम्य शत्रुतोः पुः अन्वव बजेवसनीडिवा ।

मन्वाऽऽहयतुं प्रमदरेवयनउ वनवेपुश, माननीपुरदनेव ५१३ विमः१६१ विपु ४ ११ ४

- धर्म-पुरवशाकमे अन्ववर्ध.



§ १२. ग्रंथनो रचनाकाल

आ ग्रन्थ क्यारे रचायो ते माटे ग्रन्थकारे काई पण उल्लेख कयौं नथी. वस्तुपाळे शत्रुंजयनी अनेक यात्राओ करी हती तेमा आ काई यात्रातुं वर्णन छे ते पण स्पष्ट नथी. परंतु आ ग्रन्थ क्यारे लखायो तेनी नोंध ग्रन्थप्रशस्तितना अंतमां लेवाई छे. तेमा ते सवत १२९० ना चैत्र सुदि ११ ने वार रविना दिवसे संभतीर्यमा (खंभातमा) आ महाकाव्य वस्तुपाळे लखाल्यु ऐयो स्पष्ट उल्लेख छे.<sup>१</sup> आथी आ ग्रन्थ ते श्रमणक रचायो हतो एम चोकस लागे छे. वस्तुपाळनी अनेक यात्राओ करता आ यात्रातुं वर्णन एरू करता बहु विद्वानोए आलेस्सुं छे. तेथी वधी यात्राओमा आ तीर्थयात्रा अननुभूत हशे तेमा शंका नही, अर्थात् ते महायात्रा हशे एम मानुं छुं. प्रबंध चिंतामणिमा वस्तुपाळे महायात्राओ प्रारंभ सवत १२७७ मा कयौं हतो एम जणाल्युं छे.<sup>२</sup> आ हकीकतने गिरनारना संवत १२९३ ना शिवालेखथी पुष्टि मळे छे तेमा पण वस्तुपाळे सवत १२७७ मा संवपति वनी यात्रा कयानुं सूचल्युं छे. आथी वस्तुपाळे संवत् १२७७ मा महायात्रा करी हती एम लागे छे. आ तीर्थयात्रामाथी आब्या वाद थोडाक वस्त पड़ी आ ग्रन्थनी रचना करवामा आबी होवी जोइए; ऐटले ते संवत १२७७ थी ९० सुधीमा रचाई गयो हतो एमा शक नथी. अने ते प्रमाणे धर्मानुदय काव्यनी रचना संवत १२७९-८० मा थई हशे एवुं अनुमान थाय छे. आ अनुमान करवानुं खास कारण तेना माटे सीधे सीधा प्रमाणोना अभावने कईने छे. हता ते १२९० मा लखायो हतो एवो स्पष्ट पुरावो मळतो होवाथी ते वस्तुपाळना समकालमा सवत् १२९० पहेला रचायो हतो एम स्पष्ट रीते साबीत थाय छे.

१ सं० १२९० वर्षे चैत्र शु० ११ रवी स्वम्भरीपंचैकात्रूलमनुपालवता महं श्रौवस्तुपाडेन श्रीधर्मानुदयमहाकाव्ये .  
शुद्धचमिदमकेषि ॥

२ 'अथ सं० १२७७ वर्षे शरखलीकभाभरणज्युभोजराजमहाकविमहामाल्यश्रौवस्तुपाडेन महायात्रा प्रारंभे ॥'

—ग्रन्थचिन्तामणि, पृ० १६२. श्री डु. के. शालि संपादित,

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दहरिपादपद्मेभ्यो नमो नमः ॥

नागेन्द्रगच्छाधिपतिभिः श्रीमद्भिरुदयप्रभाचार्यवरैर्विरचितं

## धर्माभ्युदयमहाकाव्यम् ।

( सङ्घपतिचरितापरनामकम् )

॥ ९० ॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

### मङ्गलम्

अर्हहृदमी स्तुमः श्रेष्ठपरमेष्ठिपदप्रदाम् । यत्पुरः किङ्करापन्ते, सुखाऽसुर-चरधियः ॥ १ ॥  
सम्भूय सकलैः कल्पपादपैरिव कल्पितः । युगादिजिनकल्पद्रुल्लोकौत्तरफलोऽस्तु वः ॥ २ ॥  
जयन्ति शान्तिनाथस्य, क्रमप्रेङ्खन्नस्त्राधिपः । विश्वविश्वविपद्भ्रान्तशान्तिकहेतवः ॥ ३ ॥  
नेमेनेमत सौभाग्यमजिह्वब्रह्मचारिणः । ध्यानाद् यस्य ययौ राजीमती त्यक्त्वाऽपि निर्वृतिम् ॥ ४ ॥  
सूर्जि पार्श्वप्रभोः सप्त, फणाः सन्तु सतां धिये । जितान्त-शत्रुपद्रुकस्य, स्वस्य च च्छत्रसन्निभाः ॥ ५ ॥  
वीरः धियेऽस्तु व्याख्यासु, यदन्तकिरणान्पुरा- । दधुर्मौलिपु नम्राणां, मङ्गल्यामक्षतधियम् ॥ ६ ॥  
तिरञ्जोऽपि विपश्चित्वं, नीर-क्षीरविधेवने । हंसस्य यत्पदोपास्त्या, स्तुमस्तां धृतदेवताम् ॥ ७ ॥

### ग्रन्थकृतः पूर्वाचार्याः

गौतमं तमहं वन्दे, यः धीवीरगिरं पुरा । अङ्गत्रयमयीं प्राप्य, सचञ्चके चतुर्गुणाम् ॥ ८ ॥  
गुहः श्रीहरिभद्रोऽयं, लेभेऽधिकवचस्थितिः । मोहद्रोहाय चारित्रनृपनाशीरवीरताम् ॥ ९ ॥  
तमस्तोमच्छिदे स श्रीसिद्धसेनदिवारकरः । गगनं व्यानशे यस्य, फलापुष्टो यश-शशी ॥ १० ॥  
हरिभद्रविभुर्विद्यास्थानकानि चतुर्दश । लब्ध्वा शतगुणान् जैनग्रन्थवृक्षानरोपयत् ॥ ११ ॥  
राजा लुलोठ पादाग्रे, जिह्वाग्रे च सरस्वती । यस्य शश्वन्मुदे स धीहेमसूरिर्नन्दः शिवः ॥ १२ ॥  
नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य, विश्वविद्यामयं महः । चतुरन्तधरित्रीशसभ्यैरभ्यर्चितं स्तुमः ॥ १३ ॥  
जीयाद् विजयसेनस्य, प्रभोः प्रातिमदर्पणः । प्रतिविम्बितमात्मानं, यत्र पश्यति मारुती ॥ १४ ॥

१ 'नवृक्षावृक्षा' वता० ॥ २ द्वादशश्लोकानन्तरं वता० पुस्तके श्लोकोऽयमधिक उपलभ्यते—

तस्य धीवज्रसेनस्य, गौरव्यं ध्येयमीदृशम् ।

दृपप्रसविनी यस्य, गौरवन्धेयमीक्ष्यते ॥

सङ्घमाहात्म्यम्

ग्याताशेषहरिचतुर्मुखतया तन्वन्नदीनां स्थितिं,  
 स स्तुत्यः पुरुषोत्तमेकयसति. श्रीसङ्घरत्नाकरः ।  
 यं संसेव्य धनाधना इव जिना धारालधर्मांमृतै-  
 विंश्वाश्वासनहेतव. कति न तेऽभूवन् भविष्यन्ति या ? ॥ १५ ॥

वस्तुपालमाहात्म्यम्

गुर्वाशीर्वचसां फलं निरवधि श्रीसिद्धिसिद्धौपधिः,  
 कीर्तिस्फूर्तिस्तुधासुधागुरुद्वयद्दीप्रप्रभाभास्करः ।  
 मूर्तः पुण्यसमुच्चयो विजयते कोऽप्येव सहाधिपः,  
 शङ्के यस्य विभात्यण्डविभुतापावण्डनाखण्डलः ॥ १६ ॥

प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्

सङ्घपतिचरितमेतत्, कृतिन. कर्णावसता नयत् ।  
 श्रीवस्तुपालधर्माभ्युदयमहोमहितमाहात्म्यम् ॥ १७ ॥

वस्तुपालवंशवर्णनम्

श्रीमत्प्राग्वाटगोत्रेऽणहिलपुरभुवश्चण्डपस्याङ्गजम्मा,  
 जज्ञे चण्डप्रसादः सदनमुदधियामङ्गभूस्तस्य सोम. ।  
 आसाराजोऽस्य सृष्टु किल नयममृतं कालहृदोपमुक्त-  
 श्रीकश्रीकण्ठकण्ठस्थलमलविपदुच्छेदकं यद्यशोऽभूत् ॥ १८ ॥  
 सोऽयं कुमारदेवीकुक्षिसर.सरसिर्जं धियः सदनम् ।  
 श्रीवस्तुपालसचिपोऽजनि तनयस्तस्य जनितनय ॥ १९ ॥  
 यस्याप्रजो महद्वेद्य, उतथ्य इव यान्प्रतेः ।  
 उपेन्द्र इव चेन्द्रस्य, तेज पालोऽभुजः पुन. ॥ २० ॥  
 चौलुन्यचन्द्रलक्षणप्रसादकुलधवलवीरधवलस्य ।  
 यो दध्ने राज्यधुरामेकधुरीण विधाय निजमनुजम् ॥ २१ ॥

१ विंशतितमश्लोकान्तर पाठः पुस्तकेऽभिनिर्द्धान् श्लोकार्थिक उपलभ्यते—

वस्त्रापथस्य पन्थास्तपस्विना प्रामशासनोक्षात् ।  
 येनापनीय नयकरमनयकर. धारयाऽशुके ॥

यथावद् दित् पद्मदत्तमान्तरंतीरस्थिते सर्वात्र प्रतियु ॥

अणहिलपाटकनगराऽऽदिराजयतराजकीर्तिकेलिगिरिम् ।

पञ्चासराद्धजिनगृहमुदधे यः कुलं च निजम् ॥ २२ ॥

विभुता विक्रम-विद्या-विदग्धता-विच-वितरण-विवेकेः ।

यः सप्तभिर्वि-कारैः, कलितोऽपि यमार न विकारम् ॥ २३ ॥

### वस्तुपालस्य कुलगुरवः

पतेषां च कुले गुरुः समभवशागेन्द्रगच्छश्रिय-

श्रृङ्गारत्नमयत्नसिद्धमहिमा सूरिर्महेन्द्रामिधः ।

तस्माद् विस्मयनीयचारुचरितः श्रीशान्तिसूरिस्ततो-

ऽप्याऽऽनन्दा-ऽपरसूरिगुणमुदयचन्द्रा-ऽर्कदीपप्रदुति ॥ २४ ॥

श्रीजैनशासनवनीनवनीरवाह, श्रीमांस्ततोऽप्यग्रहरो हरिभद्रसूरिः ।

विद्यामदोन्मदगदेष्वनवद्यवैचः, ख्यातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयम् ॥ २५ ॥

### वस्तुपालस्य जिज्ञासा

कदाचिदेव मन्त्रीशः, कृतप्राभातिकक्रियः । गत्या पुरो गुरोस्तस्य, नत्वा विस्रो व्यजिज्ञपत् ॥२६॥

भगवन्नयमेकोऽपि, मर्त्यजन्ममहीरुहः । चतुःप्रकारः किं नाम, प्राणिभेदेन भासते ? ॥२७॥

अचकेशी यदेकेषां, केपाञ्चिद् विपभूरुहः । किम्पाकतरन्त्येषां, परेषां कल्पपादपः ॥२८॥

तदत्र कारणं किञ्चिदभिरूपं निरूप्यताम् । कारणानां हि नानात्वं, कार्यभेदाय जायते ॥२९॥

अद्योवाच गुरुः साधु, विद् । जिज्ञासित त्वया । इद सकर्षं ! निर्णीतं, सर्वं सपेचिद्भागमे ॥३०॥

सुकृतं न कृतं किञ्चिद्, यैः प्रमादपरैः पुरा । तेषां त्रिवर्गशल्यानां, दीनानां जन्मनिष्कलम् ॥३१॥

तनोमयैः पुनर्बन्धं, पापं पापानुबन्धि येः । तत् तेषां सौनिकादीनां, परत्रेह च दुःखदम् ॥३२॥

रजस्तमोमयैश्चक्रे, पुण्यं पापानुपन्नि यैः । तत् तेषां म्लेच्छपादीनां, नरकान्तसुखप्रदम् ॥३३॥

पुण्यानुबन्धयन्भूनि, सुकृतानि कृतानि येः । \*दत्ते मानुषजन्मेषां, परत्रेह च वाञ्छितम् ॥३४॥

अथाऽऽह मन्त्री पूज्यास्तत्, कथयन्तु यथागमम् । पुण्यानुबन्धयन्भूनां, सुकृतानां नियन्धनम् ॥३५॥

जगदुर्गुरवो मन्त्रिन् !, श्रूयतां तद् यथागमम् । यद् विधातव्यमव्यप्रन्शोकैर्लोकेश्वरैर्नरैः ॥३६॥

दान-शील-नपो-भावभेदभिन्नं चतुष्टयम् । पुण्यानुबन्धिपुण्यानां, निरन्धनमिदं विदुः ॥३७॥

तत्रापि मुनयः प्राहुर्भाषनायाः प्रधानताम् । तयैवानुगृहीतं हि, त्रितयं तत् फलेप्रति ॥३८॥

### राज्यापारस्य साफल्यम्

पायनी नाथनीनाथ !, व्यापारकलुषे हृदि । आस्माकीये वसत्युच्चैर्भाषना भगवन्नसौ ॥३९॥

इत्युके मन्त्रिणाऽयोचन्, गुरवो गौरवोचितम् । मन्त्रिन् ! नृपस्य व्यापारः, किमर्थं दृष्यते त्वया ?

॥ ४० ॥ गुणम् ॥

यदयं नुच्छिञ्चिचानामागता कूरकर्मणाम् । परदार-परद्रोह-परपीडापरदात्मनाम् ॥४१॥

तान्नात्विकमुखास्यादसादरीकृतचेतसाम् । नरकालोकनेऽन्धानां, यधिराजां हितधुतो ॥४२॥

जायते क्षुद्रसत्यानामयशःपङ्कपातिनाम् । पेहिकामुष्मिकानर्थसम्यन्धैकनिवन्धनम् ॥४३॥ विशेषकम् ॥  
 ये पुनः पुण्यकर्माणो, महच्छ्राः स्वच्छबुद्धयः । परोपकारव्यापारसफलीकृतजीविताः ॥४४॥  
 गुरुपवेशापीयूषपूरपाचितमानसाः । वैभवे च भवे चास्मिन्, भङ्गुतीभावनाविनः ॥४५॥  
 शुचौ यशसि धर्मे च, स्वैर्ययुद्धिविधायिनः । विनिर्जितारिपद्वर्गाः, स्वयगायतिदर्शिनः ॥४६॥  
 भवत्यद्भुतसत्वानां, तेषां लोकोत्तरात्मनाम् । नृपव्यापार एवायमिहामुत्र च सिद्धये ॥४७॥ कलापकम् ॥

### प्रभावना

येन लोकोत्तरः कोऽपि, धर्मस्तीर्थशदेशितः । स्वर्गापवर्गसाप्ताज्यधीस्वयंवरमण्डपः ॥ ४८ ॥  
 सुदुष्करतरः कामं, महासत्त्वेतरैर्नरैः । किमन्यत् ? तीर्थैकलक्ष्मीकारणानां शिरोमणिः ॥ ४९ ॥  
 प्रभावनाभिधः सोऽपि, नृपव्यापारखेजसा । दुरितध्वान्तविभवंसाद्, भास्वरां श्रयति श्रियम् ॥ ५० ॥ विशेषकम् ॥  
 क्रमन्ते यत्र नान्यानि, प्रायश्चित्तानि कल्पये । तत्राप्यनन्यसामान्यमयमेवाधमर्षणम् ॥ ५१ ॥  
 भावना शिवदा स्वस्य, स्वाऽन्ययोस्तु प्रभावना । प्रकारात् तद्वितः श्रेष्ठा, भावनातः प्रभावना ॥ ५२ ॥  
 एयाताश्च यद्यपि स्पष्टमष्टवेव प्रभावकाः । तथाऽप्युपनिषत्प्रोक्ताः, परेऽप्यद्भुतवैभवाः ॥ ५३ ॥  
 तथाहातिशयस्फूर्तिगणभूषतिस्मृताः । प्रभावयन्ति तीर्थैशतीर्थमव्यर्थशक्तयः ॥ ५४ ॥  
 भङ्गं प्रशस्यमस्याश्च, निर्णीतं परमर्षिभिः । श्रद्धाविशुद्धं विधिवज्जैनयान्नाप्रवर्तनम् ॥ ५५ ॥  
 एतां च त्रिविधामाहुरेकामष्टाद्विकामिधाम् । द्वितीयां रचयात्रां च, तीर्थयात्रामथापराम् ॥ ५६ ॥  
 चितन्वन्ति सतामेतास्तिकोऽपि धायसीं श्रियम् । तथापि तीर्थयात्रेयममेयसुकृतास्पदम् ॥ ५७ ॥  
 दान-शील-तपो-भाव-प्रभावनसमुद्भवः । पुण्यराशिरशेषोऽपि, यदत्र प्रथते पृथुः ॥ ५८ ॥

### ससङ्गं तीर्थयात्राया विधिः

तीर्थयात्रां चिकीर्षोश्च, यत् कर्तव्यं महात्मनः । यथागतं विधिस्तस्य, क्रमादयमुदीर्यते ॥ ५९ ॥  
 विप्रेकी पुत्रस्तत्र, जाति-कर्माद्यदृष्टितः । नृपावष्टमसरंभमी, नीतिस्फीतधनागमः ॥ ६० ॥  
 वदान्यो जनतामान्यः, पूज्यपूजापरायणः । जन्म-जीवित विचानां, जिघृष्टुः फलमद्भुतम् ॥ ६१ ॥  
 तिष्ठौ पुण्यातिष्ठौ गन्वा, गुहकमगुगान्तिके । श्रद्धाशुद्धाशयः पुण्यप्रज्ञो विश्वपयेद्विन्म् ॥ ६२ ॥  
 मन्थजन्म-कुलैर्भयसामग्रीं प्राप्य उर्लुङ्गनाम् । कृतार्थीकर्तुमिच्छामि, भगवन्स्तीर्थयात्रया ॥ ६३ ॥  
 धन्यस्त्वं तीर्थकृतपूज्यो, यस्य सङ्घः पतिस्तव । सेनाधिपत्यवत् सङ्घाधिपत्यं चितरिप्यति ॥ ६४ ॥  
 सङ्घाधिपत्यमत्यन्तबुद्धिर्भविनां भये । तीर्थाधिपत्यवद् भद्र !, जगद्भद्रकृतोऽयम् ॥ ६५ ॥  
 अत्रितोदाचपुण्यस्य, भानिकन्याणसम्पदः । कस्यापि तीर्थयात्रार्थमियमुत्सहते मतिः ॥ ६६ ॥  
 एवं संघर्षितोत्साहो, गुहणा मीतचेतसा । यात्रायै कृतसत्कारः, कारयेद् दिननिर्णयम् ॥ ६७ ॥  
 ॥ कलापकम् ॥

साधर्मिकाणां सर्वत्र, बहुमानपुरःसरम् । यात्रार्थं कृतद्वेषान्, लेखान् समोपयेत् ततः ॥ ६८ ॥  
 कृतोद्ययादना-ऽऽयास-कोश-वात्तसङ्घटः । युग-दोषत्रादिवगन्धङ्ग-शित्पिबर्गपरिमहः ॥ ६९ ॥

जलोपकरण-वृद्धत्र-दीपिकाधारिभिवृतः । सूपकृतान्य-भैषज्य-मिषयप्रभृतिसम्भृतः ॥७०॥  
 बन्दना-ऽगस-कर्पूर-काष्मीर-चसनादिभिः । वस्तुभिर्मुदितश्चैत्य-तीर्थ-सङ्घार्चनोचितैः ॥७१॥  
 मुहूर्तं पूर्वनिर्णति, स्नपयित्वा जगद्गुरुम् । रचयित्वाऽद्भुतां पूजां, निषण्णस्तपुरस्ततः ॥७२॥  
 सङ्घाधिपत्यदीक्षायां, दत्तायां गुरुभिर्मुदा । दिग्पालेभ्यस्ततो दत्त्वा, स्फूर्जन्मन्त्रयलं यलिम् ॥७३॥  
 गृजिते पुण्य-वासाद्यैर्मन्त्रमुद्राञ्छिते रथे । स्वयमारोपयेद् देवं, महैनातिमहदीयसा ॥७४॥  
 ॥ पद्भिः कुलकम् ॥  
 पुरस्कृतगुहः कृत्वा, ससङ्घैत्यवन्दनम् । कायोत्सर्गैः कपटैर्ग्राह्यहीनं सन्निधापयेत् ॥७५॥  
 धुद्रोपद्रवविद्राविमन्त्रप्यानामलात्मभिः । फल्सान्तःकचचाश्लेष, गुरुभिः कृतसन्निधिः ॥७६॥  
 ह्रूञ्जजयजयध्यान-धवलभ्यनिदग्धुरैः । अचार्यैस्तूर्यनियोगैर्नैनादिताम्यरगद्वरः ॥७७॥  
 उद्दामदान-सम्मानपूरितार्थिमनोरथः । रम्ये परिसरे पुर्याः, कुर्यात् प्रस्थानमङ्गलम् ॥७८॥ विशेषकम्  
 ततः सार्धमिकान् सचान्, नात्नास्थानगतानसौ । सत्कृत्य संहितस्तीक्ष्ण, कुर्वन्नुर्वी प्रमोदिनीम् ॥  
 धनैर्धानार्थिनः कामं, वाहनैर्वाहनार्थिनः । सहायैरसहायाँश्च, मीणयन् सदयानिकान् ॥८०॥  
 शन्दि-गायकमुखाँश्च, नामप्रादान् महात्मनाम् । अशनैषेसनैरर्थैर्गंधादाकि कृतार्थयन् ॥८१॥  
 चैत्यानि पूजयन् मार्गं, भग्नानि च समुद्धरन् । तत्कर्मकृत्सु वात्सल्यं, कुर्वन्स्तत्कार्यचिन्तनम् ॥८२॥  
 सत्कुर्वन् धार्मिकान् निःस्वारं, दानाद् दीनान् प्रमोदयन् ।  
 भीतानामभयं यच्छन्, मोचयन् वन्धनस्थितान् ॥८३॥  
 पद्मसं च भग्नं च, सङ्घटे शकटादिकम् । निपुकेरुद्धरंस्तत्कर्मशिष्यकरैर्नरेः ॥८४॥  
 धूपितं तृपितं व्याधिवाधितं धमनिस्तदम् । तन्वानः सुस्थमघा-ऽम्बु-भिषग्-भैषज्य-वाहनैः ॥८५॥  
 धुन्वान्धापिलान् धुद्रोपद्रवान् धार्मिके जने । विद्वेषान्ध जैनेन्द्रराजनस्य प्रभाषयन् ॥ ८६ ॥  
 ब्रह्मचर्य-तपस्तेजोज्ज्वलितान्तस्तम-दानः । दधेदेव-गुरुपास्तिभावनापावनं मनः ॥ ८७ ॥  
 क्रमेण प्राप्य तीर्थानि, साधर्मिकसमाधिना । भूत्वा तीर्थान्नसा कुम्भान्, पुण्य-वासाधिवासितान् ॥  
 सङ्घं गान्धर्वयर्गं च, चर्चयित्वा यथोचितम् । पुण्य-कुङ्कुम-कर्पूर-चन्दनप्रमुखैस्ततः ॥ ८९ ॥  
 मलयदुताभिर्वैद्यैर्द्रधिमानादिविभूतिभिः । प्रफल्सतीर्थैर्हृज्जन्ममज्जनोत्सवधैमवः ॥ ९० ॥  
 जगद्गुरुरतः श्रायं, कुर्यात् प्रीतमानसः । जगतीजिनरिम्बानां, धैषावृत्त्युत्तामपि ॥ ९१ ॥  
 ॥ प्रयोदशभिः कुलकम् ॥  
 गुग्गापेरमृतैः किञ्च, कर्पूराद्यैश्च पञ्चभिः । ततः पञ्चाभूतस्त्रात्रं, पात्रं कस्यापसम्पदः ॥ ९२ ॥  
 चन्दनस्यन्द-कस्तूरी-कर्पूराद्यैर्विलेपनैः । स्वर्णामरण-पुष्पद्वग्-चसनादिभिरर्चनम् ॥ ९३ ॥  
 धनसारा-ऽगुग्गापयसुगन्धद्रव्यभूषणम् । प्रेक्षां वक्षजनप्रेक्षयामदुतं च महापुत्र्यम् ॥ ९४ ॥  
 पलघामर-भृङ्गारत्नीरुधारासनोद्धारम् । कर्पूराद्यैश्च पुष्पगृष्टिसम्बन्धयन्पुत्रम् ॥ ९५ ॥  
 देवानां वन्दनं यथा, कृत्वा कुर्याद् यथोचितम् । देवसेवकस्तत्कारमनिवारं च भोजनम् ॥  
 ॥ ९६ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥  
 गुग्गोदादधिधाने च, मातोद्दृष्टनपर्यणि । किञ्चाक्षयनिधिर्देये, भूमिशाण्डादिनिष्कये ॥ ९७ ॥  
 कौशं संयप्यं देयस्य, दीनार्थानुकरण्य च । भाग्यच्छेत्ताप्यनापूर्वं, प्रभुं गद्रवया गिरा ॥९८॥ गुग्मम् ॥

विश्वसङ्घल्पकल्पद्रो !, त्वदेकमयमानसे । पुनर्दर्शनदानेन, प्रसीद सदयं मयि ॥ ९९ ॥  
 ततः प्रभुं नमस्कृत्य, सत्कृत्य सङ्घयात्रिकान् । तीर्थानुष्यानधन्यात्मा, निवृत्तः स्वपुरं गतः ॥ १०० ॥  
 पुण्यस्फूर्ते मुहूर्तेऽसौ, समुत्सर्पन्महोत्सवम् । रथप्रवेशमाधाय, प्रतिमानानयेद् गृहम् ॥ १०१ ॥  
 सार्धमिक-सुहृद्वन्धु-पौरचौरेयकांस्ततः । भोजनादिभिरानन्द्य, कुर्यात् सङ्घस्य पूजनम् ॥ १०२ ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥

'इदमेव महादानं, भावयज्ञोऽयमेव च । इदमेव धियो मूलं, यदेतत् सङ्घपूजनम् ॥ १०३ ॥  
 इति सिद्धान्तसिद्धोऽयं, तीर्थयात्राविधौ विधिः । स्थानैश्चतुर्भिरारादैः, साम्यमाराधिनो भवेत् ॥ १०४ ॥

तद्यथा—

परोपकारकरणं, ब्रह्मवतनिषेवणम् । यथाशक्ति तपः सम्पद्दीना-ऽनाधानुकम्पनम् ॥ १०५ ॥  
 स्थानान्येतानि चत्वारि, सङ्घापिपतिना ततः । आराध्यानीच्छता पुण्यधियं पुण्यानुबन्धिनीम् ॥ १०६ ॥

यश्चेतसा शुचितरेण चतुःप्रकारामाराधयत्यभिमतमिति तीर्थयात्रान् ।

प्रीता स्वयंवरविधिं विदधाति तस्मिन्, सौभाग्यभाग्यवति सङ्घपतिवत्वलक्ष्मीः ॥ १०७ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीउदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदय-  
 नाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये तीर्थयात्रा-  
 विधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ छ ॥

वर्षीयान् परिलुप्तदर्शनपथः प्रातः पर तानये,

रोहन्मोदतया तथा हृतपरिस्पन्दोऽतिमन्दोद्यमः ।

श्रीमन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! भवतो हस्तावलम्बं चिराद्,

धर्मः प्राप्य महीं विदुर्तुमधुना भक्ते पुनः पाठवम् ॥ १ ॥ छ ॥

॥ ३०० १२१ ॥ छ ॥ छ ॥

## द्वितीयः सर्गः ।



परोपकारः पुण्यद्विवाद्धिसवर्द्धने विधुः । लोकोत्तरस्फुरत्कीर्षिवह्निपल्लवनेऽम्बुदः	॥ १ ॥
भवन्ति हि महात्मान , परोपकृतिकर्मठाः । अप्रधानीकृतस्वार्थः, सार्थवाहो यथा धनः	॥ २ ॥
* तद्यथा—	
अस्ति प्रत्यन्विददेहेषु, जन्मभूमिरिव श्रियः । क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, पुर क्ष्मासुकुटोपमम्	॥ ३ ॥
सुरालयचयोचुङ्कयूङ्करङ्कजूजवजै । दत्तपत्रमिवाभाति, यदमर्त्यपुरं प्रति	॥ ४ ॥
आसीदासीमभूनीरादासीकरणकौतुकी । प्रसन्नचन्द्रः क्ष्माचन्द्रस्तत्र क्षत्रशिरोमणिः	॥ ५ ॥
कालः करालो यस्यासीलिखिंशः सहरररीन् । एतस्माद् दु सहो जज्ञे, प्रतापतपनः पुनः	॥ ६ ॥
पुरे तत्राभवत्क्ष्मीनिवासभवन् धनः । सार्थवाहो यशोभिश्च, वणिग्भिश्च विगाढदिक्	॥ ७ ॥
चलाचलाऽपि नो लक्ष्मीयैत्कराम्भोजमत्यजत् । वाताहता पताकेव, देवायतनकेतनम्	॥ ८ ॥
दृष्टे नृणामपूर्वार्थसुन्दरे यस्य मन्दिरे । बभूव शङ्के शङ्केति, किमिदं जगदन्तरम् ?	॥ ९ ॥
क्षीराब्जेविव ये तस्य, दधिरे दानपात्रताम् । वारिदा इव ते जम्मुर्जगतोऽप्युपजीव्यताम्	॥ १० ॥
स वसन्तपुरं गन्तुं, व्यवहारार्थमन्यदा । यात्रार्थिनः समाहातु, वादयामास डिण्डिमम्	॥ ११ ॥
यस्य यत् पुर्यते नैव, स तद् याचतु हे जनाः । इत्युद्धोषणया पूर्णज्योमा सोमाकृतिर्धनः	॥ १२ ॥
अक्षतान् शिरसा विभ्रन्, मङ्गलध्वनिपूर्वकम् । तस्थौ 'निवेशितावास', पुरीपरिसरावनौ	॥ १३ ॥
	॥ युग्मम् ॥
अत्रान्तरे समायतं, धर्मघोषमुनीधरम् । सत्कृत्य कृत्यवित्तम्, किं कार्यमिति सोऽवदत्	॥ १४ ॥
धर्मो वाचमथोवाच, वाचयमशिरोमणिः । त्वया सम समेष्यामो, वसन्तपुरपत्तनम्	॥ १५ ॥
सार्थवाहस्तथेत्युक्त्वा, प्राह सूपकृत. प्रति । अत्राद्यमीपा सम्पाद्य, युष्मानिर्नित्यमित्यहो ।	॥ १६ ॥
अत्रान्तरे च केनापि, स्थाल सार्थपते. पुरः । रसालफलसम्भारसम्भृत प्राश्रुतीकृतम्	॥ १७ ॥
अथ सोत्कर्षहर्षाशुर्धन्यमन्यमना धनः । धर्मघोषमुनिं प्राह, सोत्साहकरकोरक	॥ १८ ॥
भगवन्ननुष्टुभित, शृद्धीत फलसञ्चयम् । धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि, भवत्पादाब्जसेवया	॥ १९ ॥
मूर्तिमौनिय धर्मोऽय, धर्मघोषमुनिर्धनम् । भाषते स्म महाभाग !, कल्पनीयमिदं न न	॥ २० ॥
सिद्धमत्र जरु प्राप्नु, फलं निर्निजता गतम् । भवेन्मुनीना कल्प्य यन्न हृत न च कारितम्	॥ २१ ॥
वचन स मुनीशस्य, निशम्य शमितस्पृहम् । अवोचद् विस्मयस्मेनेत्रलीलोत्पलो धन	॥ २२ ॥
अहो ! कष्टमहो ! धैर्यमहो ! दुष्करकारिता । एते विदधते यत् तन्नान्ये श्रोतुमपीयते	॥ २३ ॥
अथ प्रतप्ते सार्थेन, सम स रथमाम्बित । उद्गण्डभाण्डसम्भारवाहिर्निर्वाहिनोर्मिभि	॥ २४ ॥
समं धीधर्मघोषोऽपि, मुनिभि. परिवारित. । वज्रजतितरा रेजे, रिक्केरिव महागज.	॥ २५ ॥



अधीयैरौक्षकैर्मानुष्यकैरथ्याभिरौष्टकैः । धनश्चाल वैपुल्यं, विपुलाया विलोपयन् ॥ २६ ॥  
 धने प्रचलिते कम्पं, मेजे विश्वम्भरा भरात् । विपरीतमसुं सर्वाः, सरितः परितः पुनः ॥ २७ ॥  
 केकिपत्रातत्रेषु, वहस्तु जलदशियम् । दध्रे तद्विलतालङ्गी, स्फुरन्ती कुन्तसन्ततिः ॥ २८ ॥  
 धनदृष्टा सुधावृष्टा, ग्रीष्मेऽपि ग्रस्ततापथा । न सार्थः प्रार्थयामास, धारागृहमहोत्सवम् ॥ २९ ॥  
 स यावदटवी काञ्चित्, कैश्चित् प्राप प्रयाणकैः । मार्गं एवाभवत् तावत्, कालो मुदिरमेदुरः ॥ ३० ॥  
 यथा यथा धरापीठे, धारा धाराधरोऽमुचत् । शरानुरसि पान्थानां, मन्मथोऽपि तथा तथा ॥ ३१ ॥  
 वारिधाराभिराशङ्क्य, शङ्के पङ्केरुहस्यम् । अन्तर्दधे किल द्रष्टुमक्षमः पद्मबान्धवः ॥ ३२ ॥  
 साचिव्यं स्नरसाम्राज्ये, किमस्य मयि गर्जति ! । इतीवाभ्युत्तति प्राप्य, पयोदः पिदधे विधुम् ॥ ३३ ॥  
 खेवविरस्कारसूतकारा, दुर्विनश्यामलद्युतः । पान्थाश्चरन्तः पङ्कान्तर्भोजिरे गूढपादताम् ॥ ३४ ॥  
 पान्थानां गच्छतामथे, प्राणद्रव्योत्तमर्णकैः । नयो गतिनिषेधोजारेस्ता इव कृता घनैः ॥ ३५ ॥  
 चापमारोप्य पान्थेषु, स्मराज्ञामङ्गकारिषु । वीराः पयोसुचोऽमुचन्, धारा नाराचदुर्विनम् ॥ ३६ ॥  
 दुर्गाहिर्वाहिनीवाहैः, पथिभिः पङ्कसङ्कुलैः । धारासारैरतिस्फारैः, क्रमोऽप्यजनि योजनम् ॥ ३७ ॥  
 कष्ट दृष्ट्वाऽथ सार्थस्य, ततः सार्थपतिर्धनः । सौस्थेनावासितस्तस्यौ, तत्रोच्चैरटवीतटे ॥ ३८ ॥  
 स्थिते सार्थपतौ तत्र, जनानां सार्थवासिनाम् । पाथेयानि न्युटन्ति स्म, किञ्चिद्विरपि वासरैः ॥ ३९ ॥  
 अथ सार्थस्तपस्वीव, प्रपिष्टः कष्टसङ्कटे । कन्द-मूल-फलपार्थिवैर्दधिं कर्तुं प्रचक्रमे ॥ ४० ॥  
 सार्थगृहस्तथा स्पष्टमास्तिष्ठश्चिन्तया तया । ईर्ष्ययेव यथा तस्मान्निद्रया विद्रुत द्रुतम् ॥ ४१ ॥  
 यामिन्याः पश्चिमे यामे, शुश्रावाथ क्षुतिप्रियम् । असौ परस्परालाप, मन्दुरा-यामपालयोः ॥ ४२ ॥  
 तावत् परोपकारित्वमस्य लोकस्य दर्शयते । यावद् दुःसमयच्छया, निकमो निकया नहि ॥ ४३ ॥  
 यथा यथा पुनः कालः, करालोऽयं विजृम्भते । तथा तथाऽयं नः स्वामी, प्रतिपद्येऽतिनिश्चलः ॥ ४४ ॥  
 परितः मस्रन्त्येता, पयोदचयवीचयः । प्रतिपन्नार्थेश्वरस्य, मगोरस्य च कीर्चयः ॥ ४५ ॥  
 संलापमेतयोः श्रुत्वा, सर्वं श्रुतवतावरः । चित्ते सञ्चिन्तयामास, स चिद्रूपशिरोमणिः ॥ ४६ ॥  
 ध्रुवमाभ्यासुपालम्भं, लम्बितोऽस्मि स्तुतिच्छलात् । यदीदृशि मया कष्टसङ्कटे पातितो जनः ॥ ४७ ॥  
 अथ सञ्चिन्तयन् सार्थे, सार्थेद्यः स सुखा-ऽमुखे । सस्मार धर्मयोर्धार्म्यमुनेर्विमलमानसः ॥ ४८ ॥  
 अमाशुकीकृत पन्थाः, पयोऽपि न पिचन्ति ये । कथं तेषां मुनीन्द्राणां, माणयात्रा भविष्यति ! ॥ ४९ ॥  
 अहो ! मे मन्दभाग्यस्य, तथा निश्चोतनं मनः । यथा कथाऽपि साधुता, नाकारि सहचारिणाम् ॥ ५० ॥  
 अत्रान्तरे पपाटोचैर्बहिर्मङ्गलपाठकः । उदयानुगत भानोः, प्रातःमुप्रातमङ्गलम् ॥ ५१ ॥  
 रुद्धोऽपि मेधे. सार्थेश !, भवानिव विभाषिन् । अमुंघञ्जयमुस्ताहशुपकारार्थमुद्ययौ ॥ ५२ ॥  
 अथ प्राभातिकं कृत्यं, विधाय विधिवद् धनः । माणिमद्रागिय मिरं, पयच्छ जनवत्सलः ॥ ५३ ॥  
 धर्मधोपः मधु. वुत्र, कथं वा मित्र ! वतते ! । नदहो ! मुषहो. कालादथ मे सृष्टिमागतः ॥ ५४ ॥  
 तेनाथ कथिते तेनामाश्रमे समुपागत । गुरुंश्च तस्यस्तापार्थं, स दृष्टो दृष्टवान् मुनीन् ॥ ५५ ॥

१ 'घाय, रेखा' खता० ॥ २ 'धैर्यतिलत्र, प्रथि' खता० ॥ ३ 'दृष्टम् घंता० पाता० स  
 ४ 'धैर्यीरस्य, खता० ॥ ५ 'तयोः सार्थं, ध्रुत्वा भूत' खता० पाता० ॥ ६ 'पश्य, मुने' खता० ॥  
 ७ 'मुचत्' पाता० ॥ ८ 'थ, सुह' खता० ॥

कायोत्सर्गस्थितान् कौशिकदितरान् ध्यानवन्दुरान् । स्वाभ्यायधन्यानन्यास्तु, प्रत्युपेक्षापरान् परान् ॥ ५६ ॥  
स प्रणम्य क्रमादेतान्, धर्म्यकर्मसु कर्मठान् । गुरोः पुरस्तादासीनः, कृताञ्जलिरदोऽवदत् ॥ ५७ ॥

॥ युग्मम् ॥

समायाताः स्थ सार्धेऽस्मिन्, वचनैर्मम निर्ममाः । चक्रे मया न चिन्ताऽपि, सन्तापि हृदयं ततः ॥ ५८ ॥  
महामोहस्य माहात्म्यात्, तदिदं स्खलितं मम । सर्वं क्षन्तव्यमव्यग्रमतिभिर्मुनिपुङ्गवैः ॥ ५९ ॥  
अथो गुरुरभाषिष्ट, कष्टमेतन्मुधैव ते । सार्धाधीश ! किमस्माकं, न हितं विहितं त्वया ? ॥ ६० ॥  
संसार इव दुर्लभे, कान्तारेऽस्मिन् महामते । भवता दुष्टकर्मभ्यो, दस्युभ्यो रक्षिता वयम् ॥ ६१ ॥  
मुनीनामन्न-यानादि, सर्वमेते यथोचितम् । सार्धेवाह ! प्रयच्छन्ति, सार्थिकास्ते निरन्तरम् ॥ ६२ ॥  
धनोऽप्युच्ये गुणमयं, मन्यन्ते गुणिनो जगत् । वसुधा हि सुधाभानोः, सुधाधौतेव भासते ॥ ६३ ॥  
तत् कल्पनीयमाहारभिदानां दिव्यरस्यहम् । मुनीन् श्रेययताऽऽवाप्तं, प्रति सद्यः प्रसद्य मे ॥ ६४ ॥  
वर्तमानेन योगेनेत्युक्ते भगवताऽथ सः । प्राप्तः स्वावासमासन्नबोधिः शोधितमानसः ॥ ६५ ॥  
गुरोरथ समादेश्चाद्, गृह्यायात् मुनिद्वयम् । कल्प्यान्तरस्याभावेन, स स्वभावेन शुद्धधीः ॥ ६६ ॥  
श्रद्धया ग्राहयामास, सर्पिरुत्सर्पिवासनः । सङ्घातीतगुणं बोधिबीजं प्राप्येव निर्धुतः ॥ ६७ ॥ युग्मम् ॥  
धर्मलभोऽस्त्विति स्पष्टमिष्टमार्शार्वचो मुनी । दत्त्वा धनाय नम्राय, जामतुर्गुरुसत्तिधौ ॥ ६८ ॥  
अथाहायापराहेऽपि, धनोऽपूर्णमनोरथः । गुरुपादान्तिकं प्राप, निन्दन्नात्मानमात्मना ॥ ६९ ॥  
अधारेमे मुनीन्द्रेण, देशना क्लेशनाशनी । त्वं नात्मनिन्द्या दुःखं, महात्मन् ! कर्तुमर्हसि ॥ ७० ॥  
स्वार्थीकृतपरार्थेन, चरितेनामुना भवान् । लोकोत्तरश्रियां नून, भविष्यति निकेतनम् ॥ ७१ ॥  
महात्मनां ह्ययं पन्थाः, क्षुण्णः पुण्यात्मभिर्नृभिः । यत् परमीणनं नाम, प्राणैरपि धनैरपि ॥ ७२ ॥  
अस्मिन्नर्थे कथं सार्धेवाह ! विधैकपावन ! । अभयङ्करभूर्भर्तुं श्रुतं चरिताद्भुतम् ? ॥ ७३ ॥

### अभयङ्करनृपचरितम्

यथाऽपरविदेहेषु, विद्यते भूविभूषणम् । विजये पुष्कलावल्यां, नगरी पुण्डरीकिणी ॥ ७४ ॥  
तस्यां विश्राणितक्षोणिलेभः क्षेत्रङ्करो नृपः । तस्य चाऽमरसेनेति, बभूव प्राणबहभा ॥ ७५ ॥  
अर्धरात्रेऽन्यदा देवी, लगे सर्वप्रहेक्षिते । चतुर्दशमहास्वभक्तचित्ताद्भुतवैभवम् ॥ ७६ ॥  
देवपूजा-दया-दान-दीनोद्धारदिदोहदैः । प्रकाशितगुणग्रामं, सुतरत्नमसूत सा ॥ ७७ ॥ युग्मम् ॥  
पिता हर्षप्रकर्षेण, कृताद्भुतमहोत्सवः । अभयङ्कर इत्यस्य, समये चाभिर्भां व्यधात् ॥ ७८ ॥  
वर्द्धमानः क्रमात् पर्वेश्वरीरमणोपमाम् । लेभे कुमारः फलयन्, सफलः सकलाः कलाः ॥ ७९ ॥  
निद्राविरामे भूपाळतनयोऽपश्यदन्वदा । आत्मानं काननस्थान्तः, पश्चिमप्रहरे निधैः ॥ ८० ॥  
न तद् पुरं न तद् गेहं, न स लोको न सा रसा । अदृष्टपूर्वः सर्वोऽयं, प्रदेशः प्रतिभाति मे ॥ ८१ ॥

१ दुर्लभ्ये, कां खंता० पाता० ॥ २ सार्धाधीश ! प्रयं खता० ॥ ३ त्रिधिम् खता० पाता० ॥

४ नोदरपदो खंता० ॥ ५ निशि खता० ॥

किमिन्द्रजालं किं स्वप्नः, किं वाऽयं विभ्रमो मम ? इत्यनल्पैर्विकल्पौघैस्तस्य दोलायित मनः ॥ ८२ ॥

॥ सुप्तम् ॥

अत्रान्तरे विनीतात्मा, दिव्यरूपधरः पुरः । गिरं शुचिस्मितं कश्चित्, कुमारं मलयभापत ॥ ८३ ॥

विस्मयं धीर ! मा कार्षीत्स्वं मयाऽपहृतोऽसि यत् । ज्ञाताऽसि तु स्वयं प्रातरपहारस्य कारणम् ॥ ८४ ॥

इति श्रुत्वा कुमारोऽपि, यावद् वदति किञ्चन । नेजे तावददृश्यत्वं, स दिव्यपुरुषः क्षणात् ॥ ८५ ॥

किमेतदिति तस्याथ, विस्मयस्मितचेतसः । तथैवावस्थितस्याप, क्षणेन क्षणदा क्षयम् ॥ ८६ ॥

अभोरथाय कुमारोऽसौ, कौतुकोचानमानसः । वन विलोकयामास, हर्षतोत्कर्षलोचनः ॥ ८७ ॥

वनं स मेने सच्छायवृक्षच्छत्रदिगन्तरम् । मयादिव दिवा भानो, पिण्डीभूय स्थित तमः ॥ ८८ ॥

स्थूर्लस्तुष्टुलैः शैलैस्तनिकाकारनिर्क्षैरः । स्कन्धावारः स्मरस्येव, जहारास्य वन मनः ॥ ८९ ॥

तद् वन खर्वपशुककुञ्जपुञ्ज विलोकयन् । स भानसं सरोऽपश्यदात्ममानसनिर्मलम् ॥ ९० ॥

कुमारः कनकाम्बोजैर्भूषितं वीक्ष्य तत् सरः । दिग्बभूदर्पणं मेने, सङ्क्रान्तवदनाम्बुजम् ॥ ९१ ॥

अथास्य सरसो नीरे, समीररितवारिजे । उचिता शुचितां कृत्वा, वभाम विपिने पुनः ॥ ९२ ॥

अथाप्रतो गतो भूपनन्दनो बन्दनोचितम् । दर्शनीयं ददशोच्चैर्मठं कञ्चन काञ्चनम् ॥ ९३ ॥

उद्दामविस्मयाऽऽनन्ददचदस्तावलम्बनः । कुमारोऽथ रागारोहत्, तस्य प्रथमभूमिकाम् ॥ ९४ ॥

विलोकयन्नयं तस्य, मटस्य रमणीयताम् । क्रमेणोपरि भूभागमाप निष्पापमानसः ॥ ९५ ॥

अथ तत्र स्थितं कश्चिद्, दिव्याकृतिधरं पुरः । योगपट्टररीताङ्गमक्षरूपविभ्रितम् ॥ ९६ ॥

पश्यन्तमन्तरालानं, विनिवारितगारुतम् । असौ योगीन्द्रमत्राक्षीत्, साक्षाद् योगनिवात्रिनम् ॥ ९७ ॥

॥ सुप्तम् ॥

प्रणम्यात्र निविष्टेऽस्मिन्, समाधिमवश्य स । ऊचे मधुसुच वाचं, वाचयमचभूपतिः ॥ ९८ ॥

स्वागतं भवतः श्रीगन् !, राजपुत्राऽभयङ्कर ! । मया त्वमत्रानीतोऽसि, विनीत ! हितहेतवे ॥ ९९ ॥

सोऽप्युचे स्वागतं तात !, त्वयि द्रष्टे ममाधुना । यत् पुण्य जन्मिनां जन्म, दर्शनेन महात्मनाम् ॥ १०० ॥

इत्थं वदत एतास्य, कुमारस्य क्षणादयम् । विधियद् विदधे ध्यानमानन्दैकमना मुनिः ॥ १०१ ॥

अथाश्वरपथेनैव, भास्वरस्वर्णभाजना । आगान्मर्त्येष्वसम्भाष्या, भव्या रसवती पुरः ॥ १०२ ॥

जगाद योगी राजेन्दुनन्दनं तदनन्तरम् । अतिथिस्त्व ममाघासि, कुमार ! कुरु भोजनम् ॥ १०३ ॥

अथ स्वर्णमयं स्थाल, स्वयमेव पुरोऽभवत् । यथेष्टभोज्यसम्पूर्णमिकैकमुग्रयोस्तयोः ॥ १०४ ॥

कृतभोजनयोज्ज्वले, करक पुरतोऽश्वरे । तेन प्रदत्ताचमनात्तुभावाप्युत्थितौ ततः ॥ १०५ ॥

अथ हुडारमात्रेण, योगिनोऽस्य महात्मनः । यथाऽऽयात तथा यातं, रसवत्या तया पुनः ॥ १०६ ॥

चन्दना-सुर-कर्पूर-पूरसौरभसम्भृतम् । ताम्बूलमुभयोः पाणौ, कुतोऽप्युपनत स्वयम् ॥ १०७ ॥

अथो यथोचिते स्थाने, मुखविश्रान्तयोस्तयोः । अयलोपनत चेणु-नीणादिविध्वनिबन्धुस्म ॥ १०८ ॥

स्थान-मान-यति-ग्राम-लयत्रयविभ्रितम् । तदा तत्राभवद् दिव्य, सङ्गीत प्रीणितश्रुति ॥ १०९ ॥

॥ सुप्तम् ॥

इत्थं विनोदघन्दोद्दैस्तस्यापहृतचेतस । यथो निद्रापदीपांऽपि, निनेप इव वाधरः ॥ ११० ॥

तेजश्छयासटे याते, तदा देशान्तरं हरौ । भ्रान्तैरिभान्निधैर्ध्वान्तैर्नमःकाननगानशे ॥ १११ ॥  
 तमःकञ्चुकमाच्छिद्य, कैरुज्वलयन् मुखम् । निशाकशङ्कयाः प्राणेशो, दूरदेशादुपागमत् ॥ ११२ ॥  
 अथ पृथ्वीपतेः पुत्रः, पवित्रस्तेन योगिना । जगदेकमहाबाहुर्जगदे मुदितात्मना ॥ ११३ ॥  
 सन्ति मे शतशो विद्या, निरवघा नृपालज ! । तासामथ यथापात्रं, क्वचित् काश्चिद्विद्योजिताः ॥ ११४ ॥  
 परमद्यापि विद्याऽस्ति, खड्गसिद्धिनिबन्धनम् । ममैका साऽनुरूपस्य, पात्रस्याभावतः स्थिता ॥ ११५ ॥  
 एतस्याः सिद्धविद्यायाः, स्मरणेन रणे नरः । भवेदपि परोरुक्षविपथविजयक्षमः ॥ ११६ ॥  
 यद्यपि प्राप्य यो विद्यां, कयाचिदपि शङ्कया । नियोजयति नान्यत्र, स विद्यावभवात्की ॥ ११७ ॥  
 तथापि तस्याः सत्पात्रं, प्राप्नोति न यदा नरः । तदा श्रेयस्तमो मन्ये, निराज्ञायः किल क्षयः ॥ ११८ ॥  
 ॥ पुनर्म् ॥

असङ्कमितविद्यस्य, मम स्यादधमर्णता । असत्पात्रे तु विन्यासो, विद्याविह्वकारणम् ॥ ११९ ॥  
 आयुश्च स्वरूपमेवैतदितो व्याघ्र इतस्तटी । इति कर्तव्यतामूढमानसो यावदस्म्यहम् ॥ १२० ॥  
 तावद् विधेयमागत्य, स्वयमेव पुरो मम । चिन्तां त्वं वत्स ! मा कार्पासित्यवोचत सादरम् ॥ १२१ ॥  
 अथ प्रातर्गुणग्रामरामणीयकमन्दिरम् । समानेष्यासि सत्पात्रगुप्तं कमपि पूरुषम् ॥ १२२ ॥  
 त्रैलोक्यमण्डनप्राये, तस्मिन् मां पुरुषाद्भुते । सभ्यम् विन्यस्य सन्न्यस्य, शरीरं त्वं सुखी भव ॥ १२३ ॥  
 अथैतया त्वमानीतः, प्रेषितास्त्रिजचेदकात् । प्रतिपद्यस्व तद् विद्यामित्युक्ते सोऽप्यदोऽवदत् ॥ १२४ ॥  
 एतावतैव धन्योऽस्मि, दृष्टवान् यत् तव क्रमौ । तद् विधया किमद्यापि, कृत्यं सद्विद्य । विद्यते ? ॥ १२५ ॥  
 सिद्धिसौघाप्रसोपानं, श्रीवशीकारकारणम् । कल्याणसम्पदावशो, दर्शनं हि महात्मनाम् ॥ १२६ ॥  
 योगीन्द्रोऽप्यत्रवीद् भद्र !, जगद्भद्रङ्करश्रियः । भवन्ति हि भवादृशाः, कल्पवृक्षा इव क्षितौ ॥ १२७ ॥  
 परं तथाऽपि मे विद्यां, गृहाणानुगृहाण माम् । ऋणं गुरोर्मयि च्छिन्दन्नुपकारपरो भव ॥ १२८ ॥  
 इत्युक्त्वा सङ्गसिद्धिं तां, दत्त्वा सत्त्वानुरजितः । योगीन्द्रः प्रापयामास, कुमारं पितुरन्विके ॥ १२९ ॥  
 अथाकस्मान्मृगो दृष्ट्वा, तं समीयातमात्मजम् । नगरं कारयामास, महोत्सवमयं तदा ॥ १३० ॥  
 पृथ्वीनाथेन पूर्वोपामथ प्रस्थात्तुना भाषि । कुमारो राजवदानार्थमार्थतोऽल्यर्थमन्नर्वात् ॥ १३१ ॥  
 गृह्णानि नाहं साम्राज्यं, तात् ! पातकपातकम् । कर्तुमभ्युत्सहे किन्तु, स्वत्सेवामेव केवलम् ॥ १३२ ॥  
 यातस्नातामृतः पद्म्यां, प्रियाः प्रस्वेदविन्दवः । न तु मे स्वद्विमुक्तस्य, गौली मुक्ताफलसजः ॥ १३३ ॥  
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, क्षेमङ्करनरेश्वरः । अर्पयामास साम्राज्यमभिषेकपुरःसरम् ॥ १३४ ॥  
 अथ क्षेमङ्करः क्वाभृद्, दक्षो दीक्षासुपाददे । अभयङ्करनृपालः, पालयामास तु क्षितिम् ॥ १३५ ॥  
 राज्यभारधुरं विश्रुत्, न्यायधर्मधुरन्धरः । अयमानन्दयामास, प्रजा इव निजाः प्रजाः ॥ १३६ ॥  
 तस्य कल्पद्रुमस्येव, सर्वतोऽप्युपकुर्वतः । दिशोऽधिवासयामास, यदाःकुसुमसौरभम् ॥ १३७ ॥  
 अधान्यवाऽप्य भूभर्तुर्धर्मासनमुपेयुषः । सदःसदनमन्धेत्य, प्रतीहारो व्यजिज्ञपत् ॥ १३८ ॥  
 प्रभो ! पुष्पपुरस्वामी, नृसिंहः सिंहविक्रमः । बहिः स्वल्पपरीवारो, देवपादाद् दिदृक्षते ॥ १३९ ॥  
 अथ भूभर्तुरादेशात्, प्रावेक्षयदसौ नृपम् । सोऽप्यासज्जासनासीनः, सप्रश्रयमदोऽवदत् ॥ १४० ॥

१ 'शादयाऽऽगमत् खंता० पाता० ॥ २ फता० पाता० युग्मम् इति नास्ति ॥ ३ 'मागत'  
 खंता० पाता० ॥ ४ 'पातुकम् पाता० ॥

देशैकदेशो देशो वा, पादान्तिकमुपेयुषे । युक्तं यन्नुपपुत्राय, प्रेमपात्राय दीयते ॥ १७२ ॥  
 सकलं राज्यमुत्सृज्य, गात्रमात्रपरिच्छदः । कथं पत्नीजनस्यापि, स्वाननं दर्शयिष्यसि ? ॥ १७३ ॥  
 नृपतिस्तावदेवासि, यावत्तद्विभीरुभङ्गुरा । भङ्गुरायां पुनस्तस्यां, नृपचिर्भवेसि क्षणात् ॥ १७४ ॥  
 उद्यते निधनावस्थो, नरः स्कन्धेन वन्मुभिः । त्यज्यते निर्धनावस्थाः, सोदैरैरपि दूरतः ॥ १७५ ॥  
 आश्रितस्य श्रिया पुंसः, स्युर्यै लोकगुणा गुणाः । त एव तद्विमुक्तस्य, जगदुद्वेगहेतवः ॥ १७६ ॥  
 अम्पधादथ भूमीन्दुस्त्वं लोकोचितमुचिवान् । तस्त्वस्पृशा दशा किन्तु, सचिवोच्चैर्विवेचय ॥ १७७ ॥  
 श्रियो वा स्वस्य वा नाशो, येनावश्यं विनश्यते । धीसम्बन्धे युषाः स्थैर्यवृद्धिं वध्नन्तु तत्र किम् ? ॥ १७८ ॥  
 अहमस्याः पतिः सेयं, ममैवेत्यभिमानिनः । भुवा भोगार्थिनः के वा, वेद्ययेव न वञ्चिताः ? ॥ १७९ ॥  
 पत्रपात्रीव धात्रीयं, भुक्त्वा त्यक्त्वा महात्मभिः । विगृह्य गृह्यते लुब्धैः, कुकुरैरिव ठकुरैः ॥ १८० ॥  
 यः श्रियं सुकृतक्रीडी, सुपात्रे नैव निक्षिपेत् । विदुषोऽप्यस्य सोत्कर्षा, कर्षुकादपि भूर्लता ॥ १८१ ॥  
 वर्धयेद्धान्यबीजं हि, क्षेत्रे निक्षिप्य कर्षुकः । निधाय न पुनर्गहे, मूलनाशं विनाशयेत् ॥ १८२ ॥  
 पुंसस्तस्य वटस्येव, विटस्येव च वैभवम् । निःश्वस्य गम्यते यस्मादकृतार्थः फलार्थिभिः ॥ १८३ ॥  
 भाग्यैरावर्जितैर्लेक्ष्मीत्यक्ताऽप्यभ्येति वेदमनि । गृहादपि बहिर्याति, तैरनावर्जितैः पुनः ॥ १८४ ॥  
 राज्यभूमौल्लो मूल, श्रीवशीकारकार्मणम् । भाग्यमावर्जयन्तं मां, तन्मन्त्रिन् ! मा निवारय ॥ १८५ ॥  
 मतिबोधेति मन्त्रीशं, धात्रीशो<sup>२</sup> मेघवाहनम् । भद्रपीठे प्रतिष्ठाप्य, प्रसभादभ्यषिञ्चत ॥ १८६ ॥  
 तस्मै राज्यश्रियं यच्छन्, धन्यां कन्यामिवात्मनः । देशं कोशं च सैन्यं च, सर्वमूर्षीपतिर्ददौ ॥ १८७ ॥  
 अभयङ्करदेवस्य, लोकनेकाग्रमानसः । आरादाराधयामास, सुतवन्मेघवाहनः ॥ १८८ ॥  
 अथाऽभयङ्करक्षमापस्तमापृच्छद्य बलादपि । कृतानुगमनान् पौरा-ऽमात्यादीन् वित्तिवर्त्य च ॥ १८९ ॥  
 विहाय वाहनश्रेणिमपि विश्रायितां स्वयम् । सत्पात्रवत्सर्वस्वमात्मानमनुभोदयन् ॥ १९० ॥  
 एकोऽप्यद्भुतमाहात्म्यान्, परिवारैरिवावृतः । पाणौ कृपाणं विभ्राणः, प्रतस्थे तीर्थेकौतुकी ॥ १९१ ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥  
 यागिन्यामन्यदा धीमानन्तःकान्तारगह्वरम् । शुभाव करुणध्वानमध्वानमतिलङ्घयन् ॥ १९२ ॥  
 ध्वनेस्तस्यानुसारेण, कल्पाश्चित्चेतनः । स विवेश विशामीशः, सत्वरं गिरिगह्वरम् ॥ १९३ ॥  
 वस्मिन् सुस्तुहागर्भेऽप्यारितविलोचनः । अपश्यन्मण्डल कुण्डमज्ज्वलज्वलनोज्ज्वलम् ॥ १९४ ॥  
 तदन्तिकनिपण्णां च, वनितां नवयौवनाम् । शापादिव दिवः सस्तां, पुरन्दरपुरश्रियम् ॥ १९५ ॥  
 जानुयुगमान्तरन्यस्तव्यस्तालकमुखांभुजाम् । भय-शोकातिरेकेण, तनुकृततनुपुत्तिम् ॥ १९६ ॥  
 योगिनोऽतस्तद्रेण, चीक्षिता क्रूरचक्षुषा । तन्मिव निद्रामर्तुः, सैहिकेयकटाक्षिताम् ॥ १९७ ॥  
 करपीरस्रजा रक्तचन्दनेन च चर्चिताम् । असौ विलोकयामास, विलपन्तीमिदं मुहुः ॥ १९८ ॥  
 ॥ कलापकम् ॥  
 दूरात्मनो मुखादस्य, निषादस्य हठादपि । योऽपकर्षति मां तेन, किमु शून्या जगत्प्रयी ? ॥ १९९ ॥  
 अहो ! मे मन्दभाग्याया, धर्मः स भगवानथम् । जगत्त्राणप्रधीपोऽपि, विपरीतो धिचरति ॥ २०० ॥

प्रणिपत्य क्रमौ कर्मसाक्षिन्नभ्यर्थये मुहुः । जगच्चक्षुरसि ज्ञाता, तन्मे कश्चिद् विलोकताम् ॥ २०१ ॥  
 अथ विश्वोपकारैकदीक्षितः क्षितिविहङ्गमः । निखिसं धृतनिखिसं, योगीन्द्रमिदमन्नवीत् ॥ २०२ ॥  
 महात्मन्नद्रुतस्फूर्तिरिय मूर्तिस्त्वोर्जिता । राम्राज्यलक्षणैरैतैर्न द्रूते योगिमात्रताम् ॥ २०३ ॥  
 इदं लोकद्वयापस्यं, कर्म धर्मविदावर । न शक्यं वक्तुमप्युचैस्तत् किमर्थं त्वयाऽर्थते ॥ २०४ ॥  
 सन्तो ह्यपथपान्थानां, परेषा पथदेशकाः । आत्मनैव कथङ्कार, प्रथयन्त्यपथे पद ॥ २०५ ॥  
 तदस्या ननु योगीन्द्र !, जीवितव्यप्रदानतः । अस्तिधेर्मे समेतस्य, कर्तुमातिथ्यमर्हसि ॥ २०६ ॥  
 अथ कन्याशिरोदेशाद्, विनिवर्तितया दृशा । पश्यन् नरेन्द्र योगीन्द्र !, ग्राह साहसिकाग्रणीः ॥ २०७ ॥  
 जगत्त्रयपवित्रेणै, सच्चरित्रेण चासुता । श्रीपुषा वपुषा च त्व, चक्रवर्तीव लक्ष्यसे ॥ २०८ ॥  
 तन्ममास्मिन्नकृत्येऽपि, प्रवृत्तेः शृणु कारणम् । विश्वासभाजनं कस्य, भवन्ति न भवादृशाः ! ॥ २०९ ॥  
 तुङ्गशृङ्गसमूहेन, नमः कवल्यज्जिव । अस्ति विस्तारविद्याव्यो, वैताद्व्य इति पर्वत ॥ २१० ॥  
 तत्राहमुचरथेणौ, विद्याधरपतेः सुतः । कुलक्रमागता विद्यामद्भुतामपराजिताम् ॥ २११ ॥  
 आराधयितुमारैरे, तथा तद्द्वानमानसः । दिनेष्वैपरिपूर्णेपु, साक्षादेवा यथाऽभवत् ॥ २१२ ॥ युग्मम् ॥  
 अभाषिष्ट च तुष्टाऽस्मि, वस । त्वसेवयाऽनया । मदाज्ञया पुनः सेवासुतरा कर्तुमर्हसि ॥ २१३ ॥  
 द्वात्रिंशत्क्षणां नारीं, नरं वाऽद्भुतविक्रमम् । हुत्वाऽमिकुण्डे त्वं वस !, परेष्यं वृणुया वरम् ॥ २१४ ॥  
 अथैतदन्यथाकारं, करिष्यसि वचो मम । स्फुटिष्यति ततस्तूर्णै, मूर्धां तव सहस्रथा ॥ २१५ ॥  
 अन्तर्हितायां चैतस्यां, तदर्थं प्रथिवीमटन् । दृष्ट्वा सिद्धपुराधीशसुतामेतामिहानयम् ॥ २१६ ॥  
 तन्महारत्मस्त्वेतस्याः, प्राणत्राणपरायणः । सिद्धैर्मम परार्थैकनिम्न । किं यासि विन्नताम् ! ॥ २१७ ॥  
 अस्या विवेकिनेकस्या, जीवितं ते समीहितम् । मृतधार्त्री परित्रातुर्न पुनर्नृपतेर्मम ॥ २१८ ॥  
 मुचि स्यात्प्रथो वाचमथोवाच धराधवः । भद्र ! क्षुद्रविद्या गच्छस्यध्वन्ध्वन्वता कुत ! ॥ २१९ ॥  
 परेषां पोष्यमात्मानं, सर्वे कुर्वन्ति जन्तवः । जगदप्यात्मनः पोष्यं, कश्चित् कुरुते पुमान् ॥ २२० ॥  
 निर्मथ्य धर्ममत्यर्थमर्थेनावर्जयन्ति ये । द्रुम समूलसुन्मूल्य, फलानि कलयन्ति ते ॥ २२१ ॥  
 किञ्च दृष्टं श्रुतं वाऽपि, स्त्रीवधाद् देवतार्चनम् ! । तन्मन्ये वधितोऽसि त्वं, छलाद् देवतया तथा ॥ २२२ ॥  
 अथ देव्या वचस्तथ्यं, तथाप्येषा त्रिमुच्यताम् । हुत्वा मदीय मूर्दानं, भव पूर्णमनोरथः ॥ २२३ ॥  
 एवं च कुर्येता स्वस्य, कन्यानाथ गतु त्वया । परार्थसिद्धिद्वन्द्वभय, ममाप्युपहृतं भवेत् ॥ २२४ ॥  
 तिरं झुत्वेति गम्भीराममयङ्करमश्रुजः । योगीन्द्रवदद् दन्तश्रुतिबोधितदिभ्युसः ॥ २२५ ॥  
 अपाहृतगुणाधारस्त्रवाकारोऽयमद्भुत । ग्राह साहसिकमर्जीमवज्ञातवृहस्पतिम् ॥ २२६ ॥  
 सौभाग्य-भाग्ययोगेहं, देहं त्वन्याथंस्तुजन् । स्वार्थाद् भ्रष्टोऽसि दूरेण, म्याथेग्रंथो हि मूर्धता ॥ २२७ ॥  
 यदि चात्मच्ययैनेतां, वनिता त्रातुमिच्छसि । ततः सकर्ण ! स्वर्णेन, केतु रीति समीहसे ॥ २२८ ॥  
 भूपति. ग्राह भो मित्र !, तव स्नेहोचितवचः । अन्य. कोऽपि पुन. स्वार्थं, परमार्थविदा मत. ॥ २२९ ॥  
 दानं धनं क्षमा द्यच्छ्रुतिर्गुरुसन्नति । स्वार्थः परार्थनिष्पत्तिर्भेने लोकोत्तरैरैः ॥ २३० ॥

१ 'पोचिता' यता० ॥ २ 'ण, सुचरि' कता० । 'ण सचरि' यता० ॥ ३ 'नेपु परि'  
 यता० यता० ॥ ४ 'मिनामि' यता० यता० ॥ ५ 'त्रीपरि' यता० ॥ ६ 'मनाथ' यता० ॥

किञ्च प्राप्नुयकाराय, प्रायः कायः क्षमो न चेत् । तदनेनाधमर्जेन, पोषितेनाधनेन किञ्च ॥ २३१ ॥  
 बहुविधः कृतज्ञोऽयं, मुधैव यदि यास्यति । कायः परार्थे पुण्याय, किं न विक्रीयते ततः ॥ २३२ ॥  
 देवस्य वक्ष्यः कायोऽयमवश्यं तेन गृह्यते । यद्वर्जितं ततः पुण्यमवैगुण्यं तदात्मनः ॥ २३३ ॥  
 वयस्य । यदि मे सत्यं, हिताय विहितारः । तत् पवित्रः कृपाणोऽयं, पाषाणो मम समर्प्यताम् ॥ २३४ ॥  
 विद्याधरकुमारोऽथ, योगिवेषधरोऽब्रवीत् । देव्या वचसि नैवास्ति, महात्मन् ! मम संशयः ॥ २३५ ॥  
 प्राप्नान् जगत्त्रयत्राणप्रवीणान् मोक्षुमुत्सुकः । स्त्रीमात्रस्य कृते राजन् !, जाने मूढोऽसि सर्वथा ॥ २३६ ॥  
 ग्रहिलो महिलत्राणकृदाग्रहपरिग्रही । नाहं त्वमिव तद् नृप !, कृपाणं न तवाप्ये ॥ २३७ ॥  
 पृथ्वीनाथोऽन्यनापिष्ट, सभाशिष्टमिदं वचः । निर्विचारं विचारज्ञ !, त्वद्वचः प्रतिभाति मे ॥ २३८ ॥  
 क्षत्रियो हि क्षतात् श्रान्ता, प्राज्ञोऽत्यन्तार्थनामताम् । क्षत्रियस्याङ्गजत्वेन, मल एवान्यथा भवेत् ॥ २३९ ॥  
 तदहं युवयोस्त्राणकृते कायमयं त्यजन् । अर्जयैश्च यशोदेहं, श्लाघतं ग्रहिलः कथम् ? ॥ २४० ॥  
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, करादाच्छिद्य भूपतिः । अन्तकभ्रकुटीभीमं, खड्गमव्यग्रमग्रहीत् ॥ २४१ ॥  
 उपकारिणमासाद्य, खड्गं ब्रह्मस्पृशा दृशा । वीक्षाम्बुके सुधावर्षैः, स नृपः सपयन्निव ॥ २४२ ॥  
 अथ निखिंशदुर्दर्शः, स्मेरद्वदनपङ्कजः । मीपणो रमणीयश्च, तदा राजा रराज सः ॥ २४३ ॥  
 अथ व्यापारयामास, कृपाणं पाणिना नृपः । सादरं मुदितो मौलिकमले कमलेश्चणः ॥ २४४ ॥  
 दरिद्र इव सम्प्राप्य, परमानं सुदुर्लभम् । गुमुदे स तदा स्फुन्धे, लब्ध्वा खड्गस्य सङ्गमम् ॥ २४५ ॥  
 रोमाङ्कुरभैरूद्धमुद्धुरैः स तदा नभो । अभ्युत्थानार्थमत्यर्थं, खड्गायेव समुत्थितैः ॥ २४६ ॥  
 अथाकस्माद् द्विपच्छेददक्षिणोऽपि न दक्षिणः । बाहुर्वभूव भूमर्तुः, खड्गव्यापारणक्षमः ॥ २४७ ॥  
 बाहुत्तम्भेन तेनोच्चैरन्तःसन्तापयान् नृपः । मन्त्रान्निग्रहमापन्नः, पन्नगेन्द्र इवाभवत् ॥ २४८ ॥  
 अथ यावदयं धीरः, कृपाणं वामपाणिना । अग्रहीत् साहसोत्साहधुरीणो धरणीधरः ॥ २४९ ॥  
 वर्षणोत्थामिदुर्द्धरैः, कण्ठे दम्भोलिसन्निभे । भजेऽसिः कुण्ठतां तावन्मदनेनैव निर्मितः ॥ २५० ॥

॥ युगम् ॥

अथ यावच्छिरश्छेतुं, स्वेन स्वमयमक्षमः । तदर्थं प्रार्थयामास, योगिने जगतीपतिः ॥ २५१ ॥  
 जीर्णमूल्हुवत् तावद्, वातेन क्रूरकमणा । शठात्मा स महीपीठे, योगीन्द्रः पुरतोऽपतत् ॥ २५२ ॥

॥ युगम् ॥

पृथ्वीनाथोऽप्यथाकस्मात्, किञ्चिन्मूर्च्छितचेतनः । अश्रुणोद् दिव्यनारीणां, हाहाकारं नमस्त्रले ॥ २५३ ॥  
 लब्धसंज्ञश्च वर्षन्ती, पीयूषं स्वकमण्डलोः । स्कारतारोत्करेणैव, मुक्ताहारेण हारिणीम् ॥ २५४ ॥  
 चन्द्रोज्ज्वलमुखीं स्वच्छचन्द्रनस्यन्दतुन्दराम् । सेवागतामिः स्वस्त्रीभिश्चकोरीभिरिवावृताम् ॥ २५५ ॥  
 नेत्रनीलोपलानन्दमन्दिरं सुन्दराकृतिम् । ददर्श पुरतो देवीं, ज्योत्स्नामिव शरीरिणीम् ॥ २५६ ॥

॥ विशेषकम् ॥

अथो जगाद सा देवी, सैवाहमपराजिता । वस ! त्वस्तादसेनाऽऽशु, तुष्टाऽसि म वृणु वाञ्छितम् ॥ २५७ ॥  
 अथ प्रणम्य ता राजा, रम्यतामधिकं दधत् । जगाद देवि ! मे श्रेयस्तरुच फलेग्रहिः ॥ २५८ ॥  
 यतस्त्वं मम तुष्टाऽसि, शिरश्छेदार्थमर्थिनः । तदिदं प्रार्थये मातः !, प्रसादः क्रियतां मयि ॥ २५९ ॥

वाहुस्तम्भे तथा स्तम्भं, निशुम्भय भयापहे । शिरश्छेतुमलम्पुण्यथाऽयं जायते क्षणात् ॥ २६० ॥  
 एवं प्रतिज्ञानिवाहवतरक्षणतो गम । उपकारो महान् देवि !, भवेदेव न संशयः ॥ २६१ ॥  
 गम कार्यं न राज्येन, न धनैर्न कपूजनैः । यदि तुष्टाऽसि सत्येन, तदिदं क्रियतां त्वया ॥ २६२ ॥  
 नैवं चेत् कर्तुमुत्साहो, मत्साहसवशादथ । योगिनोऽस्य ततः स्पष्टमिष्टसिद्धिर्विधीयताम् ॥ २६३ ॥  
 अथ देवी पुनः प्राह, नाहमस्य दुरात्मनः । प्राणानपि भयच्छानि, दूरेऽमीष्टार्थसाधनम् ॥ २६४ ॥  
 अयं हि जगतीनाथ !, स्त्रीवधास्मभपातकी । भवाहशा वधादात्मसिद्धिं दुष्टः समीहते ॥ २६५ ॥  
 एतस्य सत्त्वपर्यन्तपरीक्षायां मया पुरा । अकृत्यमिदमादिष्टमपूर्णे पूर्वंकर्मणि ॥ २६६ ॥  
 वत्स ! तत् सर्वमुत्सृज्य, मन्त्रानुष्ठानमुच्यते । वञ्चितोऽयं मया लोमानिष्टं कर्म निर्मे ॥ २६७ ॥  
 अभीरोरस्य पापेषु, लोकद्वयविरोधिनः । हीनसत्त्वस्य तत्त्वज्ञ !, कुतः सिद्धिर्भवेत्तसौ ! ॥ २६८ ॥  
 पुंसः पश्चात्करस्येव, क्षीणसत्त्वान्युजस्थितेः । धीर्वशं कथमायातु, अमरीच चलाचला ! ॥ २६९ ॥  
 दुष्टात्मनस्तदेतस्य, हेतवे त्वं महीपते । रत्नगर्भामिनामात्मशक्त्यां नो कर्तुमर्हसि ॥ २७० ॥  
 अथापि क्रियतानेवं, परोपकृतिकर्मठ ! । यदि स्यादुपकारोऽस्य, कश्चिद् दुश्चरिताम्बुधेः ॥ २७१ ॥  
 निवृत्तायामथैतस्यां, रेजे भूपतिभारती । सत्क्रियानन्तरं कान्ता, सात्त्विकस्याऽऽव्यतिर्यया ॥ २७२ ॥  
 यदेव देवि ! साध्येऽर्थे, निषेधाय त्वयोच्यते । तदेव प्रत्युत्तार्यै, प्रवृत्तिं प्रति कारणम् ॥ २७३ ॥  
 ततस्त्वं मां शिरश्छेदप्रतिज्ञापूर्णाद्यतम् । निवारयन्ती तुष्टाऽसि, कष्टं रूढाऽसि तत्त्वतः ॥ २७४ ॥  
 प्रसादसादरं मातः !, प्रतिज्ञाकार्यवारणात् । विप्रत्या मे यदोदेहं, किं ते सम्प्रति साम्प्रतम् ! ॥ २७५ ॥  
 यदि भगवन्प्रतिज्ञाऽपि, जीवलोकेऽत्र जीवति । वद त्वेवि ! को नाम, मृत इत्यभिधीयताम् ! ॥ २७६ ॥  
 ततस्त्वं यदि तुष्टाऽसि, तत् प्रमादि यथाऽऽगतम् । शिरश्छेदाक्षमोऽप्येव, विद्यान्वयो यथा स्वयम् ॥ २७७ ॥  
 इत्युक्त्वैव समुत्सवी, क्षम्यार्थं स विभावसौ । नहि सत्त्ववतां किञ्चिदशक्यं प्रतिभासते ॥ २७८ ॥  
 दृष्ट्वा सिंहपुराधीशसुताऽप्येतं तयोपतम् । अन्तःस्रगातसङ्घातं, प्रथिव्यामपतत् तदा ॥ २७९ ॥  
 बलदथ सनाहृष्य, रभसादपराजिता । भायते स्म मुदा स्मेरवदना मेदिनीपतिम् ॥ २८० ॥  
 साहसं वत्स ! मा कार्षीरहं तुष्टाऽसि सर्वथा । तवोपरोधात् पर्यायं, जीवितं लभिमहोऽभवत् ॥ २८१ ॥  
 इत्युक्त्वा योगिनमस्य, जीवितव्यमिवाब्रुवत् । शयप्रयाये शरिरेऽन्तश्चिक्षेपाम्भः कमण्डलोः ॥ २८२ ॥  
 कुमारीमपि तापेवमभिविच्योऽपराजिता । स्वयमुज्जीवयामास, पनलेसाठतामिव ॥ २८३ ॥  
 अथ जीवन्तमालोक्ष्य, कुमारी धरणीषवम् । विमर्शो-पिस्मयस्मेरा, मुमुदे कुमुदेक्षणा ॥ २८४ ॥  
 अन्तश्चित्तं प्रविष्टोऽथ, तदा तन्मा स्तेरिव । लोकोत्सृणुणः सोऽयं, पतिः सङ्घस्त्रोऽभवत् ॥ २८५ ॥  
 तदा दग्धे धराधीशमनोऽपहरणार्थिनः । तस्या विलोकितं सावि, सावित्र्यं चित्तजननः ॥ २८६ ॥  
 भवोचत पुनर्देवी, नरेन्द्रमपराजिता । तवोपरोधात् तुष्टाऽऽ, महारक्तस्य योगिनः ॥ २८७ ॥  
 सत्त्वरात्माम्बुधेस्य, दर्शनायैव कारुण्यं । कर्मसाक्षी तयाऽऽजोहत्, मार्वीनाचरत्सूक्तिदाम् ॥ २८८ ॥  
 भवान्तरेऽभवद् भूतिनि-स्थानस्वनमामलः । दिव्युक्षिम्भरित्पुर्णः, कोऽपि कोमाहो न हान् ॥ २८९ ॥  
 वदसांत्वानुसारेण, चतुर्भुजं क्षिपन्नयम् । क्षोपिनाथः क्षणेनाथ, धृतां कृतिनाथः ॥ २९० ॥  
 किमेतदिति विन्नेरश्लोचनमथो नृपम् । तैव्यादसनादुपागत्य, कश्चित्सा न्यमिदम् ॥ २९१ ॥



अस्मद्भर्तुरिदं सैन्यमरिकेशरिभूजुजः । स्वामिशून्यं प्रभावस्मिन्नपुत्रे त्रिदिवं गते	॥ २९२ ॥
आराध्य विधिवद् गोत्रदेवतामपराजिताम् । ततस्तदुपदेशेन, भवन्तमुपतिष्ठते ॥ २९३ ॥ युगम् ॥	॥ २९३ ॥
राज्यश्रियस्तदेतस्या, भव त्वं वल्लभो विभो । रम्याऽपि हि श्रियं धत्ते, न विनेन्दुं कुमुद्वती ॥ २९४ ॥	॥ २९४ ॥
प्रज्ञालोकाभिधानस्य, मन्त्रिणः क्रमिकस्य मे । अभ्यर्थेनामिमां नाथ !, नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ २९५ ॥	॥ २९५ ॥
अथो निकटवर्तिन्या, स्वय देवतया तथा । अभ्यपिच्यत राजेन्दुर्निवेश्य कनकासने ॥ २९६ ॥	॥ २९६ ॥
तस्योत्तमाङ्गे शुशुभे, सितमातपवारणम् । पूर्वक्षोणिभूतः शृङ्गे, सिताशोरिव मण्डलम् ॥ २९७ ॥	॥ २९७ ॥
कुमारीमपि तामस्मै, मन्त्रलखानपूर्वकम् । दत्त्वा देवी क्षितीसाय, क्षणेनाथ तिरोदधे ॥ २९८ ॥	॥ २९८ ॥
अथाऽरिकेशरिक्स्मापपुरं लक्ष्मीपुराभिधम् । तथा वनितया साकं, प्रविवेश विशांपतिः ॥ २९९ ॥	॥ २९९ ॥
तल्लक्ष्मीपुरसाम्राज्यमभ्युपेत्याऽभयङ्करः । पाशोद इव पाशोधिपाशः पृथ्वीमर्तपयत् ॥ ३०० ॥	॥ ३०० ॥
ततः सिंहपुराधीशः, स्वयमेव प्रमोदवान् । तामनङ्गवर्ती पुत्री, भूभुजा पर्यणीनयत् ॥ ३०१ ॥	॥ ३०१ ॥
भूचराः खेचराश्चान्ये, कन्यादिभिरुपायनैः । भक्तिपद्मीभयचिदास्त भूभुजमपुपुजन् ॥ ३०२ ॥	॥ ३०२ ॥
विद्याधरेश्वरः सोऽपि, देवतादत्तवैभवं । सोऽपि पुष्पपुराधीशः, स चापि घनबाह्वनः ॥ ३०३ ॥	॥ ३०३ ॥
नृपं परेऽपि सामन्ताः, समन्तादेत्य सम्मदात् । रत्न-वाजि-गजर्षाभ्यैः, प्राभृतैरुपतस्थिरे ॥ ३०४ ॥	॥ ३०४ ॥
	॥ युगम् ॥
अन्यदा वन्यदावाग्निप्रतापस्यास्य भूभुजः । चक्रमायुधशालायामाचिरासीत् सुदुःसहम् ॥ ३०५ ॥	॥ ३०५ ॥
चक्रस्यास्य प्रभावेण, द्विगुणीकृततेजसा । अभयङ्करभूषेन, पद्वत्खण्डा साधिता सही ॥ ३०६ ॥	॥ ३०६ ॥
न नाम भूभुतामेव, सार्वभौमपदं नृपः । महात्मनामपि प्राप, गुणैर्लोकोत्तरैरयम् ॥ ३०७ ॥	॥ ३०७ ॥
अथ क्रमेण सम्प्राप्य, व्रतसाम्राज्यसम्पदम् । पदं लोकोत्तरं लब्ध्वा, चक्रवर्चभयङ्करः ॥ ३०८ ॥	॥ ३०८ ॥
सार्ववाह ! श्रियो मूलमालवालं यशस्तरोः । प्रत परोपकाराख्य, मुनयस्तदिदं विदुः ॥ ३०९ ॥	॥ ३०९ ॥
न शोच्यस्तत्त्वयाऽऽप्यात्मा, पाप इत्यमलशय । उपकारपरा बुद्धिः, शुद्धा व्रते तवायतिम् ॥ ३१० ॥	॥ ३१० ॥
उपयोगः परं कश्चिद्, यन्नास्मचोऽभवत् तव । सार्ववाह ! क्रियाहीनं, तन्मनोऽतिदुनोति नः ॥ ३११ ॥	॥ ३११ ॥
तन्महात्मैस्तवात्यर्थे, सर्वथाऽप्युपकुर्वतः । तत्त्वोपदेशमात्रेण, वयमप्युपकुर्महे ॥ ३१२ ॥	॥ ३१२ ॥
संसारे जन्तवः सन्ति, मिथ्यास्त्रमयनिद्रया । हिता-ऽहितमजानन्तो, जीवन्तोऽपि मृता इव ॥ ३१३ ॥	॥ ३१३ ॥
मिथ्यात्वतटिनीपूरप्लावितः सर्वथा जनः । रयाद्बुस्तरससारपारावारे पतत्वयम् ॥ ३१४ ॥	॥ ३१४ ॥
तन्मिथ्यास्त्रनयं ध्वान्तं, सद्गतिसंस्तरक्षमम् । जिघासता जनेनोच्चैः, सेव्यः सम्यक्त्वभास्करः ॥ ३१५ ॥	॥ ३१५ ॥
स्मरे सम्यक्त्वचर्येण, निर्गदगुणगौरवम् । उचसयति मुक्तिश्रीरजस्र पद्मज्जनम् ॥ ३१६ ॥	॥ ३१६ ॥
सम्यक्त्वकौमुदीस्वादचक्रोरणां शरीरिणाम् । पुरोवर्तिनि मिथ्यात्वविपे दृष्टिर्वरज्यते ॥ ३१७ ॥	॥ ३१७ ॥
रागादिविजयी देवः, सघरित्रगुरुर्गुरुः । प्राणित्राणप्रधानश्च, धर्मः सम्यक्त्वमुच्यते ॥ ३१८ ॥	॥ ३१८ ॥
तद् तवायमलङ्कारो, युज्यते पुरुषोत्तम । आधातु हृदये श्रीमत्सम्यक्त्व कौस्तुभः शुभः ॥ ३१९ ॥	॥ ३१९ ॥
ऊचे धनोऽथ मगवन् !, प्रतिपन्नमिदं मया । नहि श्रियं समायान्ती, पदेन प्रेरयेद्दुःखः ॥ ३२० ॥	॥ ३२० ॥
गुरुतथ ननरुह्य, प्रीतः सम्यक्त्वसम्पदा । ता क्षपा क्षपयामास, निजावासं गतो धनः ॥ ३२१ ॥	॥ ३२१ ॥

मगेऽथ माणिभद्रेण, विश्वः सुहृदा धनः । इय प्रापुडतिक्रान्ता, निदोवोद्भासिभास्करा ॥ ३२२ ॥  
 विमुक्तं धनुर्निद्रेण, गृहीतं वसुधाधिपैः । नभस्त्यक्तं धनैः क्लृप्तं, जिगीषुवलघुलिभिः ॥ ३२३ ॥  
 कालेऽत्र प्रसरन्त्युच्चैर्व्यवसायिमनोरथाः । प्रभो ! प्रतिदिशं प्रौढाः, सहस्रांशोरिवाशवः ॥ ३२४ ॥  
 एतदाकर्ण्य सार्थेशः, समुल्लुग्याटनीमिमाम् । गुरुणां गौरवं कुर्वन्, वसन्तपुरनाययौ ॥ ३२५ ॥  
 तत्र भूपतिसत्कारद्विगुणोत्साहितो धनः । विक्रीय स्वीयभाण्डानि, प्रतिभाण्डान्युपाददे ॥ ३२६ ॥  
 तत्र स्थितमथापृच्छय, धर्मघोषमुनीधरम् । क्षितिप्रतिष्ठितं प्राप, कृतार्थः सार्थपः पुरम् ॥ ३२७ ॥  
 अथ कालेन पूर्णागुरुत्तरेषु कुरुव्ययम् । कल्पदृष्टपूर्णसङ्कल्पो, जगिमवान् युगधर्मताम् ॥ ३२८ ॥  
 ततश्च प्रथमे कल्पे, भूत्वाऽतो भासुरः सुरः । अपरेषु विदेहेषु, विजये गन्धिलाभिषे ॥ ३२९ ॥  
 वैताड्यशैले गन्धारदेशे गन्धसमुद्रके । पुरे शतचलक्ष्माभृत्युवो विद्याधरान्वये ॥ ३३० ॥  
 चन्द्रकान्ताहसम्भूतो, अजे नाम्ना महाबलः । अज्ञावगणितानज्ञः, शृङ्गार इव मूर्तिमान् ॥ ३३१ ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥

राज्यं महाबलायाथ, दत्त्वा शतवलो नृपः । दीक्षा गृहीत्वा कृत्वा च, तपासि दिवमासदत् ॥ ३३२ ॥  
 अथो महाबलः क्षमासृद्, यौवनोन्माददुर्धरः । अज्ञातधर्मा कर्माणि, निर्ममे स यथारुचि ॥ ३३३ ॥  
 महाबलमहीपालमन्यदा सदसि स्थितम् । निर्भरस्त्रीतसञ्जीतरसनिर्मममानसम् ॥ ३३४ ॥  
 मन्त्रीशो धर्मतत्त्वज्ञः, स्वयम्युद्धोऽभिधानतः । वैराग्यवासनाविष्टमनापिष्ट विशिष्टधीः ॥ ३३५ ॥ युगम् ॥  
 अस्तु स्वादुफलश्रीकः, कदलीद्वुरिवैकदा । विनैक पुण्यवीजं तु, जन्तुरुच्छेदसृच्छति ॥ ३३६ ॥  
 तत् तवापि श्रिया मूलं, त्यक्त्वा धर्मं कुलधर्मौ ! । इत्थं न विपयग्रामो, भोक्तु तत्त्वज्ञ ! युज्यते ॥ ३३७ ॥

अभधाद् भूपतिर्निन्नन् !, किमप्रस्तुतमुच्यते ? ।

उवाच सचिवः स्वामिन् !, श्रूयतामत्र कारणम् ॥ ३३८ ॥

शुचिभिः सचिवैः स्वामिन् !, कुशलोदककर्कशम् । अपस्तुतमपि प्रावो, हित वाच्य हितैपिभिः ॥ ३३९ ॥  
 यदद्य नन्दनोधाने, ज्ञानातिशयशालिनौ । भवदायुर्मया पृष्टौ, चारणौ वाचमूचतु ॥ ३४० ॥  
 नासमात्र भवद्भर्तुरायुः शोपमिति प्रभो ! । विश्व ! विश्वप्यसे वादमतस्त्वमिति मा सुहः ॥ ३४१ ॥  
 ऊचे महाबलः साधु, साधुवृद्धिवृहस्पते ! । स्वयम्युद्ध ! गुरुस्त्वं मे, त्व मन्त्री त्वं च बान्धवः ॥ ३४२ ॥  
 यदित्य पातकान्मोषिपातुक्तं प्रति सम्प्रति । मामन्धमिव निर्वन्धाद्, मुजालम्ब प्रयच्छसि ॥ ३४३ ॥  
 परं समीपमापन्नं, मृत्यो कृत्यं करोमि किम् ? । मुद्भिं दत्तपदे शत्रौ, विक्रमः कमता कुतः ? ॥ ३४४ ॥  
 ममज्या दिनमप्येकं, प्राप्यानन्यमना जनः । मोक्ष यदपि नाप्नोति, कामं वैमानिको भवेत् ॥ ३४५ ॥  
 इत्यमात्योपदेशेन, महाबलमहीपतिः । अग्राह दीक्षामाचार्यसमीपमुपजगिमवान् ॥ ३४६ ॥ युगम् ॥  
 असावनशनं कृत्वा, दिग्द्वारविशति ततः । ईशानकरूपे देवोऽभूद्, विमाने श्रीप्रभाभिषे ॥ ३४७ ॥  
 नाम्नाऽथ ललितार्हस्य, तत्र वैपयिक सुखम् । मुजानस्यान्यदाऽच्छोष्ट, मिया तस्य स्वयम्प्रभा ॥ ३४८ ॥  
 हा प्रिये ! देहि मे वाच, प्रलपन्तित्यथोदित । स्वसानानिकदेवेन, सौहार्दाद् दृष्टधर्मणा ॥ ३४९ ॥  
 यः पुरा मित्र ! मन्त्रीश, स्वयम्युद्धस्तवाभवत् । सोऽह तव वियोगेन, ममज्यैनाश्रित श्रियम् ॥ ३५० ॥

१ °प्यसौ सता० पाता० ॥ २ °रुर्फातिस' कता० ॥ ३ °मिहु' पाता० घटा० ॥

४ दिनान् द्वा' यताव० ॥ ५ ददवर्मणा यता० पाता० ॥

अहं एषि तत् स्नेहाद्, विज्ञायावधिनाऽपुना । पुन स्वयम्प्रभोगमन्या, भाविनी कथयामि ते ॥ ३५१ ॥  
 बभूव धातुफ्रीसण्डप्राग्भिदेहैरुमण्डने । नागिलाख्यो गृहपतिर्नन्दिप्राग्मेऽतिदुर्गत ॥ ३५२ ॥  
 तस्य नागश्रिया पत्न्या, पुत्रीपदकादनन्तरम् । सुताऽभून्मर्त्यलोकेऽपि, नरकश्चमेव सप्तमी ॥ ३५३ ॥  
 पतस्या जातमात्रायाममात्रोद्दिनमानस । नगरान्निर्गाद् दूर, विरागाद्यागिलः किल ॥ ३५४ ॥  
 दुर्भगत्वेन पुन्यास्तु, नाम्नोऽप्यकरणार्थम् । निर्नामिरेत्यभूत् तस्या, प्रसिद्धिर्जनिता जनै ॥ ३५५ ॥  
 सा वद्विष्णु कणेणाथ, सम वारिष्यकर्मणा । अगमद् दारुभारार्थं, नभस्तिरुकरुपवन्ते ॥ ३५६ ॥  
 युगान्धरमुनि तत्र, सुराऽसुरनगस्कृतम् । दृष्ट्वा नत्वाऽथ तद्वयाख्या, श्रुत्वा संवेगतो जगौ ॥ ३५७ ॥

दु स्तिन सन्ति मूयासो, भवेऽस्मिन् भगवन् । जना ।

मत्तस्तु मन्दभाग्याया, कोऽपि दु खाधिकोऽस्ति किम् ? ॥ ३५८ ॥

अथो युगान्धरः प्राह, केवलज्ञानभास्कर । वत्से ! धत्से मुधा दु स्याद्वैतवैतण्डिक मन ॥ ३५९ ॥  
 दु खानि परत सेन्तु, तावन्नरकवासिनाम् । श्रुतमात्राणि भिन्दन्ति, हृदय यानि देहिनाम् ॥ ३६० ॥  
 पर प्रत्यक्षमेवैते, वनेऽपि सुखमानिन । विनाऽपराध बध्यन्ते, पशव पश्य पापिभि ॥ ३६१ ॥  
 इद कथाभिन्नाडयन्ते, कर्कशाभिस्तुरङ्गमा । उध्यन्ते चाद्रुतप्राणवन्धुरा अपि सिन्धुरा ॥ ३६२ ॥  
 पद्रेव्य-परद्रोहपरा पश्य नरा नृपे । क्रन्दन्त इरुण मारोर्निहन्यन्ते नैवेनैः ॥ ३६३ ॥  
 स्वस्वामिभावसम्बन्धमुर्धैर्मर्मादाहिभि । वत्से ! स्वर्गोऽपि ताप्यन्ते, मरतोऽविरतोत्सवा ॥ ३६४ ॥  
 विलोम्यते न सङ्कोके, प्रदेशो निरुपहत । आराध्यते न चेदेष, धर्म शर्मनिवन्धनम् ॥ ३६५ ॥  
 संगारदु ससम्पर्दकर्मै पततामयम् । धर्म एव भुजालम्ब, दत्ते नान्य शरीरिणाम् ॥ ३६६ ॥  
 आराद्धश्च विराद्धश्च, चक्रवर्तीव देहिनाम् । धर्मस्तुष्टश्च रूपश्च, सुख दुःख च यच्छति ॥ ३६७ ॥  
 सुमाय वत्से ! तद् वाञ्छा, यदि ते विद्यते हृदि । आराध्यता ततो धर्म, कल्पनाकल्पपादप ॥ ३६८ ॥  
 उपदेशमिति श्रुत्वा, मुनेर्भूलोक्यदाशन । अनुजा चास्य सम्प्राप्य, दु सौषधायकाद्भया ॥ ३६९ ॥  
 उद्विग्ना निवदेहेऽपि, गृहीतानघनाऽपुना । वतैतेऽप्यास्ततो गत्वा, स्व रूप दर्शय स्वयम् ॥ ३७० ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

तथावृत्तेऽथ तेनैषा, तस्मिन्वानुरागिणी । मृत्वा तस्याऽभारु देवी, मेमपात्र स्वयम्प्रभा ॥ ३७१ ॥  
 भोगान् भुक्त्वा तथा साक, साकम्भोऽथ दिवश्चतु । धञ्च मद्भारिदेहेऽभ्राह्मोद्गोर्गालपुरपथो ॥ ३७२ ॥  
 सुत सुरर्षिर्जद्वस्य, प्रतापनितभास्वत । से लक्ष्मीकुधिमाणिम्य, वन्ननद इति भुव ॥ ३७३ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

तथायं पुण्डरीकिण्यां, चतुला साऽपि स्वयम्प्रभा ।

चक्रिणो वन्नसेनस्य, धीमतीति पुनाऽभवत् ॥ ३७४ ॥

अन्यरा प्रमदोपासि, कीदन्ती भुप्राणतर । मुनि केरतिन वीक्ष्य, वन्दित देव-दानवी ॥ ३७५ ॥

आजानिर्हारीर्भवा, सा सर्वं पूर्वाहित । भात्रेयां पण्डितामाद, रदो विधातमानाम् ॥ ३७६ ॥

॥ युग्मम् ॥

युग मनाऽऽशीदानकल्प हरतरागभ । तलितारा इति न्यायनभविष्याऽऽ स्वयम्प्रभा ॥ ३७७ ॥

स च मह्यवनात् पूर्वं, च्युतः काप्यभवद् भुवि । न ज्ञायते ततस्तस्य, प्रयत्नं प्राप्तये कुरु ॥ ३७० ॥  
 पण्डिताऽपि श्रुताशेषवृत्तान्तानुगतं पटम् । लेखयित्वाऽङ्गणोपान्ते वज्रसेनस्य चक्रिणः ॥ ३७१ ॥  
 सेनागवानां सर्वेषां, कुमारारामदर्शयत् । दृष्टैतद् वज्रजङ्घोऽपि, जातजातिस्मृतिर्जगौ ॥ ३७० ॥  
 मम पूर्वमवः सोऽयं, पण्डिते ! लेखितः कुतः ! दिव्यज्ञानवता केन, कथितं वा तवाग्रतः ? ॥ ३८१ ॥  
 एकैकमस्तया पृष्टः, पर्वतादिविनिर्णयम् । पूर्वंदृष्टानुसारेण, स यथाभिधमभ्यधात् ॥ ३८२ ॥  
 अथोत्सुकतया वृत्तमनाख्यायाऽपि पण्डिता । श्रीमत्प्याः पुरतो गत्वा, तद्दृष्टान्तं व्यजिज्ञापत् ॥ ३८३ ॥  
 वज्रसेनोऽपि विज्ञप्तः, स्वयं पण्डिततया तया । सुवर्णजङ्घपुत्रं तं, कुमार्या पर्यर्णीभवत् ॥ ३८४ ॥  
 सोऽथ श्वशुरमापृच्छय, लोहार्गलपुरं गतः । स्वयं जिघृक्षुणा दीक्षां, पित्रा राज्ये निवेशितः ॥ ३८५ ॥  
 सुतं पुष्कलपालालयं, राज्ये कृत्वा स चक्रभूत् । वज्रसेनोऽपि सज्जज्ञे, मुनीभूयाथ तीर्थकृत् ॥ ३८६ ॥  
 अन्यदा पुष्कलक्ष्मापं, श्रुत्वा शत्रुगिरावृत्तम् । वज्रजङ्घोऽपि साहाय्यं, कर्तुं तस्य पुरीं ययौ ॥ ३८७ ॥  
 तत्र सञ्चून् विनिर्जित्य, श्रीमत्प्या सहितोऽथ सः । व्रजन् निजपुरं मार्गे, विलोक्य मुनिसत्तमौ ॥ ३८८ ॥  
 आत्मीयावेव सोदरौ, केवलज्ञानशालिनौ । नमश्चक्रे कृती नाम्ना, सेनान्तौ मुनि-सागरौ ॥ ३८९ ॥

॥ युगम् ॥

अथैवं चिन्तयामास, वज्रजङ्घनरेश्वरः । अहो ! मे मन्दभाग्यत्वमहो ! मे मतिद्विन्दता ॥ ३९० ॥  
 यदहं श्राप्तवान् लक्ष्मीं, वान्तप्रायामिमां पितुः । एतौ चारित्रसाम्राज्यं, प्राप्तुः सोदरो तु मे ॥ ३९१ ॥  
 अपुनाऽपि पुरं गत्वा, दत्त्वा राज्यं स्वसूनवे । चारित्राशनिना कर्मदुर्मं मस्मीकरोम्यहम् ॥ ३९२ ॥  
 इति निश्चित्य मूषालो, लोहार्गलपुरं गतः । प्रातर्दिस्वरयं राज्यं, प्रक्षुप्तः श्रीमतीशुतः ॥ ३९३ ॥  
 अज्ञातपरमार्थेन, राज्यलोभान्धनेतसा । विपद्ममयोगेण, पातितो निशि सञ्जुना ॥ ३९४ ॥ युगम् ॥  
 अधोचरकुक्ष्येण, समं दयितया तया । नृपो युगलभर्माऽऽयुष्यधाक्षेत्रमपालयत् ॥ ३९५ ॥  
 सौधर्मकल्पे सङ्कल्पोपनतैः प्रीणितौ सुतैः । स्नेहस्यूताविवाभूतामेककात्सुभौ सुरौ ॥ ३९६ ॥  
 वज्रजङ्घस्य जीवोऽथ, जम्बूद्वीपे दिवश्च्युतः । क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, विदेहक्षेत्रमण्डने ॥ ३९७ ॥  
 वैवस्य शुविषेः राजुर्वेदे सत्कर्मकर्मठः । जीवानन्दाख्यया ख्यातो, वैयत्रियाविशारदः ॥ ३९८ ॥  
 ईशानचन्द्रभूर्भुवस्तत्रैव नगरे तदा । कान्तायां कनकवत्स्यां, जज्ञे पुत्रो महीधरः ॥ ३९९ ॥

लक्ष्म्यां च जज्ञे कान्तायां, सुनासीरस्य मन्त्रिणः ।

सुतः सुसुद्विर्विन्यातो, नाम्ना च क्रियया च यः ॥

॥ ४०० ॥

प्रियायां श्रीलवत्प्यां च, धनास्यभेष्टिनस्तदा । नन्दनो गुणरत्नानामाकरोऽभूद् गुणाकरः ॥ ४०१ ॥  
 बभूवाऽप्यमत्स्यां च, पत्न्या सार्षपतेः सुतः । नाम्ना सागरदत्तस्य, पूर्णमद्र इति श्रुतः ॥ ४०२ ॥  
 सोऽप्यत्र श्रीमतीजीवश्च्युतः सौधर्मकल्पतः । वभूवैश्वरदत्तस्य, मेष्टिनः केशवः सुतः ॥ ४०३ ॥  
 एषामपि च पद्मानां, समानगुणशालिनाम् । जीशानन्देन वैवेर्नं, सह सख्यमभूत् तदा ॥ ४०४ ॥  
 सङ्गतानामथामीयामन्वेद्युर्वैधवेरमनि । साधुर्माधुकरौ भिक्षां, कुर्वन् नेत्रपथं ययौ ॥ ४०५ ॥  
 तं पृथ्वीपालभर्तुः, पुरं किल गुणाकरम् । आतम्रतं तपःकथानुष्ठानैरीक्ष्य कुष्ठिनम् ॥ ४०६ ॥  
 महीधरकुमारस्तं, वैद्यपुरं तदाऽवदत् । धिगिदं विपजां जन्म, धिगिदं शास्त्रकौशलम् ॥ ४०७ ॥

जनीहानां शरीरेऽपि, परत्रैकरतात्मनाम् । यदीदृशाना साधूनां, नोपकाराय जायते ॥ ४०८ ॥  
 यल्लोकमल-भूवादिघ्राणान्मालिन्यमर्जितम् । तदिदं क्षाल्यतामथ, मुनेरारोग्यदानतः ॥ ४०९ ॥  
 जीवानन्दो जगादैवमथ राजेन्दुनन्दनम् । युवाऽपि वृद्धबुद्धित्वं, युक्तमेवोक्तवानिति ॥ ४१० ॥  
 किन्तु दीनारलक्षणे, प्रत्येकमपि दुर्लभैः । निगृह्यते यत्तेरस्य, रोगोऽयं मेपञ्चैस्त्रिभिः ॥ ४११ ॥  
 एतेषु लक्षणाकार्यं, तैलमस्त्येव मद्बुधे । गोशीर्षचन्दनं रत्नकम्बलं च पुनर्नेहि ॥ ४१२ ॥  
 इत्युक्ते तेन ते पञ्च, विपणिश्रेणिमण्डनम् । कश्चिन्महेभ्यगभ्येत्य, श्रेष्ठिनं श्रेष्ठमृचिरे ॥ ४१३ ॥  
 अपि दीनारलक्षाभ्यां, देहि गोशीर्ष-कम्बलौ । यदाभ्या कर्तुमिच्छामश्चिकित्सा रोगिणो मुनेः ॥ ४१४ ॥  
 तेषामिति वचः श्रुत्वा, विस्मयमेरमानसः । जगाद् सादरं श्रेष्ठी, धन्याः । शृणुत मद्बुधः ॥ ४१५ ॥  
 कुष्ठरोगाभिभूतस्य, योग्यावेतौ महामुनेः । राज्येनापि न लभ्येते, दूरे दीनारदर्शनम् ॥ ४१६ ॥  
 सन्ति पुष्पनिदानानि, धानि दानानि कोटिदशः । एतैरारोग्यदानस्य, शताशेनापि नोपमा ॥ ४१७ ॥  
 तद् गृहीतं विना मूल्यमनुगृहीतं वा मुदा । श्रेष्ठीत्युक्त्वाऽर्पयामास, रत्नकम्बल-चन्दने ॥ ४१८ ॥  
 ततस्ते समुपादाय, शकुनैः शुभशंसिभिः । जीवानन्देन सहित्वा, मुनेरनुपदं ययुः ॥ ४१९ ॥  
 कायोत्सर्गसिनासीनमधोन्मथप्रोषभूरुहः । बाह्योधानेऽथ ते वीक्ष्य, नमश्चकुर्मुनीश्वरम् ॥ ४२० ॥  
 ततो मुनिमनुजाप्य, तैलेनाभ्यज्य वैद्यभूः । निश्चेतनेऽथ तद्देहे, सिप्तवान् रत्नकम्बलम् ॥ ४२१ ॥  
 तैलत्वापेन तेनाथ, व्याकुलास्तत्कलेयरात् । निःसृत्य शीतले कीनाः, कृमयो रत्नकम्बले ॥ ४२२ ॥  
 अथ मोक्षवमानीय, तस्योपरि दयापरः । कम्बलात् पातयामास, कृमीन् वैधवरः स्वयम् ॥ ४२३ ॥  
 गोशीर्षचन्दनस्यदैरिन्दुनिस्थन्दसुन्दरैः । शमिनः शमयामास, स तापव्यापदं मुदा ॥ ४२४ ॥  
 त्रिविधाय क्रियामित्यं, कृमीनतुलकौशलः । गोक्षवे पातयामास, त्वग्नांसास्थिगतानयम् ॥ ४२५ ॥  
 कैश्चिद् दिनैः शमित्वामी, चामीकरसमच्छविः । क्षमित्तैर्षिहाराय, पुनर्नववपुर्षयो ॥ ४२६ ॥  
 वणिकप्रदोऽपि शैपयदानप्रभववैगवात् । अन्तकृत्केवलीभावं, तस्मिन्नेव भवेऽभजत् ॥ ४२७ ॥  
 तेऽपि कम्बल-गोशीर्षशेषं विक्रीय काञ्चनैः । प्रासादं कारयामासुः, स्वेन लक्षद्वयेन च ॥ ४२८ ॥  
 कियताऽप्यथ कालेन, समं सद्भास्यमावनाः । वतं प्राप्याऽच्युते करुणे, शिशिरुस्त्रिदशधियम् ॥ ४२९ ॥  
 द्वाविंशत्यतराऽप्युक्तास्ते सर्वेऽप्यच्युताच्युताः । प्राग्द्वीपप्राग्विदेहेषु, तटे लवणवारिधेः ॥ ४३० ॥  
 विजये पुष्कलावत्यां, पुण्डरीकिण्यधीशितुः । वज्रसेननृपस्याऽऽसन्, धारिण्यां पञ्च सूनवः ॥ ४३१ ॥  
 ॥ युगम् ॥  
 अभूत् तेषु भिषग्जीवो, वज्रनामाभिधोऽप्रजः । चतुर्दशमहास्वप्नशिष्टसाम्राज्यवैभवः ॥ ४३२ ॥  
 बाहुः सुबाहुः पीठोऽथ, महापीठः कगादगी । जीवास्ततो नृपा-ऽनात्य-श्रेष्ठि-सार्धशजैन्मिनाम् ॥ ४३३ ॥  
 आसीत् केन्द्रवर्जीवोऽपि, सुयथा राजपुत्रक । प्राग्भवसेहत सोऽपि, वज्रनाभमशिश्रियत् ॥ ४३४ ॥  
 तीर्थप्रवृत्त्यै विज्रसत्ततो लोकान्तिकैः सुैरः । वज्रसेननृपो राज्ये, निवेश्य निजमात्मजम् ॥ ४३५ ॥  
 सावत्सरिकदानानि, दत्त्वा देवेन्द्रवन्दित । चारित्रसम्पदा साक, नन पर्यायर्मोत्सदत् ॥ ४३६ ॥  
 वज्रनाभमहीनाथो, महीमथ महाभुजः । सुयशःसारथिः शक्रसमलक्ष्मीरपालयत् ॥ ४३७ ॥

केवलं वज्रसेनस्य, तस्य तीर्थकृतस्तदा । चक्रं तु सममेवाभूद् वज्रनाभस्य भृशुजः ॥ ४२८ ॥  
 वज्रनाभौ विजित्याथ, विजयं पुष्कलाद्यतीम् । प्राप्तचक्रिपदः काम, धर्म्यकर्माणि निर्मेमे ॥ ४२९ ॥  
 अन्यदा जातवैराग्यस्तातपादान्तमागतः । राज्यं न्यस्य सुते दीक्षां, सबन्धुर्जगृहे वृषः ॥ ४३० ॥  
 भवोपग्राहिकर्माणि, क्षयं नीत्वाऽथ निर्वृतिम् । । वज्रसेनप्रभौ प्राप्ते, धराया विजहार सः ॥ ४३१ ॥  
 द्वादशाङ्गधरस्यास्य, सिद्धयः सकला अपि । वज्रनाभमुनीन्द्रस्य, पादपीठान्तिकेऽलुठन् ॥ ४३२ ॥  
 अन्येऽपि बन्धवस्तस्य, समं सुयशसाऽभवन् । एकादशाङ्गपारीणा, महिज्ञां च महास्पदम् ॥ ४३३ ॥  
 विशत्याऽऽराधितैः स्थानैरर्हद्भक्तिपुरःसरैः । वज्रनाभमुनीन्द्रोऽथ, तीर्थकृतकर्म निर्मेमे ॥ ४३४ ॥  
 वैयावत्येन साधुना, चाहुश्चक्रिपदप्रदम् । सुबाहुस्तु बलाधायि, कर्म निर्मितवान् मुनिः ॥ ४३५ ॥  
 प्रशंसा च तयोश्चक्रे, वज्रनाभमुनीश्वरः । तेन पीठ-महापीठौ, प्रकामं दुर्मनायितौ ॥ ४३६ ॥  
 तदीर्घ्याजितं कर्म, लाभ्यामालोचना विना । स्त्रीभावफलदं चक्रे, मायामिथ्यात्वयोगतः ॥ ४३७ ॥  
 क्रमात् षडपि ते पूर्वैलक्षान् दीक्षां चतुर्दश । पालयित्वाऽथ सर्वाथिसिद्धिश्रियमशिश्रियन् ॥ ४३८ ॥  
 इत्यऽनुत्तरविनागनिवासश्रीविलासविकसन्मनसस्ते ।  
 निर्वृतिप्रतिमुचं भवभाजां, भेजिरे निरुपमां सुखलक्ष्मीन् ॥ ४३९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिव्यश्रीमद्बुद्धयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदय-  
 नाञ्जि श्रीसङ्गपतिचरिते लक्ष्मण्डले महाकाव्ये श्रीरूपभस्वामि-  
 पूर्वभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः समाप्तः ॥

यस्तीर्थयात्राभयपुण्ययोगान्मात्राधिकोऽभूद् भगवत्प्रसादः ।

श्रीयस्तुपालस्तमसुं पृथिव्यां, प्राप्तवन्मूर्त्यां प्रकटीचकार ॥ १ ॥<sup>३</sup>

॥ १ ॥ ४५६ उभयं ५७७ ॥

१ धर्मकं पाता ॥ २ °भदेवस्वा° वता ॥

३ एतत्त्वदानन्तरं पाता- पुस्तकेऽयं श्लोकोऽधिक उगम्यते—या श्रीः स्वयं जितपतेः पद्मपुत्राया,  
 मालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता । श्रीयस्तुपाल ! तव भालनिभालनेन, सा सेषकेषु सुख-  
 मुष्णुषता विभाति ॥ २ ॥ वता- वता- पुस्तकयोः पुनरयं श्लोक तृतीयसर्गप्रान्ते वर्तते ॥

४ प्रथाप्रम्—४५३ ॥ उभयं ५६८ ॥ इति पाता ॥

## तृतीयः सर्गः ।

### कुलकराणामुत्पत्तिर्नीतयश्च

इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्ति, विदेहेऽप्यपरेषु पूः । ईशानचन्द्रक्ष्माचन्द्रजाता नाम्नाऽपराजिता ॥ १ ॥  
 तत्र चन्दनदासस्य, श्रेष्ठिनो नन्दनोऽभवत् । ख्यातः सागरचन्द्राल्यो, द्राक्षोपमवचस्ततिः ॥ २ ॥  
 कौमुद्यां बाह्यमुद्यानमन्येद्युः सपुरे नृपे । सम्प्राप्तेऽशोकदत्तेन, समं मित्रेण सोऽप्यगात् ॥ ३ ॥  
 श्रेष्ठिनः पूर्णभद्रस्य, नन्दिनी बन्दिसङ्घटात् । असावत्रान्नरे हृष्टाऽनोचयत् प्रियदर्शनाम् ॥ ४ ॥  
 तावन्वोन्यसमालोकममोदहृतमानसौ । छलैकदृष्टेः कन्दर्पपिशाचस्य वशङ्गतौ ॥ ५ ॥  
 स्वं स्वं गृहमथो यातावन्वोन्यविरहासुरौ । न रतिं प्रापतुः क्वापि, कामाज्ञा हि सुदुःसहा ॥ ६ ॥  
 अथ सागरचन्द्रस्य, श्रुत्वा तद् विक्रमाद्भुतम् । पिता चन्दनदासोऽस्मै, साम्प्रथम गिरं जगौ ॥ ७ ॥  
 कृथा माम् वृथा वस्त !, विक्रमकममन्यदा । यतो न वणिजां क्वापि, शौर्यमौचित्यमद्यति ॥ ८ ॥  
 अपि चाशोकदत्तोऽयं, छयनः सद्य जङ्गमम् । सङ्गमस्तेन नैतेन, समं कार्यः क्वचित् त्वया ॥ ९ ॥  
 ईर्ष्यालुः कोऽपि तातस्य, मिथैवेदं न्यवेदयत् । यन्मे वयस्यो मायावी, मायावीतमना अपि ॥ १० ॥  
 स स्वच्छप्रकृतिश्चित्ते, चिन्तयन्निति सागरः । तातादेशः प्रमाणं मे, नित्यमित्यवदत् कृती ॥ ११ ॥ युग्मम् ॥  
 चन्दनः पूर्णभद्रश्च, चित्तज्ञो सुतयोः स्वयोः । कारयाद्यक्रतुः प्रीत्या, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥ १२ ॥  
 पत्न्या सागरचन्द्रेण, ह्रस्व्येन प्रियदर्शना । लक्ष्मीनारायणेनेव, प्रीता नीता कृतार्थनाम् ॥ १३ ॥  
 प्रियेऽप्यदा वदियति, सति तद्गामगामिना । प्रार्थिताऽशोकदत्तेन, त्यक्तलज्जेन साऽवदत् ॥ १४ ॥  
 त्वं मायातः समायातः, किमु रे ! मम भन्दिरे ? ।  
 तुच्छ ! तद् गच्छ भर्ता मे, स्वच्छस्त्वं मित्रमिच्छति ॥ १५ ॥  
 अथोद्विन्नो विनिर्गल्य, सागराम्नेऽब्रवीदिवत् । पत्न्यास्ते दुश्चरित्रायाः, सङ्घटेऽद्यापतं सखे ! ॥ १६ ॥  
 क्षुब्धेति सागरोऽप्युचे, क्षणं विकृतमानसः । सखे ! न खेदस्ते दक्ष !, विधातुमुचितः वत्रचित् ॥ १७ ॥  
 स्नेहानुविद्वयोभ्रांततरावधोर्मानसंक्षतिः । भाविनी नाविनीतायाः, कृते तन्याः कदाचन ॥ १८ ॥  
 ननुमरुतिना वेन, स दुष्ट इति भाषितः । कामं मुदितचित्तोऽभूत्, स्वभावोऽयं दुरात्मनाम् ॥ १९ ॥  
 स्वयोषायामदोषायामपि मित्रगिरा तया । सागरोऽभूद् गतप्रेमा, ज्ञापयामास ता न तु ॥ २० ॥  
 प्रियदर्शनया साकं, गृत्वा कालेन सागरः । जम्बूद्वीपेऽत्र भरतक्षेत्रादं दक्षिणेऽभवत् ॥ २१ ॥  
 वृत्तीयारेऽवसर्पिण्यां, सिन्धु-गङ्गान्तरक्षितौ । शेषे परुषोपमाष्टारो, युग्मधर्मा रविच्छविः ॥ २२ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

माययाऽशोकदत्तोऽपि, निष्पन्नोऽत्रैव कुञ्जरः । चतुर्दन्तः सितच्छायकायस्त दृष्टवान् भ्रमन् ॥ २३ ॥

भाविर्भूताद्भुतर्भातिः, सकरेणः करेण तम् । आलिङ्ग्याऽऽरोपयामास, निजम्कन्धे सविस्मयम् ॥ २४ ॥

अथ मया क्वचिद् दृष्ट, इत्यन्योन्यं सचिन्तयो । तयो स्मृतिपथं यात, स्नेह पूर्वभवोद्भव ॥ २५ ॥  
 प्राग्भवस्मरणाज्जातनीति स्कन्धाधिरोपित । करिणा तेन स स्यादिति, लेभे विमलवाहनः ॥ २६ ॥  
 प्रभावादवसर्पिण्या, कालेऽत्र ममताजुषाम् । न ददुवान्छित कल्पतरव स्तोकता गता ॥ २७ ॥  
 ममायमिति कल्पद्रुविषये कल्हाकुला । अभवन् मार्गगा सर्वे, तस्य हाकारदण्डत ॥ २८ ॥  
 तस्य चन्द्रयज्ञोनामि, कल्पेऽभवदन्यदा । धनुरदशतीतुङ्ग, प्राच्यसहनन शिति ॥ २९ ॥  
 विलसतसङ्घपूर्वायु, सी-सुसमिधुत किल । चक्षुष्माँश्चन्द्रकान्ता चेत्यनयोर्नाम कल्पितम् ॥ ३० ॥  
 पुनम् ॥

जरा-रोगौ विना मृत्वा, ततो विमलवाहनः । सुपर्णास्यकुमारेषु, सुर समभवत्तव ॥ ३१ ॥  
 नागलोकेष्वचन्द्रयज्ञा अपि मृता तत । अगाद्भागकुमारेषु, कुजरोऽपि च्युतस्तत ॥ ३२ ॥  
 अन्त्यकालेऽथ चक्षुष्मानपि युग्ममजीवन्त । यशस्वी च मुरूपा च, चन्द्रकान्ताः सम्भरन् ॥ ३३ ॥  
 चक्षुष्मान् स सुपर्णेण, मृत्वेत्पदे महासुर । चन्द्रान्ताऽपि नागेषु, समानसमय किल ॥ ३४ ॥  
 अथो यशस्विनस्तस्य, पितृवत् प्रसुताजुष । धार्ष्ट्योच्छ्रितहाकारभीतिभिर्मिधुनै स्तितम् ॥ ३५ ॥  
 तच्छासनाय माकारदण्डं चक्रेऽथ स प्रभु । यथापराधं प्रायुक्तं, नीतिद्वयमथ क्रमात् ॥ ३६ ॥  
 अभिचन्द्रोऽभवत् पुत्र, प्रतिरूपा च कन्यका । गौर श्यामरुची पत्न्या, मुरूपाया यशस्विनः ॥ ३७ ॥  
 यशस्व्यग्निषकुमारोऽभूत्, मुरूपां स्वस्य वल्लभा । विषय सममेवाहिङ्गुमारः समजायत ॥ ३८ ॥  
 पुत्रं प्रसेनजिज्ञाम, चक्षुष्मां च नन्दनी । अभिचन्द्रस्य जज्ञाते, प्रतिरूपाः सम्भवौ ॥ ३९ ॥  
 अभिचन्द्रो विषयाऽग्निषकुमारैः प्रदपयत । सहैव प्रतिरूपा तु, जज्ञे नागकुमारकः ॥ ४० ॥  
 पितृवत् सुमिना शास्ति, प्रसेनजिति कुर्वति । सति हाकार माकाररुद्धने धार्ष्ट्ये पुन ॥ ४१ ॥  
 धिक्कारिणीति निर्माय, निर्माय कमशक्तिभि । दण्डैरनीभिश्चण्डाजो, मिधुनानि दशास स ॥ ४२ ॥  
 पुनम् ॥

चक्षुष्माः कान्ताऽथ तत्कान्ता, मरुदेव तद्भ्रवन् । सुतामघ्त श्रीकान्तां, चेति तद्युग्मजातकौ ॥ ४३ ॥  
 मृता प्रसेनजित् द्वीपकुमारैस्त्वथ निर्वर । चक्षुष्माः कान्ताऽथ नागेषु, सम समुदपयत ॥ ४४ ॥  
 पितृवन्मरुदेवस्य, क्षासतोऽथ मजा निजा । श्रीकान्ताया सपादापनु पद्यततोऽभूत् ॥ ४५ ॥  
 शतकुम्भद्युतिर्नाभिमेरुदेवा मियहुरह । नागैस्त्वयायता पुत्र, पुत्री च युग्मजातकौ ॥ ४६ ॥ पुनम् ॥  
 सज्जातपूर्वमपित, तयोरायुरजायत । पितृकादायुष किञ्चिन्मनमन्युत्पुण्ययो ॥ ४७ ॥  
 पाप द्वीपकुमारस्व मरुदेवो विषय स । श्रीकान्ता तस्य कान्ता तु, तदा नागकुमारान्तर ॥ ४८ ॥

### धनसार्धवाह्वीनस्य ऋषमतीर्षकृतधरितम्

अथो विदधतो नामैर्मुग्मिनामनुशाननम् । तृतीयारम्य शेषेषु, पूर्वश्लेषु केचुषि ॥ ४९ ॥  
 आयुर्मुक्त्वा वयश्चिदाग्नागरोपमसंभिमम् । धीर धीरत्रनामस्य, श्रुता सार्धार्थमिदित ॥ ५० ॥  
 कृष्णापादस्य तुर्वेऽदनुधरायाऽप्यिते रिता । तृतीये धीमरुदेवाया, स मधु समजायत ॥ ५१ ॥  
 ॥ विशेषः ॥



अवतारे प्रभोस्तत्र, पवित्रे भुवनत्रयम् । ध्वस्तध्वान्त सुखिस्वान्त, शान्तदुःसममूर् क्षणम् ॥ ५२ ॥

शृणुम-सिंह-श्री-दाम-चन्द्रा-ऽऽदित्यान् ध्वजं पटम् । सरो-वादि-विमानानि, रत्नौष-ज्वलितानलौ ॥ ५३ ॥

एतान् लोकोत्तरस्सूर्तिप्रभावाद्भुतसूचकान् । तदा चतुर्दश स्वमान्, मरुदेवी व्यलोकयत् ॥ ५४ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथ प्रातः प्रबुद्धाऽसौ, नामैः स्वमानचीरुभवत् । सोऽप्युवाचेति पुत्रस्ते, भावी कुलकरोत्तमः ॥ ५५ ॥

अथाऽऽसनप्रकम्पेन, विज्ञायावतरं प्रभोः । सम समन्तात् तत्रैत्य, स्वप्नार्थं वज्रिणो जगुः ॥ ५६ ॥

मरुदेवीं नमस्कृत्य, ततः सर्वं सुरेश्वराः । जग्मुर्निजं निजं स्वानममन्दानन्दमेदुराः ॥ ५७ ॥

निधानं रत्नगर्भेव, विभ्राणा गर्भमद्भुतम् । दिनेषु परिपूर्णेषु, श्यामचैत्राष्टमीदिने ॥ ५८ ॥

उतरापादैया युक्ते, विधावुचैः शुभग्रहैः । देवी युगलभमाणं, सुतरलमसूत सा ॥ ५९ ॥ युग्मम् ॥

सुसैस्तदोदितं वार्तेमुदितं नारकैरपि । जगत्रयेऽपि तेजोऽभूदनदद् दिवि दुन्दुभिः ॥ ६० ॥

पीठकम्पा-ऽवभिज्ञानाग्नात्साऽऽदिजिनजन्म तत् । अद्याभोलोकवासिन्यः, समीपुर्दिकुमारिकाः ॥ ६१ ॥

भोगङ्करा भोगवती, तोषधाराऽप्यनिन्दिता ।

सुभोगा पुष्पमाला च, विचित्रा भोगमालिनी ॥ ६२ ॥

आभिर्नत्वा च नुत्वा च, नेतव्यं नेत्युदीर्य च । हेतुरागमने स्वामिमातुस्तथ्यमकथ्यत ॥ ६३ ॥

॥ युग्मम् ॥

उपरसां दिदि स्तम्भसहस्रं प्राधुस्तं च ताः । वातपूतद्विगव्यृत्ति, व्यधुः सृतिमृदं बृहत् ॥ ६४ ॥

उपंसाभोजभृशालिध्वानस्वानप्रदानतः । प्रीता गीतानि गायन्त्यो, नत्वा प्रभुमभि स्थिताः ॥ ६५ ॥

पत्य कम्पासनां ज्ञात्वा, मेरुल्याः स्वर्गलोकगाः । प्रणेमुर्दिकुमार्योऽष्टो, जिनं तज्जननीमपि ॥ ६६ ॥

मेघङ्करा यत्समित्रा, सुवत्सा मेघमालिनी ।

सुमेधा मेघमाला च, वारिषेणा यलौहिका ॥ ६७ ॥

ऋत्नामुदा मुदा हत्वा, रेणु सुरभिवारिणा । आयोजन ततः पुण्यैर्बृंहि पद्मविधेर्व्यधुः ॥ ६८ ॥

॥ युग्मम् ॥

अभ्येत्य दिक्कुमार्योऽष्टं, पौरस्त्यरुचकाद्रिगाः । नेयुजिन तदम्ना च, करस्फुरितदर्पणाः ॥ ६९ ॥

नन्दा नन्देचराऽऽनन्दा, वैत्रयन्त्यपराजिता ।

जपन्ती विजया चैव, किधान्वा नन्दिवर्द्धना ॥ ७० ॥

आवाला दिक्कुमार्योऽष्टावपान्यरुचकाद्रिगाः । नत्वा मात्रा सम नाथ, सभृशाराः सर्गातयः ॥ ७१ ॥

सङ्घीवती चित्रगुप्ता, रत्नाहारा यगुन्धरा । सुप्रबद्धा शेषरती, सुप्रदत्ता यशोधरा ॥ ७२ ॥

अथ प्रतीर्षीरुचकाद्रिगुप्ताः । नत्वाऽर्द्धन्तं च देवीं च, तद्युज्यैर्वनपापयः ॥ ७३ ॥

भद्रा नवमिहा सीता, एकनासा पृथिव्ययः । इलादेवी-सुरादेवी-पद्मवत्य इति धृताः ॥ ७४ ॥

उदीर्षीरुचकाद्रिगुप्ताः । प्रपश्य देव देवां च, चानरानि करे दधुः ॥ ७५ ॥

१ 'दरेषा' २५० ॥ २ 'दरेषां' २५० ॥ ३ 'कनरा' २५० ॥ ४ 'नात्' २५० ॥

५ 'लाइ' २५० ॥ ६ 'ऽष्टौ' २५० ॥ ७ 'प्रबुद्धा' २५० ॥ ८ '५७०' ॥

वारुणी पुण्डरीका च, हासा ह्रीः श्रीरलम्बुसा । ख्याता, सर्वप्रभा मित्रकेशी चेत्यभिधानतः ॥ ७६ ॥  
अष्टाष्ट दिक्कार्यताः, पौरस्त्यरुचकादित । विज्रप्य पूर्ववद् देवीं, दिक्षु पूर्वादिषु स्थिताः ॥ ७७ ॥  
निपीतस्फीतपीयूषपूरोद्धारवैरैः स्वैरैः । तैर्निर्जिनगुणभामगानमानन्दमन्दिरम् ॥ ७८ ॥

दशभिः कुलकम् ॥

विदिशारुचकादेव्य, चतस्रो दिक्कारिकाः । नत्वा देवं च देवीं च, गायन्त्यो दीप्तदीपकाः ॥ ७९ ॥  
सतेरा चित्रकनका, चित्रा सौत्रामणी तथा । विज्रप्य पूर्ववत् तत्सुरैशान्यादिविदिक्षु ताः ॥ ८० ॥

॥ युग्मम् ॥

चतस्रो दिक्कार्योऽथ, रुचकद्वीपतोऽभ्ययुः । मुरूपा-रूपिकावत्यौ, रूपा-रूपांसिके तथा ॥ ८१ ॥

चतुरङ्गुलतो बालनालं शिच्चा न्ययुदैरे । तत्र रत्नादिना पूर्णं, दूर्वया पीडिकां व्ययुः ॥ ८२ ॥

सिंहासन-चतु शालजुषक्षीन् कदलीगृहान् । चक्रुश्च मूलप्रासादात्, प्राचीनोत्तर-दक्षिणान् ॥ ८३ ॥

अभ्यङ्गमुभयोश्चक्रुश्चतु, शालेऽथ दक्षिणे । लक्षपाकेन तैलेन, दिव्यमुद्गर्तन च ताः ॥ ८४ ॥

सद्वप्य प्राक् चतु, शाले, लिह्या गोदीर्घचन्दनैः । ताश्च व्यभूषयन् दिव्यचेल-ऽहङ्गरगैरुभौ ॥ ८५ ॥

ताश्चोत्तरचतु, शालपीठमानीतयोस्तयोः । दुत्वा हिमाद्रिगोक्षीर्षं, रक्षापोट्टलिका न्ययुः ॥ ८६ ॥

पर्वतसुभवेत्सुत्त्वा, कर्णभ्यर्णे जिनस्य ताः । स्फारमास्फालयामासुराशु पापाणमोलकौ ॥ ८७ ॥

अथो जिनं जिनाम्बा च, नीत्वा सूतिनिकेतने । मुदा तरुणं समारोप्य, गायन्त्यस्तत्पुरन्तिके ॥ ८८ ॥

नेदुर्दिवि तदा षण्मश्रकम्पे वासवासनैः । अहो ! किमिदमित्वेवभासदद् युसदा भयम् ॥ ८९ ॥

कुद्धो बद्धोद्यमः पूर्वं, शको विक्रमकेसरी । सावधानोऽवधिज्ञानाज्जाला जन्म जगद्गुरोः ॥ ९० ॥

कोपाटोषं समुत्सृज्य, मुक्तसिंहासनस्ततः । प्राग्मिध्यादु कृतं दत्त्वा, नत्वा च त्रिजगद्गुरुम् ॥ ९१ ॥

सम समस्तेर्गावाणैर्विधित्सुर्जिनमज्जनम् । आदिदेश सुराधीशः, सेनान्य नैवमेपिणम् ॥ ९२ ॥

॥ विशेषकम् ॥

तद्वादितमुपोषाल्यपण्टया सह सर्वतः । नादाद् विमानपण्टानामभावन्त सुभाभुज. ॥ ९३ ॥

पद्मयोजनस्युत्तं, लक्षयोजनविस्तृतम् । पालकाः पालकं यानं, चक्रे शकनिदेशत ॥ ९४ ॥

महिषीभिः सहामात्यैः, साक नावेश्वरस्ततः । भेजे विमान न्योमेव, विधुस्तादा-महोन्वितः ॥ ९५ ॥

अथ नन्दीश्वरद्वीपे, गत्वा रतिकरे गिरौ । विमानं तत्र सङ्क्षिप्य, प्राप्ते जिनजनेर्मुदम् ॥ ९६ ॥

प्रदक्षिणिततीर्थेऽसौधः सौधर्मनायकः । तद्दिमानमुद्वमाच्या, संसाप्य प्रमुमभ्यगात् ॥ ९७ ॥

दृष्टमात्रं जिनं मात्र, सम नत्वा सुरेश्वरः । त्रैष प्रदक्षिणीकृत्य, कृत्यवित् प्रणनाम च ॥ ९८ ॥

मुदाऽथ युसदानाथः, माह सोत्ताहसानराः । मरुदेप्प्याः पुरो जन्ममहिंस्व त्व समागतम् ॥ ९९ ॥

दत्त्वाऽवस्थापिनीं देव्याः, प्रतिच्छन्दं जगत्सते । स्थापयित्वा तदन्ते च, पशुर्भूतैर्भूत सः ॥ १०० ॥

एकः पुरः सुरस्वामी, सुरगस्वामिन न्यधात् । गोक्षीर्षचन्दगामोदरस्ते हन्ताःपुत्रद्वये ॥ १०१ ॥

उत्रमत्र दधारैकश्चामरे परितोऽप्युभौ । एको येनीध निर्दम्भो, दम्भोलि पुरतो हरिः ॥ १०२ ॥

रहो रजयिवासाथ, माघल्लुभविर्भुः स्वयम् । विधाय हृदने यत्नादगमन्मेरुमूर्धनि ॥ १०३ ॥

२ 'दृष्टरेः बला ॥ २ कृतं कृत्या, न' रंजितं यत्ना ॥ ३ 'हाभूत्. ५३० पाठो ॥

४ 'भुः प्रभुम् रंजितं ५३० ॥

शिलया पाण्डकवने, पाण्डुकम्बलया धृतम् । अध्यास्त वासवः क्षात्रपीठमुत्सङ्गितप्रभुः ॥ १०४ ॥  
 अस्मिन् महे महाध्वोपावण्टानिर्घोषबोधिताः । इन्द्रास्त्रिपट्टिराजम्पुरे सपरिच्छदाः ॥ १०५ ॥  
 अच्युतेन्द्रोऽथ सौवर्णान्, रौप्यान् मणिमयानपि । हेमरूप्य-हेमरल-रत्नरूप्यमयानपि ॥ १०६ ॥  
 हेमरूप्यमणिमयान्, भौमोश्च कलशान् सुरैः । अष्टोत्तरसहस्रं स, तान् प्रत्येकमचीकरत् ॥ १०७ ॥  
 कुम्भवत् पात्रिका-रत्नकरण्ड-स्वाल-दर्पणान् । गृन्धार-पुष्पचञ्चरी-सुप्रतिष्ठानकारयत् ॥ १०८ ॥  
 क्षीरोद-पुष्करोदान्यामम्भः साम्भोरुहं तदा । समृत्तं चान्यतीर्थेभ्यो, भरतैरावतादिषु ॥ १०९ ॥  
 आनिन्यिरे पद्महृदात्, किञ्चित् क्षुद्रद्विमाद्रितः । लुवरौपध-सिद्धार्थ-कुसुमानि च ते सुराः ॥ ११० ॥  
 नन्दनात् पाण्डकाद् भद्रशालात् सौमनसाच्च ते ।  
 गन्धद्रव्याप्युपानीय, पानीयान्तर्निचिक्षिपुः ॥ १११ ॥  
 कुम्भानम्भोगिरापूर्त्य, स्फूर्जत्सूर्यरवोजितम् ।  
 क्षिप्त्वा पुष्पाञ्जलीन् शकाः, क्षात्रमासूत्रमन् विनोः ॥ ११२ ॥  
 रूक्षाङ्गं गन्धकापाय्या, व्यालिम्पन्नथ ते विभुम् । पात्रिकान्यस्तगोक्षीर्षश्रीखण्डद्रवकर्मैः ॥ ११३ ॥  
 अर्भर्षितोऽङ्के दग्धेऽथ, प्रभुरीशानवज्रिणा । सौधर्माधिपवद् भक्त्या, मूर्त्तिः पद्म वितन्वता ॥ ११४ ॥  
 शृङ्गोच्छलज्जलान् दिक्षु, चतुरश्रतुरो वृषान् । विधाय विदधे स्थात्रं, सौधर्मेन्द्रोऽप्यथ प्रभोः ॥ ११५ ॥  
 पूजा-पिलेपना-फलैरनल्पामोदमेदुरैः । विभुं विभूषयामास, दासवद् चासवः स्वयम् ॥ ११६ ॥  
 ततश्च शृथिवीपीठविलुठन्मौलिमण्डलः । नमस्कृत्य जगन्नाथं, हृष्टस्तुष्टाय वासवः ॥ ११७ ॥  
 नमस्ते विश्वनाथाय, विश्वानन्दप्रदायिने । विश्वोत्तरचरित्राय, विश्वताताय तायिने ॥ ११८ ॥  
 श्रीपुगादिजगन्नाथ !, कृतावतरणे त्वमि । अघाभूद् भरतक्षेत्रं, पवित्रं त्रिदिवादिपि ॥ ११९ ॥  
 गते काले महामोहमेधव्यूहतमोमये । दिष्टया दृष्टा भवन्मूर्तिर्नैत्रकैरवकौमुदी ॥ १२० ॥  
 अस्मिन् जन्मनि मन्येऽहं, धन्यमधतनं दिनम् । यत्र त्वत्पदपद्मान्यां, शिरः सुरभितं मम ॥ १२१ ॥  
 श्रीजिनेश ! दिनेशस्तवमपूर्वमथितोदयः । उर्व्यां सर्वज्ञ ! कुर्वाथाः, शाश्वतं सुदिनोत्सवम् ॥ १२२ ॥  
 ईशानेशादथो नाथं, गृहीत्वा पद्मरूपमाह् । यथाऽऽगतं सुधर्मेन्द्रः, सूतिकासदतं ययौ ॥ १२३ ॥  
 विनिवृत्त्य प्रतिच्छन्दं, विभुं तरुणे निवेदय च । वाससी कुण्डले चात्र, मुमुचे नमुचेरिषुः ॥ १२४ ॥  
 अस्तन्यपाननिष्ठस्य, निजाङ्गुष्ठशिशालिहः । सुधा सुधासुजां भर्ता, न्यधायि स्वामिनोऽह्वले ॥ १२५ ॥  
 अथ धाम्नि प्रभोः स्पर्श-रत्न-वस्त्रा-ऽऽसनादिकम् । सारं सांसारिकं वस्तु, सर्वं श्रीदो न्यपापयत् ॥ १२६ ॥  
 जिनस्य जिनमातुर्वा, योज्यं चिन्तयिष्यति । तन्मूर्द्धां शतधा भावीलुचौर्गिरसुदीर्षं सः ॥ १२७ ॥  
 धार्मीकर्मप्रघाय, तत्पद्माप्सरसो हरिः । आदिदेश सदेशसाः, शशद् विश्वत्रयीसुरोः ॥ १२८ ॥  
 ॥ युगम् ॥  
 सौधर्मेन्द्रस्तदाऽऽजन्दी, नदीधरवरं गतः । स्पष्टमष्टादिकामत्र, चक्रे प्रकास्तधाऽनरे ॥ १२९ ॥  
 परेऽपि सर्वे सर्वेषु, शाश्वतार्हततथयु । यथाविधि महं कृत्वा, यथागतमगुः सुराः ॥ १३० ॥  
 शशध्विहमहस्यं, स्वमे प्राग् शृणुमोऽप्यभूत् । मभोर्भूषभ इत्याख्या, चक्रुः पितरो ततः ॥ १३१ ॥  
 वात्स्यसः पाल्यमानोऽथ, सुरसीभिः स पद्यभिः । तपो वृद्धिं समिलिभिः, साक्षात् संयमवत्प्रभुः ॥ १३२ ॥

तद्युग्मजन्मधन्यायाः, कन्याया नाम चक्रतुः । सुमङ्गलेति सम्प्रीतौ, नितरा पितरावध ॥ १३३ ॥  
 वत्सरे स्वामिनः पूर्णं, जनकोत्सङ्गसङ्गिनः । सौधर्मैन्द्रोऽञ्जयस्थित्यै, सेक्षुगणैः पुरोऽम्गमात् ॥ १३४ ॥  
 प्रभुशक्तिन्द्रसङ्करो, जगद्देक्षुलतां च ताम् । इक्ष्वाकुसंज्ञं कृत्वेति, वंशं भर्तुर्वैधौ हरिः ॥ १३५ ॥  
 विसुरभ्यागतैर्देवैरेव रम्यमरम्यत । नित्यमत्यद्भुतानेकरूपनिर्माणकर्मठैः ॥ १३६ ॥  
 प्राप्य प्रभुराशुष्टपानावस्थातिगं वयः । अभीयत फलैर्दिव्यैस्तैरुचरकुरुद्रवैः ॥ १३७ ॥  
 स्वामी क्रमात् प्रवद्विष्णुः, स्पद्विष्णुः कल्पपादपम् । सौभाग्यरूपभूषालयवनं यौवनं ययौ ॥ १३८ ॥  
 सेव्ये चन्द्रकुटुम्बेन, पद्मन्यकारभीरुणा । प्रमोर्नक्षमणिज्याजात्, पादपञ्चे विराजत ॥ १३९ ॥  
 सुजौ भातः प्रभोः श्राद्ध-साधुधर्मधरोद्धृतौ । सुजगेन्द्राविवोत्तिद्रनसरत्नाहुलीफणौ ॥ १४० ॥  
 अन्योन्यमुपनीयन्ते, कराङ्गिनयनादयः । मभोर्मुकुरविम्बेषु, नाभि-हृद्भुवनादयः ॥ १४१ ॥  
 फारुण्यशालितारुण्यचारुण्यञ्जे जगद्गुरुः । अपीप्यत शुतिपयस्तृषितान् लोकदृग्मृगान् ॥ १४२ ॥  
 बालकेलिरसोषालस्तालद्रुमतलेऽन्यदा । दारकः फलपातेन, कुतोऽपि मिथुनान्मृतः ॥ १४३ ॥  
 अधान्यमिधुनैर्वाका, परासुपितृ-बलभा । जातरूपसदृग्जातरूपधीर्नाभिरेऽर्षिता ॥ १४४ ॥  
 साऽपि शापच्युतेव धीर्नयनानन्दकौमुदी । नन्दनीव सुनन्दाख्या, नाभिना साऽभिनन्दिता ॥ १४५ ॥  
 व्यद्रीति पूर्वलक्ष्याणि, यावद् भोगफलोदयम् । प्रभुः स्वस्वावधिज्ञानाज्जानन् शक्रकृतोत्सवः ॥ १४६ ॥  
 सुमङ्गला-सुनन्दे ते, रति-प्रीतिनिभे ततः । निरस्तदर्प-कन्दर्पचर्यः पर्यणयज्जिनः ॥ १४७ ॥  
 अथादूर्णपद्पूर्वलक्ष्णा कुक्षौ सुमङ्गला । तो वाहु-पीठयोर्जीवौ, च्युतो सर्वायसिद्धितः ॥ १४८ ॥  
 सुनन्दाऽपि कृतानन्दा, तदानीमुदरे दधौ । तो सुबाहु-महापीठौ, तत एव दिवश्च्युतौ ॥ १४९ ॥  
 दृष्ट्वा चतुर्दश स्वमानय देवी सुमङ्गला । स्वाम्युक्तचक्रिमातृत्वप्रीता युग्ममसूत सा ॥ १५० ॥  
 सुतो भरत इत्यस्मा, ब्राह्मीति च सुताऽभवत् । सुनन्दा चाहुवलिन, सुन्दरीमप्यजीजनत् ॥ १५१ ॥  
 पुनरेकोनपञ्चाशत्पुग्मानि जीवत्सुः । असूत भूतलस्यूतमङ्गलानि सुमङ्गला ॥ १५२ ॥  
 तदा च स्वामिनो दानाद्भुतादिव विलज्जितैः । कल्पद्रुमैरदृश्यत्, तैर्जम्भे युग्माधर्मिणाम् ॥ १५३ ॥  
 मिथोऽथ मिथुनैः कालयोगात् कल्किदार्थितैः । एष्य विज्ञापितः स्वामी, समन्तादसमञ्जसम् ॥ १५४ ॥  
 ज्ञानत्रयततो वाच, ततो वाच्यमाप्रणीः । ऊचे भो! भूपतिः शारित, न्यायवत्सार्तिवर्तिनः ॥ १५५ ॥  
 सोऽर्ष्यतामिति तैरुक्ते, पिता दातेति सोऽब्रवीत् । नाभिनाऽपि समादिष्टं, सूयस्तं भूपयभ्यैयुः ॥ १५६ ॥  
 वाचा तस्याभिपेकाय, विवेकायचचेत्सः । ते जग्मुर्गुणिनस्तूर्णां, पयसे नयसेविनः ॥ १५७ ॥  
 तदा चासनकम्पेन, शक्रोऽप्यवधिवोषितः । काल मत्वाऽभिपेकस्य, प्रभोरभ्यर्णनभ्यगात् ॥ १५८ ॥  
 क्लृप्तकल्याणवेधन्तः, सिंहासनजुषः प्रभो । चक्रे शक्रस्ततो राज्याभिपेक तीर्थवारिणि. ॥ १५९ ॥  
 गङ्गावीचीवरैः प्रीतश्चीरैस्त शचीवरः । विभुं व्यभूयद् विश्वभूषणं भूपतिरपि ॥ १६० ॥  
 युग्मान्यप्यञ्जिनीपैत्रैस्तोयमानीय चिक्षिपुः । भूपितस्य विगोर्योगं, न शूर्मीति पदाब्जयोः ॥ १६१ ॥  
 तानि मत्वा विनीतानि, मिथुनानीति नीतिमान् । धनदेन विनीताख्यं, शक्रः पुरमचीकरत् ॥ १६२ ॥  
 विस्तारा-ऽऽयामसम्पूर्णनव-द्वादशशोजनाम् । अयोध्येत्वन्यनामानं, च दिव्या नगरं व्यपात् ॥ १६३ ॥

१ 'क्षा गर्भे सुम' खंता० पाता० ॥ २ सोऽवदत् खंता० पाता० ॥ ३ 'भ्ययु' खंता० ॥  
 ४ 'पात्रे' खंता० ॥ ५ 'तिवित्' खंता० पाता० ॥

विंशतो पूर्वलक्षणां, पूर्णायां जन्मतो विभुः । अयोध्यायामभूद् भूपः, प्रजापालनपण्डितः ॥ १६४ ॥  
रुक्षस्त्रिधेन कालेन, जातेऽग्नौ तरुषु स्वयम् । स्वामिना चक्रिरे कुम्भकारप्रसुसकारवः ॥ १६५ ॥  
भरताय कला ब्राह्मबलयेऽश्वादिलक्षणम् । सुन्दर्यै गणितं ब्राह्म्यै, लीपारप्यादिशत् प्रभुः ॥ १६६ ॥

विधाय विधिवद् विश्वान्, विश्वनाथो नियोगिनः ।

अदैन्यानि च सैन्यानि, राज्यं प्राज्यमपालयत् ॥ १६७ ॥

निःशङ्का निर्विषत्पङ्का, निरातङ्का निरागसः । निरीतयः प्रजास्तस्मिन्, वसुर्वसुमतीपतौ ॥ १६८ ॥

सस्त्रान्यकृष्टपच्यानि, धेनवः कामधेनवः । विसृष्टवृष्टयः काले, जलदाः फलदा द्रुगाः ॥ १६९ ॥

राजन्वत्यां तदा तेन, भुवनस्वामिनाऽवनौ । जातः शूरोऽपि न कूर्कराक्रान्तिकृतौ कृती ॥ १७० ॥

आज्ञामात्रे परित्रीशान्, कुर्वत्यस्य वशंवदान् । स स्मरो यदि सस्मार, केवलं चापचापलम् ॥ १७१ ॥

इत्थं त्रिवर्गसंसर्गसुभगभावुकाः प्रजाः । त्रिपष्टिः पूर्वलक्षणां, जज्ञे पालयतः प्रभोः ॥ १७२ ॥

अन्यदा शिशिराक्रान्तं, जगदानन्दयज्ञयम् । वसन्तर्तुर्जगद्गर्तुः, सेवां कर्तुमिवाययौ ॥ १७३ ॥

मधुर्विधाय वासन्तीं, पुण्याभरणभूषिताम् । चक्षुर्दोषभियाऽकार्पादलिकज्जलमञ्जुलाम् ॥ १७४ ॥

सहकारं सहुङ्कारं, किञ्च कोकिलकूजितैः । पथिकाः पथि कामस्य, भृत्यं मृत्युमैमन्त्यत ॥ १७५ ॥

कन्दर्पो दर्पवानाज्ञाभ्रवप्यान् वियोगिनः । पश्यत्यन्तर्वर्णं कुर्वन्नुच्चैश्चम्पकदीपकान् ॥ १७६ ॥

सारो मधुरसैरन्तहृद्भिन्नमधुभाण्डवत् । मधुपाना कलकलैर्व्याकुलो बकुलोऽभवत् ॥ १७७ ॥

पुण्योच्छ्रायैः सहासेच, सगीतेवालिनःस्वनैः । बधूरिव मधूनवा, वनलक्ष्मीरलक्ष्यत ॥ १७८ ॥

हृष्टीसकलयाद् बह्वीर्वैल्लपह्ववपाणिभिः । अनीनटन्नटाचार्यकलया मलयानिलः ॥ १७९ ॥

वदोत्कण्ठितचेतोभिः, भ्रैरितो भरतादिभिः । जगाम जनितानन्दं, नन्दनं नाभिनन्दनः ॥ १८० ॥

षिकीनां पद्मोच्चारैर्भृङ्गीसञ्जीतनिःस्वनैः । असमैः कुसुमैर्तुर्वनधीः स्वागतं व्यधात् ॥ १८१ ॥

पुष्पवेश्मकृतावासे, पुष्पभूषणभूषिते । तत्र पुण्यासनासीने, पुष्पमास इव प्रभौ ॥ १८२ ॥

यशोभिर्वासिते विश्वे, विश्वतः स्वामिनाऽमुना ।

किमेतेरिति पुष्पाणि, चिन्वन्ति स्म विलासिनः ॥ १८३ ॥ युग्मम् ॥

अस्तप्रपञ्चं पशेपौरन्यन्नहि सहामहे । इतीव पुण्यावचवं, रचयन्ति स्म सुभुवः ॥ १८४ ॥

कोऽपि प्रियास्तनस्त्वभे, स्तन्वेरममिव स्मरम् । धवन्य निदपलुष्पमालामालानसनिभाम् ॥ १८५ ॥

प्रियोपगीतं सावज्ज, धासैर्भृन्मास्म भस्मसात् । इतीव कुसुमं कान्ता, नासिकान्तादपातयत् ॥ १८६ ॥

पाणिः पुष्पाणि चिन्वत्याः, कस्याश्चित् कोमलाह्वलिः ।

उच्चैक्षुःसुग्ने शैलम्बकुटुम्बैरनुजभ्रगात् ॥ १८७ ॥

रूपभेदेऽन्ताडयत् काञ्चिदुद्यत्पह्ववपाणिना । अशोकः पादपातन्य, कृतमतिकृतौ कृवी ॥ १८८ ॥

रुताभ्यः पुष्पसर्वस्वं, हृत्वा यात्यन्ननाब्जने । स्वनन्तोऽनुपदीभूता, मृत्नास्रदुपजीविनः ॥ १८९ ॥

पद्मवर्णसुमस्तोमसर्वाङ्गीणविभूषणाः । विरेजुर्जन्मनाः कामशस्त्रदाला इव स्त्रियः ॥ १९० ॥

मुस्त्रिर्तैर्मिथुनैरिथं, परितः परिवारितः । बभौ त्रिशुनम्बामी, तदाऽनङ्ग इवाङ्गयान् ॥ १९१ ॥

अभेकवः कृतोपालत्वात्-नादानुगामिभिः । मृदङ्ग-पणवा-ऽऽतोच-वेणु-वीणादिनि स्वनैः ॥ १९२ ॥

कीर्णकर्णसुधावर्षं, यति-मान-ख्यान्वितम् । भावहरतक-दृष्वचारी, चारुनृतवननोहरम् ॥ १९३ ॥  
 ग्राम-रागोज्वलस्फीतगीतश्रीतजगज्जनम् । सञ्जीतकं प्रभुस्तत्र, श्रुत्याऽप्यर्थं कृतार्थेयम् ॥ १९४ ॥  
 अन्यतः प्रमदोद्गमप्रमदाजनचचरीः । परतः पौरलोकानामापायकमहोत्सवम् ॥ १९५ ॥

अपरत्रापि लोलक्षीर्शोलान्दोलनसेलिनीः ।

पश्यन् प्रमुदितः स्वामी, चिन्तयागासिवानिति ॥ १९६ ॥ पद्यभिः कुलकम् ॥

किं कदाऽपि मया कापि, सुसमीदृक्षमीक्षितम् ? । ददशे विमृशन्नेवमवधिज्ञानतः प्रभुः ॥ १९७ ॥  
 आत्मनैवानुभूतं यद्, पुरा वैपयिकं सुसम् । अनुत्तरविमानान्तस्त्रिदिवेषूत्तरोत्तरम् ॥ १९८ ॥ युग्मम् ॥  
 विशुर्बिभावयामास, स्वभावं भविनां सतः । जानन्तोऽपि हि मोहेन, जीयन्ते हन्त ! जन्तवः ॥ १९९ ॥  
 यदनन्तभवाम्यस्तं, सुखं विषयसम्भवम् । अपूर्वमिव मन्यन्ते, वृषुक्ष्व इवाशनम् ॥ २०० ॥  
 दुःसहैतुषु तत्त्वेन, सुस्रेच्छा विषयेषु या । साऽपि मोहस्य माहात्म्यं, सुधाबुद्धिविषयिव ॥ २०१ ॥  
 अर्घ्यमानोऽपि नोपैति, नोपेतोऽप्यवतिष्ठते । स्थितोऽपि न सुखं दत्ते, मत्तेभो विषयव्रजः ॥ २०२ ॥  
 मल-मूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मनुजन्मनाम् । सचेतसामघावस्तु, वस्तुतः कैव काम्यता ॥ २०३ ॥  
 अस्थिस्थण्डेषु दन्तेषु, कुन्दसुन्दरतामतिम् । मलक्षेत्रेषु नेत्रेषु, नीलोत्पलदलश्रमम् ॥ २०४ ॥  
 श्लेष्मादिदोषवृक्षाणां, कानने यनितानने । मुष्पांशुबुद्धिं बध्नन्ति, धिगमी मोहनोहिताः ॥ २०५ ॥

॥ युग्मम् ॥

किञ्चात्र चकि-शकाचैरप्यनाक्रान्तविक्रमे । नित्यमत्यन्तमुद्युक्ते, मृत्यौ स्वैरिणि वैरिणि ॥ २०६ ॥  
 जरायां रूपसर्वस्वहरायामस्खलद्रुतौ । यौवनं वनवद् भस्मीकुर्वत्यां पलितच्छलयत् ॥ २०७ ॥  
 अत्रोपसुखसन्तानकाननाशनिसन्निभे । विविधव्याधिसम्बन्धे, बाधामापातुमुद्धते ॥ २०८ ॥  
 विभवे विभ्रसङ्घातपातसम्पातकातरे । उत्पातवातनिर्धूतपताकाशरुचधले ॥ २०९ ॥  
 संसारचारकक्षितो, महाभोहतनोहतः । ध्वस्तालोकः कथं लोकः, क्रीडारसवशंवदः ? ॥ २१० ॥

॥ पद्यभिः कुलकम् ॥

सतः संसारकारान्तार्निवासं प्रति सम्प्रति । निरज्यं युज्यते मुक्तेरध्वन्यध्वन्यतैव मे ॥ २११ ॥  
 तदा पदान्तिकमासैरथ लोकान्तिकैः सुरैः । समयज्ञोऽपि कल्पज्ञैर्व्यज्ञप्यत जगत्पतिः ॥ २१२ ॥  
 राज्यवत् प्रथमं नाथ !, धर्मतीर्थं प्रवर्तय । कृतिन् ! कृत्यं जगज्जन्तुहितस्मर ! जितस्मर ! ॥ २१३ ॥  
 इति विश्वं यातेषु, तदा तेषु जगत्पतिः । व्यानन्दी नन्दनोद्यानात्, सद-सदनमासदत् ॥ २१४ ॥  
 अत्राकार्यं तदा हर्षभरतो भरतं सुतम् । सनं समस्तसामन्त-चाहुवर्षादिगन्दनैः ॥ २१५ ॥  
 आदिदेश विमुर्वत्स !, भव राज्यधुग्धरः । भावयन्तो वयं तोष, ग्रीष्मामो हि संयमम् ॥ २१६ ॥  
 विचक्षणः क्षणं वीक्ष्य, विभोर्मुसलमोचत । सादरं भरतः स्वामिसेवारभरतस्ततः ॥ २१७ ॥  
 त्वदभ्रे गच्छतः क्षोणिपरानैरङ्गसङ्गिनिः । प्रथते मे यथाऽऽनन्दश्चन्द्रनैरपि नो तथा ॥ २१८ ॥  
 श्रुत्वा नित्यं भयत्पादसेवासुखसुधारसैः । स्वामिन् ! साम्राज्यभोगाय, रमते न मतिर्मम ॥ २१९ ॥  
 जगदे जगदेकाधिनायेनायेदमङ्गजः । वस ! सेवा पितृ-सेयमात्राऽवज्ञायते न यत् ॥ २२० ॥  
 अङ्गजा अपि ये कुर्युर्गुणानां तेऽत्र नन्दनाः । अन्ये तु स्नेहभाजोऽपि, त्याज्या एव मया इव ॥ २२१ ॥

एकदेहविनिर्माणदधमर्णाकृतैः सुतैः । यशो-धर्ममयं देहद्वयं पित्रोर्वितीर्यते ॥ २२२ ॥  
 श्रुत्वा सुरा-ऽसुरैर्मान्यामाज्ञामिति जगत्यते । न्यग्मुखो भरतस्तथावदत्तपुनरुत्तरः ॥ २२३ ॥  
 हृद्यः स्वामिसमादिष्टाः, सचिवास्तदनन्तरम् । भरतं परतन्त्रेच्छमभ्यपिञ्चन् पितुः पदे ॥ २२४ ॥  
 वक्राङ्गुलिमुल्लानामपि बाहुवल्गुस्तशाम् । विसुर्विभज्य भूभागान्, नन्दनानां तदा ददौ ॥ २२५ ॥  
 ततश्च वार्षिकं दानं, निदानं पुण्यसम्पदाम् । प्रभुः प्रवर्तयामास, विचैर्वितेशपूरितैः ॥ २२६ ॥

अष्टलक्षाधिकं तत्र, कौटिमेका च काञ्चनीम् ।

प्रातः प्रारभ्य मध्याह्नं, यावद् देवोऽज्वहं ददौ ॥ २२७ ॥

भागेऽहः पश्चिमे चैत्रश्यामाष्टम्यामथ प्रभुः । चन्द्रमस्युत्तरापादाभाजि भेजे व्रतोद्यमम् ॥ २२८ ॥

व्रताथ विपिनं गन्तुमथ प्रथमपार्थिवः । वाप्ययानं समारोहन्मोहराजपराजयी ॥ २२९ ॥

शिविकासविकासान्तःश्रद्धावन्धोद्दुरैरैः । ऊढा प्रौढैश्च गीतणैर्दासवद् वासवादिभिः ॥ २३० ॥

दित्र्यैरातोयनिघोर्पैर्नृणा जयजयस्वनैः । सिंहनादैर्दिविपदा, मागधवनिवद्वितैः ॥ २३१ ॥

शब्दद्वैतमयीं कुर्वन्नुर्वानुर्वीं बहन् सुदम् । विसुर्जम्भारि-रम्भादिनृत्ते दत्तेक्षणः क्षणम् ॥ २३२ ॥

पूर्दशौ भृङ्गयज्ज्ञे, जितचम्पकसम्पदि । भरताथैः समं स्वामी, सिद्धार्थवनमागमत् ॥ २३३ ॥

॥ विशेषकम् ॥

शिविकायास्तदोत्तीर्य, किंङ्किलिद्रुतले द्रुतम् । स्वयं जगदलङ्कारोऽलङ्कारानत्यजद् विभुः ॥ २३४ ॥

शक्रः स्कन्धेऽथ देवस्य, देवदूयं न्यवेशयत् । निर्भलं केवलज्ञानप्रयानमिव मूर्धमत् ॥ २३५ ॥

तीर्थेश्वरः कराम्भोजे, भृङ्गता निव्रतः क्षणम् । भूर्ध्रुश्चतसृभिः केशानुचस्त्रानाथ मुष्टिभिः ॥ २३६ ॥

केशाः सुवर्णवर्णोऽङ्गे, सन्तु नीलमणिश्रियः । इत्युक्तं पञ्चमीं मुष्टिममुचजमुचिद्विपा ॥ २३७ ॥

रुञ्जया मज्जयनीलरत्नानि क्षीरनीरधौ । शक्रेणाथ तदक्षेपि, केशमुष्टिचतुष्टयम् ॥ २३८ ॥

आगस्याथ घुनाथेन, तुमुले मुकुलीकृते । कृताष्टमतपाः स्वाभी, कृत्वा घिद्रतमस्कृतिम् ॥ २३९ ॥

सर्वसावद्योगानां, प्रत्याख्यानमुदीरयन् । भवाब्धिपोलश्वारित्र, तदाऽरित्रमिवासदत् ॥ २४० ॥

गारकाणामपि प्रीतिस्फूर्तिं विरचयन् मनः । तन्मनःपर्यथज्ञानमुत्पेदे त्रिजगत्पतेः ॥ २४१ ॥

चतुःसहस्रस्रष्टैश्च, सम भत्रां समन्ततः । भूपैः कच्छ-महाकच्छमुख्यैर्दाक्षा तदाऽऽददे ॥ २४२ ॥

स्तुत्वा नत्वा च यातेषु, सुतेषु त्रिदशेषु च । विहर्तुमिह मौनेन, स भूचक्रे प्रचक्रमे ॥ २४३ ॥

प्रभुणा भ्रमता भिक्षा, प्रापि न कापि पारणे ।

भिक्षानभिज्ञः स्वर्णादि, तदा लोको द्यदौक्यत् ॥ २४४ ॥

या निर्वास्य चिरस्यापि, वसन्तीं जनवेदमसु । यः श्रिय वासयामास, सा भिक्षा किमुपैतु तम् ॥ २४५ ॥

तथाऽप्यनार्तैः क्षुचृष्णाचार्यैः कच्छादिभिः प्रभु ।

आलोच्योमोधि तन्धे च, मङ्गाप्रन्धे फलादिभिः ॥ २४६ ॥

अथ कच्छ-महाकच्छमुतौ पूर्वं नियोजितौ । तदा नमि-विनभ्यास्त्री, पित्रो वादान्तनीयतु ॥ २४७ ॥

अर्थतौ प्रेषितौ साभ्या, सेवितु भरतं प्रभुम् । ऊचतुश्चतुरं साभिमानमानसरिक्रमौ ॥ २४८ ॥

१ कच्छिं सता० पता० ॥ २ चीर्णाष्टं सता० पता० ॥ ३ च्याधोऽपतस्थे पता० ॥

४ रतत्रमुम् सता० पता० ॥

विभुं विहाय नामेयं, नावा सेवावहे परम् । को हि रोहणमासाय, प्रपद्येतापरं गिरिम् ? ॥ २४९ ॥  
इति प्रतिज्ञामाधाय, प्रणिपत्य पितृकमान् । प्रभुं गत्वा च नत्वा च, तौ व्यजिज्ञपतामिति ॥ २५० ॥

क्षेत्रमाव्यपि किं तात !, भागेऽस्माकं न भूरमृत् ? ।

विज्ञसोऽपीति नैताभ्यां, वाचं वाचंयमो ददौ

॥ २५१ ॥

व्यभचागतिभक्त्या तावप्यवक्तरि भर्तरि । सेवामेवान्वहं के वा, हेवाकं मोक्षमीशते ? ॥ २५२ ॥

वभौ विभुः स्थितो मध्ये, स तत्याणिकृपाणयोः । परास्तयोरिव दिवपुरद्वारकपाटयोः ॥ २५३ ॥

अपरैबुः परश्रद्धाधरणो धरणोरगः । अपश्यन्नमि-दिनमी, सेवकौ विनमन् जिनम् ॥ २५४ ॥

कौ युवा ? सश्रितौ किं वा, मौनध्यानधन जिनम् ? । कर्ता किमर्यः कार्यं वामित्युक्तो भोगिभूभुजा ॥ २५५ ॥

तादृच्छुभ्रदुर्बाहुविक्रमौ भोगिनां विभुम् । सेवैव सेवकैः कार्यां, चिन्ता किं तादृशी प्रभोः ? ॥ २५६ ॥

॥ युगम् ॥

एतस्य मौन्युक्तस्य, धनसुक्तस्य सेवया । यद् भवेत् तेन नो कार्यमेकः सेव्यो हि मानिव्याम् ॥ २५७ ॥

सेविते तत् किमन्यत्र, निर्धनेऽप्यत्र यत् फलम् ? । दीपे क तज्जगदीपे, मेघच्छेत्रेऽपि यन्महः ? ॥ २५८ ॥

तयोः ऋणियतिः प्रीतः, प्रज्ञप्तिप्रमुखां ददौ । पाठससिद्धविद्याष्टत्वारिंशत्सहस्रिकाम् ॥ २५९ ॥

विद्याः किलैता वैताद्व्यमेखललदक्षिणोत्तरे । प्रभावं प्रथयिष्यन्ति, भवतोरित्युवाच च ॥ २६० ॥

प्रभुप्रभावसम्प्राप्तविधौ हृद्यौजसाविमौ । गतौ वैताद्व्यमावेध, पितृभ्या भरताय च ॥ २६१ ॥

वर्षं वसुन्धराहारो, निराहारोऽप्यथ प्रभुः । भ्रमन् बहुपु देशेषु, क्षुपाक्षामीकृताकृतिः ॥ २६२ ॥

अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा, तदा पारणकारणम् । पुरं गजपुरं प्राप, द्विपस्तस इवाह्रिषम् ॥ २६३ ॥

॥ युगम् ॥

तत्र बाहुबलेः पौत्रः, स्वप्ने सोमप्रभात्मभूः । श्रेयांसो घूसरं भेरु, क्षीरैरेक्षालयत् तदा ॥ २६४ ॥

प्रापि सोमप्रमेणापि, स्वप्नः किल महाभटः । रिपुभ्योऽनोचि रोचिष्युः, श्रेयांसिनाद्भुतश्रिया ॥ २६५ ॥

अर्वाशि भास्कर स्वप्ने, श्रेष्ठिनाऽपि सुयुद्धिना । अतिभास्वान् किल अष्टैः, करैः श्रेयांसयोजितैः ॥ २६६ ॥

विचाराय प्रगे सोमप्रभं भक्षपापसभान्तरे । स्वप्नार्थं तेष्वजानसु, मिलितेषु समन्ततः ॥ २६७ ॥

पुरं विभुवनस्वामी, व्योमदेशमिवांशुमान् । विहर्तुं प्रविशेऽथ, शिष्याद्विष्यान्तरं चरन् ॥ २६८ ॥

अगृह्णति जिने शिक्षा, हस्त्यश्व-वसनादिकाम् । लोलाः कोलाहलं चक्रुः, प्रजाः सार्यंत्रजा इव ॥ २६९ ॥

प्रेषितस्तुमुल ज्ञातु, प्रत्यागत्य व्यजिज्ञपत् । प्रतिहारः कुमाराय, वेगादागमन प्रभोः ॥ २७० ॥

नापदस्तापदायिन्यः, प्रभवन्ति प्रभो. पुर. । श्रेयांस इति निर्मुक्तच्छत्रोपाननुपागमत् ॥ २७१ ॥

नमस्कृतप्रभु. सोऽथ, किङ्कर्तव्यविमूढधीः । श्रेयांसः शिक्षये जातिस्मृत्याऽन्विरिव वेल्लया ॥ २७२ ॥

पूर्वं पूर्वविदेहेषु, वज्रसेनैर्जिनाङ्गज । वज्रनाभोऽभवच्चक्री, सोऽइमेतस्य सारथि ॥ २७३ ॥

महाप्रत मया साकमीदृग्मुद्राभूतस्तदा । पार्श्वे पितुरवापायमनप्रायसुखेच्छया ॥ २७४ ॥

वज्रसेनजिनेन्द्रेण, तदाऽऽदिष्टमिति स्वयम् । भविता व्रजनाभोऽय, भरते प्रथमो जिनः ॥ २७५ ॥

तदय स दयाराशि, पयोराशिगभीरिणा । दिष्टया दृष्टया मया दृष्टधकोरेणैव चन्द्रमा. ॥ २७६ ॥

निश्चित्येद तदा जानन्, शिक्षाकल्पमनल्पधी. । ददाविभ्रुरसं भर्तुं, श्रेयांसस्तत्क्षणागतम् ॥ २७७ ॥



प्रभुणा पाणिपात्रेण, साक्षाद्विभुरसो धृतः । आरूढः शिखया ज्योम, जेतुमिन्दुकरानिव ॥ २७८ ॥	
तदा ददत् कुमारोऽयं, मुदा रोमाघ्नमेचकः । वभौ मुक्तिश्रिया साक्षात्, कटाक्षैरिव वीक्षितः ॥ २७९ ॥	
पुण्यैरिव कुमारस्य, दिवसिभ्रुसैर्गैः । उत्सवाय समाहूताः, पुरुहतादयः सुराः ॥ २८० ॥	
हतदुन्दुमयो रत्न-पुष्प-गन्धोदकादिम् । विधाय भूतले देवाश्चेलोल्लेपमथ व्यधुः ॥ २८१ ॥	
प्रभोः शुक्लतृतीयायां, वैशाखेऽजनि पारणम् । तदक्षयनृतीयाख्यं, पर्वं सर्वत्र विश्रुतम् ॥ २८२ ॥	
किमेतदिति सोत्कर्षं, पृच्छते स्वच्छचेतसे । राज्ञे प्राज्ञेन विज्ञप्तं, प्राग्वृत्तं तेन सूनुना ॥ २८३ ॥	
करुण्या-ऽकरुण्यविचारं च, जातजातिस्मृतिः कृती ।	
अपशोकाय लोकाय, श्रेयांसः श्रेयसोऽदिशत् ॥ २८४ ॥	
ताथपारणकेनाथ, कुमारजनितेन ते । स्वप्नाः स्पष्टार्थतां प्राप्नुय्येऽपि पुरुषत्रये ॥ २८५ ॥	
अथ प्रभौ गते पापवारणे कृतपारणे । चकार पारणस्थाने, रत्नपीठं नृपाङ्गजः ॥ २८६ ॥	
एतदादिक्रुतः पीठमिति लोकाय सोऽवदत् ।	
जनोऽपि जिनभिक्षायाः, स्थाने तत् तादृशं व्यधात् ॥ २८७ ॥	
वदादित्यक्ततस्त्वेन, तदाऽऽदित्यस्य मण्डलम् । जनेनैवानताऽप्यापि, नित्यं कृत्वाऽपि पूज्यते ॥ २८८ ॥	
नाथोऽन्यदा विहारेण, दक्षस्तक्षशिलां पुरीम् । सायं बाहुवलेः प्राप, बहलीदेशमण्डनम् ॥ २८९ ॥	
श्रत्वा तमागतं बाहुचलिश्चक्रे पुरोत्तवम् । पादारविन्दं चन्दिये, सुमतेऽहं प्रमोरिति ॥ २९० ॥	
अथाङ्गेनातिरम्येण, भूषणान्यपि भूषयन् । समं समन्तात् सामन्तैः, प्रातरानन्दमेदुरः ॥ २९१ ॥	
यावत् पुरन्दरप्रायः, पश्यन् शृङ्गारितां पुरीम् । भगवान् विषयत्रासी, यत्रासीत् तत्र यातवान् ॥ २९२ ॥	
॥ युगम् ॥	
विजहारान्यतस्तावत्, प्रभञ्जन इव प्रभुः । तद्भुःसितं नृपं प्राह, सचिवः शुचिवागथ ॥ २९३ ॥	
हृद्ये करोति हृद्येव, देवस्त्वं सदा पदम् । मा विपादनिपादस्य, सुखदस्योर्वशो भव ॥ २९४ ॥	
पदानि पद्म-कुलिशा-ऽङ्कुशाङ्गानि जगद्गुरोः । एतानि तानि भूखण्डमण्डनानि नमस्कुरु ॥ २९५ ॥	
सचिवस्य वचः कृत्वा, तथेति पृथिवीपतिः । धर्मचक्रमिह न्युत्कर्मचक्रः प्रचक्रमे ॥ २९६ ॥	
नभोरत्नसपलोहस्तराजिविराजितम् । तद् विधाय व्यधादेप, स्पष्टामष्टाहिकामिह ॥ २९७ ॥	
अष्टयोजनविस्तीर्णं, चक्रेऽस्मिन् योजनोन्नते । सहस्रारे सहस्राणि, यामिकानां नृपोऽमुचत् ॥ २९८ ॥	
ततश्च भगवान् भास्वांस्तमःशमनकर्मठः । विहरन् म्लेच्छदेशेषु, पद्मशेषमशेषयत् ॥ २९९ ॥	
अथ वर्षसहस्रान्ते, पक्षान्त इव चन्द्रमाः । पुरं पुरिमतालाख्य, प्राचीसुखनिवागमत् ॥ ३०० ॥	
अपोध्याया महापुर्यास्तस्मिन् शालापुरे स्थितः ।	
फास्तुने मासि कृष्ण्यायां, प्रभुरेकादशीतिथौ ॥ ३०१ ॥	
तदानीमुत्तराषाढावस्थिते सितदीपितौ । अनाप केवलज्ञानं, शुक्लभ्यानभनो जिनः ॥ ३०२ ॥	
ततश्चासनकम्पेन, समीयुस्तत्र वासवाः । अधाकारि चमत्कारि, त्रिदशैर्देशनासदः ॥ ३०३ ॥	

१ रसं दत् संता० ॥ २ 'नेन जा' फलसं० विना ॥ ३ पुरम् पाता० ४ 'पु, पापपद्म-  
मशोपयत् संता० । 'पु, कर्मपद्ममशोपयत् पाता० ॥

प्रविश्य पूर्वद्वारेण, नत्वा तीर्थं च तीर्थकृतम् । सिंहासनमलङ्घके, दक्षिणः सप्रदक्षिणम् ॥ ३०४ ॥  
 यथास्थानं निविष्टेषु, सभालोकेषु वासवः । गत्वाऽन्तरुचरद्वारा, चकार त्रिः प्रदक्षिणम् ॥ ३०५ ॥  
 अथ स्तुत्वा नमस्कृत्य, कृतकृत्यः सुरेश्वरः । प्रमोरुपासनाहेतोरसन्नासनमासदत् ॥ ३०६ ॥  
 इतश्च भरतो भक्तिभरतो मातरं पितुः । तदाऽगमन्नमस्कृतुं, स्वकुलस्यैव देवताम् ॥ ३०७ ॥  
 तां च पुत्रवियोगेन, श्रवदश्रुपयःप्लवैः । उन्मीलनीलिकालुसदर्शनां जननीं प्रभोः ॥ ३०८ ॥  
 पौत्रो ज्यायानयं मातर् !, नमसि त्वत्पद्मपुञ्जम् ।

विज्ञप्यैवं नमस्कृत्य, भरतः पुरतोऽभवत् ॥ ३०९ ॥ शुभम् ॥

अथ पुत्रप्रवासेन, समं प्रीणितसम्भदा । उच्छलच्छोककल्लोलकुल्यया साऽवदद् गिरा ॥ ३१० ॥  
 यत्स ! स्वच्छन्दमानन्दमेदुरां रं श्रितः श्रियम् । मदीयः पुत्रको यात्रमात्रस्य वनवास्यभूत् ॥ ३११ ॥  
 शरीरं सुकुमारं तद्, यत् तेन तपसोऽर्पितम् । रम्भास्तम्भो गृहस्थूणास्याने तद् विनिवेशितः ॥ ३१२ ॥  
 क तास्तस्य सुरस्त्रीणामास्पदं सुखसम्पदः ? । केदानीं शीत-वातादिपुष्टा कष्टपरम्परा ? ॥ ३१३ ॥  
 नैवासनं न वसनं, न गृहं न परिच्छदम् । अवगच्छामि वत्सस्य, जीवाम्यथापि पापिनी ॥ ३१४ ॥  
 तामित्यमथ शोचन्तीममुर्ध्वन्तीं कदाग्रहम् । अभ्यधाद् भरतो मातस्तावत्स्य त्वं जनन्यसि ॥ ३१५ ॥  
 विज्ञाऽपि किमविज्ञेय, सुतवात्सल्यमोहिता । विचिन्तयसि तातेऽपि, मातर् ! मानवमात्रताम् ॥ ३१६ ॥

स हित्वा लौकिकीं रक्ष्मीं, लिप्सुर्लोकोतरां श्रियम् ।

यद् विचचेऽधुना मातः !, फल त्वं तस्य पश्यसि ॥ ३१७ ॥

हृद्यामिति समासाद्य, वाक्सुधां वसुधापुञ्जः । मरुदेवाऽभवद् यावत्किर्विषादविषोदया ॥ ३१८ ॥  
 ज्ञापितो वेत्रिणा तावत्, पुरुषो द्वै सनीयतुः । तयोराजोऽन्यदन्नात्ता, यमको पटिताजलिः ॥ ३१९ ॥  
 दिष्टाऽव नर्धसे देव !, कानने शकटानने । उत्पेदे केवलज्ञानं, सुगादिजगदीश्रितुः ॥ ३२० ॥  
 न्यजिज्ञपद् द्वितीयोऽथ, ख्यातः शमकसज्ञया । आबिरासीत् प्रभो ! चक्ररत्नमवास्त्रमन्दिरै ॥ ३२१ ॥  
 महःसहजमाहात्म्यविश्वस्तास्त्रविरोधिनः । पूर्वं प्रभोर्वां कुर्वेऽहमर्चां चकस्य वा स्वयम् ? ॥ ३२२ ॥  
 क वा जगन्नयत्राता, तातः शातितकरुमपः ? । क चैनसा निधिध्वक्, सुवनैकभनङ्करम् ? ॥ ३२३ ॥  
 पारितोषिकदानेन, विज्ञेय मुदितौ च तौ । मरुदेवाऽनुवाचैवं, भरतो हर्षनिर्भरः ॥ ३२४ ॥

॥ विशेषकम् ॥

मातः ! सुतवियोगेन, त्वं सदा दुःसतः पुरा । रूक्षाक्षरं समादिक्ष, परं पश्य सुतश्रियम् ॥ ३२५ ॥  
 पितामहीं महीनाधर्तदेत्युक्तवाऽविरोप्य च । कुञ्जरे स्वयमारोहत्, कृतकौतुकमङ्गल ॥ ३२६ ॥  
 अथ व्रजन् गजारूढो, मरुदेवीसुवाच सः । मातराकर्म्यतामेतद्, पुंनस्य विसुताद्भुतम् ॥ ३२७ ॥  
 रूप्य-कल्प्याण-माणिक्यमयवप्रत्रयाद्भुतम् । देशनासदनं चक्रुः, शकादेशेन नाकिन ॥ ३२८ ॥  
 अयं वृन्दारकैर्बन्दिवृन्दैरिव जयध्वनिः । तत्पुत्रस्य पुरो मातः !, क्रियमाणो विभाव्यते ॥ ३२९ ॥  
 अयमम्भोधरध्वानगभीरो दुन्दुभिध्वनिः । मातस्तनोति सोस्तेन, केकाः काननकेकिनाम् ॥ ३३० ॥  
 श्रुत्वेति मरुदेवायास्तदाऽऽनन्दाश्रुवारिभिः । नेत्रयोर्नीलिकातङ्कपङ्कः प्रकालितः क्षणात् ॥ ३३१ ॥

१ 'वाशनं खला ॥ २ 'अर्त्तं फ' वला ॥ ३ हाधुपेयतुः खला ॥ पाता ॥ ४ शास्त्रित्वं  
 पाता ॥ ५ ध्यात्वेति सुष्टिदानेन खला ॥ ६ 'स्तदित्यु' वला ॥ पाता ॥ ७ सुतस्य खला ॥

स्वयमेवाथ पश्यन्त्यास्तस्यास्तद् वैभवं विभोः । विलीनं मनसा सद्यः, परानन्दासृत्तवैः ॥ ३३२ ॥  
 तदैव केवलज्ञानं, तस्याः प्रादुरभूत् ततः । प्राप्येव तपसा मातुः, प्रभुणा प्राभृतीकृतम् ॥ ३३३ ॥  
 अन्तकृत्केवलीभूय, लोकान्तमथ साऽगमत् । मन्ये मुक्तिपुरद्वारमपवारयितुं पुरः ॥ ३३४ ॥  
 अस्यामस्यावसर्पिण्यां, प्राच्यसिद्धस्य तद् ययुः । त्रिदशैर्निदधे तूर्णं, सत्कृत्य क्षीरनीरधौ ॥ ३३५ ॥  
 ततः प्रभृति लोकेषु, वृत्तं मृतकपूजनम् । सर्वो हि दर्शिता पूर्वैर्वर्तनीमनुवर्तते ॥ ३३६ ॥

व्याप्तोऽथ हर्ष-शोकाभ्या, वद्धस्पर्ध धराधवः ।

निर्शां प्रान्त इव ध्वान्त-प्रकाशाभ्यामभूत् समम् ॥ ३३७ ॥

पतिर्विमुक्तच्छत्रादिर्दूरादूरीकृताञ्जलिः । देशनासदनस्यान्तः, प्रविवेश विभांपतिः ॥ ३३८ ॥

त्रिभू प्रदक्षिणीकृत्य, नमस्कृत्य जगद्गुरुम् । यथास्थानं निविष्टोऽथ, प्रहृष्टो भरतेश्वरः ॥ ३३९ ॥

अथाऽऽयोजनगामिन्या, सर्वभाषानुरूपया । गिरा जगद्गुरुस्तत्र, विदधे धर्मदेशनाम् ॥ ३४० ॥

असावसारससारवनसेचनसारणिः । दूरेण युज्यते त्यक्तुं, मोहनिद्रा महात्मनाम् ॥ ३४१ ॥

मोहभिलेशपल्लीव, तदिदं भवकाननम् । पुण्यरत्नहरैः क्रूरैश्चौरै रागादिभिर्वृतम् ॥ ३४२ ॥

अनाविले कुले जन्म, दुर्लभेभ्योऽप्रतिदुर्लभम् । चिन्तारत्नमिव प्राप्य, हार्यते किमुभा बुधाः ! ॥ ३४३ ॥

यत्तध्वमपवर्गाय, तन्निर्विण्णा भवाद् यदि । स हि सर्वापदां पारमपारानन्दमन्दिरम् ॥ ३४४ ॥

प्राप्यते प्राणिभिर्नायं, धर्मस्वाराधनां विना । किं कदापि क्वचिद् दृष्टस्तर्हीनः फलोद्गमः ? ॥ ३४५ ॥

तस्य सुश्रमणो वा स्यान्मूलेचरणुणोचरः ।

श्राद्धो वाऽऽराधकः सम्यक्, सम्यक्त्वं-ऽणुवतादिभूत् ॥ ३४६ ॥

एतौ मौक्षस्य पन्थानौ, मन्थानौ भववारिधेः । काम श्रामण्य-गार्हस्थ्यधर्मां शाश्वतशर्मदौ ॥ ३४७ ॥

यानि चक्रिपदादीनि, स्पृष्टणीयानि देहिनाम् । असौ कुसुमसम्पत्तिस्तस्य धर्ममहीरुहः ॥ ३४८ ॥

फलं तु परमानन्दरसनि-प्यन्दसुन्दरम् । महोदयमय किञ्चिद्भोकोचरमनश्वरम् ॥ ३४९ ॥

श्रुत्वेति देशनां गर्भैरुत्तरत्यान्नजन्मभिः । शतैः पद्मभिरानन्दात्नसृभिः सप्तभिः शतैः ॥ ३५० ॥

तथा सोदरया ब्राह्मणा, परब्रह्मार्पितात्मभिः । तैस्तेर्नृपभसेनाथैः, साम्रहैर्जगृहे व्रतम् ॥ ३५१ ॥

॥ युगम् ॥

दीक्षां तदाऽऽददे किञ्च, भरीचिश्वाकिनन्दनः । सादरं सुन्दरी किन्तु, चक्रिणा वारिता व्रतात् ॥ ३५२ ॥

वतिनः पुण्डरीकाद्याः, साध्व्यो ब्राह्मीपुर-सराः ।

श्राद्धाः सोमात्मजप्रथाः, श्राविका सुन्दरीमुस्ताः ॥ ३५३ ॥

इत्थं चतुर्विधः सङ्घः, स्थापितः प्रभुणा तदा । पूज्यतेऽद्यापि विश्वेऽस्मिन्, देव-दानव-मानवैः ॥ ३५४ ॥

श्रीपुण्डरीकमुह्याना, यतीशाना जगद्गुरुः । ततश्चतुरशीतेरप्यादिदेश पदत्रयीम् ॥ ३५५ ॥

तेऽप्युत्पाद-व्यय-श्रीव्यरूपा प्राप्य पदत्रयीम् । वितेनुरद्भुतप्रज्ञा, द्वादशाङ्गानि कील्या ॥ ३५६ ॥

शकानतीरधो दिव्यैस्तूर्णं चूर्णैर्जगत्प्रभुः । अनुयोग-गणानुज्ञे, यच्छैस्तानभ्यपिञ्चत ॥ ३५७ ॥

जातेऽथ पौरुषीकाले, सकलैर्निस्तुपाक्षते । कृत्स्न-समञ्जसचारं, वलि-पूर्वदिशाऽविवश ॥ ३५८ ॥

क्षिप्तं पुरः सुरैः सोऽर्धमर्धार्धं चक्रिणा पुनः । यथाविभागमन्यैश्च, जगृहे गृह्णेभिभिः, ॥ ३५९ ॥  
 अथ द्वितीयपौरुष्यां, देवच्छन्द गते प्रभौ । पुण्डरीकमुनेर्व्याख्या, श्रुत्वा जम्मुर्जना गृहान् ॥ ३६० ॥  
 सदा गोग्मुखयक्षेण, देव्या चाऽप्रतिचक्रया । अमुक्तसन्निधि स्वामी, सर्वातिसयभाजनम् ॥ ३६१ ॥  
 पावनीगवर्नी कुर्वन्, कोटिदैवतसेवितः । नानास्नानान्यथाकामन्, विजहारान्यतस्ततः ॥ ३६२ ॥  
 ॥ शुभम् ॥

इति ज्ञानोद्योतमशमितसमस्तान्तरतमाः,

क्रमात् कामतुर्वातलमत्तुललोकम्पृणगुणः ।

स्फुरन्मागालोक सकलमपि लोक विरचयन्,

विवस्वान् विश्वाञ्चे कृतसुकृतलक्ष्मीं जिनपतिः ।

॥ ३६३ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनामि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीऋषभस्वामि-  
 जन्म-व्रत-ज्ञानवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

यां श्री. स्वयं जिनपतेः पद्मपद्मसद्मा, भालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता ।  
 श्रीवस्तुपाल । तत्र भालनिभालनेन, सा सेषकेषु सुरसमुत्सुखतामुपैति ॥

॥ ग्रन्थाम् ३६८ । उभयम् ९४५ ॥



## चतुर्थः सर्गः ।



इतश्च भरतश्चक्री, शस्त्रागारगतः स्वयम् । भक्त्या चक्रं नमश्चक्रे, क्षत्रप्रत्यक्षदैवतम् ॥ १ ॥  
 पूजां नित्यं वितन्वानो, नवनैवेद्यमेदुराम् । अष्टाहिकोत्सवं चक्रे, तत्रैव निवसन्नसौ ॥ २ ॥  
 अथ प्रस्नानिके लभे, कृतप्रस्थानमङ्गलः । अनुचक्रं दिशि प्राच्यां, करिरत्नेन सोऽञ्जलत् ॥ ३ ॥  
 छत्र-चर्मा-ऽश्व-सेनानी-खड्ग-दण्ड-पुरोधसः । कुटुम्बी मणि-काकिण्यौ, वर्षकिक्ष नृपानुगः ॥ ४ ॥  
 चचाल रत्नस्तोमोऽयं, देवताकृतसन्निधिः । दिगन्तभूपतीनां तु, चक्रम्पे हृदयावनिः ॥ ५ ॥

॥ युग्मम् ॥

चैले समं ततस्तेन, सामन्तैश्च समन्ततः । सितांशुनेव नक्षत्रैः, स्फुरचेजोमयात्मभिः ॥ ६ ॥  
 तरङ्गैरिव पाथोपेतुरङ्गैर्वाशुचञ्चलैः । चलितं कलितोत्साहैः, प्रतिकूलेऽप्यमङ्कुरैः ॥ ७ ॥  
 अथ प्रतस्थे वेगेन, हास्तिकं गर्जितोर्जितम् । प्रत्यर्धिक्षितिभृचेजोदाववारिदनण्डलम् ॥ ८ ॥  
 निजानाकारयन्तोऽथ, कारयन्तोऽरितर्जनम् । ध्वजाञ्चलैश्चलैश्चेलैः, समनैव पथा रथाः ॥ ९ ॥  
 अनुचक्रं व्रजन्तीव, द्विगड्यूतिप्रयाणकैः । तीरे नीरेशितुः प्राप, पतिप्रीत्येव वाहिनी ॥ १० ॥  
 तत्र वर्षकिरत्नेन, निर्मितानमितश्रियः । आवासानावसन्ति स्म, सैनिकाः स्मेरविस्मयाः ॥ ११ ॥  
 चक्रे पौषघशां च, विशालां रत्नशालिनीम् । वर्षकिर्वीधितानन्दश्चक्रिणः पुण्यपुञ्जवत् ॥ १२ ॥  
 तस्यामुत्तीर्ष्य सद्दीर्घः, कुञ्जराद् राजकुञ्जरः । प्रविवेश नभोदेशमिवार्कः पूर्वपर्वतात् ॥ १३ ॥  
 दर्भसन्दर्भनिष्पन्नस्तरे सस्तपातकः । उपवासत्रयं चक्रे, तत्र वक्रैतराशयः ॥ १४ ॥  
 अथ प्रथितचातुर्यस्तुर्येऽहनि महामहाः । सुगन्धिभिर्जैलेः ज्ञातो, बली बलिविधि व्यधात् ॥ १५ ॥  
 सर्वाण्यस्त्राण्युपादाय, शक्रदायादविक्रमः । अधारूढो रथं चक्री, गरुत्मन्तमिवाच्युतः ॥ १६ ॥  
 नामेयभू रथं नामिद्वयसे पयसि स्थिरम् । विरचय्य समुद्रान्तः, सधुन्मुद्रितकार्मुकः ॥ १७ ॥  
 सौवर्णं विस्फुरद्वर्णं, नामाङ्कितमथो शरम् । पुङ्गमध्यसुस्ताधीशसुपर्णभुजगासुरम् ॥ १८ ॥  
 दिशि मागधतीर्थस्य, पत्युरत्युज्ज्वलाकृतम् । क्ष्मापश्चिक्षेप साक्षेपं, विद्युद्दहमिवाम्बुदः ॥ १९ ॥

॥ विशेषकम् ॥

सभायां मागधेशस्य, पक्षसत्कारदारुणः । स चेपुर्वंगसम्पन्नः, पन्नगारिस्त्रिपतत् ॥ २० ॥  
 अथ अकुटिनीमास्यः, सलास्याधरपङ्कवः । बालार्कशोणदृकोणः, प्राह मागधतीर्थपः ॥ २१ ॥  
 जिघृक्षुः को हरेदैष्टां?, कः क्षेप्ता ज्वलने पदम्? । भ्रान्तरषट्चकारमध्ये कः कुरुते कर्म? ॥ २२ ॥  
 क पप मयि निःशेषशस्त्रविस्तृतकौशलः । अक्षिपन्मार्माणं मृत्युमार्गमार्गणदूतवत्? ॥ २३ ॥  
 इत्युत्तस्यौ समं वीरैर्धीरैः कोपातिपाटलैः । स निर्विद्यैः स्फुरद्भूमैर्ज्वालवर्तैरिवानल ॥ २४ ॥  
 अथ व्यालोकयामास, तन्मन्त्री तस्य पत्रिणः । अक्षराणि फले दूतजिह्वायामिव शुद्धधीः ॥ २५ ॥

ब्रूषभस्यादिदेवस्य, सूर्यभरतचक्रभृत् । इत्यादिशक्ति वो दण्डं, दत्त राज्ये स्थूहा यदि	॥ २६ ॥
वर्णानिमानमात्येन्द्रः, प्रबलोऽप्यवलोक्य सः । मुमोच मदमुद्दामः, प्रेक्ष्य मद्रमिवोरगः	॥ २७ ॥
पतिं प्रति प्रतिज्ञातत्यागहेतोरदोऽनदत् । स्वामिन् ! विमुञ्च सरम्भमभ.पतिरिव प्रगे	॥ २८ ॥
असावसमशौडीर्यैश्चक्री भूचक्रभूषणम् । भरतो भरतक्षेत्रपतिश्चिक्षेप सायकम्	॥ २९ ॥
एतस्य भागधेयानि, मागधेय ! विरेजिरे । प्रतिवासरवर्द्धीनि, स्पर्द्धीनि प्रथमेन्दुना	॥ ३० ॥
अनरूपोऽपि हि कल्पान्ते, क्षीयते क्षीरनीरधिः । सुपर्वपर्वतः सोऽपि, कम्पतेऽर्हपतिः पतेत्	॥ ३१ ॥
पोत्री धात्रीतलं मुञ्चेत्, पविश्लविमथ त्यजेत् । अङ्गमङ्गमसौ किन्तु, भजेन्नहि महाभुजः	॥ ३२ ॥
अस्मै षण्मेदिनीखण्डमण्डनाय महीभुजे । दण्डमुद्दण्डकोदण्डदोर्दण्डाय प्रयच्छ तत्	॥ ३३ ॥
निशम्य सम्यगित्येष, वचनं सचिचेक्षितुः । समं भुजाभृता तस्या, तत्याज परुषां रूपम्	॥ ३४ ॥
तत्काण्डदण्डं दण्डं च, सगादाय सैमागतः । नत्वा श्रीभरतं वाचमित्युवाच स मागधः	॥ ३५ ॥
ममैव पुण्यनैपुण्यं, ममैव प्रगुणा गुणा । तेजस्वी यस्य नाथस्त्वमभोजस्येव भास्करः	॥ ३६ ॥
अतः परं गतः पारं, सिन्धोरप्यसिन्धु तै वशः । जानीहि मां हिमांशुश्रीश्चक्रोरनिव सेवकम्	॥ ३७ ॥
तं विस्तुज्य प्रसलेन, रथोऽथ पृथिवीभुजा । जवादवाह्यताम्भोधेः, संरम्भाच्च मनोरथः	॥ ३८ ॥
प्राप्तोऽथ क्ष्मायकोटीरः, कटकं जितकण्टकः । मागधाधीशुमुद्विद्य, स्पष्टामष्टाहिकां व्ययात्	॥ ३९ ॥
अथानुचक्रं चलित्वा, चक्रवर्तिचमूस्तदा । तटं जगाम सङ्ग्रामदक्षिणा दक्षिणोदधेः	॥ ४० ॥
वरदामाधिनाथोऽपि, वत्र मागधनाथवत् । विगृह्य जगृहे दण्डमसण्डं चक्रवर्तिना	॥ ४१ ॥
विहिताष्टाहिकस्तत्र, चक्रमार्गानुगः क्रमात् । विपश्चित् पश्चिमं प्राप्तं, तीरं नीरनिधेरयम्	॥ ४२ ॥
प्रभासान्द्रः प्रभासेन्द्रं, जित्वा तत्रापि पूर्ववत् । चिन्तारत्न-शिरोरत्न सुवर्णादीन्पदण्डयत्	॥ ४३ ॥
तत्कृताष्टौहिकः श्रीमाननुचक्रं चलद्बलः । यद्यौ चक्री महासिन्धुसिन्धोर्दक्षिणरोधसि	॥ ४४ ॥
पूर्ववत् पौषधागारे, विरचय्याष्टमं तपः । असावसाथयद् वेगादेव तां सिन्धुदेवताम्	॥ ४५ ॥
अथ सा नभसाऽभ्येत्य, रभसा भरतेश्वरम् । अचे तवाहं राजेन्दो !, किञ्चरेव करोमि किम्	॥ ४६ ॥
अथो यथावदाधाय, प्राभृतं सा भृतं श्रिया । जगाम चाभरीभूतमुक्ताताडङ्गदीपितिः	॥ ४७ ॥
तत्रापि तापितारातिर्विहिताष्टाहिकः क्रमात् । प्राचीं प्रति चचालायं, चक्रानुचरसैनिकः	॥ ४८ ॥
तटीर्विभ्राणमद्वैता, वैताढ्यभगमन्नगम् । भरतार्धद्वयीसीमारूप भरतभूपतिः	॥ ४९ ॥
दक्षिणेऽथ नितम्बेऽस्य, स्तम्भेरममनोरमात् । चमूममूमुचदमूममूढकमविक्रमः	॥ ५० ॥
राजाऽष्टमं तपस्तेने, तेनाथ चलित्वासन । आययौ मङ्गु वैताढ्यकुमारोऽवधिवोधितः	॥ ५१ ॥
प्रौदानि दौकयित्वाऽथ, दौकनान्येष चक्रिणे । अद्यादि तव दासोऽङ्गमित्युदित्वा जगाम च	॥ ५२ ॥
प्रकल्पिताष्टमतप.पारणेनाथ भूभुजा । अष्टाहिकोत्सवादूर्द्धमादिश्यत चमूपतिः	॥ ५३ ॥
सुपेण । गच्छ वैताढ्य-सिन्धुदक्षिणनिष्कृतम् । श्यापि निर्वाधमुत्तीर्य, निहगा चर्मरत्नतः	॥ ५४ ॥
इत्यादेशमथासाथ, माघत्करिकुलालुलैः । सार्यमधीकृतैः सैन्यैः, सुपेणो निहगामनात्	॥ ५५ ॥
नदीमदीनसत्कर्मा, चर्मानद्वेन दर्त्मना । अधोचतार सेनानी, रसेनानीतसम्मदः	॥ ५६ ॥

१ किञ्चिद्, भं पंता० ॥ २ समागधः वता० ॥ ३ क्षिणामुधेः सेता० फला० ॥ ४ 'प', तीरं फला० ॥ ५ 'ष्टाहिकः' फता० फला० । एवमपेऽपि ॥

सिंहलान् सिंहतुल्यौजा, वर्धमान् गर्वपर्वतः । यवनान् यवनाश्वश्रीः, कालः कालमुखान् रणे ॥ ५७ ॥  
अपरानपि राजश्रीजनको यौनकादिकान् । पराजिन्ये सुखेनैव, सुपेणध्वजिनीपतिः ॥ ५८ ॥

॥ युगम् ॥

जिवेति सिन्धुमुत्तीर्य, कीर्यमाणयशा जनैः । चक्रिणो डौक्याश्चक्रे, तदण्डान् दण्डनायकः ॥ ५९ ॥  
तत्तमिश्रामुद्धारकपाटोद्घाटनाय सः । आदिष्टश्चक्रिणा चक्रे, गत्वा तत्राष्टमं तपः ॥ ६० ॥  
कृतमालाभिधं देवमथोद्दिश्य चमूपतिः । तमिश्राकन्दरद्वारि, वितेनेऽष्टाहिकामहं ॥ ६१ ॥  
हयारूढः प्रणम्याथ, कपाटे कन्दरमुखे । जघान दण्डरत्नेन, करेणैव तमोऽश्रुमान् ॥ ६२ ॥  
कपाटे अपि ते सद्यो, दण्डघातेन रंहसा । पश्चादभूतां वीरस्य, पक्षद्वयवले इव ॥ ६३ ॥  
वाजिनं विनिवर्त्याथ, प्रतिशोभं चमूपतिः । राज्ञे विज्ञपयामास, कपाटोद्घाटनक्रियाम् ॥ ६४ ॥  
सिन्धुरस्कन्धमारूढः, पुरतो भरतेश्वरः । मणिरत्नं समारोप्य, तमभ्रमनहेतवे ॥ ६५ ॥  
प्रविवेश गुहागर्भं, समं निजचमूचरैः । तारकानिकरैः सौकमभ्रान्तरिव चन्द्रमाः ॥ ६६ ॥ युगम् ॥  
मार्गे चैकोमपञ्चाशन्मण्डलानि चकार सः । लोकालोक्याय फाकिण्या, वाम-दक्षिणपक्षयोः ॥ ६७ ॥  
उन्नम्रां च निमग्रां च, नद्यौ वीक्षितवानथ । तरश्वमाऽपि पूर्वस्थां, नान्यस्थां तुलमप्यहो ! ॥ ६८ ॥  
वदथा वर्षकिर्तुद्वा, पथया सोऽज्ववथया । समुत्तार ते नद्यौ, यमभ्रभङ्गभङ्गुरे ॥ ६९ ॥  
अथोत्तणुद्वाद्धारकपाटप्रचनिर्गमः । सचक्रः स व्रजन् रेजे, सभानुरिव वासरः ॥ ७० ॥  
स तां गुह्यात्मिकम्, भरतार्धमथोत्तरम् । विवेश जेतुं कान्तारमिव सिंहोऽतिरंहसा ॥ ७१ ॥  
तत्र चापातमात्रेऽपि, जनतात्रासहेतवः । मानिनो धन्निनः शूराः, क्रूराकार-पराक्रमाः ॥ ७२ ॥  
कालाः काल्यसेनेव, कृताज्ञा भिल्लभुजः । अदृष्टपूर्वाभिभवा, वसन्त्यापातसञ्चकाः ॥ ७३ ॥

॥ युगम् ॥

किरातेरथ युद्धाय, सन्नद्धायतपत्तिभिः । चक्रिणः कृपणीचक्रे, चमूचक्रं रणाङ्गणे ॥ ७४ ॥  
ततः सुपेणसेनानीः, सेनानीरनिधेर्विधुः । तुरङ्गरत्नमारूढः, खड्गरत्नकरोऽचलत् ॥ ७५ ॥  
तं समायान्तमालोक्य, भिङ्गाः सन्मुखगामिनः । पतन्ना इव रजन्तः, प्रदीपस्य विरेजिरे ॥ ७६ ॥  
सौपर्णं फलकं भिन्नत्, कालक्रूरासिमासुरम् । सुपेणोऽभाजित दीप्त्या, दिनेशमिव साङ्गजम् ॥ ७७ ॥  
सोढुं प्रतापमेतस्य, क्षमायामक्षमा अमी । सिन्धोस्तीरगता गोत्रदेवताराधनं व्यधुः ॥ ७८ ॥  
वेपामाराधनेनाथ, सुरा भेषमुखाभिधाः । एत्य प्राहुरहो वत्साः !, किमारब्धमिदं मुधा ? ॥ ७९ ॥  
दूरे वयमयं जेतुं, शक्रेणापि न शक्यते । अलङ्घ्यशासनश्चक्री, पृथिवीपाकशासनः ॥ ८० ॥  
तथापि वयमेतस्य, युष्माकमनुरोधतः । उपसर्गं करिष्याम, इत्युक्त्वा ते तित्रोऽभवन् ॥ ८१ ॥  
अथ भेषमुखैर्देवैर्धनडम्बरमन्त्रे । विचक्रे चक्रिसेन्योद्धुं, दिगन्तात्तङ्कारणम् ॥ ८२ ॥  
रसन्तो विरसं मेधा, भुक्तं वार्पेजैः समम् । उद्धमन्तो व्यलोक्यन्त, वाऽवामि तडिच्छलात् ॥ ८३ ॥  
धारामुद्धलपातेन, सण्डयन्त इव सितिम् । राक्षसा इव तेऽभूवन्, घना भीषणमृत्येवः ॥ ८४ ॥  
चर्मरत्नमथो चक्री, यावद्वाद्दशयोजनीम् । पाणिस्यर्धेन विस्तारारोहत् सह चमूचरैः ॥ ८५ ॥  
उत्तरलनयाप्युषैश्चावन्मार्तं नमोत्रणे । चर्मरत्नस्यलोचनामुपरिद्रष्टुं व्यभ्रमन्त ॥ ८६ ॥

छत्रदण्डोपरिन्यस्तमणिरत्नप्रभावतः । शममन्तस्तमः प्राप, सम्पुटे च्छत्र-चर्मणोः ॥ ८७ ॥  
 प्रातरुसाणि धान्यानि, गृहिरत्नेन चर्मणि । निष्पत्तिमापुः सन्ध्याया, तथा शाक-फलाद्यणि ॥ ८८ ॥  
 अत्रैः शाकैः फलाद्यैश्च, गृहिरत्नप्रभावतः । सद्यः प्रतिगृहं प्रासैलोकः स्वर्गाय सोऽभवत् ॥ ८९ ॥  
 तरदण्डमिवालोक्वय, तल्लोकैः सम्पुटं जले । भुवनेषु कृता शक्ये, ब्रह्माण्डमिति कल्पता ॥ ९० ॥  
 सप्तमेऽहि व्यतिक्रान्ते, चक्री चिन्तानिति व्यधात् ।  
 प्रत्यनीकं ममाप्युचैः, प्रत्यनीको नु कोऽञ्जुदः ? ॥ ९१ ॥  
 अथ तस्य प्रभोश्चित्तानुवर्तनपराः सुराः । सहस्रा. योऽशाप्युधद्रकुटीभङ्गभीषणाः ॥ ९२ ॥  
 गत्वा मेघपुत्रान् देवान्, नेत्रारुणविभानिभात् । उद्गिरन्त इव क्रोधमिदं वचनमूचिरे ॥ ९३ ॥  
 अरे रे ! केन वो दत्ता, दुर्देवेनेदृशी मतिः ? ।  
 चक्री न यदि दृष्टोऽयं, तत् किं नाम्नाऽपि न श्रुतः ? ॥ ९४ ॥  
 यात तद् दूरतः कूराः !, नैव यावदयं प्रभुः । दम्भोलिनेव चक्रेणाभिहन्ति भवता शिरः ॥ ९५ ॥  
 इति यक्षवचः श्रुत्वा, तैर्द्रुतं विद्रुतं ततः । दुग्धधौतमिव ज्योम, वैमलयमभजत् तदा ॥ ९६ ॥  
 दौकने स्वर्ण-माणिक्य-नाज-वाजिब्रजानथ । आदाय म्लेच्छपाः सर्वे, भरतं शरण ययुः ॥ ९७ ॥  
 भरतोऽपि प्रसद्यैतान्, विससर्ज महाशयः । नतेषु पक्षपातित्वमुत्तमाना हि लक्षणम् ॥ ९८ ॥  
 सिन्धोरथोत्तरं वार्धगिरितीमान्तनिष्कूटम् । जित्वा सुपेणतश्चक्री, ययौ क्षुद्रहिमालयम् ॥ ९९ ॥  
 दक्षिणेऽथ नितम्बेऽस्य, न्यस्य सैन्य नरेश्वरः । व्यधादुद्दिश्य हिमवत्कुमारं स तपोऽष्टमम् ॥ १०० ॥  
 रथारूढोऽष्टमान्तेऽथ, रथामेण हिमाचलम् । त्रिस्ताडयित्वा हिमवत्कुमारस्येपुमक्षिपत् ॥ १०१ ॥  
 द्वासप्ततिमथो गत्वा, योजनान्यम्बरात् पतन् । हिमाचलकुमारेण, वीक्षितः स शरः पुरः ॥ १०२ ॥  
 विधामिवाथ कोपाम्ने, स्तम्भनी स कुमारकः ।  
 वीक्ष्य नामाक्षरश्रेणि, काण्डदण्डेऽतिमक्तिमान् ॥ १०३ ॥  
 सुमनःसुमनोमाला, तथा गोशीर्षमौषधी । हृदाम्भः कटकान् बाहुरक्षणं दिव्याशुकान्यपि ॥ १०४ ॥  
 गत्वा भरतपादान्ते, माभृतीकृतवानयम् ।  
 महात्मना हि पुण्यानि, किं न यच्छन्ति वाञ्छितम् ? ॥ १०५ ॥ विशेषकम् ॥  
 आर्षमिस्त विसृज्याथ, चलिताः कलित श्रिया । जपानर्षमकूटाद्रि, त्रिः शीर्षेण रथस्य सः ॥ १०६ ॥  
 तत्पूर्वकटके चक्री, काकिणीरत्नतोऽलिलत् । चक्रवर्त्यवसर्पिण्या, भरतः प्रथमोऽस्म्यहम् ॥ १०७ ॥  
 व्याघृत्त्याथ गतः सैन्ये, पारणं चैरिवारणः । विधायाद्यादिका चक्रे, तत्र कृत्यविचक्षणः ॥ १०८ ॥  
 अथ निर्वैन्यसैन्योऽयं, चक्री चक्रमनुव्रजन् । उदग्रितम्बे वैताड्यगिरेः सैन्य न्यवीक्षितम् ॥ १०९ ॥  
 तस्मिन् नमि-विनम्यारूढौ, जेतु विधापरेधरो । अक्षिपत् क्षितिप-क्षिमभमप्रसरं शरम् ॥ ११० ॥  
 अथ तौ कुपितौ वीक्ष्य, चक्रनायकसायकम् । प्रासौ साक निजानीकैर्युद्धाद्वासदुर्धरो ॥ १११ ॥  
 समं विधापरनलैर्व्योम्नि विधापरेधरो । विलोक्य समरं घोरमारोमे भरतेश्वरः ॥ ११२ ॥  
 दोर्दण्डयोः समारोप्य, कोदण्डं विदधे तदा । जयश्रिय-प्रवेद्याय, भरतो रणतोरणम् ॥ ११३ ॥  
 अथ द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्करः । करेरिव शरेश्वकी, विषक्षानक्षिपद् पमान् ॥ ११४ ॥



प्रणष्टेऽथ वले प्रह्वौ, विद्याधरनरेश्वरौ । भरतेश नमस्कृत्य, भक्तितो वाचमूचतुः	॥ ११५ ॥
त्वं क्षमस्व क्षमास्वामिन्नेतद् दुष्टचमावयो । प्रणिपातावाधि. क्रोधः, सता हि परिकीर्तितः	॥ ११६ ॥
स चिरलानि रत्नानि, निर्मिर्नमितमस्तकः । दौकने दौकयामास, क्षमाशक्राय चक्रिणे	॥ ११७ ॥
खीरत्नेनाथ कन्दर्पजगज्जयपताकया । स्थापत्येन भुवः पत्ये, प्राभृतं विनमिर्व्यधात्	॥ ११८ ॥
एतौ च सुतयोन्यस्य, विद्याधरधुरीणताम् । गृहीतदीक्षौ तीर्थेशसेवामेवाथ चक्रतुः	॥ ११९ ॥
अथ त्रिपथगातीरे, सैन्यं न्यस्य नरेश्वरः । असाधयत् सुपेणेन, गाङ्गुचरनिष्कुटम्	॥ १२० ॥
त चाष्टमतप.सम्पल्लम्पटीकृतमानसा । उपतस्थे स्वयं गङ्गादेवी विविधदौकनैः	॥ १२१ ॥
तदाऽसौ नृपमालोक्य, तस्मिन्नेवानुरागिणी । ईर्ष्येवेपुभिर्जिज्ञे, विषमैर्विषमेपुणा	॥ १२२ ॥
असौ तत्रैव तत्प्रेमवारिवारणतां गतः । निनाथ नायको भूमेः, सहस्राब्दीं पटीमिव	॥ १२३ ॥
अथ खण्डप्रपाताख्यां, गुहामभ्येव भूपतिः । नाट्यमालं सुरं तत्र, साधयामास पूर्ववत्	॥ १२४ ॥
गुहां तामप्यतिक्रम्य, तमिश्रावन्नरेश्वर । सैन्यं निवेशयामास, सैकते सौरसैन्यवे	॥ १२५ ॥
तत्राष्टमेन तपसाऽसाधयद् वसुधाधवः । निर्धीन् यक्षसहस्रेण, प्रत्येकं कृतसन्निधीन्	॥ १२६ ॥
साधयित्वा सुपेणेन, गङ्गादक्षिणनिष्कुटम् । नृपोऽञ्जालीदथायोर्ध्यां, प्रति सिंहो गुहामिव	॥ १२७ ॥
सुख सैन्यरज.क्रीर्णां, तुरङ्गैरुदतारि या । कष्टं मदाभोग्गम्भीरा, सेव शैवलिनी द्विषैः	॥ १२८ ॥
स्थाश्वैर्लज्जयाद् भूमेर्भ्रमयन्तो ध्वजाशुक्रम् । पत्तयोऽप्यनुकुर्वाणाः, कृपाणार्तनैरिमान्	॥ १२९ ॥
गौरसप्राभृतभृतो, ग्रामवृद्धान् पदे पदे । भूपः स्वयमभाषिष्ठ, तद्गामा-मौग्ध्यकौतुकी	॥ १३० ॥
इति क्षमापश्चर्रेणुपुरैः पिहितभानुभिः । एकच्छत्रामिव भुवः, निर्माय स्वपुरी ययौ	॥ १३१ ॥
निम्नितान् रत्नवप्राभे, तदा पौरैश्चमूचरान् । आरोहत् इवारुद्वेद्वेष्टा हृष्टैः करोर्जपंतः	॥ १३२ ॥
अभ्युद्यातस्ततः प्रातर्गौरवान् पौर-मन्त्रिभि । सैन्यैरनुगतः पुण्ये, मुहूर्ते कृतमङ्गल	॥ १३३ ॥
स्फुरत्कषाटपक्ष्माब्जमतोलीनेत्रवर्त्मना । अथाविशत् पुरस्तस्या, हृदि सौभाग्यमूर्तैः ॥ १३४ ॥	॥ गुग्मम् ॥
वन्दिश्वन्दमुखाम्भोजस्फुरत्पदपदशब्दितैः । भासुराभ्युदयो भाभिर्दिवाकर इवापर	॥ १३५ ॥
पश्यन्तीना पुरो हारयष्टिगुग्मेऽपि चिन्तितः । हृदि स्फुटीभवत्क्रामद्वितीय इव योपिताम्	॥ १३६ ॥
व्यालोलानिव कङ्कोलानानन्दक्षीरनीरथे । पश्यन् वातेरितान् केलुपटाननुनिकेतनम्	॥ १३७ ॥
भासुर रमसाऽऽरब्धवाद्य-नृणादिकौतुकै । कृतमाङ्गलिक लोक, मध्ये मध्ये कृतार्थयन्	॥ १३८ ॥
बालः पुत्रीरिव तदा, सुप्रौढा भगिनीरिव । जननीरिव वृद्धास्तु, निर्विकार विलोकयन्	॥ १३९ ॥
समाससाद सदन, सदनन्तगुणो नृपः । अमन्दानन्दसन्दोहकन्दो हरिषराक्रम	॥ १४० ॥
	॥ पङ्क्तिं कुलकम् ॥
अभ्येत्याभ्येव भूषालैः, क्रमशः परिकल्पितम् । स भजे चक्रार्तस्वामिषेक द्वादशाब्दिकम्	॥ १४१ ॥
स पश्यन् स्वजनान् सर्वान्, सुन्दरीं मन्दिरोदरे । ददर्श कश्चिन्ताकारा, कलामिव कलावत	॥ १४२ ॥
कृशत्वकारण तस्याः, साक्षेपमथ भूभुजा । ऊर्जुर्नियोगिनः पृष्ठा, नास्माक देव । दूषणम्	॥ १४३ ॥
प्रभोः पष्टिसहस्राब्दी, दिग्जयादिदिनादियम् । आन्नाग्नानि चकारोचेर्भेतमहणसामह्रा	॥ १४४ ॥

चक्रिणाञ्च त्रयायासौ, विष्टयाऽष्टापदे गिरौ । दक्षा दीक्षा प्रभो पार्श्वे, तगृहे गृहनिस्पृहा ॥ १४५ ॥  
चक्रिणाञ्चयामिपेकेऽथ, तस्मिन् द्वादशवार्षिके । आगता ऽनागतान् लोकान्, प्रभुत्वादवलोकयन् ॥ १४६ ॥  
निजानुजाननायातान्, विज्ञाय न्यायवित्तम् । तान् प्रति प्रेषयागास, दूतान् भूतलवासव ॥ १४७ ॥  
॥ युग्मम् ॥

यदि राज्यार्थिनस्तद्भो !, भरतं कुरुत प्रभुम् । दूतोक्तिमिति ते श्रुत्वा, जगदुर्भरतानुच ॥ १४८ ॥  
विभज्य राज्यमस्माकमेतस्यापि भवत्वगो । तातेन दत्तवस्मत्त, स किमाच्छेदुमिच्छति ॥ १४९ ॥  
अधिकेन न न कार्यं, रक्षितु स्व स्वय क्षमा । अयोग क्षेमकृत् तस्मात्नाथ कथमय भवेत् ॥ १५० ॥  
बलीयानथ यद्येष, नि शेषेऽपिद्यातन । तदेतु वयमप्येते, पितुस्तस्येव सूनव ॥ १५१ ॥  
किन्तु तातमनाष्टच्छय, वंथ स्वच्छन्दकारिण । अग्रनेन सम कोभाद्, योद्धुमीहामहे नदि ॥ १५२ ॥

इत्युक्त्वाऽष्टापदे गत्वा, नत्वा निर्द्विजिन जिनम् ।

तत् ते भरतसन्दिष्ट, सर्वमूर्खीभुजोऽन्यथु ॥ १५३ ॥

सिञ्चन्निव सुधावृष्ट्या, वसुधामृषमग्रधुः । तानुवाच ज्वल्लोघवहोरहाय दान्तये ॥ १५४ ॥

चपला चपलेव श्रीमर्त्यासौ भुवनान्तरे । कल्याणयाञ्छया वत्सास्तत् ता गृहीत किं मुधा ॥ १५५ ॥

किञ्च स्व सम्भवैर्भोगैः तृप्तिरभवत् च । सा मर्त्यभोगैरङ्गारकारकस्येव किं भवेत् ॥ १५६ ॥

### अङ्गारकारकदृष्टान्तः

तथाहम्भोदति कश्चिद्, गृहीत्वाऽङ्गारकारक । रीणनारिण्यरण्येऽगादङ्गारकरणोद्यत ॥ १५७ ॥

भीष्मभीष्मार्ककार्कश्यहृशानुरुतया तृषा । स तृप्तिं नाप्तवान् सर्वं, पाय पाय पयो दते ॥ १५८ ॥

कचित् तरुतले सुप्त, स्वप्ने सदतमागत । परेत इव पानीय, समग्रमपि सोऽपिबत् ॥ १५९ ॥

तथाऽप्यच्छिन्नतृष्णोऽथ, भ्राम भ्राम जलादायान् । बह्निरीर्व इवापूर्वं, सर्वांजुर्व्यामशोषयत् ॥ १६० ॥

अधैक कश्मलक्षारदुरापसलिल मसौ । कूप प्राप्य अमन् मेने, प्रत्यक्ष क्षीरनीरधिम् ॥ १६१ ॥

तत्रापि स तृष्णाऽऽकान्त, पयसे कुशपूलकम् । सयोग्य रञ्जुभि क्षिप्त्वा, सरसं तरसाऽकृषत् ॥ १६२ ॥

अतिनिम्नतया कूप, कुम्भ इव सेवकात् । यात स्वदशमादश, सर्वस्व तृणपूलकात् ॥ १६३ ॥

पूलकादथ निश्चोत्थ, पाश्चात्यास्तोयविमुष । स चातक इवाम्भोदानुत्सुलस्तृपित पयो ॥ १६४ ॥

तत् तृष्णा याऽस्य न च्छिन्ना, वारिधेरपि वारिभि । किं सा निरदृश्या पूलकुशाम्रपयसा बुटेत् ॥ १६५ ॥

युष्माकमपि तद् वत्सा !, या दिव्येरपि नात्रुटत् । मर्त्यलोकभवैर्भोगै, किं सा तृष्णा त्रुटिष्यति ॥ १६६ ॥

धृत्वेति देशना भर्तृर्लक्ष्मीमुखपरान्मुखा । अथाष्टनवतिर्भुजस्ते वत भरतानुच ॥ १६७ ॥

दूतास्ततो निवृत्त्याथ, स्वामिने विस्मयस्मिता । सोदराणा यथावृत्, वृष्टान्त ते व्यञ्जित्वन् ॥ १६८ ॥

अथ प्राज्यानि राज्यानि, तेषा भरतभृपति । त्रमसे सकलान्येष, सर्वानानीव भरमकी ॥ १६९ ॥

अपरेशुर्नृपश्रेणीवैष्णवीसम्भार्षितकमम् । व्यञ्जित्वन्तृप नत्वा, सुपयो गर्भपर्वत ॥ १७० ॥

कृत्वाऽपि दिग्जय स्वामिश्चक्रमासुभमन्दिरे । ण्तद् विशति नाद्यापि, यथा शिष्य शठो मठे ॥ १७१ ॥

अथ सवोपपाशुद्वबुद्धि सचिवपुङ्गव । उवाच वाचमाचार्य, इव क्षमावासमप्रत ॥ १७२ ॥

स्वामिन् । को नाम दिग्यात्राकर्तरी त्वयि भर्तरी । तिष्ठेताद्यापि ? चण्डांशौ, तमस्काण्डं कियच्चिरम् ॥ १७३ ॥  
 आः ! ज्ञातमथवा स्वामिन्नवश्यं न वशंवदः । स बाहुबलिभृपालस्तवैवावरजो बली ॥ १७४ ॥  
 अपि विश्वं स सामर्षः, सवायुरिव पावकः । विश्वं दग्धुमलं खड्गधूमानीकृतशात्रवः ॥ १७५ ॥  
 पदस्त्रण्डं भरतक्षेत्रं, जित्वाऽपि जगतीपते । अजित्वा तं जगद्गिरं, वास्तवस्तव कः स्तवः ? ॥ १७६ ॥  
 एतस्याधिजये देव ! दिग्जयव्याजतस्त्वया । अस्मिन् पदस्त्रण्डभूस्त्रण्डे, कृतं देशान्तरेक्षणम् ॥ १७७ ॥  
 तदेव देव ! भवतो, युज्यते प्राज्यतेजसः । नोपेक्षितु क्षितिस्वामिन् !, नमितामितशात्रवः ॥ १७८ ॥  
 अथ प्रथमतो न त्वं, बान्धवं बन्धुवर्त्सल ! । योद्धुमुत्सहसे दूतं, तत् कञ्चित् प्रेषयाधुना ॥ १७९ ॥  
 वीरंमन्यो न मन्येत, तवाज्ञां यदि चानुजः । तदा यदायुषीयाना, बुध्यते तद् विधीयताम् ॥ १८० ॥  
 ह्यवमात्स्योदिते दूतं, दक्षस्तक्षुशिलां प्रति । स वेगेन सुवेमाल्यं, निसृष्टार्थं विष्टष्टवान् ॥ १८१ ॥

अथास्त्रलङ्घतिर्वायुरिवायं वेगतोऽगमत् । निवारितोऽपि शकुनैः, सुवेगो दूत्यदक्षिणः ॥ १८२ ॥

निह्नगा-नगर-ग्राम-कान्तार-गिरि-गह्वरान् । सुवेगः स लप्लक्ष्य, घहलीदेशमासदत् ॥ १८३ ॥  
 श्रीमद्बाहुबलिस्वामियशःपुरभिदाननैः । कान्तं वनान्तविश्रान्तैः, श्रीङ्गोपाङ्गर्नोगणैः ॥ १८४ ॥  
 गायन्तीमिश्रिश्राणि, श्रीयुगादिजिनेशितुः । नन्दनादेत्य दैत्यारिस्त्रीभिः सान्द्रीकृतद्रुमम् ॥ १८५ ॥  
 अलङ्कारमभिन्नतमिश्रासु दिनेष्विव । तमिध्यास्वपि पान्थस्त्रीपाणिन्धमभवत्पथम् ॥ १८६ ॥  
 उपेत्य स्वर्गिणा स्वर्गादद्भुतश्रीदिदृक्षया । ह्यष्टानामद्भुतैर्भोगैर्हृस्वजीभूतभूतलम् ॥ १८७ ॥

॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

असावासाद्य तं देशमपूर्वाद्भुतवैभवम् । जन्मान्तरमिव प्राप्तः, कृत्यं विस्मृतवानिव ॥ १८८ ॥  
 अथ तक्षुशिलां बाहुबलिबाहुबलोज्जिताम् । नगरीं स गरीयस्याः, सम्पदः पदमासदत् ॥ १८९ ॥  
 पश्यन्नस्यामसौ पुर्यां, वैभवं भुवनाद्भुतम् । उन्मुखो ददृशे लोकैर्विकीर्तितेभ्य इवोद्भुतः ॥ १९० ॥  
 क्षणं प्राप्य नृसिंहस्य, सिंहद्वारं महीभुजः । तस्यौ रथादथोत्तीर्य, स्मरन्निव स वाचिकम् ॥ १९१ ॥  
 गच्छन्नथाप्रतश्चक्रिमताप इव नृतिमान् । तस्यौ राजकुलद्वारि, वारितो वेत्रिभिः क्षणम् ॥ १९२ ॥  
 अथ बाहुबलेराज्ञां, ज्ञा-स्येनासाद्य सादरम् । प्रावेश्यत सुवेगोऽय, सहर्ष-पर्वदन्तरे ॥ १९३ ॥  
 स समान्तः समासद्भिः, कचिन्नीलाशमकुट्टिमे । जलभीत्योद्भरन् यासः, सहासमवलोकितः ॥ १९४ ॥  
 आकाशस्फटिकस्तम्भस्त्रलिताङ्गसया कचित् । अन्यत्रापि चचारासी, हस्तैर्न्यस्तैः पुरः पुरः ॥ १९५ ॥  
 रत्नस्तम्भसमालम्बिप्रतिविम्बमवेक्ष्य सः । कृच्छ्रेण जज्ञे विज्ञोऽपि, तत्त्वतः पृथिवीपतिम् ॥ १९६ ॥  
 नमस्कृत्य नृपं पुञ्जीभूतहारः स भूतले । विशिष्टो विष्टरे वेत्रिनिर्दिष्टे स निविष्टवान् ॥ १९७ ॥  
 मुखाब्जविलसद्गाणी, रणभूपुरहारिणीम् । उज्जगार गिरं कर्णानुषां स वनुधाधवः ॥ १९८ ॥  
 कञ्चित् कुशलमार्थस्य ? कञ्चित् कुशलिनी प्रजा ? । कुशली कञ्चिदार्थस्य, सेनान्यादिपरिच्छदः ? ॥ १९९ ॥  
 स पदस्त्रण्डं क्षमास्त्रण्डमास्त्रण्डलपराक्रमः । साधयन्न कञ्चित् कञ्चिदार्थं प्राप पराभवम् ? ॥ २०० ॥  
 आवर्जिता जिताः कञ्चिदार्थेण जगतीभुजः । यथाऽन्यद्दं वहन्तन्माताज्ञां न स्युर्विपादिनः ? ॥ २०१ ॥  
 समं जनानुरागेण, स्वर्धया वृद्धिगामिनः । आर्यस्य धर्म-कामा-धर्मा, न बाधन्ते परस्परम् ? ॥ २०२ ॥

१ 'रसलः' संता० पाठा० ॥ २ 'त्योदितेर्दूतं' संता० ॥ ३ 'गो दौत्यद' संता० ॥

४ 'नाजनेः' संता० पाठा० ॥

इत्युक्त्वाऽवस्थिते राज्ञि, दूतः सद्भूतमब्रवीत् । कस्तस्य कुशलप्रश्नः?, कुशलं जगतोऽपि यः ॥ २०३ ॥  
 कस्तस्मिन् सैन्यलेशोऽपि, देशे चाकुशलकनः? । यस्मिन् सुरकृतोपास्तिः, चास्तिः कुद् बान्धवस्तव ॥ २०४ ॥  
 तिष्ठेत् पुरतः कश्चिद्, दिग्जैत्रे तत्र शात्रवः? । अकं विक्रामति ध्वान्तचिक्रगः क्रमता कुतः? ॥ २०५ ॥  
 अनेकैः समभेकाऽपि, नानादेशनिवेशिभिः । तस्याज्ञा मान्यते मूर्ध्नि, विधेरिच्छेव जन्मिभिः ॥ २०६ ॥  
 भूयुजस्तस्य पाद्भुष्योपाय-शक्तित्रयादयः । फलन्ति चिन्तितैरर्थैः, साक्षात् कल्पदुमा इव ॥ २०७ ॥  
 निर्वाधमेव सेवन्ते, पुरुषार्थाल्लयोऽपि तम् । विभागा इव सन्ध्यायाः, दिवस भास्वरोदयम् ॥ २०८ ॥  
 नृपैर्लाटिकीभूतैः, सेवितोऽपि परैः परम् । नै मोदते स दूरस्थानपश्यन्ननुजान् निजान् ॥ २०९ ॥  
 सत्यामपि स्यान्नो यस्यां, बान्धवानां विलोकनम् । श्रियं सारामिमां कारानुकारां गणयत्ययम् ॥ २१० ॥  
 विजित्य जगतीमस्य, विनीतायामुपेयुषुः । सम्बन्धिभिः सुहृद्भिश्च, चक्रे चक्रिंपदोत्सवः ॥ २११ ॥  
 तवाग्रजन्मनस्तस्मिन्नुत्सवे पृथिवीभुजः । लक्ष्मी-जीवितरक्षार्थं, के स्वयं न समायुः? ॥ २१२ ॥  
 अनायातानयं ज्ञात्वा, गृहे द्वादशवार्षिके । किलऽऽकारयितुं भ्रातृन्, प्रेषयामास पूरुषान् ॥ २१३ ॥  
 विकल्प्यानल्पसङ्कल्पाः, किन्प्येते सुमेधसः । आगत्य तातपादान्ते, दान्तात्मानो म्रतं व्ययुः ॥ २१४ ॥  
 तदयं तद्वियोगाचिर्गतसम्पातकारतः । समागत्य समुद्भूतं, साम्प्रतं तव साम्प्रतम् ॥ २१५ ॥  
 यद्यपि भ्रातृभावेन, त्वं पुरा न समागमः । वक्तव्यमथ तथाऽप्येव, सर्वथा दुर्मुखो जनः ॥ २१६ ॥  
 तत् स्वयं हर्षसोत्कर्षद्विष्टिपीयूषवृष्टिभिः । द्विजिह्वपभवद्दोषमोषः कर्तुं तवोचितः ॥ २१७ ॥  
 स स्वयं दान-सम्मानपूरिताधिर्मनोरथः । त्वत्प्रणामान् नामान्यज्जगन्मान्यः समीहते ॥ २१८ ॥  
 धीरा न चित्ते विद्येष्टं, चेष्टन्ते किन्तु तेजसे । मुक्तापङ्क्तिधिया हन्ति, सिंहः किं हस्तिमस्तकम्? ॥ २१९ ॥  
 भ्राता ममायं भूर्मर्ता, मास्म भूरिति निर्भयः । राज्ञामाज्ञाधनाना हि, ज्ञातेयं क्षोपयुज्यते? ॥ २२० ॥  
 समन्युरथ तं वीरमन्यस्त्वमवमन्यसे । भासि भास्वति तत् तस्मिन्नुद्यत्सद्योतपोतवत् ॥ २२१ ॥  
 पुत्रस्त्वगपि नाम्नेयप्रभोर्भरतवत् तव । कुलप्रशुरसि स्वामिन्, हितं जल्पामि तत् तव ॥ २२२ ॥  
 करालगरलः सर्पः, पावकः पवनोद्धतः । प्रभु औदप्रतापश्च, विश्वास्या न त्रयोऽप्यमी ॥ २२३ ॥  
 जीवितव्येन राज्येन, कार्यं तद् विधत्ते यदि । तदा रक्षोपथं मूर्ध्नि, धार्यतां भ्रातृदासनम् ॥ २२४ ॥  
 नित्यं वितन्यते यत्र, सेवा देवा-ऽसुरैरपि । भवतो मर्त्यमात्रस्य, सेवायां तत्र का त्रपा? ॥ २२५ ॥  
 एवं वदति दूतेऽत्र, सुनन्दानन्दनः स्वयम् । बाहुं विलोकयामास, रोमाश्चक्रवचाश्रितम् ॥ २२६ ॥  
 अबोचदधरज्योतिर्मिश्रदन्ताशुदम्भतः । कोपपाटलिता साक्षादिव वाच धराधवः ॥ २२७ ॥  
 ज्यायानयं नम आता, यदीच्छति समागमम् । युक्त यदेव तातस्य, तुल्यः पूज्यो हि सर्वथा ॥ २२८ ॥  
 युक्तं तदपि यत् प्रैषीत्, प्रसुप्ते भरतेश्वरः । आकारणानि बन्धूना, शुरो कृत्यमिदं यतः ॥ २२९ ॥  
 तेषु तातानुयातेषु, स्वयं यत्त्वेव ते विभुः । तेषां राज्यानि जग्राह, स्नेहोऽयं दूत ! नूतनः ॥ २३० ॥  
 कनिष्ठैर्विचितो ज्येष्ठः, प्रवादो मास्म भूदयम् । इत्यन्वगुरमी तातं, जितकाशी तदेव किम्? ॥ २३१ ॥  
 स्वद्गतां भरतक्षेत्र, जिस्वा तन्मा विरोधयन् । निष्पन्नं हेम नागेन, नियतं दूषयत्ययम् ॥ २३२ ॥

१ 'दो च, देशे सत्ता० पाता० ॥ २ 'शनिचास्तिभिः सत्ता० ॥ ३ नाऽऽसो' सत्ता० ॥

४ 'किमहोम' सत्ता० ॥ ५ वि कल्प्याने कसद्भुल्लगान्, किम्प्येते सत्ता० । विकल्पानल्पसङ्कल्पान्,  
 विकल्पेते सुमे' पाता० ॥ ६ 'नोयुरः । प्रभुः सत्ता० पाता० ॥

आतृभावादान्याते, निर्भये वा स्वभावतः । किन्तु मध्येव लोकोऽयमवद्ववदनोऽभवत् ? ॥ २३३ ॥  
 किं वा यदेव आतृणां, राज्यानि नृपतिस्तव । जप्रसे श्वेव वान्तानि, तथा तत्राप्यमूदयम् ? ॥ २३४ ॥  
 मम प्रभुस्सादेव, सेव्यः श्रीनामिनन्दनः । सुराऽसुरनृपैः कृतप्रथमः प्रथमतीर्थकृत् ॥ २३५ ॥  
 पिता गुरुर्वा स्वामी वा, जन्मन्येकत्र जन्मनाम् । एक एव भवेन्नान्यस्तत् किं तेन करोम्यहम् ? ॥ २३६ ॥  
 स मम ज्येष्ठभावेन, प्रणामं यदि लप्स्यते । न प्रभुत्वाभिमानेन, पुनः स्वप्नेऽपि ते पतिः ॥ २३७ ॥  
 यच्च मत्तोऽपि तेजांसि, नाथस्ते नाथते ध्रुवम् । कक्षस्य वद्वितस्तेजोवाञ्छामनुकरोति तत् ॥ २३८ ॥  
 ज्ञातेयं कोपयुज्येत, राज्ञां ? मिथ्येति ते वचः । मयि सत्यप्ययं राज्यश्रियं मुक्ते कुतोऽन्यथा ? ॥ २३९ ॥  
 ते चान्ये ये दधुर्मास्वत्यस्मिन् सद्योतपोतताम् । अहं तु हन्त ! तस्य स्यामस्तगूधरवन्धुरः ॥ २४० ॥  
 वैलोक्यपूजितो यस्य, पिता श्रीवृषभप्रभुः । किञ्चायमनुज शौर्यतृणीकृतजगन्नयः ॥ २४१ ॥  
 सुराऽसुर-नरैः सोऽयं, सेव्यो यत् तदिदं कियत् ? ।

इदं वद यदेतस्य, पुरः कोऽयं सुरेश्वरः ? ॥ २४२ ॥ युग्मम् ॥

तत्र त्रयाऽस्य सेवायां, करुणा तु ममाद्भुता । लज्जिष्यतेऽसौ मां वीक्ष्य, यत्पुरा खुरलीजितः ॥ २४३ ॥

पुरा कारासुखं प्राप, यत्रास्मद्भुजपञ्जरे । तत् किं विस्मृतमेतस्य, चाट्टुक्चाट्टुगर्विणः ? ॥ २४४ ॥

तद् गच्छ त्वं समायातु, स स्वयं भवतः प्रभुः । यथाऽस्य गर्वदुष्कर्मप्रायश्चित्तं करोम्यहम् ॥ २४५ ॥

वृत्तोऽथ धैर्यमालम्ब्य, स भवः स समाग्रहात् । निस्सार सभासद्भिः, कृणितानां विलोकितः ॥ २४६ ॥

सञ्जीकृतानुधान् चीरान्, मृत्युमृत्यानिवोद्यतान् । परयन् सुवेगो वेगेन, निरगान्पमन्दिरात् ॥ २४७ ॥

नवः क इव दूतोऽयं, भरतस्य महीसुजः ? । किमन्योऽपि नृपो ज्येष्ठः, स्वामिनोऽज्यैव वान्धवः ॥ २४८ ॥

केयत्कालं गतः सोऽनूज्याय भरतक्षितेः ? । अत्रासुं स कुतः प्रैपीदनुजाकारणेच्छया ? ॥ २४९ ॥

अस्य बन्धो किमुत्कण्ठा ?, न किन्तु प्रानवष्टया ।

मन्त्रे किं नाखुरप्यस्य, शतशः सन्ति मन्त्रिणः ? ॥ २५० ॥

तेः स किं बलिनं सिंहं, सलीकुर्वन्न वारितः ? । प्रत्युत प्रेरितोऽमीर्गिर्बुद्धिः कर्मानुसारिणी ? ॥ २५१ ॥

जित किं हारयत्येग, पद्मखण्डं मण्डलं भुवः ? । जितकाशितया वेत्ति, न मूढः प्रौढियस्मनः ॥ २५२ ॥

इत्थं पथि कथाः शृण्वन्, मिथः पौरमुखोद्भवाः । दूरादुल्लङ्घयामास, सुवेगो नगरीभिमाम् ॥ २५३ ॥

॥ पङ्क्तिः कुलकम् ॥

क्रमेणैव प्रयातोऽयमटवीं भिलसङ्कुलाम् । श्रीबाहुबलिभूपालबलैराटविकैर्ब्रूताम् ॥ २५४ ॥

तत्र शार्ङ्गधरान् कौश्रित्, पर्शुस्पर्शपरान् परान् ।

एकानश्मानुधानन्यान्, कुन्तदन्तुरिताम्बरान् ॥ २५५ ॥

अयं गूर्जानिवोत्साहान्, श्रीबाहुबलिभूसुजः । भिद्धानालोकन्यामास, सुवेगः कम्पिताकृतिः ॥ २५६ ॥

अटवीं तागधोच्छ्रव, कथञ्चिदतिभीषणाम् । वक्रिणो देशमासाव, म्वं मेने स पुनर्नवम् ॥ २५७ ॥

अपकान्यपि धान्यानि, लुनीत ननु रंहसा । अपृतान्यपि गुप्तासु, क्षिपत क्षोणिस्त्रान्पि ॥ २५८ ॥

अतिभारसहानुचैः, शकटान् कुरुतोत्कटान् । लभ्य-द्वेयानि संज्ञोच्योचलितु भवतोद्यताः ॥ २५९ ॥

यस्माद् भरतभूपालमभिषेणयितुं बली । श्रूयतेऽन्यद्यतो बाहुबलिर्बाहुबलोन्मदः ॥ २६० ॥

प्रतिक्षेत्रं प्रतिग्राम, चक्रिदेशनिवासिनाम् । व्याकुलत्वं विलोक्येति, चिन्तयामासिवागतौ ॥ २६१ ॥  
 ॥ कलापकम् ॥

अहो ! विग्रहवार्तेयमस्मत्तो वेगवत्तमा । अग्रे भूत्वा यतः कश्चिन्नागतः श्रूयते त्वसौ ॥ २६२ ॥  
 अहो ! प्रौढप्रतापस्व, श्रीबाहुचलिभूसुजः । स्वस्थानस्थेऽपि यत् तस्मिन्नस्माकं भयमीदृशम् ॥ २६३ ॥  
 चिन्तयन्निति सम्प्राप्तो, चिनीतायां स नीतिमान् । विज्ञो विज्ञपयामास, यथावन्नपतेः पुरः ॥ २६४ ॥  
 पटाञ्चलेन चेद् भानुश्छाद्य स्यात् तरुणच्छविः । यदि ज्वालाकुलो वह्निर्भवेद् ब्राह्मश्च मुष्टिना ॥ २६५ ॥  
 तवानुजस्रथाप्येप, स्वामिन् । पदस्सण्डभूपते । उत्कर्षिणीरूपो नान्यैर्जेतुं शक्यः सुरैरपि ॥ २६६ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

श्रुत्वेति भरताधीशः, सोत्साहो मन्त्रिभाषितैः । प्रयाणं कारयामास, पुरीं तक्षशिलां प्रति ॥ २६७ ॥  
 सम्पन्नपुलका कुन्तैः, स्विला करिमदाम्बुभिः । स्वैरं भर्त्रां बलाक्रान्ता, चकम्पे काश्यपी तदा ॥ २६८ ॥  
 गास्तस्य मुखे धूर्ति, क्षिपन्तश्चरणोद्भूताम् । वाजिनः परितोऽधावन्, सत्त्वाः सत्त्वाजिनः ॥ २६९ ॥  
 द्विपद्यशोमहश्चन्द्र-भानुच्छादनहेतवे । वहन्तो मेघलेखावत्, खञ्जात् वीरास्तदाऽचलन् ॥ २७० ॥  
 वशनासास्तुरङ्गाक्षा, पताकातिलकास्तदा । मच्छेदुश्चक्रताडका, रथाः सेनाननश्रियः ॥ २७१ ॥  
 स्थिरामस्थिरयद् वेगात्, तच्चाल बल तदा । उद्यद्भूलिभ्रैररिभिः, गम्भीरमगभीरयत् ॥ २७२ ॥  
 महलीदेशसीमानमसमानपराक्रमः । आचक्राम क्रमाच्चकी, वियद्देशमिवाशुमान् ॥ २७३ ॥  
 ज्ञात्वा तत् परिषोचालनाहुर्बाहुबलिर्वलम् । प्रेरयामास कल्पान्तोत्पातवात् इवोदधिम् ॥ २७४ ॥  
 तद्धेरीनलिकायन्त्रपेरितैः सभिरोर्मिभिः । भटाः प्रदीपितक्रोधवह्नयश्चेदुरुक्षकैः ॥ २७५ ॥  
 नेदुस्तदा रिपुप्राजप्रयाणपटहोपमाः । निःस्वानप्रकराः शब्दैरुदरम्भरयो विशाम् ॥ २७६ ॥  
 संसिच्य मदपाथोभिः, सवीज्य ध्रुतिमारुतैः । करिणः कम्पयामासुः, शीतार्तानिव मेदिनीम् ॥ २७७ ॥  
 खनन्ति स्म सुरैः क्षोणि, जवना वाजिराजयः । आकम्पुमिव पानीयं, सेनायाः तृप्तिहेतवे ॥ २७८ ॥  
 तरङ्गैरिव सध्वनैर्भैर्बाहुचलिस्ततः । महीमाच्छादयामास, कल्पान्तभ्रान्तवाद्भिवत् ॥ २७९ ॥  
 उपान्ते चक्रिसेनायाः, सेनामयमवासयत् । प्रातस्तिनिरधोरण्या, शूरोऽनुरूपनामिव ॥ २८० ॥  
 गाम्भीर्यं दर्शयन्तोऽपि, तदा सैन्ये क्वथिता । तत्कालं कलयामासुः, फलुपत्वं जलाशयाः ॥ २८१ ॥  
 स्थूला स्थूलतस्तिने, तदा गुरुगिरिश्रियम् । तदार्गलितमातङ्गण्डसैलैः तदुर्गमा ॥ २८२ ॥  
 गुरुचम्बरमौलिस्थरस्तकुम्भसमानताम् । रविलिम्बुरिव प्राप, तदाऽस्तगिरिन्सत्कम् ॥ २८३ ॥  
 जस्ताचलपतद्भानुगोलकोच्छलितैरथ । पाथोभिरिव पाथोविस्तमोभिर्न्यानशो नभ ॥ २८४ ॥  
 तदाऽर्कं मन्दरक्षोभान्नि सरन्त्या इव श्रिय । उन्मज्ज गुस्ताम्भोजमम्भोघेरिन्दुकैतवात् ॥ २८५ ॥  
 सेनाभटेपु कुर्वन्सु, शस्त्रजागरणोत्सवम् । खड्गं जागरयामास, शशाङ्कोऽप्यङ्ककैतवात् ॥ २८६ ॥  
 स्तुतिव्रतानामन्योन्य, वचनाद्भुतिभिर्भूशम् । दिदीपे नृपयोर्वह्नयोध क्रोधघनज्वय ॥ २८७ ॥  
 ततस्ततरणोत्साहै, सैन्ययोसभयोर्भटैः । रणदेव्याः पुरस्तेने, निद्रेव प्रथम पलिः ॥ २८८ ॥  
 बलयोत्सूर्ध्वनिर्घोर्षैर्मृग व्रस्तमिवाङ्कत । दिदृशुरथ शीताशुरगादस्ताद्विक्राननम् ॥ २८९ ॥  
 ततः पूर्वाद्रिमारूढे, देवे दिवसभर्तारि । रागेणाभ्यागमस्ताम्या, चक्राम्यामुपचक्रमे ॥ २९० ॥

सुभटः सुभटं हस्ती, हस्तिनं रथिनं रथी । आसदत् सादिनं सादी, चलयोहभयोरपि ॥ २९१ ॥  
 छिन्नाः प्रोक्षीतकाण्डालीमण्डपेन रवेः कराः । पतिता इव भान्ति स्म, क्षितौ क्षतजकैतवात् ॥ २९२ ॥  
 उद्धूतधूलिजे ध्वान्ते, द्रष्टु द्विष्टानिव कुषा । धावन्ति स्म भटाः प्रेङ्खलुन्तदीपकपाणयः ॥ २९३ ॥  
 भुजाभूतां युजादण्डैः, शिरोमिथ्व क्षितिच्युतेः । कृतान्तकिङ्कराश्चकुर्वण्ड-कन्दुककौतुकम् ॥ २९४ ॥  
 ये तरस्वितया तेरुर्गटाः सङ्गरसागरम् । आसन् रुधिरवाहिन्यस्तेषामप्यतिदुस्तराः ॥ २९५ ॥  
 भक्षान्नामध्वाराणामप्यङ्गमिलितैर्मिथः । शिरोभिः पतितैर्युद्धं, किञ्चाराणामिवैश्वयत् ॥ २९६ ॥  
 दन्तिदन्ताप्रसङ्गजन्मा वद्विकपोत्करः । रेजे रजोर्षनध्वान्तखेलस्तद्योतपोतवत् ॥ २९७ ॥  
 प्रस्थानानि सुबाहूनामिव प्रीताः सुरस्त्रियः । भटाना भाविभर्तृणां, सजः कण्ठेषु चिक्षिपुः ॥ २९८ ॥  
 विभ्रद्भिः शुशुभे खङ्गलेखां धूमशिखासखीम् । रुपाऽरुणैर्मटैर्भर्तुर्मूर्त्तित्तोऽनलैरिव ॥ २९९ ॥  
 अथ बाहुयलेः सैन्यैर्भरतेशस्य वाहिनी । कञ्जोलिनीशकलोलैरिव पश्चाद् व्यधीयत ॥ ३०० ॥  
 पुरस्कृतमुपेणोऽथ, रणाय भरतेश्वरः । स्वयं रविरिवोत्तस्थेऽसराहणसारथिः ॥ ३०१ ॥  
 युद्धशदालमालोक्य, ज्यायासं भातरं पुरः । तुल्यं बाहुयलिर्भूपोऽभूदोकः शोक-हर्षयोः ॥ ३०२ ॥  
 गृहीतरणदीक्षोऽथ, प्रज्वलन्निव तेजसा । रवेः समः समारोहत्, कुञ्जरं राजकुञ्जरः ॥ ३०३ ॥  
 तौ स्वयं जगतीमहौ, वीक्ष्य युद्धोद्यतो तदा । हन्त ! चेतास्यकम्पन्त, त्रिविष्टपसदामपि ॥ ३०४ ॥  
 अथो भरतमभ्येत्य, दत्त्वाऽऽवीर्वादिमादरात् । देवा एवमवोचन्त, प्रशान्तं स्वान्तशान्तये ॥ ३०५ ॥  
 षट्सण्डभरतक्षेत्रविजये तव सर्पतः । राम्युखीनोऽभवत् कश्चिन्नेनामेयनन्दन ! ॥ ३०६ ॥  
 दोर्दण्डरुद्रभेदाय, तत् किं नाम महासुज । निजेन वन्धुना सार्धं, युद्धसज्ज ! न रुज्जसे ? ॥ ३०७ ॥  
 ॥ युगम् ॥  
 अथाऽऽह चकी गीर्वाणाः । युक्तमेतद् भवद्वचः । किन्तु सम्भग् न जानीथ, वन्धुना रणकारणम् ॥ ३०८ ॥  
 न दो.कण्डभरच्छेदवृद्धिर्युद्धे निबन्धनम् । हेतुः किन्तु रथाङ्गस्याप्रवेशः शस्त्रमन्दिरे ॥ ३०९ ॥  
 अनुप्रविश्य मा शस्त्रगृहे चक प्रवेश्य च । पदसण्डभरतक्षेत्रपतिर्भूयान्ममानुजः ॥ ३१० ॥  
 भनेन वचसा बाहुयलिं बोधयताधुना । यदि युद्धनिषेधाय, युष्माकमयमुद्यमः ॥ ३११ ॥  
 अधोसुस्ते पुनर्देवा, यद्यसौ नहि बुध्यते । तथापि नार्थैर्द्विष्यमाज्ञाऽज ऋषभप्रभो ॥ ३१२ ॥  
 दृष्टि-आग्-दण्ड-दोर्दण्डयुद्धैरेव बलावल्गुम् । युवयोज्ञास्यते किं तदायुधैर्दारुणे रणे ? ॥ ३१३ ॥  
 ओमित्युक्त्वति क्षमाये, ततो जग्मुर्दिवीकसः । नृप बाहुयलिं मूर्त्तमिव वीररसं प्रति ॥ ३१४ ॥  
 जयेत्याशिपमुदाह्रीं, दत्त्वा प्रीतेन चेतसा । सुधामधुसुचा वाचा, प्राहुर्बाहुयलिं सुरा ॥ ३१५ ॥  
 ज्यायानयं नयोचंस ! किं न सत्क्रियते त्वया ? । संरम्भ किमय वीर !, भरतं प्रति सम्प्रति ? ॥ ३१६ ॥  
 जेषा रागादयन्तावद्, ये युगाद्विजनेशितुः । तदङ्गजस्य ते तात !, पोपस्तेषां किम् क्षमः ? ॥ ३१७ ॥  
 नतिमात्रेण यत् तोषं, भजत्येव तवाग्रजः । क्रथङ्गरं तमाराध्य, नात्मसात् कुरुषे क्षमाग् ? ॥ ३१८ ॥  
 अथ बाहुयलिः प्राह, सुरान् गम्भीरया गिरा । इत्थं कथमविज्ञानवस्तुवत्सैरिवोच्यते ? ॥ ३१९ ॥  
 बधसो भ्रातृभाषेन, मत्तः सत्कारमिच्छति । युक्तं सदेव यत् तातसम एव ममाग्रजः ॥ ३२० ॥  
 परं प्रौढप्रतापत्याञ्जितकाशितया तथा । आरुम्य नमयेद् यन्मां, न तदेतदहं सदे ॥ ३२१ ॥

विनष्टं न तदद्यापि, किमप्यस्ति महीजसः । दूरादपसरत्पेप, वलितोऽस्मि रणादहम् ॥ ३२२ ॥  
 अपरक्ष्मापसामान्यामाज्ञां कर्तुमयं पुनः । मयि क्रोधोद्धतं यावन्, दन्तीवाद्री भविष्यति ॥ ३२३ ॥  
 तदनिष्टकले भाति, मन्त्रहीनस्य निश्चितम् । बहिसुष्टिन्भयस्येव, नरेन्द्रस्यायमुद्यनः ॥ ३२४ ॥  
 ऋते न तातपादाँस्तु, स्वामी मम भवेत् परः । विना दिनाधिपं किं स्यात्, कोकस्यान्यः प्रियाकरः ॥ ३२५ ॥  
 अथाऽऽहुरमराः क्षीमन् !, निस्तीमगुणगौरव ! । कार्येऽत्र विशदाऽप्येया, नास्माकं क्रमते नति ॥ ३२६ ॥  
 एकतश्चक्रिणश्चक्रं, स्वल्पगामसमीहया । न विशत्यासुधागारं, विप्राणमकृतार्थताम् ॥ ३२७ ॥  
 अन्यतस्तव पश्यामः, सर्वथा विनयं वयम् । तत् किं पुक्त भवेद् वक्तुमस्माकं जगतीपते ! ॥ ३२८ ॥  
 अन्यर्थयामहे किन्तु, भवन्तं भुवनप्रभो ! । युद्धेन नहि द्योद्धव्यं, प्राणिप्राणापहारिणा ॥ ३२९ ॥  
 दृग्-वाग्-दण्डादियुद्धेन, यत्नान्परिषणम् । कृत्वा जयो व्यवसायः, साक्षिणोऽमी भवामहे ॥ ३३० ॥  
 तथेति प्रतिपेदाने, मार्थनां नाभिनन्दने । नातिदूरस्थितास्तम्भुर्मध्यस्थास्ते दिवोकसः ॥ ३३१ ॥  
 अथ स्वामिसमादेशादास्त्र करिणो रणात् । जवान्निवारयामासुर्गुणयोः पुरुषा भवाम् ॥ ३३२ ॥  
 राजानामथ राजन्याः, सेनयोरुभयोरपि । ध्रुत्वा वयस्त्रिं कष्टं, रथा मुष्टा इवाहवात् ॥ ३३३ ॥  
 ध्रुत्वा सन्नरमन्त्रानि, सैनिकास्तेऽथ चक्रिणः । परस्परमिति प्रोचुः, शोचन्तो देवमन्त्रितम् ॥ ३३४ ॥  
 अहो ! विगिदमायातं, सद्यः स्वामिनोऽपुना । समं श्रीबाहुबलिना, वळिना सह यो रमः ॥ ३३५ ॥  
 नियुद्धबुद्धिदानेऽस्मिन्, दोषः को वा दिवोकसाम् ! ।  
 ईदृशानां मुष्टा नाम, कौतुकं को न पश्यति ! ॥ ३३६ ॥  
 जानता भुजयोर्वीर्यगनुजस्य महीभुजा । एतन्मेने न जानीमस्तव काऽपि भवितव्यता ! ॥ ३३७ ॥  
 स्वसैनिकानां ध्रुत्वेति, गिरो भरनभूपतिः । वलं दर्शयितुं स्वस्य, तंणाहयेदमजनीव ॥ ३३८ ॥  
 मया दष्टोऽय दुःस्वप्नः, किञ्च शृङ्खलमण्डलैः । यदाऽऽहस्य तदाद् भूषाः, कृतान्तर्नामपावचम् ॥ ३३९ ॥  
 अधिवस्य विनेदाय, स्वमार्थोऽयं ततोऽपुना । अवश्यं सत्यतां नेयो, भवद्भिर्बलतालिभिः ॥ ३४० ॥  
 अनिच्छतामिदं राज्ञं, प्रभोर्ज्यसतनादसम् । आज्ञां दत्त्वा त राजेन्दुः, कूपनेकमकारयत् ॥ ३४१ ॥  
 अवदस्य तटे तस्य, निविष्टो भरतेश्वरः । शृङ्खलानां सङ्सेण, यामहस्तावल्भिना ॥ ३४२ ॥  
 सर्वेऽन्याभिसारेण, सर्वहर्षिभुजा गणैः । सर्वसाक्षा समालम्ब्य, तनाहस्यत भूपतिः ॥ ३४३ ॥  
 सतीन्यामपि राजन्यान्, शृङ्खलानु विलम्बिनः । रोमन्भ्यो नापिकान् मेने, वळयान् भरतेश्वरः ॥ ३४४ ॥  
 हयं ह्यध्वराम स, तेने तेनेय पाणिना । पंगुले तु समं दृष्टसङ्केता इव भुजः ॥ ३४५ ॥  
 दष्टेन च वलेनास्य, सम्प्राणितपराकमा । भुजो भेत्त्रिऽभोत्रमेवकवासरा मुरम् ॥ ३४६ ॥  
 अथ श्रीबाहुबलिना, मम मनरसोमनि । प्रथम दष्टिपुष्टय, प्रतिज्ञां कृतवान् भूषः ॥ ३४७ ॥  
 उभावभिमुषो नय, निनेगरिपुरोप्रयो । प्रयूपूप-भूषेन्दुविभने विभ्रुधिरम् ॥ ३४८ ॥  
 निरीश्व निर्भनेस्त्व, मनरं मानमोन्मयो । तदावनिनिर्षीभावं, मन्वे मन्वुभुजोऽनहम् ॥ ३४९ ॥  
 सन्नेष सोम्भजो बाहुपुणेगोभुजाधिपम् । ययपिन्नाऽभुनिश्चकी, प्राणोर् पश्यता हतो ॥ ३५० ॥  
 अहो ! तित तित पाहुबलिना यत्किञ्चिन्ना । इत्य कडकले चतुर्दश शिवमसाधकः ॥ ३५१ ॥  
 इत्यहो ! तित तित पाहुबलिना यत्किञ्चिन्ना । इत्य कडकले चतुर्दश शिवमसाधकः ॥ ३५२ ॥



भ्रातरुत्तर मातङ्गादित्याकर्ष्य तयोर्वचः । चिन्तान्तरमतिभ्रान्तस्तस्थिवान् स मुनिश्चिरम् ॥ २४ ॥  
शब्दोऽयं नियतं ब्राह्मी-सुन्दर्योः श्रुतिसुन्दरः । भाषेते चारुतं नैते, न चारुदोऽस्मि हस्तिनम् ॥ २५ ॥

विकल्पं कल्पयन्नेवं, दध्यौ वन्दे लघून् न यत् ।

मानोऽयमेव मे हस्ती, तत्राऽऽरूढोऽस्मि धिग् ! जडः ॥ २६ ॥

सस्यं मत्वेति तातेन, दयां मयि वितन्वता । व्रतिन्यौ प्रतिनोधाय, प्रेषिते शीलसन्ननी ॥ २७ ॥

केवलज्ञानिनौ वन्धून्, लघूनपि गुणाधिकान् । करिष्ये तदहं भूर्ध्रिं, पुष्पस्तोमानिवामलान् ॥ २८ ॥

ध्यात्वेति पादमुद्यम्य, भित्ते मानमतङ्गजे । अलाभि मुनिसिंहेन, केवलं मौक्तिकं फलम् ॥ २९ ॥

मानेऽयं सर्वथा मुक्ते, स्फुरन्त्या केवलश्रिया । आङ्घ्रिष्टस्य तदा तस्य, विलीनं मनसा रसात् ॥ ३० ॥

दिवि हुन्दुभयो नेदुरभवन् पुष्पवृष्टयः । प्राप्तास्तं वन्दितु भक्तिभासुराश्च सुरा-ऽसुराः ॥ ३१ ॥

अथो परिवृतः श्रीमान्, सुरसार्धैर्महासुनिः । जगदीशस्य समवसरणं प्राप पापभित् ॥ ३२ ॥

प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य, गत्वा केवलिपर्षदि । उपाविक्षन्मुनिर्मुक्तालतायामिव नायकः ॥ ३३ ॥

औरुरोहान्यदा स्वामी, स्पष्टमष्टापदाचलम् । समं मुनीन्द्रैः पूर्वाद्रिं, नक्षत्रैरिव चन्द्रगाः ॥ ३४ ॥

त्रिविष्टपदस्तत्र, विदधुर्देशनासदः । प्रमुक्ष्यतुर्मुखीभूय, तस्मिन् धर्मसुपादिशत् ॥ ३५ ॥

ततः समं समायातौ, भरतेद्य-सुरेश्वरौ । निन्यतुः कर्णपूरत्व, विमोर्वचनपल्लवान् ॥ ३६ ॥

देशनान्ते सतश्चक्री, बन्धूनालोक्य वत्सलः । तेषां भोगविभागाय, जिनराजं व्यजिज्ञपत् ॥ ३७ ॥

अथाऽऽदिशजिनाधीशो, भरतस्वामिपतिं प्रति । भोगानभिलषन्प्येते, किमभङ्गुरसन्नराः ? ॥ ३८ ॥

आनाय्य न्याय्यवित् क्षोणीपती रसवतीमथ । हेतवे निजबन्धूनामन्धूना प्रशमाम्भसः ॥ ३९ ॥

विज्ञो विज्ञपयामास, सानन्दो नाभिनन्दनम् ।

भोजनायाऽऽदिश स्वामिन्!, शमिनो बान्धवानिति ॥ ४० ॥ युग्मम् ॥

आदिदेशाथ तीर्थेशः, कारितं कल्पते न यत् । भुङ्गते तत् कुतो ज्ञानबन्धुरास्तव बन्धवः ! ॥ ४१ ॥

पुनर्विज्ञपयामास, नृपस्तर्हि जगत्प्रभो । स्वामिन्नकारितान्नाय, प्रेष्यन्ता मद्ब्रह्मानमी ॥ ४२ ॥

तमादिदेश तीर्थेशो, यथावैमथ पार्थिवम् । राजन् ! न कल्पते राजपिण्डः शमभृतामिति ॥ ४३ ॥

नरेन्द्रेऽस्मिन् जिनेन्द्रेण, निषिद्धे सर्वधेत्यथ । पराभवभयन्मान्स्वनिश्चयामलितानने ॥ ४४ ॥

माऽसौ खेदस्य पात्र, भूदित्यवेत्य मरुत्वता । अवग्रहभिदाः पृष्टः, स्पष्टमूचे जगद्गुरुः ॥ ४५ ॥

॥ युग्मम् ॥

शकस्य चक्रिणो राज्ञः, स्थानेदास्य गुरोरिति । पञ्चधाऽनमहो भावात्, पञ्चानामपि पुण्यकृत् ॥ ४६ ॥

अथ शक्रः प्रणम्याऽऽह, प्रभो ! क्षेनेऽत्र भारते । मया वासाय साधूनां, प्रदत्तोऽयमवग्रहः ॥ ४७ ॥

आकर्ष्य भरतोऽर्पति, प्रीतो त्वया जगद्गुरुम् । अनुजज्ञे निवासाय, साधूना भारती सुवम् ॥ ४८ ॥

अथाष्टच्छन्महीभर्ता, धुमतरं संसमदः । देयं कस्यान्नमानीतमिदमेवं निवेद्यताम् ॥ ४९ ॥

गुणाधिकेषु कर्तव्या, पूजेलुके विडोऽजसा ।

साधून् विना गुणी कोऽस्ति, मत्तोऽर्पति व्यचिन्तयत् ॥ ५० ॥

ज्ञात सन्तितरा सन्त, श्वायका मद्गुणाभिनाः । तेभ्यः पूजा विधेयेति, निश्चयं भरतो व्यधात् ॥ ५१ ॥

अथ प्रणम्य तीर्थैः, ययौ दिवि दिवस्पतिः । भरतस्तु चिनीतायां, पुर्यां ध्रुवो मनस्विनाम् ॥ ५२ ॥

अन्यतो विजहाराथ, प्रसुरष्टापदाचलात् ।

निर्दग्धं लम्बयन् लक्ष्मीं, पुराम्भोजानि भानुवत् ॥ ५३ ॥

भरतोऽपि रतो धर्मं, श्राद्धानाह्वयं पूरितः । इदं जगद् भोक्तव्यं, भवद्विर्मम मन्दिरे ॥ ५४ ॥

क्रियासु कृषिमुख्यासु, कार्यं चेतोऽपि न क्वचित् । भवद्विः केवलं भान्व्यं, धर्मकर्मैककर्मैः ॥ ५५ ॥

इदं च पाठ्यं निःशाठ्यं, भोजनान्ते मेदप्रतः । वर्तते भीर्भयान् जिम्ये, ततो मा हन मा हन ॥ ५६ ॥

मत्वेवमथ ते श्राद्धा, भवने तस्य भुञ्जते । पठन्ति च वचसात् ते, सम्मोहगरगारुडम् ॥ ५७ ॥

प्रमादी मेदिनीशोऽपि, भ्रमो रतिमहानदे । नित्यमाकर्ष्य तद् वाक्यं, विचिन्तयति कियन् ॥ ५८ ॥

अहं केन जितो! ज्ञातं, कथायैस्तेभ्य एव मीः । वर्तते दुर्धरा तेन, न घात्याः प्राणिनो मया ॥ ५९ ॥

नित्यं ते स्मारयन्तीति, नीतिशक्याय चक्रिणे । विरागसागरोल्लासनिशाकरनिभं वचः ॥ ६० ॥

प्रमादपादपाकीर्णे, तस्मिन् भरतभृशुति । पावनेस्तद्विरां पूरैर्धर्मध्यानानलोऽज्वलत् ॥ ६१ ॥

श्राद्धा-ऽश्राद्धाविवेकज्ञैस्तदाऽप्यर्क्षैर्निवेदिते । चैत्री चक्रे परीक्षां तदशु-दिशा-गुणप्रैः ॥ ६२ ॥

श्रावकाणां तदा चक्रे, निर्व्यूढानां परीक्षणे । रत्नात्रयं स काकिष्या, रत्नत्रितयसूचकम् ॥ ६३ ॥

स्वाध्यायहेतवे तेषां, वेदानार्यान् नृपार्यमा । स चकार परार्था हि, प्रवृत्तिः स्वान्महात्मनाम् ॥ ६४ ॥

अथान्तरेऽस्य तीर्थस्य, व्यवच्छेदे कदाग्रहात् । अनार्यत्वममी मोहान्मिध्यात्वं च प्रपेदिरे ॥ ६५ ॥

इतश्च भगवानष्टापदमापदमंहसात् । आययविति विज्ञाय, वन्दितुं गतवान् नृपः ॥ ६६ ॥

गत्वा तत्र जगन्नाथं, प्राञ्जलिर्जगतीपतिः । कथां शल्यकापुरुषत्रिषष्टेरपि सोऽशृणोत् ॥ ६७ ॥

अथ विजययामास, स्वामिनं भरतेश्वरः ।

अस्यां सभायां कौऽप्यस्ति, प्रभो! भावी सप्तसूत्रवा ! ॥ ६८ ॥

अथ प्रथमतीर्थैः, प्रोवाच भरतेश्वरम् । यत्त्वत्पुत्रोऽग्रहीदीक्षां श्रीचिर्मसुरः पुरा ॥ ६९ ॥

त दीक्षाभारमुद्रोद्बुमशक्तः सुबलालसः । छत्रमाचारकं त्रिभृत्, कर्म मूर्धमियात्मनः ॥ ७० ॥

सकृपायोऽहमित्युधेः, कृपायवसनान्वितः । त्रिदण्डदण्डितश्चाहमिति दण्डत्रयं ग्रहम् ॥ ७१ ॥

न स्वभावसुमान्भोऽहमिति श्रीभण्डनण्डितः । पारिजात्यं कित्वाऽज्ज्वल, नोहपत्ना भवितव्यता ॥ ७२ ॥

॥ विदोपक्रम् ॥

ततोऽनुपदिकोऽन्मार्कं, विह्रन्नेव भूपते ! । नवीनरुचिर्भोर्कः, पृष्टो धर्ममवोचत ॥ ७३ ॥

मदान्तानि पद्य स्युः, धमणानां महात्मनाम् ।

मुंस्यो मोक्षस्य मार्गोऽयमशुको श्रावको भवेत् ॥ ७४ ॥

अणुनानि पद्य स्युः, सप्त शिक्षान्तानि च । आदेन पालनीयानि, यदीच्छाऽनुपने सुस्ते ॥ ७५ ॥

पतिवृत्त्याय तन्मभ्यात्, संसारोद्देगदाकिनः । आद्यानामथ साधुनामयाचन्त मनानि ये ॥ ७६ ॥

य जनाह लज्जानहमशक्तो हीहने मते । पारिजात्यमिद् मन्दमतिमद् गच्छत मधुम् ॥ ७७ ॥

१ भूपतेः अंशः ११० ॥ २ प्रमादं ११० ॥ ३ वर्तते अंशः ११० ॥ ४ वर्तते अंशः ११० ॥ ५ अणु शिक्षान्तैश्चक्रे, परीक्षां भरतोऽप्यहं इतिभृशुत् ११० ॥ ६ अथविषयं अंशः ११० ॥ ७ मुमुक्षुर्भोऽहमिति अंशः ॥

ययोचितमथो चक्रुममित्य भवमीरवः । जनास्ते यत्प्रवृत्तिः स्याद्, यथा स्वार्थनिहार्थानाम् ॥ ७८ ॥  
 एवं विहरमाणोऽयमस्मानिः सह सम्प्रति । इतः स नवतः पुत्रो, धर्मध्यानभन्ता मुनिः ॥ ७९ ॥  
 सुरा-सुरेश्विरःश्रेणिमणिमासुरितकमः । भावी मन समानश्रीधतुर्वैशो जिनेश्वरः ॥ ८० ॥ युग्मम् ॥  
 भरलोऽय समुत्थाय, मरीचिं निकष्य गतः । पुनं प्रदक्षिणीकृत्य, नमश्चक्रे कृताञ्जलिः ॥ ८१ ॥  
 उच्चबोध न ते पारिव्राज्यमेतन्न बन्ध च । किन्तु यत् तीर्थकृत्वं ते, भावि तद् वन्द्यते मया ॥ ८२ ॥  
 भगवन्तमथो नत्वा, गतवान् भरतेश्वरः । विवहार च तीर्थेशोऽन्यतो वापुरिवास्तत्त्वं ॥ ८३ ॥  
 अथ लोकस्य दुःकर्मशत्रूच्छेदाय तीर्थकृत् । पुनातः पृथिवीं पादैः, शमुञ्जपगिरिं यवौ ॥ ८४ ॥  
 तं विजोष्य त्रिलोक्यन्तर्द्वर्मस्त्योच्चैः क्षमाभूतः । दुर्गप्रायगिरिं मेने, सुनीन्द्रो निरुपद्रवन् ॥ ८५ ॥  
 बध प्रथमसर्वज्ञः, स विज्ञाय जगद्गुरुः । नैगेन्द्रमिह माहात्म्यनिधानमिष पिण्डितम् ॥ ८६ ॥  
 तनारोहन्नामोहद्रोहाय परमेश्वरः । शत्रुविनासनापेव, कुजरं चीरकुजरः ॥ ८७ ॥ युग्मम् ॥  
 मुनयः पुण्डरीकाद्याः, सहैवाऽऽस्तुरगिरिम् । सोपानमिव निर्वाणसौधस्यात्मेन्मुमुक्षाः ॥ ८८ ॥  
 बभौ स तं सनारूढः, शैलं त्रैलोक्यनायकः । मुक्तिद्वीपमिव प्राक्षस्तीत्यां सधारवारिषम् ॥ ८९ ॥  
 पित्तः प्रभोः प्रभाभौरः, कीर्णः कुसुनवृष्टिभिः । तारामाराकुलस्वर्गशैल्येलाभगाद् गिरिः ॥ ९० ॥  
 पवित्रयति मृत्यं, तदा त्रिजगतीपुरौ । प्रभावप्रथमद्वृक्षमुजाप्रनेत्यति स्म तः ॥ ९१ ॥  
 मनुदृष्ट्वा सुधावृष्ट्वा, पुनः प्रारूढपद्मतिः । धमिउः स समारोहद्वोल्लोकनिभादभात् ॥ ९२ ॥  
 विवृषास्त्रिविधान्पूर्व, देवं सेवितुनायक्युः । स्वस्नानस्या निरायातं, ज्योतिष्कान्मु सिपेविरै ॥ ९३ ॥  
 जन्तूनां पापपीडकं, दुयेनूतस्य मूसूतः । सौलौ वपत्रयं रत्नस्वर्णरूप्यैः सुष्ठ व्यधुः ॥ ९४ ॥  
 प्राकारद्वारदम्भेन, सञ्चिहानि कुतूहलात् । दिग्बध्भिर्मुञ्जानीष, सेराणि विवनीक्षितुम् ॥ ९५ ॥  
 सर्वतः पर्वतेष्वेकं, पवित्रोऽनिति ब्रुवन् । अशोकानोकहव्याबादयन्तुं व्यधाद् सुवम् ॥ ९६ ॥  
 माहात्म्येन महिष्ये, गिरिसुरसाविति । रत्नसिंहासनव्याबादस्योप्याशं व्यधुः सुराः ॥ ९७ ॥  
 चतुर्भुक्तमृतस्वत्र, स्थितस्याऽऽप्येन्दुभिर्विभोः । स जज्ञे पर्वतः पूर्वं, सर्वांसाभ्यसौ दिशाम् ॥ ९८ ॥  
 तद्देशानां समारने, स नारेभैरुदेसरी । विभुर्भैविकलोकानां, कर्वांमृत्किर गित ॥ ९९ ॥  
 नहीरुदेषु कल्पद्रुः, स्वयम्भूरनर्पोऽग्निषु । ज्योतिष्केषु रविः सोऽयं, शैलः शैलेषु शस्यते ॥ १०० ॥  
 पुत्रता सर्वतः सर्वरतेषु दधात्ययम् । यन्मौलिवर्तिनां हस्तप्राप्यं मुक्तिव्यापकम् ॥ १०१ ॥  
 बलकान्तनमिश्रेणियववत् प्रतिभात्ययम् । निपटन्ते श्रित्येव, भवाभ्येयं वीचयः ॥ १०२ ॥  
 नृपानिहाषित्शाना, शुक्रध्यानविमानिभात् । हस्तावलम्बनं दत्तं, इकिधीः कुन्दसुन्दरा ॥ १०३ ॥  
 भूप-भ्रमार्सिपातादिपावकान्पि तत्क्षणात् । व्यपोहत्यस्य महिना, हिनातीवाहिनतिषः ॥ १०४ ॥  
 लब्ध विमुक्तकान्तिमिह भूराखनां मनः । प्रयाति न्नादिराश्राकण्डेऽस्त्यिपटवद् द्रवम् ॥ १०५ ॥  
 अत्र- शनमुपादृग् १, पुण्डरीक ! तयाऽऽस्तताम् ।  
 अस्मिन् धराधरे सिद्धिलोचने साधुभिः समम् ॥ १०६ ॥  
 इत्याद्याप मनोरुहा, पादौ नत्वाऽत्र मूपरे । अस्तायि पुण्डरीकेन, सुनिहतेः सहामकैः ॥ १०७ ॥

ततश्च विहतेऽन्यत्र, जगत्रितयनेतरि । शुचाऽमुचदयं शैलः, शालादिमणिमण्डनम् ॥ १०८ ॥  
 तत्रादिगणभृद् दुर्गे, श्रीजिनेशनिदेशतः । सहितः साधुभिस्तत्रैस्तन्त्रपाल इव स्थितः ॥ १०९ ॥  
 तदुवाच मुदा साधूनश्रणीर्गणधारिणाम् । मनःसवेगसवेगगौरगौरवया गिरा ॥ ११० ॥  
 तपःश्रीदूतिकाकृतसिद्धिसम्बन्धकाङ्क्षिणाम् । कोऽपि केवलसङ्केतनिकेतनमयं गिरिः ॥ १११ ॥  
 अस्मिन्नाकारणं मुकेस्तद्वः केवलमेप्स्यति । तदात्मा तपसा शुद्धो, वास्यतां ध्यानसौरभात् ॥ ११२ ॥  
 इति सवेगसश्रीकपुण्डरीकगिरा चिरात् । सर्वेऽप्यालोचनारोचमाना मानादिनाथिनः ॥ ११३ ॥  
 क्षणक्षामितनिःशेषजन्तवोऽनन्तवोधयः । कर्मदानवभेदाय, साधवो माधवोपमाः ॥ ११४ ॥  
 गृहीतानशानाः शुद्धध्याननिर्धैतिककन्याः । बभूव भूभृतस्तस्य, ते लीलामौलिमण्डनम् ॥ ११५ ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥

गणभूमुक्तिनिःश्रेणि, क्षपकश्रेणिमाश्रितः । तैः सार्द्धं साधुभिर्लेभे, द्वादशीं गुणभूमिकाम् ॥ ११६ ॥  
 मौसान्ते चैत्रराकायामथ प्रथमतोऽभवत् । केवलं पुण्डरीकस्य, ततोऽन्येषां तपोभूताम् ॥ ११७ ॥  
 अथैतान् मुक्तिवनिता, नितान्तमनुरागिणी । निर्युक्तकर्मावरणानात्मसादकृत स्वयम् ॥ ११८ ॥  
 गीर्वाणास्तत्र निराणगमनोत्सवमुत्सुकाः । आगत्य चक्रिरे तेषां, हर्षसौत्कर्षचेतसः ॥ ११९ ॥  
 तदेव प्रथमं तीर्थं, शत्रुञ्जयपराधरः । यभूव पुण्डरीकादिसाधुसिद्धिनिवन्धनम् ॥ १२० ॥  
 तत्र रत्नमयं चैत्यमुदितं मुदितो व्यधात् । उदयाद्रिशिरक्षुम्बिरविविम्बविडम्बकम् ॥ १२१ ॥  
 जितस्तेनैव चैत्येन, प्रभया सुरभूधरः । मत्स्वेदविन्दुसन्दोहं, धधे तारावलिच्छलात् ॥ १२२ ॥  
 पुण्डरीकप्रभोर्मुर्त्यां, युतामत्र नृपो व्यधात् । युगादिजिननाथस्य, प्रतिमां मतिमानसौ ॥ १२३ ॥  
 विश्रन्तथ देशेषु, विविधेषु जगद्गुरुः । भविता मुक्तिमार्गाय, धर्मे युग्यमिवार्ययत् ॥ १२४ ॥  
 पूर्वलक्षं परिक्षिप्य, दीक्षाकालात् त्रिकालवित् । निर्वाणकालं विज्ञाय, स्पष्टमष्टापदं ययौ ॥ १२५ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

अष्टापदाद्रिमारूढः, परितः स्फटिकांशुभिः । शुशुभे स विभुः शुभ्रैः, सिद्धेराढ्येकजैरिव ॥ १२६ ॥  
 मत्पथयत साधूनां, सहस्रैर्दशभिर्दुतः । चतुर्दशतपोयोगात्, पादपोषणं जिनः ॥ १२७ ॥  
 तथाऽवस्थितयद्रीन्द्रपादो व्याढ्येक्य तं प्रभुम् । गत्वा विज्ञप्स्यामास, भरतं भूमिवासवम् ॥ १२८ ॥  
 ध्रुवा चतुर्दशाहारपरिहारं जगद्गुरोः । न चतुर्दशभिर्भेजे, रत्नैरपि नृपः सुनम् ॥ १२९ ॥  
 ततश्चरणचारेण, चचाल भरतेश्वरः । परिवारीर्दिशो रुन्धलष्टापदाष्टं प्रति ॥ १३० ॥  
 अनुयाताऽपि वातेन, वेगादचलचीवरः । आजगाम गिरेर्मौलिमाकृष्टो मनसैव सः ॥ १३१ ॥  
 अत्राष्टपूर्वाञ्जन्म, चरणौ प्राप्य चक्रिजः । मार्गं नृदुर्भगेव स्त्री, रक्षाऽनृत् क्षरताऽनृत्वा ॥ १३२ ॥  
 अशक्येऽपि सदाऽऽनन्तं, उत्रधारिणि चक्रिणः । अपत्तिन्ये मनस्तापस्तपनातपवेदनाम् ॥ १३३ ॥  
 अपाष्टापदमारूढस्तं तथाऽवस्थित मभुम् । अपश्यत् प्रसभोन्मीलद्वाप्याविलिविलोचनः ॥ १३४ ॥  
 ए प्रजन्मामभवद् यावदुपास्तिनस्तमानसः । अपश्यत् तावदायाताद्, सर्वाद् गीर्वाणनाथकाम् ॥ १३५ ॥  
 भक्ति-शोकभराभोगभङ्गुरीकृतकन्धरः । तैः समं शानिनामीगमुपासानासिगानसौ ॥ १३६ ॥

१ 'किं' श.ग. ० प.७० ॥ २ अथ प्रथममुत्पेदे, पुण्डरीकस्य केवलम् । मारात्ते  
 चैत्रराकायां, ततोऽन्येषां तपोभूताम् ॥ ११७ ॥ एते श्रेणान्तं श्रेयः क.ग. ० प.७० ॥

माघकृष्णत्रयोदश्या, पूर्वाह्णेऽभीचिगे विधौ । समाहितमना काययोगे स्थित्वाऽथ बादरे ॥ १३७ ॥  
 अरौत्सीद् बादरौ शब्द चित्तयोगी जगद्गुरु । कायस्य बादर योग, सूक्ष्मेणैव रुरोध स ॥ १३८ ॥  
 क्षिप्तसूक्ष्मतनूयोग, सूक्ष्मक्रियमिति क्रमात् । तार्तीयिक स तीर्थेश, शुक्लघ्यानमसाधयत् ॥ १३९ ॥  
 ततश्चतुर्थमुच्छन्नक्रिय ध्यानमशिश्रियत् । पञ्चहस्वाक्षरोच्चारकालमालम्बनात्तिगम् ॥ १४० ॥  
 प्रक्षीणाशेषकर्मोप, संत्यक्ततनुपञ्चक । स्वभावसिद्धोर्द्ध्वगतिर्ज्वालावद्भुजाऽप्यना ॥ १४१ ॥  
 अस्पृष्टाकाशगमन, सिद्धानन्तचतुष्टय । एकेन समयेनाऽऽप, मुक्तिर्लक्ष्मीवतसताम् ॥ १४२ ॥

॥ युग्मम् ॥

क्षपकश्रेणिमारुह्य, परेऽपि परमर्षय । तदा दश सहस्राणि, मुक्तिं प्रभुवदभ्यगु ॥ १४३ ॥  
 प्रथममयमुदारा प्राप्य सम्यत्त्वरक्ष्मीं,  
 तदनु मनुजवर्ग-स्वर्गसाप्ताज्यलक्ष्मीम् ।  
 अथ निरुपमसम्यग्ज्ञान चारित्रलक्ष्मीं,  
 सुवनपतिरवाप श्रावसीं शर्मलक्ष्मीम् ॥ १४४ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिचिरचिते श्रीधर्मान्बुदयनाम्नि  
 श्रीसङ्गपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीशत्रुघ्नयमहातीर्थोत्पत्ति-  
 श्रीरूपभस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

धीवस्तुपालसचिवस्य परे कधीन्द्रा,  
 काम यशासि कथयन्तु वय तु नैव ।  
 येनेन्द्रमण्डपकृतोऽस्य यश प्रशस्ति-  
 रस्त्येव शक्रहृदि शैलशिलाविशाले ॥ १ ॥  
 ॥ ग्रन्थाम् १४९ । उभयम् १४९८ ॥

## पद्यः सर्गः ।



### ऋषभजिननिर्वाणमहोत्सवः

प्रभोर्मोक्षक्षणे तत्र, नारकेष्वपि सौख्यदे । अज्ञातरुदितश्चक्री, मूर्च्छितः क्षमार्तलेऽपतत् ॥ १ ॥

शोकग्रन्थिविभेदाय, रुदितं शिक्षयन् हरिः । तस्य कण्ठमथाऽऽलम्ब्य, पूत्कारं तारमातनोत् ॥ २ ॥

लब्धसंज्ञोऽथ राजाऽपि, रुदन्नुच्चैःस्वरं पुरः । विह्वलः शोकपूरेण, विल्लपेति बालवत् ॥ ३ ॥

नाथ । त्यक्तः कुतो दोषादनाथोऽयं त्वया जनः ? ।

युष्मद् विना कथं भावी, भवारण्येऽशरण्यकः ? ॥ ४ ॥

वियोगः सङ्घते भानोः, पुनरुद्गमनाशया । अनावृत्तिपदस्यस्य, भवतस्तु सुदुःसहः ॥ ५ ॥

मूलतोऽसि न यैर्दृष्टस्तेऽप्यस्मत्तः प्रभो ! वरम् । अदृष्टेऽर्थे न तद् दुःखं, दृष्टनष्टे तु यद् भवेत् ॥ ६ ॥

बन्धवोऽप्यनुगन्तारस्त्वाममी मम सर्वथा । एक एवाहमत्रास्मि, त्वया पङ्क्तिवहिष्कृतः ॥ ७ ॥

मूत्वा तस्य सुतः श्रीमन्निति शोकवशंवदः । अपि मुक्तिपदयाप्तं, किं व्रीडयसि तं प्रभुम् ? ॥ ८ ॥

रूपः प्रलापान् कुर्वाणो, गीर्वाणपतिना स्वयम् । इत्थं प्रबोधितः शोकशङ्कुं किञ्चिन्सुमोच सः ॥ ९ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथाऽऽदिष्टाः सुरन्द्रेण, चन्दनैर्नन्दनोद्गतैः । पूर्वस्यां दिशि याम्यायां, प्रतीच्यामपि च क्रमात् ॥ १० ॥

वृषां प्रभोः कृते व्यसामिस्वाकुलजन्मनाम् । चतुरस्रां परेषां तु, चित्तां चकुर्विवौकसः ॥ ११ ॥

॥ युग्मम् ॥

ततो मुक्तशरीराणि, निवेश्य शिविकान्तरा । चितासमीपमानिन्युस्ते महेन महीयसा ॥ १२ ॥

अथो यथोचितं तेषु, निहितेषु चितान्तरे । वह्निं विचकुर्वासुं च, वह्निं-वायुकुमारकाः ॥ १३ ॥

तं च व्यध्यापयन् वह्निमहायाऽन्द्रकुमारकाः । सुगन्धिभिरुपानीतैः, क्षीरवारिधिवारिभिः ॥ १४ ॥

ततः सर्वेऽपि देवेन्द्राः, देवाश्च जगद्गुरुदा । दंष्ट्रा-दन्तादिकान्यस्थिशकलानि यथोचितम् ॥ १५ ॥

याचमानाश्च देवेभ्यो, लब्धकुण्डत्रयाग्रयः । श्रावकास्तत्प्रभृत्येवमभूवन्नमिहोत्रिणः ॥ १६ ॥

भस्मभूषणतां प्रापुः, परे तद्भस्मवन्दकाः । ततश्चित्तात्रयस्थाने, रत्नस्तूपान् व्यधुः सुराः ॥ १७ ॥

इन्द्राक्षाष्टादिकां नन्दीश्वरे कृत्वाऽञ्जनाद्रिषु । न्यस्य माणवकस्तम्भे, दंष्ट्रा भर्तुरपुपुजन् ॥ १८ ॥

भरतोऽपि प्रभोरङ्गसंस्कारासनभूतले । त्रिगव्युतोच्छ्रय चैत्य, चक्रे योजनविस्तृतम् ॥ १९ ॥

रत्नाश्मनिर्मितेनाथ, तेन चैत्येन भासुर । आविर्भूतो बभौ रत्नगर्भागर्भ इवाचलः ॥ २० ॥

तत्र चैत्ये चतुर्द्वारे, प्रतिद्वारं स मण्डपान् । विचित्रान् सूत्रयामास, प्रभापल्लभिताम्बरान् ॥ २१ ॥

प्रत्येकं तत्पुरः प्रेक्षामण्डपानां चतुष्टयम् । अक्षपाटक-चैत्यद्व-पीठ-पुष्करिणीयुतम् ॥ २२ ॥

तं गिरिं वण्डरलेन, समोक्त्य नृपो व्यधात् । अष्टापदं स सोपानैरष्टभिर्संख्यानिभैः ॥ २३ ॥

१ तलेन्दुद्वत् यता • यता • ॥ २ जन्मनाम् पाताघं • ॥

लोहयन्त्रमथानेप्यजनताशातनाभयात् । रक्षकानार्पमितसत्राक्षर्यात् कीनाशदासन्त्	॥ २४ ॥
तस्य सिंहानिषदाख्यप्रासादस्य च मध्यत । देवच्छन्द व्यधाञ्चकी, रत्नपीठप्रतिष्ठितम्	॥ २५ ॥
यथामान यथावर्णं, यथालाञ्छनमत्र च । विम्बानि ऋषभादीना, चतुर्विंशतिमानतोत्	॥ २६ ॥
कृत्वा रत्नमयी सर्वभ्रातृणा प्रतिमा अपि । तत्रोपास्तिपरा भूप, स्वमूर्तिमपि निर्ममे	॥ २७ ॥
बहिर्धैत्य चित्तास्थाने, प्रभो स्तूपमपि व्यधात् । ज्ञानुणामपि च स्तूपान्, नवति स नवाभिकाम्	॥ २८ ॥
प्रतिष्ठाप्याथ विम्बानि, तत्र चेत्ये यथाविधि । पयोमि स्नपयामास, मासलाभोदमेदुरै	॥ २९ ॥
प्रमृज्य गन्धकापाय्या, चन्दनेन विलिप्य च । अर्चयामास माणिक्य-सुवर्ण-कुसुमाशुकै	॥ ३० ॥
तत्र चागुरु-कर्पूर घृषुष्या घनावृते । कुर्वन् घण्टारवैर्गजं, विद्युत् भूषणद्युता	॥ ३१ ॥
तूर्य चामर-सोत्कर्षपुष्पवर्षमनोहरम् । कर्पूरारात्रिक चक्री, चक्रे शक्रेण सन्निभ	॥ ३२ ॥ युग्मम् ॥
तदन्ते च विधायोच्चैर्विधिवचेत्यवन्दनाम् । महीमहेन्द्रस्तुष्टाव, भावपावनमानस	॥ ३३ ॥
अहो! सहोत्थितज्ञानत्रयो विश्वत्रयीपति* । दु खत्रयात् परित्राता, त्रिकालज्ञो जयत्ययम् ॥ ३४ ॥	
जयत्येष स्व परयोर्निर्देशोपमना मुनि । समीपदीपस्रैलोक्येऽप्युच्चैस्समतमश्छिदे	॥ ३५ ॥
अय जयति कन्दर्पसर्पदपंपततति । सुराऽसुरसिरीरत्नराजिनीराजितकम	॥ ३६ ॥
जयत्यसावसामान्यपावधामनिनाश्रणी । समग्रजगदम्भोजविकाशनविभौविभु	॥ ३७ ॥
असौ दिशतु विधेऽपि, हर्षसुत्कर्षयन् गुणान् । स्पष्टमष्टमहाकर्ममर्ननिर्मन्थकर्मठ	॥ ३८ ॥
सम्पिष्टविष्टपानिष्टदुरितोऽङ्कुरितोत्सव । जयत्यथ महामायात्रियामाया दिगकर	॥ ३९ ॥
असावपारसंसारसमुत्तरण्डक । जयतादुज्वल्लानमुक्ताधानकरण्डक	॥ ४० ॥
सिद्धिसौभोन्मुस्रणिश्रेणि श्रेणिसन्निभ । रोहन्मोहदुमद्रोहलोहपनुर्जयत्यथम्	॥ ४१ ॥
आदिनाथमिति स्तुत्वा, परानपि निनेधरात् । पुन पुनर्गमश्चैत्यान्, कथञ्चित्मिथो नृप	॥ ४२ ॥
गिरि विलोकयन् वारवार वलितकन्धर । भोक्तु मोक्तु चासमर्थो, निधानमिव तद्वन	॥ ४३ ॥
वस्तान्तामार्जितोन्मज्ज्वाप्यहुतविलोचन । निभृतैर्मैनिभिर्नृपैर्वृतोऽप्येक इव व्रजन्	॥ ४४ ॥
मन्दमन्द्रान्निसञ्चारमुदतार गिरेस्तत । नृप शोकतम पूरैरपश्यन्निव धर्त्तनीम्	॥ ४५ ॥
॥ विशेषकम् ॥	
असौ सैन्यज्जै स्वस्वबाहनस्वरणालसे । शोकप्रच्छादितोत्साहमयोऽप्यामविशत् पुरीम्	॥ ४६ ॥
नाभेयप्रभुपादाना, दिवानिशमसौ स्मरन् । त्यक्तान्यव्यापृत्विसत्र, तस्यावस्वस्थमानस	॥ ४७ ॥
तमगत्यजने वीक्ष्य, सर्वकृत्यपरास्तुलम् । इति प्रबोधयामास, पितृ-भ्रातृशुभाकुलम्	॥ ४८ ॥
जगतोऽपि कृत्वालोक, लौकोचरपदास्पदम् । चात हृतविरंषाप, शोचिषु तव नोचितम्	॥ ४९ ॥
तद्वच कुसुमासारसारसौरभसम्भृत । शोच्यस्त्वया न चात्माऽपि, पुण्यरक्ष्णीस्त्वयवर	॥ ५० ॥
मूसो दु खार्दितोऽप्येति, लोक शोकस्य वश्यताम् । सेवते न पुनर्धर्मं, तत्प्रतीकारकारणम्	॥ ५१ ॥
त्वमप्याकान्तलोकेन, शोकेन यदि जीयसे । शौडीर्यंगञ्चित वचे, न घचे ध्रुवमूर्जितम्	॥ ५२ ॥
शकोऽप्यकीडयत् पीडाविस्मारपविधित्तया । एन प्रतिदिन नानाविनोदैराचसम्पदम्	॥ ५३ ॥

१ \*नमेव च खता० ॥ २ दुष्टाचरिपतिस्तुन वता० खता० ॥ ३ \*भावसु पाता० ॥ ४ लोकान्तर\*  
वता० खता० ॥ ५ \*पत्यात्, शो खता० पता० ॥

जलैर्जितामृतैः स्वामिदेशनावन्धवन्धुभिः । सह मित्रसमूहेन, चक्रे केलिं कदाञ्चि सः ॥ ५४ ॥  
 वादायाऽऽदाय पद्मानि, तत्र मूर्धनि धारयन् । नृपः प्रमोदमाप्नोति, नाभेयाङ्घ्रिभ्रमादिव ॥ ५५ ॥  
 कदाऽप्युपवनोत्सङ्गे, धत्ते मुदमसौ लसन् । पुष्पाणि वासिताशानि, पश्यन् नाभेयकीर्तिवत् ॥ ५६ ॥  
 वहन् स कौसुमीं मालां, हृदि तत्र प्रमोदते । प्रभोर्व्याख्याक्षणेन्नीरुद्दशनयुतिकौतुकात् ॥ ५७ ॥  
 भूनेता नित्यमित्यादिकेलिकल्लोकौतुकी । मुदा निर्गमयामास, दिनानि घटिकाद्द्वैवत् ॥ ५८ ॥  
 सांसारिकसुखान्भोषिमशो भरतभूपतिः । विभोर्मोक्षदिनात् पञ्च, पूर्वलक्षाय्पचाहयत् ॥ ५९ ॥

### भरतचक्रवर्तिकेवलज्ञान-निर्वाणे

अन्वेयुः क्षान्तिनिर्णिकृताग्नौ धात्रीभृतांबरः । अन्तरन्तःपुरावासं, भूरिभूषणभूपितः ॥ ६० ॥  
 रत्नादर्शगृहं प्राप, वैरक्षीपरिवारितः । भरतेशो नभोदेशं, विभाभिरिव भास्करः ॥ ६१ ॥ युग्मम् ॥  
 शुश्रुमे स स्थितस्तत्र, दर्पणप्रतिविम्बितः । विजितेन स्मरेणेव, सेवितुं कृतसन्निधिः ॥ ६२ ॥  
 तदा विलोकमानस्य, नृपस्य मणिदर्पणम् । अवबद्ध द्विगुणा मूर्च्छिः, कान्तिः कोटिगुणा पुनः ॥ ६३ ॥  
 न्यस्तं मोहेन हिञ्जीरमिव तस्य महीशितुः । तदा लीलालुल्लापणेर्निजगालाङ्गुलीयकम् ॥ ६४ ॥  
 विना तेनाङ्गुलीयेन, दृष्टा तेनाङ्गुली ततः । निःश्रीका निष्पताकेव, मणिकेतनयष्टिका ॥ ६५ ॥  
 सौभाग्यं भूषणैरेव, विभर्ति वपुरङ्गिनाम् । निश्चेतुमिति मोक्तुं स, प्रारभे भूषणवलीम् ॥ ६६ ॥  
 विमुच्य मुकुटं हेममयं मौलि व्यलोकयत् । श्रिया विरहितं चैत्यमिव निष्कलशं नृपः ॥ ६७ ॥  
 मुक्ते मुक्तावलीनद्धे, कुण्डलद्वितयेऽथ सः । शताङ्गमिव निश्चक्रं, स्वास्थं निःश्रीकभैक्षत ॥ ६८ ॥  
 व्यलोकयत् परित्यक्तहारां स हृदयार्थेनम् । सशुष्कनिर्झरोद्गारां, स्वर्णाचलतटीमिव ॥ ६९ ॥  
 प्रीवासुचारितस्मेरमणिभ्रैवेयकामसौ । अतारापरिधिं मेरुगोखलामिव चैक्षत ॥ ७० ॥  
 स मुञ्जौ च्युतलक्ष्मीकौ, निरैक्षत निरङ्गदौ । प्रतिमानविनिर्मुक्तौ, सुरेभदशनाचिव ॥ ७१ ॥  
 हस्तावधारितभाणिवयकङ्कणौ पश्यति स्म सः । तोरणस्तम्भवद् वातहृतवन्दननालिकौ ॥ ७२ ॥  
 शेषा अप्यङ्गुलीर्मुक्ताङ्गुलीयाः सस्ततेजसः । शाखा इव परिभ्रष्टपल्लवाः स व्यलोकयत् ॥ ७३ ॥  
 एवं विमुक्तालङ्कारं, सोऽपश्यद् वपुरमगम् । शुष्कं सर इव भ्रष्टसंनानीव-कैरवम् ॥ ७४ ॥  
 अचिन्त्ययच ही ! देहो, भूपणैरेव भासते । पङ्कोत्कर्षाकुलो वर्षाकालः सस्योद्गमैरिव ॥ ७५ ॥  
 शरीरं मलमञ्जूषा, वहिर्दुग्न्धिभीरुभिः । मूढैः कर्पूर-कस्तुरी-चन्दनैरधिवास्यते ॥ ७६ ॥  
 मलोत्सन्नान्मलैः पूर्णादतोऽज्ञाहीनमन्तरा । धौतं बोधिजलेः ज्ञानरत्नमाद्रियते बुधैः ॥ ७७ ॥  
 स्वकीयान् बान्धवानेव, मन्ये धन्यतमानिमान् । यैरिदं राज्यमुत्सृज्य, लेभे लोकोत्तरं पदम् ॥ ७८ ॥  
 अहं तु विपयातङ्गपङ्कनिःशुक्लशुक्लः । गणयामि न नामाहृग्यात्मानं मानुषेष्वापि ॥ ७९ ॥  
 चिन्त्ययन्नित्ययं धीनानपूर्वकरणकमात् । भावनां भवनाशाय, भावयामास च्चिबुधुः ॥ ८० ॥  
 अधोऽस्यैः सिद्धिसौधाप्रसन्नजाग्रन्मनोरथः । क्षितीशः क्षपकश्रेणीनिःश्रेणीमाहरोह सः ॥ ८१ ॥  
 मुनिस्तदानीमानीतकेवलश्रीकरग्रहः । उत्सवोत्सुकचित्तेन, सुरेन्द्रेणाभ्यगम्यत ॥ ८२ ॥

१ 'स, यासरान् घटि' गता० ॥ २ ज्ञाननि' रता० ॥ ३ म्रियामिरभितो वृतः शता० ॥  
 ४ 'यनिम् यता० ॥

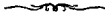


ख्यापयित्वा बलीयस्त्वं, व्यवहारनयस्य सः । शक्रेणामिदधे दीक्षावेपग्रहणहेतवे	॥ ८३ ॥
केशसम्भारमुत्पाद्य, मुष्टिभिः पञ्चमिर्नृपः । दत्तं देवतयाऽशेषं, मुनिवेषं वेदाऽऽददे	॥ ८४ ॥
सममेव महीशानां, सहस्रैर्दशमिस्तदा । साग्रहैर्जगृहे दीक्षादक्षैः स्वाम्यनुवर्तने	॥ ८५ ॥
तदानीं केवलज्ञानमहिमानं महामनाः । व्यधत्त तस्य नाभेयमगोरिव ऋषुप्रसुः	॥ ८६ ॥
भरतोऽपि ततस्तातवर्त्तनीमनुवर्त्तयन् । असिञ्चद् देशनासारसुधाभिरवनीवनीम्	॥ ८७ ॥
अतिक्रम्य ततः पूर्वलक्षं दीक्षादिनादसौ । आरोहन्मुपिताशेषकष्टमष्टापदाचिलम्	॥ ८८ ॥
कृत्वा मासोपवासक्षपणमकृपणध्यानशुद्धान्तरात्पा,	
शैलेर्शीं प्राप्य योगव्यतिकरहरणोपात्तसौस्थ्यामवस्थाम् ।	
तत्रायं त्रातपाताकुलसकलजगज्जन्तुजातः प्रयातः,	
सिद्धिं सौधर्मनाथप्रथितपृथुमहःश्लाघ्यनिर्वाणलक्ष्मीः	॥ ८९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये भरतनिर्वाणवर्णनो  
नाम षष्ठः सर्गः ॥

पतेऽन्योन्यविरोधिस्तपयि गुणाः श्रीवस्तुपाल । क्षमा-  
शक्ति-प्रातिभ-वैभवप्रभृतयः सौस्थ्येन तस्थुः कथम् ? ।  
नाश्वर्यं यदि वा दिवानिदामसौ हृत्पद्मजान्तस्तप,  
स्वैरस्मेरविरोधवारिधिभद्रगस्थो यदस्ते जिनः ॥ १ ॥  
॥ ग्रन्थाम् ९२ ॥ उभयम् १५९० ॥

## सप्तमः सर्गः ।



इत्थं परोपकारस्य, विपुलाः फलसम्पदः । धनसार्थेशहृष्टान्तात्, तवामात्य ! प्रदर्शिताः ॥ १ ॥  
यदुत्तरोत्तरश्रीणां, सज्जज्ञे भाजनं धनः । सर्वं परोपकारस्य, तदेतन्महिमाऽद्भुतम् ॥ २ ॥  
किञ्च विश्वोपकाराय, तद् युगादिजिनेन्दुना । तीर्थेषु धुर्यतां नीतः, सोऽपि शत्रुञ्जयो गिरिः ॥ ३ ॥  
मन्त्रिज्ञेतस्य तीर्थस्य, प्रभावविभवोऽद्भुतः । यं वक्तुं सङ्कुचन्सुचैर्वाचो वाचस्पतेरपि ॥ ४ ॥  
मनोरथेऽपि सम्यक्, यत्र यात्रोत्सवं प्रति । सम्यक्त्वरत्नं निर्व्यलं, सद्योऽप्यासाद्यते जनैः ॥ ५ ॥  
दृष्टेऽपि यत्र पुण्यश्रीः, स्यादवश्यं वशंवदाः । स्पृष्टे तु साऽपि निर्वाणपदवी न दवीयसी ॥ ६ ॥

### कपर्दियक्षोत्पत्तिः

उपत्यकायां किञ्चास्य, पश्चात्स्यध्वनितादपि । जयत्यभीहकाभीरं, पुरं पालित्तपालितम् ॥ ७ ॥  
तत्राभवत् कपर्दीति, नाम ग्राममहत्तरः । चौर्य-क्रौर्य-घृणा-मद्य-यूतस्यूतमनोरथः ॥ ८ ॥  
पूरिताऽप्यपसङ्गातैरनघा नाम विश्रुता । उद्दण्डा चण्डतेवाऽभूद्, देहिनी तस्य गेहिनी ॥ ९ ॥  
अन्येद्युर्मथपानेन, सांभ्रास्यो मद्यमाण्डभृद् । अपदयन्मञ्चकासीनो, मुनिद्वन्द्वमुपागतम् ॥ १० ॥  
नत्वा भ्रूमङ्गमात्रेण, तौ मुनी निजगाद सः । हंहो ! निवेद्यतामत्र, समागमनकारणम् ॥ ११ ॥  
तत्रेण दध्ना दुग्धेन, सर्पिषा वा प्रयोजनम् ! । यद्यस्ति किञ्चित् तद् ब्रूत, नूतनं दर्शनं हि वः ॥ १२ ॥  
तमुचतुर्मुनी हंहो !, महत्तर ! निशम्यताम् । त्वदन्तिकमुपागन्तुमस्ति नौ कारणान्तरम् ॥ १३ ॥  
तीर्थयात्रार्थमायाताः, सन्त्यत्र गुरवोऽधुना । सोऽयं तोयदकालोऽपि, समं दैवादवातरत् ॥ १४ ॥  
शुरूपां युज्यते स्थातुं, चतुर्मासीमिहैवं यत् । उपाश्रयार्थमायातौ, ततश्चावां तवान्तिके ॥ १५ ॥  
सोऽप्यब्रवीत्त्रिरावाधो, गृह्यतामयमार्यमः । निजोपदेशलेशोऽपि, दैवो नात्र स्थितैः पुनः ॥ १६ ॥  
तथेति प्रतिपद्याथ, तस्थुस्ते तत्र सूर्यः । स्पर्द्धिष्णवः पयोवाहं, स्वाध्यायामृतवृष्टिभिः ॥ १७ ॥  
पतिश्रयान्तः संलीनैरदीनेर्मुनिपुत्रवैः । अत्यवाह्यत बाह्या-ऽन्तःसंयतैः स तपात्ययः ॥ १८ ॥  
मानसादिव तद्विमान्निहंसा विशारिणः । ऊचुः कपर्दिनं प्राणिमर्दिनं तेऽनुयायिनम् ॥ १९ ॥  
अस्माकं स्नानदानेन, सर्वथोपकृतं त्वया । तवोपकारिणोऽप्युचैरस्माभिस्तु न किञ्चन ॥ २० ॥  
तद्यथ यथनुजा ते, ज्ञातेयमनुरुध्यते । दत्तचोपदेशं तत् किञ्चिन्निर्गुनीमोऽधमर्षताम् ॥ २१ ॥  
महत्तरोऽवदद् देयः, स्तोकोऽपि नियमो न मे । कथयन्तु पुनः किञ्चिदक्षरं परमाक्षरम् ॥ २२ ॥  
ततस्ते गुरुवस्तस्मै, स्मितनेत्राम्बुजन्मने । परमेष्ठिमयं मन्त्रं, मानसान्तन्ववीविशन् ॥ २३ ॥  
एनमन्वदिशंपंथैते, त्वया मन्त्रोऽयमद्भुतः । यत्रने भोजने पाने, स्मर्तव्यः प्रथमं सदा ॥ २४ ॥  
महीमान् मदिना भद्र !, कतनोऽस्य प्रशस्यते ! । स्वल्पः कल्पद्रुनो यत्र, चिन्ता चिन्तामणौ वृथा ॥ २५ ॥  
पद्याननवधुः पद्यपरमेष्ठिनमस्फुटिः । स्थित्वा मनोवनोद्देशे, हन्ति दन्तिसमं तमः ॥ २६ ॥

दुरितानि दुरन्तानि, तस्य नश्यन्ति दूरतः । यच्चित्ते यामिको पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिः ॥ २७ ॥  
 अत्र शत्रुञ्जयाद्रौ च, श्रीगुणादिजिनेश्वरः । नमस्कार्योऽन्वहं सन्ध्यामवन्ध्यां तन्वता त्वया ॥ २८ ॥  
 अयं हि विमलो नाम, गिरिर्धुरि<sup>१</sup> धराभृताम् । स्वानमासूत्रयद् यत्र, जगत्त्रयगुरुः स्वयम् ॥ २९ ॥  
 स्वातिर्विमल इत्यस्य, विश्वान्तरमलव्ययात् । जयादान्तरशत्रूणां, श्रीशत्रुञ्जय इत्यपि ॥ ३० ॥  
 भावेन भजतामेतं, मुक्तिः साऽपि स्वयंवरा । लक्ष्मीरिव भवेन्न्यायवर्तनीवर्तिनां नृणाम् ॥ ३१ ॥  
 यदस्मिन् पुण्डरीकेण, धुर्येण गणधारिणाम् । लेभे मुक्तिर्मुनीन्द्राणां, पञ्चभिः कोटिभिः सह ॥ ३२ ॥  
 द्रविडा वालिखिल्याथ, नरेखा दश कोटयः । सहैव सिद्धिसौधाप्रमारोहन् मोहनिर्जयात् ॥ ३३ ॥  
 ख्यातनामा नभिः कोटिद्वयेन विनमिथ सः । वालिर्दाशरथी राम-भरतौ च शमे रतौ ॥ ३४ ॥  
 धावचानन्दनः सोऽपि, ध्वस्तशोकः शुकोऽपि च । मुनीनां द्विसहस्रेण, पञ्चशत्या तु द्रौलकः ॥ ३५ ॥  
 पाण्डवाः किञ्च पञ्चापि, ज्ञानन्या सह धन्यया । प्रशुभ्रादिकुमाराणां, सार्द्धास्तिस्रश्च कोटयः ॥ ३६ ॥  
 ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

नारदः पारदस्वच्छसच्चरित्रपवित्रधीः । अस्मिन्नवाप्तवान् मुक्तिमतिमुक्तमुनेर्गिरा ॥ ३७ ॥  
 तीर्थाधिपतिभिः सर्वैरेकं श्रीनेमिनं विना । अत्र पावित्र्यमासूत्रि, पावनैः पादपांशुभिः ॥ ३८ ॥  
 तिर्यञ्चोऽपि हि धन्यास्ते, श्रेयः संजज्ञिरे गिरौ । मन्ये धन्यतमं त्वां तु, नित्योपासनवासनम् ॥ ३९ ॥  
 शिक्षामङ्गीमिमामङ्गीकार्यं तं सूरयो ययुः । शिक्षाऽपि क्रियया भेजे, कपर्दिनमहर्दिनम् ॥ ४० ॥  
 निरस्तः सोऽन्यदा क्रोधचण्डया रण्डया तया । वहिर्गृहाद् विनिर्यातः, शत्रुञ्जयतले ययौ ॥ ४१ ॥  
 श्रमाद् विश्रामकामोऽथ, षटं विटपिनं श्रितः । आसन्नभूतले सद्यो, मद्यभाण्डं मुमोच सः ॥ ४२ ॥  
 क्षणमात्रेण विश्रान्तः, स्मृतपञ्चनमस्कृतिः । वालुकामः सुरां पात्रे, विपविन्दुं ददर्श सः ॥ ४३ ॥  
 कुतोऽयमिति तेनाथ, दूरोदञ्चितचक्षुषा । दृष्टो गृध्रः फणिप्रासव्यभ्यो न्यम्रोधपादपे ॥ ४४ ॥  
 मदिराक्षीमिव त्यक्त्वा, मदिरामप्ययं तवः । अरुरोह गलन्मोहः, शत्रुञ्जयगिरेः शिरः ॥ ४५ ॥  
 तत्र नेत्रसुधावृष्टौ, दृष्टे भुवनभर्तरी । परामबभवस्तस्य, तापः प्रापत् तदा शमम् ॥ ४६ ॥  
 ततः क्रन्दलितानन्दं, प्रणम्य परमेश्वरम् । स पश्यन्नात्मनो ग्राममुत्तरं शिखरं ययौ ॥ ४७ ॥  
 तत्र पश्यन् प्रभोर्धैर्यं, स्मरन् पञ्चनमस्कृतिम् । मुक्त्वा प्रचारगाशारपरिहारं चकार सः ॥ ४८ ॥  
 ततस्तीर्थप्रभावेन, भावेन च शुभेन सः । यक्षतामक्षता प्राप, सप्रभावां भवान्तरे ॥ ४९ ॥  
 ततः सोऽवधिना बुद्धा, कपर्दीं वृत्तात्मनः । परित्यज्यान्व्यंकार्याणि, वेगादिह समागमत् ॥ ५० ॥  
 क्षपमित्वाऽर्चयित्वा च, स्तुत्वा च भुवनप्रभुम् । ततो विज्ञः कृतज्ञोऽसौ, जगाम गुरुसन्निधौ ॥ ५१ ॥  
 गुरुन् सोऽथ नमस्कृत्य, दिव्यरूपपरः पुरः । ज्ञापयित्वा स्वबृचान्तमुवाच रचितान्जलिः ॥ ५२ ॥  
 ममेतास्तात । यक्षत्वतुलभा सुलसम्पद । तवोपदेशकल्पद्रोरुक्कृतत्वलवधियः ॥ ५३ ॥  
 प्रभवोऽन्येऽपि दृष्टेभ्यः, कष्टेभ्यश्चातुमात्रुणाम् । दंष्ट्रादृष्ट पुनः कष्टं, पेण्डुमीष्टं परं गुरुः ॥ ५४ ॥  
 यस्तुनोऽन्यस्य दत्तस्य, फल क्षयि मुहुर्मुहुः । गुरुपदेशस्य पुनः, फलं गुरु पुरः पुरः ॥ ५५ ॥  
 तददिशं प्रयच्छन्तु, गुरवः करवाणि किम् ! । कथञ्चित् तनुतामेति, मम येनाधमर्गता ॥ ५६ ॥

१ 'रि महीभृ' अंतः पाठा० ॥ २ शैलकः वता० ॥ ३ कल्याणकम् वता० पाठा० ॥

ऊचिरे सूरयोऽप्येतत्, कृतञ्जय तवोचितम् । तीर्थप्रभावप्रभव, वैभवं भवतः पुनः ॥ ५७ ॥  
 तदत्रापस्थितैतैव, सेव्यः शश्वदसौ प्रभुः । तदाराधकलोकस्य, दुरितं हरता त्वया ॥ ५८ ॥  
 ततो गुरुपागादेसाद्, देशान्तरपराभ्युत्तः । यक्षः कपर्दी तीर्थेऽस्मिन्, विभ्रगर्दी स्थितः स्वयम् ॥ ५९ ॥  
 वृचान्तमेनमाकर्ण्याऽनघा कौलीनशङ्किनी । शाकिनीवातिदुष्टाऽपि, स्वपापेनान्वतप्यत ॥ ६० ॥  
 सा विवेकमिवोत्तुङ्गमारुह्य शिखरं गिरेः । प्रभुमेन नमस्कृत्य, कृत्यज्ञा भक्तमत्यजत् ॥ ६१ ॥  
 ततः सा तीर्थमाहात्म्याद्, द्विपरूपधरः सुरः । भर्तुर्वाहनतां प्रापदाभियोगिककर्मणा ॥ ६२ ॥  
 यक्षस्ततः प्रभृत्येव, कपर्दी करिवाहनः । पाशाऽऽङ्कुशलसद्गाम-दक्षिणोपरिपाणिकः ॥ ६३ ॥  
 द्रव्यप्रसेविका-त्रीजपूराङ्गाधःकरद्वयः । स्थापित शिखरेऽत्रैव, भजते जनपूजनम् ॥ ६४ ॥  
 समस्तोऽपि सङ्गेषु, तीर्थयात्राविधायिषु । कुरुते दुरितोच्छेदमेदुरं प्रमदोदयम् ॥ ६५ ॥  
 दिवानिशमसौ तीर्थरक्षादक्षिणमानसः । विश्वे प्रत्यनीकेषु, सम्प्रत्यपि विनिग्रहम् ॥ ६६ ॥

### शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्

अथि चात्र जिनाधीशन्वेत्यं भरतःकारितम् । भूयोभिरुद्धृतं भूयैर्गतं कालेन जीर्णताम् ॥ ६७ ॥  
 ततश्चेक्ष्याद्भुवंदयेन, स्मरता निजपूर्वजान् । पुनः सगरसंज्ञेन, तच्चक्रे चक्रिणा नवम् ॥ ६८ ॥  
 ततः क्रमेण रामेण, निर्जित्य दशकन्धरम् । धरोद्धरणभुञ्ज्येण, चैत्यमेतत् समुद्धृतम् ॥ ६९ ॥  
 इत्यग्निजमुजौर्जित्यजितकौरवयौरथैः । पुनर्नवभवत्तुक्ष्मीताण्डवैरथ पाण्डवैः ॥ ७० ॥  
 ततो मधुमतीजातजन्मना सन्नसद्गना । देवतादेशमासाद्य, तपो-ब्रह्ममयात्मना ॥ ७१ ॥  
 पुण्यप्राप्त्यं प्रतिष्ठाप्य, प्रभूतद्रविणव्ययात् । ज्योतीरसादमनो धिम्बं, जावडेन न्यवेद्यत ॥ ७२ ॥  
 ॥ युगम् ॥  
 शिलादित्यक्षमापालो, वलभीवलभित् ततः । पुनर्नवीनताहृण्यपुण्यं चक्रे जिनालयम् ॥ ७३ ॥  
 गूर्जरप्रार्थरित्रीशो, ततः सिद्धायिषे सति । श्रीमानाश्रुकमन्नीशस्तीर्थमेनमपुञ्जयत् ॥ ७४ ॥  
 उपत्यकायामेतस्य, निवेद्य च निवेशनम् । स चैत्यं नेमिनाथस्य, भक्तिसारमकारयत् ॥ ७५ ॥  
 वापीमप्यत्र लोकस्य, तुष्णाचिच्छेददायिनीम् । भगवद्देशनासारनीरां स निरमापयत् ॥ ७६ ॥  
 किञ्च तीर्थेऽत्र पूजार्थं, द्वादशग्रामशासनम् । अदापयदयं मन्त्री, सिद्धराजमहीभुजा ॥ ७७ ॥  
 कुमारपालभूपाले, पालयत्यवनीतलम् । मन्त्री वाग्भट्टदेवोऽभूद्भयोदयननन्दन ॥ ७८ ॥  
 निदेशादथ भूमर्तुरभ्यमित्रीणताञ्जुषः । सम सुराप्युपतिना, पितुः सहाम्गामिनः ॥ ७९ ॥  
 समायातस्य तीर्थेऽस्मिन्, तीर्थोद्धारमनोरथम् ।  
 विद्यो विद्यतवान् सौख्यं, परिवारगिरा चिरात् ॥ ८० ॥ युगम् ॥  
 पुण्यलक्ष्मीं भवाम्भोषेरुत्तुं पुरुषोत्तमः । स नाभेयप्रमोर्नेष्यं, मन्दिरे मन्दरे व्यधात् ॥ ८१ ॥  
 पिनालनालं शैलायो, मुकाभकपिशीर्षकम् । ताडद्वयद् भुवधक्रे, ध्रीकुमारपुत्रं पुरम् ॥ ८२ ॥  
 त्रिभुवनपालविहारो, नीलमणिविडम्बिणाभ्यंक्रितयिष्यः ।  
 इदं यदिति मप्येनिदितस्तत्रकतुलामतुलसौभाग्यः ॥ ८३ ॥

१ 'द्वे प्र' यता० ॥ २ 'धरार्थे' यता० ॥ ३ 'जुषा यता० पता० ॥

४ पुरा यता० पता० ॥ ५ 'प्यविनि' यता० ॥

नन्दनाभिनयनाय नाटिकाः, वाटिकाश्च धृतपुष्पाटिकाः  
कर्तुमस्य जिनभर्तुरर्चनं, तत्पुरः परिसरेऽकटोदसी

॥ ८४ ॥

हरये यथाभुतमयं कथितः कथञ्चित्, किञ्चित् प्रभावविभवस्तव वस्तुपाल ! ।

वाग्गोचरे चरति सैष पुनः समस्त-स्तीर्थस्य पदय महिमा नदि भाडशानाम्

॥ ८५ ॥

संसारसागरपतञ्जनवान्तीरीप-मारोहतां शिवपदं प्रथमावतारः ।

पापप्रपातधुतधर्मनिवासदुर्म, शत्रुञ्जयो जयति पुञ्जितपुण्यलक्ष्मीः

॥ ८६ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यो-  
त्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

श्रीवासास्तुजमानने परिणत पञ्चाङ्गुलिच्छन्नतो,

जन्मुर्दक्षिणपञ्चशास्त्रमयतां पञ्चापि देयद्रुमाः ।

यान्द्रूपरणकारण प्रणयिनां जिह्वेय चिन्तामपि-

जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीयस्तुपालस्य तत् ? ॥ १ ॥

स्यस्ति श्रीपुण्डरीकक्षितिधरशिपराद् यक्षमुष्यः कपर्दी,

भूमौ श्रीयस्तुपालं कुशलपति मुदा क्षेमयानस्मि सौम्य ! ।

साग्निष्यं सद्गुणैःकऽद्भुतमिति भयता कुर्वता सर्वथाऽहं,

चक्रे सौख्यकषात्रं भिजगति सतत जीय तत् कल्पकोटीः ॥ २ ॥

॥ अन्धाम्रम् ९५ । उभयम् १६८५ ॥

## अष्टमः सर्गः ।

जितचिन्तामणिप्रायरत्नसम्भवैभवम् । जयत्यमेयमाहात्म्य, ब्रह्मचर्यमयं महः ॥ १ ॥  
तदेतद् द्रुतिध्वान्तबन्धविध्वसनौषधम् । त्रैष समिद्धमाधेय, श्रीजम्बूस्वामिना यथा ॥ २ ॥

### जम्बूस्वामिपूर्वभवचरितम्

मगधोऽध्वगधोरप्याः, श्रान्तिहर्ता श्रियः पदम् । अस्ति त्रिविष्टपादेशो, देशो भूखण्डमण्डनम् ॥ ३ ॥  
छायोच्छेदितसन्तापाः, स्फुरच्छत्राद्भुतश्रियः । भूपरूपा बभूव्यत्र, तरवः सरवद्विजाः ॥ ४ ॥  
यस्मिन् हरन्ति पर्यन्तहरितः सरितः सदा । भूमेः श्यामाशुकस्यूतप्रान्तकान्तदुकूलताम् ॥ ५ ॥  
श्रीप्रेऽपि वारि यच्छन्तो, महिषैः स्थानपूरुषैः । यस्मिन्नदुर्न दुर्भिक्षमम्भसा जातुचिद् घनाः ॥ ६ ॥  
काष्ठासु दशसु ग्रामः, सुग्राम इति विद्युतः । तदन्तर्विद्यते ह्यविद्यतेऽस्विपूरुषः ॥ ७ ॥  
यत्नक्ष्मीलेखया शोष-लेखपुर्यां विनिर्जिते । स्थानं निम्न च शून्य च, जम्भतुर्लज्जिते भुवम् ॥ ८ ॥  
राष्ट्रकूटान्वयः श्रीमानार्यवानार्यवागभूत् । तत्राद्रिकूटतुल्याजकूटः कौटुम्बिकाग्रणीः ॥ ९ ॥  
तस्याजनि शुणैर्वर्या, मर्यादाजलधेर्वधूः । जाह्वीशुभ्रनीरेव, रेवती शीलशालिनी ॥ १० ॥  
एतयोर्भवदक्षश्च, भवदेवश्च विद्युतौ । अमृता निहताशर्मधर्मकर्मयुतौ सुतौ ॥ ११ ॥  
इभ्यः सुस्थितमूर्त्तिभ्यः, स्वैर वैराग्यतोऽन्वदा । भवदचो निजगृहे, नि स्पृहो जगृहे व्रतम् ॥ १२ ॥  
अनुसुरिपदद्वन्द्वमथासौ पृथिवीतले । बभ्राम भ्रामकाश्मानमश्मसारवदनवहम् ॥ १३ ॥  
एकदाऽऽजम्भद्वितीयः, सैत्सुरीनाष्टच्छय कश्चन । निजग्रामे जगामेच्छन्, बन्धु व्रतयितु व्रती ॥ १४ ॥  
साधुः पाणिग्रहार्म्भग्रहिलेन कनीयसा । न वीक्षितोऽप्यसौ हर्षमकर्पाङ्घनेन बन्धुना ॥ १५ ॥  
कनिष्ठमथ धिक्कुर्वन्, सुर्वन्तिकमगान्मुनिः । विलक्षो रविलक्षोरुपपत्तेजास्तनोतु किम् ! ॥ १६ ॥  
गुरोः पुरो मुनौ तस्मिन्, तत् तथ्य कथयत्यथ ।  
भवदचोऽवदत् तोषिन् !, धिक् ! तत्कठिनतामिति ॥ १७ ॥  
तदोचे मुनिनाऽप्येन, भवदचो वदन्नद । भ्राताऽस्य कठिनस्त्वं तन्मृदु दीक्षय सोऽत्रम् ॥ १८ ॥  
सन्धासन्धानतोऽभाषि, भवदचेन तन्मुदा । इदं बुध ! विधातव्य, गुरो भगधगामिति ॥ १९ ॥  
विहरन् मिहिरश्रीको, देशाद् देशान्तर क्रमात् । अगमन्मगधान् सुरित्तमोगामानिवामलान् ॥ २० ॥  
स्वप्नान् भवदचोऽप्य, ययाविको गुरोर्गिरा । भयाय नासहायत्वं, सिंहन्वेव महामुनेः ॥ २१ ॥  
नागिलां यामुकीजावेनागदक्षस्य नन्दनीम् । कनीयान् भवदेरोऽप्ये, पाणौ जमाह सामह ॥ २२ ॥

१ 'वदभूयम्' पठान् । कता० ॥ २ 'न् भजन्ति' पठान् । कता० ॥ ३ 'पस्तेज' पठान् ॥  
४ 'प्राय' पठान् ॥ ५ 'सन्', 'स्' पठान् ॥

तद्भ्रातरि गते स्वर्गमनर्गलतमस्य मे । मानसं नागिलाभीतिरधुनाऽतिधुनाति सा ॥ ५२ ॥  
 मन्मन सहकारस्य, सा शुकी वासुकीसुता । अस्ति वा नास्ति वा साक्षादिदं वद मदग्रतः ॥ ५३ ॥  
 तदेवं भवदेवैऽस्मिन्, जल्पाके धस्मरस्मरे । वृद्धाया नागिलासख्याः, सूनुः प्राप्तः पुरो बटुः ॥ ५४ ॥  
 जगादायमिदं मातरहमस्मि निमन्त्रितः । दक्षिणार्थं ममिष्यामि, गेहमेहि त्वराबुरा ॥ ५५ ॥  
 दुग्धमुच्छालयिष्यामि, धर्तव्यं भाजनं त्वया । भुक्तं श्राद्धान्मुदीर्य, यथाऽऽगत्य पिबामि तत् ॥ ५६ ॥  
 वदन्तमित्यवादीव तं, भवदेवो हसन्निव । भविष्यसि कथं न त्वमितिलिप्सुर्जुगुप्सितः ? ॥ ५७ ॥  
 भवदेवसुवाचाथ, नागिला वेत्सि यद्यदः । प्रिया तवाहं मा वान्ता, तद् भोक्तुं यतसे कुतः ? ॥ ५८ ॥  
 गूढास्य ! नवामूढामिव मामामतः स्मरन् । जराजर्जरिता पश्य, संसारस्य क सारता ? ॥ ५९ ॥  
 एतस्मिन् शुचिवस्तुनां, मल्लिनीकारकारणे । देहे जरापराधीने, मुधा मुबन्ति जन्तवः ॥ ६० ॥  
 विषं गाममृतं दीक्षानन्यथा माम् मन्मथाः । तद् व्यापुञ्ज शटित्येव, गुरुं भव कुरु व्रतम् ॥ ६१ ॥  
 इति प्रवोधितः प्रीतो, नागिलाया गिरा चिरात् ।

साधु साञ्चिति तां ध्रुत्वा, साधुः सूरिं रयादथात् ॥ ६२ ॥

आलोच्य तद् गुरोरग्रे, तद्गुं स व्रतं व्यधात् । येनाजनिष्ट सौधर्मं, प्रभाभिर्मासुरः सुरः ॥ ६३ ॥

क्षेत्रे महाविदेहेऽथ, विजये पुष्कलाभिधे । देवो विध्वप्रिये पुण्डरीकिण्यां पुरि चक्रिणः ॥ ६४ ॥

पत्न्या यशोधराख्यायां, वज्रदत्तस्य नन्दनः । नाम्ना सागरदत्तोऽभूद्, भवदत्तो दिवश्च्युतः ॥ ६५ ॥

॥ युगम् ॥

अथ पित्रा पवित्राञ्जीर्धन्याः कन्याः सहस्रशः । पुत्रः शत्रुद्रुमद्रोहकरिणा परिणयितः ॥ ६६ ॥

स सगन्तात् समं ताभिः, स्त्रीडन् भूषालमूर्धभौ । मूर्तिमद्भिरिव स्फीतैः, स्वैर्भोगफलकर्मभिः ॥ ६७ ॥

एकदाऽनेकद्वारातन्वर्ती मन्दिरमूर्धनि । स्थितोऽन्तरिक्षे सोऽद्राक्षीत्, स्वर्गवर्णं पयोमुचम् ॥ ६८ ॥

तमाक्रान्तनभश्चक्र, शिखाशिस्रश्रोत्रैः । पश्यन् मेरुगिब स्मेरसमाजः समजायत ॥ ६९ ॥

क्षणाद् बातोद्धते धाराधरे विपुरता भते । भावेषु भङ्गुरीभावं, कुमारः स व्यचारयत् ॥ ७० ॥

प्रतिबुद्धः स्वयं बुद्ध्या, व्रतं जग्राह सामहः । तवः सागरदत्तोऽय, सूरैरमृतसागरात् ॥ ७१ ॥

रूपाण्यतीमताजैः नम्रतायत्तेन तेन तत् । अज्ञानमवधि ज्ञानमवविष्यति विभ्रता ॥ ७२ ॥

उत्रैव विजये वीरशोकानामनि पचने । भवदेवोऽभवद्भुत्वा, दिवः शिव इति श्रुतः ॥ ७३ ॥

पुत्रः पद्मरथस्यायो, वनमालाङ्गसम्भवः । कुमारः सुकुमारभिः, कुनारीभिर्विचारितः ॥ ७४ ॥

॥ युगम् ॥

स्थितः सह महेशभिः, सोऽन्यदा सदनोपरि । नाम्ना कामसमृद्धस्य, सार्धवहस्य वेदमनि ॥ ७५ ॥

मुनिं सागरदत्तास्त्र्यमाचरिंश्च विलोकयन् । स्वर्णचूटिं सूरैः तृष्टा, दृष्ट्वा हृद्योऽभवत् तदा ॥ ७६ ॥

॥ युगम् ॥

अथ रथानगत पार्षतारणं कृतपारणम् । गत्वा नत्वा मुनिं राजाङ्गजोऽन्ते समुपाविशत् ॥ ७७ ॥

ततोऽसौ देवना तेने, मुनिमनिभक्तेशरी । सवांस्तथा कथा, पूर्वजन्मजाता न्यवेदयत् ॥ ७८ ॥

१ 'स्यासौ, यन्' शंता० पाठा० ॥ २ 'क्ष व्यलोकयत्' वटा० ॥ ३ स्थाने व्रतं पाठा० ॥

४ 'पयारणं' पाठा० ॥

तथा कुबेरसेनस्य, नभःसेनेति नन्दनी । सज्जाता कमलवतीकुक्षिपल्वलवारला ॥ १०७ ॥  
 श्रेष्ठिश्रमणदत्तस्य, सुपेणाकुक्षिसम्भवा । सुताऽभूत् कनकश्रीस्ता, न कः श्रीवदमन्यतः ॥ १०८ ॥  
 सुपुत्रे च सुपेणस्य, प्रिया वीरमती पुनः । सुता कमलवत्याख्या, साक्षादिव दिवः श्रियम् ॥ १०९ ॥  
 वसुपालितगेहिण्या, सुपुत्रे जयसेनया । जयश्री रतिरूपस्य, जयश्रीरिति नन्दनी ॥ ११० ॥  
 द्विष्पारलाजधामीनामष्टौ मूर्ता इव श्रियः । सेपन्ते तत्पुरं बाला, जैत्रं जम्बूगुणेन ताः ॥ १११ ॥  
 दातुं ताः पितृभिर्जम्बूस्वामिने ऋषमौऽर्पितः । सर्वं मेने न कस्तुल्यगुणसङ्गाय कौतुकी ॥ ११२ ॥  
 तदानीं च महानोहमेपसन्दोहमारुतः । श्रीसुधर्मा समायातीद्, वैभारगिरिकाननम् ॥ ११३ ॥  
 ध्रुते तस्मिन् समायाते, नियातं नगरादथ । जनैर्मृङ्गैरिवाभोजातुदितेऽभोजवान्भवे ॥ ११४ ॥  
 श्रीसुधर्मगणाधीशं, नमस्कृतुं समागतम् । तदा जम्बूकुमारोऽपि, समारोपितसप्तमदः ॥ ११५ ॥  
 तत्रा मुनीन्द्रुः प्रारोभे, देशनां दशनांशुभिः । पुरो जम्बूवपुः सिद्धन्, प्रैतादैरिव देहिभिः ॥ ११६ ॥  
 भवेद् भवार्णवः पुंसा, सुतरः सुतरामसौ । न्यञ्जनोदञ्चनोप्राश्नेन स्युः श्रीचियवीचयः ॥ ११७ ॥  
 मेघानामिव लोकानामासुर्गलति नीरवत् । चपलेव चला लक्ष्मीः, पाण्डुतेवैति विश्रसा ॥ ११८ ॥  
 तदायुवा च लक्ष्म्या च, वपुषा चार्थिथरालना । चिरस्थिरवरं रत्नत्रयं प्राशं विवेकिना ॥ ११९ ॥  
 तत्रोपाश्रय-भैषज्य-पुस्तका-ऽज्ञा-ऽऽशुकादिभिः ।  
 साहाय्यं ज्ञानिनां तत्त्वन्, ज्ञानमाराधयेद् गृही ॥ १२० ॥  
 सुहृवात्स्व-जैनेश्वरेण-यात्रा-ऽर्चनादिभिः । प्रभोः प्रभावयन्तीर्थे, सम्यक् सम्यक्त्वमर्जयेत् ॥ १२१ ॥  
 भक्त्या चारित्रपात्रेषु, तथाऽऽवश्यककर्मभिः । तपोभिरपि चारित्र, गृहमेधी समेधयेत् ॥ १२२ ॥  
 काले पाठादिभिर्ज्ञानमशङ्कवैश्व दर्शनम् । मूलेत्तरगुणैः शुद्धैश्चारित्रं भजते यतिः ॥ १२३ ॥  
 इति रत्नत्रयाज्ञेने, इतमोहत्तमोभरैः । चिराद् गृहस्थैः सद्योऽपि, यतिभिः शाश्वतं पदम् ॥ १२४ ॥  
 ये तु मोहग्रहप्रस्ताः, प्रमादस्य वशंवदाः । अशरण्यैर्भवारण्ये, अनित्यं सदाऽपि तैः ॥ १२५ ॥  
 जम्बूरम्बूज्वलं पीत्वा, पनादिव गुरोर्वचः । महीरुह इवासुञ्चत्, सद्यो भवदवव्यथाश् ॥ १२६ ॥  
 नत्वा मुनीन्द्रमुनिद्वयप्रहमहोद्यमः । जगामायममायः सन्, सदनं मदनं द्विषन् ॥ १२७ ॥  
 सत्वरः पितरौ नत्वा, जम्बूः कम्बूलसचशाः । स जगादायमादाय, नत प्रीतो भयाम्यहश् ॥ १२८ ॥  
 इत्याकर्ण्य ततः कर्णतप्तत्रपुनिभ वचः । सुतं मतनिपेधाय, पितरावृचतुस्तराम् ॥ १२९ ॥  
 एकस्त्वमावयोर्दीपो, आनुभू-नभसोरिव । त्वा विना वत्स ! निताना, तमास्यमिभवन्ति नौ ॥ १३० ॥  
 मनोरथतादृत्तस्तपोभिरतिदुष्करैः । दुर्लभस्तात ! लब्धोऽसि, त्वमुदुम्बरपुष्पवत् ॥ १३१ ॥  
 तच्चिरोद्धतमस्माकं, मनोरथमहीरुहन् । विदग्ध ! दग्धुं किं नाम, वाग्ज्वालामि मगल्मसे ? ॥ १३२ ॥  
 यपाचिरे चिरेपैताः, दासीकृतरतिधुत । अष्टौ याः कन्यकास्तुभ्य, त्यजत्येताः कुतः सुत ! ॥ १३३ ॥  
 विवाहमण्डपान्तस्त्व, वधूमिरभितो धृत । वशाभिरिव मूधेशो, मानसं नौ प्रमोदय ॥ १३४ ॥  
 त्वैस्तश्चुभगुम्भ्याः, कन्या. परिणयलिमाः । कुतूहल श्रुतोर्वैल्लारवयो. पूरयाऽऽवयोः ॥ १३५ ॥  
 आशानामिव तत् तासामन्तश्चन्द्र इव स्फुरन् । पुण्यवन्नावयोर्नैत्रकुमुदाना मुद कुठ ॥ १३६ ॥

१ चारिणती पाता० ॥ २ गुणानताः घता० ॥ ३ प्रमोदैरि सदा० ॥ ४ स्वसङ्गं वता० ।  
 स्प.सङ्गं पाता० ॥ ५ °तोल्लोला" पाता० ॥



श्रुत्वा पित्रोरिमां वाचमचलनतनिश्चयः । उचिततद्गः कुमारोऽयमभ्यधान्माधुरं वचः ॥ १३७ ॥  
 तावदाचर्यत ब्रह्मचर्याय नियमो मया । कुतूहलाय वां कार्यं, पाणिग्रहणमप्यदः ॥ १३८ ॥  
 विवाहस्य द्वितीयेऽद्धि, ग्रहीष्यामि पुनर्ब्रतम् । क्षेप्यस्तद्वत्सवात्सल्यानाहं भवदवानले ॥ १३९ ॥  
 आसां मृगीदृशां प्रेमस्धेमसम्बन्धबन्धने । पतित्वेन पतित्वाऽसौ, वव मोक्षाय यतिष्यते ! ॥ १४० ॥  
 इत्यालोच्य मिथस्तौभ्यां, पितृभ्यां तन्मतं वचः । अकारि च मुदा पाणिग्रहोपरुमणक्रमः ॥ १४१ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

अथ जम्बूकुमारणे, ज्ञापिते स्वगतोद्यमे । पितृन् किंकार्यतामूदानाहुस्तानिति कन्यकाः ॥ १४२ ॥  
 इहापि परलोकेऽपि, जम्बूस्वामी गतिः स नः । मार्तण्ड इव मार्तण्डमावपावकरोचिषाम् ॥ १४३ ॥  
 स मन्मथपथेऽस्मागिस्तेनाऽऽस्माध्वनि वा वयम् । नेतव्याः सत्यमित्यस्तु, स्वैर्षां बन्धः परस्परम् ॥ १४४ ॥  
 महासतीषु धन्यानां, कन्यानां वचनेरिति । तेऽप्युद्दिश्य विशाहस्य, दिनमानान्दिनः स्थिताः ॥ १४५ ॥  
 अथाऽऽनेन्दुनिर्गच्छदुद्धुद्धुमुधया तथा । सीषु सजीवयन्तीषु, भवद्वेषं मनोभवम् ॥ १४६ ॥  
 बन्धूनामुपरोधेन, विरोधेन तु चेतसः । लभे जम्बूकुमारोऽयमुपपयेमे कुमारिकाः ॥ १४७ ॥  
 स दत्ताभिः स्मरसरेः, सद् ताभिस्तदा वदन् । गतस्तद्दो गृह्णावसे, वासवेदमन्यैवास्थित ॥ १४८ ॥

इतश्च विन्ध्यो विन्ध्याद्रौ, व्यपाज्जपपुरेश्वरम् ।

पुत्रं प्रमथ ज्येष्ठः, प्रभवो निरगात् कुषा ॥ १४९ ॥

चौरपद्मशतीयुक्तः, कुर्वन्नुज्यो स चौरिकाम् । जज्ञेऽवस्वापिनी-वालोद्वाटनीविद्ययोः पदम् ॥ १५० ॥  
 गृहं तदा तदागत्य, जम्बूस्वामिनिषेवितम् । विद्ये मयुज्य तन्वानध्वोर्यै स्तग्ममवाप सः ॥ १५१ ॥  
 केनाहं स्तम्भितो भूत्यैः, सहितोऽस्मीति चिन्तयन् । दृशं प्रतिदिशं चौरग्रामणीरक्षिपत् ततः ॥ १५२ ॥  
 अथ सुषेऽसिते लोके, कुमारं ब्रीमिरागृहम् । अपदयज्जामतं सोऽञ्जपण्डे फेरवण्डवत् ॥ १५३ ॥  
 प्रमथस्तमुवाचाथ, जम्बूनामानमानतः । स्तम्भनीं देहि मे विद्यां, गृहन् विद्याद्वयं मम ॥ १५४ ॥

जम्बूस्वामी ततो वाचमाचष्टे स्म शर्मकम् ।

नास्ति मे स्तम्भनी विद्या, त्वद्विद्याभ्यां च किं मम ! ॥ १५५ ॥

काण्डामि यदहं गेहविरहं निरहङ्कृति । मतं प्रातर्ग्रहीष्यामि, सुषर्मस्वामिसन्निधौ ॥ १५६ ॥

अथाऽऽह प्रभवः धीमतिवि श्रीभवभ्याम् भवान् ।

भुनक्ति नैव किं भोगान् ?, मनाय यतते कुतः ? ॥ १५७ ॥

धरेणैरमथानादि, तथावादिनि तस्करे । सावधानीभवत्कर्त्तव्यमाकर्णय गौरवम् ॥ १५८ ॥

### मधुचिन्दाहरणम्

अनारण्यो महारण्ये, सार्धः कोऽपि मलिमुषेः । अमुष्यत सथा ज्योमि, ताराभारः पयोधरीः ॥ १५९ ॥

सार्धे प्रस्ते समन्तोऽपि, पुनानटविहोदरे । तस्मिन्नेकः स्थितो गृहः, आसीदोषरसोऽचूतः ॥ १६० ॥

१ पतित्वे विनिषयासौ, कन्दः ॥ २ 'ज्नासां, पितृभिः तन्म' १५७ ॥ ३ 'सार्धे'

४ 'सार्धे' १५९ ॥ ५ 'दृशोऽहं' १५९ ॥ ६ 'दृशं' १५९ ॥ ७ 'अपचरिष्यतां' १५९ ॥ ८ 'दृशं'

९ 'दृशं' १५९ ॥ १० 'दृशं' १५९ ॥

सिन्धुरेणोद्गरेणाथ, समारब्धः स कानने । धावन् मृत्युभयाज्जीर्णकूपे शम्पामयं ददौ ॥ १६१ ॥  
 तत्रावटतटोद्भूतवटशालाविनिर्गतम् । पादं बन्धुनिचामीष्टमाश्लिष्टः सोज्ज्वरापतन् ॥ १६२ ॥  
 अथ कूपतलेऽद्राक्षीत्, करालमुखकोटरम् । क्षणादजगरं कालनगरोदरोदरोदरम् ॥ १६३ ॥  
 परितोऽनश्यदाशासु, निराशासु स्थितिश्च सः । चतुरो यमनिर्मुक्तान्, यामिकानिव पन्नमान् ॥ १६४ ॥  
 क्रिञ्चाऽऽलम्बनशालायानीक्षामास सिता-ऽसितौ । आखू मूलं तनन्तौ स, निष्कारणसखविभ ॥ १६५ ॥  
 तस्य दुर्भूपवत् कूपद्वारस्थस्य विपाणिनः । स ददर्श कुटुम्बीव, क्लीबः प्रसृमरं करम् ॥ १६६ ॥  
 मधुच्छत्रोत्थिता हस्तिहस्ताहतिचले वटे । लम्बाश्च मक्षिकास्तस्मिन्, क्रजौ लुब्धा इवेश्वरे ॥ १६७ ॥  
 मधुमण्डाञ्ज्युतास्तस्य, वदने मधुविन्दवः । निपेतुश्चातकस्येव, मन्दवारिदविपुषः ॥ १६८ ॥  
 नातौ मधुरासास्वादसुखलालसमानसः । तदनेकविधं दुःखं, स्मरति स्म रतिं वहन् ॥ १६९ ॥  
 अथ व्योमपथकोट्टे, कोऽपि विद्याधरश्चरन् । तं वीक्ष्य करुणाविष्टः, क्रण्टु बन्धुरिवाऽऽस्यौ ॥ १७० ॥  
 दण्डहस्ते ततस्तस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः । स्थितिर्वा निर्गमो वाऽस्य, किं युक्तमिति कथ्यताम् ॥ १७१ ॥  
 अथो हसन्नसावाह, कुमारमिति राजसूः । किं पृष्टं? वेत्ति नूदोऽपि, नि-यतिस्तस्य शस्यते ॥ १७२ ॥  
 व्यक्तमित्युक्तवत्यस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः । उच्ये जम्बूकुमारोऽपि, सुधाकवचितं वचः ॥ १७३ ॥

### मधुविन्द्वारूपानकोपनयः

पुरुषो यः स संसारी, ससारस्तु महादवी । मानुष्यं जन्म कूपश्च, नरकोऽजगरस्त्वधः ॥ १७४ ॥  
 तथा कपायाश्चस्वारश्चतुर्दिक्षु भुजङ्गमाः । यमश्च मूर्ध्नि मातङ्गो, मक्षिका व्याधयः पुनः ॥ १७५ ॥  
 छिन्नश्च दुलतामायुराखू पक्षौ सिता-ऽसितौ । प्रीणन्ति जन्तु कष्टेऽस्मिन्, विषया मधुविन्दवः ॥ १७६ ॥  
 सुधर्मस्वामिना विद्याधरेणेवेति कष्टतः । कृष्यमाणो निपिष्येऽहं, किं त्यया विषयेच्छया? ॥ १७७ ॥  
 । इत्थं विषयसम्बन्धनिषेधेन निरुत्तरः । प्रभवः प्राह दन्ताशुनासीरविदितं वचः ॥ १७८ ॥  
 कुटुम्बमिति सन्त्यज्य, निःशेषं निर्विशेषधीः । कुर्वन् जनकयोः पीडां, श्रीडामपि चिगुञ्चसि ॥ १७९ ॥  
 उक्ते च प्रभवेणेति, श्रीजम्बूरवदत्तदा । महात्मन्! श्रूयतामेकं, ज्ञातेयस्य कथानकम् ॥ १८० ॥

### कुबेरदत्त-कुबेरदत्तास्पानकम्

आसीत् कुबेरसेनेति<sup>१</sup>, मधुराया पत्न्याऽज्ञाता । यदीयवदनस्येव, स्तनपत्रप्रतिमा शशी ॥ १८१ ॥  
 सा कदाऽप्यथ कष्टेन, तनयां तनयं च तौ । कीर्ति-मतापौ भूयासिलेखेवायुत नूतनौ ॥ १८२ ॥  
 तौ त्याजयन्त्या कुट्टिन्या, निराकृत्य वचोविषम् । एकादशाहं सा हन्त<sup>२</sup>, पाययामास तौ पयः ॥ १८३ ॥  
 कुबेरदत्त इत्याख्याजुषं पुत्रस्य मुद्रिकाम् । पुत्र्याः कुबेरदत्तेति, नामभाजं च सा व्यधात् ॥ १८४ ॥  
 मङ्गूपायामथौ रत्नराजिभाजि न्ययोजयत् । तदपत्यद्वयं माता, कातरा कुट्टनीभयात् ॥ १८५ ॥  
 यमुनाभ्यसि मङ्गूपा, सुस्तपेटानिवात्मनः । चिक्षेप वितरन्तीव, सा जलाजलिमश्रुभिः ॥ १८६ ॥  
 अथ सूर्यपुरीपान्ते, यमुनावारिवाहिता । पेटेयमिभ्युभयेन, दद्या हृद्यन्तरात्मना ॥ १८७ ॥  
 आकृष्योद्वायं तां पेटामन्तर्वीक्ष्य शिशुद्वयम् । दायादाविव सर्वस्वमाददाता विभज्य तौ ॥ १८८ ॥

१ 'पञ्च्यु' पाठा० ॥ २ 'स्मिन्', मधुविन्दुविलोभिन् । स्थितिं खता० पाठा० ॥ ३ इति वेष्या  
 कापि पुरे पुरा । यदी' पाठा० ॥

- तौ तयोः श्रेष्ठिनोर्यत्नात्, संवर्षेते सहोदरौ । यथा बलक्षपक्षस्य, कौमुदी-कौमुदीपती ॥ १८९ ॥  
 अञ्जुलीमुद्रिकानाम्ना, स्थातयोरैतयोर्मिथः । विवाहं चक्रतुः श्रेष्ठिमुख्यौ तौ युग्मिनोरिव ॥ १९० ॥  
 क्षिप्रा कुबेरदत्तेन, भेगवत्याः करेऽन्यदा । निजनामाश्रिता मुद्रा, वैराग्यस्येव पत्रिका ॥ १९१ ॥  
 वीक्ष्य मुद्रां स्वमुद्रावत्, मियं सा प्राह विस्मिता । नाम्नाऽज्ञेन च किं साम्यमनयोरावयोरिव ? ॥ १९२ ॥  
 तदावा सोदरौ शङ्के, नानयोः श्रेष्ठिनोः सुतौ । आम्नामपि कचिद्गन्धावज्ञानात् परिणायितौ ॥ १९३ ॥  
 सत्यमत्याग्रहादय, प्रष्टव्यौ पितरौ ततः । ज्ञातव्यमेव जन्म स्वमालोभ्येति समुत्थितौ ॥ १९४ ॥  
 पितरावाग्रहात् पृष्ट्वा, मत्वाऽऽत्मचरितं च तत् । निश्चित्य सोदरत्वं च, पाणिमहमशोचताम् ॥ १९५ ॥  
 इति नि.सारसंसारवैराद् वैराग्यवासितौ । स्थितावधोमुखावेव, मग्नो कुमुदिनीन्दुवत् ॥ १९६ ॥  
 ततः कुबेरमापृच्छय, पितरौ च विरक्षया । कुबेरदत्तयाऽप्रादि, जिनदीक्षाऽतिदक्षया ॥ १९७ ॥  
 स्वयं नामाश्रितं मुद्रारत्नमस्थगयच्च सा । धोषं कुबेरदत्तस्य, मूर्तिमन्तमिवोज्ज्वलम् ॥ १९८ ॥  
 गतः कुबेरदत्तस्तु, भूरिकीतकयाणकः । मधुरायां पुरि स्फारण्यवहारविहारतः ॥ १९९ ॥  
 यस्या कुबेरसेनायास्तत्पत्नः स किलाऽभवत् ।  
 शशी निशीव कान्धोऽभूत्, तस्या एव स विर् ! विधिम् ॥ २०० ॥  
 कालात् कुबेरसेनाया, कुबेरस्य सुतोऽभवत् । भवव्यामोहसर्वैस्वसारेणैव विनिर्मितः ॥ २०१ ॥  
 अथोत्पन्नावधिज्ञाना, बन्धोर्योर्धार्थिनी ततः । सर्वं कुबेरदत्ता तदपश्यदसमञ्जसम् ॥ २०२ ॥  
 गोपितस्वाङ्गुलीयाऽस्तवनुज्ञाय प्रवर्तिनीम् । भवाब्जौ मज्जतो भ्रातृवैरेव मधुरां ययौ ॥ २०३ ॥  
 पुरः कुबेरसेनाया, याचित्वा वसतिं च सा । तस्थावस्थानकेऽप्यन्योपकृतिः कृतिनां प्रवत् ॥ २०४ ॥  
 पुरः स्फुरन्तमालोक्य, कुबेराङ्गजमन्यदा । व्रतिनी व्रतिनीतिज्ञा, सा वभाषे मृषोज्जिता ॥ २०५ ॥  
 गाल ! त्वमसि मे पत्युः, सोदरत्वेन देवरः । माता तथाऽऽवयोरिका, तेनासि मम सोदरः ॥ २०६ ॥  
 जातोऽसि मैम पत्या त्वमपत्यमिति तेन मे । त्वत्पिता मे सपत्नीभूः, पौत्रत्वमसि मे ततः ॥ २०७ ॥  
 मन्मातुः पतिसोदर्यस्त्वं पितृव्योऽसि तन्मम । सहोदरस्य सूनुस्त्वं, भ्रातृव्योऽप्यसि मे ततः ॥ २०८ ॥  
 माताऽपि तव माता मे, धृतावावा ययोदरे । सा मन्मातृमुज्जस्य, माता तन्मे पितामही ॥ २०९ ॥  
 मत्सपत्नीतनूजस्य, पत्नी सा मे वपूरिति । मद्भर्तुः साऽभवन्माता, गम श्वश्रूतो मता ॥ २१० ॥  
 मद्भान्धवस्य पत्नी सा, भ्रातृजाया ततो मम । सा पुनर्मत्पते, पत्नी, सपत्नीति मनाभवत् ॥ २११ ॥  
 मज्जनन्या मुज्जो यद्, त्वत्पिता तत् पिता मम ।  
 मत्पितृव्यस्य ते सोऽभूत्, पिता तन्मे पितामहः ॥ २१२ ॥  
 मय तस्य च माताऽभूदेका मे सोदर स तत् । मद्भर्तृजननीभर्ता, स तेन श्वशुरोऽपि मे ॥ २१३ ॥  
 स च जग्राह मत्पाणिं, जात पतिरतो मम । स मदीयसपत्न्याश्च, सतुः सूनुर्यमाऽप्यतः ॥ २१४ ॥  
 अथो मिथोविरुद्धं तन्निज्ञान्य शमिनीवचः । कुबेरोऽपृच्छदागत्व, किमेतदिति विस्मयी ॥ २१५ ॥  
 इति तस्मै कुबेराय, पृच्छते व्रतिनी तत । तन्मुद्रारत्नमज्ञानध्वान्तदीपनिवासोऽर्षयत् ॥ २१६ ॥  
 मुद्रारत्नेन तेनाथ, दिननाथनिनेन सः । प्रबुद्धोऽन्तर्गतं मोहं, भृङ्ग पद्म इवासुचत् ॥ २१७ ॥  
 लज्जितः स्वचरित्रेण, गृहीत्वा त्रतमुज्ज्वलम् । धीमान् कुबेरदत्तोऽसौ, यौवनेऽपि ययौ वने ॥ २१८ ॥

व्रतव्रतविवक्षेण, यशोनिर्झरमृशुता । कर्मकुञ्जरसिंहेन, तेनारण्यानि रेजिरे ॥ २१९ ॥  
 भावना भावयन्नेष, स्मृतपद्मनमस्कृति । जगाम त्रैदिव धाम, कामसामजकेशरी ॥ २२० ॥  
 मत्वा कुबेरसेनाऽपि, तादृग् विषयविप्लवम् । भवे विरक्ता जग्राह, गृहवासोचित व्रतम् ॥ २२१ ॥  
 इत्थ कथामथापाथोद्यौतमोहमलस्य मे । कुतो ज्ञातेयसम्बन्ध, प्रभव ! मगविन्यति ? ॥ २२२ ॥  
 राजपुत्र पुन प्राह, कुतोऽपुत्रस्य ते गति ? । जगाद जम्बूः पुत्रस्य, कथयामि कथा शृणु ॥ २२३ ॥

### महेश्वरद्वारख्यानकम्

अस्ति देवालयस्तम्भोचम्भितम्भोगमण्डपा । निकेतमालिनी ख्याता, पुरी नाम्ना तमालिनी ॥ २२४ ॥  
 श्रीमहेश्वरदत्तोऽभूदिभ्यस्तत्र पुराग्रणी । प्रथित मौढमिथ्यात्वपाथोपिजलकुञ्जर ॥ २२५ ॥  
 दुश्चारिणीकुलाचार्यभूता भूताऽस्य यज्ञभा । नागिलेति पुरि ख्याता, कामरामैकसारणि ॥ २२६ ॥  
 सोऽन्यदा महिष हत्वा, जनकश्राद्धपर्वणि । अङ्गस्थ तस्य मासेन, रम्यो भोजयितु सुतम् ॥ २२७ ॥  
 तदा च गृहमभ्येत्य, बलितो चक्रितानन । दृष्टश्रेष्ठी मुनिश्रेष्ठ, पठन् श्लोकमिम मुहु ॥ २२८ ॥  
 पुण्याति स्वपितुर्मसै, शत्रुमुत्सङ्गसङ्गिनम् । विधत्ते च पितु श्राद्धमहो ! मोहविजृम्भितम् ॥ २२९ ॥  
 महेश्वरस्तदाकर्ण्य, तूर्णमेत्य मुनीश्वरम् । नत्वाऽपृच्छत् प्रभो ! प्रोक्त, किमेतदसमञ्जसम् ? ॥ २३० ॥  
 इत्याग्रहपरे तत्रोवाच वाचयमाग्रणी । विज्ञाय ज्ञानतस्तस्योपकार करुणापर ॥ २३१ ॥

नागिलाया किलाऽऽयातो, यस्त्वयोपपति पुरा ।

अयानि घनमावासकोडे क्रीडन् यदृच्छया

॥ २३२ ॥

तत्कालमेव मुक्तात्मवीर्यं एवावतीर्य स । नागिलोदरजातत्वात्, तवाय तनयोऽभवत् ॥ २३३ ॥  
 महिषत्याऽऽमिषैर्यस्य, भवता तर्पित पिता । जीव समुद्रदत्तस्य, स एष भवत पितु ॥ २३४ ॥  
 याऽसौ शुनी पुनर्द्वारि, महिषास्थीनि खादति । मन्यस्य मतिमन्नेता, स्वाम्भवा बहुलाभिधाम् ॥ २३५ ॥  
 लब्धहे ज्ञानतो ज्ञात्वा, तदेतदसमञ्जसम् । तद्बोधाय तव श्लोक, पठित्वा बलितोऽस्म्यहम् ॥ २३६ ॥  
 यदिद भवताऽऽख्यातमत्र क प्रत्यय प्रभो ! ? । शृष्टो महेश्वरैणेति, स मुनि पुनरवतीत् ॥ २३७ ॥  
 अन्तर्गृहं शुनी नीता, जातजातिस्मृति सती । रत्नजात तदेपा तन्निखात दर्शयिष्यति ॥ २३८ ॥  
 इत्युदित्वा मुनौ याते, या तेन कथिता शुनी । तद्यथा दर्शित तस्मै, तथाऽन्तर्गृहनीतया ॥ २३९ ॥  
 साधोराधोरण्येव, स तस्माद् वचनाङ्कुशात् । उत्पथस्थितिमन्याज, तत्याज श्रेष्ठिकुञ्जर ॥ २४० ॥  
 पितृ-पुत्रादिसम्बन्धमवबुध्यति विमुक्तम् । मन्यते मित्र ! न त्राता, तदात्माऽपि कुत सुत ? ॥ २४१ ॥  
 अमुदश्री समुद्रश्रीः, मियमित्यमथाम्यधात् । प्रेममुक्त्वा मयाऽप्युक्त, युक्तमित्यवधार्यताम् ॥ २४२ ॥  
 इमा विपत्तिमुद्गता, मुक्त्वा मुक्त्यै कृताग्रह । मा भूस्त्वमुभयन्नष्ट, स्वामिन् ! स इव कर्पुक ॥ २४३ ॥

### कृपिकारारख्यानकम्

माम सुसीमनामाऽस्ति, सीमन्तो देशसम्पद । निवासदुर्गं य श्रीणा, सर्वत कणपर्वतै ॥ २४४ ॥

१ प्रथितमौढं यता० ॥

४० १०

तत्राऽभूत् कर्षुकः कोऽपि, आमीणश्रामणीर्महान् ।

कङ्कु क्रोद्धवमुखानि, धान्यानि वपति स्म सः

॥ २४५ ॥

अथ धान्योत्करे तस्मिन्, प्राच्यपुष्प इवोद्भते । अकुण्ठस्वजनोत्कण्ठो, दूरग्रामं जगाम सः ॥ २४६ ॥

जह्युः कर्षुके सत्र, दृष्टेऽपि स्वजनास्ततः । धनाधन इवोत्सुक्प्रयत्नलाः प्रचलाकिनः ॥ २४७ ॥

तं नमश्चक्रिरे केऽपि, केऽपि तेन च नीचकैः । गृहं तदा तदीयं तत्, तोषैकार्णवता गतम् ॥ २४८ ॥

अथो पृथुगुडस्पष्टवाद्गुडमण्डकमण्डलीम् । अभुक्तपूर्वी पूर्णेन्दुमालामिव स भोजितः ॥ २४९ ॥

सहर्षः कर्षुकोऽवादीत्, ततस्तान् स्वजनान् निजान् ।

भो । सुधाऽपि मुधा तत्र, यत्रैते गुडमण्डकाः

॥ २५० ॥

तद् दत्त वीजमेतेषां, निजग्रामे वपामि यत् । येन तस्मिन् समस्तोऽपि, स्यात् सुधाभोजनो जनः ॥ २५१ ॥

इक्षु-गोभूमयोर्वीजमेतैस्तस्य समर्पितम् । अरपष्टेक्षुवाटादिकर्माणि जापितं ततः ॥ २५२ ॥

वीजं मुदा तदादाय, सदानाय समुत्सुक । दुःस्थो धनमिवोपार्ज्य, तदाऽनार्यः स निर्ययो ॥ २५३ ॥

सधः स्वग्राममासाद्य, वार्यमाणोऽपि नन्दनैः । जातकरुपमैपि स्वरुपमति, क्षेत्र लुलाव सः ॥ २५४ ॥

सञ्चितेनाथ विचेन, तेन मण्डकलोभिना । पातालरूपः क्लोऽत्र, निर्मातुमुपनक्रमे ॥ २५५ ॥

खान खानं ततः क्लृप्तं, नोदधिन्दुरपीधित । तेन भाग्यच्युतेनेव, द्रव्याशोऽपि धनार्थना ॥ २५६ ॥

अधम्यस्य न धान्यानि, न चार्थश्चिरसञ्चित । अतिलुब्धस्य तस्याऽऽसन्, न च ते गुडमण्डकाः ॥ २५७ ॥

स्वमप्युपनतानेनं, प्रभो ! भोगान् परित्यजन् । मुक्तिश्रीमुखलोभेनोभयभ्रष्टो भविष्यसि ॥ २५८ ॥

अथ जम्बूकुमारोऽपि, तामुवाच वचस्विनि ! । मांसातिलोलक्लाकोलकैर्किं न कलयाम्यहम् ॥ २५९ ॥

### मांसलोलुपस्य काकस्यारुयानकम्

धात्रीधग्निहस्तस्योऽस्ति, प्रसिद्धो विन्ध्यनृधरः । सोत्सेका केकिनो यत्र, गर्जद्भिः कुजरेर्धनैः ॥ २६० ॥

सङ्घेप इव विन्ध्यस्य, महिमेव च जङ्गमः । कोऽपि क्रोडेऽस्य चिक्रीड, दुर्धरं सिन्धुरेधरः ॥ २६१ ॥

अथ दुर्भूषवद् भीष्मे, ग्रीष्मे तापयति क्षितिम् । विन्ध्याद्रितनया रेवां, सेवार्धमुपजग्मिवान् ॥ २६२ ॥

स कुजरो जरोपाचशक्तिर्मावस्त्वल्पद । श्रोतस्तीरावनीसण्डे, गण्डशैल इवापतत् ॥ २६३ ॥

॥ सुग्मम् ॥

दन्तिनो दुर्गलस्यास्य, कान्तारान्तरपातिन । असुरत्नं हृत कालकिङ्करैस्तस्करैरिव ॥ २६४ ॥

दुष्टा सवेष्टयामासुगैतासुमथ तं द्विषत् । शृगालप्रमुखा, स्वामिमुक्त पुरमिवारय ॥ २६५ ॥

आहृत्याऽऽहृत्य मामानि, विस्तीर्णं ते नितेनिरे । द्विरदस्य गुदे द्वारं, नरकस्येव दुर्धियः ॥ २६६ ॥

द्वारेण करिणस्तेन, करटाधरटा इर । सारमान्वादयामासु, प्रविश्याऽऽशु सहस्रशः ॥ २६७ ॥

निगोद इव तत्रैव, तन्वानाना गताऽऽगतम् । जन्तूनामिव काकानां, कोऽप्यमव्य इव स्थितः ॥ २६८ ॥

अन्तरन्तर्धयो काको, मासान्यास्याद्यन्नयम् । खनन् गजपतेरङ्ग, सुरङ्गाहृदिव क्षितिम् ॥ २६९ ॥

१ 'धाऽप्यत्र पाता० ॥ २ 'मतिस्व' गतास० पाता० ॥ ३ 'जापोश्चिरसञ्चिताः यता० ॥  
४ 'धम्री' खता० ॥ ५ 'आहापोऽऽहार्यं मां' पाता० ॥ ६ 'घ्राता कपटिनस्तेन, पाता० ॥

करटेऽन्तर्गते तत्र, क्रूरे चौर इव क्षणात् । आरक्षक इव भीमो, गुदद्वारमग्नीमिळ् ॥ २७० ॥  
 भूरिवर्षासु वर्षासु, परासुस्तदसौ द्विपः । क्रोडे बीचीकरेनीतो, मात्रेव सरिता सुतः ॥ २७१ ॥  
 गतोऽन्तर्वाग्धिरेव, रेवावारिप्रवाहितः । इमः पोतनिभः काकं, साकं तमपि सोऽज्यत् ॥ २७२ ॥  
 अथ तस्य गुदद्वारि, विवाद्धारिविदारिते । निःससाराहिदृष्टस्य, चिराज्जीव इव द्विकः ॥ २७३ ॥  
 आशु निःसृत्य संश्रित्य, वपुस्तस्य द्विपस्य सः । दिक्षु काको वराकोऽथ, साक्षेपं चक्षुरक्षिपत् ॥ २७४ ॥  
 अयं तोयमयं विश्वं, पश्यन् नश्यंश्चतुर्दिशम् । पुनर्वावृत्त्य तत्रैव, तस्यौ करिकलेवरे ॥ २७५ ॥  
 अथ वारिभरापूर्णे, भग्ने करिणि ममवान् । द्विकः सोऽपि तदाभारः, स्वामिनीवानुजीवकः ॥ २७६ ॥  
 काकवत् करिणः काये, स्त्रीनिकायेऽनुरागवान् । कथं नाम निमज्जामि, सोऽहं मोहेऽनुधाविव ? ॥ २७७ ॥  
 अधामापिष्ट निम्ब्यश्रीः पद्मश्रीरदस्तदा । न वा नरवर । प्रजा, धानरस्यैव तस्य ते ॥ २७८ ॥

### वानराख्यानकम्

जातस्माति क्षितावस्ति, हस्तिनागपुरं पुरम् । चन्द्राश्मकलक्षैर्यत्र, स्वयम्भुपयसः मयाः ॥ २७९ ॥  
 तत्रारिकेशरी नाम, क्षोणिसुक्षोणिवल्लभः । यद्यशोभिरशौभिष्ट, विष्टपं नित्यचन्द्रिकम् ॥ २८० ॥  
 अनेकदास-नृपालैरेकदा सहितो नृपः । मृगव्यायां जगामायमानीलनिचुलाञ्चितः ॥ २८१ ॥  
 वीरैः सह सहलेण, स विवेश वनाद् वनम् । पनापनं निशानाथ, इव ताराभरैः समं ॥ २८२ ॥  
 वर्षत्सु शरपाराभिर्वीरेषु जलदेष्टिव । निकुलपुल्लगेहेषु, निलीनं वनचारिभिः ॥ २८३ ॥  
 गर्वात् तथा स्थिरीमृता, सिंहासहृच्छष्टयः । यथा मृगेर्मयोचालैर्दक्षकालैर्लक्ष्मिरे ॥ २८४ ॥  
 अधाय पृथिनीनाथो, मृगमाथोद्वृतधमः । अवाप तापच्छेदाय, जाह्नवीं स्वयशःसखीम् ॥ २८५ ॥  
 जाह्नवीतीरकान्तारे, तद्दीरैः स्वैरचारिभिः । नानाविधसुधाह्वयविद्यमानफलोत्सुकैः ॥ २८६ ॥  
 अर्दाशि कामिनी काऽपि, पुष्पभूषणभूषिता । प्रत्यक्षा वनदेवीव, वनश्रीरिव जङ्गमा ॥ २८७ ॥

॥ युगम् ॥

अथाऽऽदाय नरेन्द्राय, ताममी काममूर्तये । अदर्शयन् वनाम्भोषिलब्धा श्रियमिव स्त्रियम् ॥ २८८ ॥  
 एतां सुरनदीसेवाफलमाकलयन् नृपः । आदाय कुन्दवायाददशनामविद्यत् पुरीम् ॥ २८९ ॥  
 सपत्नीं रलगर्भायां, रलगर्भितभूषणाय । पुण्यपण्यपरिकीर्ततां बितेने नरेश्वर ॥ २९० ॥  
 अपरेद्युः पुमान् कश्चिदिदं पुरमरञ्जयत् । अनार्तं नर्तयन्नेक, वानरं नरजित्वरम् ॥ २९१ ॥  
 अभ भूषाय केनापि, तदकथ्यत कौतुकम् । सोऽपि चाऽऽकारवाचक्रे, त नरं धृतवानरं ॥ २९२ ॥  
 ता भियां स्वर्णध्वद्दस्यद्गमर्भासनस्थिताम् । पुर्वलुर्नीपतिर्भजे, सम्मर्दकास्पद सदः ॥ २९३ ॥  
 अनीनृतत् ततः सोऽपि, नरस्तं वानरं पुरः । तूयांषि वादयन् दिक्षु, जिष्टपुर्वनमानसम् ॥ २९४ ॥  
 न वानरो नरीनर्त्त, साडितोऽप्यमुने पुनः । नृपमियासुत्ताम्भोन्नयसहृष्टिस्तु रोदिति ॥ २९५ ॥  
 बिलभे भिक्षुकेऽथास्मिन्, सा राज्ञी वानरं जगौ । अये । मया निपिद्धस्त्वं, तदा किमकृथास्तथा ? ॥ २९६ ॥  
 कृतक्षोभेण छेमेन, लभितोऽसीदशी दशाम् । हतासिलकलाशोभोऽतिरोभो हि न शोभनः ॥ २९७ ॥

१ 'वारे, चि' वता० ॥ २ 'प्योपुट्य त्र्य' पता० ॥ ३ 'यीतार' संता० ॥ ४ 'ना ततः ।  
 नृप' संता० ॥

योपयित्वा तदात्मानं, मानं वानर । ना कुरु । यो मथा वर्तते कालस्तं तथैवानुवर्तय ॥ २९८ ॥  
 इति प्रबोधितो देव्या, नृत्यलल्यद्भुतं तदा । निर्व्याजं रङ्गयामास, वानरः स नरेश्वरम् ॥ २९९ ॥  
 कृतार्थीकृत्य पृथ्वीशस्तं वानरधरं नरम् । क्रिमोतदिति तां राज्ञीं, पप्रच्छ सपरिच्छदः ॥ ३०० ॥  
 विस्मितेनावनीशेन, पृष्टा स्पष्टमुवाच सा । स्व-सोपानतरङ्गाया, गङ्गायास्तीरकानने ॥ ३०१ ॥  
 किलाऽऽसीद् वानरद्वन्द्वमद्वैतप्रीतिमन्दिरम् । निर्दग्धस्मरसंस्मरसप्रसरपेशालम् ॥ ३०२ ॥  
 तदन्यदा निदापर्ती, क्रीडारसवशवदम् । सममेव समारूढं, तीरवानीरभूद्दम् ॥ ३०३ ॥  
 ततः शास्त्राभूगः शाखां, मन्दमन्दोलयन्नयम् । दूरतो विनिपातास्त्र्यं, प्राप कापेयतः फलम् ॥ ३०४ ॥  
 वानरोऽयं नरो भूतस्तीर्थस्यास्य प्रभावतः । प्रियाभालोकयामास, हर्षोत्सुक्यस्पृष्टा दृशा ॥ ३०५ ॥  
 भैरवादिव यानीराद्, वानीर साऽपतत् ततः । नारीभूता पतीयन्ती, तमेव निजवल्लभम् ॥ ३०६ ॥  
 गता ननु मनुष्यत्वमथ साऽप्यहह ! क्षणात् । जातजातिस्मृतिरिव, स्मरन्ती कपिजन्म तत् ॥ ३०७ ॥  
 ततो रतिः स्मरणेव, प्रीतेन प्रेयसाऽथ सा । हर्षोत्कण्ठादिहारण्ये, चिरं चिक्रीड संयुता ॥ ३०८ ॥  
 सुधाकृतसुधासारससारतैः फलैः । मुदा तदानीमेताभ्या, हसिता द्युसदोऽपि ते ॥ ३०९ ॥  
 मूर्च्छित्तया सहोऽन्येयुस्तं वानीरमवाप्य सः । तामुवाच युवा चक्षुः, क्षिपन् प्रेमोन्मुखं मुखे ॥ ३१० ॥  
 असौ पशूनां वानीरो, नरतां प्रथते यथा । तथा मन्ये मनुष्याणां, देवभावं प्रदास्यति ॥ ३११ ॥  
 मिये ! तदेहि वानीरमेनमारुह लीलया । पुनर्भूतलपातेन, देवभावोऽनुभूयते ॥ ३१२ ॥  
 मनुष्यत्वेऽपि किं तुच्छमावयोर्विधिते प्रिय ! । तेन वल्लभ ! लोभोऽयमतिमात्रो न युज्यते ॥ ३१३ ॥  
 वार्यमाणोऽपि वानीरात्, स वानरचरो नरः । शम्भासम्पातमाधाय, पुनर्वानरतां गतः ॥ ३१४ ॥  
 पूरितो दुःखपूरेण, नरत्वस्पृष्टहयाऽथ सः । पुनः पपात् वानीराद्, गतः पुरुषता न तु ॥ ३१५ ॥  
 मानुष्यभावमोक्षाय, चट्टन्यतिषट्पृनि सः । तस्याश्वकार चक्रे तु, न तथा तदमृदया ॥ ३१६ ॥  
 साऽह तस्य प्रिया प्राप्ता, वसन्ती निर्जने वने । स्वपत्तिभिः सरिचिरी, कृष्टैर्मत्सुष्यन्तनुभिः ॥ ३१७ ॥  
 अटव्यामटताऽनेन, पतिः प्राप्तः स एष मे । दक्षेण शिक्षितो नृत्यं, मा वीक्ष्य विकलोऽभवत् ॥ ३१८ ॥  
 तत् प्राणेश ! मया सोऽय, निर्दुद्धिर्बोधितोऽधुना । ततो मयि विसस्मार, प्रेमापस्मारमात्मनः ॥ ३१९ ॥  
 इत्याकर्ण्य कृताधर्या, कपेश्वर्या स भूपतिः । लोभातिशयमेतस्य, दूषयामास नासलम् ॥ ३२० ॥  
 तत् पुण्यसम्भवान् भोगान्, मुक्त्वा काङ्क्षन् परं पदम् ।  
 नाथ ! स्वमुभयभ्रष्टो, हास्यः स इव मास्य भूः ॥ ३२१ ॥  
 अथ स्म वाचनाचष्टे, जम्बूस्ता प्रेयसी प्रति । न स्या विमतिवारस्य, वन्द्योऽहं पुण्यसास्वत् ॥ ३२२ ॥

### पुण्यसाराख्यानाकम्

पुर भोगपुरं भोगहारिनारीमनोहरम् । अस्ति हस्तिमदाग्नोदराजिराजगृहाङ्गणम् ॥ ३२३ ॥  
 श्रेष्ठी धनावहो नाम, तत्राजनि जनप्रियः । विभाव्य वैभव यस्य, धनदोऽप्यधनायते ॥ ३२४ ॥  
 प्रिया गुणवती तस्य, जज्ञे श्रीः श्रीपतेरिव । मीनकेतुः स मीनत्व, यल्लवण्योदधौ दधौ ॥ ३२५ ॥  
 देवोपयाचितशतै, पूज्यपूजोपबृंहितैः । कृतप्रमोदसन्दर्भमथ गर्भं वभार सा ॥ ३२६ ॥

गृहं कलाकलापस्य, निष्पुण्यानां शिरोमणिः । तनयस्तव भावीति, तां कोऽपि द्राक्षणोऽवदत् ॥ ३२७ ॥  
 अथासौ वासरेः पूर्णेः, पुण्यसाराभिधं सुतम् । अरूत नूतनं चूतमिव काननमेदिनी ॥ ३२८ ॥  
 कलानार्यकदम्बेभ्यः, स पयो सकलाः कलाः । सुलेभ्यः सरितां श्रीमानपः पतिरपागिव ॥ ३२९ ॥  
 नन्दनीं बन्धुदत्तस्य, नाम्ना बन्धुमतीमती । धनावहेन सप्रीतिपवादेण विवाहितः ॥ ३३० ॥  
 कदाचित् त्रिदिवं याते, ताते कृतमृतक्रियः । समुद्भूतरस्कन्धो, गृहभारं बभार सः ॥ ३३१ ॥  
 अगार्यैर्वैभवं तस्य, क्षीणं तच्चिरसञ्चितम् । सलिलं पल्यलस्येव, चण्डरोचिर्मरीचिभिः ॥ ३३२ ॥  
 अथासौ वैभवभ्रंशविगलत्पौरगौरवः । समारूरोह बोद्धिरथ, सुस्थितश्रेष्ठिना सैनम् ॥ ३३३ ॥  
 लङ्घयन् लहरीः पोतो, हरीनिव महाभटः । तीर्त्वा युद्धमिवाम्भोधिं, परं पारमवातरत् ॥ ३३४ ॥  
 आकारितं पताकाभिरिव सम्मुखनागतम् । रत्नद्वीपमथ प्राप्तः, पोतः पवनवेगतः ॥ ३३५ ॥  
 अन्तर्जलधि चाविश्य, दर्शितस्फारगौरवैः । नागरैस्त्याजित. कामं, पोतस्तरलतां तदा ॥ ३३६ ॥  
 उपीर्य धैर्यमालम्ब्य, पोतात् प्राणभयादिव । अहंपूर्विकया लोकः, प्रपेदे द्वीपभेदिनीम् ॥ ३३७ ॥  
 पुण्यसारास्तदा रत्नद्वीपे रत्नमहीतलम् । नित्यं खनत्यनिर्विण्णः, स्वदारिद्र्यमिवोन्नतम् ॥ ३३८ ॥  
 निष्पुण्यः पुण्यसारेऽसावसाराणि कथञ्चन । रत्नान्यवाप नो चिन्तामणिं तु चिरचिन्तितम् ॥ ३३९ ॥  
 अहं सैमं समेष्यामि, नासम्पूर्णमनोरथः । इत्थं स कथयामास, गन्तुकामोऽथ सुस्थिते ॥ ३४० ॥  
 समं तमसमाथान्तमपि विचित्रदानतः । कुत्सैा समुदित तीर्णः, पोतेनार्ण.पतिं वणिक् ॥ ३४१ ॥  
 स तथैव ततो रत्नस्नानि खनति नित्यशः । शतशो वार्यमाणोऽपि, तदधिष्ठातृदैवतैः ॥ ३४२ ॥  
 अपरेषुः खनन्नेप, दारिद्र्यध्वान्तदीपकम् । चिन्तामणिं पुरोऽपश्यद्, दुरापं किंसु निश्चितैः ? ॥ ३४३ ॥  
 असावथ नमस्कृत्य, चिन्तामणिमयाचत । स्वर्णलक्षमपश्यच्च, तत् तदैव गृहान्तरे ॥ ३४४ ॥  
 स्वर्णं रत्नं च तत् प्राप्य, तीरे नीरिशितुः स्थितः । नरस्य भ्रमपोतस्य, संज्ञापदमुदञ्चयन् ॥ ३४५ ॥  
 नोविचयनदेवस्य, गेन्दुर्भोगिपुरं प्रति । आरूरोह स बोहित्थे, नीतस्तल्पेपितैरैः ॥ ३४६ ॥  
 पोते तद्विदितं हेमामारोपयदयं चयम् । तेषामकथयच्चिन्तामणिं न तु रहस्यवत् ॥ ३४७ ॥  
 एकदाऽसौ त्रियामायां, यामयुग्मे समुत्थितः । प्रीतो विभुं विभावयां, विभावयं न्यनालयत् ॥ ३४८ ॥  
 एताः श्वेताशुभासः किं, किं ताश्चिन्तामणित्विपः ? ।  
 भान्ति ज्ञान्तिभिदः सोऽथ, चेतस्येतदचिन्तयत् ॥ ३४९ ॥  
 अथ भ्रान्तिभिदे मूढ, कटीपटकुटीपुटात् । चर्कपं हर्षसम्पूर्णः, पूर्णेन्दुस्पर्धिं मणिम् ॥ ३५० ॥  
 पश्यन्नसौ निशारलं, चिन्वास्लं च तन्मुहुः । युतजातमुतद्वन्द्वनिभाटिस्त्रीनिभो बभौ ॥ ३५१ ॥  
 पपात वातकम्पेन, प्रमोद इव पिण्डितः । मणिस्तस्य करादन्वयौ, खिरस्तगिरिखि ॥ ३५२ ॥  
 स्थाप्यता स्थाप्यता पोतो, मुपितोऽस्यहमब्धिना । इत्थं कलकले पूर्णं, तेने तेनेदनम्बरम् ॥ ३५३ ॥  
 धनदेवस्तवः पोत, मरुद्वृत्तिमतिष्ठिपत् । कुतस्त्वमाहुल्यमस्तमपृच्छदत्तुच्छधीः ॥ ३५४ ॥  
 मभाजितनमोरत्न, चिन्वारत्न ममापतत् । तदुद्धारय पायोधेरस्मादस्मांध दुःखतः ॥ ३५५ ॥  
 जीवितस्यं मयि स्वस्मिन्, कीर्तिरारोप्यता त्वया । दृष्टात् कर्षय रत्नं तमित्युवाच शुचैव स ॥ ३५६ ॥



यत्र लोकचमत्कारि, भवताऽकारि शब्दितम् । तदस्याजि पयो दूरे, वायुपूरेऽप्येततः ॥ ३५७ ॥  
 उर्चयं तन्मनः खेदान्नेदानीं लभ्यते मणिः । नोविचेनेति नीतिज्ञो, बोधितो मोनमाप सः ॥ ३५८ ॥  
 तद्ददत्र भवाभ्योधौ, रत्नं मानुषजन्म यत् । सुधर्मस्वानिपोतेऽपि, लब्धे किं हारयामि तत् ? ॥ ३५९ ॥  
 पद्मसेनाऽथ निश्चलसेना कन्दर्पभुजः । श्रीजम्बूस्वामिनं प्राह, व्रतोत्साहधुरन्धरम् ॥ ३६० ॥  
 मा भूस्त्वमुभयभ्रष्टो राज्ञी-जम्बुकौ यथा । तयोः शृणु कथामेतामस्मिन्नेव पुरे पुरा ॥ ३६१ ॥

### राज्ञी-जम्बुकयोरारुणानकम्

धनेन धनदाकारः, स्वर्णकारशिरोमणिः । देवदत्त इति ख्यातिपात्रं धात्रीतलेऽभवत् ॥ ३६२ ॥  
 तस्याभूद् देवदिनालयः, स्रुतविष्णोरिव स्मरः । कामभूमीपतेर्दुर्गं, दुर्गिलाऽस्य मियाऽभवत् ॥ ३६३ ॥  
 एकदा सा स्वयं नद्यास्तीरं नीरिच्छया ययौ । वक्षोजतुल्यताम्रीत्या, कुम्भौ मूर्धनि विभ्रती ॥ ३६४ ॥  
 घटौ तटे तटिन्याः सा, सुक्त्वा मज्जनकाङ्क्षया । विवेश पयसः क्रोदं, निर्वाडक्रीडया रयात् ॥ ३६५ ॥  
 सिंहेलं तत्र खेलन्तीं, महिलां महिलां मदात् । व्यालोकयद् युवा कोऽपि, कन्दर्पञ्जरज्वरः ॥ ३६६ ॥  
 तरुणस्तं प्रति प्राह, स साहसनिषिस्तवः । तव पृच्छन्ति मुक्तातं, तरवस्तन्वि । नन्विभे ॥ ३६७ ॥  
 तयाऽपि तन्मनःसम्भयम्यधावि तदा मुदा । एभ्यः स्वस्ति तरुभ्योऽस्तु, स्पृहा पूर्णाऽस्तु पृच्छते ॥ ३६८ ॥  
 मदनस्तदनेनासु, वचसा जितंपत्रिणा । जपान हृदये तूर्णं, धूर्णमानशिरोऽञ्जुजम् ॥ ३६९ ॥  
 तत्तद्वापितप्युपैः, सिक्तेऽस्य वपुषि क्षणात् । श्यामो रराज रोमाञ्चं, शृङ्गाराङ्कुरकोटिवत् ॥ ३७० ॥  
 बालान् फलार्थेनस्तीरसहकारतरोस्तले । कृत्वा फलभरैः प्रीतानपृच्छत् फेयमित्यसौ ॥ ३७१ ॥  
 नाम्ना धाम्ना च तां मत्वा, शिशुभ्यः स वहन् मुदम् । कृतार्थेमायमात्मानं, मेने मन्मथसन्निभः ॥ ३७२ ॥  
 स्नात्वा साऽपि सरिचिरी, स्थिता साकं सखीजनैः । जलङ्घिनाङ्गसंलम्बस्वमगनिद्रुताशुका ॥ ३७३ ॥  
 प्रती कटाक्षनाराचैरम् भ्रूपाचनपलात् । चचालाथ मनःस्मेरमदना सदनाय सा ॥ ३७४ ॥  
 चक्षुष्पथमथ त्यक्त्वा, गतायां तत्र तापवान् । तदङ्गसङ्गसुभगे, तत्राम्भसि ममञ्च सः ॥ ३७५ ॥  
 उपचरैस्ततः स्फारैः, कामी कामपि तापसीम् । अयमाराधयामास, कुलटाकुलदेवताम् ॥ ३७६ ॥  
 तापसी तापशीर्णाङ्गमनङ्गहलमाह तम् । प्रीतां क्रीताऽस्मि दानेन, किङ्करेव करोनि किम् ? ॥ ३७७ ॥  
 युवाऽप्युवाच ता मातरं, देवदिनास्य बल्लभाम् । देवदत्तस्तुवा नाम्ना, दुर्गिलां मम मेलय ॥ ३७८ ॥  
 प्रार्थिता कुर्वती केलिक्रीला क्लोत्स्निजले । मम भ्रूमङ्गभङ्गीणि, रङ्गभङ्गीचकार सा ॥ ३७९ ॥  
 तद्वीकृत्य सा भैक्षच्छन्नना सन्नयामिनी । जगाद दुर्गिलां व्यग्रा, स्वालीक्षालनकर्मणा ॥ ३८० ॥  
 तया कुपितया सादृग्, वदन्ती तापसी ततः । निर्भर्त्यं पृष्ठे हस्तेन, हता स्वालीमपीजुषा ॥ ३८१ ॥  
 इत्यवज्ञावशाज्जातपश्वात्पाऽथ तापसी । तदेतत् कथयामास, वस्यावासमुपेयुषी ॥ ३८२ ॥  
 वीक्ष्य दक्षः स त हस्तं, श्यामं पञ्चाङ्गुलीयुतम् । स्वं कृष्णवच्चनीरात्रौ, निमन्त्रितममन्यत ॥ ३८३ ॥  
 स पश्येपुमपश्येऽ, विपश्चित् पश्यमीतिथौ । तपस्विनी पुनः प्रैषीद्, भक्तिभिर्दुर्गिलां प्रति ॥ ३८४ ॥  
 अविलक्षा च सौ निक्षादम्भसरम्भसंवृता । देवदत्तगृहं गत्वा, पुनस्तामाह साहसात् ॥ ३८५ ॥

१ 'स्तार्यं तं' पाठा० ॥ २ मा भूदुभयथा धृष्टो, दुर्गिलावद् भयानपि । तथा शृणु शंता० ॥  
 ३ कदापि सा संता० ॥ ४ 'लीलुतम्' शंता० पाठा० ॥ ५ सा दद्या शंता० ॥

इधैः प्रपञ्चितादोषा, सकोषा साऽपि तापसीम् । निर्भर्त्स्य गृहपाश्चात्यद्वारेण निरुसारयत् ॥ ३८६ ॥  
 व्रीडाभीडाभराभुम्भकन्धराबन्धवन्धुरा । अथाकथयदस्मै सा, रुदती सुदती कथाम् ॥ ३८७ ॥  
 तदुक्तपश्चिमद्वारनिष्कासकथया ततः । अयमाहूतमात्मानं, मेने पश्चिमवर्त्मना ॥ ३८८ ॥  
 निष्पन्नमात्मनः कार्यं, मत्सा प्र साह तापसीम् । वाच्या न कापि पापिष्ठा, मातः साऽतः परं त्वया ॥ ३८९ ॥  
 इमां च शान्तसन्तापां, दत्तप्रस्तुतवस्तुतः । चकार कारणं सिद्धेः, स्मरस्मरणदुर्नदः ॥ ३९० ॥  
 अथ गन्मथदीपेन, प्रकाशितपथो निधि । स्मरातो देवदत्तस्य, तस्य धाम जगाम सः ॥ ३९१ ॥  
 पाश्चात्यवर्त्मना कामविषयः प्रविशन्नसौ । ददर्श दुर्गिलामग्रे, साऽपि तं स्निग्धया दृशा ॥ ३९२ ॥  
 समाप्य गृहकृत्यानि, पत्न्यौ निद्रावसंवदे । यथावुपपत्तिं दृष्ट्वा, सा गृहोपवनावनौ ॥ ३९३ ॥  
 अन्तरतरन्तश्रान्ता, सह तेन हताशया । सा स्वापमाप तत्रैव, सम भवेत् निर्भरम् ॥ ३९४ ॥  
 तदानीं कायचिन्तार्थमुत्थागोपवनं गतः । देवदत्तः सुगं तत्र, तदवस्थां व्यलोकयत् ॥ ३९५ ॥  
 विपश्चिर्दिश्रयायाश्च, सुतवासगृहं गतः । एकाकिनं सुतं वीक्ष्य, प्राप्तस्तत्र वने पुनः ॥ ३९६ ॥  
 रुपा सुभाषदाभोजादभिज्ञानकृते हृती । मन्दं मन्दं स्वहस्तेन, मञ्जीरमुदतीतरत् ॥ ३९७ ॥  
 कृमादुच्चार्यमाणे सा, नूपुरे जातजागरा । गुरुगालोकयाभास, यान्तं कलितनूपुरम् ॥ ३९८ ॥  
 ससम्भ्रममथोत्थाय, कृपणा प्राणवल्लभम् । नूपुरोत्तारवृत्तान्तं, सनिर्वेदं न्यवेदयत् ॥ ३९९ ॥  
 क्रियमाणे प्रिय । प्रातर्दिव्ये साहायकं त्वया । किञ्चिन्मम विधातव्यं, सेत्युक्त्वा विससर्ज तम् ॥ ४०० ॥  
 वहन्नल्पद्रुतं भीतिभारं सोऽपि युवा जवान् । पथा यथागतेनाधोवदनः सदनं ययौ ॥ ४०१ ॥  
 दुर्गिला तु समालिङ्ग्य, निद्रासवशीकृतम् । पतिं जागरयामास, मांसलनेहेनाटिका ॥ ४०२ ॥  
 महेख्या तया सार्धं, वर्धितोद्दामहेलया । तदा विद्रापानिद्रोऽप्यं, चिक्रीड व्रीडमुक्तया ॥ ४०३ ॥  
 तत्राधोपवने नीत्या, तं रतिश्रान्तिशान्तये । निद्रामुद्रितनेत्राब्जं, व्रीडितेव जगाद् सा ॥ ४०४ ॥  
 पादादुत्तार्य मञ्जीरं, मम पश्य पिता तव । अयं प्रयाति निर्लज्जः, कुलाचारः क एष वः ! ॥ ४०५ ॥  
 सहोपपत्तिना सुता, गुप्ताऽसौ विपिनान्तरे । ध्यात्वेति त्वत्पिता मन्ये, चकर्प मम नूपुरम् ॥ ४०६ ॥  
 त्वं साक्षादेव भाषस्व, पितरं हितरञ्जनम् । कलङ्कं मत्कुले प्रातरयमानेष्यतेऽन्यथा ॥ ४०७ ॥  
 निशम्येति गिरं देवदिन्नः कान्तामवोचत । शीलैकसज्जे ! लज्जेऽहमिदानीमेव तं ब्रुवन् ॥ ४०८ ॥  
 वक्ष्ये मातस्त्विति स्पष्टसन्धाकर्त्तरि भर्तारि । असौ सुप्याप निष्ठापा, पट्टः कपटगाटके ॥ ४०९ ॥  
 देवदिन्नोऽप्य कोपेन, पावकेनेव सङ्कवलन् । प्रिययोत्थापितः प्रातः, प्रयातः पितरं प्रति ॥ ४१० ॥  
 मयैव सह सुताया, नष्ट्या नूपुरं हतम् । भ्रान्तेन भवता यत् तदपर्यतामित्यवोचत ॥ ४११ ॥

॥ सुमम् ॥

सुतं समिति वक्कारमाह स्वर्णकूटप्रणीः । त्वां वीक्ष्य सुसमत्रात्स्याः, पांशुलया हृतं मया ॥ ४१२ ॥  
 अथेति धशुरेणोक्ते, दुर्गिला साऽऽह साहसात् । शुन्यते प्रविधाय स्वं, निष्कलङ्कं कुलं किल ॥ ४१३ ॥  
 अथो सुवर्णकारेण, कुटुम्बं मेलितं निजम् । स्वजना दुर्गिलायाश्च, समाहृताः समन्ततः ॥ ४१४ ॥  
 असत्यं हन्ति पादाभधारिणं यः क्षणाज्जनम् । यज्ञस्व तस्य ते चैत्ये, जग्युर्दुर्गिलया समम् ॥ ४१५ ॥

स्नात्वा पवित्रगात्रा सा, यावच्चैत्याय गच्छति । तावद् ग्रहिलतादम्भाज्वारेणाऽऽलिङ्गिताऽप्रतः ॥ ४१६ ॥

धिग् ! धिग् ! मा मा स्पृश त्वं मां, वदन्तीत्यथ दुर्गिला ।

तस्माद् विमोचिता पार्श्ववर्तिभिः क्षपिता पुनः

॥ ४१७ ॥

अथ चैत्यान्तरे गत्वा, यत्नं सम्पूज्य च स्वयम् । सा भालकुञ्जलीभूतपाणिपद्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ४१८ ॥

मुक्त्वा करप्रद्वीतारं, ग्रहिलं च नरो यदि । कोऽपि लभो मदङ्गे तद्, देव ! कार्याऽस्मि भस्मसात् ॥ ४१९ ॥

इत्युदीर्य तदा यक्षे, संशयारूढचेतसि । अधश्चरणयोरैषा, निःसंसार धियानिधिः ॥ ४२० ॥

शुद्धा शुद्धेति वाचस्तत्, लालास्फालनगर्भिताः । उल्लासिता जनशतैः, हरुर्धुर्गनाङ्गणम् ॥ ४२१ ॥

स्वयंदृष्टान्यपार्श्वस्वस्तुपासंशुद्धिचिन्तया । तदादि द्वेषदक्षस्य, निद्रा नायादहर्निशम् ॥ ४२२ ॥

दिनैः कृतिपर्यैर्मेत्वा, विनिद्रं तं पुराधिपः । निजस्यान्तःपुरस्यान्तश्चकार किल यामिङ्गम् ॥ ४२३ ॥

सुप्तो जगति वा सोऽयमित्युत्थाय मुहुर्मुहुः । रंजीमेकां स पश्यन्तीं, ज्ञात्वा सुप्तोऽथ कैवलात् ॥ ४२४ ॥

सत्यसुप्तैर्मिमं ज्ञात्वा, राज्ञी जालकनिर्गता । अधस्तादस्तित्ना निन्ये, भूतलं तलवर्तिना ॥ ४२५ ॥

अथ हस्तिपकेनासौ, कुपितेन चिरागता । हस्तिहिज्जीरपातेन, निजमे जपने वनम् ॥ ४२६ ॥

जाम्बामिकवृचान्तकथनेन प्रसेदुषा । तेन सा ध्वस्तकोपेन, समं चिकीड निर्भरम् ॥ ४२७ ॥

तूर्णं गवाक्षमारुह्य, स्वर्णकारोऽपि कौतुकी । सविस्मयस्तयोस्तानि, क्रीडितानि व्यलोकयत् ॥ ४२८ ॥

तं हस्तिपकमारुह्य, प्रसूयसमयेऽथ सा । राज्ञी करिकरेणैव, मरिथता प्रविजालरुम् ॥ ४२९ ॥

स्वस्थाने स्वर्णकारोऽपि, समागत्याऽऽशु सुप्तवान् । वासवेऽमनि सुप्नाथ, साऽपि क्षितिपवत्सभा ॥ ४३० ॥

इदि दध्यावथ स्वर्णकारस्तचरितस्मितः । के वयं ! यत्नरेन्द्रापामप्यसौ विद्वयद्वयः ॥ ४३१ ॥

इति निर्गृतिमात्साद्य, सद्यो निद्रां प्रियामिव । भेजे चिरतरसासिगादाक्षेपपरामसौ ॥ ४३२ ॥

अथाकप्यत भूषाय, सुप्तः परिजनैरयम् । सुपोरर्धुर्धुरारावजितसूकरयुधपः ॥ ४३३ ॥

निद्रा तथा विनिद्रण, तेनाथ यदवाप्यत । तन्मन्ये कारणं किञ्चिदुत्थाप्यस्तदसौ नदि ॥ ४३४ ॥

इत्सादिष्टपरिवारस्तं सप्तमदिनोत्थितम् । रहस्याकार्यं पत्रच्छ, क्षमापः स्वापस्य कारणम् ॥ ४३५ ॥

सममं चरितं तस्मिन्, निवेवाथ गते सति । राजा समजनि कोन-त्रपासन्तसमानसः ॥ ४३६ ॥

अथ कृत्वा किलिधेन, कुद्वरं राजकुडरः । भ्यित्वा रहसि राज्ञीः स्वाः, समाह्वयेदमत्रसीत् ॥ ४३७ ॥

दुःस्वप्नोऽथ मया दृष्टस्तत् सतीहृत्य हन्यताम् । पर्यम्नवसने हन्मिन्यन्मिन्द्रारुधन्वामिति ॥ ४३८ ॥

इत्यादिष्टा नरेन्द्रेण, सवाः शुद्धान्तयोपितः । उषेर्हर्षिणमारुह्य, पूर्वान्द्रिभिव तारकाः ॥ ४३९ ॥

सा तु दुष्ठा भिभेमोति, भाषमाण्णा मदीभुजा । हताऽग्निन्त्रितेनेर, पथेन पतिना मुनि ॥ ४४० ॥

अथास्या जपनं राजा, शृङ्खलाकृष्णकडमलम् । शूर्धरं गीरलासीदवाद्गीपुञ्जिगम् ॥ ४४१ ॥

अथाऽऽत् तं हतं राजा, कोषाटोपारुणेक्षणः । अन्वाद्यानपि नीरुत्पां, नीरुत्पा पतिवारमन् ॥ ४४२ ॥

यासि द्विषकराज्ये, विभेपि तु कटद्विषान् । मोदते शृङ्खलापादेः, पद्मपातेऽन्तु मूर्च्छसि ॥ ४४३ ॥

इति नृवन् भुवं भाते, सनारोप्याविक्रमः । पूत्पा केदोपु लोहयः, रुष्टान् विष्टांश्च तात् ॥ ४४४ ॥

१ 'यिर्वाण्या' सं० ॥ २ 'किं मां पश्यति' राजीति, 'पश्यत्या' तुतः 'ग' के' ८३० ॥

३ 'तुतः' 'ग' के' सं० ॥ ४ 'जममुं' 'ग' सं० ॥ ५ 'निद्रा' 'ग' सं० ॥ ६ 'दध्यावथ' 'ग' सं० ॥

७ 'स्या कति' 'ग' सं० ॥ ८ 'हतां' 'ग' सं० ॥ ९ 'तारिकाः' 'ग' सं० ॥

- अथ हस्तिपकं हस्तिराजं हस्तिगतिं च ताम् । हन्तुं नूतनमारेण, नृपः किञ्चिदचिन्तयत् ॥ ४४५ ॥  
 ततः क्षितिपतिः साकं, साकम्पैः स्वजनैर्भयात् । वैभारपर्वतं यातो, निन्ये तत्र च तत् त्रयम् ॥ ४४६ ॥  
 अथाऽऽदिशन्नृपो हस्तिपकं साकं स्त्रियाऽनया । आरुह्यारोपय रयाद्, द्विपं मूर्ध्नि विरोरिति ॥ ४४७ ॥  
 समष्ट्यु-समस्थानगतिहर्पाटुभाविभम् । अधिरूढावधाम्नादं, रोहिणी-शशिनानिव ॥ ४४८ ॥  
 हस्ती हस्तिपकेनाथ, प्रेरितो गिरिमूर्धनि । आरुरोह पयोवाह, इव मन्देन वायुना ॥ ४४९ ॥  
 अथाऽऽरूढं गिरेर्मूर्ध्नि, मेण्डमाज्ञापयन्नृपः । पातयेत् द्विपं शैलात्, कैलासगिरिगौरवात् ॥ ४५० ॥  
 इत्युक्ते क्षितिनाथेन, निगादिकृतसञ्ज्ञया । एकोऽन्वरे निरालम्बश्चरणः करिणा कृतः ॥ ४५१ ॥  
 पातयेति नृपादेशान्मेण्डनुलः पुनः करी । पदं द्वितीयमुदभ्रे, समारोडुमिवाम्बरम् ॥ ४५२ ॥  
 हाहाकारमथाऽऽधाय, पूर्लोकः शोकपूरितः । ईदृशं रक्ष रक्षेमिति भूयं व्यजिज्ञपत् ॥ ४५३ ॥  
 रोपदोपसनिः क्षमापस्तमुपेक्ष्य पुरीजनम् । उवाच पातयेत्युचैस्तदा हस्तिपकं पुनः ॥ ४५४ ॥  
 वृतीयं मेण्डनुजोऽथ, पादमुत्पाटयन् करी । गिरावेकपदस्तस्थौ, तपस्यन्निव मुक्तये ॥ ४५५ ॥  
 लोकेरथ भृशं हाहाकारव्याहारपीचिमिः । क्षपितः क्षितिपालस्य, कोपाग्निः करिणं प्रति ॥ ४५६ ॥  
 अथावनीपवेनायं, निपादी भाषितस्तदा । कथञ्चिदुत्तरत्येव, करी जीवन् गिरोरिति ॥ ४५७ ॥  
 आवां मुञ्चसि जीवन्तौ, यद्युचरति तत् करी । इति विज्ञपयामास, मेण्डः पृथ्वीपतिं प्रति ॥ ४५८ ॥  
 अभयं ते वयं ददमः, पन्नासन्न द्विप मम । उचारय रयादेतत्, तत्राऽऽदिस्रवसुं नृपः ॥ ४५९ ॥  
 इत्यादेशाज्जरेणस्य, मुदितेन निपादिना । उचारितः करी शैलादात्मा च यममन्दिरात् ॥ ४६० ॥  
 अथ चक्षुष्पथं भर्तुर्विहाय सहितस्तथा । चचाल सोऽयमुचालगतिर्देशान्तरं प्रति ॥ ४६१ ॥  
 भ्रान्ते भ्रामस्य कस्यापि, निशि देवकुलान्तरे । तौ लीनौ नलिनक्रोडे, तस्त्वुर्भ्रमराविच ॥ ४६२ ॥  
 समयेऽथ निशीथस्य, भ्रामतः कोऽपि तस्करः । सलोप्त्रः प्राविशचेत्यं, तलरक्षैरनुदुतः ॥ ४६३ ॥  
 उदिते विदितो भानौ, भ्राह्मोऽयमिति निश्चयात् ।  
 ऊर्द्धास्ते पचयश्चैत्ये, दधुर्निरन्ध्रप्रताम् ॥ ४६४ ॥  
 सोऽपि चौरश्चरन्तश्चैत्यमप्रस्फुरत्करः । लुठितस्याथ मेण्डस्य, शरीरं पाणिनाऽऽपृष्टवत् ॥ ४६५ ॥  
 निद्रानिद्राणचेतन्ये, तस्मिन्नथ निपादिनि । चौरः सञ्चारयाद्यके, कर कमलकोमलम् ॥ ४६६ ॥  
 कगञ्चिद्व्यथो राज्ञीकुकभृधरमूर्धनि । प्राणरक्षणदुर्गोऽस्य, तस्करस्य करो ययौ ॥ ४६७ ॥  
 तत्क्रोमलकरस्पर्धमनुगूय नृपाज्ञना । मनोभवार्ता त वार्तामपृच्छवत् को भयानिति ॥ ४६८ ॥  
 तेनोक्तमस्मि चौरोऽहमपिरोहन्मुत्तियतः । एतच्चैत्यं चतुर्विधं, मत्कृते वेष्टितं भट्टैः ॥ ४६९ ॥  
 भयवन्तं द्रुवन्तं तमित्वाह क्षितिपाज्ञना । मा भैषीर्भवतः प्राणरक्षा दक्ष । करिष्यते ॥ ४७० ॥  
 ह्वा स्वया यदानीत्, तदस्योच्छीर्षके त्यज । तदेहि दूरतो यावस्तावदावा स्मितसारी ॥ ४७१ ॥  
 निशस्य सम्यगायातमृत्युशान्तिमहौषधम् । एतस्या वचन चौरश्चकार स यथोदितम् ॥ ४७२ ॥  
 क्षणेन साऽपि गौराज्ञी, चौराज्ञीकरणोद्यता । हस्त्यारोहममुध्वत् तं, विचं को वेचि योपिताम् ? ॥ ४७३ ॥  
 अथोदिते युतिपतौ, ध्वान्तदुग्दवानले । विविशुर्विवशाः कोपाचैत्यं चौरार्थिनो भटा ॥ ४७४ ॥  
 लोप्त्रवन्तं तदाऽऽरक्षाः, क्रोधाद् दधुर्निपादिनम् । तन्वन्तस्तुमुत्परावमुल्लन्तस्तदा मुदा ॥ ४७५ ॥

सेयं मुग्धा मम बधूक्षोरेण जगृहे<sup>१</sup> पुनः । नाहं चौर इदं जल्पन्, स ततश्चक्रे भटैः ॥ ४७६ ॥  
 समं मल्लिच्छेनाथ, नाथभूतेन पांडुशुल । चचाल चैत्यतस्तस्मात्, कलकैकनिकेतनम् ॥ ४७७ ॥  
 प्रस्थिताभ्यामथैताभ्यां, ददृशे पुरतः सखि । अम्भःकुम्भिकरोदञ्चदम्बुजुग्मितदट्टुमा ॥ ४७८ ॥  
 चोरोऽथ चिन्तयाञ्चके, न या निजविभोरभूत् । भविष्यति कुतः सामे, कामेपुबिबशीकृता ! ॥ ४७९ ॥  
 अस्याः सर्वैस्वमादाय, मायया तद् ब्रजाम्यहम् । मनोरथं मदीयं हि, नदीयं पूरयिष्यति ॥ ४८० ॥  
 इति निश्चित्य तामूचे, चौरश्चपललोचनम् । दुस्तरा सिन्धुरेपाऽस्ति, गतिनिर्जितसिन्धुरे ! ॥ ४८१ ॥  
 एककालं न भवती, वसना-ऽऽभरणादि च । उचारयितुमीशोऽहं, तत् पूर्वं सर्वमर्षय ॥ ४८२ ॥  
 ततस्तीरे विमुच्यैतत्, सर्वं सर्वाङ्गसुन्दरि ! । भवती पुनरानेतुमहमेप्यामि सत्वरम् ॥ ४८३ ॥

साऽपि तद्वचसा प्रीता, वसना-ऽऽभरणादिकम् ।

तस्याऽर्पयित्वा चौरस्य, शरस्त्वम्भान्तरे स्थिता ॥ ४८४ ॥

स्वभावनिष्ठायां दौष्टानिष्ठापस्तां विलोकयन् । दायादवत् तदादाय, स विवेदाऽऽपगापयः ॥ ४८५ ॥  
 स्वपतित्यागिनीं न त्वां, स्वमेऽपि स्पृहायाम्यहम् । तामित्युक्त्वा नदीं तीर्त्वा, तस्करः स तिरोदधे ॥ ४८६ ॥  
 साऽपि किं करवाणीति, वाणिनी मूढमानसा । एकं जम्बुकमद्राक्षीन्मांसस्रण्डजुषं मुखे ॥ ४८७ ॥  
 जिष्टुकुः सतिमि सिन्धोरम्बुकच्छेऽथ जम्बुकः । मांसस्रण्डं पुरो मुक्त्वाऽभावद् यावदयं रयान् ॥ ४८८ ॥

तावदम्बुनिमग्नेऽस्मिन्, मत्स्ये विवर्तितस्तदा ।

चक्रन्द जम्बुको दुःखी, शकुन्या पिशिते हृते ॥ ४८९ ॥ युगम् ॥

तं तथास्थितमालोक्य, गतदुःखेव साऽहसत् । प्रौढान्यपि हि दुःखानि, विस्मरन्तेऽतिक्रौर्तकैः ॥ ४९० ॥  
 हसन्तीमसतीमेतां, व्यक्रमूचेऽथ जम्बुकः । मां किं मांस-तिमिभ्रष्टं, वने ! हससि निषेपे ! ॥ ४९१ ॥  
 अथ जाराच चौराच, किं नात्मानं हसस्यहो ! । मूढो ह्यद्रौ ज्वलद् पश्येन्न पुनः पादयोरथः ॥ ४९२ ॥  
 जल्पाके जम्बुके तस्मिन्निति वृत्तं नृभाषया । चिन्तयामास सा यावदाविष्कृतचमल्लृतिः ॥ ४९३ ॥  
 स दिव्यपुरुषो भूत्वा, भूरिभूषणभूषितः । जगद् जम्बुको वाचं, भूयस्तां तावदुद्यकैः ॥ ४९४ ॥

॥ युगम् ॥

निजं जानीहि मां पूर्णहिमांशुमुत्सि । काष्ठकम् । अहं स हंसगमने !, त्रिभारलं निषादिनाम् ॥ ४९५ ॥  
 त्वामादाय गते चोरे, चौरसुहृत्साऽथ रक्षकैः । अहं दुःखलतामूढजालायामपिरोपितः ॥ ४९६ ॥  
 जिनदशसं तदाऽऽसलचरं शीघ्रं वणिग्धरम् । आतोऽप्याच पयः पालुं, प्रयोदमिव चावकः ॥ ४९७ ॥  
 नमोऽहं ह्यह इति न्यस्य, मन्त्रं मयि तदाऽऽस्तुरे । पानीयाम जगामाऽथमन्तप्रांसे वणिग्धरः ॥ ४९८ ॥  
 अथ शलास्थितस्तेन, मन्त्रेण मुत्सरस्तदा । आतोऽहं केतकीपत्रप्राप्तप्राप्तद्विरेफवत् ॥ ४९९ ॥  
 आरक्षामुगया भेद्ये, पयः पाययितु मया । इष्टो ह्येन मातेव, वेगादागामुक्तस्तदा ॥ ५०० ॥  
 अर्पितेनापि वृष्टोऽहं, पयसा ह्यपथस्पृष्टा । स्मरन्नतिनरा मन्त्र, प्राणैर्मुक्तोऽस्मि तत्सपात् ॥ ५०१ ॥

तन्मन्त्रध्यानमाहात्म्याद्, भूत्वाऽहं ज्ञानवान् सुरः ।

तत्र मोहन्यपोदाय, व्यथां फेरण्डलाण्डवम् ॥ ५०२ ॥

जैनं भज ततो धर्ममधुं त्वमपि भामिति ! । जैन स्वर्गा-ऽपवर्गाधीर्यव्यसादाद् दुरासदा ॥ ५०३ ॥

चन्द्रचारुणि चीराणि, परिधाप्य प्रबोध्य ताम् । अथायमानयत् कापि, पत्नने व्रतिनीमठे ॥ ५०४ ॥  
 इत्यसौ बोधिव्य तेन, रविणेव सरोजिनी । दधौ हृदि तदा साधुधर्मं हंसमिवोज्ज्वलम् ॥ ५०५ ॥  
 तत् त्वं सा कन्युकण्ठीव, स जन्मुक इवापि च । मास्य भ्रूभयभ्रष्टो, मुक्त्यर्थं मुक्तवैभवः ॥ ५०६ ॥  
 अथ श्रीजम्बूकचे तां, स्त्रीचेतासि प्रबोधयन् । विद्युन्मालीव नैवाहं, मोहे मज्जामि कामिनि ॥ ५०७ ॥

### विद्युन्माल्यारूयानकम्

अस्ति सन्ततसञ्चारिताराविश्रामभूमिका । नमः स्तम्भेरमस्तम्भो, वैताढ्य इति भूधरः ॥ ५०८ ॥  
 तस्यावनिस्तनत्येव, गूर्ध्रि काशमीरपत्रवत् । पुरमस्ति मणिस्तोममयं गगनवल्लभम् ॥ ५०९ ॥  
 तत्र विद्याधरौ विद्युन्मालि-मेघरथाविति । वैताढ्यश्रीमुखस्यास्य, नगरस्य दशाविव ॥ ५१० ॥  
 अथ साधयितुं विद्यां, मातङ्गीसंज्ञया श्रुताम् । मन्त्रयामासतुर्विद्याधरौ प्रीतिधुरन्धरौ ॥ ५११ ॥  
 चण्डालकन्यासद्वाद्य, तद्गृहे विहितास्पदैः । विद्या वर्णावधि ब्रह्मचर्यादेया तु साध्यते ॥ ५१२ ॥  
 भूखण्डमण्डने गत्वा, साधयावः कश्चित् पुरे । तदेतामिति निश्चित्य, तौ वसन्तपुरं गतौ ॥ ५१३ ॥  
 स्थित्वा चण्डालवेषेण, तत्र चण्डालपाटके । एतौ चण्डालमुख्यानां, चक्रतुः सेवनक्रियाम् ॥ ५१४ ॥  
 ततस्तैः सेवया प्रीतै, रतौ सम्भाषितौ मिथः । किमज्ञौ ! कुतः प्रातौ !, किमारम्भो युवामिति ! ॥ ५१५ ॥  
 तावूचतुरिति स्लेच्छराजपुत्राविहागतौ । साकेतपुरवास्तव्यावावां पित्रा निराकृतौ ॥ ५१६ ॥  
 तदाभ्यामिहागत्य, यूयमेव निषेविताः । विना सत्यभुसेवाभिः, कं पूर्यन्ते मनोरथाः ! ॥ ५१७ ॥  
 इति श्रुत्वा तयोर्वाचं, तदा चण्डालशेखराः । ते बन्धुवृन्दोऽऽमोदमन्दिरं मेदुरमभाः ॥ ५१८ ॥  
 तदाऽऽजन्दमर्थेभिस्तावेतौ परिणाषितौ । स्वाजन्याय स्वपुत्रीभ्यां, लताभ्यामिव भूह्रदौ ॥ ५१९ ॥  
 मसचर्येण रोचिष्युरथ मेघरथः कृती । वसंस्तत्रैव वर्षेण, तां विद्यां वशमानयत् ॥ ५२० ॥  
 विद्युन्माली तु चाण्डाली, तामकामयताधमः । साऽपि गर्भं दधौ तस्य, स्थिरीकरणकार्मणम् ॥ ५२१ ॥  
 असिद्धमथ सिद्धस्तगाह मेघरथस्तदा । किमकारि त्वया मूढ !, मग्नेऽसि स्लेच्छवारिभौ ॥ ५२२ ॥  
 इत्याकर्ष्यं त्रयानम्रो, विद्युन्माली जगाद तम् । एकवारं सदाचार !, क्षम्यतां विद्ववो मम ॥ ५२३ ॥  
 इदानीं साधयिष्यामि, विद्यां निर्जितमन्मथः । वाच्यः प्रीतिमकर्षेण, वर्षेणाहं त्वया पुनः ॥ ५२४ ॥  
 एवमस्तु गदित्वेति, स्फुरद्विधापदच्छदः । धीमान् पक्षीव वृक्षाग्रमारोह नभस्तलम् ॥ ५२५ ॥  
 समयान्ते समायातः, समया तं पुनः कृती । बन्धुमेमगुणाकृतो, स्लेच्छं विद्याधरोऽपि सः ॥ ५२६ ॥  
 अमे तावदसौ विद्युन्माली बालं करे धरन् । पुनर्गमितचण्डालीशाली तेन विलोकितः ॥ ५२७ ॥  
 सोऽपि मेघरथं वीक्ष्य, त्रपयाऽमूढभोमुत्सः । रसातलप्रवेशाय, द्रष्टुं रन्ध्रमिवावनी ॥ ५२८ ॥  
 उक्तो मेघरथेनाथ, बन्धो ! बन्धोऽयमेतया । कुतः शदितया रज्ज्वा, गजस्वेषामवत् तव ! ॥ ५२९ ॥  
 अथाभोमुत्स एवेदं, विद्युन्माली जगाद तम् ।  
 बन्धो ! विद्याऽमुनाऽन्देन, साध्या श्रोष्योऽस्मिहं पुनः ॥ ५३० ॥

१ 'दि सदा साधु' पाठः ॥ २ ततस्त्वौ सेवया प्रीतौ, रतौ क्ता- ॥ ३ 'ज्ञौ ? कुतः  
 वशः ॥ ४ तेनापलो' अथः ॥

निशम्येति गतः सोऽपि, यावद् वर्षत्रयं पुनः । एहिरेयाहिरां चक्रे, ममो मोहे तु सोऽधमः ॥ ५३१ ॥  
 दुःखदावामिदाहाय, नाहं मोहाटवीतरुः । तन्वि । तद्गद् भविष्यामि, खीलताज्वालवेष्टितः ॥ ५३२ ॥  
 गिरं कनकसेनाऽथ, सुधामाधभवामिव । अभ्यघाद्धारिणीपुत्रं, प्रति प्रतिक्रुती रतेः ॥ ५३३ ॥  
 श्राखव्यापारपारीणो, धुरीणो बुद्धिशालिनाम् । एष्यस्नुसयं नाथ !, त्वं शङ्खधमको यथा ॥ ५३४ ॥

### शङ्खधमकारुणानकम्

शालिग्राम इति ग्रामः, स्यातः क्ष्मातरुभूपणम् । लोलश्रीकेलिशैलभकणकूटोऽस्ति विस्तृतः ॥ ५३५ ॥  
 कौटुम्बिकस्य कस्यापि, तत्रैकः क्षेत्ररक्षकः । प्रेष्योऽजनि ध्वनत्कम्बुनादत्रासितभक्षकः ॥ ५३६ ॥  
 एकदाऽप्यमुपादाय, पाणौ शङ्खं निशामुखे । दूरे जगाम ग्रामस्य, क्षेत्ररक्षणदक्षिणः ॥ ५३७ ॥  
 निशीथसमये हत्वा, कुतोऽप्यतिघनं धनम् । तत्क्षेत्रस्य समीपेन, चौराः केचित् तदाऽचलन् ॥ ५३८ ॥  
 तेन तत्रान्तरे क्षेत्रान्तरे मालाग्रवर्तिना । कम्बुरम्बुधरध्वानवाद्यऽवाद्यत हेलया ॥ ५३९ ॥  
 तदाकर्ण्य तदा कम्बुशब्दितं ते गलिल्लुचाः । त्यक्त्वाऽऽशु गोधनं मेधुः, प्रासारक्षकशङ्खया ॥ ५४० ॥  
 तत् तस्य गोधनप्राप्तिपुण्याकर्षणमन्त्रताम् । ततान् कम्बुनि स्वानगौरवं चौरवच्चकम् ॥ ५४१ ॥  
 विभातायां विभावर्यां, चर्यां कुर्वन् स गोधनम् । वीक्ष्य नि.शेषमादाय, दातुं ग्रामाय चागमत् ॥ ५४२ ॥  
 अथ ग्रामस्य कामं स, पूरयन् भूरिगोधनैः । दत्तैस्तदा यथा दु स्थं, यथौ धनदयक्षताम् ॥ ५४३ ॥  
 अन्यदाऽपि निशीथिन्या, निशीथे गोधनाशया । क्षेत्रमालाधिरूटोऽसौ, शङ्खं धमति धैर्यवान् ॥ ५४४ ॥  
 त एव तस्करास्तत्र, निशीथेऽन्वेयुराययुः । हताद्भुतधना धैर्यजितकीनासकिङ्कराः ॥ ५४५ ॥  
 दध्नौ शङ्खं क्षणेऽमुष्मिन्, सोऽपि क्षेत्रस्य रक्षकः । आह्वालुनिव दुर्बुद्धिर्दूरादापदनात्मनः ॥ ५४६ ॥  
 आकर्ष्य ते तदा कम्बोः, शब्दमब्दविजितवरम् । किमेतदिति सरब्धाश्चौराश्चिरमचिन्तयन् ॥ ५४७ ॥  
 अत्रैव शङ्खशब्दोऽभूत्, पुराऽपि प्रापितज्वरः । भयादकस्मादस्माकमाकस्मिफविकस्वरः ॥ ५४८ ॥  
 नरः शङ्खेऽस्ति केदाररक्षकः शङ्खवादकः । भ्रमिताः स्मः पुरा स्पष्टं, कष्टे तेन दुरात्मना ॥ ५४९ ॥  
 इति निश्चित्य ते चौराः, शङ्खस्वनमनूयताः । स शङ्खधमको यत्र, सत्र क्षेत्रान्तरे ययुः ॥ ५५० ॥  
 मुष्टिभिस्ताडयित्वा त, मंनत्वा शङ्खं च सकुपः । हत्वा च तद्भनं यद्गु, चौरास्ते जम्बुलुम्बुदः ॥ ५५१ ॥  
 प्रभृते सति विचेऽस्मिन्नधिकाधिकवाञ्छया । स इव त्वं विदग्धोऽपि, भव मा पदमापेद्राम् ॥ ५५२ ॥  
 अथ जम्बू. स तामाह, सतामाहतविद्युवः । स्यामह किमु ! मूर्खत्वान्मुपूः स कृपिर्वथा ॥ ५५३ ॥

### धानरारुणानकम्

अस्ति हस्तिदुल्लेखानै, रत्नै रंवाम्बुवाहितैः । रत्नाकरीरुलाम्भोधिर्विन्द्यो नाम धराधरः ॥ ५५४ ॥  
 अनेकमुनिमाहस्याददाहात्मकता गतः । तद्वनान्तर्द्वर्धमवत् कोऽपि कपीधरः ॥ ५५५ ॥  
 उद्भूतैरुचिसम्भारास्तारा इव निशाकरः । कामं कामयते सर्वाः, स एकः कपिकामिनी. ॥ ५५६ ॥

१ सोऽपूरय्य भूँ कृता० ॥ २ 'धाऽनुच्छं, ययौ पाठा० ॥ ३ 'न्यां, नि' कृता० ॥  
 ४ 'पदः कृता० पाठा० ॥ ५ 'अशेषमुनि' कृता० ॥ ६ 'धाऽभूत् कोऽपि कपिपृथयः इत्येवम्. पाठ  
 कृता० पाठा० ॥ ७ 'तम्बूरिसञ्चार' कृता० ॥

- कपिः कोऽप्यंसलमन्य , रुदाचिन्मदनातुरः । वशयित्वाऽधिपं रेमे, तद्विप्रयाभिर्भयोऽजितः ॥ ५५७ ॥
- त युवानं बलिष्ठं च, धीक्ष्य शास्त्रानृगस्त्रियः । जरत्कपिरतोद्विन्ना, दधुर्मुदमुदित्वरीम् ॥ ५५८ ॥
- सममेव परीरन्मसभ्रमेण कपिस्त्रियः । काम-क्रोपयशात् कम्पसम्पदा पदमादधौ ॥ ५५९ ॥
- स ताश्च नन्व-दन्तादिसृदुकण्डूयनादिकम् । रचयामासुरन्योन्यं, रहो गलितचेतनम् ॥ ५६० ॥
- अथ यूथपतिरूरादेतदालोक्य दुःसहम् । अथावत् तारवृत्कारं, लहरीजित्स्वरः ॥ ५६१ ॥
- युवा कपिरपि प्रेक्ष्य, सं समायान्तमभ्यगात् । जनाजितं तु चेतोऽपि, मुक्त्वा स्त्रीमध्य एव सः ॥ ५६२ ॥
- गृहीतगृहिणीक्रोपसाटोपहृदय तदा । स त वालीव सुमीयसुमक्रोधमयोभयत् ॥ ५६३ ॥
- परस्परपरिद्विषमतीष्टभ्रंवलोकैः । तौ प्रन्तौ वनदेवीनामार्थं चक्रतुश्चिरम् ॥ ५६४ ॥
- अथ कच्छामपुच्छौ तौ, क्षुरीकाराविव क्षणात् । ऊर्ध्वौ पाश्चात्यपादान्यामङ्ग विविगतुर्मियः ॥ ५६५ ॥
- जयेनाथ जरन् दूरागतित्विन्नः कपीश्वरः । यूना स्त्रीद्विष्टपुष्टेन, निर्भङ्गस्त्रासमासदत् ॥ ५६६ ॥
- शिलाज्जलनि स क्षित्वा, मुसं सलिलकान्नुवा । उद्धर्तुमक्षमः पार्णी, मूर्खः प्राणकृतेऽक्षिपत् ॥ ५६७ ॥
- तावत् तावपि तत्रैव, विलम्बौ यज्ञलेपवत् । तदुद्धारयिष्या मूर्खः, पश्चात् पादौ न्ययुङ्क्त तत् ॥ ५६८ ॥
- लम्बौ तावपि तत्रैव, सत्पृष्णस्य क्रमो हरेः । तेन कीलितसर्वाङ्ग, इव मृत्युमयाप सः ॥ ५६९ ॥
- तदक्षिपदः पूर्वमाह्वोद् वदन स चेत् । अवदस्य तस्य तन्न म्याद्, दुर्मतिर्मृत्युरीदृशः ॥ ५७० ॥
- भवादेना वचस्तृष्णाप्रेरितोऽहमपि भ्रमात् । सजामि रागैरेये, गौराङ्गि ! कपिवज्रहि ॥ ५७१ ॥
- नमःशेनाऽथ वक्ति स्म, व्यक्त रोभेन भूयसा । नाथ ! यास्यसि निर्बुर्द्विद्विस्त्रीनोपहान्यताम् ॥५७२॥



तुष्टो जगाद यक्षोऽथ, किमु त्वं थाचसीतितान् । द्विगुणं सिद्धितो देयं, नमेत्येषाऽवदन्मुदा ॥ ५८३ ॥  
 ददौ यक्षोऽन्वहं तस्यै, दीनारोश्चतुरस्ततः । अथ सा प्रथते बुद्धिरपि सिद्धिरिवान्वहम् ॥ ५८४ ॥  
 बुद्धेः सिद्धिमिति ज्ञात्वा, सिद्ध्याऽऽराद्धः पुनर्ददौ । ततोऽपि द्विगुणं यक्षः, सेवाकृत्कल्पपादपः ॥ ५८५ ॥  
 आराद्धस्तत् पुनर्बुद्ध्या, यक्षः प्रत्यक्षता गतः । द्विगुणं कल्पयामास, प्रत्यहं सिद्धिर्नद्धितः ॥ ५८६ ॥  
 आराधयत् पुनः सिद्धिस्तं यक्षं क्रूरमानसा । किं ते ददामि ? तुष्टोऽस्मि, सोऽपि तामित्यभाषत ॥ ५८७ ॥  
 सिद्ध्या तदूचे तच्चक्षुरेकं मे काणय प्रभो । तामेकचक्षुषं यक्षस्ततः कृत्वा तिरोदधे ॥ ५८८ ॥  
 बुद्ध्याऽथ पुनराराद्धो, यक्षः साक्षात् पुरोऽभवत् । निगदन् किं ददामीति, मीतिपूरवरं वरम् ? ॥ ५८९ ॥  
 विषेहि द्विगुणं नाथ !, भम त्वं मिद्धिदानतः । तदाकर्ण्य विधायान्धा, बुद्धिं यक्षस्तितोऽभवत् ॥ ५९० ॥  
 तद्वत् त्वमपि तन्नाथ !, ऋद्धिं प्राप्नुयामि दुर्लभाम् । अनुत्तरा श्रियं वाञ्छन्नपाये निपतिष्यसि ॥ ५९१ ॥  
 ऊचे जम्बूकुमारोऽथ, समारोपितैर्निक्षयः । उत्पथमस्मियति कुर्वे, नैवाह वाजिराजवत् ॥ ५९२ ॥

### वाजिराजाख्यानकम्

श्रीवशंवदसौन्दर्यं, श्रीचमन्तुपुरं पुरम् । अस्ति क्षितिकभूहारसारप्राकारभासुरम् ॥ ५९३ ॥  
 जितशत्रुवृष्टस्तत्र, सुत्रामप्रतिमः श्रिया । आसीद् दो.स्तम्भदम्भोलिलोत्तितापरभूमिभूत् ॥ ५९४ ॥  
 असौ यश.कुमारस्य, यदीयस्य विसर्पतः । बभौ नमःपथोत्सन्ने, शशी सहचरश्चिरम् ॥ ५९५ ॥  
 अन्यदा स नृपोऽवादीद्, बाहुरलपरीक्षकान् ।  
 सर्वोत्कृष्टोऽस्ति मे वाजी, राज्ये कोऽपीति कथ्यताम् ॥ ५९६ ॥  
 अथ ते गदिते राज्ञा, हयविद्याविदो हयम् । चक्रुः सैन्यतो वाद्वैरिन्द्रवाहमिवामराः ॥ ५९७ ॥  
 भूपाय दर्शयामासुर्दर्शनीयममु हयम् । ते पूर्णलक्षणं भानुरर्धाकृष्टमिवाष्टमम् ॥ ५९८ ॥  
 किञ्च विज्ञपयाञ्चक्रुस्ते महीशक्रमक्रमात् । बाहोऽयं यस्य राज्ये स्यान्न स जेयः परैरिति ॥ ५९९ ॥  
 तदसौ वसुधाहार !, सुधाहारहयोपमः । रक्षणीयः प्रयत्नेन, सम्पूर्णाष्टाङ्गलक्षणः ॥ ६०० ॥  
 इत्याकर्ण्य गिरं तेषां, सविशेषा मुदं बहन् । किञ्चिद् विचिन्तयामास, हयन्यासकृते नृपः ॥ ६०१ ॥  
 अथ दध्यौ नृपो योग्यं, जिनदासं वणिग्वरम् । भाति यद्यज्ञसः शैलनाथं प्राथमकल्पिकम् ॥ ६०२ ॥  
 असावर्गर्षगाहैस्वयंप्रथमाणिक्यवारिधिः । धर्मैकध्यानधन्यस्य, तस्य न्यासाय कल्पते ॥ ६०३ ॥  
 इत्यालोच्य तमाकार्यं, कार्याऽऽकार्यविककृत् । त न्यासमर्षयामास, भेदिनीवासवो हयम् ॥ ६०४ ॥  
 अर्पितः स नरेन्द्रेण, समुद्रेणैव चन्द्रमा । जगृहे जिनदासेन, नभसेव महीषसा ॥ ६०५ ॥  
 जिनदासोऽद्भुततमः, तमश्रीकृत्य वाजिनम् । निशान्तमाप तेजस्वी, निशान्तमिव भास्करः ॥ ६०६ ॥  
 तच्चारुचतुराण्यं, तुराण्यं व्यधाद् वणिग् । इन्दिरामन्दिरायास्मै, मन्दुरा मन्दिरान्तरे ॥ ६०७ ॥  
 श्वेतस्यास्य हयस्याथ, शिखा कोमलवालुका । प्राप्ता दीप्तिजित्तेवासौ, सेवार्थं चन्द्रगोलिका ॥ ६०८ ॥  
 समप्रभुवनव्यापिश्रीवशीकारकारणम् । श्रीजिन वाजिनं वाऽयमेक ध्यायति धीरधी. ॥ ६०९ ॥

१ बुद्धिसिं गता० ॥ २ 'मिमां प्रा' रता० पावा० ॥ ३ 'तसमम्' । उत्पथं धंता० ॥

४ 'घात्' उं यत्ता० गता० ॥

यथा यथा हयो वृद्धिं, स प्रयाति तथा तथा । सुरैर्नृपविपद्वह्निमूलानि खनति भ्रुवम् ॥ ६१० ॥  
 सह स्वराज्यसम्पत्त्या, विपक्षविषदा रामम् । सर्वाङ्गाणि तुरङ्गोऽयं, तुङ्गच्छविरवीवृधत् ॥ ६११ ॥  
 निनाय नीरपानाम्, ह्यनायकमन्वहम् । स श्रेष्ठी स्वयमाह्वयः रक्षादक्षः सरोवरे ॥ ६१२ ॥  
 वलमानोऽन्तरा तीर्थनाथं वाहस्थितस्ततः । त्रिः स प्रदक्षिणीकृत्य, नत्वाऽभ्येति निकेतनम् ॥ ६१३ ॥  
 त्रिजावास-जिनावास-जलावासपथत्रयम् । सुक्त्वा हयो न जानाति, मार्गमन्यं पुरान्तरे ॥ ६१४ ॥  
 अथारिष्टुधिवीनाथाश्चेतस्येतदचिन्तयन् । कुतोऽस्य वर्धते राज्यमस्माकं क्षीयते पुनः ! ॥ ६१५ ॥  
 अथाकथ्यत सर्वेषां, तेषां गूढचरैश्चरैः । बाहरत्स्य माहात्म्यं, तस्य तेजोमयाकृतेः ॥ ६१६ ॥  
 भूनाथस्माथ कस्यापि, मन्त्री प्राह ससाहसः । तं वाहमहमानेष्ये, नचिराच्चौर्यचर्यया ॥ ६१७ ॥  
 इति प्रतिज्ञां स प्राज्ञमन्यः कृत्वा नृपाज्ञया । श्रावकारम्भदम्भेन, प्रचचाल धनैर्धनैः ॥ ६१८ ॥  
 श्रीवसन्तपुरे तत्र, गत्वा श्रावकतत्त्वचित् । वफेच्छो रचयाञ्चको, स चैत्यपरिपाटिकात् ॥ ६१९ ॥  
 स श्रद्धावानिव धाद्वससु च्छन्नसुस्थितः । जिनाचांभ्यर्चनं कुर्वन्, जिनदासगृहं गतः ॥ ६२० ॥  
 तन्वानस्तीर्थनाथस्य, पूजामथ यथाविधि । स्वावासे जिनदासेन, सानन्देनाभिनन्दितः ॥ ६२१ ॥  
 अथ भक्तिपथन्यस्तमनाः सम्मानतो मतः । त साधर्मिकवात्सल्याजिनदासोऽवदन्मुदा ॥ ६२२ ॥  
 अधानवचजैनेन्द्रधर्मसम्बन्धवान्धव । भोजनेन विधेहि त्वं, मम धाम्नि पवित्रताम् ॥ ६२३ ॥  
 विनते जिनदासेऽस्मिन्नतिभक्त्या वदत्यापि । अनिच्छन्निव तस्यौ स, कार्यं पूर्णमिति स्मरन् ॥ ६२४ ॥  
 अथासौ गढमभ्यर्च्य, भोजितो भक्तिपूर्वकम् । स्वावासे जिनदासेन, निशायामपि वासितः ॥ ६२५ ॥  
 केनापि सुहृदा श्रेष्ठी, जिनदासोऽप्यनीयत । महोत्सवजुषा तौधे, निजे स्थापयितु निशाम् ॥ ६२६ ॥  
 असावथ निशीथिन्यामुत्थितः कूटधार्मिकः । आशु तं वाहमारुह्य, निःससार त्वरातुरः ॥ ६२७ ॥  
 सोऽन्वतः प्रेर्यमाणोऽपि, जगाम सरसीं हयः । पीत्वाऽन्वु चलितः प्रासो, यत्राऽऽस्ते जिनमन्दिरम् ॥ ६२८ ॥  
 प्रदक्षिणात्रयं तत्र, दत्त्वा पुनरगाद् गृहम् । अत्यर्थं नुबमानोऽपि, स वाजी नान्यतो ययौ ॥ ६२९ ॥  
 ततो विभातशेषायां, विभातयां भयैकभूः । मुक्त्वा वाहवरं धूर्त्तश्वपलः स पलायितः ॥ ६३० ॥  
 अथाखिलनिशावाहस्त्रिजो वाहशिरामणिः । विवेश गन्दुरामिन्दुः, प्रत्यगिरिगुहामिव ॥ ६३१ ॥  
 अथ प्रातः समायातः, स मायातरुपावकः । जिनदासो निजं धाम, धामनाथ इवाम्बरम् ॥ ६३२ ॥  
 अथ दृष्टो निशावृत्तं, वृवान्त वाजिनो जनैः । तद्गीतो मन्दुरा गत्वा, श्रेष्ठी हृष्टोऽधवोऽज्ञपात् ॥ ६३३ ॥  
 वाजिनं तमगन्तारमयं तारमयं यथा । सोऽज्ञासामर्चयामास, जिनदानः प्रमोदयान् ॥ ६३४ ॥  
 रत्नत्रयत्रिमार्गी तद्, भवाहकमेरितोऽयजन् । अहं पूज्यो भविष्यामि, महतां स हयो यथा ॥ ६३५ ॥  
 कनकश्रीरथ-प्राह, स्वामिन्नित्यातुरैः स्फुरन् । पुण्यहीन इव प्रौढुष्योऽपि परितप्यसे ॥ ६३६ ॥

### पुण्यहीनाख्यानकम्

हंसाभ्यैजयन्तीभिर्भ्राजयन्ती नभोनदीम् । जयन्ती स्वःपुरीमस्ति, जयन्तीति पुरीं स्रवा ॥ ६३७ ॥

१ 'इतरै' खंता० पाता० ॥ २ 'तो नतः' खंता० पाता० ॥ ३ 'स्मिन्निति' खंता० पाता० ॥

४ 'मार्गात्' खंता० ॥ ५ 'तुरै स्फु' पाता० ॥ ६ 'री भूता' खंता० पाता० ॥

धनदपोत्सवस्तत्र, धनदत्तो महावणिक् । आसीद् वसुमतीसाहचर्यं वर्यगृहस्थितिः ॥ ६३८ ॥  
 एकदा विभरामास, गर्भे वसुमती सुतम् । दोषाकरं तं प्राचीव, सचिबुर्व्ययकारकम् ॥ ६३९ ॥  
 जातमात्रे पुनस्तत्र, प्रदोषे तमसां पदे । गृहस्थ गगनस्थेव, क्षीणो भास्वद्बसुनजः ॥ ६४० ॥  
 जातेऽष्टवर्षमात्रेऽस्मिन्, माता मृत्युमवाप सा ।  
 पुण्यहीन इति ख्यातिं, तल्लोके गतवानयम् ॥ ६४१ ॥  
 तदन्यसद्यसु स्वैरं, कर्म निर्माय जीवति । मत्वेति स गृहे निन्ये, मातुलेनातुलेच्छया ॥ ६४२ ॥  
 मातुलस्य गृहं तस्मिन्, गते कतिपयैर्दिनैः । मुष्टं चौरैर्निशाखातभित्तिकृष्टधनोच्चयैः ॥ ६४३ ॥  
 अथ तं प्रथते लोको, निर्भाग्यैकशिरोमणिम् । तन्निर्वेदनिधिः सोऽपि, ययौ देशान्तरं प्रति ॥ ६४४ ॥  
 असौ पुरि तमालिन्यां, मालिन्याऽङ्गीकृतस्ततः । सिपेवे वणिजां नाथं, विनयी विनयन्धरम् ॥ ६४५ ॥  
 गतेऽस्मिन् दिवसैः कैश्चित्, शिखिदग्धालयो वणिक् ।

स जनैः पुण्यवान् भेने, जीवन्निःसृतमानुषः ॥ ६४६ ॥

तत् खिन्नः पुण्यहीनोऽयं, बोहित्यगधिरूढवान् । धनावहेन वणिजा, मणिजालजुषा समम् ॥ ६४७ ॥  
 प्रवीर इव बोहित्यः, प्रत्यर्षिष्टतना इव । वीचीर्विदारयज्ज्वलेः, परं पारं स यातवान् ॥ ६४८ ॥  
 अयोपार्जयं धनं शूरि, बलितोऽसौ धनावहः । सहैव पुण्यहीनेन, धनोपार्जनशालिना ॥ ६४९ ॥  
 अगज्जत् तज्जले सिन्धोरन्तः प्रवहणं ततः । तत्रापि फलक प्राप्य, पुण्यहीनस्तु निर्ययौ ॥ ६५० ॥  
 पुण्यहीनोऽम्बुधिं तीर्त्वा, ससारं शमवानिव । अवापदटवीं काञ्चित्, कस्तूरीपत्रवद् भुवः ॥ ६५१ ॥  
 अयो चरन्नरण्यान्तः, स ददर्श मुदाऽऽस्पदम् । विस्मितो वेश्म यक्षस्य, वनीयम्मिहसन्निभम् ॥ ६५२ ॥  
 स तमाराधयामास, यक्षमक्षोममानसः । आत्माहृतैर्जैलेः पुष्पैः, फलैश्चाद्भुतमकिभाक् ॥ ६५३ ॥  
 अथ तुष्टोऽवदद् यक्षः, पुण्यहीनं प्रति द्रुतम् । मम हेममयः केकी, पुरो नर्तितुमेप्यति ॥ ६५४ ॥  
 पिच्छ गच्छन्नसावेकं, केकी भन्युञ्जति स्वयम् । ग्राह्यं तद् भवता नित्यं, चागोकरमयं स्यात् ॥ ६५५ ॥  
 यक्षस्येति वचः श्रुत्वा, प्रीतस्तत्र स तस्मिन्वान् । प्रनृत्य गच्छतो हैम, पिच्छं गृह्णाति केकिनः ॥ ६५६ ॥  
 एकदा तेन मूर्खेण, गच्छन् हैमः शिखी धृतः । एककालमशेषाणि, पिच्छान्यादातुमिच्छता ॥ ६५७ ॥  
 तत्पाणिस्पर्शमात्रेण, केकी काकीवभूव स । पिच्छान्यग्रे गृहीतानि, काकपिच्छानि चाभवन् ॥ ६५८ ॥  
 आत्मानमथ निर्भाग्यमन्वसोचदसौ तदा । तुल्यकाल ददद् हाम्या, जल लक्ष्म्ये सुखाय च ॥ ६५९ ॥  
 ततः स इव मूर्खेव, वृथा त्वमपि मा कृथाः । आश्रमादिक्रमज्ञोऽपि, किमज्ञ इव वर्तसे ? ॥ ६६० ॥  
 तारुण्येऽपि व्रतमाही, कदाऽपि विद्वृताशयः । पूर्वोपाजितपुण्यानामपि नाराय जायसे ॥ ६६१ ॥  
 अथावादि सुधावादि, वचस्तां प्रति जम्बुना । न भवामि मनस्तापैकमठः कमठो यथा ॥ ६६२ ॥

### कुमारख्यानकम्

भूयो विन्ध्यनामाऽस्ति, यत्र स्पर्धात् परस्परम् । विद्यदूर्वाजुषः कुर्युर्गिर्नि पर्जन्यदन्तिनः ॥ ६६३ ॥  
 अमृतं कादम्बिनी तस्य, कामिनीवाटवी तटे । गम्भीरोऽस्या वधौ नामीरूपः कूपक्ष कथन ॥ ६६४ ॥

१ यथ कुञ्जरगर्जया । प्रावृषीय सदाऽम्भोद्भ्रान्त्या नृत्यन्ति केकिनः ॥ ६६३ ॥ पाठ० ॥

मृशिशोवालजालेन, तत्र च्छन्नमुखाम्भसि । कूपेऽन्तः कोटिशोऽभूवन्, जीवाः क्षीवा जलोद्भवाः ॥ ६६५ ॥  
 कदाचिद् वातसञ्जातशैवलच्छिद्रवर्त्मना । कूर्मः कूपगतः कश्चिदिन्दुं शारदमैक्षत ॥ ६६६ ॥  
 स्वकीयजन्मसाफल्यश्रियो मुखमिवामलम् । विलोक्य कूर्मस्तं पर्वशर्वरीशममोदत ॥ ६६७ ॥  
 आलोकयतु मे लोकः, सर्वस्तदिदमद्भुतम् । इति वात्सल्यतोऽगच्छत्, कच्छपः पयसस्तलम् ॥ ६६८ ॥  
 कूर्मः समानयद् यावत्, कुलं तद्दर्शनाकुलम् । तावत् तच्छिद्रमाच्छादि, पुनः सेवालजालकैः ॥ ६६९ ॥  
 भ्रामं भ्रामं, जले चक्षुश्चक्षेपोर्द्ध्वं स कच्छपः । शेवालजटिले तत्र, न तु पूर्वेन्दुमैक्षत ॥ ६७० ॥  
 तदेनं प्राप्य सूरिन्दुं, कूर्मवन्न त्यजाम्यहम् । कुतोऽस्य दर्शनं मूयो, मोहच्छन्ने भवावटे? ॥ ६७१ ॥  
 अथो कनकचत्पाहं, जितवाक्पतिमतिं पतिम् । प्रति प्रतिकृतिमां भूत्स्वं मासाहसपक्षिणः ॥ ६७२ ॥

मासाहसपक्षिण आख्यानकम्

अटवी विद्यते काऽपि, ज्योमव्यापिमहीधरा । शिविरस्थितिवन्मृत्योः, कूरसत्त्वौषभीपणा ॥ ६७३ ॥  
 इन्धनार्थमथान्येषुः, समं सार्येन केनचित् । अटव्यां कोऽप्यगाव् तस्यां, प्रान्ते कस्यापि भूभृतः ॥ ६७४ ॥  
 सुप्तं मृगेन्द्रमद्राक्षीत्, स तत्रोत्कटदंष्ट्रकम् । आसभमविलम्बेन्दुकलं कालमिवाङ्गिनम् ॥ ६७५ ॥  
 कृतान्तस्त्वेव सिंहस्य, मुखे तस्य विदारिते । दन्ताप्रलम्भमांसांशलोभात् कौऽप्यविशत् स्वगः ॥ ६७६ ॥  
 मा साहसमिदं कार्पाश्विन्निति मुहुर्मुहुः । नासाहसमिति ख्यातिं, तत् प्राप स विहङ्गमः ॥ ६७७ ॥  
 वार्यमाणोऽपि तेनायं, पुरुषेण पुनः पुनः । मासलोभाभिमृतत्वात्, तत्याच नहि साहसम् ॥ ६७८ ॥  
 सिद्धेनाथ मनुजेन, प्रविशन् स सुखान्तरे । उच्चैश्चपेटापातेन, हतो हस्तिविपातिना ॥ ६७९ ॥  
 भार्याभिवार्यमाणोऽपि, स इव त्वमपि स्फुटम् । पश्वाचापास्पदं भावी, तदिदं मा कृथा वृथा ॥ ६८० ॥  
 अथ जम्बूवृचः प्राह, शुचि माहतकल्मषम् । अशर्मभाजनं सोमशर्मैव न भवान्यहम् ॥ ६८१ ॥

सहजमित्रादिमित्रत्रितयसङ्घतं सोमशर्माख्यानकम्

पचनं पाटलीपुत्रमित्यस्ति क्षितिमण्डनम् । शौर्यवज्रायुपस्तत्र, राजा धन्नायुधोऽभवत् ॥ ६८२ ॥  
 आसीत् पुरोहितस्तस्य, राज्यव्यापारभारभूत् । प्रख्यातः सोमशर्मैति, शर्मश्रीकेलिमन्दिरम् ॥ ६८३ ॥  
 एकः सत्ता सुखाधारः, सहमित्राभिधोऽन्वहम् । बद्धः प्रेमगुणेनेव, तेन सञ्चरते सह ॥ ६८४ ॥  
 पर्वण्येव सत्ताऽन्वेति, पर्षमित्राभिधोऽपरः । तं प्रति श्रीनिधिं प्रातः, सरोजमिव पदपदः ॥ ६८५ ॥  
 प्रणाममित्रनामाऽप्यः, तस्मा तेन कदाचन । आपतन् प्रतिपद्यन्, इवांगे नम्यते ततः ॥ ६८६ ॥  
 अन्वहं सदितस्तन, सहमित्रेण स स्फुरन् । पुर्याः पुरोहितस्तस्याश्नुः, क्षियमशिक्षियत् ॥ ६८७ ॥  
 कथयित् कुपिते भूयं, सन्त्यग् विशाव सोऽप्यदा । सदनं सहमित्रस्य, ययो निशि पुरोहित ॥ ६८८ ॥  
 तदनुदादितद्वारं, बहिः स्थित्वा ह्रवारवः । स भूत् इव तन्मित्रसन्न पञ्चनिवासुचत् ॥ ६८९ ॥

१ 'ध', मत्या इक्षितयान्पतिम् । पतिं प्रति कृतिन् ! मा भूत्स्वं मासाहसपक्षिणम् ॥ ६७२ ॥  
 २ शिष्यः पाठः पता० पाठा० ॥ ३ पर्वण्येव सत्ताऽन्वेति ॥ इति पाठा० पाठाः ॥

३ 'स' इति धरा० पाठा० ॥  
 प १३

पुरोधाः पर्वमित्रस्य, ततो धाम जगाम सः । विकस्वरमुत्तं शैलनिकुजामिव कुञ्जरः ॥ ६९० ॥  
 अभ्युत्थानमथाऽऽधत्त, तस्यायं सम्मदी सुहृत् । आयातायात मद्देहमद्य पूतमिति वृक्त् ॥ ६९१ ॥  
 पुरोहितोऽथ पर्येके, तत्रिदिष्टे निविष्टवान् । पुरःस्थं तं प्रति प्राह, प्रौढप्रीतिधुरन्धरः ॥ ६९२ ॥  
 क्रुद्धः कृतान्तरूपोऽयं, भूपो मां प्रति सम्प्रति । यदि नद्यामि नेदानीं, तन्मां निर्दल्यत्ययम् ॥ ६९३ ॥  
 तदशेषं विहाय त्वं, सहायत्वं मम ब्रज । गमिष्यामि विदेशेऽपि, प्राणत्राणपरोऽधुना ॥ ६९४ ॥  
 निशम्येदं तदा पर्वमित्रेणोक्तं वृन्दसुदा । यदि ते मम देहेन, गेहेन विभवेन च ॥ ६९५ ॥  
 भवेदत्र परित्राणं, ददामि तदिदं मुदा । परं राजविरुद्धेऽयं, किं कुर्वेऽहं कुटुम्बवान् ! ॥ ६९६ ॥  
 ॥ युगम् ॥

ततः सत्यतया मित्रं, यदि त्वमसि तत् प्रभो ! । कथमप्यन्यथाकारमितो देशान्तरं कुरु ॥ ६९७ ॥  
 अन्यथा मद्देहे स्वामिन् !, यदि त्वानागतं नृपः । भ्रातृज्ञांस्वयति तद् यन्त्रे, मत्कुलं पीलयिष्यति ॥ ६९८ ॥  
 इत्युक्ते तेन तद् गच्छन्, नरेश्वरपुरोहितः । अन्ववर्ति स्वयं किञ्चिद्, दाक्षिण्यादा गृहाङ्गणम् ॥ ६९९ ॥  
 तद्गृहानि.सुतो गच्छन्नचिन्तयदयं स्वयम् । अहो ! मे मन्दभाग्यस्य, न किञ्चित् त्राणकारणम् ॥ ७०० ॥  
 तावैवैतौ स पवाहं, जातौ किमधुनेदृशी ? । आः ! ज्ञातमथवा नास्ति, प्रसादो जगतीसुजः ॥ ७०१ ॥

न मे कुत्रापि कोऽप्यस्ति, किमभात् पतितोऽस्त्यहम् ? ।

आसीन्मम ययोरासा, तयोश्चर्येयमीदृशी ॥ ७०२ ॥

अहो ! मे निर्विवेकत्वं, यत्रौतौ मित्रतामिमौ । यौ मयि क्षीणदाक्षिण्याविधं दुर्व्यसनातुरे ॥ ७०३ ॥  
 वृत्तीयस्मापि पश्यामि, सुहृदः सौहृदक्रमम् । पश्चालहि मनो येन, क्षिणोति तदनीक्षणम् ॥ ७०४ ॥  
 इति निश्चित्य चित्तेन, तदगारसगादृशी । सच्चक्रशक. सचक्रे, सोऽप्यमुं गृहमागतम् ॥ ७०५ ॥  
 अत्रवीच कथं दुःसा, तवावस्थेयमीदृशी ! । मन्दमन्दमिदानीं च, किमागमनकारणम् ! ॥ ७०६ ॥  
 अथास्य कथयामास, विप्रो वृत्तान्तमात्मनः । मित्रद्वयविमुक्तस्य, परित्राणार्थितां च ताम् ॥ ७०७ ॥  
 परं पुरा मया किञ्चिन्न तवोपकृतं तथा । इत्यारम्भनश्च न्यूनत्वं, मन्दारागमनकारणम् ॥ ७०८ ॥  
 सोऽप्यवोचत मित्राहं, सगीहे नहि किञ्चन । सद्गतमकिम्राद्धोऽस्मि, तत्राभूत्न्यूनता न ते ॥ ७०९ ॥  
 तद्गद ! मास्म कार्पास्त्वं, शङ्कतद्गतुरं मनः । परित्रातरि मित्रेऽस्मिन्, कुतस्त्वं भूमुजो भयम् ! ॥ ७१० ॥  
 इत्थं वाक्सुधया दत्त्वा, स्वरित सौवस्त्रिकं प्रति । स गुणी प्रगुणीचक्रे, रथे जवनवाजिगम् ॥ ७११ ॥  
 दो.स्तम्भे भिन्नता तेन, मित्रेणासदृशं धलम् । शम्बलं च रथे तस्मिन्नारोप्यत पुरोहितः ॥ ७१२ ॥  
 राज्यान्तरमथो नीत्वा, समुपस्थाद्य पार्थिवम् । तेनासौ लम्बितः कीर्चैरास्पदं सुखसम्पदात् ॥ ७१३ ॥  
 त्रयाणामपि मित्राणां, स स्वभावं विभावयन् । प्रणाममित्रमद्राक्षीत्, प्राणेश्योऽप्यतिवल्लभम् ॥ ७१४ ॥  
 दृष्टान्तोपनयश्चायं, योज्य भूपः प्रकीर्तित । स कर्मपरिणामोऽस्य, सोऽयं जीव. पुरोहितः ॥ ७१५ ॥  
 सहजं मित्रमेतस्य, शरीरं परिभाव्यताम् । तत् कर्मनृपतेः कोपे, जीवेन सह न ब्रजेत् ॥ ७१६ ॥  
 ज्ञातिभगृत्तयः सर्वे, पर्वमित्रस्य सत्निभाः । इमशानस्थानपर्यन्तमनुयातनीह देहिनाम् ॥ ७१७ ॥  
 प्रणाममिन्नतुष्यस्तु, धर्मोऽयमवगम्यताम् । जन्मान्तरेऽपि यो जीव, गच्छन्तमनुगच्छति ॥ ७१८ ॥  
 जीवस्य यः परत्रापि, श्रिय यच्छति वाञ्छिताम् । ज्ञाति-देहौ विहायाहं, तत् तमारादुमुचतः ॥ ७१९ ॥

१ भूपः सम्प्रति मां प्रति यत्ना ॥ २ प्रतिज्ञास्यति यत्ना ॥ ३ 'स्पृष्टः यत्ना ॥

अथ मन्मथचोरस्य, मूर्तयेव जयश्रिया । जयश्रिया प्रभुः प्रोचे, शौचेनाद्धितमानसः ॥ ७२० ॥  
इत्थं मोहयतो नाथ !, नागश्रीवत् तवाचूते । नागः श्रीमन् ! किमत्युम्, मानसं साधु बाधते ? ॥ ७२१ ॥

### नागश्याख्यानकम्

नगरे नगरे कारंकारमाकारचारुणि । रमणीयाभिधे राज्ञा, जज्ञे किल कथाश्रियः ॥ ७२२ ॥

अचीकथद् कथाः पौरान्, वारंवारैण सोऽन्वहम् ।

स च कस्यचिदन्येषुवार्कौऽभूद् द्विजन्मनः ॥ ७२३ ॥

दुष्कर्मजन्मनां मौर्ख्य-दारिद्र्य-न्यसना-ऽऽपदाम् । क्रमागत इवाऽऽयासः, स द्विजोऽचिन्तयत् तदा ॥ ७२४ ॥

रसना रसनायैव, मम विग्म् । वेधसा कृता । आयसीव कुशी स्तब्धा, स्वनामग्रहणेऽपि या ॥ ७२५ ॥

मुवे यदि न जानेऽहमिति तद् दुष्टभूपतिः । प्रवेशयति कारायां, दुर्माह्व्रह्मिणे हि माम् ॥ ७२६ ॥

चिन्ताहेतुं दुहित्रा स, कुमार्या भापितोऽञ्जवीत् ।

साऽप्युचे तात ! मा कार्पांश्चिन्तासन्तापितं मनः ॥ ७२७ ॥

वारे तव मया तात !, कथनीया कथानिका । इत्युक्त्वा सा शुचिर्वेषं, वासोभिर्विशदैर्बन्धात् ॥ ७२८ ॥

गत्वा नृपान्तिकं दत्त्वा, जयेत्याशिममाह सा । कथां श्युषु यदि श्रीमन् !, कथाकौतुहली भवान् ॥ ७२९ ॥

दक्षो निःशोभतां वीक्ष्य, तादृक्षां क्षितिवह्नभः । मेने तद्वचनस्यैव, कथातः कौतुकं महत् ॥ ७३० ॥

साऽप्याचख्यौ पुरेऽञ्जैव, नागशर्माऽस्ति मागधवः ।

सोमश्रियामभूत् पत्न्यां, नागश्रीस्तस्य नन्दनी ॥ ७३१ ॥

कलौचिद् द्विजचष्टाय, दत्त्वा तां पितरो स्वयम् । कार्येणोद्वाहिकेनैव, जन्मतुर्नगरान्तरम् ॥ ७३२ ॥

एकाकिन्यां गृहे तस्यां, स चष्टः सायमागमत् । तया श्रियोऽनुसारेण, चक्रे भोग्यादिरौचिती ॥ ७३३ ॥

सतुलीकं च पल्यङ्क, निजालयमहाधनम् । शयनायापयित्वाऽस्मै, चिन्तयामासुपीति सा ॥ ७३४ ॥

महीमहीनामहिभिजनिऽस्ति च न मञ्चकः । शयनं तत् क मे भूमौ, बर्यं पर्यङ्कपर्यङ्कितम् ? ॥ ७३५ ॥

शये पर्यङ्कपर्यङ्कैव तावन्निशामिमाम् । कोऽपि नो पश्यति ध्वान्तैर्यवन्धङ्करणौषधैः ॥ ७३६ ॥

इति सुप्याप सा तत्र, निर्विकारैव वालिका । तदङ्गसङ्गे शृङ्गारसङ्कटे स द्विजोऽपतत् ॥ ७३७ ॥

रुज्जा-शोभादिसंरुद्धमनःशुलाकुलीकृतैः । प्राणैः स तल्पजे चष्टो, वचनीयमयादिव ॥ ७३८ ॥

अचिन्तयत् ततः साऽपि, पापिन्या भिगसौ मम । एकत्र स्वापपापद्वुरिहापि सफलौऽभवत् ॥ ७३९ ॥

विभावरी विनात्येषा, यावत् तावदसुं द्विजम् । निक्षिपामि क्षितेरन्तयेषा जानाति कोऽपि न ॥ ७४० ॥

इत्यसौ खण्डशोऽकार्पात्, सूर्पं तस्य कलेवरम् । न्यधाविधानवद् गर्तं, खनित्वा च स्वयं रयात् ॥ ७४१ ॥

गर्तं ततस्तमापूर्य, लिप्त्वाऽसौ गोमयद्रवैः । पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च, वासयामास ता रसां ॥ ७४२ ॥

पितरौ नागतौ तस्या, गृहीत्वोद्वाहिकं विधिम् । अतीतस्तु कथाकारुः, श्रीमन्नुत्सुरतोऽमुना ॥ ७४३ ॥

कथं द्रक्ष्याम्यहं तामित्युके राज्ञा जगाद सा । स्वामिग्रहं सा संसारनाटिकानटने नटी ॥ ७४४ ॥

कुमारि ! तदिदं सत्यं, यदत्र कथितं त्वया ? । पृष्टेति सा पुनर्वाचमुवाच नृपतिं प्रति ॥ ७४५ ॥

याः कथास्त्वं पुराऽश्रौपीस्तथास्वा भूपते ! यथा । तथेयमपि तथ्याऽस्तु, चित्रहेत्वविशेषतः ॥ ७४६ ॥  
 एवं विप्लवितः क्षमास्तया नागश्रिया यथा । तथा त्वमपि किं नाथ !, विप्लवयसि करिष्यते ? ॥ ७४७ ॥  
 कल्याणसलिलधारकम्बुना जम्बुना ततः । समगद्यत सद्यस्कहारद्वारानिर्गम वचः ॥ ७४८ ॥  
 सन्तु दन्तुरितानन्दाः, कथास्तन्वि ! तथाविधाः । असावस्तु विचारस्तु, प्रमाणं यस्त्वया कृतः ॥ ७४९ ॥

### ललिताङ्गाख्यानकम्

तथाहि गार्हितस्वर्गनगरीवैभवं भुवि । पुरं कन्दर्पकोशाख्यमस्त्वि कन्दर्पदर्पनम् ॥ ७५० ॥  
 धराधोरियतां मेजे, राजा तत्र शतायुधः । पद्मेपुं तृणवन्नेने, यं विलोक्य त्रिलोक्ययपि ॥ ७५१ ॥  
 सुवर्णभूमिभृद्वंश्यजातमात्रगिरिस्तनी । तस्य लीलावती नाम, बभूव प्राणवल्लभा ॥ ७५२ ॥  
 शृङ्गारभारं निर्माय, सा कदाचन कामिनी । तस्यै गवाक्षमारुख, मुखज्जननिरीक्षिता ॥ ७५३ ॥  
 तन्मुखेन्दुस्तदा चन्द्रजयश्रीनाटिकानटः । वगौ मौक्तिकताडङ्गपारिपार्थकपेशलः ॥ ७५४ ॥  
 लावण्यामृतसिक्तेऽस्याः, सिन्दूरतिलकं मुखे । त्रिनेत्रदम्भकागद्गुनबकन्दलवद् वगौ ॥ ७५५ ॥  
 तन्मुखावासिनः कामभूपतेश्वामरायितम् । मेजेऽलकैर्गुदुमरुल्लोलैर्भ्रूच्छत्रपार्श्वयोः ॥ ७५६ ॥  
 चिम्प्रीड नासिकाशस्त्रिभ्रूझासाप्रेङ्गणादुते । तस्या नेत्रद्वयीरश्मिदोलावन्धे मनोभुवः ॥ ७५७ ॥  
 अदक्षिं तरुणैस्तस्या, रदपङ्के रुचिः शुचिः । मनोरथस्फुरत्युष्पायुधचापोरधनाणवत् ॥ ७५८ ॥  
 वैकक्षमात्यचापस्य, पुष्पेयोरिपुषिश्रियम् । तस्याः शिश्राय धम्मिल्लः, पुष्पपूरेण पूरितः ॥ ७५९ ॥  
 इत्यसौ नित्यसौभान्यभङ्गीभान्यनिकेतनम् । श्रिष्टा स्मरपिशाचेन, सर्वाङ्गमुदयन्युदा ॥ ७६० ॥  
 शम्भुक्षोभादिव दिवः, समुचीर्णं मनोभवम् । साऽपश्यच्छ्लिताङ्गाख्यं, नरं तुरगगायिनम् ॥ ७६१ ॥  
 शिरःपरिसरप्रेङ्गन्मायूरतपवारणम् । हरिणाक्षीमनोरत्नहरणैकमलम्बुचम् ॥ ७६२ ॥  
 किञ्च श्रीचन्दनस्यन्दजनिताङ्गविलेपनम् । स्मरं रचितसद्वाहमिव लोकत्रयीजये ॥ ७६३ ॥  
 मानिनीमानभङ्गाय, शुभ्रचीरापवेशतः । पर्वगर्वितक्षीतांशुस्फीतांशुपरिवारितम् ॥ ७६४ ॥  
 स्कन्धदेशसमारूढप्रौढधम्मिल्लकैतवात् । मूर्तेशृङ्गारभारस्य, नित्यं वौहीकता गतम् ॥ ७६५ ॥

॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

दत्तदृष्टिमधैतस्मिन्, स्वस्य द्वैराज्यकारिणि । पद्मेपुः पञ्चभिर्वाणैस्तां जघान धनस्तनीम् ॥ ७६६ ॥  
 तामसौ कामसौन्दर्यजयशाली व्यलोकयत् । ललिताङ्गोऽपि तत्कालं, कौतुकोत्तानलोचनः ॥ ७६७ ॥  
 कामस्य ता वशीकारमन्त्रसिद्धिनिवाङ्गिनीम् । वीक्ष्योन्मुखः कृतस्तम्भ, इति चिन्तितवानयम् ॥ ७६८ ॥  
 मुखे वसति मन्येऽस्याः, स्वयं मदनभूपतिः । अन्यथा कथमत्रैव, स्फुरत्यविरतं रतिः ॥ ७६९ ॥  
 विप-पीयूषयोरेषा, किमुपादानकारणम् ? । अस्याः कटाक्षा येनैते, सम्मोह-सुखयोः क्षमा ॥ ७७० ॥  
 अस्याः कामनभूत् कामः, स्वयं वेधा मृगीदृशः । क पुराणमुनिस्त्वेतन्निर्मातु रूपमीधरः ? ॥ ७७१ ॥  
 शिरो विधुन्वन् कामेषूनिस्तत् इव क्षिपन् । विचिन्त्येत्यचलद् गेहं, प्रति स श्रेष्ठिनन्दनः ॥ ७७२ ॥  
 तस्मिन् दृष्टिपथातीते, सा महीपतिवल्लभा । अभूत् कामग्रहप्रस्ता, योगिनीवैकमानसा ॥ ७७३ ॥

श्रीतिर्न गीते नानन्दश्चन्दने न धृतिर्विधौ । आत्मनेव विना तेन, जज्ञे तस्यास्तनोरिव ॥ ७७४ ॥  
 शक्त्या विकारमाकार-चेष्टिताभ्यामथ स्वयम् । यथार्थनामा तामाह, चेटी चतुरिकाह्वया ॥ ७७५ ॥  
 सत्यं स्वामिनि ! किं नाम, तं युवानं समीहसे ? । युक्तं वा यन्मृणालिन्या, रविरिव म्रियङ्करः ॥ ७७६ ॥  
 अथ लीलावती प्राह, स्मरदाहातुराक्षरम् । हञ्जे ! चतुरिकैवासि, यदिदं कौशलं तव ॥ ७७७ ॥  
 वशीकृतावलोकं, पुष्पपेशलया दृशा । कथञ्चित् तं स्मराकारं, धीतये मर्म मेलय ॥ ७७८ ॥  
 ज्ञात्यां कुतोऽपि तं साऽपि, समुद्रप्रियमन्दनम् । ललिताङ्गमुपेत्यैवं, व्याजहार चट्टकिभिः ॥ ७७९ ॥  
 त्वया लीलावतीदेव्याश्चौर ! जहे मनः किल । गताश्रयस्तु तां हन्ति, हन्त ! बाणैर्मनोभवः ॥ ७८० ॥  
 लद्धियोगेऽभवत् तस्याः, प्रावृट्कालतथाऽश्रुभिः । प्रमाणोन्मुस्रतां भेजे, यथा हंसोऽतिवापितः ॥ ७८१ ॥  
 अयं वियोगो दावानिर्न दीपकलिका पुनः । शान्तिं याति न तन्मुग्ध !, किन्तु हन्तोपचीयते ॥ ७८२ ॥  
 इत्थं भवद्वियोगोत्थसन्तापोपशमाशया । बीजयन्तीं हसत्येषा, मामहो ! कदलीदलैः ॥ ७८३ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

विशिष्टयोगतां यस्यास्त्वद्वियोगः किलाभजत् । भवन्मयमतः सर्वं, सा पश्यत्यवनीतलम् ॥ ७८४ ॥  
 स्वयं तत् त्वमुपागत्य, तापनिर्वापणं कुरु । युक्तं तु नायशस्तस्या, व्रीहीतुं तव सर्वथा ॥ ७८५ ॥  
 अथोचे ललिताङ्गोऽपि, सङ्गोपितनिजाशयः ।  
 अयि ! फाहं वगिमात्रं !, सा क वा राजवल्लभा ! ॥ ७८६ ॥  
 मच्छब्दमपि कर्मैतत्, कर्तुं किमिति शक्यते ? । सुप्तस्यापि हरेर्दृष्ट्यां, को वीक्षितुमपि क्षमः ? ॥ ७८७ ॥  
 साऽप्युचे न त्वया सौम्य !, चिन्ताऽर्थेऽस्मिन् विधीयताम् ।  
 अस्मिन् संयोजनोपाये, विधिमृत्तिमवेहि माम् ॥ ७८८ ॥  
 अथानुमतिमासाद्य, सद्यः सा त्वत्न दृष्टिना । विज्ञा विज्ञापयामास, राज्ञी गत्वा यथातथम् ॥ ७८९ ॥  
 तयोगकामा वामाक्षी, यावदस्स्यन्यदा मुदा । पुरे तावदभूत् तत्र, प्रमोदी कौमुदीमहः ॥ ७९० ॥  
 स्वयं तदा मुदा द्रष्टुं, शरत्कालभवा श्रियम् । आखेटकार्थं भूमीमृदलक्षणे वगावनिम् ॥ ७९१ ॥  
 तदा च राजवेदमान्तर्विजनीभूतभूतले । साऽनङ्गप्रतिमाव्याजाङ्गलितान्गमवीविशत् ॥ ७९२ ॥  
 सास्त्रे सुचिरात् प्राप्य, लीलावत्यथ तं तथा । यथा तेनैकतामाप, चेतनेवात्मना समम् ॥ ७९३ ॥  
 कथयिष्ये विचारैकक्रोविदाः सौविदास्तदा । निश्चितं कथिदप्यत्र, प्रविशेति तेऽजदन् ॥ ७९४ ॥  
 समाप्याखेटकं शस्त्रे, सम्प्राप्त्या तदाऽथ ते । ऊत्तुर्निशान्ते कोऽप्यस्तीत्यच्छलादानपूर्वकम् ॥ ७९५ ॥  
 स्वयं सद्यच्च पल्लवा, द्वयं हित्वाऽथ भूपतिः (?) । चौरादप्यधिकं मन्दमन्दमन्तं पुरेऽविशत् ॥ ७९६ ॥  
 तदा चतुरिकाद्वातदण्डक्षिमेहीपतिम् । दृष्ट्वाऽऽयान्तं द्रुतं तत्र, लीलावत्यै व्यजिज्ञपत् ॥ ७९७ ॥  
 रा जालरूपयेनाथ, लीलावत्या तयाऽपि च । क्षितः पश्चात्पदेशस्वाशुचिकूपेऽनतत् कुपीः ॥ ७९८ ॥  
 ०  
 दोगीञ्जेनान्भरस्तत्र, प्राच्यमुक्तं स्मरन् सुसम् ।  
 दध्यौ मोक्षे पुनर्गोगान्, निपाती नेहृशानहम् ॥ ७९९ ॥  
 रात्री-रास्यो च कूपेऽस्मिन्, प्रेष्या विशिष्यतुः सदा । फेजं तेषाऽनवत् तस्य, शृण्वीर्वनमारिका ॥ ८०० ॥



सोऽथ प्रावृषि कूपोर्द्धगामिभिर्मलवारिभिः । प्रवाह्य वाह्यपरिखां, नीतो वप्रप्रपालकैः ॥ ८०१ ॥  
क्षितोऽथ परिखातीरे, लोलकलोललीलया । देवावागतया प्राप्ते, भाञ्ज्या देवतयेव सः ॥ ८०२ ॥

अथ सङ्गोप्य मूच्छन्ति, निजं नीतो निकेतनम् ।

अभ्यङ्ग-स्नान-भोज्याद्यैः, पाल्यमानोऽभवन्नवः ॥ ८०३ ॥

अत्र चोपनयो योऽभ्रल्ललिताङ्गोऽतिफामुक । अवृत्तः कामभोगेषु, स संसारी शुचिस्मिते ॥ ८०४ ॥  
आपातमधुरो यस्तु, परिणामे सुदुःसहः । राजस्त्रीभोगतुल्योऽसौ, विपयोत्थः सुखोदयः ॥ ८०५ ॥

तत्कूपकल्पगर्भान्तर्वासिनः फेलिकोपमैः । भावृमुक्त्वात्र-पानाचैर्धिगेतस्य सुजिक्रियात् ॥ ८०६ ॥  
कूपादिव ततो गर्भाद्, वाहितस्याव वाह्यतः । सूतिकासदने तस्य, परिस्रोपमिका स्थितिः ॥ ८०७ ॥

धात्रिकोपमिता चात्र, सर्वोपग्रहकारिणी । सेयं परिणतिः पूर्वकर्मणा परिगम्यताम् ॥ ८०८ ॥  
पुनः पुनर्नवीभूतं, वीक्ष्य राज्ञी स्मरानुरा । अन्तराऽऽकारयेच्चैतं, तत् किं तस्यात्र युज्यते ॥ ८०९ ॥

अथोचुर्वनिताः सोऽयमल्पबुद्धिरपि प्रभो । स्मरन् विष्टायटोद्भूतदुःखानां तत् करोति किम् ॥ ८१० ॥

अथोवाच प्रभुः सोऽपि, कदाचिन्मनुतेऽल्पधीः ।

अह तु नानुमन्ये वो, वचः संसारकारणम् ॥ ८११ ॥

इति जम्बूकुमारस्य, संवेगाद्युत्तनिर्झरैः । वचोभिर्विपयाकाङ्क्षातापस्तासा श्म ययौ ॥ ८१२ ॥

अयोऽन्तरङ्गवैराग्यरसार्द्राभूतचेतसः । अद्यावपि सम जम्बूकुमारमिदमभ्ययुः ॥ ८१३ ॥

प्रमुखे सुखदैः स्वामिन् !, परिणामेऽतिदुःखदेः । इत्यक्कालं हहा ! कष्ट, विषयैर्वञ्चिता वयम् ॥ ८१४ ॥

तत् त्वद्विवाहसम्बन्धादन्धाचमसमज्जनात् । उद्धृता स्मस्त्वया यद्वा, श्रेयसे सङ्गतं सताम् ॥ ८१५ ॥

आस्वितस्तत् त्वया पन्थाः, श्रितोऽस्माभिरपि स्वयम् ।

सहैव नैतर्नेतासि, त्वमस्मान् शिवपत्तनम् ॥ ८१६ ॥

उवाच प्रभवोऽप्युच्चैर्महासत्त्व ! भवद्गुणैः । कृष्टस्त्वामनुयास्यामि, पितृनाष्टच्छय निश्चितम् ॥ ८१७ ॥

मा प्रमादीर्महाभाग !, विवेकोचितमाचरेः । इत्युक्ते जम्बुना यातः, प्रभवो भवन निजम् ॥ ८१८ ॥

ज्ञात्वा जम्बूकुमारस्य, सदारस्यापि निश्चयम् । श्वशुराः पितरौ चासंस्तमेवानुयियासव ॥ ८१९ ॥

अथ जम्बूकुमारोऽपि, विधाय जिनेपूजनम् । सङ्घं विधिवदभ्यर्च्य, सम्मान्य स्वजनादिकान् ॥ ८२० ॥

स्नानीयगन्धपानीयकृतमज्जनमङ्गलं । चन्दनेन सितध्यानेनेव सर्वाङ्गभासुरः ॥ ८२१ ॥

रत्नभरणसम्भारैः, सत्त्वसारैरिवाश्रितः । असनैः कुसुमैः स्वस्य, यशोभिरिव शोभित ॥ ८२२ ॥

खवप्याम्भोधिदिण्डीरपिण्डैरिव सिताशुकैः । दिव्यैः संवीतसर्वाङ्गैः, कर्पूरा-प्युलूधूपितैः ॥ ८२३ ॥

दानैरानन्दयन् दीनोस्तूर्यैर्मुसलिताम्बरः । वाह्या नरसहस्रेण, शिविकामधिरूढवान् ॥ ८२४ ॥

जननान्तरसौहार्दरसेन सहचारिणा । अनादत्तेन देवेन, कृतनिष्कमणोत्सव ॥ ८२५ ॥

प्रवेशिताभिराक्रम्य, सैन्ये चारित्रभूभृत । स्मरसेनासमानामि, प्रियाभिस्ताभिरन्वितः ॥ ८२६ ॥

स्पर्जज्यजयारावप्रतिध्वानितदिष्णुत् । मङ्गल्यधवलध्वानाकृष्टपौरवधुजनः ॥ ८२७ ॥

दुर्घट घटयन् घण्टापथे पाणिन्भमायितम् । मायूरच्छत्रसण्डेन, मण्डल तिरयन् रवे ॥ ८२८ ॥

१ 'घटयन्' पाठा० ॥ २ 'न्याम्भसि' निमज्ज' पाठा० ॥ ३ 'य तेन नेता' यता० ॥

४ 'स्युके ज' यता० ॥ ५ 'नमज्जन' यता० ॥ ६ 'सैः कामं, य' यता० ॥

आलोक्यमानो लोकेन, विस्मयालोलमौलिना । पौरीभिर्दयिमानाशीरक्षतक्षेपपूर्वकम् ॥ ८२९ ॥

बन्दिवृन्दमुखो ह्युष्टस्मरवीरजयोजितः । महामोहमहीपालमभिषेणश्रितुं ययौ ॥ ८३० ॥

॥ एकादशभिः कुलकम् ॥

सुधर्मस्वामिपादाब्जपावनं वनमीविवान् । आप्ययानात् समुत्तीर्य, प्रतीष्टाचारमन्त्रलः ॥ ८३१ ॥

प्रविश्य मध्यं पञ्चाङ्गसङ्गतक्षितिमण्डलं । प्रणम्य गणभृन्नाथं, जम्बूस्वामी व्यजिज्ञपत् ॥ ८३२ ॥

॥ युगम् ॥

संसारसागरोत्तारकर्णधार ! मुनीश्वर ! । मा कुटुम्ब च चारित्रयानपात्रेण तारय ॥ ८३३ ॥

ततः स्वपाणिपद्येन, गणधारिधुरन्धर । स्वजनैरन्वितं जम्बूकुमारं तमदीक्षयत् ॥ ८३४ ॥

प्रभवोऽप्यन्यदाऽन्येत्य, सुधर्मस्वामिसन्निधौ । भावशत्रुप्रतिक्षेपदक्षो दीक्षामुपाददे ॥ ८३५ ॥

गणधारिपुरीणेन, तदानीं प्रभवो मुनिः । कृतः सुकृतवान् जम्बुपादाम्बुजमधुगतः ॥ ८३६ ॥

जम्बूमभृतिभिः शिष्यैः, कलितः कलमैरिव । अन्यदा गणभृच्चम्पां, यूथनाथ इवागमत् ॥ ८३७ ॥

तस्या च बहिरुवाणे, गणभृत् सपरिच्छदः । देहिना देहवान् पुण्यवासरः समवासरत् ॥ ८३८ ॥

ततस्तदीयपादारविन्दवन्दारवो जनाः । आययुर्वयुमुख्यानि, बाह्नानि समाश्रिताः ॥ ८३९ ॥

लोकमालोकयन् यान्तं, क्रोणिकः श्रेणिकात्मजः । सद्यो मेदुरितानन्दो, राजाऽप्युद्यानमागमत् ॥ ८४० ॥

स पुण्यलम्ब्यमभ्यर्च्य, गणभृच्चरणांभुजम् । आसीनः श्रोत्रमसृणामश्रुपोदमन्देक्षनाम् ॥ ८४१ ॥

देशनान्तो प्रभोः शिष्यवर्गे जम्बूमुनिं नृप । पुरं स्मरनिवाद्राक्षीद्, भवभीत्या धृतमतम् ॥ ८४२ ॥

अपृच्छच्च प्रभो ! कोऽय, द्विपेष्विव सुरद्विपः । सुधाशुरिव भिष्येषु, त्रिवशाद्रिवाद्रिपु ॥ ८४३ ॥

शालिधान्यमिवाग्नेषु, कल्पद्रुम इव ह्रुपु । अम्भोधिष्विव दुग्धाब्धिश्चम्पक कुसुमेष्विव ॥ ८४४ ॥

हिरण्यमिव लोहेषु, रसेष्विव सुधारसः । अद्भुतस्तप शिष्येषु, सविशेष प्रदीप्यते ! ॥ ८४५ ॥

॥ विरोपकम् ॥

मूनाथं प्रत्यथोवाच, वाचंयमचनूपति । श्रीजम्बूस्वामिन पूर्वजन्मवृत्तान्तमादित ॥ ८४६ ॥

तप-प्रभावप्रभवं, रूप सौभाग्यमस्य च । चरमं केवलित्वं च, विच्छेद च ततः परम् ॥ ८४७ ॥

॥ युगम् ॥

तदाकार्थं महीनाथो, ह्यष्टश्रम्यापुरीं ययौ । जम्बूयुत सुधर्माजपि, श्रीमहावीरमन्यगात् ॥ ८४८ ॥

श्रीमहावीरपादान्ते, दान्तेन्द्रियगणो गणी । जन्तुजातोपकाराय, विजहार धरातले ॥ ८४९ ॥

ततः श्रीवीरनिर्वाणाद्, व्यतीत्य दशहायनीम् । जम्बूस्वामिनमाथाय, गच्छभारधुरन्धरम् ॥ ८५० ॥

श्रीसुधर्मगणाधीरो, श्रिते नि श्रेयसश्रियम् । जम्बूः प्रनोधयामास, महीं नवदिवाकरः ॥ ८५१ ॥ युगम् ॥

अथ वर्षचतु पटौ, गताया वीरनिर्वृते । श्रीजम्बूस्वामिना चक्रे, गच्छेश प्रभवः प्रभुः ॥ ८५२ ॥

इत्थं ब्रह्मनतमयमह सहृत्तध्वान्तबन्ध,

श्रीगजम्बूमुनिदिनपतिर्दिवविश्वप्रबोधः ।

नि सामान्यक्रमसमुदितोद्दाममाहात्म्यसम्प-

लक्ष्मीं नित्याभ्युदयसुभगम्भावुकामाससाद

॥ ८५३ ॥

जीयात् काचिद् विश्वजैत्री धरिण्या, सौभाग्यश्रीरद्रुता जम्बुनाम् ।

लब्धे यस्मिन् केवरज्ञानलक्ष्मीर्धन्यमन्या नान्यमभ्याजगाम ॥ ८५४ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
श्रीसहस्रपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये जम्बूस्वामिचरित-  
वर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

खेलद्भि परद्रूपणास्तसुभगे क्षीराब्धिवन्धोद्धतै-

रुच्ये रावणनाशभासुरतमैरेभिर्यशोभिर्निजे ।

भूमिं भूपयति वयी तनुकुलक्षोणीधवस्पर्धया,

श्रीसोमान्वयसम्भवोऽपि सपदि श्रीवस्तुपाल कृती ॥ १ ॥

अन्त कज्जलमञ्जुलत्रि यदिद शीतद्युतेर्घांतते,

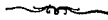
तन्मूढा कवयन्ति लक्ष्म न वय सूक्ष्मेक्षिकाकाङ्क्षिण ।

चद् यात्रोत्सयमद्भुत रचयता श्रीवस्तुपाल ! त्वया,

शीताशौ लिखित स्वनाम तदिद प्रत्यक्षमुद्दीक्ष्यते ॥ २ ॥

॥ ग्रन्थाम् ८६१ । उभयग्रन्थाम् २५४६ ॥

## नवमः सर्गः ।



उपः सम्प्लुतामूलं, दुःखकक्षाऽऽशुशुषणिः । इष्टार्थराजीराजीवखण्डमार्तण्डमण्डलम् ॥ १ ॥  
 परापरमहासिद्धिसौघाप्रोत्सङ्गमिच्छुना । तपःसोपानमास्थेयं, तद्यथा युगबाहुना ॥ २ ॥

### तपोमाहात्म्ये युगबाहुचरितम्

पाटलीपुत्रमित्यस्ति, पुरं सुरपुरोपमम् । रत्नसौधसदालोके, यत्र मित्रत्वितपो वृथा ॥ ३ ॥  
 एतस्मिन् रलगर्भाया, रहस्य इव पत्तने । गौणमेवानुमन्यन्ते, धनदं धनिनो जनाः ॥ ४ ॥  
 तत्र क्षत्रियकोटीरकोटीरश्मिस्तत्क्रमः । क्रमनिर्यद्यशःसिन्धुः, सिन्धुगाम्भीर्यधुर्यधीः ॥ ५ ॥  
 भुवोऽभवद् विसुः कीर्तिविनिर्जितसितद्युतिः । चण्डांशुदुःसहः शत्रुमर्दनः शत्रुमर्दनः ॥ ६ ॥  
 अमृन्मदनरेखेति, कलत्रं तस्य भृशुजः । यदास्यदास्यवानासीदङ्कितस्तुहिनद्युतिः ॥ ७ ॥  
 धरित्रीशस्य मन्त्रीशस्त्रस्यासीन्मतिसागरः । राज्ये यद्भुद्विविध्वस्त्रशत्रौ शोभैव पत्तयः ॥ ८ ॥  
 तेनोदभौदसौराज्यभरो विश्वम्भराविसुः । वैशारद्यं सुखस्वादेष्वाससाद प्रियान्वितः ॥ ९ ॥  
 अन्यदाऽन्तःपुरं यातः, प्रातः प्राणप्रियां नृपः । ददर्श दर्शनीयश्रीश्रिन्तयाऽऽचान्तचेतनाम् ॥ १० ॥  
 जगाद सादरं भूपः, स्वरूपविजितस्मरः । तद्दुःखहेतुजिज्ञासुर्वितकारुलमानसः ॥ ११ ॥  
 सकञ्जलेश्मणजलैः, कपोलफलके लिपिः । येयं विलिखिता देवि !, सैव ब्रूते शुचं तव ॥ १२ ॥  
 निःश्वासधूमवत्त्वेन, हेतुना दुःखकेतुना । कश्चिच्चिन्तानलश्चित्ते, जागरूकोऽनुमीयते ॥ १३ ॥  
 समादिश शुचां हेतुं, तत् प्रसीद प्रिये ! मम । कः स्वजीवितसावज्ञस्तवाज्ञास्रण्डनं व्यधात् ? ॥ १४ ॥  
 चक्रे केनापराधो वा, यमवेदम वियासुना ? । मुमूर्षुणाऽव मूर्खेण, केन तेने पराभवः ? ॥ १५ ॥  
 कचिद् किञ्चिन्मयैवाथ, न हितं विहितं तव ? ।  
 किं वा राज्येऽपि तद् यत्नं, त्वदायत्तं मम प्रिये ! ? ॥ १६ ॥  
 वितर्कशतसम्मूढं, ननु ताम्यति मन्मनः । अधीतपूर्वं यन्नैतन्महत्प्यारिसङ्घटे ॥ १७ ॥  
 तत् प्रशास्य जलैर्देवि !, वाष्पाम्भःकलुषं मुसम् ।  
 शशाङ्कः साङ्गपङ्कोऽयं, चिरान्यत्क्रियतां त्वया ॥ १८ ॥  
 इतो विलोक्य ततो, विद्यालाक्षि ! प्रसीद मे । भवत्वेप जनस्तूर्णं, नीलोत्पलपराङ्मुखः ॥ १९ ॥  
 प्रदेगः पेशलालाभैर्भयाद् भूयः प्रिये ! तव । राजहंसाङ्गनावृन्दमङ्गुकृजितपूजितः ॥ २० ॥  
 इत्युक्त्याऽवस्थिते रात्रिं, भौनमनीकृतद्विपि । उवाच वाचं दन्तांशुस्फुरणेन शरीरिणीम् ॥ २१ ॥  
 न भर्तृवर्तते किञ्चिदन्यद्दुःखस्य कारणम् । लालितायास्त्वया पत्या, विहाय निरपत्यताम् ॥ २२ ॥

१ नास्ति विक्रमवाहः धीसङ्केतैकनिकेतनम् ॥ ६ ॥ युगम् ॥ इत्येवंस्तः पाठः संता० ॥

२ 'सि', सा मुष्मद्भुशुषोऽञ्जुलाम् । उवाच इति संता० पाठः ॥

तस्याः शस्यामिमां वाचं, समाकर्ष्य नरेध्वरः । आरादाराधयामास, त्रिसन्ध्यं कुलदेवताम् ॥ २३ ॥  
 तत्प्रसादं समासाद्य, सद्यो विकसिताकृतिः । तस्यामुत्पादयामास, क्षत्रगोत्रस्तुतं सुतम् ॥ २४ ॥  
 एतस्य स्थापिते नाम्नि, युगवाहुरिति क्रमात् । समं मनोरथै राज्ञो, वर्धमानो मनोहरैः ॥ २५ ॥  
 कियत्यपि गते काले, पण्डितेभ्यः पठन्नयम् । प्रज्ञावज्ञातवागीशः, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥ २६ ॥ युग्मम् ॥  
 अथान्यदा समायातस्तदुपाध्यायमन्दिरे । विपश्चित् कश्चिदतिथिः, सोऽभाषिष्ठ ससौष्ठवम् ॥ २७ ॥  
 ब्रूत लोकोत्तरस्फूर्तिः, कथं भूयात् पुमानिति ? । जगदुर्जगतीशेन, गौडेनाभिहिता बुधाः ॥ २८ ॥  
 शस्त्रे शास्त्रे च जागर्तं, यस्य कीर्तिरनुचरा । भाषितः पुरुषः सैष, बुधैर्लोकोत्तरः परम् ॥ २९ ॥  
 तथा यतेथास्तद् वत्स !, शुश्रुमर्दननन्दन ! । यथा शस्त्रे च शास्त्रे च, तवाद्द्वैतं भवेद् वशः ॥ ३० ॥  
 उपाध्यायगिरं ध्यायन्निमाषेव नृपाङ्गजः । जगाम भ्रान्णीः पुंसां, मुनिपार्श्वं बहिर्वने ॥ ३१ ॥  
 नमस्कृत्य मुनीनाह, साहस्रोत्साहवानसौ । लोकोत्तरकलावाशिः, केनोपायेन जायते ? ॥ ३२ ॥  
 तेऽप्याहुः शृणु भूपालपुत्र ! सुत्रामविक्रम ! । कर्मानुकूल्येनैवैतत्, सर्वं सम्पद्यते शुभम् ॥ ३३ ॥  
 पञ्चम्यादितपोयोगैर्देवताराधनेन च । तदभिव्यक्तिमायाति, मायातिगशुभं नृषाम् ॥ ३४ ॥  
 निर्मगे निर्मगेशस्य, शस्यमस्य निशम्य च । तेन चित्ते बचोऽङ्गेशदेशनावेशपेशलम् ॥ ३५ ॥  
 कलाकामगवी नाम, शारदा तत्र विद्यते । युगवाहुस्तपः कुर्वन्तत् तदारान्नं व्यधात् ॥ ३६ ॥  
 आराधनधनो धीमांस्तपस्तपनदुस्सहः । पण्मासान् स समासकलिसन्ध्यं स्थापितक्रमः ॥ ३७ ॥  
 अथ पान्थवभूकोपकटाक्षच्छुरितद्युतिः । कालः सविशुद्धभोदमेदुरः समुपागमत् ॥ ३८ ॥  
 अभोदपटलैर्व्योम्नि, च्छादितः सितदीपितिः । मुक्तेन्दुः पान्थनारीणां, सकज्जलजलाशुभिः ॥ ३९ ॥  
 अपवारितरन्ध्रेण, सिन्धुना कादर्यमाप्यत । अपवारितरन्ध्रेण, स्थितं भास्करतेजसा ॥ ४० ॥  
 उल्लासितो क्षता चैव, बहुकोकनदावलिः । वाहिन्यो भूमतां मेजुः, सङ्घोचं चोच्छ्रयं च ताः ॥ ४१ ॥  
 एवंविधेऽथ कालेऽस्मिन्, राजान शुश्रुमर्दनम् । कश्चिद् विज्ञपयामास, समासज्ञो नियोगवान् ॥ ४२ ॥  
 गुह्यरूपरत्रौपपातितासन्नकानना । निर्मग्यादं समायाति, गङ्गा देव ! पुरं प्रति ॥ ४३ ॥  
 गङ्गाप्रवाहादेतस्मान्नागराः सागरादिव । त्रातरातुरता मेर्जुस्तद् यत्नः क्रियतां प्रभो ! ॥ ४४ ॥  
 समादिश विशामीश !, यत् कर्षव्य विशारद ! । निशम्य सम्यगेतस्मादादिदेश नृपः सुतम् ॥ ४५ ॥  
 स्वर्णपुत्रकमादाय, गच्छ त्वं वत्स वत्सल ! । पूजानिर्वर्तनेनास्याः, शान्तिं सम्पादय द्रुतम् ॥ ४६ ॥  
 स तथा प्रतिपद्याथ, गङ्गापर्णोऽभ्यर्णमागतः । निर्वर्त्यं विविधा पूजा, चिक्षेप स्वर्णपुत्रकम् ॥ ४७ ॥  
 अथैतस्मिन्नवसरे, तस्मिन् परिसरे कृती । कस्याश्चिच्चारुनेत्राया, शुधाव करुणध्वनिम् ॥ ४८ ॥  
 दिक्षु चक्षुः क्षिपन्नेप, दिदृक्षुर्विधुरा स्त्रियम् । उपकारमना यावदस्ति क्षितिपनन्दनः ॥ ४९ ॥  
 तापदाविरमूद्भोमप्ये काऽपि दृग्लक्षणा । कुररीकरुणध्वनैर्द्रावयन्ती जलेचरान् ॥ ५० ॥  
 साऽऽह साहसिकोत्तरः, कश्चिदस्ति क्षिती नर ! । गङ्गोपहारभूतायाः, शरण्याः स्यान्ममात्र यः ॥ ५१ ॥  
 रत्नगर्नाऽपि वन्ध्याऽसि, कुतो देवि ! वसुन्धरे ! ।  
 यत्र जातस्त्वया कोऽपि, मत्प्राणत्राणकारणम् ॥ ५२ ॥

१ मूष लो० खला० । कथं लो० पाता० ॥ २ 'गदीशो' खला० ॥ ३ 'रस !, विप्रमदनापनन्' खला० ॥ ४ 'ताऽऽह' पता० ॥ ५ 'स्त्रियेत्य' राजानमाकुलः । कश्चिद् खला० ॥ ६ 'मेजे, तद्' खला० ॥

श्रुत्वेति वचनं तस्या, भग्नेऽप्येषां पराक्रमे । स चचाल स्थिरस्थानसिन्धुरः सिन्धुरोभसः ॥ ५३ ॥  
 तदाऽवगणयलेप, परिवारनिवारणम् । धीरोद्धतपदन्यासैः, कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ ५४ ॥  
 कार्यमाण इवाम्भोभिर्लुलङ्घिः सम्मुलागतैः । सेव्यमानो यशोवीजैरेव पाथ.कणोत्करैः ॥ ५५ ॥  
 उद्दिधीर्षुरिमां कन्यां, वाहिनीवाहवाहिताम् । विवेश लसदावेशः, परोपकृतये नदीम् ॥ ५६ ॥

॥ विशेषकम् ॥

शिक्षितः सैनिकैः कन्यामुद्दिधीर्षुर्महीमिव । स्फुरन्तर्जलं सोऽयं, नारायण इवावभौ ॥ ५७ ॥  
 इवमानो यद्वैतस्याः, समीपं समुपार्गतः । कुमारस्तावदेयाऽपि, दूराद् दूरतरं ययौ ॥ ५८ ॥  
 हर्षोत्कर्षेण सैन्यस्य, तथा च मृगचक्षुषा । समकालमदृश्यत्वं, नेजे भूमिमुजाङ्गजः ॥ ५९ ॥

अथ कर्तव्यमूहास्ते, सैनिकाः साश्रुचक्षुषः । सन्ति गद्गावटे यावत्, कुमारादर्शनाकुलाः ॥ ६० ॥  
 तावत् तन्नाशसाक्षित्वपातकादिव पातुकः । आससाद् निषिधांज्ञामस्तपर्वतमस्तकम् ॥ ६१ ॥

॥ युग्मम् ॥

अस्तोकशोकमृल्लोकचक्रं चकन्द चक्रवत् । तत्र मित्रे स्फुरैद्दृचावेशे देशान्तरं गते ॥ ६२ ॥  
 दिदृक्षुरिव तं भानुः, कुमारं मारविग्रहम् । पाथोनाथपथेनाथ, पातालमुपजग्मिवान् ॥ ६३ ॥  
 अथो पुरान्तरागत्य, सैनिका निधि दुःखिनः । वार्तामार्चाशयाः सर्वा, कथयामामुरीशितुः ॥ ६४ ॥  
 दग्भोलिनेव मूपास्ताडितो हृदयेऽपतत् । तद्वातार्द्रःखसत्सृष्टजन्मना शोकशङ्कुना ॥ ६५ ॥  
 मुक्त्वा शोकं कुमारस्याधवल्लोको नृपान्तिकम् । चन्दन-व्यजनादीनि, सकलः कलयन् करे ॥ ६६ ॥  
 तेन शैत्योपचारेण, कृतेन कृतिनां वरः । अथ प्रथितचैतन्यो, जगाद् जगतीपतिः ॥ ६७ ॥

क सा भक्तिः ? क सा शक्तिः ? क सा क्षान्तिः ? क सा मतिः ? ।

एकैकशोऽपि दृश्यन्ते, हा हन्त ! नहि ते गुणाः ॥ ६८ ॥

त्वं तातपत्सलो वत्स ! जन्मतोऽपि प्रभृत्यम् । मां जराजर्जरं हित्वा, तत् सम्प्रति गतः कुतः ? ॥ ६९ ॥

उपेक्ष्य प्रेक्षणीयानां, मूर्धन्य ! सां कुलश्रियम् ।

कन्याकृते ल्यजन् प्राणान्, स्थूललक्ष्योऽसि निश्चितम् ॥ ७० ॥

अमास्योऽपत्यदुःखेर्न, विलभन्तं पतिं भुवः । अभापिष्ट तदोऽऽचारविचाररुचिं वचः ॥ ७१ ॥

भवाद्दशां विद्वानाथ !, पाथोनाथगभीरिमन् ! । युक्तं भवे भवेदेव, न देव ! परिदेवनम् ॥ ७२ ॥

स्वकर्मफलभोगेन, संसारान्धौ शरीरिणः । बुहुदा इव यान्त्येके, समायान्त्यपरे पुनः ॥ ७३ ॥

यदेवेष्टवियोगादि, विरक्तेः कारणं सताम् । मोहान्थानां तदेवाहो !, क्रोध-शोककरं परम् ॥ ७४ ॥

न चक्रिणा न शक्रेण, कृतविक्रमसङ्गमम् । विश्वैकपीरमाख्यान्ति, देवमेवंविधं बुधाः ॥ ७५ ॥

स्वामिन् ! सैन्येन दैन्येन, सेवितैः परिदेवितैः । असौ प्रकृतिदुर्दान्तः, कृतान्तः केन गृह्यते ? ॥ ७६ ॥

इदं वचः समाकर्ष्य, मतिसागरमन्त्रिणः । कृपाणं पाणिनाऽऽकृष्य, धावितः पृथिवीपतिः ॥ ७७ ॥

कृतं कृतान्त ! गर्वेण, मज दृष्टिपथं मम । यथा तवैतद्वासनं, लिनधि च्छयसधनः ॥ ७८ ॥

अनल्पमिति जल्पन्तमस्तिवारिपरक्रमम् । साटोपकोप मूपालमुवाच सचिवेश्वरः ॥ ७९ ॥

१ 'रूपाम् पाता० ॥ २ 'गमत्' कुमा० यता० ॥ ३ 'दृष्टत्यये' संता० ॥ ४ 'न, प्रलष' संता० ॥ ५ 'दा चारयिचा' संता० ॥

किं देवं ! देव ! कश्च त्वं !, संग्मः कं प्रति प्रभो ! ! ।

विचारय रयं त्यक्त्वा, न शक्यमिदमस्ति यत् ॥ ८० ॥

तदेव देवं यत् कुर्यात्, कर्म जन्तुः शुभा-ऽशुभम् । शोभेव सृष्टि-संहारकारिकारणवर्णना ॥ ८१ ॥

तत् परित्यज्य संग्ममुचरास्त्वं कुरु क्रियाः । अनित्यं विधमालोक्य, स्वैर्योपायपरो भव ॥ ८२ ॥

मुमातमत्रलचारचरुाविरभूदथ । मांसलो दुन्दुभिध्वानैर्गभीरः दङ्गनिस्वनः ॥ ८३ ॥

अथ सत्तरमागत्य, कश्चिदाश्चर्यतत्परः । उच्यदानन्दसन्दोहमेदुराश्रुदोऽवदत् ॥ ८४ ॥

आन्ध्यहेतुतमःस्तोमच्छेदभासुरमास्वतः । दिशा त्वं वर्धसे देव !, युगचाहोरीहागमात् ॥ ८५ ॥

पारितोषिकदानेन, तं सत्कृत्याथ पूरुषम् । नृपतिर्विस्मयस्मेरो, यावदुचिप्रति स्वयम् ॥ ८६ ॥

तावचक्षोकोकानां, शोकमुन्मूल्यलयम् । स्वच्छैशोचिरलङ्कारभासुराकारविग्रहः ॥ ८७ ॥

स्वयमीक्षणराजीवजीवातुः प्रातरागतः । भास्वानिबोदयकलादुर्निरीक्षो नृपाङ्गजः ॥ ८८ ॥ युग्मम् ॥

नन्दनं चन्दनस्यन्दमुन्दराकारभासुरम् । प्रणमन्तं परिष्वज्य, जगाद् जगतीपतिः ॥ ८९ ॥

अदृश्यत्वं स्त्रिया साकं, यावत् त्वमभजस्तया । वृणनाख्यायि तत् तावत्, तावकैः सेवकैर्मम ॥ ९० ॥

अतः परं परं धीमन् !, संवृत्तं यद्यदद्भुतम् । वत्स ! तत् सर्वमध्युचैर्भद्रमे वक्तुमर्हसि ॥ ९१ ॥

स रूपमन्मथो जाचमथोपाच नृपाङ्गजः । प्रक्षालितामियात्यन्तविशददर्शनांशुभिः ॥ ९२ ॥

मृच्छाम्पितचेतन्यस्तामेवानुयजंस्तदा । कोऽहं ! किमर्थं ! कुशास्मीत्येवं न प्रतिपन्नवान् ॥ ९३ ॥

क्षणेनैव ततस्तात् !, स्वमपश्यं सनेतनः । मौक्तिकक्षोदमेदस्विसिकते सृष्टे तस्थितम् ॥ ९४ ॥

न तत् पुरं न सा शङ्गा, न सा कन्या न सा रसा । आकस्मिकमिदं जज्ञे, किं विचारपथावियम् ! ॥ ९५ ॥

किमिन्द्रजालं ! किं स्वप्नः !, किं वा चैतन्यविभ्रवः ! । उत मन्येऽहमन्येह, जातिजातिस्मरस्य मे ! ॥ ९६ ॥

विचिन्त्येति धणं स्वामिचुत्थायाथ परिभ्रमन् । अपश्यमेकं कल्पद्रुकाननं हसिताननः ॥ ९७ ॥

तदन्तःपक्षिभिः पृष्टकुसलोऽहं पुरो प्रजन् । मुमुदे नितरामन्तरारामं तं विभोक्रयन् ॥ ९८ ॥

अमृतश्च गवथियकारणं तापवारणम् । प्रासादमेकनद्राक्षमुचैः सप्तक्षणं क्षणात् ॥ ९९ ॥

प्रविश्य तस्मिन्चारुतः, पृष्टी यावदहं भुयम् । जज्ञे कर्णातिथिस्तागन्मम सप्रतीतनिःस्वनः ॥ १०० ॥

गत्वाऽप्रवक्षतस्तत्र, द्वारादेरो पिबन्धितः । कयाचिद् येत्रभारिण्या, क्षुपादागत्य भाषितः ॥ १०१ ॥

भहं धीदारदादेव्या, स्वदाकारणहेतवे । शुन्दविद्याप्रतीहारी, प्रेषिता तत् पुरो मय ॥ १०२ ॥

तत् नयाऽहं गह प्राष्ठः, द्वारदाचरणान्तिकम् । अपश्यं तन्मुद्रुस्फीतगीतगीतिस्मितेक्षणात् ॥ १०३ ॥

आशुनारीप्रचारेण, नृपेनाप्यारतां पुरः । प्रेयाकौतूहलेनोर्ध्वः, क्षणमाक्षिप्तचभुषन् ॥ १०४ ॥

दृष्टेन विहितोपातिन, संभितां देव-दानयेः । वाश्यन्ती स्वयं वीणां, क्षिप्रकनकलागन्मम् ॥ १०५ ॥

नियकान्तिगुप्तार्हर्षिर्मन्त्रीनिम तोचकान् । विभती पुस्तकं हस्ते, रोहन्भोहमहोपधम् ॥ १०६ ॥

तर्क-महितविद्यान्या, काम-दक्षिणपार्श्वयोः । शठन्मजननागिन्यां, वीर्यमना मुमुर्षुदुः ॥ १०७ ॥

पसान्तवाक्यी मूर्ति, दधानां वन्दनतिगाम् । द्वारदां जारदाम्भोर्देशिसदस्यन्तकामम् ॥ १०८ ॥

॥ पविः पुष्टकम् ॥

१ 'भाषयद्भाष्य' अ० ॥ २ 'पुष्टकम्' अ० ॥ ३ 'दिश्यापार' अ० ॥

४ 'दामोदरकण्ठ' अ० ॥

जगद्गर्हं हर्षसौत्कर्षचेता विकसिताननः । नमोऽकार्षं तदा देवीं, मधुर-स्निग्धमीक्षितः ॥ १०९ ॥  
 वाग्देव्याऽहं स्वयं पादपीठेऽथ विनियोजितः । क्षणं जज्ञे किल प्राप्तो, मोक्षोदादि परं पदम् ॥ ११० ॥  
 हारहारानुहारिण्या, गिरा देव्याऽथ भाषितः । मा वत्स ! विस्मयायत्तं, कार्षींश्चिचं नृपाङ्गज ॥ १११ ॥  
 इथमारधनाभाजस्तव स्तवन-पूजनैः । गङ्गाकन्यकया चक्रे, मया सत्त्वपरीक्षणम् ॥ ११२ ॥  
 किञ्च प्रेष्य प्रतीहारीमिहानीतोऽसि सम्प्रति । इदं दर्शयितुं वत्स !, स्वकीजामवनं तव ॥ ११३ ॥  
 तत् तवाहमनेनोच्चैः, साहसेनास्मि विस्मिता । कुरुषे पुरुषेष्वथ्य !, कथमारधनामिमाम् ? ॥ ११४ ॥  
 किञ्चानाराधिताऽप्युच्चैः, प्राच्यैस्ते पुण्यकर्मभिः । परतन्त्रेव तुष्टाऽस्मि, सकर्णाऽऽकर्णय क्षणम् ॥ ११५ ॥

### युगचातुर्कुमारस्य पूर्वभवः

तथाद्यासीत् पुरा पुष्पपुरे जितमरुत्पुरे । निर्धनः कोऽपि दारिद्र्यराजधानीव देहिनी ॥ ११६ ॥  
 महेश्वनेषुः स कौमुद्यामुद्याने वीक्ष्य नागरान् । अर्थिसङ्कल्पकल्पद्रूनिव साक्षादचिन्तयत् ॥ ११७ ॥  
 मन्दभाग्योऽतिनिर्लेखः, पात्रं निन्दितकर्मणाम् ।  
 मया समः समस्तेऽपि, नास्त्यन्यः कोऽपि भूतले ॥ ११८ ॥  
 यदस्मिन्नुत्सवे पौरान्, वीक्ष्य दानायलङ्कृतान् । नैवाद्यापि विमुच्येऽहं, प्राणैः पापान्निन्दुरैः ॥ ११९ ॥  
 इदान्तरेषां पौराणामहो ! मे सम्पदुत्तमा । निर्वाणारुद्धरकस्येव, शोणभाणिभ्यमभ्यतः ॥ १२० ॥  
 समानेऽपि मनुष्यत्वे, विशेषोऽयं यदद्भुतः । तदत्राहमहो ! मन्ये, पुण्या-ऽपुण्या निबन्धनम् ॥ १२१ ॥  
 तन्मया यत् कश्चित् किञ्चिन्न कृतं सुकृतं पुरा । दुःखपात्रं तदत्राहमभवं विभवं विना ॥ १२२ ॥  
 अन्नत्यागं ततो गत्वा, करिष्ये किल भैरवे । यथा भवान्यहं दुःखभाजतं न भवान्तरे ॥ १२३ ॥  
 पर्यालोच्येति तत्रागादुत्सुको भैरवोपरि । जभीष्टदेवतायाश्च, नमस्कारं चकार सः ॥ १२४ ॥  
 सम्पापातं चिकीर्षुश्च, दिशो व्यालोकययम् । शमं मूर्च्छनिवाशोकतले मुनिसुदैक्षत ॥ १२५ ॥  
 दृष्ट्वा च तं नमश्चक्रे, भावपावनमानसः । क्षणं चोपासनाहेतोः, पुरस्तादुपविष्टवान् ॥ १२६ ॥  
 ध्यानान्तेऽथ मुनीन्द्रोऽपि, ज्ञानत्रयमयः स्वयम् । ज्ञात्वोपकारंभूवे तं, सुधामधुकिरा गिरा ॥ १२७ ॥  
 कुतस्त्वमारतो वत्स !, यन्मेतदमानुषम् ? । कथं चेत्यद्भुतानन्दो, वर्तसे मात्रलवत् ? ॥ १२८ ॥  
 उवाच सोऽपि दारिद्र्यसमुद्रस्य महासुने । पारं तीर्थममुं प्राप्य, भैरवं मुदितोऽस्म्यहम् ॥ १२९ ॥  
 तदत्र कृतकृत्योऽस्मि, युष्माद्दर्शनतोऽधुना । विशुद्धनियता मन्ये, भवान्तरमहं निजम् ॥ १३० ॥  
 अथोवाच मुनीन्द्रस्तं, वाचा मधु-सुधामुचा । कुतस्त्वंमितिमूढोऽसि, वत्साविदिततत्त्ववत् ॥ १३१ ॥  
 सुलभा जीरलोकेऽस्मिन्, दृष्टि-श्री-मुख-सम्पदः । चिन्तारत्नमिवात्यन्तदुर्लभं जन्म नानुषम् ॥ १३२ ॥  
 तत् तस्यानुपसुकस्य, त्यागः किमिति युज्यते ? ।  
 यदस्य न पुनः प्राप्तिः, सहसेणापि जन्मनाम् ॥ १३३ ॥  
 कृतेन मृत्सुता जन्तोर्देह एव निगद्यति । राभान्तरायकृत् कर्म, न पुनः पूर्वनिर्निवृत्तम् ॥ १३४ ॥  
 तपस्कर्मविनाशाय, मायः क्रयस्तपोऽग्निना । संशोष्य निर्मलः स्वात्मा, बुद्धिर्द्विर्विधीयते ॥ १३५ ॥  
 तदन्तरायकृत् कर्म, कृतमज्ञानपूर्वकम् । ज्ञानाराधनशुद्धेन, तपसा हि विटीयते ॥ १३६ ॥



- महाराम् । पूर्वदुष्कर्मनिर्मूलनसमीहया । युज्यते तपसाऽऽराद्धं, ततस्ते ज्ञानपञ्चमी ॥ १३७ ॥  
 तावज्जाञ्ज्वरोद्गारैर्वीयन्ते हन्त । जन्तवः । यावन्नाविर्भवत्युच्चैस्तपस्तपनवैभवम् ॥ १३८ ॥  
 येषा तपःकुठारोऽयं, कठोरः स्फुरति स्फुटन् । मूलादुच्छेदमायान्ति, तेषा दुष्कर्मवीरुषः ॥ १३९ ॥  
 भावेनाराधितो येन, तपोधर्मोऽतिनिर्मलः । एतेनाराधितौ दान-शीलधर्मावपि ध्रुवम् ॥ १४० ॥  
 सम्पन्नानन्यसामान्यतप-सन्दोहदोहदः । चित्तोति फलस्फाति, मनोरथमहीरुहः ॥ १४१ ॥  
 तत् ते क्षीणान्तरायस्य, पञ्चमीतपमाऽनुना । मनोरथतरुः सर्वं, वाञ्छितार्थं फलप्यति ॥ १४२ ॥  
 इत्युक्तो मुनिना तेन, सैष निष्पुण्यपूरुषः । निवृत्य मृत्योरागत्य, गृहं चक्रे तपोऽद्भुतम् ॥ १४३ ॥  
 स पूजनं जिनेऽस्य, प्रथयन् विभवोचितम् । वरिवस्यन् गुरुध्यापि, निम्बे जन्म कृताभेताम् ॥ १४४ ॥  
 अपायं परिपूर्णसुः, संजने नृपतेः सुतः । युगबाहुति स्त्यातः, स त्वं सखनिकेतनम् ॥ १४५ ॥  
 तत् त्वया तोषिताऽस्युच्चैर्धर्ममाराध्यता पुरा । नि शङ्कितमतो भूदि, वत्स । वाञ्छितमाल्पनः ॥ १४६ ॥  
 देव्या प्रसादादित्युक्ते, शश्रे शाले च कौशलम् । लोकोत्तरं मयाऽप्याचि, प्रतिपन्नं तमा च तत् ॥ १४७ ॥  
 प्रतिपक्षप्रतिशेषक्षमनेकं परं पुनः । महामन्त्रं ददौ देवी, कलाकोशलदायिनम् ॥ १४८ ॥  
 यावद् गृहीतमन्त्रोऽहं, नमामि परमेश्वरीम् । अपश्य तावदात्मानं, नदीपुलिनगामिनम् ॥ १४९ ॥  
 प्रभोदविस्मयसोरवदनस्तदनन्तरम् । उत्सुकोऽहं जवादेव, देवपादान्तभागमम् ॥ १५० ॥  
 नृपस्तदा तत्राकर्ष्य, मुतस्य महिनाद्भुतम् । योवराज्यं ददौ सर्वपुरोत्सवपुरःसरम् ॥ १५१ ॥  
 कुमारोऽपि श्रियं प्राप्य, सटकार इयाद्भुताम् । गमयामासिवान् कामभर्षिद्यार्थं कृताभेताम् ॥ १५२ ॥  
 अर्दरात्रेऽप्यदा वासगृहे पर्यट्टवर्तिनः । युवराजस्य शिक्षाय, भवणं रुदितध्वनिः ॥ १५३ ॥  
 त्रिज्ञानुः प्रभवं तस्य, कुमारः करुणामयः । कृपावपान्निर्गन्तव्यं, गतवान्ध्वनि ध्वनेः ॥ १५४ ॥  
 भसावन्तर्वज यातस्तत्र विप्रस्तलोचनाम् । स्थानीभवन्मुनाम्भोजां, सायमम्भोजिनीनिव ॥ १५५ ॥  
 व्यवप्यपुण्यतन्त्रां, प्रातः प्रशिक्षक्यामिन् । हृदतां मुदतीनेकामपश्यत् स्मिन्प्राधिनः ॥ १५६ ॥ सुमम् ॥  
 नरेण दिव्यरूपेण, पुर मोहसिवासिना । तामर्ष्यमानामालोक्य, स तस्यौ त्रिदशान्तरे ॥ १५७ ॥  
 स नराध्यातृहरोऽपि, रोषितायज्ञनीहित । मुमुना विमुत्सीनेतां, स्थाधुरनशोऽऽदत् ॥ १५८ ॥  
 मयि प्रपन्नशाम्येऽपि, दाम्यते यदि नोत्तरम् । तदगिर्हेश्वरानेव, स्मर्यन्नामिच्छेत्सतम् ॥ १५९ ॥  
 ऊषेऽथ कन्या रे मृदा, स्मगनि कमिवापरम् । युगबाहुनातोऽग्नि, क्षिरे भेदोऽदरीवतम् ॥ १६० ॥  
 ययव मन्दभाष्याया, नैव देवेन दक्षित । भवान्तरेऽपि मे भूयात्, प्रापनाभ्रमभारि साः ॥ १६१ ॥ सुमम् ॥  
 हृहः स्नानभ्रमनाशामसायथ शङ्कित । विमित्तो रनिशारुपाग्रगुणुः नूरुकेना ॥ १६२ ॥  
 कुमारः शङ्कनाहन्, तत्र कोपादपातन । क्षीपाभ्रमभ्रिन् । क्रूरः, हरे ! वापिनी नर्यवन् ॥ १६३ ॥

अथार्जव्यं रिपुर्मत्वा, कुमारं भारविक्रमम् । निःशूको दन्दशूकाखं, साक्षेपः क्षिप्रमक्षिपत् ॥ १६९ ॥  
 ततोऽहिपाशनाशाय, मन्त्रमन्त्रस्तमानसः । कुमारः शारदादत्तं, वैरिघस्मरमस्मरत् ॥ १७० ॥  
 तयोस्त्रिखलभ्रंशेण, विनिवारयतीर्थः । शारदामन्त्रमाहात्म्यादङ्गस्तम्भो रिपोरभूत् ॥ १७१ ॥  
 ततः कुमारमाहात्म्याद्, विस्मितोऽसौ गतस्मयः । मलं मगार्जं दौर्जन्यजनितं बचनामृतैः ॥ १७२ ॥  
 तदाऽवदानमालोक्य, त्रैलोक्योपरिवर्तिं तत् । परोपकारव्यापारसञ्जितं च तदूर्जितम् ॥ १७३ ॥  
 रूपं चानन्यसामान्यं, तच्च सौभाग्यमद्भुतम् । सा कन्या विस्मयोत्तानमानसैवमचिन्तयत् ॥ १७४ ॥

॥ युगम् ॥

स एव यदि राजेन्दुनन्दनोऽयमिहागमत् । उपचक्रे ममैतर्हि, तर्हि विद्याधराधमः ॥ १७५ ॥  
 तदाऽरिचनैर्वावत्, कुमारस्य प्रसेदुषः । विमुक्तस्तम्भनः शत्रुदान्तः पादान्तमागमत् ॥ १७६ ॥  
 तावदाभिर्भवाम्भो, कोऽप्युत्तीर्य विमानतः । भास्वरोदारनेपथ्यधरो विद्याधरोत्तमः ॥ १७७ ॥  
 कुमारस्य पुरः सोऽपि, विस्फुरत्करकोरकः । जगाद युगवाहो ! त्वं, सुस्थितः शृणु मे वचः ॥ १७८ ॥  
 तथास्थिते कुमारे च, पुरुषे च पुरःसरे । कथां प्रस्तावयामास, विद्याधरपुरन्धरः ॥ १७९ ॥

भरतक्षेत्रसीमन्तवैताह्योत्तरदिग्गतम् । अस्त्यपास्तामरपुरं, पुरं गगनवह्नुभम् ॥ १८० ॥

मणिचूडाभिधस्तत्र, पतिविद्याधरेश्वरः । प्रिया च तस्य पूर्णेन्दुवदना मदनावली ॥ १८१ ॥  
 कुलदेवतया दद्या, सुताऽनङ्गवती तयोः । जज्ञेऽद्वैतचतुष्पष्टिकलाकौशलशालिनी ॥ १८२ ॥  
 आरूढयोचना सा च, प्रतिज्ञामिति निर्ममे । यः कोऽपि दास्यति प्रश्नचतुष्केऽपि ममोत्तरम् ॥ १८३ ॥  
 स एव भावी भर्ता मे, खेचरो भूचरोऽथवा । ततः श्रुत्वा प्रतिज्ञां तां, विद्याधरनराधिपः ॥ १८४ ॥  
 गर्वतः सर्वतोऽभ्येत्य, प्रश्नोत्तरवर्हिर्मुत्वा । वृथाऽभवन्नपुण्यानामिव लक्ष्मीमनोरथाः ॥ १८५ ॥  
 ततश्चार्जेन भूमत्रां, शृष्टो नैमित्तिकोत्तमः । युगवाहुं शशंसास्या, भाविनं भूचरं वरम् ॥ १८६ ॥  
 ततः पशूति सा तत्र, लक्ष्मीरिव मुरद्विपि । बद्धभावाऽभवत् कामं, गुणेः श्रुतिप्रधानैः ॥ १८७ ॥  
 पूर्वैः मातरैवास्व, सभासीनस्य भूभुजः । आगात् पवनवेगाख्यः, सगः शङ्खपुरेश्वरः ॥ १८८ ॥  
 पुरीयद्वोदुकामोऽयमकृतप्रधानिर्णयः । विलक्षो हृतवानेतां, द्विको मुक्कालतामिव ॥ १८९ ॥  
 ततोऽनुपदिनस्तस्याः, खेचराः सर्वतो ययुः । अस्मास्तु मातुलः सोऽहमिहायातोऽस्मि देवतः ॥ १९० ॥  
 पुरः पवनवेगोऽयं, जामेयो च ममाप्यसौ । प्राणप्रदस्य सर्वेषां, किं ते प्रतिकरोमि तत् ! ॥ १९१ ॥

रत्नचूडामिधे तस्मिन्नेवं वदति खेचरे । मणिचूडनृपोऽप्यागात्, तत्रैव सपरिच्छदः ॥ १९२ ॥

उवाच च महाबाहो !, सुतेयं मम जीवितम् । सर्वस्वमपि चैतन्मे, तत् स्वयैवाऽऽत्मसात् कृतम् ॥ १९३ ॥  
 मम नैमित्तिकेनास्याः, कथितस्त्वं पतिः पुरा । साम्प्रतं ज्ञापितश्चासि, मम विद्याधरेश्वरः ॥ १९४ ॥

तत् त्वां प्रतिप्रदानेऽस्याः, का नाम प्रसुता मम ।

किन्तु प्रतिज्ञानिर्वाहोऽप्यस्यैस्त्वप्येव तिष्ठति ॥ १९५ ॥

निष्कारणोपकर्तारः, क नाम सुर्भवादशाः ! । इष्टः किं विष्टपोजीवी, यदि वा न दिवाकरः ! ॥ १९६ ॥

एव वदति सानन्दं, विद्याधरनेश्वरं । ज्ञात्वा वृचान्तमाजन्मे, तत्र विक्रमवाहुना ॥ १९७ ॥

सङ्गमस्तत्र चान्योन्यमुपभोरपि भूभुजोः । प्रसस्यः समगृद् पञ्चा-कालिन्दीसोततोत्तरिव ॥ १९८ ॥

ततः पवनवेगोऽपि, वृषं मत्वेदमन्नवीत् । भृत्योऽस्मि विक्रमक्रीतस्ताताहं युगबाहुना ॥ १९९ ॥  
 मणिचूडादयस्त्रय, सर्वे विद्याधरेधराः । राज्ञा समर्प्य सौधानि, सत्कृता वसना-ऽन्नतैः ॥ २०० ॥  
 पुरीपरिसरे स्म्ये, तत्र संसृज्य मण्डपम् । सुधर्मायाः सधर्माणं, कार्मणं विश्वचक्षुषाम् ॥ २०१ ॥  
 परितः कारयामास, मांसलान् भूमिवासवः । मद्यान् विमानसन्तानमानमुद्रामलिम्बुचान् ॥ २०२ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

सकौतुकप्रपद्ये, मध्येष्वथ यथायथम् । मूचराः खेचराः सर्वे, निपेदुर्मंदुराधियः ॥ २०३ ॥  
 ततो विक्रमबाहुश्च, मणिचूडश्च पार्थिवो । निविष्टौ मण्डपे तत्र, चन्द्रा-ऽर्काविव पर्वणि ॥ २०४ ॥  
 सप्राग्वन्म्येषु सभ्येषु, स्थितेषु स्मेरविस्मयम् । आसीनेषु ससम्मर्दं, कोविदानां गणेषु च ॥ २०५ ॥  
 स्वदेश-परदेशेभ्योऽभ्यागतेषु सकौतुकम् । अपरेष्वपि लोकेषु, निपण्णेषु यथायथम् ॥ २०६ ॥  
 एव्य षष्ठी-सरस्वत्योरिव जङ्गमसङ्गमः । आसाद्यके कुमारोऽसौ, पादपद्मान्तिके पितुः ॥ २०७ ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥

ततोऽनङ्गवती तत्र, मूर्खेभ्यो मनोभुवः । क्षीरोदनिर्गतेव धीः, कलाकेलिरियात्रिनी ॥ २०८ ॥  
 याप्ययानात् समुत्थीयं, मतीहारीभिराश्रुता । सानन्दनिन्दुलेखेव, तारकानिकराधिता ॥ २०९ ॥  
 प्रणम्य चरणौ पित्रोः, पादान्मुद्रार्पितेक्षणम् । निपसादाप्रतो लोफलोचनायज्जीविता ॥ २१० ॥  
 ॥ विशेषकम् ॥

राजात्मजागुरुः प्राह, कुमार । क्रियतामयम् । राजपुत्रीकृतप्रक्षत्तुष्टयविनिर्णयः ॥ २११ ॥  
 अभ्यगान्पुत्रोऽथ, पित्रोरानन्दमुद्रिरन् । उर्ध्वेषांचंयमीभूय, जनेः साक्षेपमीक्षितः ॥ २१२ ॥  
 याऽम्रेऽस्ति स्वर्णपाशाली, निवांचालीकृतानना । कृतां मद्भचनादेषा, समस्तप्रभनिर्मयम् ॥ २१३ ॥  
 ततः सा बालिका पाशाठिका साऽप्यार्यवेकया । उर्ध्वरूपेतरुः प्रभ्रमुचरं च कनादिदम् ॥ २१४ ॥

पुण्यपात्राय पुत्राय, दत्त्वा राज्यश्रियं स्वयम् । नृपेणान्यैः सुदुष्पापा, सयमश्रीरुपाददे ॥ २२६ ॥  
 युगवाहुमहीनाथो, विद्यासिद्ध्याऽतिदुर्धरः । नृपाह्विपान् नत्ति निन्दे, हेलयेव महाबलः ॥ २२७ ॥  
 तथा मनोरथारामसफलीकारकारणम् । धर्ममाराधयामास, मनो-यचन-कर्मभिः ॥ २२८ ॥  
 मण्णिचूडनृपेणापि, स्वय दीक्षा जिघृक्षुणा । युगवाहुनृपश्चक्रे, सर्वविचारेश्वरः ॥ २२९ ॥  
 इति जन्मान्तरोपासतप-सम्भूतवैभवः । आराधयदिदं राज्यद्वयं लोकद्वय च तः ॥ २३० ॥

इति नृपयुगवाहोः सञ्चरित्र पवित्र,

तव सचिवशचीश ! स्पष्टमेतत् प्रदिष्टम् ।

सततमपि निपेव्यं सिद्धिकामैः प्रकामं,

निरुपमसुखलक्ष्मीकेलिदीपस्तपस्तत्

॥ २३१ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्भुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये तपःप्रभायोपवर्णनो  
 युगवाहुचरितं नाम नवमः सर्गः ॥

मुष्णाति प्रसभं दसु द्विजपतेर्गौरीगुहं लङ्घयन्,

नो धत्ते परलोकतो भयमहो ! हंसापलापे कृती ।

उच्चैरास्तिकचक्रवालमुकुटं धीवस्तुपालं । स्वयं,

भेजे नास्तिऋतामयं तव यश-पूरः कुतस्त्यामिति ? ॥ १ ॥

श्यायताः कति नैव यान्ति कति नो यास्यन्ति नो वा कति,

स्वानस्थाननियसिनो भयपथे पान्थीभवन्तो जनाः ? ।

अस्मिन् विस्मयनीयसुखिजलधिर्धिव्यस्य दस्यूर करे,

कुर्वन् पुण्यनिधिं धिनोति यत्तुधां धीवस्तुपाल परम् ॥ २ ॥

॥ म्रैन्धामम् २४७ । उभयम् २७९३ ॥

१ 'मभीः रामाददे' गं० ० १०० ॥ २ 'मयोपरि' ४१० ॥ ३ 'स्तिनामा नय' १०० ॥ ४ 'पतेर्गौरी' ४१० ० १०० ॥ ५ 'त ! सुकुटा, भेजे पय' कता ॥ ६ 'लपेयि' १०० ॥ ७ 'ध्वस्तद्' ४१० ॥ ८ 'निधिनि' १०० ॥ ९ 'सर्गमन्धा' ४१० ॥

## दशमः सर्गः ।

कार्मेणं शर्मलक्ष्मीणां, मूलं धर्ममहीरुहः । आस्पदं सम्पदामेकमिदं दीनानुकम्पनम् ॥ १ ॥  
श्रीमन्नेमिजिनेनेव, तदिदं बुद्धिशालिना । पालनीयं प्रयत्नेन, लोकोत्तरफलार्थिना ॥ २ ॥

### दीनानुकम्पायां श्रीनेमिजिनचरितम्

इहैव भरतक्षेत्रे, जम्बूद्वीपविभूषणे । अस्ति स्वर्गोपमं धाम्ना, नाम्नाऽचलपुरं पुरम् ॥ ३ ॥  
गृहान् सप्तक्षणान् यत्र, वीक्ष्य सप्ताश्वसप्तयः । क्षणं स्खलन्ति मध्याह्ने, स्फुटं कृतकुटीन्ममाः ॥ ४ ॥  
श्रीविक्रमधनो नाम, तत्रासीदीशिता भुवः । यदसौ यमुनाधाम्नि, नम्रा यान्ति द्विपो देवि ॥ ५ ॥  
रेजे रणाजिरं यस्य, मित्रेभरद-भौक्तिकैः । छिन्नवैरियशोवृक्षशास्त्राकुसुमसन्निभैः ॥ ६ ॥  
शम्भोत्सवे रम्भोरुहम्भोहृद्विलोचना । धारिणीति प्रिया तस्य, वभूव सहचारिणी ॥ ७ ॥  
अन्यदाऽसौ निशारेपे, सुखसुप्ता व्यलोकयत् । स्वमान्तर्मज्जरीमत्सुहकारकरं नरम् ॥ ८ ॥  
जगाद सोऽप्यसौ देवि !, सहकारमहीरुहः । कल्पपादपकल्पश्रीरारोप्यस्त्वद्गुहाङ्गणे ॥ ९ ॥  
ततश्चोद्धारमुद्धारमयमारोपितो मया । आम्नो नवमवेलायां, फलिताऽनवमं फलम् ॥ १० ॥  
अत्रान्तरे स्फुरजोपैः, पेटे मङ्गलपाठकैः । प्रभाते भापया पकरसालरससारया ॥ ११ ॥  
अद्वितीयफलोद्भासिभास्वदुद्रमकारणम् । विभात्यभिनवश्चूतद्वुरिवायं प्रगोक्षणः ॥ १२ ॥  
अथोत्थाय महीनाथवल्लभा विकसन्मुखी । राज्ञे विज्ञपयामास, स्वमवृचान्तमद्भुतम् ॥ १३ ॥  
नृपोऽप्युचै सुतो भावी, भवत्याः कश्चिदुचमः । न जानीमस्तु यत्तस्य, वारानारोपणं नव ॥ १४ ॥  
अथ गर्भं वभारैषा, निर्भरानन्दशालिनी । शस्यदोहदसन्दोहसूचिताद्भुतलक्षणम् ॥ १५ ॥  
वासरेष्वथ पूर्णेषु, पूर्णन्दुमिव मुन्दरम् । असूतासौ सुत पूर्णमासीवासीमतेजसम् ॥ १६ ॥  
दशाहानन्तरं तस्य, सुवस्य जगतीपतिः । आनन्दवर्द्धितोत्साहो, धन इत्यभिधा व्यधात् ॥ १७ ॥  
वर्द्धमानवपुर्लक्ष्मीनूतनेन्दुरिव क्रमात् । सकलाः स कलाः प्राप, स्पष्टदृष्टप्रार्थिगुणः ॥ १८ ॥  
अतो भाग्योद्यतश्रीकः, सौभाग्यरुचिरद्युतिः । अद्वितीयकलाशाली, द्वितीयमभजदू वयः ॥ १९ ॥  
यौवराज्याभिषेकेऽथ, निवृत्ते नृपनन्दनः । नानाविधाभिः श्रीडाभिश्चिन्नीड सुसल्लसः ॥ २० ॥  
सवयोभिर्महामात्यपुरैर्मित्रैः समन्वितम् । धनं वनगत कश्चिदेवमेत्ये व्यजिज्ञपत् ॥ २१ ॥  
आज्ञापितोऽस्मि वेषेन, यद् दूतं सिंहभूषजम् । मेलयामु कुमारस्य, मान्यमस्य च वाचिकम् ॥ २२ ॥  
उद्यानस्य बहिः सोऽप्य, विद्यतेऽद्यापि मुप्रभो ! । समादिश समायातु, यातु वा साम्प्रतं किमु ! ॥ २३ ॥  
स राजपुरुषो राजकुमारानुमतादथ । प्रापेद्यदमुं दूतमन्तःसमसुरस्वरः ॥ २४ ॥  
विशिष्टं चेन्निष्ठाऽऽदिष्टे, निविष्टमथ विष्टरे । सविस्मयं वचोऽगतीज्जगतीपतिनन्दनः ॥ २५ ॥

मनस्सु पुरनारीणां, मनोभूतगरोऽपि । एककालं विशन् दिवां, दर्शयन् बहुरूपिणीम् ॥ ५७ ॥  
 स रत्नभित्तिजोभिरस्फुटद्वारभूमिकम् । प्रविशेश नृपावास, दौवारिकगिरा परम् ॥ ५८ ॥ विशेषकम् ॥  
 स क्रमेणाथ भूपालसौधमूर्धानमासदत् । पूर्वपर्वतशृङ्गाप्रविभागमिव भानुमान् ॥ ५९ ॥  
 अथ नारीजने भूरिभूषणद्विगुणयुतौ । धवलध्वनिपीयूषसज्जीवितमनोगवे ॥ ६० ॥  
 वेदोच्चारचमत्कारसप्रतापत्रयीतनौ । ब्राह्मणानां गणे स्पर्धनिरुद्धसदनाङ्गणे ॥ ६१ ॥  
 काहलानलयन्त्रोत्थकिङ्कराननमारुतैः । दीपिते जनचित्रेषु, मकरध्वजपावके ॥ ६२ ॥  
 अद्भुतं वाचमानेषु, नृदक्षेपु मुहुर्मुहुः । अम्भोधरध्वनिभ्रान्त्या, नृत्याकुलकलापिषु ॥ ६३ ॥  
 कुमारी च कुमारश्च, द्यौजयित्वा कराम्बुजे । ततः पुरोधसा बहेः, कारितौ तौ प्रदक्षिणाम् ॥ ६४ ॥  
 ॥ पञ्चमिः कुलकम् ॥

आसीदश्रु न चित्राय, होमधूमे विसर्पति । तदाऽऽसत्ते तयोर्वद्वौ, कम्पो विस्मयभूरभूर् ॥ ६५ ॥  
 परस्परं तयोः पाणिस्पर्शं पीयूषवर्षिणि । असुखदङ्कुरान् क्षेत्रे, शृङ्गारः पुलकच्छलात् ॥ ६६ ॥  
 सर्वाङ्गपूर्णयोः कामरसेन भृशमेवयोः । पाणिपीडनतः स्वेदच्छलात् किञ्चिद् गहिः स्थितम् ॥ ६७ ॥  
 तदा कुमारवक्त्रेन्दुः, कोऽप्यपूर्वः स्मय दधौ । कुमारीवदनाम्भोजसमुद्गसनलसकः ॥ ६८ ॥  
 नमश्चेक्रे क्रमेणाथ, गुरुवर्गं नृपाङ्गज । तेषा दयितया साकं, बद्धाञ्जलविलम्बया ॥ ६९ ॥  
 कतिचिद् वासरांस्तत्र, स्थित्वा नृपतिनन्दनः । प्रयातः स्वपुरी रेमे, समं वनितया तया ॥ ७० ॥  
 मुनिर्वसुन्धरो नाम, पवित्रितवसुन्धरः । अन्येयुराजगामात्र, चतुर्ज्ञानधरः पुरे ॥ ७१ ॥  
 नमस्कर्तुमसुं राजा, कुमारैण समं ततः । ययौ पुरवनीखण्डमसण्डगुरुभक्तिकः ॥ ७२ ॥  
 मुदा वसुन्धराधीशो, वसुन्धरमुनीधरम् । प्रणम्य पादपीठाग्रे, क्षितिर्पाठे निविष्टवान् ॥ ७३ ॥  
 नवस्थानरसालद्रुन्यासस्वप्नविचारैणाम् । अपृच्छत् पृथिवीभर्ता, प्रेयसीमेरितस्ततः ॥ ७४ ॥  
 सर्वज्ञं मनसा पृष्ट्वा, सगाचष्ट मुनीधरः । कुमारोऽयं जिनो भूत्वा, फलिता नवमे भवे ॥ ७५ ॥  
 श्रुत्वेति प्रीतिमान् भूषो, मुनिं नत्वा पुरं गतः । बाह्व्यूहसुरोद्भूतधूलिधूसरवासरः ॥ ७६ ॥  
 स कुमारोऽप्यदा केलिशाली गत्वा वनावनौ । चिरं चिन्तित्वा सतिभिः, कलभैरिव कुञ्जरः ॥ ७७ ॥  
 अथाऽपश्यदसौ कश्चिद्, भूमौ निपतित मुनिम् । निरालम्बवियङ्गान्तिसिन्न रविमिवाचिरात् ॥ ७८ ॥  
 आधास्य चन्दनाम्भोभिरानिलैश्चानुलोमिके । चक्रे कुमार. सच्छायं, मुनिं धर्मद्रुमोपमम् ॥ ७९ ॥  
 उच्चारितः कुमारेण, विषदम्भोनिषेर्मुनि । तमुच्चारयित्वा सोऽपि, तत् प्रारेभे भवोन्तरात् ॥ ८० ॥  
 तत्कालं च समारोप्य, तद्युगे वाक्सुधारसैः । सम्यक्त्वपादपस्तेन, शतश्लाशो व्यतन्यत ॥ ८१ ॥  
 कुमारस्योपरोधेन, स्थित्वाऽथ स्तोत्रवासरान् । कृतावचपरीहारां, विहारं विदधे मुनिः ॥ ८२ ॥  
 वन्धुना धनदेवेन, धनदत्तेन चान्वितः । सचधूको धनोऽप्येधुर्वतं प्राप वसुन्धरात् ॥ ८३ ॥  
 तत्त्वा तपासि ग्यासि, क्षीपाय.कर्मबन्धनाः । सौधर्मेकल्पे सर्वेऽपि, श्रायसी श्रियमाश्रयन् ॥ ८४ ॥  
 अत्रैव भरतक्षेत्रे, वैताल्यगिरिर्मूर्धनि । उच्चरन्नेगिरोधिष्णुसुरतेजोऽभिधे पुरे ॥ ८५ ॥  
 अरातिध्वान्तसूरस्य, दूरस्य पृथिवीपतेः । विशुन्मत्यभिधानाया, देव्याः कुक्षिसरोरुद्धे ॥ ८६ ॥

१ 'लालसः' यथा ॥ २ 'तत्र व' यथा ॥ ३ 'रणम्' यथा ॥ ४ 'कुमारोऽप्यन्या' यथा ॥ ५ 'वार्यवात्' यथा ॥ ६ 'ले' यथा ॥

जीवो धनकुमारस्य, पुण्याविष्टविष्टपात् । जातश्चित्रगतिर्नाम, हंसचित्रगतिः सुतः ॥ ८७ ॥

॥ विशेषकम् ॥

विधावैदग्ध्यदुग्धाब्धिकेलिकल्लोलितैरयम् । विधाधराणामानन्दकन्दं कन्दलितं व्यधात् ॥ ८८ ॥

किञ्चानेव गिरो व्यासव्योम्नि वैताह्यनामनि । दक्षिणश्रेणिकोटीरे, नगरे शिवमन्दिरे ॥ ८९ ॥

अनङ्गसेनसंज्ञस्य, मेदिनीहृदयेशितुः । पत्न्यां शशिप्रभानाम्नां, शशिप्रभमुखत्विषि ॥ ९० ॥

च्युत्वा धनवतीजीवः, सोऽपि सौधर्मतस्ततः । धाम्ना रत्नवतीवाभूजाम्ना रत्नवती सुता ॥ ९१ ॥

॥ विशेषकम् ॥

कञ्जकल्पकुशलां, क्रमादाक्रान्तयौवनाम् । उत्सङ्गसङ्गिनीमेनां, विधाय वसुधाधवः ॥ ९२ ॥

पद्मनिन्या इवासुप्याः, कः स्यादर्क इव प्रियः ? । दैवज्ञनित्यभाषिष्ट, निविष्टं विष्टरे पुरः ॥ ९३ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथागद्यत सधरकज्ञानामृतभृताऽऽना । अगाधज्योतिषग्रन्थस्मिन्धुग्न्थानभूरुता ॥ ९४ ॥

श्रौढप्रथनपाधोवितरणैकतरण्डकम् । रणे कृपाणमाच्छिद्य, यस्ते हस्ते महीप्यति ॥ ९५ ॥

श्रीसिद्धायतने यस्य, मूर्धनि स्वर्गुनीनिभा । स्तुतिं प्रस्तुवतो दिव्या, पुष्पवृद्धिर्भविष्यति ॥ ९६ ॥

स एव भवितैतस्याः, श्रीपतिप्रतिमः पतिः । शुद्धपक्षद्वयो हंस्या, राजहंस इवामलः ॥ ९७ ॥

॥ विशेषकम् ॥

इत्याकर्ष्य कृतप्रीतिः, स खेचरशिरोमणिः । श्रेयीज्योतिषिकाप्रण्यं, प्रीणयित्वा विभूतिभिः ॥ ९८ ॥

कराचिद् भरतक्षेत्रे, व्योम्ना चित्रगतिश्चरन् । आर्चं किञ्चित् पुरं वीक्ष्य, मङ्गुत्तीर्णो मुचं दिव्यः ॥ ९९ ॥

उत्र भद्राकृतिं कश्चिदपृच्छत् खेचरो नरम् । केयं पुरी ? नृपः कोऽस्यां ? दुःखं किमिदमप्यहो ! ॥ १०० ॥

ज्ञातादोषकथो वाचमथोवाच स पुरुषः । अलङ्कृतमहीचक्रमिदं चक्रपुरं पुरम् ॥ १०१ ॥

मधुरव्रास्ति सुश्रीवः, प्रवीरः क्षितिपथियः । प्रिये यशोमती-भद्रे, तस्य ख्याते उभे शुभे ॥ १०२ ॥

सुमित्रः सुनुरेकस्या, जगन्मित्रमजायत । द्वितीयस्याः पुनः पद्मश्लघनः सद्य जङ्गमम् ॥ १०३ ॥

जीवत्यस्मिन् न मे सूतोभावि भूषालवैभवम् । भद्रेति सुचरित्राय, सुमित्राय विपं ददौ ॥ १०४ ॥

विषे ध्वान्त इवोदीर्णं, चरितैः श्यामया तथा । सुमित्रो व्यसनं प्रापचित्रं पद्ये ननु स्मितम् ॥ १०५ ॥

स्थानि गते सुमित्रेऽस्मिन्, मित्रवत् तेजसां निधौ । युक्तं चक्रपुरस्यास्य, दुःखं तु सहतां गतम् ॥ १०६ ॥

इति चित्रगतिः श्रुत्वा, तदुज्जीवयितुं जयात् । परोपकारव्यसनी, विवेश नृपवेदमनि ॥ १०७ ॥

स मन्त्राग्भः सुमित्राङ्गे, बन्धुदग्भिः सहोक्षिपत् ।

स्मितं चक्षुः सुमित्रस्य, तद्धान्धवमुत्तैः समम् ॥ १०८ ॥

पुणरुज्जीविते जाते, सुमित्रे नेयपात्रताम् । दुःखयाग्याम्बु बन्धुतां, प्रमोदाक्षुषदं ययौ ॥ १०९ ॥

अथ सोमे सुमित्रेऽस्मिस्तापं हरति देहिनाम् । पद्ये सद्गुचिते भद्रा, भूश्रीव कश्चिदप्यगात् ॥ ११० ॥

अथ जीवितज्ञातारं, तदा तारं यशोमरीः । तं विद्याभरमानन्दी, वन्दे नृपनन्दनः ॥ १११ ॥

ततः पितृभ्या पादान्तप्रणतः स्तपितः सुतः । नेत्रकृम्भशुभोर्दीर्घरानन्दामुज्जलद्वयीः ॥ ११२ ॥

विद्याधरकुमारोऽपि, ताभ्यामालिङ्ग्य निर्भरम् । अनिन्द्यप्रति गच्छेत्, वसना-ऽऽभरणादिभिः ॥ ११३ ॥

स्नेहासंभितेनाथ, स चित्रगतिना सह । सुमित्रः कृत्ते मीढां, पिप्पुनेव पुरन्दरः ॥ ११४ ॥

अन्वेषुः सुयशा नाम, केवली प्राप तत् पुरम् । जगाम तं नमस्कृतुं, सुग्रीवः सह बान्धवैः ॥ ११५ ॥  
 तं प्रणम्योपविश्याथ, देशनान्ते विशांपतिः । पप्रच्छ क्व नु सा भद्रा, परित्रस्य ययावितिः ॥ ११६ ॥  
 सा नश्यन्ती ह्युत्ता चौरैर्विक्रीता वणिजो गृहे । नष्टा ततोऽपि दावाग्निदग्धा दुर्गातिमम्यगात् ॥ ११७ ॥  
 अतिशौच्यमनन्तं सा, संसारं विचरिष्यति । इत्थं स कथयामास, केवली नृपति मति ॥ ११८ ॥  
 तदाकर्ण्य नृपो दध्यौ, यत्कृते साऽकृतेदृशम् । सोऽस्त्यत्र नरके सा तु, गता वत्सलता हहा ! ॥ ११९ ॥  
 इत्थं स्त्रियः सुमित्राय, दत्त्वा राज्यं भुवो विशुः । कश्चिद् देशं च पद्माय, निर्मायो व्रतनग्रहीत् ॥ १२० ॥  
 ततः सुमित्रपात्रीशमापृच्छद्य कथमप्यमुम् । गतश्चित्रगतिस्तेन, सत्कृतो नगरं निजम् ॥ १२१ ॥  
 इतो रत्नवतीश्रिता, कमलोऽनङ्गसेनभूः । सुमित्रमनिर्णी कृयात्, कलिङ्गस्याहरत् प्रियाम् ॥ १२२ ॥  
 स्वमित्रस्य सुमित्रस्य, तामानेतुं सहोदराम् । वेगाच्चित्रगतिः प्राप, नगरं शिवमन्दिरम् ॥ १२३ ॥  
 तं स्वमित्रस्वसुदीनवक्त्रायाश्चाटुकारिणम् । उद्यानेऽजासयच्चित्रगतिः कमलमाकुलम् ॥ १२४ ॥  
 कोपादनङ्गसेनोऽपि, पुत्राग्निभवसम्भवात् । योद्धुं चित्रगतिं सेनैरदैर्नैर्भिरगात् पुरात् ॥ १२५ ॥  
 उद्यन्महाः सहानेन, चक्रे चित्रगतिर्युधम् । क्रमग्रष्टास्त्रिलोखेण, वैलक्ष्यमुपगच्छता ॥ १२६ ॥  
 अनङ्गसेनमृपालः, खड्गरत्नमथास्मरत् । योद्धुमुद्धुरथैर्योऽसौ, समं सूनुविरोधिना ॥ १२७ ॥  
 अथ चित्रगतिर्मायातमःश्यामलिताम्बरः । राज्ञः कृपाणमाच्छिद्य, गृहीत्वा मित्रसोदराम् ॥ १२८ ॥  
 गत्वा चक्रपुरे तूर्णं, सुमित्रस्य समर्थं च । आजगाम स वैतादथं, पूर्वाद्रिमिव भानुनाम् ॥ १२९ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥  
 श्रौदपुत्रः सुमित्रोऽपि, विरक्तः संसृतौ कृती । व्रतमासाद्य जैनेन्द्रं, विचचार चिरं क्षितौ ॥ १३० ॥  
 आखेटकगतेनायमथ पद्मेन बन्धुना । पूर्वविद्वेषतः शस्यहतो निपतितः क्षितौ ॥ १३१ ॥  
 अस्सवनन्तससारी, मघो भवति बान्धवः । शोचनेवं स्वमालानं, विपन्नः स महामुनिः ॥ १३२ ॥  
 बभूव ब्रह्मलोकेऽसौ, शक्रसामानिकः सुरः । अगप्यपुण्यनैपुण्यपम्पाद्वैतनिकेतनम् ॥ १३३ ॥  
 दुष्टाहिदष्टः पन्नोऽपि, सप्तम नरकं ययौ । मन्येऽसौ चरणे धृत्वा, कृष्टः कालेन कौतुकात् ॥ १३४ ॥  
 एकदाऽगमदानन्दी, नन्दीश्वरपरं प्रति । विद्याधरगणो विभ्रदहम्पूर्विकया त्वराम् ॥ १३५ ॥  
 अथापूज्यन्त निःशेषगीतवाद्यादिकौतुकैः । विद्याधरकदम्बेन, भक्तिविभ्राजिना जिनाः ॥ १३६ ॥  
 कैः पुण्यैः पदमीदृशं, दुःखत्रासवगासवम् ? । इदमत्रान्तरे दध्यौ, सुमित्रः स्वर्गिता गतः ॥ १३७ ॥  
 इति चिन्तयतश्चिचे, मित्रं चित्रगतिः कृती । अतिप्रेम्णाऽवदातस्य, तदा तस्य स्मृतिं गतः ॥ १३८ ॥  
 नन्दीश्वरे स त वीक्ष्य, कुर्वाण जिनपूजगम् । आगाद् वेगेन तत्रैव, मित्रस्नेहेन मोहितः ॥ १३९ ॥  
 विद्याधरेषु शृण्वन्सु, स देवः कुर्वतः स्तुतिम् । भूभिः चित्रगतेर्दृष्टः, पुष्पवृष्टिं विस्मृत्वा ॥ १४० ॥  
 अथ चित्रगतिं सर्वे, गर्वमुन्युच्य तेषरा । विस्मिताः पुष्पवर्षण, नमश्कर्तुंजापिकम् ॥ १४१ ॥  
 बुधेऽनङ्गसेनोऽपि, स्मृत्वा गणकभाषितम् । पुष्पवृष्ट्याऽस्तियष्टा च, हृतया त सुतापतिम् ॥ १४२ ॥  
 रत्नवत्पति त प्राप्य, पषानविरत इष्टम् । मरुस्थरूपथे पान्थाः, पाथः पूरमिवादरात् ॥ १४३ ॥  
 सोऽपि चित्रगतिर्वीक्ष्य, कैरवाक्षीनिमा तदा । मन्नामुदधरत् कष्ट, तद्ग्रावप्यह्ने इदम् ॥ १४४ ॥  
 परस्परमथैताभ्यां, गताभ्यामेकतामिव । रं गतः प्रेमसर्वैस्वकोऽप्यथैव इवार्पितम् ॥ १४५ ॥



- अथ स्वस्वपुरं प्रापुः, प्रीताः सर्वेऽपि खेचराः । हर्षमुत्कर्षयन्तोऽन्तः, स्तुत्या चित्रगतेस्तया ॥ १४६ ॥  
 श्रीधरा-ऽनङ्गरोनाभ्यामादिष्टो गणकस्ततः । निश्चिकाय विवाहाय, रागिणोर्दिग्भेतयोः ॥ १४७ ॥  
 विवाह रत्नवत्याऽथ, स्रश्चित्रगतिं सुतम् । राज्ये न्यस्य समं विद्युन्मत्या व्रतमुपाददे ॥ १४८ ॥  
 स जीवं धनदेवस्य, वन्धुं नाम्ना मनोगतिम् । धनदत्तस्य चपलगतिं च मुदमानवत् ॥ १४९ ॥  
 मृतस्य मणिचूडस्य, स्वसामन्तस्य नन्दनौ । विभज्य विभवं राज्ञा, शशिन-सुरौ च तोषितौ ॥ १५० ॥  
 एकद्व्याभिलाषेण, कदाचिद् युध्यतोस्तयोः । मृतयोर्गतिया राजा, वैराम्यं हृदि भेजिवान् ॥ १५१ ॥  
 सार्द्धं स्वकीयबन्धुभ्यां, बध्वा च वसुधाधवः । सुरेर्दमधराद् भेजे, व्रतं खज्जामतीव्रतम् ॥ १५२ ॥  
 पुरं पुरन्दरो नाम, पुरन्दरपराक्रमः । अपालयन्नुपालस्य, तस्य सूनुनरूतधीः ॥ १५३ ॥  
 पादपोषगमं कृत्वा, प्राप चित्रगतिः कृती । माहेन्द्रकरुणे देवत्वमृमुमनुनिममभः ॥ १५४ ॥  
 अस्ति प्रत्यग्निदेहेषु, देशः पद्मास्यया महान् ।  
 यत्र ग्रामाऽन्नराशीनां, शैलानामपि नान्तरम् ॥ १५५ ॥  
 पुरं सिंहपुरं तत्र, विद्यते विदितं भुवि । सौभाग्यस्त्रीमुस्ताब्जानां, यत्रेन्दुर्दासवत् पुरः ॥ १५६ ॥  
 हरिषन्दीति तत्रासीदवनीपालपुङ्गवः । विभाति यत्प्रतापस्य, तक्षांशुः प्रतिहस्तकः ॥ १५७ ॥  
 स भेजे वल्लभार्थमियदः प्रियदर्शनाम् । यस्याः शस्यौ रति-प्रीत्योः, केलिशैलरुचौ लुचौ ॥ १५८ ॥  
 सोऽयं चित्रगतेर्जीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकरुणतः । अपराजितनामाऽभूदग्रधामा तदङ्गजः ॥ १५९ ॥  
 ससा निमलघोषाख्यस्तस्याभवदभ्यात्मभूः । सहचारी सदा भानोरिव रश्मिस्तमुच्यः ॥ १६० ॥  
 वाशाभ्यां वाहितावेतौ, बाह्यालीकमणेऽन्यदा । देशे दवीयसि गतावरण्ये पुण्यविक्रमौ ॥ १६१ ॥  
 तत्रावतीर्य तौ वीर्यविनिर्जितपुरन्दरौ । निन्तस्तोयतीरिषु, वृषार्चं तुरगद्वयम् ॥ १६२ ॥  
 अथ श्रुधीकृतावन्यौ, विपन्नौ तौ तुरङ्गमौ । देशान्तरविहारश्रीनेत्रे इव तदा तयोः ॥ १६३ ॥  
 अथ तत्र स्थितावेतौ, निराशौ गलितश्रियौ । कलुषौ कलिमाहात्म्यान्यायधर्माविवाङ्मिनौ ॥ १६४ ॥  
 अत्रान्तरे नरः कोऽपि, हन्ये हन्ये वदन्नदम् । प्रदत्ताभयदानेन, कुमारेण स्थिरीकृतः ॥ १६५ ॥  
 स्थितो यावदत्तौ तत्र, तावदारक्षकाः क्षणात् । हत हतेति जल्पन्तोऽभ्यायपुर्ययुवेगतः ॥ १६६ ॥  
 ततः समं कुमारेण, बधवारणाकारिणा । तदाऽऽरक्षकसैन्यं तत्, प्रारेमे युद्धमुद्धतम् ॥ १६७ ॥  
 करवालः कुमारस्य, ततो दलयतो रणे । बलस्यास्य प्रभावाब्जिमगस्तिरिव पीतवान् ॥ १६८ ॥  
 अथ ते व्यथितास्तेन, कुमारेषोद्भटा भटाः । आशु विज्ञापयानासुर्वेत्त्वा भूभुजं निजम् ॥ १६९ ॥  
 तदाऽऽरक्षप्रतिलेषोद्दीपक्रोषः स भूषतिः । सनाथां दण्डनाथेन, प्राहिणोदसमां चन्द्रम् ॥ १७० ॥  
 खज्जलेसा कुमारस्यावलेपजलधेस्ततः । इमां पराश्रुलीचके, वाहिनीमतुलस्वराम् ॥ १७१ ॥  
 अथ स्वयमयं राजा, समारूढ मत्तज्जम् । सहायाम्य समारेमे, सरम्भं क्रोयदुर्धरः ॥ १७२ ॥  
 मन्त्रिपुत्रं कुमारोऽपि, व्यापार्यं नररक्षणे । आरुरोह रणायोम्रमभिमानतज्जजम् ॥ १७३ ॥  
 वृषाज्जमुजेनाभादसिलेखा विकम्पिता । शिखेव मुष्ण वातास्ता, विरोधिवधसन्ध्या ॥ १७४ ॥  
 तद्गजस्य यमस्येव, रोमाशैर्भेचकक्षुतेः । सहरन्ती रिपून् कृष्टा, जिह्वेयासिलता यमौ ॥ १७५ ॥  
 मनो मन्त्री मुने मित्रं, मानो धनमसिर्वलम् । इति वीरो विजग्राह, स युक्तं सह भूमुजा ॥ १७६ ॥

भगे सैन्ये प्रणिषितो, ज्ञात्वा तं नृपनन्दनम् । रणं निर्मुच्य पप्रच्छ, कुशलं कौशलेध्वरः ॥ १७७ ॥  
 पितृमित्रं कुमारोऽपि, तं मत्वा मन्त्रिणो गिरा । नमश्चकार तत्कालाहङ्कारभ्रंशभासुरः ॥ १७८ ॥  
 सुता कनकमालाऽस्मै, कुमाराय महीसुजा । दद्या प्रमथनाथाय, पार्वतीव हिमाद्रिणा ॥ १७९ ॥  
 अथ देशान्तरालोककौतुकामचचेतसौ । निशि निःसृत्य मन्त्रीश-धात्रीशतनुजौ गतौ ॥ १८० ॥  
 अथ तौ कानने क्वापि, कामिन्याः करुणारवम् । आकर्ष्य कालिकादेव्या, मन्दिरे जग्मतुर्जवात् ॥ १८१ ॥  
 समीपे वह्निकुण्डस्य, रुदतीं कामपि त्रियम् । वीरो व्यलोकयत् तत्र, क्रान्तां केनापि सखिना ॥ १८२ ॥  
 अथ तं प्रथितोत्साहः, कुमारः प्राह सङ्गिनम् । न वेत्सि क्रूर । रे ! सूमि, मया सस्वामिकामिति ॥ १८३ ॥  
 विचते यदि ते शक्तिर्विषेहि प्रपन्नं ततः । इत्याकर्ष्य द्रुतं सोऽपि, चलितः कलितः कुधा ॥ १८४ ॥  
 समुल्लासितनिर्दिश्यौ, रणाय स्फुरितौ ततः । एतावत्पादितोद्दण्डशुण्डादण्डाविव द्विषो ॥ १८५ ॥  
 सन्नैव धारया धारां, वारयन्तौ मुहुर्निवः । युयुधातेवरापेतौ, दन्ताभ्यामिव दन्तिनौ ॥ १८६ ॥  
 तमनेयतमं मत्वा, कुमारमसिना पुरः । ऋडया पीडयामास, नागपाशप्रबन्धतः ॥ १८७ ॥  
 वहीरभ्यानिव गजः, स जगत्कौतुकप्रदः । नृपसुनुर्वलेनैव, नागपाशाननुवृष्ट ॥ १८८ ॥  
 श्लेषेनैव बद्धयित्वाऽथ, कुमारेण रणाङ्गणे । कालिन्दीस्रोतसेव दुररातिः पातितोऽसिना ॥ १८९ ॥  
 मूर्च्छां निमीलयामास, तस्येन्द्रियगणं ततः । समुल्लसत्तमःस्तोमा, पद्मस्रण्डामिव क्षपा ॥ १९० ॥  
 अथ पानीयमानीय, तं निषिच्य नृपाङ्गजः । चलयेलाम्बलोन्मीलन्मारुतैरुदजीवयत् ॥ १९१ ॥  
 समीतः सोऽपि मूर्च्छान्ते, मूपसुनुममापत । विच्य मूलिकामेतां, लेपं पातेषु देहि मे ॥ १९२ ॥  
 श्रुत्वेति मूपपुरोऽपि, चक्र तस्य वचः क्षणात् । नीरे रेखेव तत्सङ्गक्षतिर्देहि तदाऽमिखत् ॥ १९३ ॥  
 अपोतिवतः स वीरेण, काऽसौ ! कोऽसीति भाषितः । उद्दुद्भवदनाम्भोजमन्दमपुरं वचः ॥ १९४ ॥  
 आस्ते पुरधियां सीमा, पुर श्रीरथनृपुमम् । तस्मिन्ममृतसेनास्त्रः, क्षितियः खेचरेध्वरः ॥ १९५ ॥  
 अस्ति कीर्तिमती नान, तस्य कीर्तिमती प्रिया । रत्नमालाऽभिधा बाला, रतिरूपा तयोरीरयम् ॥ १९६ ॥  
 हरिणान्दिधराधीशतनुमुरपराजितः । अस्या भविष्यति पतिर्ज्ञानिनेति निवेदितम् ॥ १९७ ॥  
 श्रीपेणनन्दनः शूरकान्तनामाऽस्मि स्तेचरः । लावण्यलदरीसिन्धुमेनां याचितवानहम् ॥ १९८ ॥  
 अपराजित एव म्यात्, प्रियो मे हरिणान्दिभूः । प्रविशाम्यधवा वह्निं, चक्रं निश्चयमित्यसौ ॥ १९९ ॥  
 अयद्भव ततः क्रीयादान्तेय नया वने । भक्तिभिः शक्तिभिश्चापि, चापत्यदर्शिता भृशम् ॥ २०० ॥  
 पूरयिष्यामि ते वह्निमवेगनियमं ततः । इत्युक्त्वा कृष्टनिर्दिष्टो, मयि वीर ! त्वमागतः ॥ २०१ ॥  
 वितन्वति कथाम्निथ, तत्र विद्यापरे तदा । पितरौ रत्नमालायाः, पुरीमीत्रिभुवागतौ ॥ २०२ ॥  
 मन्त्रिपुरागिरा ताभ्यां, मत्वाऽयमपराजितः । रत्नमालां रतिनिव, प्रयुजः परिणायितः ॥ २०३ ॥  
 विद्यापरेः कुमाराय, भ्रजसरोहणौवधीम् । चिन्तितार्थकरां दत्त्वा, मुल्लिका च वरचिद् ययौ ॥ २०४ ॥  
 अथो मथागत गर्भं, जग्मुस्तौ तु मदाश्रयो । चिरकालं यने भ्रान्तौ, दिग्गन्तु-वपनाशिव ॥ २०५ ॥  
 कुमारः महकारण्य, नलेऽथ गृषितः स्थित । ययौ सविश्वामुमु, कारिमहप्रदहये ॥ २०६ ॥  
 कुमोऽपि नोचमारय, कारन्तु सोऽयमुपागतः । तावदाश्रनगेर्मले, न परयति गुणान्जम् ॥ २०७ ॥

१ तं चित्रनन्दं ५३० ॥ २ चने वं ५३० ॥ ३ भयवद् वदनां ५३० ॥  
 ४ निर्दिष्टतम् ५३० ॥ ५ धरपुमासेभ्य, मत्तं ५३० ॥

- भसावसोदा तन्मित्रविरहं निरहकृतिः । चिरं वप्राप्तं कान्तारे, यूथत्रष्ट इव द्विपः ॥ २०८ ॥
- अथ भ्रमन् गतो नन्दिपुरोपात्तसुरालये । एतत् सेचरयुग्मेन, स मोचे दुःसदुर्मेनाः ॥ २०९ ॥
- आकारयति मित्रं ते, भूपभूरपराजितः । तदा चापहृतः सोऽथमावाभ्या विपिणान्तरात् ॥ २१० ॥
- प्रभुः कमलभानुर्गो, हारयामास खेचरः । कुमुदिन्याः कृते पुण्याः, कमलिन्याश्च तं यतः ॥ २११ ॥
- अयमेवानयोर्वालये, न्यवेदि ज्ञानिना वरः । प्रमुणा निर्मिते सोऽस्ति, प्रासादे त्वद्विनाऽर्दितः ॥ २१२ ॥
- विवाहेऽपि निलसाहः, स भवन्तं विनाऽभवत् । तदेहि देहि तस्याद्य, मुदमन्वेरिवोडुपः ॥ २१३ ॥
- इत्याकर्ण्य हृदि प्रीतः, स तान्यां सह जग्मिवान् । तस्यासिमुदितः कन्ये, वीरः पर्यणयच्च ते ॥ २१४ ॥
- अथ श्रीमन्दिरपुरे, तौ गत्वा सत्त्वद्दु सहौ । स्थितौ कामलतानाम्न्या, वारतायां निकेतने ॥ २१५ ॥
- पुरेऽस्मिन्नेकदा कश्चिदमृतं कोलाहलो महान् । रथवण्टापथत्यागव्याकुलार्कतुरङ्गमः ॥ २१६ ॥
- तत् परम्परया ज्ञात्वा, निहतं घातकैर्नृपम् । वेदयामै मन्त्रिसूराख्यदथ सजीवनौपधम् ॥ २१७ ॥
- तद् भृशुन्मन्त्रिणे तूर्णं, वेदययाऽपि निवेदितम् । अयं महद्दहवास्तव्यः, किञ्चिद् वेत्ति महौपधम् ॥ २१८ ॥
- मन्त्रिणा भक्तिभुगेन, तत् तदाऽऽकारिताविमौ । औपधेन धराधीशं, क्षणाच्चकतुरक्षतम् ॥ २१९ ॥
- हरिणान्दितनृजोऽयमिति मत्वाऽथ भृशुजा । रम्भानाम्नः स्वन्दन्याः, प्रदानेनैव सत्कृतः ॥ २२० ॥
- तत्रैव तामपि त्यज्ज्वा, पुनः प्रचलिताविमौ । कश्चित् केवलिनं वीक्ष्य, पुरे कुण्डपुरे स्थितौ ॥ २२१ ॥
- नत्वा केवलिनं भक्तिभावितः सुहृदा सह । अपराजितवीरोऽयं, निविष्टः क्षितिविष्टरे ॥ २२२ ॥
- पमच्छ स्वच्छधीर्भाविशुभा-ऽशुभमथाऽऽत्मनः । मितस्य च स्वकीयस्य, मेदिनीनाथनन्दनः ॥ २२३ ॥
- द्वाविंशस्तीर्थेऽहं भावी, नेमित्त्वं पद्यमे भवे । अयं सुहृच्च प्रथमो, गणभृत् ते भविष्यति ॥ २२४ ॥
- वाचं सम्यग् निद्राम्येति, प्रथितां मुनिनाऽमुना । स माप प्रमदं भाविमुत्स्थानन्दानुवादिनम् ॥ २२५ ॥
- मुनौ कृतविहारेऽथ, केवलज्ञानभास्करे । तौ कुतूहलिनीं देशान्, द्रष्टुमश्रमता पुनः ॥ २२६ ॥
- इतथास्ति जनानन्दे, लङ्काशङ्काकरे पुरे । जितशत्रुर्धरित्रीशो, धारिणी नास्य वल्लभा ॥ २२७ ॥
- सोऽपि रत्नवतीजीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकरूपतः । देव्याः कुक्षिसरोहसी, जज्ञे प्रीतिमती मुता ॥ २२८ ॥
- अथासौ यौवनं प्राप्ता, प्रतिज्ञामिति निर्ममे । विद्यया मां विजेता यः, स मे मतां भविष्यति ॥ २२९ ॥
- स्वयं वरार्थमुर्वीक्षस्ततो निमांय मण्डपम् । पद्मेपुरोचिपो भूरीनमीमिलदिलाधिपान् ॥ २३० ॥
- सपाद्यालीप्रपद्येपु, ते मद्येपु निपादिनः । किरन्ति राम प्रत्यङ्गं, भूपागणिविभानिभान् ॥ २३१ ॥
- अनान्तरे नरेऽस्य, सचिनस्य च तौ मुतौ । पश्यन्तौ काश्यपीषण्डमसण्डमयमीयतुः ॥ २३२ ॥
- विषय मुक्तिकायोगादन्यं वेपुभो ततः । मूले मद्यस्य कस्यापि, स्थितानुचालकौतुकौ ॥ २३३ ॥
- कस्याश्चिन्मद्यपाद्यास्या, मूर्ध्नि न्यस्तकराम्बुजः ।
- रुमारस्तस्थिवान् पश्यन्, भृशुस्तृणयत् तदा ॥ २३४ ॥
- अथ रत्नपथक्रोड, माप प्रीतिमती तदा । पुरोवर्तिप्रतिहारीप्रथिताप्रधानतरा ॥ २३५ ॥
- समालोच्य समायान्तीमथ ते पृथिवीभृतः । चेष्टान्तराणि तत्काल, चकिरं चलयेतसः ॥ २३६ ॥
- परिभ्राम्यति लीनान्ते, चञ्चुधिषेप कथन । इह तद्भवन्तोभाऽस्ति, न केतीव विज्ञोऽह्यन् ॥ २३७ ॥

अङ्गुलिभ्यां भ्रमयतः, करात् कस्यापि चम्पकम् । क्षितौ पपात तत्कान्तिविजितं नु । विलज्जितम् ॥ २३८ ॥  
 विमलं केतकीपत्रं, नखैः कश्चिददारयत् । तदीयदशनोन्मीलनमयूखश्रीमल्लिप्तुचम् ॥ २३९ ॥  
 तदीयाङ्गपरिम्बङ्गनिरोधानविधायिनम् । कश्चिदभ्रमयत् पाणोराकण्डुमिव कङ्कणम् ॥ २४० ॥  
 जगतीपतिषु स्पष्टनिति तेषु विलसिषु । पुरः प्राह प्रतीहारी, मुदा प्रीतिमतीं पति ॥ २४१ ॥  
 एते देवि! मुदे विश्वविजयोज्ज्वलविक्रमाः । आजग्मुस्त्वत्कृते भूषाः, स्मररूपा गुणाढ्ययः ॥ २४२ ॥  
 यः कश्चित् ते मुदं चित्ते, दत्तेऽमीषु विशेषतः । वृणु तं भावसौभाग्यप्रसादसदतं नृपम् ॥ २४३ ॥  
 असौ मौक्तिकताडङ्गहंसोत्तंसमुस्वाम्बुजः । राजा भुवनचन्द्राख्यः, शौर्य-धैर्य-धियां निधिः ॥ २४४ ॥  
 अयं हाराङ्कितमीनो, राजा गमरकैतनः । स्मरे हरभयोद्भ्रान्ते, रूपधीरमुमाश्रिता ॥ २४५ ॥  
 भूषः कुबेरनामाज्यं, सख्युर्मुलमवेष्यते । उत्तीर्णो भुवि चेतोर्मादिवः शिवभयादिव ॥ २४६ ॥  
 अयं सोमप्रभो राजा, करोद्यत्केलिकन्दुकः । प्रविष्टो हृदि नारीणा, स्यादसावेव मन्मथः ॥ २४७ ॥  
 भूषः क्षुराभिषः सोऽयं, लीलानीलारविन्दवान् । असुं भेजे रतिर्नित्यं, प्रियेऽनङ्गे तदाशया ॥ २४८ ॥  
 भीमः धीमानसौ राजा, कुण्डले कुल्ले करम् । स्मरं रतिरतं मत्वा, ये प्रीतिस्तद्वदाश्रिता ॥ २४९ ॥  
 क्षमाधवो धवलः सोऽयं, स्मेरनीलाङ्गमशेष्वरः । यत्कान्तिकिङ्करः कामो, भुवनेषु विजृम्भते ॥ २५० ॥  
 इति ज्ञात्वा प्रतीहारीवचनेन नृपानिगमन् । क्रमेण प्रष्टुमारेभे, कन्या विद्यासु कौशलम् ॥ २५१ ॥  
 अथ जित्वा कुमारी, ताननुग्रहं निरुत्तरान् । वरं नरेभ्यो नारीति, ज्ञात्वा प्रीतिपराऽभवत् ॥ २५२ ॥  
 तामथ व्यथमानात्मा, कुमारो जितकाशिनीम् । तथैव मञ्चपाञ्चाल्या, मणिस्पर्शादवीवदत् ॥ २५३ ॥  
 चमत्कारकरी पुसां, प्राह पाञ्चालिका ततः । आक्षिप्य क्षमापतेः पुत्री, मूर्च्छमानभृता गिरा ॥ २५४ ॥  
 किमु गर्जसि वामाक्षि !, विजित्य नृपशत्रु नृपान् ? । न किं जानासि मामत्र, पुरः स्फुरितकौतुकाम् ? ॥ २५५ ॥  
 भवत्या यदि जीयेऽहं, तद् गुरुर्लज्जते मम । मन्मौढौ न्यस्तहस्तोऽय, हरिणन्दिनृपात्मजः ॥ २५६ ॥  
 चमत्कृतेति पाञ्चालीवाचा सा चारुलोचना । शारदेव स्वयं वादसादरा मुदमुदधौ ॥ २५७ ॥  
 कन्या पमच्छ कः शूरो !, जितालेखि जगाद सा । को दक्षः ? साऽनदत् प्रोक्तं, तथा श्रीभिरवधितः ॥ २५८ ॥  
 को दुःस्वीति तया प्रोक्तं, स्पृहा यस्येति माऽज्वरीत् । तयोक्तं को धनी ! यस्य, मुकृतानीत्युवाच सा ॥ २५९ ॥  
 इति प्रश्नोत्तरगिरा, पाञ्चाल्या विजिता सती । मुदा कण्ठे कुमारस्य, बाला मालामयोऽवयत् ॥ २६० ॥  
 अथ पृथ्वीभृतः सर्वे, कुमारं प्रति कोपिनः । सममेव समीक्यानीकिनीः समनीनहन् ॥ २६१ ॥  
 बलानि बलान् राज्ञा, तानि जित्वा नृपात्मजः । भूपैः प्रत्येकमेकाकी, साह्रं युद्धविधिं दधौ ॥ २६२ ॥  
 हेलथैव महीपालनन्यान् निजित्य भूपम् । केसरीव समारूढः, सोमप्रभवृषद्विषम् ॥ २६३ ॥  
 स्वस्तीयो मातुलेनाय, विस्फुरन्नपराजितः । राजा सोमप्रभेणाथ, लक्षणैरुपलक्षितः ॥ २६४ ॥  
 गरुदधुजडो वीरमथ सोमप्रभो नृपः । भागिनेयं महाहर्षपूरितः परिरब्धवान् ॥ २६५ ॥  
 हरिणन्दितनूज मे, जामेयमपराजितम् । अमु जानीथ नृपानामिति सोमप्रभोऽदिशत् ॥ २६६ ॥  
 नन्मुः स्वाजन्मनुर्वीणाः, सर्वेऽप्यति प्रमोदिनः । मध्ये भूत्वा कुमारस्तेः, सोत्साहैश्च विवाहितः ॥ २६७ ॥  
 अथ सम्मानिता राजा, सर्वेऽपि जितवृष्टुणा । ययुर्निजनिजं स्थान, नृपाः सोमप्रभमादयः ॥ २६८ ॥

१ 'नृपम्' संज्ञा ॥ २ 'या पृष्टं, स्पृ' वशा ॥ ३ 'किनीं समं' शंका ॥ ४ 'भोऽयदत्' शंका ॥ ५ 'सर्वे प्रीतिप्रभो' शंका ॥

ततस्तत्र स्थितं ध्रुत्वा, कुमारमपराजितम् । आययौ पैतृको मन्त्री, समाकारयितुं रयात् ॥ २६९ ॥  
 सर्वेऽपि परिणीतस्त्रीपितरोऽपि तमाययुः । सरिदोषा इवाम्भोधिं, विद्याधरधराधिपाः ॥ २७० ॥  
 मित्रेण मन्त्रिणा धात्रीश्वैर्विद्याधरैश्च तैः । ऋक्षैरिव तुपारांशुः, कुमारः परिवारितः ॥ २७१ ॥  
 कम्पिनीं सैन्यचारेण, स्वित्रां गजमदाम्बुभिः । भेजे निजपुरीमेप, दयितामनुरागिणीम् ॥ २७२ ॥  
 वभौ पितरमालोक्य, वृक्षोऽम्बुदमिवाथ सः । प्रीतः प्रेक्ष्य च तं राजा, राजानमिव वारिधिः ॥ २७३ ॥  
 रोमाञ्चमेचकश्रीकः, प्रसरद्भुजपद्मतिः । पितृपादाम्बुजोत्सङ्गे, वीरो भृङ्ग इवापतत् ॥ २७४ ॥  
 अथो कुमारमुत्थाप्य, बाहुभ्यां प्रीतिविह्वलः । राजा हृदि दधौ मूर्ध्नि, वर्षन् हर्षाश्रुचिन्दुभिः ॥ २७५ ॥  
 अथोद्धार नो मौलि, न्यस्य मातृपदद्वये । नखोष्णीपमणीनां तु, रक्षिमिर्भ्रथितं मिथः ॥ २७६ ॥  
 मात्रा कथञ्चिदुत्थाप्य, मुदा मूर्धनि जुग्वितः । कुमारः शैशवसुखं, सस्मार सुरदुर्लभम् ॥ २७७ ॥  
 तौ मनोगति-चपलगतिजिवौ प्रणेमतुः । सोदरौ ह्यस-सोमास्यौ, कुमारस्य पदद्वयम् ॥ २७८ ॥  
 समर्थमथ मत्वा तं, निधाय स्वपदे सुतम् । क्रतं विश्वस्तहरिणं, हरिणन्दीं मुदा दधौ ॥ २७९ ॥  
 तपस्तपनविस्तारव्यस्तकर्मतमस्ततिः । हरिणन्दीमुनिपतिस्तत् प्राप परमं पदम् ॥ २८० ॥  
 महिषीपदविद्योतमानप्रीतिमतीयुतः । शशास ह्यस-सोमाभ्या, सहोर्वीमपराजितः ॥ २८१ ॥  
 भिन्नं विमलबोधोऽपि, तस्य मन्त्रिपदेऽभवत् । दीप्ततेज-प्रदीपैकसदनं सदनन्तधीः ॥ २८२ ॥  
 कुर्वन्पूर्वापतिस्तीर्थ-रथयात्रामहोत्सवम् । ददर्शाऽनङ्गदेवास्यमिभ्यमुद्भिन्नयौवनम् ॥ २८३ ॥  
 एतस्यैव द्वितीयेऽह्नि, भरणं परिभावयन् । पिङ्गुं सद्यतिरसारेयमिति सारां पियं दधौ ॥ २८४ ॥  
 इहान्तरे पुरोपान्ते, केवलज्ञानवाग् युनिः । आययौ यः कुमारत्वे, दृष्टः कुण्डपुरे पुरा ॥ २८५ ॥  
 पद्मं प्रीतिमतीपुत्रं, कृत्वा राज्येऽथ पार्थिवः । मुनेस्तस्माद् क्रतं प्राप, सकान्ता-ऽगाल्य-वान्भवः ॥ २८६ ॥  
 स तपो निविडं तस्या, पूर्णायुः सपरिच्छदः । समभूदारणे कल्पे, शक्रसामानिकः सुरः ॥ २८७ ॥  
 जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे, क्षेत्रे भरतनामनि । कुरुदेशशिरोमाल्ये, श्रीहास्तिनपुरे पुरे ॥ २८८ ॥  
 श्रीपेणवृपतेः पत्न्यां, श्रीमत्यां शङ्ख इत्यभूत् । जीवोऽपराजितस्याथ, पूर्णन्दुस्त्वमतः सुतः ॥ २८९ ॥

॥ युगम् ॥

जीवो विमलबोधस्य, मतिप्रम इति श्रुतः । आसीद् गुर्णनिधेर्मन्त्रिकिरीटस्याङ्गो गुणी ॥ २९० ॥  
 प्रीडां वितनुतो मित्रीभ्य तौ पूर्ववत् ततः । यौवनस्य वशं यातौ, यस्तनौ जनचेतसि ॥ २९१ ॥  
 चौर्यदावामिदम्भाञ्च, सीमादेशजनोऽन्यदा । आगत्य क्षितिनेतारं, विजेतार व्यजिज्ञपत् ॥ २९२ ॥  
 विशालमृङ्गः स गिरिः, सा चन्द्रशिञ्जिरा नदी । दुर्गेऽस्मिन् दुर्ग्रहः पक्षीपतिः समरकेतनः ॥ २९३ ॥  
 हरत्सेव सदेवस्यः, स देशस्य श्रियं तदा । दोषा दोषाकरोऽम्भोजवनस्पेय समापतन् ॥ २९४ ॥  
 गिरं जनपदस्पेति, दुःखदाहस्यग्नदाम् । समाकम्पांभवद् नृप, क्रोपवह्विहसन्तिका ॥ २९५ ॥  
 कटकप्य ऋदुस्त्वान्तः, समारम्भं विभावयन् । आदिदेश नृपं पचि-द्विप-वाह-रथाधिपान् ॥ २९६ ॥  
 अथ विशापयामास, कुमारः क्षितिनासवम् । अन्तः स्फुरति कोपेऽपि, निर्भिकासुसाहृतिः ॥ २९७ ॥  
 स्वर्गेशो नागतः स्वर्गात् पातालाद् बलिबेली । कथमित्यं प्रभो ! पतीपतिमात्रं प्रहृष्यसि ! ॥ २९८ ॥  
 ना कोपीरदमेवादिं, निप्रक्षीप्यामि हेदया । ज्यापार हि कुठारस्य, नमन्त्ये करोति कः ! ॥ २९९ ॥

इत्याकर्ष्य नरेन्द्रेण, समादिष्टः प्रमोदिना । कुमारः शत्रुसहारहेतवे कटकं व्यधात् ॥ ३०० ॥  
 कृत्वा शून्यमथो दुर्गं, कतिचित्पत्तिपालितम् । तस्थौ दूरेण पल्लीशशुक्ललाय सह सैनिकः ॥ ३०१ ॥  
 इति मत्वा कुमारोऽपि, समारोपितसैनिकः । प्रेरितैः पत्तिभिर्दुर्गं, ग्राहयामास कैश्चन ॥ ३०२ ॥  
 जगामान्तः समं सैन्यैः, शङ्कोऽयमिति शङ्कया । बलैरनर्गलैर्दुर्गं, पल्लीपतिरवेष्टयत् ॥ ३०३ ॥  
 अथ सहदुर्गं तं, वरुणन्तं विक्रमोर्जितैः । पल्लीश वेष्टयामास, कुमारः परितो बलैः ॥ ३०४ ॥  
 अन्तर्बहिर्वलस्तोमैर्दुर्गान्ते यध्यता गतम् । मत्वाऽऽमानमथो मानममुच्चत् पकणाधिपः ॥ ३०५ ॥  
 मूर्च्छं मदमपीपिण्डमिवायातं हृदो बहि । वहन् कण्ठे कुठारं स, कुमारमनुनीतवान् ॥ ३०६ ॥  
 बलमानः सहानेन, वीरोऽथ कटकान्तिके । अर्धमार्गैर्धरात्रे स, शुश्राव रुदितं स्त्रियाः ॥ ३०७ ॥  
 अथ शब्दानुसारेण, ता जगाम नृपाह्वजः । एकः खड्गलतोद्रेकम्राजिष्णुभुजभूरुहः ॥ ३०८ ॥  
 कुमारस्तामथोवाच, किमिदं भीरु! ह्यते? । इति साऽपि तदाकारविधस्ता दुःखिताऽवदत् ॥ ३०९ ॥

अङ्गदेशेषु चम्पायां, जितारिष्टपतेः सुता । क्रीतिमत्यामभूद् भूरिपुत्रोपरि यशोमती ॥ ३१० ॥

गुणश्रवणमात्रेण, शङ्खे श्रीपेणनन्दने । अनुरागोऽभवत् तस्याः, सरोजिन्या रवाविव ॥ ३११ ॥  
 स्वाजन्याय ततो राजा, श्रीपेणनृपतिं प्रति । विशिष्ट भ्रेपयामास, वाक्प्रीयूपपयोनिधिर्म् ॥ ३१२ ॥  
 रामवेऽस्मिन्निमां बालां, मणिशेखरस्वखरः । जहे मया सह महस्तिरस्त्रकृतसहस्ररुक् ॥ ३१३ ॥  
 अटन्यामिह मुक्ताऽहं, निन्ये कन्या तु साऽन्यतः । तस्याः श्रीमन्बहं धात्री, तद्वियोगेन रोदिमि ॥ ३१४ ॥  
 किंवदन्तीं कुतस्तस्या, लभेयमिति चिन्तयन् । इमान्नाश्वासयामास, कुमारः काम्यया गिरा ॥ ३१५ ॥  
 अथ तद्वीक्षणपरे, वीरे शौर्यसलः स्वयम् । पूर्वाशापतिरुष्णांशुं, शैले दीपनिवामुच्चत् ॥ ३१६ ॥  
 तदटन्नटवीगर्भे, कन्यावीक्षणसत्वरः । शैले विशालमृङ्गालये, कन्दरामन्दिरोदरे ॥ ३१७ ॥  
 शङ्ख एव म स्यामी, वदन्तीमिति बालिकाम् । खेचरं चाटुकारं च, सोऽपश्यन्मणिशेखरम् ॥ ३१८ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

क्रोधादभिमुख धावन्, पदयन् कन्यां च सस्पृहम् । कुमारः खेचरेन्द्रेण, तस्मिन्पत्वेन निश्चितः ॥ ३१९ ॥  
 समायातः प्रियोऽयं ते, शङ्खः पश्यैष हन्यते । तां प्रतीतिं प्रतिज्ञाय, प्रचचाल स खेचरः ॥ ३२० ॥  
 तद्विष्णुपुरुषाणामसद्दामेण नृपाह्वजः । खेचरं वियब्द्रास, दासं चके विजित्य तम् ॥ ३२१ ॥  
 स्मिन्त्वा व्यलोकयद् बाला, त कुमारं जितद्विपम् । प्रभाते परिभूतेन्दुं, पद्मिनीव दिवाकरम् ॥ ३२२ ॥  
 जय व्योम्नो मनोवेगा, मणिशेखरपचयः । पेटुर्नृपसुतोपान्ते, सरसीव सितच्छदाः ॥ ३२३ ॥  
 उभौ पुरे च सैन्ये च, प्रपीड् नृपाह्वजः खगौ । एकं यशोमतीधात्र्याः, समानयनहेतवे ॥ ३२४ ॥  
 निकाममुपरोधेन, कुमारः खेचरेशितुः । प्रणमन् सिद्धचैत्वानि, कन्यया साकमेतया ॥ ३२५ ॥  
 आयातः कनरुपुरे, विद्याधरपुरे तत । भूमिभालाभवेत्ताद्व्याविशेषककल्यभृति ॥ ३२६ ॥ युग्मम् ॥  
 दिनानि कतिचित् तत्र, तस्थौ भूजानिनन्दनः । खेचरश्रेणिसौजन्यक्षीरनरीरशकेशवः ॥ ३२७ ॥  
 अथ तस्मै ददौ पुत्रीं, सनेशो मणिशेखरः । ददिरे सेचरेरन्वैरपि विद्या निजा निजाः ॥ ३२८ ॥  
 अथ रिषापरैः सर्वैः, परितः परिवारितः । द्विपद्मयादकम्पाया, चम्पाया पुरि यातवान् ॥ ३२९ ॥  
 यशोमत्यादिकाः कन्याः, स तत्र परिणीतवान् । रोहिणीप्रभृतीं दीनमुतिर्दाक्षावणीरिव ॥ ३३० ॥

विशादितकपाटोद्यप्रतोलीमुखनिःसृतैः । सौधांशुभिर्विहसितामिव चम्पां विवेश सः ॥ ३३१ ॥  
 यशोधरो गुणधरः, कुमारस्य सहोदरौ । सम्मुलौ द्वावपि प्राचौ, तौ जीवौ<sup>१</sup> सूर-सौमयोः ॥ ३३२ ॥  
 बाहुभ्यामिव बन्धुभ्यां, वाम-दक्षिणपक्षयोः । चतुर्बाहुभिरिवादार्श्वं, कुमारो नागरैस्तदा ॥ ३३३ ॥  
 अर्थासौ पितरौ नत्वा, कृतार्थमन्यमानसः । बभूव विपुलपीत्तिलह्रीमोल्लासपादपः ॥ ३३४ ॥  
 वसुन्धरापुरोधुर्यै, राज्ये कृत्वाऽथ तं सुतम् । राजा गुणधराचार्यपादान्ते जगृहे व्रतम् ॥ ३३५ ॥  
 वनीमिवावनीमेनां, सेचं सेचं नयाम्बुभिः । मालाकार इव क्ष्मापः, स यशोभिरपुष्पवत् ॥ ३३६ ॥  
 अन्यदा केवलज्ञाननिषिर्विबुधसेवितः । श्रीपेषाः क्षीणदुष्कर्मा, प्राप्तस्तस्याः पुरः पुरः ॥ ३३७ ॥  
 परीवारपरीतोऽयमथ शङ्खः क्षमापतिः । मुनीन्द्रं पितरं नत्वा, देशनान्ते व्यजिज्ञपत् ॥ ३३८ ॥  
 स्वामिन् ! प्रेम्णा यशोमत्यामत्यासक्तिः कुतो मनः ? । ऊचे मुनिरथानेकभवसम्बन्धितामिह ॥ ३३९ ॥  
 आगामिनि भवे भावी, नेमिनामा जिनो भवान् । मन्त्री च वान्धैवौ चैतौ, गणेशस्तव भाविनः ॥ ३४० ॥  
 इयं राजीमती भूत्वा, त्वदेकमयमानसा । अनृदैव व्रतं त्वत्, प्राप्य निर्वृतिमाप्स्यति ॥ ३४१ ॥  
 निशम्येति मुनेर्वाचं, शङ्खः शङ्खोज्ज्वलाननः । कुमारं पुण्डरीकाक्षम्, राज्ये व्यथित दुर्धरम् ॥ ३४२ ॥  
 ततः समं यशोमत्या, बन्धुभ्यां सचिवेन च । अवाप क्षमापतिर्दीक्षा, वीक्षां सुक्लिष्या इव ॥ ३४३ ॥  
 सोऽर्द्धद्वय्यादिभिः स्यान्नेस्तीर्थकृत्कर्म निर्ममे । विधायऽऽराधनां चान्ते, पादपोषयम् व्यधात् ॥ ३४४ ॥  
 परीपहोपसर्गाचैः, स परैरपराजितः । अपराजितसन्नेऽभूद्, विमाने भासुरः सुरः ॥ ३४५ ॥

तस्मिन्ब्रह्मण्डितमुखासृतपानपीनः,

सौऽयं सुरः स्फुरदनुत्तररूपसम्पत् ।

हर्षप्रकर्षमयमद्भुतमूरिभाग्य-

लक्ष्मीमयं च समयं रामयान्धभूव

॥ ३४६ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरीशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरीधिरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीनेमिनाथप्राच्य-  
 भवचर्यानां नाम दशमः सर्गः ॥

पीयूषावपि पेशलाः दशधरज्योत्स्नाकलापादपि,

स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।

यान्देवीसुरसामसूक्तचिदाशोद्रारावपि प्राजलाः,

केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीपस्तुपालोक्तयः ? ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् ३५२ । उभयम् ३१४५ ॥

१ भयं भयसुरमापृच्छप, परिपारैः सप्तं निजैः । पित्रोक्तकण्ठिनः प्राप, कुम्भारो हस्तिना-  
 पुरम् ॥ ३३१ ॥ इतिह. श्लो३. पं० ॥ २ 'यौ शशि-सूरयोः वनाः ॥ ३ 'धायं पित' पं० ॥  
 ४ 'राधौर्यं पला ॥ ५ 'न्यपावितौ पं० ॥

## एकादशः सर्गः ।



इत्थ मथुरापुर्यां, यदुनामा नृपोऽभवत् । बृहद्रथाक्षजो शूरिमुपान्ते हरिवंशम् ॥ १ ॥  
 शूरो जातस्ततः शौरि-सुवीरौ तस्य चाऽऽत्मजौ । शूरः शौरिं नृपं कृत्वा, अते प्रवृत्ते कृती ॥ २ ॥  
 सुवीरं स्वपदे न्यस्य, शौरिः सोदरवत्सलः । स्वयं कुशार्तदेशेषु, चक्रे शौरिपुरं पुरम् ॥ ३ ॥  
 शौरेरन्धकवृष्ण्याया, बभूवुः किल सूनवः । सुवीरस्य महावीरा, भोजवृष्ण्यादयः पुनः ॥ ४ ॥  
 नृपमन्धकवृष्णिं तत्, कृत्वा शौरिभसाधिपः । सुप्रतिष्ठान्मुनेः प्राप्य, व्रतं निर्धृतिमासदत् ॥ ५ ॥  
 सुवीरस्तनुजं राज्ये, भोजवृष्णिं विधाय च । विदधे सिन्धुषु स्वसैः, सौवीरं नाम पचनम् ॥ ६ ॥  
 मथुराम्भोजसूर्यस्य, भोजवृष्णेर्महीभुजः । जाग्रदुग्रगुणग्रामं, उग्रसेनः सुतोऽभवत् ॥ ७ ॥  
 आसन्नन्धकवृष्णेस्तु, सुभद्राया सुता दश । समुद्रविजयो जिप्पुरक्षोभ्यः क्षोभितद्विपन् ॥ ८ ॥  
 स्तिमितः शनिवारातिः, सागरः सागरोपमः । हिमवान् हिमवत्कीर्तिरचलोऽचलनिधयः ॥ ९ ॥  
 धरणो धरणीनृपा, पूरणः शत्रुचूरणः । अभिचन्द्रो वितन्द्रात्मा, वसुदेवश्च विधञ्जित् ॥ १० ॥

॥ विशेषकम् ॥

समुद्रविजयं न्यस्य, स्वपदेऽन्धकवृष्णिना । सुप्रतिष्ठान्मुनेरेव, प्रव्रज्य प्रापि निर्धृतिः ॥ ११ ॥  
 राज्ये न्यस्योग्रसेनं च, भोजवृष्णिर्महाभुजः । सुप्रतिष्ठस्य पादान्ते, दान्तात्मा व्रतमग्रहीत् ॥ १२ ॥  
 कंसेन तु सुभद्राख्यरत्नविक्रयितनुना । पठतो वसुदेवस्य, मैत्री सौरिपुरेऽभवत् ॥ १३ ॥  
 ततश्चिकीडतुः कंस-वसुदेवौ सदैव तौ । मिथश्चैतन्यवत्कायप्रतिच्छायनिभावुभौ ॥ १४ ॥  
 समुद्रविजयस्योर्वीभूतोऽन्येषुः समाजुपः । अर्द्धचक्रिजरासन्धराजादेशः समायथौ ॥ १५ ॥  
 अस्मद्वन्द्योऽस्ति वैताह्यतटे सिंहरथो नृपः । एनं बद्धोद्धतकोषं, यः कश्चन समानयेत् ॥ १६ ॥  
 इष्टो दीयेत देशोऽसौ, तथा जीवयशाः सुता । राजादिष्टं तदित्येतन्नेने मानवपुङ्गवः ॥ १७ ॥  
 समुद्रविजयाद् राजादेशार्थैकसमर्थधीः । ययाचे स्वयमादेशं, वसुदेवः प्रतिज्ञया ॥ १८ ॥  
 नरेन्द्रादेशतः कंससारथि सारसैनिकः । वीरो जगाम वैताह्यमद्वैताव्यपराक्रमः ॥ १९ ॥  
 अथो सिंहरथो युद्धसहः सहसाऽभ्यगात् । वसुदेवं प्रति जवात्, किरिः केसरिण यथा ॥ २० ॥  
 अथ युद्धप्रबन्धेन, भग्ने सैन्यसमुच्चये । वसुदेवः सम सिंहरथेन युधुषे स्वयम् ॥ २१ ॥  
 ततः परियमुबन्ध, कंसस्तं सहसा द्विपम् । आहत्य वसुदेवस्य, पुरो बद्धमदोकयत् ॥ २२ ॥  
 अथैव दैत्यविक्रान्तं, क्रान्तसिंहरथो रयात् । समुद्रविजयस्याही, वसुदेवोऽजगन्मुदा ॥ २३ ॥  
 वसुदेवमथावादीनृपस्तुभ्यं प्रदास्यति । राजा युधुषे जरासन्धस्ता जीवयशासं सुताम् ॥ २४ ॥  
 पति-शतकुलोच्छिन्त्यं, सा तु जातमिदं मया । क्रोष्टुकिञ्चानिवचसा, तद् तस्यागे मतिं कुरु ॥ २५ ॥  
 ध्यात्वाऽथ वसुदेवोऽपि, जगद नृपतिं प्रति । युद्धे कंसेन बद्धोऽयं, तद् यशोऽप्येव दीयताम् ॥ २६ ॥

१ सूरौ पाता० ॥ २ सूरः पाता० ॥ ३ 'क्रयस्' संता० पाता० ॥ ४ शौरि' संता० पाता० ॥

५ तरयागे सन्मति खला० ॥



तदगचत् भूपेन, जरासन्धनृपः कथम् । सुतामपि बलिष्ठाय, वणिक्पुत्राय दास्यति ? ॥ २७ ॥  
 अवादि वसुदेवेन, मन्ये नासौ वणिक्सुतः । जानामि विक्रमेणेति, तत्पिताऽऽकार्यं पृच्छयते ॥ २८ ॥  
 अथाऽऽह्य सुभद्रोऽय, कंसोचंसितसत्रिधिः । राज्ञा सदापथं पृष्टः, सुतोऽयं ते किमौरसः ? ॥ २९ ॥  
 इत्युक्ते भूयुताऽवोचत्, सुभद्रोऽपि यथातथम् । गतोऽहमेकदा शौचहेतवे यमुनामनु ॥ ३० ॥  
 अदर्शि कांस्यमङ्गुषा, तत् तरन्ती रयान्मया । आकृष्योद्वाटिता तस्यां, दृष्टोऽयं महसानिधिः ॥ ३१ ॥  
 मुद्रिकायुगमाजोऽस्य, गृहीतस्य शिरस्तले । लब्धेयमिति भूपाङ्घ्रिपुरः पर्वा मुमोच सः ॥ ३२ ॥  
 उग्रसेनसुतेऽसुम्पिन्, धारिण्याः कुक्षिवर्तिनि । पूरितश्छन्ननाऽगाल्यैः, पत्यन्त्रस्वाददोहदः ॥ ३३ ॥  
 पितृवैरीति सञ्चिन्त्य, पुत्रः प्राणमियोऽप्यसौ ।

मात्राऽतिनिन्द्यः कालिन्याः, प्रवाहेऽस्मिन् प्रवाहितः ॥ ३४ ॥ युगम् ॥

पत्रिकां वाचयित्वेति, मुमुदे मेदिनीश्वरः । निजगोवानत्स तं, कंसं विज्ञाय तक्षणात् ॥ ३५ ॥  
 जरासन्धमुपसाय, समुद्रविजयस्ततः । कंसस्य शौर्यमाख्याय, तं सिंहशर्यभार्पयत् ॥ ३६ ॥  
 दत्त्वा सुतां नृपोऽपृच्छद्, देशमिष्टमनेन तत् । पितृद्विषा यथाचे सा, कंसेन मथुरापुरी ॥ ३७ ॥  
 तज्जरासन्धदचोप्रबलोऽयं मथुरां मतः । उग्रसेननृपं कंसः, काष्ठपञ्जरकेऽक्षिपत् ॥ ३८ ॥  
 मया त्यकोऽसि नो वेत्ति, वातामपि पिता तव । एवमुक्तेऽपि धारिण्या, नोग्रसेनं मुमोच सः ॥ ३९ ॥  
 कंसानुजोऽतिमुक्ताख्यः, पितृदुःसाकुलस्ततः । कृती व्रतं स जमाह, मुक्तिमार्गं कपस्वल्म् ॥ ४० ॥  
 समुद्रविजत्रः सोऽपि, स्वामिना सत्कृतस्ततः । ययौ शौरिपुरे शूरसमुच्चयशिरोमणिः ॥ ४१ ॥

### वसुदेवहिण्डिः

वसुदेवाङ्गुषोभाग्याकृष्टस्त्रीविष्णुवाकुलेः । नृपः कदाऽपि विज्ञप्तौ, नागरैर्नयसागरैः ॥ ४२ ॥  
 समुद्रविजयेनाथ, तादृग्विष्णुभीरुणा । अभापि वसुदेवोऽयमुत्सन्नारोपपूर्वकम् ॥ ४३ ॥  
 अहर्निशं बहिर्भ्रान्त्या, दुर्बलोऽसि ततस्त्वया । स्थेयं सदा मदावासे, कलाभ्यासविनोदिना ॥ ४४ ॥  
 गुरोर्गिरं शिरस्त्रेय, शेषामिव निधाय ताम् । सौघ एव स्थितश्चक्रे, कलाभ्यासमहर्निशम् ॥ ४५ ॥  
 स कदाऽपि शिवादेव्या, प्रेषितं भूपतिं प्रति । चन्दनोद्धर्तनं चेटीहस्ताज्जमाह नर्मया ॥ ४६ ॥  
 उक्तश्चेदिकया सोऽपि, वसुदेवः सहासया । राजा स्त्रीनर्मदोषेण, स्वमनेनासि यन्त्रितः ॥ ४७ ॥  
 इत्यसौ परमार्थेन, निजं मत्वा निर्यन्त्रणम् । देशान्तरविलोकाय, निःससार पुरात्रिधि ॥ ४८ ॥  
 रचयित्वा चितानेय, श्मशानमुवि मुरिषी । निक्षिप्य मृतक किञ्चिदन्तरज्वाल्यन्मुदा ॥ ४९ ॥  
 स्तम्भं न्यत्य तटे तस्य, पत्रिकाया लिलेल सः । गुरुभिर्दूषितयुगो, वसुदेवोऽनलेऽविशत् ॥ ५० ॥  
 इति कृत्वा वज्रं दृष्ट, कयाऽपि पथि कान्तया । आरोपितो रथे स्त्रिन्, इति ब्राह्मणवेपथुत् ॥ ५१ ॥  
 तद्गमे तद्गहे स्नात-मुक्तो यक्षाब्जस्थितः । शुभ्रानामौ मृतोऽप्रोषि, वसुदेवः म्बकैरिति ॥ ५२ ॥  
 अथाऽऽमज्ञाननिर्भङ्गः, प्रचलन्नप्रतो बली । कयाऽपि किञ्च कामिन्या, रथमारोपितो निजम् ॥ ५३ ॥  
 पुरे विजयखेटाख्ये, सुग्रीवक्षमापतेः सुते । इयामा-विजयसेनाख्ये पर्यर्णपीत् कलाजिते ॥ ५४ ॥  
 ततो विजयसेनायामुत्पाधाऽक्रूरमङ्गजम् । अटन्नटव्या तन्वी स, जलावतील्यपस्वले ॥ ५५ ॥

१ 'पाङ्घेः, पु' पाता० ॥ २ 'प्ययम्' यता० पाता० ॥ ३ 'नीपतिः' सेता० ॥ ४ 'सुकोऽपि' खंवा० ॥ ५ 'यन्त्रितम्' खंता० ॥

द्विपं गचमिहायात, वशीकुर्वन्नसौ वशी । खगाऽर्चिमालि-पगनञ्जपाभ्या सहसा हतः ॥ ५६ ॥  
 उधाने कुञ्जरावर्ते, नीतस्यास्य मुदा ददौ । खेचरोऽश्वनिवेगाख्यः, इयामां नाम निजात्मजाम् ॥ ५७ ॥  
 अयं तथा प्रवीणात्मा, वीणावायेन तोषितः । ददौ वरं तयाऽप्याचि, सदाऽप्यविरहस्ततः ॥ ५८ ॥  
 अवियोगस्त्वयाऽप्याचि, कुतः सुतनु ! कथ्यताम् ? । इत्युक्ते वसुदेवेन, सा वभाषे नृगेक्षणा ॥ ५९ ॥  
 पुरे किन्नरगीताख्ये, वैताह्यगिरिर्मूषणे । राजा ज्वलनवेगोऽभूदर्चिमालिनृपात्मजः ॥ ६० ॥  
 नाम्ना चाऽश्वनिवेगोऽस्ति, खगस्तदनुजो बली । आस्ते ज्वलनवेगस्य, सनुरद्गारकः पुनः ॥ ६१ ॥  
 एतम्याशनिवेगस्य, सुताऽहमभव विभो ! । व्रती ज्वलनवेगोऽभूत्, कृत्वा मस्वितरं नृपम् ॥ ६२ ॥  
 तदङ्गारकवीरेण, विद्या-बलविलोभिना । जित्वा मस्वितरं राज्यमिदमद्भुतमाददे ॥ ६३ ॥  
 अष्टापदेऽप्यदाऽऽख्यात, मस्वितुश्चारणार्पणा । जलापते गजं जेता, राज्यदस्ते भविष्यति ॥ ६४ ॥  
 तदादि तत्र मुक्ताभ्या, खगाभ्या त्वं जितद्विप । हृतोऽसि राज्यलोभेन, दत्ता तुभ्यमहं पुनः ॥ ६५ ॥  
 स्त्रीयुतं यः खगं हन्ति, स विद्याभिर्विमुच्यते । इत्याचारः सदैवास्ति, समये व्योमचारिणाम् ॥ ६६ ॥  
 तत् क्रूरोऽङ्गारकस्तुभ्यं, मा कार्षीत् प्रिय ! विप्रियम् । जवियोगस्तदेतेन, कारणेन मया वृतः ॥ ६७ ॥  
 प्रतिपद्य गिर सयत्तदीयामिति वृष्णिष्णुः । तत्रावतस्थे सौस्थ्येन, सम दयितया तथा ॥ ६८ ॥  
 सुप्त. स चान्यद्वा रात्रौ, वीरो वनितया समम् । अङ्गारकेणापहतो, वसुदेवः प्रबुद्धवान् ॥ ६९ ॥  
 को मे हर्तति विघ्नशत्रु, ददर्श निजबलभाम् । इयामामङ्गारकेणैव, सन्नाखञ्जि वितन्वतीम् ॥ ७० ॥  
 अङ्गारकेण सा इयामा, खत्रेनाऽऽशु द्विसण्डिता ।  
 द्वे इयामे युष्यमाने तद्, वसुदेवो व्यलोकयत् ॥ ७१ ॥  
 अथ मायामिमौ मत्वा, वाष्णोयोऽङ्गारकं रुपा । जघान मुष्टिना मूर्ध्नि, केदरीव करीश्वरम् ॥ ७२ ॥  
 उद्घातपातरुग्णेन, विमुक्तोऽङ्गारकेण स. । च्युतश्चम्पापुरीपार्थं, सरोररपयोऽन्तरा ॥ ७३ ॥  
 तत् सीत्वाऽऽशु सरस्तीरे, वासुपुङ्गालयं गतः । जिन तत्त्वा सदैकेन, द्विजेन पुरि जग्मिवान् ॥ ७४ ॥  
 शूनो वीणाजुपः प्रेक्ष्य, हेतु पमच्छ स द्विजात् । अथो कथयितु तस्मै, प्रारेमे द्विजकुञ्जरः ॥ ७५ ॥  
 इह गन्धर्वसेनाऽस्ति, चारुदत्तवगिक्मुता । सा माह स पति. स्यान्मे, यो मा जयति वीणया ॥ ७६ ॥  
 वीणाचार्यो यदोशीन-गुशीवाविह तिष्ठत । वीणाभ्यातं तदभ्यासे, तन्मन्थेते तदिच्छया ॥ ७७ ॥  
 मासे मासे परीक्षा स्यात् कोऽपि च जयत्यमूम् । वसुदेवो निगम्येति, विद्याविकृतरूपकृत् ॥ ७८ ॥  
 विप्रवेपथरो गत्वा, मुष्टीत्रं प्रत्यदोऽगदत् । वीणाया तत्र शिष्योऽस्मि, चारुदत्तमुताकृते ॥ ७९ ॥  
 सोपहासमुपाध्याय, स्थापयामास त तत । अहासपञ्जान् सोऽपि, मूर्खत्वमिव दर्शयन् ॥ ८० ॥  
 अथाऽऽजगाम मासान्ते, चारुदत्तस्य नन्दनी । वीणाभ्यासकृता यूना, परीक्षा कर्तुमात्मना ॥ ८१ ॥  
 उपाध्यायेन शिष्यंश्च, चारुचीरधरस्तदा । वसुदेवः प्रहासाय, स्थापित प्रौढचिदरे ॥ ८२ ॥  
 ते युवानोऽथ सर्वेऽपि, वीणया विजितान्तया । वादाय वसुदेवोऽथ, वैरुचे परिहासिभि ॥ ८३ ॥  
 अथाऽऽधाय निज रूप, चमत्कारकर नृणाम् । वीणा प्रदूष्य यूना च, तस्या वीणा करेऽप्रहीत् ॥ ८४ ॥  
 गेयो त्रिष्णुकुमारस्य, त्रिविक्रमपराक्रम । गन्धर्वसेनयैत्युक्ते, स चक्रे सर्वमप्यद् ॥ ८५ ॥

दृष्टेन चारुदत्तेन, स गृहे अगृहे मुदा । ततो विवाहदीक्षायां, पृष्टे गोत्रादिकेऽहसत् ॥ ८६ ॥  
 वणिक्पुत्रीयमिति मा, हासीः पृष्टे कुले सति । चरितं श्रव्यमस्त्यस्यास्तमित्यूचे तदा वणिक् ॥ ८७ ॥  
 अथ तां परिणीयासौ, श्यामाल्य-विजयाह्वये । पर्यणैषीद् यज्ञोद्गीव-सुग्रीवतनये अपि ॥ ८८ ॥

चारुदत्त-गन्धर्वसेनयोश्चरितम्

अथ गन्धर्वसेनाया, वृत्तं कथयितुं वणिक् । अपरैद्युः समारेभे, वसुदेवं प्रति स्मितः ॥ ८९ ॥  
 पुराऽहं जीवतोः पित्रोः, सुभद्रा-भानुसञ्जयोः । अगां सुहृद्भ्यै साकं, हेल्या सिन्धुरोधसि ॥ ९० ॥  
 तत्र स्त्री-पुंसयोः पादप्रतिविम्बानुसारतः । सञ्चरचहमद्राक्षं, सतरुपं कदलीगृहम् ॥ ९१ ॥  
 तरुणं तरुणा साकं, कीलितं तत्र दृष्टवान् । ओषधीमूलिकास्तिसस्तथा तत्तत्रज्ञफौशगाः ॥ ९२ ॥  
 तामिरप्युपरिन्यस्तपत्रीज्ञानप्रभावतः । निष्कीलमव्रणं मुक्तमूर्च्छं च तमहं व्यधाम् ॥ ९३ ॥  
 अथोन्मीलितनेत्राब्जः, प्राससञ्जोऽवदत् स माम् ।  
 किं निष्कारणवन्दोस्ते, विदधामि किञ्च प्रियम् ? ॥ ९४ ॥  
 अहं वैताड्यकोटीरे, नगरे शिवमन्दिरे । महेन्द्रविक्रमक्षमापसुतोऽमितरागतिः श्रुतः ॥ ९५ ॥  
 सुतां हिरण्यरोमाख्यमातुलस्य तपस्यतः । यथार्थनामानमहं, व्यवहं सुकुमारिकाम् ॥ ९६ ॥  
 अभिलाषी मया तस्यां, सखा धूमशिखाभिधः । ज्ञातः स तु न दाशिष्यान्मुक्तो मित्रं हि दुस्त्यजम् ॥ ९७ ॥  
 सहाऽऽयातेन तत् तेन, च्छलाद् विश्वस्तघातिना ।  
 कीलितोऽस्मि दुमेऽसुप्मिन्, हत्वा च दयितां गतः ॥ ९८ ॥  
 तत् तवाहं जीवितव्यदातुनांतुरिवाधुना । अनृणः करुणासार !, भविष्यामि भवे कथम् ? ॥ ९९ ॥  
 अथ स्वदृष्टेनैव, कृतकृत्योऽस्मि सर्वथा । इत्युक्ते स मया मेऽयं, प्रतिपद्य समुद्ययौ ॥ १०० ॥  
 मातुलस्याथ सवार्थनामो मित्रवर्ती युताम् । अंतुच्छेनोत्सवेनाहं, पितृभ्यां परिणायितः ॥ १०१ ॥  
 कल्पसक्तमथो मुक्तभोगं मत्वा पितैव माम् । लीलाललितगोष्ठीषु, प्रमोदनधिषु न्यधात् ॥ १०२ ॥  
 अहं कलिङ्गसेनायास्तनयामभजं ततः । वेश्यां वसन्तसेनाख्यां, प्रमोदमधुपथिनीम् ॥ १०३ ॥  
 वर्षेर्द्वादशभिः स्वर्णकोटीः षोडश तद्गृहे । मुक्तवान् निर्धनीभूतस्तत् तयाऽहं बहिष्कृतः ॥ १०४ ॥  
 गतो गृहं धृतौ मत्वा, पितरौ दुःखितश्चिरम् । तत् कान्ताभूषणान्येव, नीचां रचितवानहम् ॥ १०५ ॥  
 मातुलेन सहोत्तीरवर्तेऽहं नगरे गतः । क्रीतः कर्पासराशिश्च, दग्ध सोऽपि कृशानुना ॥ १०६ ॥  
 मातुलेनापि निभान्यं, इति मुक्तोऽपरा दिवम् । गच्छन् पथि मृते वादे, पदातिश्चलितोऽस्म्यहम् ॥ १०७ ॥  
 तव प्रियपुत्रपुरे कथाद्, गतस्त्वत्र स्थिरीकृतः । नाम्ना सुरेन्द्रदत्तेन, पितृनिषेध सम्मदात् ॥ १०८ ॥  
 द्रव्यलक्षं गृहीत्वाऽहं, वणिग्न्यसात् फलयन्तरात् । अब्धौ गतागतैरष्ट, स्वर्णकोटीरुषार्जयम् ॥ १०९ ॥  
 स्वदेशे चकितो भग्ने, पोतेऽथ फलकमहान् । उदुम्बरावर्तीबेलातीरेऽगां सप्तमेऽहनि ॥ ११० ॥  
 अथ राजपुरोभान्तवने दिनकराभिधम् । त्रिदण्डिन प्रणम्याहं, पुरः धान्तो निविष्टवान् ॥ १११ ॥

१ मतुच्छसुत्सवं कृत्या, पितृं पता० ॥ २ तं गत्या पुरे ततः । क्रीतः कर्पासभारस्त-  
 र्गन्धः पता० ॥

उक्तस्त्रिदण्डिना भद्र !, द्रव्यार्थैव विभाव्यसे । दर्शयिष्यामि तत् तेऽहं, रसकूपं कृपारसात् ॥ ११२ ॥  
 इत्युच्चाऽस्मिन् प्रचलिते, शृष्टे लनोऽहमुन्मुदः । व्यालव्याकुलितोयान्तां, गतस्त्र गिरैस्त्रयीम् ॥ ११३ ॥  
 क्रान्तं बहुशिलायन्त्रैर्द्वारैर्मुद्गाद्य मन्त्रतः । तत्राविशद् विले सोऽथ, दुर्गपातालनामनि ॥ ११४ ॥  
 अन्वगामहमप्येनं, लोभपाशैर्निबन्धितः । भ्रान्तस्तमसि कष्टेन, रसकूपं व्यलोकयम् ॥ ११५ ॥  
 तस्मिन्नलाबुदस्तोऽहं, क्षिप्तः कूपे रसेच्छया । योगिना सहसा रज्जुबद्धमधिकया क्रमात् ॥ ११६ ॥  
 तच्चतुःपुरुषमान्ते, मेखलोपरि सुस्थितः । दृष्ट्वा रसं नमोऽर्हद्भय, इति यावदहं त्रुवे ॥ ११७ ॥  
 तावत् केनापि तत्राहं, व्यक्तमुक्तो महारमना । सार्धमिक ! महाभाग !, रसं मास्म स्वयं प्रहीः ॥ ११८ ॥  
 रसाथेमहमप्यत्र, वणिक् क्षिप्तस्त्रिदण्डिना । काङ्क्षन् धनमधोनामं, भक्षितोऽस्मि रसेन च ॥ ११९ ॥  
 तन्मा विश रसं दास्ये, तुभ्यं मे तुम्भमर्पय । तदर्पितं मया सोऽपि, भूत्वा मम समार्पयत् ॥ १२० ॥  
 तद्रज्जुचलनात् कृष्ण, त्रिदण्डी मक्षिकां तदा । तत्तुभ्यं याचते द्वारासत्रं मां न त्रु कर्षति ॥ १२१ ॥  
 अयं द्रोहीति मत्वा तत्, क्षिप्तः कूपे गया रसः ।  
 मुक्तस्तेनाप्यहं कोपाम्भेललायां ततोऽपतम् ॥ १२२ ॥  
 तदुक्तं वणिजा साधु, रसान्तः पतितो न यत् । मा च शोचीर्यदायाति, गोधा रसपिपासया ॥ १२३ ॥  
 कूपेऽस्मिन् रसमापीय, व्रजन्त्याः पुच्छमादरात् । सर्वथैवावलम्बेथाः, सम्यग् धर्ममिवातुरः ॥ १२४ ॥  
 ॥ युगम् ॥  
 नमस्कारं च मे देहि, परलोकाध्वशम्बलम् । कृते मयाऽथ तत्प्रोक्ते, परलोकं जगाम सः ॥ १२५ ॥  
 तद्रसप्रसन्नमासगोधापुच्छप्रहादहम् । निःसृतो मुर्च्छितः प्राप्तसञ्जोऽप्ये ततोऽभ्रमम् ॥ १२६ ॥  
 अटचीमहिषेणाऽऽसक्तदाऽऽरूढो महाशिलाम् । तत्राजगरसंरुद्धस्ततोऽहं द्रुतमत्रसम् ॥ १२७ ॥  
 तत् प्रयातोऽटवीमान्तप्राने रोगेण पीडितः । अहं मातुलमित्रेण, रुद्रदत्तेन पालितः ॥ १२८ ॥  
 गृहीत्वाऽलककं स्वर्णभूमौ तेन सहाऽचलम् । इषुवेगवतीं तीर्त्वा, गिरिकूर्टं विलङ्घ च ॥ १२९ ॥  
 क्रमाद् वेन्नयनं गत्वा, देवं टङ्कषमागतौ । ततः क्रीतच्छगारूढावुपीर्षीं वज्रमेदिनीम् ॥ १३० ॥ युगम् ॥  
 रुद्रदत्तोऽवदत् पन्था, नैवातः पादचारिणाम् । भस्त्रे कुर्वन्शुगौ हत्वा, वहिरन्तर्विपर्ययात् ॥ १३१ ॥  
 तदन्तरस्थितावावां, भारुण्डैरामिपभ्रमात् । उत्पात्र्याम्भोनिधौ स्वर्णमूर्ध्नीं नेप्यावहे जवात् ॥ १३२ ॥  
 श्रुत्वैत्यथावदं दुर्गपथसम्भन्धवान्धवौ । छागाविनौ ततः कार्पीः, पापं मातुल ! माऽतुलम् ॥ १३३ ॥  
 नैतौ त्वदीयावित्युक्त्वा, स्वं सच्छागं क्रुधाऽवधीत् । मदजो मन्मुखं दीनमुखस्तेन व्यलोकयत् ॥ १३४ ॥  
 तन्मयोक्तं तव त्राणे, नाहमीशस्तथापि ते । धर्मोऽस्तु मद्विरा जैनः, परलोकवित्शुद्धये ॥ १३५ ॥  
 मया दिष्टं ततो धर्म, मनसा पतिष्य सः । मत्पदचं नमस्कारं, मुदा शृण्वन् हतोऽमुना ॥ १३६ ॥  
 तद्वन्तर्गतवावावा, भारुण्डाभ्यां दुरीजुषौ । इतौ ततोऽप्यभारुण्डयुद्धेऽहं सरति च्युतः ॥ १३७ ॥  
 शस्त्रीदीर्गां त्रिनस्तीर्णसरास्त्राटचीमदन् । आरूढः शैलमनमं, कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥ १३८ ॥  
 धर्मलाभं ततो दत्त्वा, मुनिरेवमुवाच माम् । चारुदत्त ! कथं प्राप्तः, पथि त्वं स्त्रेचरोचिते ! ॥ १३९ ॥  
 महात्मन् ! स्त्रेचरः सोऽहं, यः पुरा मोचितस्त्वया ।  
 त्वामाष्टच्छयं गतोऽप्येष्टुं, तदा दारापहारिणम् ॥ १४० ॥

गेतश्चाष्टापदे हृद्योऽप्यनेकाकिनीं प्रियाम् । ततः श्रुतं मया वैरी, यद् भीतः प्रपथयितः ॥ १४१ ॥  
 दयितां तामुपादाय, ततो यातः पुरं निजम् । नीतः पित्रा ततो राज्यभारोद्धारे धुरीणताम् ॥ १४२ ॥  
 विधाधरश्रमणयोर्हिरण्य-स्वर्णकुम्भयोः । सकाशे स्वयमग्राहि, तातेन व्रतमद्भुतम् ॥ १४३ ॥  
 जज्ञे मनोरमाकुक्षौ, सुतः सिंहयज्ञा मन । वराहप्रीवनामाऽन्यो, मान्यो दर्पवतामपि ॥ १४४ ॥  
 सुता गन्धर्वसेनेति, जाता विजयसेनया । सर्वगान्धर्वसर्वस्वसङ्केतैकनिकेतनम् ॥ १४५ ॥

दत्त्वा च सुतयो राज्यं, धौवराज्यं च तन्मया ।

विद्याः सम्पाद्य च प्रापि, पितृगुर्वन्तिके व्रतम् ॥ १४६ ॥

द्वीपोऽयं कुम्भकण्ठाख्यः, क्षारवारिधिमध्यगः । गिरिः कर्कोटकश्चायं, कथमत्राऽऽगतो भवान् ॥ १४७ ॥  
 इत्यस्मिन् पृच्छति ख्यातं, सर्वं स्वचरितं मया । अथास्य नन्दनौ प्राप्नो, सेचरौ तं च नेमतुः ॥ १४८ ॥  
 नम्यतां चारुदत्तोऽप्यमित्युक्तौ तेन तौ नतौ । तदैत्य च सुरैः कोऽपि, मां नत्वाऽथ सुनि नतः ॥ १४९ ॥  
 सेचराभ्यां तदा पृष्टतं वन्दनविपर्ययम् । अयं वैमानिकः प्राह, प्रमोदभरपूरितः ॥ १५० ॥  
 पूर्वजन्मन्यहं छागष्टङ्गणे रुद्रमरितः । एतस्मात् प्राहसर्ववृषभमः सौधर्ममासदम् ॥ १५१ ॥  
 धर्माचार्यस्ततोऽयं मे, तेनाऽऽदौ वन्दितो मया । चारुदत्तः कृपाराशिरिति नोऽज्ञितः क्रमः ॥ १५२ ॥  
 तौ सगौ प्रतिबोधयेति, स देवः प्राह मां प्रति । यद् प्रत्युपकारं ते, कीदृशं करवाण्यहम् ॥ १५३ ॥  
 मयोक्तं समये तूर्णमेतन्वमथ सोऽगमत् । अगृहे सेचराभ्यां च, ताभ्यां निजपुरं प्रति ॥ १५४ ॥  
 तबिरे सत्कृतस्ताभ्यां, तज्जनन्या च तस्थियान् । सैसा गन्धर्वसेनेयमन्येद्युर्दक्षिता च मे ॥ १५५ ॥  
 निवेदितं च यत् तावत्, प्रमज्जिदमव्रवीत् । चारुदत्तोऽस्ति मे मित्रं, भूचरो जीवितप्रदः ॥ १५६ ॥  
 उत्कीलितोऽस्मि तेनाहं, यद्दकारणवन्द्युता । तस्य गन्धर्वसेनेयमर्पणीया कथञ्चन ॥ १५७ ॥  
 परिणेष्यत्यमं मत्स्यं, वसुदेवः कलाजिताम् । इत्युक्तं ज्ञानिनाऽऽत्मन्मं, ततः कार्यं तथैव तत् ॥ १५८ ॥  
 स्वपुत्रीं उद्गृह्णैतां, धृत्वाऽहमपि तद्वचः । एनामादाय सचोऽपि, गृह्णाद्येत्कण्डितोऽमवम् ॥ १५९ ॥  
 इहान्तरे समायासीद्, देवोऽज्ञावज्जीवजः । तेन ताभ्यां सगाम्नां च, सह सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥ १६० ॥  
 स देवो मूरि दत्त्वा मे, हेन-रत्नादिकं ततः । जगाम त्रैदिवं धाम, चैताद्वयं सेचरो च तौ ॥ १६१ ॥  
 सर्वाभ्यो मातुलः शीलगृहं मित्रवती च सा । वेत्या वसन्तसेना च, वद्वेणिर्मयेक्षिता ॥ १६२ ॥  
 उत्पत्तिरिपमेतस्या, नासौ वीर । वणिक्सुता । धृत्वेति वसुदेवन्तामुपयेमे रसासगाम् ॥ १६३ ॥

रक्ष्या चाथ निरक्ष्या च, च्छलेन च वलेन च ।

कडावयेन चानेकदेशोद्दिशान् परिभ्रमन् ॥ १६४ ॥

भूपानां सेचराणां च, द्विजाना वणिजामपि । कन्याः सौन्दर्य-सौभाग्य-न्यावण्यादिगुणास्पदम् ॥ १६५ ॥  
 स कदाप्युपरोधेन, कदापि हृदतः पुनः । कदापि कौतुकेनैव, परितः परिणीतवान् ॥ १६६ ॥ विशेषकम् ॥  
 सुकोशलाभिषां पुत्री, कोशलस्य सनेशितुः । कोशलाया पुरि प्राप्तः, स कदापि नुद्वृदवान् ॥ १६७ ॥  
 सुतः शान्तो रतान्तेऽसौ, केनाप्यभुष्टचालनात् । उत्थापितो बहिरर्त्वा, कोऽप्येवमचिन्तयत् ॥ १६८ ॥  
 अधो पवन पदोपान्ते, कुमारोपोपलक्षितः । सेचरोऽनुचरोऽसौ मे, चन्द्रहास इति स्वमम् ॥ १६९ ॥

१ तत' धंतां ॥ २ तदा चैत्य सु' पला ॥ ३ 'रः कश्चिन्मां गंता ॥ ४ 'द्रतो मृतः ॥ ५ 'पला ॥ ६ 'ताभ्यां गन्ध' ध्या ॥ पला ॥ ६ 'हमिति त' धंता ॥ पला ॥ ७ चन्द्रहास इति धंता ॥ ८

ततः समौरवं गौरवचसा तमुवाच सः । कुमार ! प्रमदामोदसद्योविद्योतिमानसः ॥ १७० ॥  
 केन प्रयोजनेन त्वं, कुतः स्थानादिहागतः ? । एतावत्यां तमस्विन्यां, तथ्यमित्थं निवेदय ॥ १७१ ॥  
 अथावददय विद्याधरः प्रमददुर्धरः । शृणु देव ! कथाभेकां, कौतूहलनिकेतनम् ॥ १७२ ॥  
 पेढालपुरमित्यस्ति, पुरं भूखण्डमूपणम् । स्मरस्य खुरलीवाभूद्, यल्लोलाक्षीकटाक्षितैः ॥ १७३ ॥  
 हरिश्चन्द्रोऽसुहृदन्तिहरिश्चन्द्रोज्वलाशयः । तत्रास्ति भूविभुः कीतिकुसुमाराममालिकः ॥ १७४ ॥  
 लक्ष्मीवतीति तस्यास्ति, रूपलक्ष्मीवती प्रिया । नीरे यदास्यदास्याय, तत् तपस्तप्यतेऽम्बुजैः ॥ १७५ ॥  
 सती सुतामसूताऽसौ, सरसीव सरोजिनीम् । जनलोचनलोडाल्लिखमानमुसाम्बुजाम् ॥ १७६ ॥  
 तस्या जन्मदिने स्वर्णवर्षमुत्कर्षकृद् धनो । मेरोरुपागतं सेवाकृते जितमिव त्विषा ॥ १७७ ॥  
 पितृभ्यां कौतुक-प्रीतिपूरिताभ्यां मुनिर्भरम् । सत्थं कनकवत्येषा, नामतोऽपि ततः कृता ॥ १७८ ॥  
 तत् प्रपेदे क्रमेणासौ, कलान्यासमयं वयः । रतिप्राणप्रियोऽप्यासीद्, यस्मिन् वासाय सस्यूहः ॥ १७९ ॥  
 चन्द्रमूर्तिरिव स्वच्छा, रवेरिव गुरोरियम् । प्राप्य कश्चित् कलोद्देशं, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥ १८० ॥  
 तद्भूषस्तनयारूपानुरूपगनिरूपयन् । प्रवरं स वरं कश्चित्, समाररेवे स्वयंवरम् ॥ १८१ ॥  
 स्वयंवरदिने मासमात्रासत्रे च सा स्वयम् । गवाक्षेऽक्षणीव गेहस्य, तस्यौ तारेव कन्यका ॥ १८२ ॥  
 अत्रान्तरे पुरस्तस्या, गतिशिक्षामतिः किञ्च । हारेण हस्यमानोऽपि, हंसः कोऽपि दिवोऽपतत् ॥ १८३ ॥  
 कस्याणकिङ्किणीकान्तभूषणानुशाङ्कतिः । स तथाऽऽरोपितः पाणौ, मरालः कमलत्विति ॥ १८४ ॥  
 अथासौ शधद्रम्भोजमरन्दस्वादहृद्यया । चमत्कृतिकृता मर्त्यभाषया तामभाषत ॥ १८५ ॥  
 यदि ते कुतुबं किञ्चिच्चित् तन्मि । तद्द्रुता । संवदन्ती मुधास्यन्दैः, किंवदन्ती निशम्यताम् ॥ १८६ ॥  
 अथावददियं तावत्, त्वं वक्तव्यद्रुतं महत् । सा कथाऽप्यद्रुता हंस !, भविष्यत्याशु तद् वद ॥ १८७ ॥  
 हंसोऽप्याह मुदे वार्ता, मुधाकृतमुधारसा । प्रविशन्ती ध्रुतौ देवि !, ध्रुयतां सावधानया ॥ १८८ ॥  
 एकवाऽस्मि गतो देवि !, कोशलयां पुरि भ्रमन् । दूरादर्दाक्षिं तत् तेजो, मया जितरविच्छवि ॥ १८९ ॥  
 किमेतदिति सम्भ्रान्तो, यावद् द्रष्टुमधोऽपतम् । तावदग्ने नरः कान्तिपूरिताम्बरगह्वरः ॥ १९० ॥  
 सुता च खेचरस्यैक्षि, कोशलस्य सुकोशला । अतिरूपयुताऽप्येषा, दीनश्रीस्तस्य सन्निधौ ॥ १९१ ॥

॥ युगम् ॥

तन्मयाऽचिन्ति सत्यस्मिन्नज्ञो न मनोभवः । अनन्ना तु रतिर्दृष्ट्वा, यदस्य न समीपगा ॥ १९२ ॥  
 धन्येयं मेदिनी यस्मां, चोरोऽयं मुकुटायते । असावपूर्णपुण्यस्तु, खीरलं यत्र नाहितम् ॥ १९३ ॥  
 अनुरूपप्रियाहीनमेनमालोक्यन् मुहुः । शोचन् निर्माणमेतस्य, गगनाङ्गणमभ्यगाम् ॥ १९४ ॥  
 ध्यायतस्तदिदानीं मे, हृदि तज्जन्म निष्फलम् । सद्यः सफलतां नीत, देवि ! त्वदर्शनामृतैः ॥ १९५ ॥  
 जाने यदि समीपेऽस्य, पद्यामि भवतीमहम् । मन्दारपादपस्यान्ते, कल्पवल्लीमिवोद्भूताम् ॥ १९६ ॥  
 इत्याकण्य मराल सा, जगाद् मदनातुरा । दशनद्युतिदुग्धेन, स्नपयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ १९७ ॥  
 अमागंणैव कर्णेन, मनःसन्नमि मेऽविशत् । इशा घण्टापथेनैव, कदाऽसौ सद्यरिप्यते ! ॥ १९८ ॥  
 वाचांयामसमासायामित्युद्धीय सितच्छदः । सहसैवोऽनुगस्तस्या, दगा सह खमुद्ययौ ॥ १९९ ॥

१ 'रथं न्यषेदयत् पला० ॥ २ स्त्रीमुखानां बभौ साङ्कः, शशाङ्को यत्र किङ्करः ॥ इतिरूप-  
 पाठः खंता० पात्रा० ॥ ३ 'वधेनेय, पला० ॥ ४ 'यामपोषी' संता० ॥

अदृश्येऽथ मरालेऽस्मिन्, बिललाप कुमारिका ।

आस्तां तद्दर्शनं तावत्, तत्कथाकथकोऽप्यगात् ॥ २०० ॥

हा । धातर्दक्षितोऽसौ मे, कुतः सितविहङ्गमः ? । दर्शितो वा ततोऽकस्मात्, कस्मादपहृतस्त्वया ? ॥ २०१ ॥

विलपन्त्यामिदं तस्यां, चित्रबिचित्रगटोऽप्यतः । पपात च नभोदेशादुच्चचार च भारती ॥ २०२ ॥

अहं स हंसस्तच्चित्रपटं त्वपुरतोऽमुचम् । अस्यानुसारतः सोऽयमुपलक्ष्यः स्वयंवर ॥ २०३ ॥

अनुरागं तवेवाहं, तस्याप्याधातुमातुरः । यास्यामि न यतः कापि, सन्धिः सन्तप्त-शीतयोः ॥ २०४ ॥

इत्युक्त्वा तत्र तूष्णीके, सा ते चित्रगतं वपुः । दध्वौ यत्ननिबद्धस्य, जीवितस्येव यामिकम् ॥ २०५ ॥

तत् त्वया देव ! यातव्यं, तत्र तस्याः स्वयंवर । विजितानङ्गसङ्गोऽस्तु, भवतोरनुरूपयोः ॥ २०६ ॥

एतच्चेतश्चमत्कारि, निशम्य वचनं तदा । जगद वसुदेवोऽपि, मित्र । हंसो भृशं न सः ॥ २०७ ॥

संयुग्माभिपञ्चाय, स्मरस्तं प्राहिषोद् विषुच् । अधवा मग तस्याश्च, चूर्त्तं पुष्पनिव व्यधात् ॥ २०८ ॥

चन्द्रोपीड ! त्वया चैयं, ज्ञाता मित्र । कथं कथा ! हंसीम्य स्वयं वा त्वं, मळूते कृतवानिदम् ? ॥ २०९ ॥

इत्युक्ते स्मयमानोऽयं, कुमारेणोपलक्षितः । आलिङ्गितश्च बाहुभ्यां, तादात्म्यमिव तन्वता ॥ २१० ॥

समं तेनाथ निश्चित्य, स्वयंवरगतिं कृती । तं च प्रहिस्य पश्यन्ने, निविद्यो नीतवान् निशाम् ॥ २११ ॥

सुकोशलानथाऽऽपृच्छत्, प्रातरुत्कण्ठितो ययौ । पेढालनगरोपान्ते, लक्ष्मीरमणकान्ते ॥ २१२ ॥

वाक्सुधास्यन्दचन्द्रेण, हरिश्चन्द्रेण सत्कृतः । सैन्यमावासयत् तत्र, वसुदेवो वनावनौ ॥ २१३ ॥

पुरा पुरो नमिभिर्गोर्लक्ष्मी रेभेऽत्र रासकैः । लक्ष्मीरमणमित्येतद्, वनं गत्वेति सोऽधिकम् ॥ २१४ ॥

श्रमोदपेशलस्तत्र, वने नमिनिनालयै । पूजयित्वा जिनाधीशान्, वन्दे पुलकाङ्कितः ॥ २१५ ॥

॥ युगम् ॥

अथो जितः पुरस्यास्य, धनाब्जैरिव सन्धये । अवातरद् विमानेन, धनदोऽस्मिन् वने दिवः ॥ २१६ ॥

पूजयित्वा च नत्वा च, स भक्त्याऽस्मिन् वने जिनान् ।

हस्ताप्रसंज्ञयाऽऽङ्घासीद्, विस्मितो वृष्णिनन्दनम् ॥ २१७ ॥

“असौ महींद्विको दवर्तीथकूद्रीकभाक् पुनः । माननाथ शीत ध्यायन्, वसुदेवो मुदा येया ॥ २१८ ॥

तमायन्तमधालोक्य, पुरो लावण्यसागरम् । रूपे पुरन्दरस्यापि, धनदो निर्मदोऽभवत् ॥ २१९ ॥

अधादिशेति जहंपन्तं, पुरस्तं धनदोऽभ्यधात् । दैत्यं कनकवैत्यां मेऽन्यकृत्यं कृतिन् । कुत् ॥ २२० ॥

वरणीयस्त्वया श्रीदोऽवतीर्णस्तत्कृते दिवः । स्वयं देहेन गच्छ थां, मानुष्येऽपि सुगीभव ॥ २२१ ॥

सा वाच्येति द्रुते गच्छ, कन्यान्तःपुरमात्मना । यामिकैर्मत्प्रभावेण, त्वमदृश्यो गमिष्यसि ॥ २२२ ॥

शिक्षां धनपतेरित्यं, माम्य धीरो विशुद्धधीः । स्पृहणीयां सुतैः कन्यां, धन्यां ध्यायन्मुदाऽञ्जलत् ॥ २२३ ॥

सामान्यजनमानेन, वेषनाकलयन्नयम् । ययौ कन्यागृहोत्सङ्गं, रक्षाकृद्भिरलक्षितः ॥ २२४ ॥

तमकस्मात् पुरो वीक्ष्य, राजपुत्री सविस्मया । अभ्युत्थानं व्यधादन्तर्मुदिता परिकम्पिनी ॥ २२५ ॥

दध्वौ किञ्च ममानूतैः, पुण्यैरेव विरधिना । चित्रं षट्गतं जीवन्त्यासेनोद्धृतमेव तत् ? ॥ २२६ ॥

अथेनामाह वीरोऽसौ, सुधासोदरया गिरा । अनङ्गमपि फन्दर्पं, कुर्वन् साश्रनिवाप्रतः ॥ २२७ ॥

१ 'ण्यमिति व्य' संता० ॥ २ 'न्द्रातप ! त्व' संता० ॥ ३ दौत्यं संता० ॥

४ 'यत्या मे' संता० पाता० ॥

तन्वि ! मित्रं महेशस्य, महेन्द्रसदृशः श्रिया । त्वत्कृते त्रिदिवादघ, धनदोऽवनिमागतः ॥ २२८ ॥  
 दूतोऽहं तस्य वामाक्षि !, त्वयि तेन नियोजितः । त्वया वरयितव्योऽयं, नृवरुषु स्वयम्बरे ॥ २२९ ॥  
 अधो कनकवत्याह, भावेन भिदुरस्वरा । स सुरोऽहं मनुष्या लु, कथमेतं वृणोमि तत् ? ॥ २३० ॥  
 अपलप्य किमारभान, दूतीभूतो वदस्यदः ! । भविता भुवनोचस !, भुवि भर्ता त्वमेव मे ॥ २३१ ॥  
 मित्रमेव त्रिनेत्रस्य, अक्रतुल्योऽस्तु तेन किम् ? ।  
 महेशोऽपि महेन्द्रोऽपि, मम देव ! त्वमेव यत् ॥ २३२ ॥  
 निशम्येदं वचस्तस्याः, स दधौ विस्मितो हृदि । मन्ये चित्रपदस्यानुसारेणाह मतोऽनया ॥ २३३ ॥  
 अथ तामवदद् वीरः, श्रीदंढ्रत्येऽहमागतः । शृण्वन्नपीति वार्तां ते, लिप्ये पापेन यामि तत् ॥ २३४ ॥  
 अभिघ्रायेदमहाय, सोऽयमद्वाभिव प्रभुः । अतीतो दृक्पथं साऽभूत्, ततो म्लानमुलाम्बुजा ॥ २३५ ॥  
 तस्मिन् गते चित्रपद, सा वीक्ष्य न मुद दधौ । सहस्रारोऽपि तद्रूप, यतस्तत्र न पश्यति ॥ २३६ ॥  
 सोऽपि गत्वा यथावृत्तं, कथयन् विनयानतः । विज्ञात सर्वमप्येतदिति श्रीदेन वारितः ॥ २३७ ॥  
 देवदूष्याशुकद्वन्द्वमनेन परिधापितः । धनदेन मुदा शौरिः, पारितोषिककर्मणा ॥ २३८ ॥  
 मुद्रिकामर्जुनस्वर्णमयीं तस्याङ्गुली पुनः । चिक्षेप धनदः सोऽपि, तयाऽनूद्बन्दीपमः ॥ २३९ ॥  
 अधो मण्डपमुर्वीक्षाः, स्वयम्बरेदिने गता । तस्धुर्मध्येषु शृङ्गारभाजः शृङ्गारयोनिवत् ॥ २४० ॥  
 तेषु तुल्याकृती श्रीद-चसुदेवौ व्यराजताम् । इन्द्रोपेन्द्राविव तदा, समस्तेषु सुयर्वसु ॥ २४१ ॥  
 मण्डपेऽस्मिन्नयाऽविक्षिञ्जनाकीर्णं नृपाङ्गजा । अन्वरे चन्द्रलेखेव, नक्षत्रावलिमालिते ॥ २४२ ॥  
 सा दधाना करे माला, पोष्पी चापलतामिव । बभावासुधशालेव, जङ्गमाऽनङ्गभूभुजः ॥ २४३ ॥  
 चक्षुश्चिक्षेप निःशेषानथ पृथ्वीपतीन् प्रति । नाटकस्यत् मिय श्रीदसदृशं मुदया कृतम् ॥ २४४ ॥  
 अद्भुतवल्लभे तस्मिन्, नूरिभूपेऽपि मण्डपे । अचम्पक इचोथाने, भृङ्गीवाऽऽप मुद न सा ॥ २४५ ॥  
 अथ तस्यां विलक्षाया, नर्म निर्मुञ्च्य शुक्लक. । अर्जुनस्वर्णमुद्रा तां, चसुदेवावदयाचत ॥ २४६ ॥  
 मुक्तायामथ मुद्रामानुन्दितनिजाकृतिः । मेपमुक्त् इव अजे, भापुरानकदुन्दुभिः ॥ २४७ ॥  
 वृष्टे कनकवत्यास्तचिराय तुषिते दृशौ । तेषु क्षारोदनीरेषु, सुधाक्षुष इव प्रिये ॥ २४८ ॥  
 हसन्ती हर्षतो भृङ्गरवपुष्पविभानिभात् । मालाऽक्षिप्यत तत्कण्ठे, धन्यमन्येव कन्यया ॥ २४९ ॥  
 अथाऽऽसु धनदादिदुन्दुभिः स्वनिर्भिल्यु । हरितो हसित हृष्टा, सहगुणमतगामगात् ॥ २५० ॥  
 पर्यणैपीदथ क्षमापनन्दनी यदुनन्दनः । चिरकालाञ्जितप्रीतिं, शर्व पर्वतजामिव ॥ २५१ ॥  
 शौरिः श्रीदमथापृच्छदुदितामन्दसम्मद । कुत कनकवत्यां व., प्रसादविशद मनः ? ॥ २५२ ॥  
 श्रीदस्तदवदद् दन्तयुतिविचोतितार्कृतिम् । गिर चिरन्तनप्रीतिचिन्मं यदुसुतं प्रति ॥ २५३ ॥

### कनकवत्याः पूर्वभवः

अस्ति कोशलदेशस्य, किरीट कोशला पुरी । मतोली-तोरणदलभ्रसम्भ्रान्तसुपपन्ना ॥ २५४ ॥  
 आरुष्य गृहमालासु, बाला. सुखसमुद्भूतैः । यस्या गगनगङ्गाञ्जैरवतस वितन्वते ॥ २५५ ॥



यस्यां तमसि शोणाश्मवेदमालीरश्मिभस्मिते । जना दिनार्दि जानन्ति, वापीपद्मालिनीरवैः ॥ २५६ ॥  
 यस्यां वसल्लु लोकेषु, रत्नसम्भारहारिषु । रत्नाकरः परीक्षेपमकार्षीत् परिखाभिपात् ॥ २५७ ॥  
 तत्रामृदरिशौडीर्यनिकषो निषधाभिधः । विभुर्महीमहेलाया, हेलाविजितशात्रवः ॥ २५८ ॥  
 उच्छल्लहुर्यशःस्तोमधूनध्यामलिताम्बराः । नूर्यो मूमृतां वंशा, यत्प्रतापानलेऽञ्जलन् ॥ २५९ ॥  
 उदारदानसौरभ्यमिलन्मार्गणपदपदः । ऐश्वर्यकुञ्जरो यस्य, भुजस्तम्भे व्यवास्थित ॥ २६० ॥  
 यत्प्रदाञ्जनत्वाभीशुमास्वद्वाला वसुद्धिषः । श्रीप्रदाने स काश्मीरमण्डनाडम्बरा इव ॥ २६१ ॥  
 तस्य नि.सीमसौन्दर्या, सुन्दरेति प्रियाऽभवत् । आस्येनेव जिता यस्याः, पद्मश्रीरपत्तत् पदोः ॥ २६२ ॥  
 पाय पायं रसालस्य, रसानपि पिकी ध्रुवम् । यद्विरं नाप सन्तापः, स तस्याः काण्ड्यकारणम् ॥ २६३ ॥  
 मन्ये यस्याः सुभासारविजयैकविलासिना । चाग्रसेन सदा सिको, नाधुर्यमधरोऽप्यपात् ॥ २६४ ॥  
 नरुनामाञ्जलस्यार्द्धिभागा सनुस्तयोरभूत् । उपादानं यदङ्गस्य, मदनेऽनङ्गता मतः ॥ २६५ ॥  
 यः ककुप्कुम्भिनां लीलागतिगौरवमग्रहीत् । तेन ते न चलन्त्येव, दिग्म्यः क्षितिश्रुतिमिपात् ॥ २६६ ॥  
 समग्राशुधयोग्यासु, यं बल्वन्तं विलोकयन् । जातः शङ्के कृताशङ्कः, शङ्कोऽपि सारग्रयात् ॥ २६७ ॥  
 स्वविमुक्तिपराभूतकुचेर. कूचराभिधः । तस्यानुजोऽभवद् युद्धकान्तारकोडकेशरी ॥ २६८ ॥  
 समायामन्यदा दूत, कश्चिद् वेत्रिनिवेदितः । आगत्य प्रणिपत्याथ, त राजानं व्यजिज्ञपत् ॥ २६९ ॥  
 अस्ति देव ! विदर्भेषु, रत्नगर्भाविभूषणम् । पुण्यपीयूषपूरस्य, कुण्डवत् कुण्डिनं पुरम् ॥ २७० ॥  
 तत्र भीमरथो नाम, सिन्धुसीमरथोधमः । अस्ति द्विपन्सुखाम्भोजसुधांशुर्वेसुधाधवः ॥ २७१ ॥  
 प्रियाऽप्य पुष्पदन्तीति, दन्तीन्द्रगतिविभ्रमा । विद्यते घृतिवैज्ञपकिङ्करीकृतकाञ्चना ॥ २७२ ॥  
 व्यजिज्ञपन्नृपं राज्ञी, तमेकान्ते तदेकदा । आनन्दहृदया वक्त्रचन्द्रचन्द्रिकया गिरा ॥ २७३ ॥  
 अभ्रमुविशुशुम्भ्रास्त्वद्वेदम प्रदिशन् मया । दृष्टः कोऽपि द्विपः स्वमे, स्वामिन् । भीतो द्वादिव ॥ २७४ ॥  
 सदा तदधरस्वादुरसमाधुर्यधुर्यया । गिरा तदनु सानन्द, जगाद जर्गतीश्वर ॥ २७५ ॥  
 स्वमेनानेन देवि ! त्वं, स्त्रीषु धन्याऽसि निश्चितम् । यदुल्लास गर्भस्ते, सगर्भस्तेजसा रवे ॥ २७६ ॥  
 किंवदन्तीमिति तयोर्वेदतोर्मदतोयधिः । दृष्टः सत्सुमुल्लोकैः, शुभ्रः कुम्भी गृहे विशन् ॥ २७७ ॥  
 तदाऽऽलोकयितुं ढोलो, करिराजं कुतूहलात् । उदितो मुदितौ द्वारि, स्वयमेवाथ दम्पती ॥ २७८ ॥  
 व्य ध्वारगतं वीक्ष्य, बलक्षाङ्गं द्विप नृपः । निजं पुण्यमिवायातं, मेने मूर्तिधरं पुरः ॥ २७९ ॥  
 तौ तदा दन्तिना तेन, स्वय स्कन्धेऽधिरोषितौ । जातावाक्रान्तकैल्यसगौरी-गिरिशसन्निभौ ॥ २८० ॥  
 सम्भ्रमी बभ्रमीति स्म, तदा मदनदीगिरिः । तदाऽऽक्रान्तः पुरस्यान्तर्दुर्धरः सिन्धुरेश्वरः ॥ २८१ ॥  
 अथावतार्यं तौ सौधे, स धारणपतिः स्वयम् । विवेद्य गजशालाया, शीलितायामिवान्वहम् ॥ २८२ ॥  
 अथो दिनेषु पूर्णेषु, पुष्पदन्त्याः सुताऽजनि । द्योतयन्ती गृहोत्सङ्ग, भानुमूर्तिरिवाम्बरम् ॥ २८३ ॥  
 गर्भे दवपरित्रस्तदन्तिस्वप्नावलोकनात् । तन्नासा ददन्तीति, पितृभ्या सा प्रतिष्ठिता ॥ २८४ ॥  
 कलाकल्पपस्तागापदरुपाभ्यासपरामपि । लुब्धः स्वयमतादृशपात्रस्थितिकदर्वितः ॥ २८५ ॥  
 शाश्वतस्तिलको भालमस्या बाल इवाशुमान् । अलङ्कार नि शेषध्वान्तसंहारकारकः ॥ २८६ ॥

१ व्यपस्थितः खता० ॥ २ न्द्रीति पाता० ॥ ३ तिमिमम् खता० पाता० ॥ ४ गदीभ्यं

खता० पाता० ॥

- सतीतेजोमयीमेतां, राहुभीत्या समाश्रिते । सूर्य-सोमश्रियौ मन्ये, मुखाब्जतिलकच्छलात् ॥ २८७ ॥  
 मन्ये तदीयवक्त्रेन्दोर्लाब्धनं कचरीच्छलात् । पश्चान्निर्यातमस्तोकलोकदण्डदण्डितम् ॥ २८८ ॥  
 सुरस्त्रीरूपस्तिर्माणैरभ्याभ्यास्यस्य पद्मभूः । स्वप्रत्ययाय निर्माय, रतिमेतां ततो व्यधात् ॥ २८९ ॥  
 अस्या वदन-दक्षपाणि-ऋमं निर्मातुमञ्जवत् । प्रविवेश स्वयं देवः, स्वयम्भूरपि चारिजम् ॥ २९० ॥  
 तुल्यं तदीयरूपस्य, न पश्यति वरं भुवि । भूपस्तेन समारमे, स्वयंवरमहोत्सवम् ॥ २९१ ॥  
 आयुर्भूर्यो भूपा, भीमाभ्यर्थनया ततः । स्वामिन् । समं कुमाराभ्यामभ्येतव्यं त्वयाऽपि तत् ॥ २९२ ॥  
 तदुक्तं सर्वयुर्वीशस्तथेति प्रतिपद्य सः । सत्कृत्य कृत्यविद् दूतं, प्रचचलाऽचलायवः ॥ २९३ ॥  
 अथाऽऽससाद सृजुभ्यां, साकं कौशलनायकः । सैन्येभ्रुकृतमार्गद्भ्रुखण्डनः कुण्डिनं पुरम् ॥ २९४ ॥  
 भीमः सम्भ्रुस्वमागत्य, सत्कृत्य निपधाधिपम् । मुदितः कुण्डिनोपान्ततरुलण्डे न्यवासयत् ॥ २९५ ॥  
 आकाशन्तमत्युच्चध्वजाङ्गुलिदलैश्चलैः । अथाऽऽजमुर्महीनाथाः, स्वयंवरणमण्डपम् ॥ २९६ ॥  
 न्यविशन्नय मध्येषु, पद्मेषुद्युतिजित्वराः । स्वस्यान्यस्य च पश्यन्तो, रूपं भूपा मुहुर्मुहुः ॥ २९७ ॥  
 एकस्मिन् निपधो मध्ये, सुताभ्यां सह तस्थिवान् ।  
 पार्श्वद्वयनिखीनाभ्यां, पक्षाभ्यामिव पक्षिराद् ॥ २९८ ॥  
 सुखपूर्णेन्दुभीमूपविन्दुवृन्दानुकारिणा । आनाभि कण्ठमुत्तेन, मुक्ताहारेण हारिणी ॥ २९९ ॥  
 जितास्त्रां पुष्पदन्ताभ्यामिवाऽऽस्यतिलकश्रिया । माणिक्यताडपत्राभ्यामुपकर्णं निषेविता ॥ ३०० ॥  
 मन्दिनानङ्गमातङ्गमदनिर्झरहृद्यया । झावयन्ती सभागर्भमभितः प्रमया दृशोः ॥ ३०१ ॥  
 हसद्भ्यां नखतेजोभिर्गति गज-मरालयोः । चरणाभ्यां चमत्कारिङ्गङ्गारिभूतहंसका ॥ ३०२ ॥  
 मूर्तां कीर्तिं स्मरस्येव, गीयमानां मधुव्रतैः । पश्यन्ती विभूतां सख्या, स्वयंवरणमालिकाम् ॥ ३०३ ॥  
 मण्डपं मखिवेदाथ, भूरिभूपतिसम्भृतम् । दयदन्ती नरालीव, सरः कमलसङ्कुलम् ॥ ३०४ ॥  
 ॥ पङ्क्तिः कुलकम् ॥  
 मूर्त्तौ तस्या मणिलम्भप्रतिबिम्बेष्वपि क्षणात् । कानाम दयदन्तीति, राज्ञा तरलिता दृशः ॥ ३०५ ॥  
 दयदन्तीं प्रति ततो, दर्शयन्ती धराधिपान् । व्याजहार प्रतीहारी, हारीकृतरदयुतिः ॥ ३०६ ॥  
 भानुर्देहमभापास्तसम्पद्यम्पाधिभूरथम् । यदङ्गपटनोच्छिष्टेद्रैर्व्यैरपटि मन्मथः ॥ ३०७ ॥  
 रोहितकाल्यदेशान्बिचन्द्रोऽयं चन्द्रशेखरः ।  
 चित्रस्येऽपि स्मरे दृष्टे, द्विपलस्यन्ति यद्भ्रमात् ॥ ३०८ ॥  
 क्षमापतिः शश्वलक्ष्माऽयं, प्रकाशः काशिनायकः ।  
 उन्मिपन्ति द्विपत्रालैर्यस्य कमनस्तत्पिपः ॥ ३०९ ॥  
 नृदेवो यजुर्देवोऽयं, चन्द्रोऽनङ्गोपमप्रथः । दध्युर्देऽपि साफल्य, य विद्योम्य रिपुम्रियः ॥ ३१० ॥  
 युद्धरार्द्रेष्युर्द्वेषोऽयं कृष्णो हृणमहीपतिः । यत्र न्यथाद्वाराभारं, श्रीपतिः श्रीसुतभ्रमात् ॥ ३११ ॥  
 सुसमारपुरेशोऽयं, दधिपर्णः कलार्णवः । भाति नित्योदयः किन्तु, पश्य यस्य यथा-दृशो ॥ ३१२ ॥  
 निपयोऽयं द्विपद्रेदकुलः द्यौस्त्रलेधरः । जिये येनातिक्रामेन, तेजोभिः शाम्भवः शिखी ॥ ३१३ ॥  
 नलोऽयं नैपथियस्य, म्फुरन्ति न पुरः स्थिताः । कामन्यस्कारिलावण्यधन्यमन्या क्षमाभुजः ॥ ३१४ ॥

विलस्य भ्रूतो भ्रूरीन्, नले लाघण्यवारिधौ । दमयन्त्यास्ततो दृष्टिस्तटिनीव न्यलीयत ॥ ३१५ ॥  
 अथो विशदद्वक्त्रात्पुतिजातविलेपने । मालामयोजयद् बाला, नलस्य गलकन्दले ॥ ३१६ ॥  
 यद्वक्तुर्धोऽपि भूयास्ते, तदा न प्राभवन् नले । द्रवदन्तीसतीत्वेन, स्तम्भिता इव बह्वयः ॥ ३१७ ॥  
 प्रमोदमेदुरामेनां, मेदिनीनाथनन्दिनीम् । नलस्यदलः स्वाहामिव व्यवहदुन्महाः ॥ ३१८ ॥  
 ततश्चकार सत्कारं, जामातुर्भीमभूपतिः । हर्षेण हास्तिका-ऽध्वीय-वसना-ऽऽभरणादिभिः ॥ ३१९ ॥  
 धन्यानपि धराधीशानशनैर्वसनैरपि । सत्कृत्य कृत्यवित् प्रेपीदसौ निजनिजं पुरम् ॥ ३२० ॥  
 अथ नक्तं पुरीलोकविलोकनसमुत्सुकः । न्यदधानिषघक्ष्णापः, प्रयाणं प्रति क्रोशलांम् ॥ ३२१ ॥  
 किमन्तमप्यथाघ्यानमनुग्रज्य निवत्स्यता । जगदे गद्वदं तेन, नन्दनी मेदिनीभुजा ॥ ३२२ ॥  
 चरित्रेण पवित्राऽसि, पुत्रि । किं तव शिक्षया? । तथापि जनकस्नेहमोहेन मुखरोऽस्त्यहम् ॥ ३२३ ॥  
 पतिमाराधयेः शुद्धैर्वाभ्यन-कर्मभिलिभिः । स एव देवता स्त्रीणा, चित्तं चित्तं गुरुः सुहृत् ॥ ३२४ ॥  
 किञ्च वैभवमभ्येत्य, सकालुष्यान्तराशया । पातयन्ती जवादेव, स्वयं सविधवर्धितान् ॥ ३२५ ॥  
 स्वच्छतामुपगच्छन्ती, पुनः प्रक्षीणवैभवा । सत्यता पुत्रि! मा नैपी, स्त्रीणदीवदिदं वचः ॥ ३२६ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

पतिमेवानुगच्छेच्च, वस्ते । स्वच्छेन चेतसा । क्षिप्ताऽपि दूरतः प्रातश्छायेव निजपादपम् ॥ ३२७ ॥  
 शिक्षयित्वा घृतामित्थमथ भीमो न्यवर्तत । तद्विच्छेपोत्थसन्तापमश्रुभिः क्षमयन्निव ॥ ३२८ ॥  
 यद्वानिव प्रेमगुणैः, शकौ विपदितुं न तौ । द्रवदन्ती-नलावेकरथारुद्रौ प्रचेत्तुः ॥ ३२९ ॥  
 स्पृष्टुधाध्वस्तलचक्रश्वर्णैर्णिस्योर्गुहः । मिथःसङ्घट्टयद्भङ्गकल्पपादपता ययो ॥ ३३० ॥  
 तदा दीक्षीपभीनुनेर्गुहाभ्य इव भ्रूताम् । ध्वान्तेः कोकविद्योगातिनभूयैरिव विजृम्भितम् ॥ ३३१ ॥  
 धारापौरिव ध्वान्तैर्निरुद्धे मरुदध्वनि । जुम्बना-ऽऽलिङ्गनैराशु, तयोः प्रेमलताऽफलत् ॥ ३३२ ॥  
 ध्वान्तैरध्वनि रुद्धेऽपि, नृपे वासमतन्वति । जनो जगाम सेन्येभरलादर्शप्रभामनु ॥ ३३३ ॥  
 तदा च धुर्यमाधुर्यं, मधुव्रतकुलध्वनिम् । निशम्य भीमवन्दन्या, बल्लभः सममाप्यत ॥ ३३४ ॥  
 न तावद् भाति सौरभ्यसरग्भः कानने कचित् ।

तत् कुतः कुतुकोद्भासकारिणी भृङ्गजाटुतिः ? ॥ ३३५ ॥

मिये! किं ज्ञायते ध्वान्ते? । तदा कान्ते ददत्यदः । ममार्जं पाणिपद्मेन, भाल भीमनृपाङ्गजा ॥ ३३६ ॥  
 दीप्तोऽथ तिलकस्तस्याः, प्रताप इव भास्वतः । अकस्माद् भग्मवामास, तम समुदय पने ॥ ३३७ ॥  
 वनेभगण्डसङ्घान्तमदाविलम्बो नलः । कायोत्सर्गजुषं क्रमिन्मुनि वीक्ष्य मुद दधौ ॥ ३३८ ॥  
 करिपट्टेऽपि नाचालीत्, कर्मभिन्नाद्बहिष्कृतैः ।

व्याख्यातोऽयमल्लियावाद्, गुणा प्राद्या दिषोरपि ॥ ३३९ ॥

यदजिदं नलस्तुर्णमुचीर्णः प्रियवा सह । नमस्तुत्य च तं सार्धं, पुनः न्यन्दनमागमत् ॥ ३४० ॥  
 कारिणीरानिस्पर्दिभैमीतिलकतेजसा । ध्वान्ते हतेऽथ तलेन्य, चक्रिसेन्यनिवाचकत् ॥ ३४१ ॥  
 क्रमादथ पुरं प्राप, निषेधः क्ष्मापकृजः । चलयेलायलोटासि, प्रपतिवभुजाभिन् ॥ ३४२ ॥

१ 'दिर्भेदिनीव न्य' यज० ॥ २ 'लात् यज० ॥ ३ 'पधमपानन्दनः यज० ॥

निधायाथ नलं राज्ये, यौवराज्ये च कूबरम् । आत्मानं शमसाम्राज्ये, न्यधत् निपधाधिपः ॥ ३४३ ॥  
 पयोधिपरिस्त्रानुर्वीमपालयदयो नलः । निरन्तरचतुर्वर्णावासकीर्णा पुरीमिव ॥ ३४४ ॥  
 महीभृद्भ्रंशसन्दोहपरिदाहपटीवसः । तेजसा नान्तरं दावागलस्य च नलस्य च ॥ ३४५ ॥  
 कूबरस्तं छलान्वेषी, बन्धुतावत्सलं नलम् । दुरोदरविनोदेषु, चिक्षेप क्रूरमानसः ॥ ३४६ ॥  
 दवदन्त्या च मित्रैश्च, यूतव्यसनतस्तदा । विरराम निषिद्धोऽपि, नैपधिर्नैप धिग् ! विधिम् ॥ ३४७ ॥  
 कूबरेण सह क्रीडन्, मोहध्वान्ताकुलो नलः । अहारयत् तदा राज्यं, सान्त पुर-परिच्छदम् ॥ ३४८ ॥  
 निकृतः कूबरेणाथ, क्षमानाथः क्रूरचेतसा । गात्रमात्रपरीवारोऽचछलदेशान्तरं प्रति ॥ ३४९ ॥  
 नलानुगामिनीं भैमीं, कूबरः प्राह साहसी । हारिता यन्नलेनासि, न त्वं तद् गन्तुमर्हसि ॥ ३५० ॥  
 अयेदं स वदन्नृक्तं, पौरैः क्रूर ! करोषि किम् ? । जननीमिव मन्यन्ते, आतृजायां हि साधवः ॥ ३५१ ॥  
 जननीति न चेनीतित्तैवैतं प्रति सम्प्रति । तदस्याः पाप ! शापेन, भृशं भवसि भस्नसात् ॥ ३५२ ॥  
 इत्ययं भाषितः पौरैः, शिक्षितश्च नलानुजः । रथमारोप्य वैदर्भीं, न्ययुहानुनलं तदा ॥ ३५३ ॥  
 अथ त्यक्तस्थः कान्तायुक्तो निषधनन्दनः । चर्चर चरणापातपवित्रितधरातलः ॥ ३५४ ॥  
 सिक्तो घण्टापथस्तस्य, प्रस्थितस्य वन प्रति । पौरैर्नैत्राम्बुजोपान्तवान्तैः सलिलविन्दुभिः ॥ ३५५ ॥  
 हा ! हा ! हुताः स्मो दैवेनेत्यार्तिः प्रतिगृहं खनैः । शब्दाद्धित तदा जज्ञे, रोद-कन्दरमन्दिरे ॥ ३५६ ॥  
 पुरीपरिसरोपान्ते, तस्थिवानथ पार्थिवः । अमात्य-मौर्यमृतीन्, बोधयित्वा न्यवर्तयत् ॥ ३५७ ॥  
 राज्यस्थाने निषिद्धोऽपि, नैपधित्तैरेकेकशः । सत्यमेव पुरस्कृत्य, प्रतस्थे सुस्थानागतः ॥ ३५८ ॥  
 प्रपद्य जननीत्वेन, कूबरेण निवारिता । नलेतानुमताऽप्यस्थान्निवै सा भीमनन्दनी ॥ ३५९ ॥  
 तद् वनं भवनं वृक्षाः, कल्पवृक्षात् एव मे । चरणैरार्यपुत्रस्य, पाविष्य यत्र सून्यते ॥ ३६० ॥  
 दवदन्ती तदित्युक्त्वा, वित्तुज्य च परिच्छदम् । चचालोज्ज्वलवक्त्रेन्दुर्नलवत्मानुवर्तिनी ॥ ३६१ ॥  
 अस्तिस्वदत्त फलश्रेणी, पयःपूरमपीप्यत । व्यशिश्रमन्सुहृमार्गि, भैमीं भूमीशपुङ्गवः ॥ ३६२ ॥  
 अथ कामप्यरण्यानी, निरन्तरतैरदुमाथ । दुर्महागिव दुर्गोर्वी, तमसामासदन्नुप ॥ ३६३ ॥  
 तत्राऽऽह वल्लभं भैमी, लगित्वा पादपद्मयो । अलङ्कृत कुलोत्तंस !, पद्मया तातपुरीमिति ॥ ३६४ ॥  
 यद् वदित्प्यसि देवि ! त्वं, तत् कार्यं य(ध)स्तनेऽहनि ।  
 कृतकृत्येव भैमीति, पिप्रिये प्रेयसो गिरा ॥ ३६५ ॥  
 अथास्तमगमद् भानुर्नलस्येव महोदयः । दुष्कीर्त्यां कूबरस्येव, व्यानशे तमसा जगत् ॥ ३६६ ॥  
 उत्तरीयं धराधीशो, नीत्वा पत्न्यद्वता ततः । भुजोपधान एवाऽऽप, स्वाप वल्लभया सह ॥ ३६७ ॥  
 निशीथे घृथिवीनाथो, निद्रास्तृष्टि मृगीदृशि । अचिन्त्यचिर चित्ते, नियत्या निहतोद्यमः ॥ ३६८ ॥  
 आकारयिष्यति प्रातः, प्रिया निजपितुर्गृहे । श्रयन्ते श्वशुर नीचा, क यामि ? करवाणि किम् ? ॥ ३६९ ॥  
 ध करिष्यामि यद् देवि !, वक्तासीति मयोदितम् ।  
 तद्वाक्षिष्यमय वाचय, वाद दु साकरोति माम् ॥ ३७० ॥  
 त्वजामि यद्यम् सुधा, तत् प्रसपति दुर्गय । अन्यथा मागिय प्रातः, मापयत्येव कुण्डिनम् ॥ ३७१ ॥

१ 'चाल च' धता० पाता० ॥ २ 'न्दिरम्' यता० ॥ ३ 'धियासौ भी' यता० ॥ ४ 'मुग्मम्'  
 पाता० ॥ ५ 'तद-दुमाम्' धता० ॥ ६ 'गृहम्' यता० ॥ ७ 'ति' प्रतिधुतम् धता० ॥

स्वशीलरक्षित्वात्मानं, वरं मुञ्चामि तामियाम् । न कुण्डिनगतो देव्यं, मन्दो मन्दाक्षमुद्धहे ॥ ३७२ ॥  
 निश्चित्येति नलः कान्ताकपोलतलतो भुजम् । मन्दं चकर्ष निर्वातुमवाञ्छन्तमिव प्रियात् ॥ ३७३ ॥  
 उत्तरीयस्य पर्यङ्कीकृतस्यार्द्धग्रहेच्छया । आचकर्ष ततः शर्ली, निश्चिञ्चत्वेन सत्रपः ॥ ३७४ ॥  
 वाष्पोर्मिरुद्धदृग्बर्त्सा, शुचा गलितचेतनः । वसनाय करं व्योम्नि, न्ययुङ्क्त व्याकुलो नलः ॥ ३७५ ॥  
 तस्य ध्यात्वा क्षणेनाक्षणी, पंरिमृज्यैकपाणिना । चेलं चिकर्तिपोः कम्पालिपपात क्षुरी करात् ॥ ३७६ ॥  
 पुनः कृपाणिकां पाणौ, गृहीत्वा दुर्मनायितः । उवाच नैपधो दुःखमग्नमन्दतरस्वरम् ॥ ३७७ ॥  
 दमयन्त्या वनत्यागे, सपल्या मस्करमहात् । अपि निश्चिञ्चपुत्रीयं, पपात सुवि धिग् । नलम् ॥ ३७८ ॥  
 धाराधिरुद्धविज्ञाने ।, सङ्घेरो ! स्निग्धतानिधे । ।  
 निष्कृपस्य कुकार्येऽपि, कृपाणि । कुरु मे कृपाम् ॥ ३७९ ॥  
 इत्युज्जा क्षणमुद्धृत्य, धैर्यं वैकुञ्च्यतो नलः । चकर्त्त चीवरं प्रेमवन्धनेन समं तदा ॥ ३८० ॥  
 जय देव्या मुखाभोजमालोकयितुमुन्मनाः । ममार्जं पाणिना भालमुन्मीलितिलकप्रभम् ॥ ३८१ ॥  
 अथाऽप्यायन्नलो मुग्धासुस्रस्याऽहो । महो महत् । येन जागर्ति शेते वा, नेति निश्चिनुते मतिः ॥ ३८२ ॥  
 उवाच देवि ! त्वद्वक्त्रालोके भाग्यं न मे दृशोः ।  
 न च त्वत्परिचर्यायां, योग्यताऽपि हतात्मनः ॥ ३८३ ॥  
 प्रियाननौपरिन्यस्तद्वद्विरेवं वदन् नलः । दधौ हस्तेन वाष्पाम्भस्तस्यबोधमयान्मुहुः ॥ ३८४ ॥  
 अरूपः सकूपे । गोत्रकलङ्को गोत्रदीपिके । दुराचारः सदाचारे ।, कुर्वे नतिमपश्चिमाम् ॥ ३८५ ॥  
 देवि ! त्वचरितेनेन्दुरकलङ्कः क्लिमाभवत् । अन्ववायगुरुः किन्तु, गद्वृत्तेन कलङ्कितः ॥ ३८६ ॥  
 अहो ! अभीर्त्सुर्बलवान्, यद्गीरुमवला नलः । मुक्त्वा वनान्तरे याति, स्वयं वसति पत्तने ॥ ३८७ ॥  
 हुवन्ति क्षतस्वाङ्गक्षरत्क्षतजलेखया । अक्षराण्यलिखद् दीनो, देव्याश्चेलाम्बले नलः ॥ ३८८ ॥  
 विदर्भेण वटेनाध्वा, वामे । वामेन गच्छति । दक्षिणे । दक्षिणेनैतैः, क्रोशलायां तु किशुकैः ॥ ३८९ ॥  
 यत्र ते प्रतिभालेख, देवि । तत्र स्वयं ब्रजेः । आत्मानं दर्शयिष्येऽहमुचमे । न तवाधमः ॥ ३९० ॥  
 लिखित्वेति नलो मन्दपदपातमथाचलत् । पिवन् सुसाम्नुजं देव्या, दृग्भ्या वलितकण्ठरः ॥ ३९१ ॥  
 रक्षामि शयितां यावद्, यामिर्नां स्वाग्निनीमिति ।  
 नलः पश्यन् प्रियां बह्नीमण्डलान्तरितः स्थितः ॥ ३९२ ॥  
 विभाताया विभावया, देव्या जागरणक्षणे । मृदु-द्रुतपदापातमचलन्नलभूपतिः ॥ ३९३ ॥  
 अथो हृदयसन्तापं, स्फुटीभूतभिवाऽऽत्मनः । नलो ब्यलोकयद् दावानलं ज्वलितमग्रतः ॥ ३९४ ॥  
 रविबंधनरोचंस !, निषधक्षमापनन्दन । महाबल ! नल ! त्राणदक्ष ! संरक्ष मा दवात् ॥ ३९५ ॥  
 इत्याकर्ष्य गिरं दावानलमध्योत्थिता नलः । अचिन्त्यदिदं वेचि, कोऽत्र मा निर्जेने वने ! ॥ ३९६ ॥  
 अथोवाच नृपः कस्त्वं, मा परित्राय भापसे ! । इत्युक्ते पुनरुद्धृता, भारती दावपावकात् ॥ ३९७ ॥  
 मुजगोऽहमदग्धाया, बह्नी सङ्कुचिर्तः स्थितः । निर्गन्तुं भूमितापेन, न शक्नोमि दवानलात् ॥ ३९८ ॥  
 उपकारं करिष्यामि, महान्तं ते महीपते ! । मूर्तादिव यमक्रोथादमेस्तत् कर्ष कर्ष माम् ॥ ३९९ ॥

इत्याकर्ण्य विलोक्याथ, पटप्रान्तं नृपोऽक्षिपत् । सर्पे तदग्रमारूढे, क्षणेन पुनराक्षिपत् ॥ ४०० ॥	
अथ नि.सूत एवात्य, भुजाग्रं भुजोऽदशत् । उदात्मवेव कुञ्जत्वमासासाद ततो नृपः ॥ ४०१ ॥	
इष्टाऽथ भूपः स्वं रूपं, दधौ दृष्टं मया रयात् । धिग् ! देवीत्यागपापद्रुफलोत्थितप्रसूनकम् ॥ ४०२ ॥	
अधुना वनमार्यान्त्या, देव्या यादक् कृतो मया । उपकारोऽमुना तादृग्, दवाकृष्टेन मे कृतः ॥ ४०३ ॥	
सत्रिलक्षं हसन्नाह, सरीसृपमथो नृपः । उगकारस्त्वयाऽङ्कारि, स्वस्ति ते गम्यतामिति ॥ ४०४ ॥	
अथ कोऽप्यप्रतो भूत्वा, भौतः प्राह नरो नृपम् । वत्स ! जानीहि मा देवीभूतं पितरमात्मनः ॥ ४०५ ॥	
मास्वन्तं दुर्दिनेऽपि त्वा, तेजसा मास्य शत्रवः ।	
जानन्तु हन्त ! तेन त्वं, मया नीतोऽसि कुञ्जताम् ॥ ४०६ ॥	
समुद्रकं गृहाणेदं, यदा कार्यं भवेत् तव । परिधेयं तदाऽमुष्माद्, देवदूष्यांशुकद्वयम् ॥ ४०७ ॥	
इत्थं समर्पयन्नेव, देवः प्राह पुनः सुतम् । क भवन्तं विमुञ्चामि इ, क्रमचारो हि दुःखदः ॥ ४०८ ॥	
सुंसमारपुरे मुञ्च, नलेनेत्यमथोदिते । देवः कश्चिद् ययौ स्वं तु, तत्रापश्यदसौ पुरे ॥ ४०९ ॥	
अकस्माद् विस्मयस्मेरस्तत् पश्यन् पुरतः पुरम् ।	
यावच्चलति सोऽश्रीपीत्, तावत् कोलाहलं पुरः ॥ ४१० ॥	
ततः किमेतदित्यन्तश्चिन्तयत्याकुले नले । नश्यतां नश्यतामित्यभूसुरुचैस्तुरङ्गिणः ॥ ४११ ॥	
स्पर्द्धयेव प्रधावन्ती, ज्ञानं छायामपि स्वकाम् । मुहुःकृताकृतस्पर्श, वायुनाऽपि भयादिव ॥ ४१२ ॥	
मधुमत्तैरतिवरा, धावद्भिर्मदलिप्सया । अनासादितकर्णान्तमतिस्विरितचारतः ॥ ४१३ ॥	
उदस्तशुण्डमुञ्चीनामपि खण्डयितुं सगान् । क्षयोऽक्षिप्तमहादण्डमिव दण्डधरं क्रुधा ॥ ४१४ ॥	
धर्मपुत्रानिवाह्व्यस्वै, स्वशब्दस्पर्द्धितध्वने । भिन्दन्त दन्तघातेन, पादपौषान् पदे पदे ॥ ४१५ ॥	
मूर्धातिभूनैर्गण्डप्रोङ्घीनालिकुलच्छलात् । क्षिपन्त खण्डशः कृत्वा, व्योमाङ्गणमपि क्षणात् ॥ ४१६ ॥	
अत्यन्तं कुम्भसिन्दूरैर्गुणुदतधूनैः । मूर्धाध्वनि.सतप्मातक्रोधानलकृणानिव ॥ ४१७ ॥	
कश्चिदुच्चालितक्षोपिसण्डं चण्डाह्निपाततः । व्यालं व्यालोकयामास, नलः प्रबलविक्रमम् ॥ ४१८ ॥	
॥ सप्तमिः कुलकम् ॥	
उन्नीकृत्य भुजासुर्वीशुजा वाहयुजा ततः । व्याहृतं दधिपर्णेन, क्षणव्याकुलचेतसा ॥ ४१९ ॥	
यः कोऽपि क्रोपिनमसुं, करिणं कुरुते वशे । लक्ष्मीं तनोमि तद्देहोत्सन्नरङ्गैकनर्तकीम् ॥ ४२० ॥	
अथाऽऽकर्ण्येति कुतुकी, सत्वरं प्राचलन्नलः । कालप्रायमपि व्याल, मन्यमानः शृगालवत् ॥ ४२१ ॥	
भो कुञ्ज ! कुञ्ज ! कीनाशमुखे मा विश मा विश ।	
इत्युक्तोऽपि जनैर्धैर, केसरीव ययौ गजम् ॥ ४२२ ॥	
रे रे शुण्डाह ! मा बाल-विप्र-धेनु-बधूर्वाधी । प्रथेहि मददुदान्तं , दान्ततां दर्शयामि ते ॥ ४२३ ॥	
बलान्तमिदं वाचालं, कोपादनुचचाल तम् । करी कराप्रविक्षेपमासा-प्राप्तशिशिरोरुहम् ॥ ४२४ ॥	
पतसुधन् मिलन्नस्य, निम्न घातं च बध्वयन् । अङ्गुष्ठाङ्गुलिसम्भेदैर्दयन् पुष्करं छलात् ॥ ४२५ ॥	
भ्रान्त्या दक्षिणपक्षेण, चक्रवद् अमयन् मुहुः । चतुर्णामपि पादानां, प्रविश्यायोऽपि नि.सरन् ॥ ४२६ ॥	

तिमेषाद्वात् पुरः पश्चात्, पक्षयोश्च स्फुरन् नलः । खेदयामासिवानेकोऽप्यनेकवदनेकपम् ॥ ४२७ ॥  
॥ विशेषकम् ॥

सोऽथ खिलमपि क्रोधाद्भावन्तं द्विपमुन्मदम् । वशीकर्तुं पटी भूर्त्तामिव प्रज्ञां पुरोऽक्षिपत् ॥ ४२८ ॥  
रूपबुद्ध्याऽथ तां हन्तुं, विनमन्तं मतङ्गजम् । दन्तान्वस्तपदः शैलं, केशरीवारुरोह सः ॥ ४२९ ॥  
कलापकान्तरत्यस्तपदस्तदनु दन्तिनम् । सुणिमादाय रोभाञ्चकवची तमचीचलत् ॥ ४३० ॥<sup>१</sup>  
पुरस्य कृपया कोऽपि, किमसावाययौ सुरः ? । स्वयम्भूरथवा पौरपुण्यपूरैरैथाभवत् ? ॥ ४३१ ॥  
अन्नमूवल्लभस्पष्टिवद्धितद्विपराक्रमः । ययौ भुवनभीमोऽपि, गजोऽथ यस्य वश्यताम् ॥ ४३२ ॥  
इत्थं परस्परं पौरैः, प्रीतिगौरैः पदे पदे । कुञ्जोऽपि स्तूयमानश्च, वीक्ष्यमाणश्च रेजिवान् ॥ ४३३ ॥  
॥ विशेषकम् ॥

प्रीतात्मा स्वयमारुह्य, गोपुरं पुरनायकः । तस्याथो गच्छतः कण्ठे, दाम रत्नमयं न्यधात् ॥ ४३४ ॥  
अथोपनीय शालायां, गजमाकलयन् नलः । लीलाविलोलशुण्डाग्रमाहिताहारपिण्डकम् ॥ ४३५ ॥  
प्रीतः प्रुदाय रत्नानि, वसना-ऽऽभरणानि च । अथ मित्रंमिबोर्वीशः, पुरः कुञ्जं न्यवीविशत् ॥ ४३६ ॥  
कुवत्तज्ज कलाभ्यासः, कस्तवं ? वससि कुत्र च ? । राज्ञेति पृष्ठो हृष्टेन, नलभूपतिरभ्यधात् ॥ ४३७ ॥  
सूपकारो नलस्यार्ह, प्रियो हृष्टिङ्कसंज्ञकः । नलादासकलाभ्यासः, कोशलायां वसामि च ॥ ४३८ ॥  
अज्ञासीद् यन्नलः सर्वं, तं कलौषं मयि न्यधात् । अन्यच्चाङ्गिश्चयत् सूर्यपाकां रसवतीमपि ॥ ४३९ ॥  
पन्थुना ह्यरितैर्धर्यः, कूचरेणाधमेन सः । नलः स्वामी वने गच्छन्, विपन्नः प्रियया सह ॥ ४४० ॥  
ततो राजन् ! परित्यज्य, कूचरं कुलपांसनम् । आश्रितोऽहं कलावन्तं, भवन्तं नलवन्मुदा ॥ ४४१ ॥  
इति श्रुत्वा, नलक्ष्मापवातामार्तारवोऽरुदत् । दधिपर्णोऽशुकच्छन्नवदनः सपरिच्छदः ॥ ४४२ ॥  
श्रुत्वा नलस्य पर्यन्तकृत्यानि कृतिनां वरः । अधारयच्चिरं चित्ते, दधिपर्णरूपः शुचम् ॥ ४४३ ॥  
रसवत्या नलः सूर्यपाकया नृपमन्यदा । अमीणयद् यथायुक्तरसप्रसरपुष्टया ॥ ४४४ ॥  
अथ वासासि रत्नानि, तस्मै भूर्याणि भूपतिः । ग्रामपञ्चमतीं टङ्कल्लं च प्रीतिमान् ददौ ॥ ४४५ ॥  
राज्यं ययौ नलस्यापि, आर्गेर्नाम करोमि किम् ? ।  
तं कुञ्जमिति जस्पन्तं, प्रीतः प्राह पुनरुपः ॥ ४४६ ॥  
प्रीतोऽस्मि तव सत्त्वेन, सत्चाधिकशिरोगणे । गार्ज्यतां रुचित किञ्चिदित्युक्तेऽभिर्दधे नलः ॥ ४४७ ॥  
सृगल्य-भदिरा-द्युतज्यसनानि स्वसीमनि । यावज्जीवं निषेध्यानि, श्रुत्वेदं तद् व्यधावृषः ॥ ४४८ ॥  
अथ वर्षणपोऽतीते, कश्चिदेत्य द्विजः समाम् । वैत्रिणाऽऽवेदितः स्वस्तिपूर्वकं नृपमत्रवीत् ॥ ४४९ ॥  
शीथीमेन समायातदवदन्तीगिरा चिरात् । नलप्रवृत्तिमन्वेष्टुं, प्रेषितोऽहं तवान्तिके ॥ ४५० ॥  
भैर्भीं निशम्य जीवन्तीं, नलोऽपि कापि जीवति ।  
तद्विरेति विनिश्चित्य, प्रीतः श्रोत्वा च पार्थिवः ॥ ४५१ ॥  
नलस्य सूपकारोऽयं, कुञ्जो राज्येऽस्ति मे गुणी ।  
एतद्विरा मयाऽऽत्रावि, विपन्नः सप्रियो नलः ॥ ४५२ ॥

१ अत्रान्तरे विशेषकम् इति पाठा० ॥ २ 'रसायभूत्' इति पाठा० ॥ ३ पाठा०  
कस्ति ॥ ४ 'प्रगिरोर्यो' वता० खता० ॥ ५ 'लस्या' खता० ॥ ६ 'वृधी न' खता० पाठा० ॥

तवैतया पुनर्वाचा, प्रीतोऽस्मि द्विज ! तद्वद । कथं तयोर्विधोगोऽभूद् ? वैदर्भी कथमागता ? ॥ ४५१ ॥  
 अथ द्विजोऽवदद् देव !, प्रविवेश नलो वनम् ।  
 कान्तामेकाकिर्नी सुप्तां, त्यक्त्वाऽन्येद्युर्ययौ कचित् ॥ ४५४ ॥  
 तद् विरामे विभावर्या, भैमी स्वप्नमलोकयत् । सपुष्प-फलमारूढा, सहकारमह पुरः ॥ ४५५ ॥  
 स्वादितान्यस्य पीयूषजिल्वराणि फलान्यथ । आम्रो व्यालेन भग्नोऽथ, अष्टाऽहमपि मृतले ॥ ४५६ ॥  
 स्वमान्ते निद्रया मुक्ता, प्रकुल्लनयनाम्बुजा । प्रातः प्रियमपश्यन्ती, व्याकुलैवमचिन्तयत् ॥ ४५७ ॥  
 जहार वनदेवी वा, खेचरी वा प्रियं मम । स ययौ जलमानेतु, प्रातःकृत्याय वा स्वयम् ॥ ४५८ ॥  
 अथवा नर्मणा तस्यौ, वल्लीजालान्तरे कचित् । तत् पश्यामि जलस्थान-वल्ली-द्रुमतलान्यहम् ॥ ४५९ ॥  
 इत्युत्थाय प्रियं द्रष्टुं, यत्र यत्र जगाम सा । तत्र तत्राप्यपश्यन्ती, वैलक्ष्येणातिगणिता ॥ ४६० ॥  
 सा चरन्ती लतालीपु, शृगान् वीक्ष्य रवोत्थितान् । मुमुदे च प्रियभ्रान्त्या, मुहुः खिन्ना च निश्चयात् ॥ ४६१ ॥  
 भ्रामं भ्राममथ श्रान्ता, नलकान्ता समाकुला । पाणिपल्लवमुत्क्षिप्य, पूलर्वन्तीदमभ्यधात् ॥ ४६२ ॥  
 पृष्टेहि दर्शनं देहि, परिरम्भं विषेहि मे । नर्मापि शर्मणे नातिक्रियमाणं भवेत् प्रिये ॥ ४६३ ॥  
 इति प्रतिरचं श्रुत्वा, निजोक्तेरेव हर्षिता । आकारयति मा भर्त्सेत्यागाद् गिरिशुहासु सा ॥ ४६४ ॥  
 तत्राप्यसावपश्यन्ती, वैदर्भी प्राणवल्लभम् । स्वप्नं सचेतना रात्रिप्रान्तदृष्टं व्यचारयत् ॥ ४६५ ॥  
 रसालोऽयं नलः पुष्प-फलानि नृपवैभवम् । तत्र देवीपदारूढा, जाताऽह फलभोगभाग् ॥ ४६६ ॥  
 द्विषोऽस्य कृषरो भङ्गा, अगो मे विरहस्तवयम् । स्वप्नार्थेनामुना तन्मे, सुलभो नैव वल्लभः ॥ ४६७ ॥  
 धिग् ! नां दिग्मण्डनयशा, यन्नुमोच नलो नृपः ।  
 तं मानिनं पितुर्वैश्म, नेतुं धिग् ! मे कदाग्रहम् ॥ ४६८ ॥  
 अवाञ्छन् धसुरावासवास मानघनः सुधीः । ममाऽऽग्रहं च त वीक्ष्य, साधु तत्याज मामपि ॥ ४६९ ॥  
 प्राणान् मुञ्चन्ति नो मान, धीरास्तन्मा मुमोच सः । मानच्छिद्राग्रहग्रस्ता, मानी प्राणसमामपि ॥ ४७० ॥  
 हा कान्त ! कुलकोटीर !, हा विवेकनिकेतन ॥ एकोऽपि नापराधोऽय, दास्या मे किमसद्यत् ! ॥ ४७१ ॥  
 त्वदादेशस्य किं दूरे, कदाचिदभवं विभो ! ! । यदेव देव ! मुक्ताऽह, न निपिद्धा कदाग्रहात् ॥ ४७२ ॥  
 ज्ञात वा नान्यथा चक्रे, मद्बचोऽपि कचिद् भवान् ।  
 ततस्त्यक्त्वाऽस्मि नोऽङ्गुष्ठा वागमानर्मानाना ॥ ४७३ ॥  
 हा देव ! दुर्मतिर्दुर्दं, निर्ममे किं मनेहरी ! । तदा कदाग्रहेऽनुमिन्, नलस्येव दुरोदरे ॥ ४७४ ॥  
 ध्यायं ध्यायमिदं मन्दभाग्यमन्या विचोगिनी । प्राणेण ! पाहि पाहीति, वदन्ती सृष्टिलताऽपतत् ॥ ४७५ ॥  
 अथ क्षणेन मूर्च्छान्ते, वाडं विरहविह्वल । मास्म गा नाथ ! नाथेति, तार दीना रुदोव सा ॥ ४७६ ॥  
 तदा चक्रन्द सा भर्तुनामग्राह मुहुस्तथा । हृदयानि विदीर्णानि, शैलानामप्यहो ! यथा ॥ ४७७ ॥  
 अथास्या नलवदयायाः, कृपयोऽस्मात्स्य चीवरम् । अनलस्य वयस्योऽपि, ता वर्णालीमदीदृशत् ॥ ४७८ ॥  
 स्वपाणिना स्वरक्तेन, प्रियेण लिखिता लिपिम् । दृष्ट्वा नलमिवाऽऽथच, हृदयेऽन्तर्वैदृश्ये सा ॥ ४७९ ॥  
 अथ प्रमुदिता देवी, व्यचिन्तयदिदं हृदि । अहो ! अद्यापि विषेऽह, हृदये हृदयेऽसितुः ॥ ४८० ॥  
 यदादिदेश मे वर्त्म, स्वरकलिखिताक्षरैः । गमिष्यामि पितुर्गोहमेतैरेव सहायकै ॥ ४८१ ॥



निश्चित्येत्थचलद् भीमनन्दनी वटवर्त्मना । स्वपादहतपत्रालीध्वनितेभ्योऽपि विभ्यती ॥ ४८२ ॥  
 वृक्षेषु रत्नगर्भायाः, सपत्न्या अपि सूनुषु । मुहुः स्निग्धेषु विश्रान्ता, साऽञ्चलद् भूपतिप्रिया ॥ ४८३ ॥  
 तस्यास्तिलकविधौतपिङ्गदिग्ममनक्षितेः । चलन्त्या दावकीलाया, इव हिंसा वनेऽत्रसन् ॥ ४८४ ॥  
 अथावासितमग्रे सा, सार्धमेकं व्यलोकयत् । व्याप्तं शकटमण्डल्या, सवप्रमिव पत्नम् ॥ ४८५ ॥  
 सार्धेन सममेतेन, सुखं गहनलङ्घनम् । चिन्तयन्तीति वैदर्भी, दधौ मुदमुदित्वरीम् ॥ ४८६ ॥  
 सार्धं यावदलङ्घके, सा मरालीव पल्वलम् । तावचं रुद्रधुश्रौराः, कूराः कूपमिवेतयः ॥ ४८७ ॥  
 अत्र सार्धे मया ज्ञाते, रे ! मा कुरुत विडम्बम् । सिंहीजुपि वने शाखिभङ्गाय न मतङ्गजाः ॥ ४८८ ॥  
 भापमाणामिदं भैमी, वातूलामिव तस्कराः । अवज्ञाय तदा पेतुः, सौम्यं भृशं इयाम्बुजे ॥ ४८९ ॥  
 पञ्चपाणय हुङ्कारान्, सा चकारं पतिभ्रता । नेशुश्रौरास्तमःपूरास्तैर्भास्करकरैरिव ॥ ४९० ॥  
 शीलावधिरधिष्ठातृदेवतेव तदैव सा । अर्चिता सार्धवाहेन, जगृहे च गृहे जवात् ॥ ४९१ ॥  
 मातेति मन्यमानस्य, सार्धवाहस्य पृच्छतः । भिन्दन्ती हृदयं दुःस्रैस्तद् दृत्तादि जगाद सा ॥ ४९२ ॥  
 अथासौ सार्धवाहेन, विवेकाद्भुतभक्तिना । अस्थाप्यत गृहे भैमी, नलपत्नीति यत्नतः ॥ ४९३ ॥  
 घनागमेऽन्यदोद्दामैर्वापि व्योम घनाघ्नैः । तुच्छीभूतार्णवोन्मीलदौर्वधुमभरैरिव ॥ ४९४ ॥  
 गर्जावाधैस्तडिञ्चैर्धाराध्वनितगीतिभिः । मेघो दिनत्रयं यात्रामनुद्घाटेन निर्ममे ॥ ४९५ ॥  
 तत्र कर्दमसम्भर्दभीममालोक्य भीमजा । अविज्ञाता जनैः शुद्धभृतासाय ततोऽचलद् ॥ ४९६ ॥  
 तडितुल्यमुत्सृज्वालं, पोरनिर्वापपुधरम् । बलाकाकुलसङ्काशक्रीकसावलिनूपणम् ॥ ४९७ ॥  
 अतिवृष्ट्या तदा ज्योत्सृजुदित्वाऽब्दमिव च्युतम् । पथि सा कौणपं काल, कराल कश्चिदैक्षत ॥ ४९८ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥  
 अथेना राक्षसः प्राह, भोक्ष्यसे त्वं स्थिरीभव । चातकेनेव लब्धाऽसि, मेघधारेव यधिरात् ॥ ४९९ ॥  
 अथावष्टम्भमुद्गाव्य, भैमी भीमं जगाद तम् । कुर्वन्नङ्ग ! ममावज्ञा, त्वं भविष्यसि भस्मसात् ॥ ५०० ॥  
 पश्यन्नित्यभयां भैमी, मुदितः कौणपोऽवदत् । तुष्टोऽस्मि तव धैर्येण, रुचितं याच्यतामिति ॥ ५०१ ॥  
 ततोऽवददमु भैमी, यदि तुष्टोऽसि तद् वद । ज्वलिष्यति कियत्कालं, नलस्य विरहानलः ! ॥ ५०२ ॥  
 आख्यत् तदवधिज्ञानात्, सैष भैमि ! भविष्यति । हर्षाय द्वादशे वर्षे, पतिसन्नः पितृगृहे ॥ ५०३ ॥  
 गुष्णामि भवतीं तत्र, यदि वैदर्भि ! मापसे । अह क्षणार्द्धमात्रेण, किमु भ्रमसि दुःखिता ! ॥ ५०४ ॥  
 इत्याकर्ण्य वचः कर्म्यमस्य दृष्टमनास्ततः । बभापे मीमभूमीशनन्दनी विशदाशया ॥ ५०५ ॥  
 पत्युः कथयता सङ्गं, स्वयोपकृतमेव मे । गम्यतां स्वस्ति ते नाहं, यामि साक परैर्नरैः ॥ ५०६ ॥  
 सदा भवेद् भवान् धर्मगुष्ठ इत्युदितस्तया । स्वं रूपं दर्शयन् दिव्यं, कौणपः स तित्रोदधे ॥ ५०७ ॥  
 माप्यो द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्कर । नलिन्या इव मे भर्ता, मत्प्रेत्यन्यग्रहीष्ट सा ॥ ५०८ ॥  
 ताम्बूलमरण वासः, कुसुमं विहृतीस्तथा । नादास्ये सत्यमेतानि, प्रियौष्ण्याऽऽप्रियसन्नमात् ॥ ५०९ ॥  
 निश्चित्येद तदा देवी, चलित्वा मन्थर पुरः । गिरेर्देदर्श कस्यापि, कन्दरा फलितद्रुमाम् ॥ ५१० ॥  
 वर्षाफालविरामाय, रामेय तत्र कन्दरे । एका केसरिकान्तेव, तस्यो निर्भयमानसा ॥ ५११ ॥  
 भार्तितीर्थकृतः शान्तिनाथस्य प्रतिमामिह । निवेश्य मृन्मयीं पुण्यैः, साऽर्चयन् गृह्णतिः स्वयम् ॥ ५१२ ॥

१ सार्धे भू\* मता० ॥ २ \*ट नृपात्मजा । गता० ॥ ३ \*र्षान्ते विराट्छन्दः । पञ० ॥  
 ४ म्रियाण्यमिव\* वता० ॥

चतुरा सा चतुर्थादि, तपःकर्म वितन्वती । चकार पारणं पाकपतितैर्भूह्वां फलेः ॥ ५१३ ॥  
 अथापश्यन्निर्नां चक्रश्चक्रवन्धुप्रभामिव । वभ्राम विधुरं सार्थं, सार्थेशस्तामविह्वलः ॥ ५१४ ॥  
 ततोऽनुपदिकीभ्य, सार्थेशस्तां गतो गुहाम् । जिनार्चात्तत्पराभेनामभिवीक्ष्य मुदं दधौ ॥ ५१५ ॥  
 सार्थेनाथः प्रगम्याथ, भैमीमग्रे निविश्य च । पप्रच्छ देवि । देवोऽयं, कस्तव्या परिपूज्यते ! ॥ ५१६ ॥

ततः प्रीतिभरस्मेरा, दमयन्ती जगाद तम् ।

पूज्यतेऽसौ महाशान्तिः, शान्तिः पोडशातीर्थकृत् ॥ ५१७ ॥

तथाऽसौ कथयामास, धर्ममार्हतगुञ्जलम् । सावधानमनोवृत्तिं, मुदा सार्थपतिं प्रति ॥ ५१८ ॥  
 निशम्य वचनान्यस्यास्तापसास्तद्वनौकसः । तस्थुः समीपमागत्य, धर्माकर्णनकौतुकात् ॥ ५१९ ॥  
 मुखेन्दुज्योत्स्नयेवास्या, धर्माख्यानगिरा ततः । बोधित सार्थेवाहस्य, शुद्धं कुमुदवन्मनः ॥ ५२० ॥  
 दमयन्तीं गुरुकृत्य, कृत्यमेतदिति व्रुवन् । अञ्जीचकार तीर्थेशधर्मं सार्थेशदोस्तरः ॥ ५२१ ॥  
 अत्रान्तरे गिरा तस्या, जितेव गगनापया । भूतौ पतितुमारेभे, त्रपयाऽब्जजलच्छलात् ॥ ५२२ ॥  
 अथ दुर्धरधारालयाराधरजलकुलाः । त्रेमुस्तपोधना स्तोके, पयसीव तिगिन्नजाः ॥ ५२३ ॥  
 तानथ स्थापयित्वैकस्थाने पृथ्वीपतिमिवा । दण्डेन परितो रेखामेतेषामकृत स्वयम् ॥ ५२४ ॥  
 तत् तापसास्तथा तस्थुस्तदाज्ञाकुट्टिमान्तरे । यथा वर्षति पर्जन्ये, लया वारिच्छटाऽपि न ॥ ५२५ ॥  
 अथ स्थितेऽनुदे प्रौढप्रभावा काऽप्यसाविति । ता गुरुचकिरे जैनधर्मकर्मणि तापसाः ॥ ५२६ ॥  
 तत् तापसपुर तत्र, चारुश्रीकमचीकरत् । सार्थेशः स्वपुरभ्रान्तिगतिस्वलितस्तेचरम् ॥ ५२७ ॥  
 देवानांपततो वीक्ष्य, कदाचिदचलोपरि । दमयन्ती समं सर्वैरेष्यारोहदधित्यकाम् ॥ ५२८ ॥  
 सिंहकेसरारिणं सद्यः, प्रस्फुरत्केवलं मुनिम् । सुरैः कृतार्चन वीक्ष्य, नत्वा देवी पुरोऽविक्षत् ॥ ५२९ ॥  
 ततः प्रदक्षिणीकृत्य, कश्चित् केवलिन मुनिः । पुरः सपरिवारोऽपि, निविष्टो ह्यष्टमानसः ॥ ५३० ॥  
 अथासौ प्रथयामास, धर्मं कर्मद्रुपावकम् । केवली कलितानन्तगुणकेलिनिकेतनम् ॥ ५३१ ॥  
 देशनाभिः सुधापूरसनाभिभिरथ स्मितः । यत केवलिनस्तस्मादया चन्मुख्यतापसः ॥ ५३२ ॥  
 अथ प्रत्याह ततमास्त प्रत्याह स केवली । वाच दशनविद्योतपूरनासीरभासुराम् ॥ ५३३ ॥  
 देवरोऽस्याः कुरङ्गाक्ष्या, कूचरोऽस्ति नलानुजः ।

कोशलाधिपतेस्तस्य, सुतोऽह सिंहकेसरी ॥ ५३४ ॥

सङ्गापुरीकिरीटस्य, सुता केसरिणो मया । निवाह्य चलिनेनाप्ता, श्रीयशोभद्रसूरय ॥ ५३५ ॥

तेषां व्याख्यानमाकर्ण्य, मुधाकृतसुधारसम् । शृष्टा मयाऽतिहृष्टेन, कियदासुर्भमेत्यमी ॥ ५३६ ॥

अथाऽऽचक्षुः शुचिज्ञाना, श्रीयशोभद्रसूरय । इतो दिनानि पञ्चैव, तवाऽऽयुरवशिष्यते ॥ ५३७ ॥

ऽदा चक्रन्द सा र्थ्यः, सोऽह मोहान्मुधौ ब्रुडन् । आरोपितस्तप पोते, श्रीयशोभद्रस्मिभिः ॥ ५३८ ॥

अथास्या नलवश्याय, ज्ञानमुत्पादित मया । मगैव मोक्षफालस्त्वा, व्रतयिष्यन्ति सूरयः ॥ ५३९ ॥

स्वपाणिना स्वरक्तेन, विशेषकर्माऽसौ सिंहकेसरी । निर्वाणं प्राप निवाणोत्सव देवाश्च तेनिरे ॥ ५४० ॥

अथ प्रमुदिता देवी, ल्मीपे सपरिच्छदः । आनन्दरसनिमग्नो, भजे कुलपतिर्भवत् ॥ ५४१ ॥

दिदेश मे वर्त्न, स्वर

२ देवदेवो खता० ॥ ३ ह्येषा, स्थाने खता० ॥ ४ रथाऽऽतो

वधोऽसौ खता० ॥ ६ व्याख्यां सनां पाता० ॥

आच्छोऽयदमुं देवी, तदम्भक्षुलकैस्त्रिभिः । बन्धास्तैरनुटन् नागपाशास्ताक्षर्यनखैरिव	॥ ५७१ ॥
अथात्तिमुमुदे लोकैरालोक्येदं कुतूहलम् । आश्चर्यमृतपुणोऽपि, तदाकर्ष्य तदाऽऽययौ	॥ ५७२ ॥
प्रीतोऽपि प्राह भूपस्ता, किं चौरः पुत्रि ! मोच्यते ? ।	
व्यवस्था पृथिवीज्ञानां, कथमित्थं विनृम्भते ?	॥ ५७३ ॥
अथाऽऽह नलभूपालवल्लभा नृमिवल्लभम् । आर्हत्या न मया दृष्टश्चौरोऽपि, म्रियते पितः !	॥ ५७४ ॥
अथाऽऽप्रद्वेष वैदर्भ्याः, सुताया इव भूपति । अमृमुचदमुं चौर, प्रीतिप्रोक्तुल्लोचनम्	॥ ५७५ ॥
देवीं प्रीतः प्रणम्याथ, स जगाद मलिञ्जुच । देवि ! त्वमद्वितीयाऽपि, द्वितीया जननी मम	॥ ५७६ ॥
अथायमन्वहं देव्याः, कुलदेव्या इव क्रमौ । प्रातः प्रातः समागत्य, प्रणिपत्य प्रमोदते	॥ ५७७ ॥
चौरः पृष्टोऽन्यदा देव्याः, समीचीन न्यवेदयत् । अस्मि दासो वसन्तस्य, श्रीतापसपुरप्रभोः	॥ ५७८ ॥
पिङ्गलौल्योऽहमेतस्य, हत्वा रलोत्करं प्रभोः । नश्यन् मार्गे धृतश्चौरैर्न क्षेमः स्वामिविधानाम्	॥ ५७९ ॥
अथान्य, नरदेवस्य, सेवकोऽहमिहाऽभवम् । सर्वतोऽप्यतिविश्रम्भाद्वारितगतागतः	॥ ५८० ॥
तदा तदाऽऽप्य भूपालपुत्रीरत्नकरण्डकम् । अहार्पं त्वत्पदप्रातिपुण्यप्रेरितया धिया	॥ ५८१ ॥
निर्गच्छन् यामिकैर्दृष्ट्वा, सलोचन क्षमाभुजोऽर्षित ।	
ज्ञात्वाऽह भूसुजा चौरौ, रक्षकेभ्यः समर्पितः	॥ ५८२ ॥
ततो दृष्टिप्रपातेन, त्वदीयेन तदा मम । सर्वाङ्गमनुटन् बन्धाश्चौर्याथ च मनोरथाः	॥ ५८३ ॥
अपरं च तदा देवि !, निःसृताया पुरात् त्वयि । वसन्तसार्धवाहोऽप्य, भोजनादिकमत्यजत्	॥ ५८४ ॥
सप्तमेऽहनि सम्बोध्य, श्रीयशोभद्रसूरिभिः । कथञ्चिद् भोजयाञ्चके, देवि ! त्वहु खदुर्मनाः	॥ ५८५ ॥
उपादाय वसन्तोऽयमपरेद्युरुपायनम् । कुशलः कोशलां गत्वा, प्रणनाम नलानुजम्	॥ ५८६ ॥
ददौ पृथ्वीपतिः प्रीवस्तस्य तापसपचने । चामरालीमरालीभिः, शोभिता राजहसताम्	॥ ५८७ ॥
अथ हृष्टः प्रविष्टः स्वां, वसन्तदुपति. पुरीम् । मौक्तिकस्वस्तिकव्याजराजत्वस्वेदबिन्दुकाम्	॥ ५८८ ॥
सोऽपि देवि ! प्रभावस्ते, सोऽभूद् यद् भूपतिर्वेगिक ।	
हन्ति गर्भगृह्णान्त, दर्पणोऽर्ककार्पणात्	॥ ५८९ ॥
तद्रूपतिपदप्रीता, तं देवी निजगाद तत् । यदि ते हृदि कोऽप्यस्ति, विवेको मार्गदीपकः	॥ ५९० ॥
उत्सहिष्युस्तदाऽऽदस्त्य, वस्त ! पापच्छिदे व्रतम् ।	
तदाविद्याद् मतीन्य, सोऽप्यगाद् गुरुभिः सह	॥ ५९१ ॥ युग्मम् ॥
प्रान्दष्ट. कुण्डिनदित्य, हरिभिर्गोऽन्यदा द्विज ।	
वीक्ष्य क्षोणीपतिं क्षिप्रमगाचन्द्रयशोऽन्तिकम्	॥ ५९२ ॥
देवी त वीक्ष्य पमच्छ, कुशल्य-ऽकुशलादिकम् । कथामकथयत् सोऽपि, वैदर्भ्यात्यागत. पराम्	॥ ५९३ ॥
नक्षत्य दमयन्त्याथ, चार्तामार्वन्तराशय । ज्ञातु श्रीभीमभूशीशो, भूमीभागे न्ययुञ्ज माम्	॥ ५९४ ॥
अरण्य-नगर-श्राम-गिरि-जुजादिक तत । समालोकि मया प्रापि, पृथ्विरपि नैतयो.	॥ ५९५ ॥
तद्वातां काऽपि युष्माकमाकस्मिन्नकृत्याऽप्यभूत् । तदिदं ज्ञातुमवाहमागत का गतिः परा ?	॥ ५९६ ॥
इत्याकर्ष्य कथा चन्द्रयशसा सहसा तवः । आक्रन्दि मेरिनीमण्डसण्डितासिद्धमण्डनम्	॥ ५९७ ॥

१ 'कथेति कु' अता० पता० ॥ २ नाहरन्त्या मया कता० ॥ ३ 'लाहोऽह' वता० ॥  
४ 'तनम् । पा' शेष० ॥ ५ 'ण्डितासिद्धमण्ड' अता० ॥

भन्वरोदि तथा भूप्रियापरिजनैरपि । नददादिवराहस्य, शोभां लेभे यथा नमः ॥ ५९८ ॥  
 अथेत्यमाकुले राजकुले क्षुब्धचित्तोदरः । हरिमित्रस्ततः सत्रागारं प्रति ययौ द्विजः ॥ ५९९ ॥  
 अकिञ्चन इवालोक्य, भैमीं कल्पलतामिव । अजिह्वावर्णनीयानां, स तदाऽभूत् पदं मुदाम् ॥ ६०० ॥  
 ऽ प्रीतस्तां प्रणम्याथ, हनुमज्जित्तरत्वरः । सत्रागारेऽस्ति भैमीति, समेत्याऽह नृपप्रियाम् ॥ ६०१ ॥  
 प्रणामितमिति श्रुत्वा, वाचं प्रीता नृपप्रिया । असिद्धत्वं ततः स्वर्ण-रत्नाभरणवृष्टिभिः ॥ ६०२ ॥  
 जुग कुत्रेति जल्पन्ती, पद्भ्यां परिजनैः सह । सत्रागारं ययौ चन्द्रयज्ञाश्चन्द्रमुखी मुदा ॥ ६०३ ॥  
 देवी ततोऽवदत् पुत्रि । वञ्चिताऽस्मि स्वगोपनात् । यन्मातुराधिका मातृप्वसेति वितर्थाकृतम् ॥ ६०४ ॥  
 इत्युपालम्भसंरम्भवाच्या भूपालवल्लभा । निकेतनमुपेताऽसौ, पुरस्कृत्य नलप्रियाम् ॥ ६०५ ॥  
 नृपवित्ता स्वहस्तेन, भैमीं साधुविलोचना । अम्यर्णमृतुपर्णस्य, निनाय विनयानताम् ॥ ६०६ ॥  
 साऽपि चन्द्रयज्ञोवाचा, सम्गार्ज्यं प्रकटं व्यधात् । भास्वन्तमिव भास्वन्तमलिके तिलकाङ्कुरम् ॥ ६०७ ॥  
 अथ प्रणम्य मृषालं, पितृवद् मीमनन्दनी । उपविष्टा पुरः शृष्टा, स्वचुरान्तं न्यवेदयत् ॥ ६०८ ॥  
 स्ववंश्यनलवृचान्ते, कथ्यमानेऽथ तादृशे । लज्जमान इवामज्जव्यगुप्तो रविरम्बुधौ ॥ ६०९ ॥  
 रवाचते समस्तेऽपि, क्षमापतिः प्राप विस्मयम् । सभान्तर्भान्तमालोकमालोक्य तिमिरापहम् ॥ ६१० ॥  
 राज्ञी विज्ञपयामास, मनो मत्वा नृपं प्रति । भास्वन्तं शाधत भैमीमाले तिलकमीदृशम् ॥ ६११ ॥  
 भूपतिस्तत्पितेवासा, भालं व्यपित पाणिना । तच्छलान्वेषिभिरिव, प्रादुर्मूतं तमोमरैः ॥ ६१२ ॥  
 करेऽपसारिते राज्ञा, तत् तस्यास्तिलकाशुभिः । किशोरकैरिवाप्राप्ति, पातसङ्घातवत् तमः ॥ ६१३ ॥  
 क्षणेऽस्मिन् कथिदागत्य, आभासुरनमाः सुरः । नत्वा मध्येसभं भैमीं, प्राह वन्दुरकन्यरः ॥ ६१४ ॥  
 यत्तया तस्करो बद्धगलः पिङ्गलसंज्ञकः । मोचयित्वा तदा देवि । योषयित्वा मतीकृतः ॥ ६१५ ॥  
 स तापसपुरं प्राप्ते, विहरन् सह सूरिभिः । सायानेऽश्मनरायः, कायोत्सर्गं निशि व्यधात् ॥ ६१६ ॥  
 चित्तमवदवज्वालाजालेन कवलीकृतः । अमुकध्यानधैर्येऽप्यं, सौधर्मिप्रिदिवं ययौ ॥ ६१७ ॥  
 अहं स हंसगमने । त्वां नमस्कर्तुमागतः । स्वत्मसादप्रभावद्विरद्वितेदृशस्यमनः ॥ ६१८ ॥  
 इत्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीशृङ्गा ययौ सुरः । शृचेनेतेन राजाऽपि, जिनभक्तोऽभवत् तदा ॥ ६१९ ॥  
 हरिमित्रोऽप्यदाऽवादीद्, भूपं भूप्रियामपि । प्रेष्यता द्रवदन्तीयं, प्रीणात् पितरौ चिरात् ॥ ६२० ॥  
 सन चमनमूदेन, वैदर्भीगथ पार्थिवः । प्रैरीचन्द्रयज्ञोदेव्या, कृतानुगमना स्वयम् ॥ ६२१ ॥  
 भीचन्द्रयज्ञसं देवी, प्रणम्याथ नलप्रिया । अल्पैः प्रयाणकैर्योमण्डनं प्राप कुण्डिनम् ॥ ६२२ ॥  
 ईश्वरः सम्पुनो तस्याभिराकारणसोत्सुकौ । पितरौ स्मिततोषिर्भिः, सचितापरविदुभौ ॥ ६२३ ॥  
 पितरं तस्मा वीक्ष्य, रसाद् गुम्यं विनुच्य सा । अनमत् क्रमराजीरपुगमिन्मन्तमस्तका ॥ ६२४ ॥  
 पाङ्कलं तं किलोद्देशमस्त्राम सम्भ्रमो व्यधात् । पिनश्रेणाम्बुजेनेव, सुरेन तु स भुषितः ॥ ६२५ ॥  
 अथ राधा सहापाठानिचं मातरमातुरा । ननभकार दृषांशुमुच्छाम्भवकित्तेषणाम् ॥ ६२६ ॥  
 सफ्रेणैपि भूताभलोकैनाथ नमस्कृत्वा । कुण्डिनं कण्डयानाम, सा धैरोत्तरशिरोननिः ॥ ६२७ ॥  
 गुरुदेसाचनेन राजा, पुरं सद्यदिनावधि । महोत्सवमहोत्सवतिमात्रमकारयत् ॥ ६२८ ॥  
 साधारं तयास्त्रि धार्मीयनलव्याःपुरन्भरा । कृत्वा कृत्वाभुक्त्वेन, रिरिदेव विद्मन्त्रा ॥ ६२९ ॥

कथयन्ती कथामित्थं, स्वयं स्वजननीं प्रति । मयाऽश्रूयत वैदर्भी, तुभ्यनावेदितं च तत् ॥ ६३० ॥  
 इदानीं तु भवद्दूतः कोऽपि भूपालमभ्यधात् । यदस्ति दधिपर्णस्त्व, पार्श्वे कुब्जः कलानिधिः ॥ ६३१ ॥  
 नलस्य सूपकारोऽहमिति वक्ति करोति च । अधीतां नलतः सूर्यपाकां रसवतीमसौ ॥ ६३२ ॥  
 इत्याकर्ण्य समीपस्था, भैमी भूमीशमभ्यधात् । नान्यो रसवतीवेचा, कुब्जोऽभून्नल एव सः ॥ ६३३ ॥  
 द्रष्टुमेनमहं देव !, तद्भूमीमेन नियोजितः । षिक् कुब्जेऽस्मिन् नलाशङ्का, कृष्णागारे मणिभ्रमः ॥ ६३४ ॥  
 आकर्ण्य दधिपर्णोऽयमिति विस्तरतः कथाम् । श्रुता कुब्जेन सात्तेण, यथोक्तरसनादिना ॥ ६३५ ॥  
 शरीराभरणस्तोमदानेनाऽऽन्य सम्मदी । प्रैपीत् तं ब्राह्मणं राजा, कुब्जस्तु जगृहे गृहे ॥ ६३६ ॥  
 ॥ युगम् ॥

अभोज्यत स कुब्जेन, रसवत्याऽर्कपाकया । स्वर्णादिकं नृपाल्लभं, दत्त्वा च प्रीणितस्ततः ॥ ६३७ ॥  
 अधाय कुब्जमापृच्छय, गतः कुण्डिनपचनम् । तदीयं दान-भोज्यादि, सर्वसुर्विशुजेऽभ्यधात् ॥ ६३८ ॥  
 तं निशम्याऽवदद् भैमी, सुदिता मेदिनीपतिम् । नल एव स कुब्जत्वं, ययौ केनापि हेतुना ॥ ६३९ ॥  
 तद्दानं सा मतिः सूर्यपाका रसवती च सा । सन्ति नान्यत्र कुत्रापि, युष्मज्जामातरं विना ॥ ६४० ॥  
 तामालोच्य ततस्तात् !, समुन्नेपय शेमुषीम् । नलो यया रयादेव, प्रकटीभवति स्वयम् ॥ ६४१ ॥  
 सोस्ताहमाह मूपच्चरं सभेष्य कञ्चन । आकार्यो दधिपर्णोऽयं, त्यत्स्वयंवरणच्छलात् ॥ ६४२ ॥  
 गत्वा यथार्थवर्णोऽयं, कथयिष्यति तं प्रति । श्वत्सेन यद्दिने भाषी, दैमयन्त्याः स्वयवरः ॥ ६४३ ॥  
 तत्पार्श्वे यदि कुब्जोऽयं, नलः स्यादवनीधव । तदध्वद्दयामिज्ञस्तमानेष्यत्यसौ द्रुतम् ॥ ६४४ ॥  
 इति निश्चित्य भीमेन, यशुता प्रेषितश्वरः । सुंसमारपुरं गत्वा, दधिपर्णमदोऽवदत् ॥ ६४५ ॥

न प्रापि नलवार्ताऽपि, कापि तेन करिष्यति ।

मूयः स्वयंवरं भैमी, मसुणा प्रेषितोऽस्मि तत् ॥ ६४६ ॥

किन्तु मार्गे विलम्बोऽभूद्, देहस्यापाटवान्मम । प्रत्यासन्नतरं जातं, तल्लभं श्वस्तने दिने ॥ ६४७ ॥  
 तूर्णं देव ! तदेतव्यमित्युक्त्वाऽस्मिन् गते चरे । अचिन्तयन्नलश्चिचे, किमेतदिति विस्मितः ॥ ६४८ ॥  
 वर्षिष्यति विपैरिन्द्रुर्बन्दिष्यत्यनृतं मुनिः । किमन्यमपि भतारं, दमयन्ती करिष्यति ? ॥ ६४९ ॥  
 विवोद्भुं प्रौढिमा कस्य, मत्पत्नीं मयि जीवति ! । सिंहेऽभ्यर्णंगते सिद्धीं, मानसेनापि कः स्पृशेत् ! ॥ ६५० ॥  
 इति ध्यात्वा चिरं चिचे, दधिपर्णं जगाद सः । आसन्नलम्न-दूरोर्वागतिचिन्तापरायणम् ॥ ६५१ ॥  
 समर्पय हयान् जात्यान्, रथं गाड च कञ्चन । यथाऽहमध्वद्देदी, नैये द्रष्टिनि कुण्डिने ॥ ६५२ ॥  
 इति प्रीतिमताऽऽकर्ण्य, दधिपर्णेन भूधरा । उक्तोऽमहीचतुरार्हा, रथं चाहीनपौरुषम् ॥ ६५३ ॥  
 अथ चामरयुग्म-च्छत्रयुग्मभानुम् । न्युकवानिने कुब्जो, रथं तूर्णमवाहयत् ॥ ६५४ ॥  
 नुत्रैरथ रथे वादेर्वज्जे, पवनैरिव । अपतद् मूषेतरसात्, पटी शैलादिवाऽऽपगा ॥ ६५५ ॥  
 राजा तदाऽवदत् कुब्ज !, स्थिरीरुह हयानिनाम् । एतदादीयते यावद्, वासो यमुमतीगतम् ॥ ६५६ ॥  
 जगाद कुब्जको राजन्नतद् यत्र तेषु कम् । पृथ्विःशिवियोजन्या, साऽप्युच्यत वसुधरा ॥ ६५७ ॥

न राजन् ! पाजिनोऽमी ते, तादृक्षुणुपकक्षिताः ।

इत्याद्या येऽद्या यान्ति, पयाद्यद् योजनानि ये ॥ ६५८ ॥

१. वे० वि० अ०— इत्याऽऽनु मी० अ० । २. इत्ये तत् मी० अ० । ३. इत्ये तत् मयाः अ० ४. ३ नये द्रष्टिनि कुण्डिनम् अ० ॥

अक्षयक्षमथो वीक्ष्य, फलां दर्शयितुं निजाम् । .

कियन्त्यस्मिन् फलानीति, राजा कुब्जकमत्रवीत् ।

॥ ६५९ ॥

अजानति ततः कुब्जे, फलसङ्ख्यां धराधवः । आख्यदस्मै परिस्पष्टमष्टादशसहस्रिकाम् ॥ ६६० ॥

मुष्टिघातेन दिग्दन्तिघातघोरेण तन्नलः । अपातयदशेषाणि, फलानि कल्पियादपात् ॥ ६६१ ॥

यावद् गणयते तावत्, तावन्त्येवाभवत् पुरः । अश्वद्विघया सङ्घाविघां कुब्जस्तदाऽऽददे ॥ ६६२ ॥

धावन्नयो रथोऽनाथि, स्वैर्यं कुब्जेन सत्वरम् । भीमपुर्यां मुखे तारतिलकायितकेतनः ॥ ६६३ ॥

अथ तस्या निशः प्रान्ते, भैमी त्र्यममलोकयत् । हृष्टा तञ्जीमनूपाय, समागत्य न्यवेदयत् ॥ ६६४ ॥

स्वप्नेऽधुना मयाऽदृशि, तात । निर्वृतिदेवता । इहाऽऽनीय तथा व्योम्नि, दर्शितं कौशलावनम् ॥ ६६५ ॥

सहकारमिहाऽऽरोहं, तद्विराजहं फलाकुलम् । समार्प्यत स्मितं पाथौ, तथा तामरस ततः ॥ ६६६ ॥

मदारोहात् पुरारूढः, पतन् कोऽप्यपतत् तदा । आम्नाद् भुवि रविक्रान्तादत्रात् पूर्णं इवोद्भुपः ॥ ६६७ ॥

अथ भीमोऽवदत् पुत्रि !, प्रापि स्वप्नोऽयमुत्तमः । निर्वृतिस्तव भाग्यश्रीर्मता तनुमती ननु ॥ ६६८ ॥

कौशलावैनमं भावि, कौशलावनवीक्षणात् । सफलाभ्राधिरोहेण, सराज्य-रमणागमः ॥ ६६९ ॥

नितनन् यः पतन् कोऽपि, त्वयाऽदृशि रसालतः ।

भवत्याऽव्यासिताद् राज्यात्, पतिष्यति स कूरवः

॥ ६७० ॥

अथ सराः स्वचिचेदासङ्गस्तव भविष्यति । यः प्रातः प्राप्यते स्वमः, सद्यः स हि फलेप्रहिः ॥ ६७१ ॥

तदाऽऽयातं पुराऽन्यर्णं, दधिपर्णं परीधवम् । आगत्याचीकथत् कोऽपि, श्रीभीमाय महीभुजे ॥ ६७२ ॥

अथ सम्मुखमागत्य, श्रीमान् भीमरथो नृपः । सम्मानेन पुरोत्तरे, दधिपर्णनवीविशत् ॥ ६७३ ॥

ऊचे मिथः कथागोष्ठ्या, दधिपर्णं विदर्भराद् । कुब्जाद् रसवतीं घृष्यपाकां कारय नन्दुदे ॥ ६७४ ॥

तदुक्तो दधिपर्णं, कुब्जो रसवतीं व्यधात् । इन्दुपुष्टिकृदकांशुसम्पर्कसुरसंकीकृताम् ॥ ६७५ ॥

लोकैः साकं रसवती, बुभुजे नृसुजाड्य सा । विचाराक्षमवैदग्ध्यैर्मिव-पश्यद्विराननम् ॥ ६७६ ॥

आनायितां परीक्षार्थमथैता भीमभूपभूः । स्वादयित्वा रसवतीं, कुब्जं निरचिनोन्नलम् ॥ ६७७ ॥

तद् वैदर्भीं विदर्भेशं, मत्याह प्रीतिपूरिता ।

आस्ता कुब्जोऽपि लज्जोऽपि, निश्चितः सैष नैपधिः

॥ ६७८ ॥

ज्ञानिना मुनिसुष्येन, कथितं मत्पुरः पुरा । नलो रसवतीमर्कपाकां जानति नापरः ॥ ६७९ ॥

सा(स्वा)भिज्ञानान्तरं तात !, पुनरेकं समस्ति मे । नलस्पर्शेन विपुलपुलक यद् भवेद् वपुः ॥ ६८० ॥

वन्दद्भ्रमयं कुब्जः, स्तोत्रं स्पृष्टवु पाणिना । इत्युक्ते भीमवचसा, तामनुन्या नलोऽस्पृशत् ॥ ६८१ ॥

वपुः सपुलकं तस्यास्तन्नलस्पर्शतः क्षयात् । प्रीतिपूरवहि क्षिप्तास्तोकशोक्रमिवाभवत् ॥ ६८२ ॥

अन्तर्भूमी नलं निन्द्ये, तद् धरादरस्यऽप्यसौ । अतनुपत् तथा चाटुमेनामृतकिरा गिरा ॥ ६८३ ॥

दमपन्नपुरोपेन, नलश्चल इवानलः । जज्ञे विस्वकरण्डाभ्यामाविष्कृतनिजाकृतिः ॥ ६८४ ॥

धृतस्वरूपं तंनृपं, वीक्ष्य कं कं रतं न सा । मेने भीमरुता धार्ष्ट्य-त्रासम्पावकातरा ॥ ६८५ ॥

वदा भावि स्म वैदर्भी, स्वेटाम्भ-कणभासुरा । उपज्ञानत्रियोगाग्निः, स्नाता हर्षांभसीव सा ॥ ६८६ ॥

अभितो वीज्यमानाश्री, नलनेत्राचलैश्चलेः । सद्यः स्वेटोदकस्पाता, सा चरुष्ये चकौरदह ॥ ६८७ ॥

साम्नुनेत्राल्लिभ्या सा, तुल्यं दयित-कामयोः । तदान्तःकान्तिदूर्वाभ्यां, व्यधादर्धमनर्ष्ययोः ॥ ६८८ ॥  
 अदर्शि दर्शनीयश्रीरथाऽऽयातो वहिर्जनैः । नैषधिस्त्यक्तकुञ्जत्वो, राहुमुक्त इवांशुमान् ॥ ६८९ ॥  
 अपराद्धं यदज्ञानान्नया नाथ । क्षमस्व तत् । दधिपर्णोऽवदन्नैवमपतन्नलपादयोः ॥ ६९० ॥  
 स्वयं वेत्रीमवन् भीमो, भद्रपांठे निवेश्य तत् । अभ्यपिञ्चन्नलं नाथस्वमस्माकमिति ब्रुवन् ॥ ६९१ ॥  
 ऋतुपर्णः प्रियायुक्तः, सार्थेशोऽपि वसन्तकः । सुख-दुःखांशदायादावाहृतौ नलकान्तया ॥ ६९२ ॥  
 वसन्त-दधिपर्ण-र्तुपर्ण-भीमैः समं नलः । चिक्रीड लोकपालैः स, चतुर्भिरिव पञ्चमः ॥ ६९३ ॥  
 घनदेवोऽपि सार्थेशः, कुतोऽपि प्राप कुण्डिनम् । तस्य प्रत्युपकारं सा, कारयामास भूमुजा ॥ ६९४ ॥  
 कश्चिदेत्य दिवोऽन्येषुर्देवः पश्यत्यु राजसु । भैमीं तत्त्वाऽवदद् देवि !, त्वत्प्रसादो मयीदृशः ॥ ६९५ ॥  
 सन्वोष्य तापसेन्द्रोऽहं, पुरा प्रवाजितस्त्वया । विमाने केसरेऽभूवं, सौधमं केसरः सुरः ॥ ६९६ ॥  
 श्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीर्वर्षन् पुरः सुरः । विद्युद्दण्ड इनोद्दण्डः, समुत्पत्य तिरोदर्शौ ॥ ६९७ ॥  
 नलादेशेन देशेभ्यः, स्वेभ्यः स्वेभ्यस्ततो नृपाः । ऋतुपर्णादियः स्वं स्वं, सैन्यमानाययन् जवात् ॥ ६९८ ॥  
 नलस्तदेव दैवद्वन्द्वेऽह्नि प्रति कोशलात् । प्रयाणं कारयामास, वासवोपमविक्रमः ॥ ६९९ ॥  
 भूमृतः सैन्यचारेण, स्थावरानपि कम्पयन् । देवभूतमपि क्षोदैः, स्थगयन् सूरमण्डलम् ॥ ७०० ॥  
 कैश्चित् प्रयाणकैः प्राप, नलः कोशलपत्तनम् । नमयन् प्रतनाकान्तं, पातालेन्द्रमपि क्षणात् ॥ ७०१ ॥  
 धाकण्यं क्षोशल्लोयानविद्यमानवलं नलम् । जथो यमातिर्धिनन्यश्चकण्ये कूवरो नृपः ॥ ७०२ ॥  
 पुनर्लक्ष्मीं पणीकृत्य, धृतार्थं दूतभाषया । नलः कूचरमाकार्यं, दीव्यन् जित्वाऽऽहीन्महीम् ॥ ७०३ ॥  
 अथाऽऽनन्दी नलो मन्दीकृतक्रोधो निजानुजम् ।  
 अपि क्रूरं व्यधाद् यौवराज्ये प्राज्यमहोत्सवात् ॥ ७०४ ॥  
 अथ सम्प्रेष्य निःशेषं, राजकं राजकुञ्जरः । कोशलाचैत्यचक्रेषु, चक्रे कान्तान्वितोऽर्चनान् ॥ ७०५ ॥  
 महन्नन्दसहस्राणि, भैम्या सह सहर्षया । त्रिसण्डा खण्डितारतिरिपालयद्विडां नलः ॥ ७०६ ॥  
 पत्य देवो दिवोऽन्येषुर्निपधो न्यगदन्नलम् । फलं गृहाण मानुष्यमूरुहस्य व्रताभिधम् ॥ ७०७ ॥  
 प्राग् मया प्रतिपन्नं ते, व्रतकालनिदेशनम् । तद् वृथा मा विलम्बिष्ठा, यात्वापुर्वलचिन्दुवत् ॥ ७०८ ॥  
 इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते देवे, नलः कान्तान्वितो यथो । जिनसेनाभिधं सूरिं, विज्ञातागमनं तदा ॥ ७०९ ॥  
 प्रणम्य नैषधिः सूरिं, निविष्टः क्षितिचिष्टरे । पप्रच्छ स्वस्य देव्याश्च, कारणं सुख-दुःखयोः ॥ ७१० ॥  
 निर्दलनमन्धो वाचमथोराच महासुनिः । प्रदत्तमिश्रशर्माणि, प्राकर्माणि शृणु क्षणात् ॥ ७११ ॥  
 जम्बूद्वीपधितोरलं, भरतक्षेत्रभूषणम् । अष्टापदसमीपेऽस्ति, श्रीसङ्करपुरं पुरम् ॥ ७१२ ॥  
 तत्राऽऽसीनमम्मणो राजा, तस्य वीरमती प्रिया ।  
 अन्यदाऽऽवेदके गच्छन्, भूपोऽपश्यत् पुरो मुनिम् ॥ ७१३ ॥  
 मन्वद्रक्षकुलं सोऽथ, धारयामास तं कुपा । तद् द्वादशपटीमान्ते, कृपायाऽऽमुचत् पुनः ॥ ७१४ ॥  
 तदहिंसामयो धर्मः, साधुनाऽस्मै निवेदितः । राज्ञाऽप्यश्रीकृतो वीरमत्या दमितया समम् ॥ ७१५ ॥  
 ताम्यां राजसभायेन, तद् मती प्रैतिपाळितः । अपराधं क्षमस्वेत्यमुक्त्वा मुक्तो जगाम सः ॥ ७१६ ॥  
 सेवामसदिता वीरमतीं धासनदेवता । धर्मैर्भयैकृते निन्येऽन्येपुरापादोपरि ॥ ७१७ ॥

अहृतं प्रतितीर्थेशं, विशतिं विशतिं ततः । आचाम्बनि चमत्कारिभक्तिचारुः सुलोचना ॥ ७१८ ॥  
 तथा तिलकमेकैकं, जिनेशाना व्यधापयत् । सौवर्णमर्णःसम्पूर्णमणिसन्दर्भगर्भितम् ॥ ७१९ ॥  
 तदुधापनकं कृत्वा, भीता भूकान्तकामिनी । मुनीनानन्द दानेन, चारणात् पारणां व्यधात् ॥ ७२० ॥  
 तत् तीर्थेशपदान्भोजसेवाहेवाकशालिनी । राजधानीं राजवधूराजगाम प्रमोदिनी ॥ ७२१ ॥  
 चिराराद्धजिनाधीशधर्मनिर्मलितावथ । व्यपधेतामुभौ वीरमती-मम्मणमूपती ॥ ७२२ ॥  
 भूपजीवोऽथ बहलीदेशान्तः पोतने पुरे । आभीरधम्मिळाभस्य, सुतोऽभूद् रेणुकाङ्गभूः ॥ ७२३ ॥  
 तस्यैव धन्यसन्ब्रह्म, धूसरी नाम बह्व्रजा । आसीद् वीरमतीजीवः, पूर्ववत् प्रेमभाजनम् ॥ ७२४ ॥  
 वर्षासु महिषीर्धन्यश्चारयन्नन्यदा वने । वर्षत्यम्भोधरेऽपश्यदेकपादस्थितं मुनिम् ॥ ७२५ ॥  
 न्यधात् तदुपरि च्छत्रं, धन्यो भावनया ततः । अपारवारिभृद्द्वाराधोरेणीवारणक्षमम् ॥ ७२६ ॥  
 न तिष्ठत्यम्बुदो वर्षन्, साधुः स्थैर्यं न मुञ्चति ।  
 धन्यस्त्यजति न च्छत्रं, त्रयोऽपि स्पष्टिनोऽभवन् ॥ ७२७ ॥  
 सप्तमेऽहि निवृत्तेऽन्दे, कायोत्सर्गमपारयत् । मुनिः पूर्णप्रतिज्ञोऽसौ, ततो धन्येन वन्दितः ॥ ७२८ ॥  
 स्वैस्त्वष्टिरथाष्टुच्छन्मुनीशं धूसरीवरः । भवता व्रजता कुत्र, मेघोऽयं विज्रता गतः ? ॥ ७२९ ॥  
 अथावदददः साधुर्लङ्कायां गुरुसन्निधौ । गच्छतो मन भेघेन, प्रारेमे वृष्टिरीदृती ॥ ७३० ॥  
 अभिग्रहं गृहीत्वा च, तद्गृष्टिविरमावधिम् । कायोत्सर्गं व्यधा तत्र, त्वया साहायकं कृतम् ॥ ७३१ ॥  
 ततः सन्नति धन्येन, सममाकारितो वती । निषिध्य महिपारोहं, प्राचालीत् पङ्क्तिं पथि ॥ ७३२ ॥  
 क्षीरेयीपारणं पुण्यकारणं सप्तमेऽहनि । मुनीशं कारयामास, शुद्धात्मा धूसरीपव. ॥ ७३३ ॥  
 करुणातरुणीहारो, विहारोद्यमविक्रमी । वर्षत्यये यथाकामं, ग्रामाद् ग्राम जगाम सः ॥ ७३४ ॥  
 धन्योऽपि मुनिना दत्तं, श्रावकत्वं प्रियान्वितः । पालयित्वा चिरं ह्येवते युगलभर्षभूत् ॥ ७३५ ॥  
 ततोऽपि क्षीरंदण्डीराभिधानो दम्पती दिवि । शोभमानौ प्रभूताभिलाषभूता विभूतिभिः ॥ ७३६ ॥  
 तस्युत्वा क्षीरंदण्डीरजीवोऽभून्नैपधिर्भवान् । प्रिया ते क्षीरंदण्डीरादेवीजीवश्च भीमभूः ॥ ७३७ ॥  
 यद् द्वादश घटीर्दिधे, मम्मणेन त्वया मुनिः । तल्पियाविरहो राज्यत्रंस्रक्ष द्वादशाब्धिकः ॥ ७३८ ॥  
 यच्छत्रधारणं क्षीरपारणं च मुनेः कृतम् । त्वया धन्येन धन्येन, तेनाय विभवस्तव ॥ ७३९ ॥  
 भीमी लव्वलभा वीरमतीजन्मनि यन्मुदा । अष्टापदेऽर्हता रत्नतिलकानि व्यधापयत् ॥ ७४० ॥  
 करमकरविस्तारकिङ्करीकृतभास्करः । तदस्याः श्राधतो भाले, तिलको भाति र्भासुरः ॥ ७४१ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

इति प्राग्भवमाकर्ष्यं, समं दयितया नलः । पुष्कलारूपे सुते राज्यं, नियोग्यं प्रतमाददे ॥ ७४२ ॥

मतेनातीव तीमेण, कृतमतिचमत्कृती । एतौ यद्-सुधापूरैः, मुन्नयामाससुदिशः ॥ ७४३ ॥

नेलो विधेक्य वैदर्भीमन्यदा मदनानुरः । गुरुभिर्न्यस्तः स्वगादित्य पित्रा प्रवोधितः ॥ ७४४ ॥

तन्नलोऽनघनं भेजे, व्रतपालनकातरः । नलानुरागतं साप्ती, प्रपदे भीमभूरपि ॥ ७४५ ॥

१ विपचाभवतामेती, दम्पती दिवि पूर्ववत् ॥ अताम ॥ २ स्वच्छवृष्टिरथा पाता ॥ स्वच्छवृष्टिमथा ॥ अता ॥ ३ रीचयः पाता ॥ ४ मं विनाऽन्यत्र—व्यधात् तत्र, नला—अता ॥ ५-६-७ रदिण्डी पाता ॥ ८ भास्वरः अता ॥ ९ नलोऽयलो अता ॥



वसुदेव ! नलः सोऽह, सजातोऽस्मि धनाधिपः । विपच साऽपि वैदर्भी, वभूव मम वल्लभा ॥ ७४६ ॥  
 अयेय ऋदिति च्युत्वा, तत कनकवत्यम् । तेन पूर्वानुरागेण, यद्ध सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥ ७४७ ॥  
 इहैव कर्म निर्मूल्य, सेय यास्यति निर्वृतिम् । इत्याख्यन्मे विदेहेषु, विमलस्वामितीर्थकृत् ॥ ७४८ ॥  
 इत्युक्त्वा वसुदेवस्य, पुर किंपुरुषेश्वरः । शारीरै पूरयन्नशुभ्रे रोवस्तिरोदधे ॥ ७४९ ॥  
 वसुदेवोऽप्यदा खेलन्, खेचरीभिः सहान्वहम् । सूर्पकैणैकदा जह्रेऽमोचि गङ्गाजले तत ॥ ७५० ॥  
 उचीर्य वीर्यवान् गङ्गा, पल्लीं कामपि जग्मिवान् । असौ परिभ्रमन् साक, पथिकै पथि कैश्चन ॥ ७५१ ॥  
 जराभिधा स्मराटोपभङ्गीं पल्लीन्दुनन्दनीम् । तत्रोपवेमे रेमे च, चन्द्रिकामिव चन्द्रमा ॥ ७५२ ॥  
 तस्या जराकुमाराख्य, समुत्पादाथ नन्दनम् । विचरन्नन्यतोऽभाषि, साक्षाद् देव्या कयाचन ॥ ७५३ ॥  
 कन्या रुधिरभूपस्य, दत्ता ते रोहिणी मया । ब्रज पाणविकीभूय, तूर्णं तस्या स्वयवरे ॥ ७५४ ॥  
 इत्युक्त स तथा शौरिर्गतोऽरिष्टपुर प्रति । जरासन्धादिभूपोद्भवस्वयवरणमण्डपे ॥ ७५५ ॥  
 रूपेण त्रिजचिदारोहिणी रोहिणी तत । स्वयवरणमाल्येन, राजमानाऽऽजगाम सा ॥ ७५६ ॥  
 शृङ्गारितेऽप्यरूपेऽस्मिन्, राजकेऽस्या स्थिता न इह् ।  
 यर्ष्यवर्षाऽपि निर्गन्धे, कर्णिकार इवालिनी ॥ ७५७ ॥  
 शौरिरेषोऽप्यवेषोऽथ, विरहूर्जस्तूर्णवादिषु । वादयामास पटहमित्थ पद्मभिरक्षरे ॥ ७५८ ॥  
 आगच्छाऽऽगच्छ मा तन्नि, नन्वित किमु वीक्षसे ।  
 अस्मि त्ववन्तु रूपोऽह, कृतोत्कण्ठ सुकण्ठि । यत् ॥ ७५९ ॥  
 वादयन्तमिति प्रेक्ष्य, शौरिं शरभिमप्रभम् । रोहिणी रोहदानन्दाऽनन्दयद् चरमालया ॥ ७६० ॥  
 अथ पाटहिके तस्मिन्, धृते रुधिरकन्यया । जहसन् सहसा सेर्यं, सर्वऽप्युर्वीराकुञ्जरा ॥ ७६१ ॥  
 अहो ! कोटीन्यमेतस्या, कुलीनमवृषोद् यत । इति वार्ता मिथश्चक्रुः, पश्यन्तो रुधिर च ते ॥ ७६२ ॥  
 अथ तेषु सहासेषु, माह पाटहिक कृपा । दोर्दण्डे यत्थ कण्ठ्वति, कौलीन्य तस्य दक्षयते ॥ ७६३ ॥  
 क्षुत्वा शौरिर्गिर दाबकीलासीरामिनामथ । तद्वधाय जरामन्धः, स्वभूपान् समनीनहत् ॥ ७६४ ॥  
 सत्रदनिबर्हैन्योऽथ, रुधिरोऽपि धराधिप । जरामन्धेन युद्धाय, कुब्ज शौरिः पुरोऽमुकृत ॥ ७६५ ॥  
 सारथीभूय शोडीरावधिर्दधिमुत्सानिथ । लेचर समरकूरं, रथे शौरिमवीक्षित ॥ ७६६ ॥  
 वेगाद् वेगनतीमात्राऽङ्गारमत्स्याऽर्षिताजि तत् । चण्ड कोदण्ड-तूष्णानि, जग्हे विमहामही ॥ ७६७ ॥  
 जरामन्धधरापीथे, रुधिर युधि रहसा । नन वीक्ष्य गिरा शौरिः, लेचरो रथमैरयत् ॥ ७६८ ॥  
 शौरिं स्ववर्ष्यभूनीभूत्सम्भिकेमरिण रणे । पश्यन्तूचे जरामन्धः, समुद्रत्रिजयं प्रति ॥ ७६९ ॥  
 न पापविक्रमाशय, तदेन मापय स्वयम् । वा भज्जनिम केन, रक्ष्य पद्मानन विना ॥ ७७० ॥  
 शयनन निराकृत्य, त्व भङ्ग रोहिणीपत । नयत् समुद्र स्मेरीकूल्यानेन मुद्रितम् ॥ ७७१ ॥  
 प्रदाननराविष्ठाया, न परोऽप्या मराम्भहम् । तस्योऽगो तु त्वशदयादित्युक्तस्यो ममुद्रतार् ॥ ७७२ ॥  
 तत ममुद्रतनुद्रपथ भेलन्नमाह । अररोष्य मम कुर्गन्नि, देवा कल्पान्निव्रिमम् ॥ ७७३ ॥  
 युष्मां कृपा तत्रस्मिन्मृतदियाकरो । शौरिं त्रीहनयामावध मपन-वधिनी ॥ ७७४ ॥

हृतस्य प्रतिकुर्वाणावविशेषतया चिरम् । अयुध्येतासुभौ धीरौ, नृणां कृतचमत्कृती ॥ ७७५ ॥  
 समुद्रविजयं सम्यगपिगम्य विनीतधीः । चिक्षेप साक्षर नम्रं, वसुदेवः शरं पुरः ॥ ७७६ ॥  
 पाणौ बाणमथाऽऽदाय, समुद्रोऽवाचयच्छिपिम् । तदा च्छलेन यातस्त्वां, वसुदेवो नमाम्यहम् ॥ ७७७ ॥  
 वत्सलो वत्स ! वत्सेति, समुद्रोऽथ वदन्नदः । अम्यधावद् रथं मुक्त्वा, तं प्रतीन्दुमिवाम्बुधिः ॥ ७७८ ॥  
 प्रीतिमान् वसुदेवोऽपि, समुदीर्य समुत्सुकः । निपतन् पादयोर्दोर्भ्यामुद्धृत्यानेन सत्त्वजे ॥ ७७९ ॥  
 क स्थितस्त्वमियत्कालमिति पृष्टोऽप्रजन्मना । समप्रमात्मनो वृत्तं, वसुदेवो न्यवेदयत् ॥ ७८० ॥  
 बाष्पेणो दशमः सोऽयमिति मत्वा पराक्रमात् । दधिरे रुधिरौर्वोश-जरासन्धादयो मुदम् ॥ ७८१ ॥  
 प्रसन्नायातनिःशेषभूपालविदितोत्सवम् । पुण्येऽहि वसुदेवोऽथ, रोहिर्णिं परिणीतवान् ॥ ७८२ ॥  
 जरासन्धादयो जग्मुर्भुञ्जो रुधिरार्चिताः । तत्रैव यद्वचः सर्वं, तत्सुः कंसान्विता- पुनः ॥ ७८३ ॥  
 अन्येषुर्जरती काऽपि, श्रीसमुद्रे समाजुषि । आगत्य गगनोत्सहाद्, वसुदेवनवोचत ॥ ७८४ ॥  
 मम पुत्र्यौ चिराद् बालचन्द्रा वेगवती तथा । ल्वद्वियोगाक्षरे देव !, सञ्जाते बाददुर्वले ॥ ७८५ ॥  
 इति क्षुत्वा मुक्तं पश्यन्, समुद्रेण स भाषितः । गच्छ वत्स ! चिरं तत्र, मात्स्य स्थाः पूर्ववत् पुनः ॥ ७८६ ॥  
 इत्याकर्ष्य तया साकं, वसुदेवो दिवा ययौ । तदागमोत्सुकः प्राप, समुद्रोऽपि स्वपचनम् ॥ ७८७ ॥  
 कन्ये काञ्चनदंष्ट्रस्य, खेचरेन्द्रस्य घृणिभूः । उपयेमे प्रसन्नस्ते, पुरे गगनवह्निमे ॥ ७८८ ॥

विवोदा पूर्वोदा निजनिजपुरेभ्यो भृगदृशः,

समादाय आम्यन् दिशि दिशि दशार्होऽथ दशमः ।

समागत्य ज्योत्स्ना स्वपुरमपरैः खेचरचमू-

समृद्धैर्लक्ष्मीवाननमत समुद्रं स्मितगति

॥ ७८९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये वस्तुदेवयान्नावर्णनो  
 नामैकादशः सर्गः ॥

दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादेव्यमन्य-

स्तुच्छामिच्छां विपत्ते तनुहृदयतया कोऽपि निष्पुण्यपण्यः ।

तथं कल्पश्रुतेऽस्मिन् व्यसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः,

स्वष्टं धीयस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ १ ॥

॥ मंत्राप्रम् ७९८ । उभयम् ३९४३ ॥

## द्वादशः सर्गः ।



इतश्च कथन श्रेष्ठी, जज्ञे श्रीहस्तिनापुरे । ललितस्तत्सुतो मातुः, प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् ॥ १ ॥  
 भयान्यो गर्भतो दुःखदाता मातुः कृतज्वरः । पातहेतुर् वृथाकृत्य, द्वैतीयाकः सुतोऽभवत् ॥ २ ॥  
 स दास्या स्याज्जितो मत्वा, पित्रा च्छत्रीकृतः किल । ववृधे गङ्गदत्तास्यो, ललितो ज्येष्ठवन्धुना ॥ ३ ॥  
 ललितः श्रेष्ठिनं प्रोचेऽप्येधुरेण गृहे यदि । भोज्यते गङ्गदत्तस्तत्, सुन्दरं क्षत ! जायते ॥ ४ ॥  
 स्वमातुश्छत्रमेवैतत्, कार्यमेवमुवाच सः । ललितोऽथ तमानीय, तल्पस्याधो न्यपादयत् ॥ ५ ॥  
 ललितक्षिप्तमजं च, मुञ्जानं हर्षनिर्मरम् । गङ्गदत्तं कथञ्चित् तं, व्यालोक्य जननी कुधा ॥ ६ ॥  
 वण्डकाष्ठं समुद्यम्य, गृहीत्वा चिहुरवने । क्षणान्निष्कासयामास, कुट्टयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥  
 तमेवानुगतौ श्रेष्ठि-ललितौ कलितौ शुचा । पुरो वीक्ष्य मुनिं तस्य, मातुर्वैरमपृच्छताम् ॥ ८ ॥  
 ज्ञेयं मुनिः कचिद् मामे, बन्धू अभवतामुभौ । एकदा शकटं काष्ठैः, पूर्णं भ्रामाय निन्यतुः ॥ ९ ॥  
 ग्नेष्टः पुरश्चरन् मार्गं, चकलण्डा महोरगीम् । वीक्ष्य प्रोचेऽनुजं सूत, रक्ष्याऽसौ शकटादिति ॥ १० ॥  
 इति तद्वाक्यविश्वस्ता, सा स्थितैव भुजङ्गमी । सूतेन चूरिता गन्ध्याऽस्थिमङ्गधनिकौतुकात् ॥ ११ ॥  
 सा ज्येष्ठे दधती प्रीतिनर्मातिं च कनीयसि । गन्त्रीचक्रेण भ्रमात्री, चकलण्डा व्यपघत ॥ १२ ॥  
 सा ते जाता प्रिया श्रेष्ठिन् !, ज्येष्ठः स ललितस्त्वसौ ।  
 गङ्गदत्तः कनिष्ठस्तु, प्राकृतेन प्रिया-ऽप्रियो ॥ १३ ॥  
 इत्याकर्ष्य भवोद्विग्नः, श्रेष्ठीं समुद्रयान्वितः । जेनं प्राप व्रत पापमतङ्गजमृगाधिपम् ॥ १४ ॥  
 तौ श्रेष्ठि-ललितावापुः, पूर्यिराग तपोनिधौ । देवलोक महाशुक्रं, जग्मतुस्मितमेवसौ ॥ १५ ॥  
 जगाम विश्वात्म्यमिदानीं गङ्गदत्तकः । तपस्तपनपूर्वाद्रिस्तमेव त्रिदशालक्षम् ॥ १६ ॥  
 च्युत्वा ललितजीवोऽयं, तन्महाशुक्रकल्पत । रोहिण्या वसुदेवस्य, मेवस्या उदरेऽभवत् ॥ १७ ॥  
 वदने विद्यतः स्वमे, हलभृज्जन्मचकान् । सा मृगाङ्ग-मृगेशा-ऽन्धीन्, निशानेपे व्यलोकयत् ॥ १८ ॥  
 ततोऽङ्गतेजसा ध्वान्तद्रोहिणे रोहिणी सुतम् । अस्त मृतधारीवै, तवित्तुमर्षि मर्षिम् ॥ १९ ॥  
 रामो भाग्नाऽभिरामत्वात्, पितृभ्या तत्प्रतिष्ठितम् । क्रीडन् भोगीय बालोऽपि, जातः परभयङ्करः ॥ २० ॥  
 वसुदेवोऽप्यराऽऽहृत, कंसेन प्रीतिनालिना । यथो राजानमापृच्छथ, मधुरायामनन्धरः ॥ २१ ॥  
 वसुदेवमथ प्राह, कंसो जीरयशोऽन्वित । अस्तीन्द्रपुरनिवासो, नगरी मृत्तिकावती ॥ २२ ॥  
 राजा तत्र पितृभ्यो मे, देवकः भवकथिमः । वतंते नर्तितभीका, मुता तस्यापि देवक्री ॥ २३ ॥  
 मा कान्धिममुमनोवती, एव यौवनपद्मम् । मुचयोस्तद् द्रव्योत्प्रेर्नीवेरमनोरन्तु सङ्गम ॥ २४ ॥  
 मया ननु वशो भारी, भवाननुरस्त्वहम् । तदेहि देवकाद् वाच्या, देवक्येव देवकी ॥ २५ ॥  
 इदमालोक्य विश्विच, शीरिः कंसान्वितो गतः । नगर्षां मृत्तिकावत्यां, राजा सम्भुम्भनायसौ ॥ २६ ॥

१ 'जितो वाग्ना, यथा- ७१- ॥ २ 'ज ह्य त, यथासौ यथा- ॥ ३ 'दिवी रोहि' यथा- ॥

बहिर्निवेश्य सैन्यानि, देवकेन पुरस्कृतौ । पुरान्तर्जम्गतुः कंस-शौरी पौरनिरीक्षितौ ॥ २७ ॥	
अथोपचिन्निशुर्भूपसदः प्राप्य त्रयोऽपि ते । त्रैलोक्यरक्षासामर्थ्यं, मन्त्रयन्त इवाऽऽत्मसु ॥ २८ ॥	
सुहृत्प्रेमोर्मिहसेन, ततः कंसेन देवकः । याचितः प्रीतिवार्तासु, वसुदेवाय देवकीम् ॥ २९ ॥	
स स्वयं प्रार्थनीयेऽर्थे, प्रार्थ्यमानोऽथ देवकः । जचे वय त्वदायता, देवकी देव! कीदृशी? ॥ ३० ॥	
पुराऽपि नारदाख्यातगुणोचदतुरागयोः । तयोरथ विवाहोऽभूद्, देवकी-वसुदेवयोः ॥ ३१ ॥	
देवकोऽथ दशाहाय, बहुस्वर्णादिकं ददौ । नन्दं गोकोटियुक्तं च, दशगोकुलनायकम् ॥ ३२ ॥	
वसुदेवोऽद्भुतानन्दस्वतो नन्दसमन्वितः । मथुरां सह कंसेन, प्रयातो दयितायुतः ॥ ३३ ॥	
सुहृत्पाणिमहोपसं, कंसक्षत्रे महोत्सवम् । अमानमदिरापानमचन्द्रन्यूनपूजनम् ॥ ३४ ॥	
कंसानुजोऽतिमुक्तोऽथ, पूर्वोपाचमत्तः कृती । अगादोकसि कंसस्य, पारणाय महातपः ॥ ३५ ॥	
वीक्ष्य मत्ता तमायान्त, प्रीता कंसप्रिया ततः । पृहि देवर! नृत्यावो, जल्पन्तीति गलेऽलगत ॥ ३६ ॥	
अथोचे व्यथितः साधुर्वेत्तिमिच्छोऽयमुत्सवः । तस्य सप्तमगर्भेणोच्छेद्यो त्वत्पितृ-बल्लभौ ॥ ३७ ॥	
श्रुत्वेति मुनितो सुकमदा जीवयशा जवात् । गत्वा स्फारस्फुरत्स्वेदं, कंसापेदं न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥	
याच्यः सौहार्दतः सप्त, गर्भान् शौरिरसौ सुहृत् । निभ्रिस्त्येदमगात् कंसो, वसुदेवं प्रियान्वितः ॥ ३९ ॥	
शरन्ध्रप्रेमवार्तासु, मचेनेवामदेन तत् । स मेने देवकीगर्भान्, सप्त कंसेन याचितः ॥ ४० ॥	
आकर्ष्य शौरिन्येदुरतिमुक्तकथामथ । चिन्दिदे वञ्चितो गर्भयाञ्जया सुहृदा च्छलात् ॥ ४१ ॥	
इतश्चाज्ञानाम इति, श्रीभद्रिलपुरे वणिक् । प्रियाऽभूत् तस्य सुलसा, कुलसागरचन्द्रिका ॥ ४२ ॥	
अतिमुक्ताभिः साधुश्चारणोऽस्त्वैश्व शैशवे । निन्दुरिन्दुमुत्सी सेय, भाविनीति न्यवेदयत् ॥ ४३ ॥	
परमश्राद्धयाऽऽराधि, सुरः कश्चित् तयाऽप्यथ । तुष्टोऽयाचि सुतानेप, प्राह ज्ञात्वाऽवधेस्ततः ॥ ४४ ॥	
इच्छं शौरिसुतान् प्रीतिकृदात् कंसेन याचितान् । अहं सञ्चारयिष्यामि, निन्दोः सुतपदे तव ॥ ४५ ॥	
इति देवः प्रतिज्ञाय, चक्रे शक्त्या स्वकीयया । देवकी-सुलसापत्यमसवे तुल्यकालताम् ॥ ४६ ॥	
सुपुषाते समं ते दु, देवक्याः पद् सुतान् क्रमात् ।	
सुलसायै ददौ देवो, देवक्यै सौलसान् मृतान् ॥ ४७ ॥	
स्फारमास्फालयद् आग्निं, कंसो निन्दुसुतान् स तान् ।	
अवर्षन्त च देवक्याः, सूनवः सुलसानृहे ॥ ४८ ॥	
नाम्नाऽनीकयशोऽनन्तसेनाजितसैनिकः । निहतारिर्देवयशाः, शत्रुसेनश्च ते श्रुवाः ॥ ४९ ॥	
निशान्ते प्रैक्षत स्वप्ने, सिंहा-ऽर्का-ऽग्निनाज-ध्वजान् । विमान-यन्त्रसरसी, वसुसुतानाऽथ देवकी ॥ ५० ॥	
तस्याः कुशाववातार्पाद्, गङ्गदत्तश्च्युतो दिवः । नभःसिताष्टमीरात्रिमध्येऽथ तमस्तूत सा ॥ ५१ ॥	
साक्षिष्यं तेनिरे तस्य, पुण्यपूर्णस्य देवता । तज्जन्मनि ततः स्वापमापुस्ते कंसयामिकाः ॥ ५२ ॥	
तवाऽऽहय प्रिय प्राह, देवकी रक्ष मे सुतम् । वयमित्वा द्विप कंसं, मोच्योऽस्तौ नन्दगोकुले ॥ ५३ ॥	
यशोदा जननीवामं, सानन्दा नन्दवल्लभा । पालयिष्यति यद् बालमुपचारेनिर्वैधैः ॥ ५४ ॥	
वसुदेवोऽपि तन्मत्ता, तमादायाज्ञव मजन् । पार्श्वस्थदेवीकल्पिताऽद्वीप-च्छत्रजुषा पथा ॥ ५५ ॥	
अथो धवलरूपेण, शिशुसाक्षिष्यदेवता । पुरतो गोकुलद्वाररुपाद्यनूदपाटयन् ॥ ५६ ॥	

आयातो गोपुरे शौरिरुग्रसेनेन भाषितः । भास्वन्तं दर्शयन् बालं, सानन्दमिदमब्रवीत् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥
पुत्रव्याजेन शत्रुस्ते, कंसोऽनेन हनिष्यते । त्वमुद्धरिष्यसे मैवं, पुनः कापि प्रकाशयेः ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
आकर्ष्येत्युग्रसेनेन, हर्षादिनुमतस्ततः । जगाम नन्दकान्ताया, यशोदाया निकेतनम् ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥
तस्यास्तमात्मजं शौरिः, समर्प्याथ तदात्मजाम् । तनयां समुपादाय, देवक्याः पुरतोऽमुचत् ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥
इति कृत्वा गते शौरौ, प्रमुद्गाः कंसयामिकाः । कन्यामिमं समादाय, कंसाय द्रागदौकयन् ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥
स्त्रीमयं सप्तमं वीक्ष्य, तं गर्भं निर्भयो नृपः । विदधे च्छिन्ननासाप्रां, मानी ज्ञानं हसन् मुनेः ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥
अमुमुचदमूं कंसो, देवक्या एव सन्निधौ । पुनर्जातीयमित्यन्तः, प्रमोदं प्राप साऽप्यथ ॥ ६३ ॥	॥ ६३ ॥
स कृष्ण इति संहतः, कृष्णान्स्तेन गोमिभिः । वसुदेवकुलोत्तंसो, गोकुलान्तरवर्षत् ॥ ६४ ॥	॥ ६४ ॥
गते मासि सुतं द्रष्टुमुत्सुका देवकी ययौ । सह स्त्रीभिः प्रियं पृष्ट्वा, गोकुले गोऽर्चनच्छलात् ॥ ६५ ॥	॥ ६५ ॥
मुदं दधौ यशोदाङ्गवर्तिनं निजनन्दनम् । श्रीवत्सलान्छितं स्निग्ध-श्याममालोक्य देवकी ॥ ६६ ॥	॥ ६६ ॥
सदैव देवकी तत्र, गोपूजाव्याजतो ययौ । आविर्बभूव लोकेऽत्र, ततः प्रभृति गोव्रतम् ॥ ६७ ॥	॥ ६७ ॥
वैरेण वसुदेवस्थान्यदा शकुनि-पूतने । विधया तत्सुतं मत्वा, निहन्तुं कृष्णगागते ॥ ६८ ॥	॥ ६८ ॥
बभूवैका समारुह, शकटं कटुनादिनी । पूतना नूतनक्ष्वेडलिप्तं स्तनमपाययत् ॥ ६९ ॥	॥ ६९ ॥
सात्रिष्यं विदधानाभिर्देवताभिस्तदा मुदा । कृष्णस्य देहमाविश्य, हते तेनैतसैव ते ॥ ७० ॥	॥ ७० ॥
एव नन्दोऽथ वीक्ष्येद, खेदं मनसि धारयन् । यशोदां प्राह नैकाकी, बालो मोच्यः कदाचन ॥ ७१ ॥	॥ ७१ ॥
तं पालयति सानन्दा, यशोदाऽथ स्वयं सदा । छलादुच्छृङ्खलो बालः, प्रयातीतस्ततः स तु ॥ ७२ ॥	॥ ७२ ॥
दान्दोदूखलबद्धेन, तस्य बद्धाऽन्यदोदरम् । यशोदा तद्गतेर्माता, गृहेऽगात् प्रतिवेशिनः ॥ ७३ ॥	॥ ७३ ॥
तदा पितामहद्वेषादेत्य स्रष्टुमभितो, शिशुम् । तं मध्ये पेष्टुमभितो, जगामार्जुनसुगमताम् ॥ ७४ ॥	॥ ७४ ॥
अनयोः कृष्णदेव्याऽथ, माधश्चक्रे महीरुहो । ऊचे गोपैस्ततोऽभङ्गि, कृष्णोनार्जुनयोर्गुणम् ॥ ७५ ॥	॥ ७५ ॥
तदाऽऽकर्ष्येति नन्दश्च, यशोदा च समीपतुः । तौ पूलिभूसरं वीक्ष्य, प्रीतो बालं सुसुम्बतुः ॥ ७६ ॥	॥ ७६ ॥
बद्धो यदुदरे दाम्ना, नाम्ना दामोदरस्ततः । ख्यातोऽयं गोकुले बालो, बलवीरीतिपल्लवी ॥ ७७ ॥	॥ ७७ ॥
मत्वा शताङ्ग-शकुनि-पूतना-ऽर्जुनसङ्घथाम् । दध्यौ शौरिरुग्रं कंसो, शास्त्रत्वेयंविधौजसा ॥ ७८ ॥	॥ ७८ ॥
माऽपकार्पात् किमप्यस्य, मत्वाऽपि क्रूरधीरसौ । अहं तदस्य रक्षायै, कश्चिन्मुञ्चामि नन्दनम् ॥ ७९ ॥	॥ ७९ ॥
तद् यथातथमाख्याय, रामसुहामविक्रमम् । सुतत्वेनार्पयामास, यशोदानन्दयोर्मुदा ॥ ८० ॥	॥ ८० ॥
सहेल खेलतस्तत्र, राम-दामोदरौ ततः । गोकुले गोमति ज्योम्नि, सतारौ शशि-सूर्यवत् ॥ ८१ ॥	॥ ८१ ॥
आसुधेषु समग्रेषु, श्रमं रामेण कारितः । प्रकृत्या विक्रमी कृष्णः, सपक्षाहिरिवावनी ॥ ८२ ॥	॥ ८२ ॥
गोपस्त्रियः श्रिममसुं, गूढोन्मुद्रितमन्मथाः । समालिङ्गन्ति सुम्बन्ति, बालव्यवहृतिच्छलात् ॥ ८३ ॥	॥ ८३ ॥
साकृताभिरनाकृतः, खेच्यते गोपखेलनैः । स गोपीभिः पर्णीकृत्य, सुम्बना-ऽऽलिङ्गनादिकम् ॥ ८४ ॥	॥ ८४ ॥
अस्फुट कृष्ण कृष्णेति, जल्पन्त्यः प्रति तं मुहुः । पतन्ति मदिरोद्भूतमदव्याजेन गोपिकाः ॥ ८५ ॥	॥ ८५ ॥
तं मध्येकृत्य नृत्यन्ति, गोप्यो मण्डलनर्तनैः । तत्र तालघ्वजस्तालवापं वितनुते मुदा ॥ ८६ ॥	॥ ८६ ॥
एनं केनाप्युपायेन, काऽपि गोपी कदाचन । स्पृशन्ती निर्विकारैव, सेर्ष्यमन्याभिरिदक्ष्यते ॥ ८७ ॥	॥ ८७ ॥

१ 'सुतं बाला, पाठा • ॥ २ 'वं, नृत्तं मन' पाठा • ॥ ३ 'कभूः दि' पाठा • ॥  
४ 'रोद्ध' लता • ॥

तं वीक्ष्य विवश्या गोप्यो, निमीलितविलोचनाः । पिण्डीकृत्योरसि रसात्, तरसैव न्यपीडयन् ॥ ८८ ॥  
 कृष्णः सदाऽपि मायूरपिच्छपूरविभूषणः । जगौ गोपालबालाभिः, सह गोपालगूर्जरीम् ॥ ८९ ॥  
 वंशनादवशैर्नेत्र-गति-कान्तित्तजितैरिव । सोऽयं कुरङ्ग-मातङ्ग-भुजगैरनुगैर्वगौ ॥ ९० ॥  
 राम-गोविन्दयोः क्रीडारसनिर्गमनयोरिति । गोपयोर्जमुरेकाहवदेकादश वत्सराः ॥ ९१ ॥  
 इतश्च कार्तिके कृष्णद्वादश्यां त्वाप्तूगे विधौ । समुद्रविजयाख्यस्य, पत्न्यां शौर्यपुरेशितुः ॥ ९२ ॥  
 शिवायाः कुक्षिमध्यास्त, शङ्खजीवोऽपराजितात् । सा निशान्ते महास्वमांश्चतुर्विंश ददर्श च ॥ ९३ ॥  
 गजोक्ष-सिंह-लक्ष्मी-सङ्घ-चन्द्रा-ऽर्क-कलश-ध्वजाः ।  
 पद्माकर-विमाना-ऽन्वित-रत्नपुञ्जा-ऽमयस्तु ते ॥ ९४ ॥  
 नारकाणामपि स्वर्गजुषामिव तदा सुखम् । क्षणमासीत् प्रकाशश्च, चकास्ति स्म जगत्स्वपि ॥ ९५ ॥  
 पत्युरत्युत्सुका स्वमानाख्यद् देवी प्रबुध्य तान् ।  
 राज्ञा तदैव दैवज्ञोऽष्टच्छयत क्रोण्डुकिः स्वयम् ॥ ९६ ॥  
 स व्याचख्यौ सुतो भावी, जिनो वां त्रिजगत्पतिः । श्रुत्वेति तावपि प्रीतौ, पीयूषस्नपिताविव ॥ ९७ ॥  
 गर्भस्थितेन तेनाथ, स्वामिना नृपकामिनी । वभौ स्मितमुत्साम्भोजा, हंसेनेव सरोजिनी ॥ ९८ ॥  
 तिरीथे सितपद्मभ्यां, श्रावणे त्वाप्तूगे विधौ । शङ्खध्वजं शिवाऽस्तु, सुतं जीमूतमेचकम् ॥ ९९ ॥  
 परंपद्याशदधाऽऽगत्य, दिक्कुमार्यो यथाक्रमम् । शिवा-जिनेन्द्रयोश्चक्रुः, सूक्तिकर्माणि भक्तितः ॥ १०० ॥  
 पद्मरूपो हरिः स्वर्गादथाऽऽगत्य यथाविधि । अतिपाण्डुकम्बलायां, शिलायां नीतवान् विसुम् ॥ १०१ ॥  
 तत्र सिंहासनारूढः, सोऽयं स्वाङ्गे जिनं दधौ ।  
 त्रिपक्षा त्वपरैः त्रैकैः, स्नात्रं चक्रेऽच्युतादिभिः ॥ १०२ ॥  
 अङ्गे तदीयमीशानो, दधौ सिंहासनासनः । सौधमेन्द्रोऽकृत स्नात्रा-ऽऽरात्रिक-स्तवनादिकम् ॥ १०३ ॥  
 प्रभोरप्सरसः पञ्च, धात्रीराधाय वासवः । कृत्वा नन्दीश्वरे यात्रां, मुदितः स्वपदं ययौ ॥ १०४ ॥  
 सप्रभावं प्रभावन्तं, राकेन्दुमिव नन्दनम् । तमालोक्तय समुद्रोऽभ्युत्सुद्रितमहोदयः ॥ १०५ ॥  
 दधौ रिष्टमणेर्नेमिमात्रा स्वप्नेऽत्र गर्भगे । अरिष्टनेमिरित्वाख्यां, सूनोस्तद् विदधे पिता ॥ १०६ ॥  
 मधुरायामथाऽऽत्ते, नेमिजनमहोत्सवम् । दशार्हो दशमस्तेन, कंसस्तस्याऽऽप्ययौ गृहम् ॥ १०७ ॥  
 छिन्ननासापुटां वीक्ष्य, खेलन्तीं तत्र तां सुताम् ।  
 भीतः कंसोऽपिकं सोऽथ, स्थूलाऽनुजमुनेर्वचः ॥ १०८ ॥  
 नैमित्तिकं स कंसस्तदष्टच्छत् सदने गतः । स्त्रीगर्भः सप्तमः सोऽयं, मुनिनोक्तो भवेज्ज वा! ॥ १०९ ॥  
 ऊचे नैमित्तिकः साधुगिरो विपरित्यज्जि न । काप्यस्ति हस्तिमछोजाः, स गर्भस्ते भयश्चरः ॥ ११० ॥  
 तपरिष्टाख्यमुक्षणं, ह्येषां केशिन्त्रं च तम् । त्वर-मेधौ च तौ मुग्ध, कमाद् भृन्दारकं यने ॥ १११ ॥  
 अत्युमानपि तान् खेलन्, राहेले यो हनिष्यति । हन्त! हन्ता स ते सत्यं, निर्गमैरुभुजागैरुः ॥ ११२ ॥  
 पूजयेज्वननी यत् ते, शार्ङ्गं धन्यं क्रमागतम् । आरोपयिष्येति पयःसितकीर्तिः स एव तत् ॥ ११३ ॥  
 कालिपाहेर्द्वन्द्विता, चाणूरस्य विपादकः । हनिष्यति द्विपेन्द्रो ते, स पयोचर-चम्पकौ ॥ ११४ ॥  
 आदिश्याऽथ भ्रमायाऽस्तौ, महौ चाणूर-मौष्टिकौ । अरिष्टादीन् वनेऽनुघट्टरातिं शङ्खामालनः ॥ ११५ ॥

शरद्वनाघतध्वानो, महोक्षो गाः क्षिपन् मुहुः । भङ्गन् भाण्डभरं तुङ्गशृङ्गो गोपान् लुलोप सः ॥ ११६ ॥

राम ! त्रायस्व गोविन्द !, त्रायस्वेति ब्रजे गिरः ।

श्रुत्वाैव शौरिबन्मानौ, मानाध्मातावपावताम् ॥ ११७ ॥

अथोक्षाणां क्रुधावन्तं, धावन्तं वीक्ष्य केशवः । करावलितशृङ्गाग्रभ्रमग्रीवं जघान तम् । ॥ ११८ ॥

तस्मिन् काल इव क्रूरे, नीति कालनिकेतनम् । बल्लवाः पूजयामासुर्जनादर्नयुजो मुदा ॥ ११९ ॥

प्रासः कंसकिशोरोऽथ, केशी क्रीडति केशवे । प्रक्रान्तवल्लवीनाशः, कीनाश इव दुःसहः ॥ १२० ॥

कृष्येन सोऽपि निभिन्दन्, सुरभीः सुरनीर्षणः । कूर्परार्पणतो वक्त्रं, विदार्यभार्यत द्रुतम् ॥ १२१ ॥

सर-नेपसुरुकोषखरमेष ततोऽन्यदा । कृतगोपभयारोपमाजघान जनार्दनः ॥ १२२ ॥

अथायं मथुरानाथस्तन्माथेयभद्रयः । द्विपं निश्चेतुमानिन्ये, सदस्यचामिपाद्भुजः ॥ १२३ ॥

अत्यद्भुतमुजः शार्ङ्गं, यः कोऽप्यारोपयिष्यति । देयाऽस्मै सत्यमामेयमिति चायमघोषयत् ॥ १२४ ॥

महीभुजो भुजोप्यायमाणाः प्राणाधिकस्ततः । आगताः पर्यभूयन्त, नन्वनेनैव धन्वता ॥ १२५ ॥

तूनुर्मर्दनवेगाया, वसुदेवात्मजो रथी । चापारोपार्थमुत्कण्ठाकुलो गोकुलमागम् ॥ १२६ ॥

तत्रोवास निशां राम-केशवस्नेहमोहितः । मार्गं गच्छन्नसौ प्रातः, कृष्णमेकं सहाऽनयत् ॥ १२७ ॥

अथ लज्जं रथं मार्गेऽनाभृष्टौ मोक्षणाक्षमे । हेलया हरिरव्यग्रो, न्यग्रोधमुदमूलयत् ॥ १२८ ॥

इत्थं मुजालमालोक्य, तं पदाति तदाऽन्तिके । हृद्योऽनाभृष्टिरुत्तीर्थं, परिष्वज्य रथेऽनयत् ॥ १२९ ॥

मथुरायामथानेकपृथ्वीनाथकुलकुलाम् । धीरो धनुःसभानेतौ, जमनुस्तिग्मतेजसौ ॥ १३० ॥

अस्नापयन्नृपस्तोमंवीक्षातसमथ क्षणात् । सत्यभामा चिरं चलुः, कृष्णलावण्यसागरे ॥ १३१ ॥

ब्रह्मादेव चापस्याऽनाभृष्टौ पतिते ततः । अष्टाङ्गभूषणे स्वित्त्वे, न यावदहसन् जनाः ॥ १३२ ॥

तावन्मृदुलदोर्दण्डचण्डिमानमदीदृशत् । मुदा सदसि गोविन्दस्तन्वन् धन्वाधिरोपणम् ॥ १३३ ॥

॥ युगम् ॥

अनाभृष्टिरयागत्य, मुक्त्वा द्वारि रथे हरिम् । गत्वा पितुः सदस्याख्यन्मयाऽऽरोप्यत तद्भुजः ॥ १३४ ॥

उक्तोऽथ वसुदेवेन, नय्य कंसेन हन्यसे । श्रुत्वेति स हरिं मुक्त्वा, ब्रजेऽथ स्वपुरेऽनयत् ॥ १३५ ॥

चापमारोपयन्नन्दनन्दनः शब्द इत्यभूत् । कंसोऽपि हृदयारोपिण्डाशङ्कुरजायत ॥ १३६ ॥

आहूय भूयसो मृपान्, मध्येषु मथुरापतिः ।

आदिशत् फलये मल्लान्, चापारोपोत्सवच्छलात् ॥ १३७ ॥

रामं जगाद गोविन्दः, श्रुत्वा मल्लरणोत्सवम् ।

द्रष्टुं मल्लपटीमावा, गच्छावः कौतुकं हि मे ॥ १३८ ॥

तं प्रति प्रतिपद्येति, यशोदामवदद् बलः । आवयोर्मद्भु पानीयं, स्नानीयं प्रगुणीकुरु ॥ १३९ ॥

बलस्तदलसा किञ्चित्, तां निरीक्ष्य रुपाऽवदत् । पद्भवान्धववधास्नानं, साक्षात्कर्तुं हरेः पुरः ॥ १४० ॥

आत्मानं मास्म विस्मार्पमिदुकं न करोमि किम् ? ।

स्नान्यादेशोऽप्युदासीना, दासी नाम कचिद् भवेत् ? ॥ १४१ ॥

१ श्रुत्वेति शी० संता० पाठा० ॥ २ 'पणाः' खता० पाठा० ॥ ३ 'पर्यसूच्यन्त', पाठा० ॥

४ 'नवेयाया, वता० ॥ ५ 'मधीष्मात' पाठा० ॥ ६ द्वारि हरि रथे । गत्वा संता० पाठा० ॥

वचनेनामुनां म्लानमवलोक्य बली हरिम् । स्नानाय सनमादाय, यमुनायास्तटे ययौ ॥ १४२ ॥  
 रामो हरिमथापृच्छदपच्छायोऽसि वत्स । किम् । त्वं प्रभातप्रभाराशिव्याकृष्ट इव दीपकः ? ॥ १४३ ॥  
 तदेवं बलदेवं स, निजगद सगद्गदम् । किञ्चरिति किमाक्षिप्त, भातर्माता मन त्वया ? ॥ १४४ ॥  
 जयैनं प्रथयन् सामलीला नीलाम्बरोऽवदत् ।  
 यशोदा जननी वत्स !, न ते नन्दो न ते पिता ॥ १४५ ॥  
 देवकी देवकक्ष्मापनन्दनी जननी तव । गोपूजाव्याजतोऽभ्येति, त्वां द्रष्टुं मासि मासि सा ॥ १४६ ॥  
 वसुदेवश्च देवेन्द्रमायरूप-पराक्रमः । पिता स तव तेनात्र, कंसत्रासादमुच्यथा. ॥ १४७ ॥  
 अहं च रोहिणीसुनुर्वैमानेयस्तवाभ्रजः । तातेन स्वयमाहूय, त्वदक्षायै नियोजितः ॥ १४८ ॥  
 कंसात् किं भीतिरित्युक्ते, कृष्णेनाख्यत् पुनर्वलः । अतिमुक्तमुनेरुक्तिं, तथा बन्धुवधमथाम् ॥ १४९ ॥  
 कृष्णस्तदा तदाकर्ण्य, क्रोधादनलवज्ज्वलन् । कंसध्वंस प्रतिज्ञाय, स्नानाय यमुनां ययौ ॥ १५० ॥  
 दृष्ट्वाऽथ कालियः कृष्णमतिकोधादधावत । पश्यन्निवात्मनो मृत्यु, चूडारत्नमदीपवान् ॥ १५१ ॥  
 किमेतदिति सम्भ्रान्ते, रामे वामेन पाणिना । भृत्वाऽसौ हरिणा प्राणे, पन्ननालेन नस्तितः ॥ १५२ ॥  
 हरिः धाराकमारुह्य, तं भुजङ्ग महासुजः । कीडनुद्धुपवर्त्तरे, सविभ्रमनविभ्रमत् ॥ १५३ ॥  
 मृतकल्पमनस्त्वौजास्तं मुक्त्वा निर्ययौ हरिः । तदेत्य समदाटोपैर्गोपैस्तौ वान्यवौ वृतौ ॥ १५४ ॥  
 ततः प्रचलितो राम-गोविन्दौ मथुरां प्रति । गोपालकैः सहाऽभूता, पुरगोपुरगोचरौ ॥ १५५ ॥  
 कंसादिषावथ द्विष्टाविमौ यमनिमौ कुधा । प्रधावितौ हतौ ताम्या, तौ पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥ १५६ ॥  
 अरिष्टाद्विष्टौ नन्दनन्दनौ ननु ताविमौ । दूर्यमानौ मिथो रागसागरैरिति नागरैः ॥ १५७ ॥  
 गत्वा महभटीभूमिं, सह बल्लभवल्लवैः । निषेदतुः कचिन्मञ्चे, तौ ससुत्सार्यं तज्जनम् ॥ १५८ ॥ युग्मम् ॥  
 ततश्च वामो रामेण, रौद्रमूर्तिधरः पुरः । सैष मञ्चशिखोत्तरः, कंसः कृष्णस्य दर्शितः ॥ १५९ ॥  
 सकोतुकप्रपञ्चेषु, मञ्चेषु विहितासनाः । कंसकूराययज्ञानसावधानीभवद्भटाः ॥ १६० ॥  
 समुद्रविजयप्रथा, जितज्वलनतेजसः । दशापि च दशार्हास्ते, गोविन्दाय निवेदिताः ॥ १६१ ॥  
 युग्मम् ॥

विभाविभानुरच्छायो, सुरमायौ नु काविमौ ! । चिन्तयद्रिरिति क्षमापैरैक्ष्येता तौ प्रतिक्षणम् ॥ १६२ ॥  
 वधे सिन्धुरयोलेकैर्ज्ञापिते कुपितस्तदा । सशस्य इव कंसोऽभूद्, भूर्मानेक्षण. क्षणम् ॥ १६३ ॥  
 भयुष्यन्ताधिकं महोत्तसाः कंसाज्ञया तत । अयोदतिष्ठत कूरथाणूरः कंससन्नया ॥ १६४ ॥  
 करास्कोटैस्कुटाटोपः, स्फूर्जन्नुर्वस्वलं ध्वनन् । ऊर्द्धीकृतभुजो भूर्मीभुजोऽधिक्षिप्य सोऽवदत् ॥ १६५ ॥  
 यः कोऽपि धैर्ययुष्योऽस्ति, पात्र कोपस्य कोऽपि यः ।  
 स मे दोर्दण्डकण्डूतिं, दुंधा सण्डयतु क्षणात् ॥ १६६ ॥  
 असहिष्णुरथोः विष्णुश्चाणूरस्येति गर्वितम् । उचीर्यं मद्यात् पद्मास्यध्वनिर्मुजमदिध्वनत् ॥ १६७ ॥  
 भुजास्कोटध्वनिर्दिष्णोर्वर्द्धमानोऽथ दुर्धरः । कीर्तिवित्स्त्वृतये व्योमनाण्डे मन्त्रमिव व्यधात् ॥ १६८ ॥  
 तं मत्वाऽथ भुजास्कोटध्वनिर्नैवात्मघातकम् । एककौल्युधे कंसः, प्रेरयामास भौष्टिकम् ॥ १६९ ॥

१ 'वौ मुदा पादाः ॥ २ 'टस्फटा' संता० पना० ॥ ३ युद्धा ख' संताव० पाता० ॥

४ 'कालं युधि कंसः, पाता० ॥



अथ दृष्ट्वा तमुत्कृष्टशुद्धिकं मौष्टिकं हली । अथावत कुधा विष्णुपरामभवमिया विभीः ॥ १७० ॥  
 स्थिरायाम् व्यर्थतां नाम, नयन्तः क्रमसङ्क्रमैः । अथो युयुधिरे विष्णु-चाणूर-चल-मौष्टिकाः ॥ १७१ ॥  
 कंसे यियासौ कीनाशपुराय प्रहितौ पुरः । तौ महावथ शौरिभ्यां, मागालोकपरवि ॥ १७२ ॥  
 इमौ हत हत क्षिप्रं, सह नन्देन गोमिना । वदन्तमिति भी-कोपद्विगुणस्फुरिताधरम् ॥ १७३ ॥  
 फालाक्रान्तमहामञ्चः, सञ्चरन् पञ्चवक्त्रवत् । केशेषु केशवः कंसं, कृष्णः श्लथठदमतः ॥ १७४ ॥

॥ युगम् ॥

अथ कृष्णं प्रति कुद्धाः, कंसगृह्णा महीमुजः । मञ्चस्तम्भायुधेनोच्चैर्बलेन दलिता बलात् ॥ १७५ ॥  
 कृष्णोऽपि, रोपितपदः, शिरस्युरसि च क्षणात् । कंसं क्रोशन्तमत्यन्तमजघातं जवान तम् ॥ १७६ ॥  
 भयस्पृष्टाऽधिकं सेना, कंसेनाऽऽनायि या पुरा ।

जरासन्धेरिता साऽपि, योद्धुं क्रोधादधावत ॥ १७७ ॥

तासु सन्नद्यमानासु, वाहिनीप्वर्धचक्रिणः । त्रासं विदेश सन्नद्धः, समुद्रविजयः स्वयम् ॥ १७८ ॥

यदवोऽथ दवोदभ्रमहसः सहसा ययुः । सदनं वसुदेवस्य, समुद्रविजयादयः ॥ १७९ ॥

सुम्बन्तं लालयन्तं च, राम-दामोदरौ युवा । किमेतदिति पप्रच्छ, वसुदेवं धरौधवः ॥ १८० ॥

देवकीदयितेनाथ, कथितेऽस्मिन् कथानके । स्वाङ्गेऽधिरोप्य तौ धीरौ, राजा चिरमलालयत् ॥ १८१ ॥

साकं तदुग्रसेनेन, काराकृष्टेन भूभुजा । कंसाय यमुनानैवां, समुद्राधा जलं ददुः ॥ १८२ ॥

हते कंसाहिते पित्रा, देयं पत्युर्जलं मया । इति जीवयशाः सन्धां, जरासन्धात्मजा व्यधात् ॥ १८३ ॥

मथुरायानयो राम-कृष्णानुज्ञावशंवदः । उग्रसेनं धराधीशं, समुद्रविजयो व्यधात् ॥ १८४ ॥

सुरारिकुग्रसेनेन, दत्तां पर्यणयत् ततः । सत्यभामां प्रमोद्धामां, क्रोष्टुकिप्रथिते दिने ॥ १८५ ॥

ज्ञात्वा तं कंसवृत्तान्तमथ जीवयशोमुखात् । क्रोधबन्धाज्जरासन्धः, सन्धां यदुवधे व्यधात् ॥ १८६ ॥

दृष्ट्वेन सोमकक्ष्मापः, समुद्रविजयं प्रति । जरासन्धनिदेशेन, जगाम मथुरापुरीम् ॥ १८७ ॥

यदुराजं सभाभाजं, निजगाद स धीरधीः । कंसद्विषी स ते स्वामी, याचते राम-केशवौ ॥ १८८ ॥

तौ समर्प्य भवन्तोऽपि, विभवन्तु विभूतिभिः । उच्छित्तिरनयोर्धुक्का, निजभाभवरोगयोः ॥ १८९ ॥

अथाऽवदत् कुधाकम्भः, सोमकं प्रति भूपतिः ।

आम्नां भ्रूणवधात् पापी, निन्ये कंसो यमौकसि ॥ १९० ॥

प्राणनिष्ठाविमौ बालौ, नार्पयिष्यामि सर्वथा । विरोधेऽस्मिन् जरासन्धो, न भव्यं भाणयिष्यति ॥ १९१ ॥

अथाऽऽह सोमकस्तस्मिन्, हते जामातरि मिये । त्रित्पण्डश्नापतिः कुद्धस्तेन युक्तो न विग्रहः ॥ १९२ ॥

एतौ पटीमिव क्षिप्त्वा, यूयं जगति जीवत । क्रोधोद्धुराज्जरासन्धगन्धसिन्धुरतोऽधुना ॥ १९३ ॥

अथावददसुं दीप्तः, कोपनो गोपनायकः । नास्माकं स प्रमुस्तस्य, राज्ञस्तु प्रभवो वयम् ॥ १९४ ॥

मियो यद्यस्य कंसोऽभूत्, तदायात् रयादयम् । यथाऽसुं तस्य जामातुर्मैलयाभि समुत्सुकम् ॥ १९५ ॥

गच्छ रे । मत्सरे गादं, त्वमस्मान् मास्म रोपय । मास्म भूः स्वविभोर्मुत्सुपथप्रस्थानविण्डिनः ॥ १९६ ॥

१ 'प्रसादसा सहसा ययुः पाता० ॥ २ 'द्वौ तदा खंता० ॥ ३ 'राधिपः खंता० पाता० ॥  
 ४ 'तौ बालौ, तं खंता० ॥ ५ 'नया, स' खंता० ॥ ६ 'दौत्ये' खंता० ॥ ७ 'धुरां प्रति  
 खंता० । 'धुरां पुरीम् पाता० ॥ ८ पापो, निन्ये खंता० । पापाधिन्ये पाता० ॥

इत्युक्तो हरिणा सोमः, समुद्रेणाप्युपेक्षितः । तदाऽऽख्यद् द्विगुणं गत्वा, जरासन्धमहीभुजे ॥ १९७ ॥  
 अथ कुब्जे जरासन्धे, विरोधिवधसन्धया । प्रयाणमकरोत् काल, इव कालकुमारकः ॥ १९८ ॥  
 इतो योद्धुं समुद्रेण, पृष्टः क्रोष्टुकिरभ्यधात् । प्रतीचीं प्रति पाथोधिकच्छे गच्छत सम्प्रति ॥ १९९ ॥  
 सत्या सृते सुतौ यत्र, तत्र स्थाने कृते हरिः । जरासन्धवधाद् भावी, भरतार्द्धघराघवः ॥ २०० ॥  
 सहोप्रसेनभूपेन, श्रुत्वेदं यादवाप्रणीः । सुमोच मधुरामेकादशकोटिकुलान्वितः ॥ २०१ ॥  
 नीत्वा सूर्यपुरात् सप्त, कुलकोटीरपि द्रुतम् ।  
 मध्येविन्ध्यं ययौ पृष्टे, प्राप्तः कालोऽप्यदूरतः ॥ २०२ ॥  
 कृष्णसाविध्यदैव्यस्तच्चितां पथि विचक्रिरे । एकामेकाकिनीं पार्श्वे, रुदतीं सुदतीं पुनः ॥ २०३ ॥  
 किनेतदिति कालेन, पृष्टे सा भीरुरब्रवीत् । एष्यत्कालमयादस्या, चिताया यद्वोऽविशन् ॥ २०४ ॥  
 मञ्जराता तैः सहाविशदिह वेक्ष्याम्यहं ततः ।  
 चिता साऽविशदित्युक्त्वा, दध्यौ कालोऽपि कोपनः ॥ २०५ ॥  
 ज्वलितानलदुर्गेऽस्मिन्, मञ्जरीता विविशुस्ततः । गत्वा तत्रापि हन्मीति, प्राविशन्मोहितश्चिताम् ॥ २०६ ॥  
 क्षणेन ज्वलिते कालकुमारे सैनिकैस्ततः । तन्मोहाचरित सर्वं, गत्वा राज्ञे निवेदितम् ॥ २०७ ॥  
 यदवः प्रययुः कामि, दूरमित्युदिते चरैः । वृद्धालोचेन तन्मेने, देवतामोहित नृपः ॥ २०८ ॥  
 यादवानामथ पथि, ब्रजतामतिमुत्तकः । चारणार्थिः समुद्रेण, पृष्टो राजैवमब्रवीत् ॥ २०९ ॥  
 द्वाविशस्तार्थेकृन्नेमिर्भावी तव तच्छुभ्रवः । राम-कृष्णौ द्विधौ जिष्णू, बलविष्णू भविष्यतः ॥ २१० ॥  
 तन्ना भैषीर्द्विपद्भ्यस्त्वमित्युदीर्य गते सुनौ । सुराष्ट्रामण्डल प्राप, समुद्रविजयो नृपः ॥ २११ ॥  
 आनासेषु प्रदशेषु, रैवतात् प्रत्यगुचरे । सत्याऽसूत सुतौ तत्र, मानु-भामरसञ्ज्ञकौ ॥ २१२ ॥  
 तत् क्रोष्टुकिगिराऽभ्यर्च्य, हरिर्लेहरिमालिनम् । तत्राप्यम तपस्तेषु, प्रत्यक्ष सुस्थितोऽभवत् ॥ २१३ ॥  
 पाञ्चजन्य-सुघोषाल्यौ, शङ्खौ सात्वत-कृष्णयोः ।  
 सुस्थितः प्राश्रुतीकृत्य, जगाद किमहं स्मृतः ॥ २१४ ॥  
 कृष्णोऽवदत् पुराऽम्बुद् या, विष्णूना द्वाैरका पुरी ।  
 छादिता सा त्वयाऽम्भोभिस्ता मख प्रकटीकुरु ॥ २१५ ॥  
 अथेत्याकर्ण्य देवेन, विज्ञप्ततेन वासव । जादिश्य धनदं तत्र, कारयामास ता पुरीम् ॥ २१६ ॥  
 नवयोजनविस्तारा, दैर्घ्ये द्वादशयोर्जनीम् । द्वादशा-ऽष्टादशकरपृथुल्लेत्तुर्नवप्रिकाम् ॥ २१७ ॥  
 रत्नोत्करस्फुरत्तेज पुञ्जपिञ्जरिताम्बराम् । चकार जिनचैत्याना, श्रेणिं तत्र घनाधिपः ॥ २१८ ॥  
 मासादौ सर्वतोभद्र-पृथिवीजयसञ्ज्ञकौ । पुरान्तर्विदधे श्रीदः, श्रीदामोदर-रामयो ॥ २१९ ॥  
 तत्पुरश्च सुधर्माया, सधर्माय सना व्यधात् । चैत्य चाष्टोत्तरशतश्रीत्रैणप्रतिमान्वितम् ॥ २२० ॥  
 समुद्रविजयादीना, सर्वेषामपि मूषुजात् । प्रासादयोस्तयो पार्श्वे, प्रासादा कोटिद्यः कृता ॥ २२१ ॥

१ २रपि प्रभुम् खता० ॥ २ २देवास्तच्चितां पाता० । ३ ३देव्यस्तु, चितां खता० ॥ ३ द्विगुं  
 जिं पाता० ॥ ४ ४चक्रेऽप्ये तपस्तेन, प्रं खता० पाता० ॥ ५ ५द्वारिका खता० ॥ ६ ६जनाम्  
 खता० पाता० ॥ ७ ७धर्मकाम् पाता० ॥ ८ ८एतदनन्तर पाता० मुग्धम् इति वर्तते ॥

तत् पीते वाससी मुक्तामालां मुकुट-कौस्तुभौ । गरुडाङ्कं रथं शार्ङ्गं, धन्व कौमोदकीं गदाम् ॥ २२२ ॥  
 अक्षय्यपाणौ शरधी, नन्दकांसि च विष्णवे । ददौ श्रीदोऽथ रामाय, वनमालां हलं धनुः ॥ २२३ ॥  
 तालञ्चजं रथं तृणौ, मुद्गलं नीलवाससी । अर्हाणि च दशाहंभ्यो, रत्नान्याभरणानि च ॥ २२४ ॥  
 मत्वाऽथ पदवी युद्धे, बलवन्तं बलानुजम् । अपरोदधिपर्यन्तेऽन्वपिघ्नन् हर्षनिर्भराः ॥ २२५ ॥  
 रथाधारुष्य सिद्धार्थ-दारुकाभिधसारधी । प्रविष्टावुत्सवोद्दामां, राम-दामोदरौ पुत्रीन् ॥ २२६ ॥

आसेदुः सदनान्यथो निजनिजान्येते जवाद् यादवा,

यक्षाधीधरदशितानि मणिभिः कृत्स्नानि लक्ष्मीमयैः ।

रत्नस्तम्भतलार्पितप्रसिद्धीन् यत्रावलोक्य प्रभून्,

मुह्यन्तः प्रणमन्ति जल्पितरवैज्ञात्वा परं सेवकाः ॥ २२७ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये कृष्णराज्यवर्णनो  
 नाम द्वादशः सर्गः ॥

शम्बबलाऽपि किल कृष्णमुखं कृपाणे,

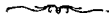
पाणौ सरोजमुखमिन्दुसुखं मुखे च ।

भद्रेभकुम्भसुखमंसयुगे च लब्ध्वा,

लक्ष्मीः स्थिराऽजनि चिरादिह वस्तुपाले ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् २३१ । उभयम् ४१७४ ॥

## त्रयोदशः सर्गः ।



### प्रद्युम्नकुमारचरितम्

- ददन्मुदं दशाह्राणां, तस्यां हलियुतो हरिः । चिर चिक्रीड सहितो, यादवैर्द्विह्वलतादवै ॥ १ ॥
- तदन्तर्नेमिनाथोऽपि, बाल्यं साफल्यमानयत् । त्रिज्ञानवानपि कीडारसैर्यदुमदप्रदः ॥ २ ॥
- आजन्म मन्मथजयी, निर्विकारमनाः क्रमात् । श्रीनेमियौवन प्राप, दशचापोन्नताकृतिः ॥ ३ ॥
- पितृ-भ्रातृ-सुहृद्भ्रगैः, प्रार्थ्यमानोऽप्यर्हनिशम् । न मेने नेमिनाथस्तु, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥ ४ ॥
- अन्येषु. केलिवलीना, नीरदो नारदो मुनिः । पर्यटनेत्य गोविन्दार्चितो भामागृहं ययौ ॥ ५ ॥
- तत्रानभ्युत्थिताया तु, दर्पणालोककौतुकात् । क्रुद्धो दध्यौ ददाम्यस्याः, सापत्यमिति नारदः ॥ ६ ॥
- अथ भीष्मकम्पालसुताये कुण्डिने पुरे ।
- रुक्मिण्यै रुक्मिसोदर्यै, व्याख्यात् कृष्णागुणान् मुनिः ॥ ७ ॥
- तस्याः ॥ कृष्णानुरक्ताया, रूपं चित्रपदस्थितम् । कृष्णाय दर्शयामास, नेत्रपात्रामृत मुनिः ॥ ८ ॥
- कृष्णसदनुक्तोऽर्थ, सत्कृत्य मुनिपुङ्गवम् । रुक्मिणे रुक्मिणीयाच्चा-हेतोर्दत्त नियुक्तवान् ॥ ९ ॥
- इतो रुक्मिणीं रुक्मी, प्रार्थितोऽमिदधौ हसन् । शिशुपालाय देयाऽसौ, न तु गोकुलरक्षिणे ॥ १० ॥
- इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते दूते, रुक्मिणी कृष्णरागिणी ।
- पितृष्वसा सहाऽऽलोच्य, न्ययुक्त हरये चरम् ॥ ११ ॥
- माषे मासि सिताष्टम्या, वने नागार्चनच्छलात् । मामभ्युपेयुषीं हर्तुमागन्तव्यं त्वया रयात् ॥ १२ ॥
- वचः श्रुत्वेति रुक्मिण्याः, दूतात् प्रीतो जनार्दनः ।
- आहूतः शिशुपालस्तु, रुक्मिणा रुक्मिणीकृते ॥ १३ ॥
- रामेण सह सञ्जेतदिने गरुडकेतनः । आययौ कुण्डिनोधाने, तत्राथ रथिना रथी ॥ १४ ॥
- इतोऽपि रुक्मिणीं नागपूजाव्याजेन नि.सृता । पितृष्वसाऽप्यनुमता, रथं कृष्णस्य शिधिये ॥ १५ ॥
- अथ स्वदोषमोषाय, सपत्कार पितृष्वसा । रुक्मिणेऽकथयञ्ज्रे, रुक्मिणी हरिणा हठात् ॥ १६ ॥
- पाञ्चजन्य-सुषोपास्त्रौ, शङ्खावाभूयै निर्भरम् । हंत्वा च रुक्मिणीं कृष्ण-रामावचलता ततः ॥ १७ ॥
- अपह्वारं स्वयुः श्रुत्वा, रुक्मी रोषारुणेक्षण । शिशुपालान्वितोऽचालीव, कृष्णस्यानुपद तदा ॥ १८ ॥
- तस्मै रामोऽथ युद्धाय, ययौ तूर्णं तु केशवः । रथेन रुक्मिणीनेत्रस्पर्दातरलवाजिना ॥ १९ ॥
- रामस्तदनु सद्गामकुशलो मुञ्चलोद्धत । ममन्धारिषु शुण्डाचण्डो हृदमिव द्विपः ॥ २० ॥

१ 'यन् यत्ता' पाठा० ॥ २ 'द्विष्यम् यत्ता' पाठा० ॥ ३ तस्यां कृष्णानुरक्ताया, रूपं पाठा० ॥ ४ 'य, पूनयित्वा तु नारदम् पाठा० ॥ ५ माघमासे सिता' शंका० । सिताष्टम्या-महं माषे, मासे नागार्चनच्छलात् । वनमेष्यामि मां हर्तुं पाठा० ॥ ६ कृष्णस्य रथमा-दत्त् पाठा० ॥ ७ ता हत्वा रुक्मि' शंका० पाठा० ॥ ८ ततः यत्ता० ॥ ९ तूर्णं जनार्दनः पाठा० ॥

- सह सेनासहस्रेण, शिशुपालः परलयत । राममालोक्य रुक्मी तु, युद्धैकश्रद्धया स्थितः ॥ २१ ॥  
 कृत्वाऽथ विरथं रामो, रुक्मिणं रणमूर्धनि । क्षिप्रं क्षुरमनिर्द्धत-केशं तमिदमभ्यधात् ॥ २२ ॥  
 त्व मत्कनिष्ठकान्ताया, रुक्मिण्याः सोदरो यतः ।  
 जीवन् मुक्तोऽसि तत् केशच्छेदच्छ्रुदितमस्तकः ॥ २३ ॥  
 रुक्मी कृतशिरस्तुण्डमुण्डनः कुण्डिने पुरे । न जगाम ह्रिया चक्रे, तत्र भोजकटं पुरम् ॥ २४ ॥  
 इतश्च दर्शयामास, रुक्मिण्यै द्वारकां हरिः । न्यवेदयच्च पूरेषा, कृता श्रीदेन मच्छते ॥ २५ ॥  
 सफलीकुरु हेलभिरिहोपान्तावनीवनी । लोलशेख-सरो-वापी-सिन्धुचन्द्रुरिता सदा ॥ २६ ॥  
 अथाऽऽह रुक्मिणी स्वामिन्नहमेकाकिनी हता । परिवारं ततो देहि, सत्यभामादिवन्मम ॥ २७ ॥  
 कार्या तदधिकाऽस्तीति, प्रतिपथ जनार्दनः । रुक्मिणीगमुच्चद् भामाधामान्तिकनिकेतने ॥ २८ ॥  
 परिणीयाथ गान्धर्वेविवाहेन बलानुज । क्षणवत् क्षणदां कृत्स्नामिमामरमयस्तुदा ॥ २९ ॥  
 अतिमुक्तसुनि. प्रापदन्यदा रुक्मिणीगृहम् । तन्मत्वा सत्यभामाऽपि, रमसा समुपागमत् ॥ ३० ॥  
 भावी मम सुतो नो वा ः, रुक्मिण्येलुदितो मुनिः ।  
 जनार्दनसमो भावीत्युक्त्वा ता स ययी तदा ॥ ३१ ॥  
 अथाऽऽह रुक्मिणीं मामा, कथितो मे सुतोऽसुना । तेन वादेन ते याते, हरिमन्योन्यकोपने ॥ ३२ ॥  
 अथ तत्रोऽऽगतो धैर्यधुर्यो दुर्योधनो नृपः । मामा तमाह जातो मे, सूनूर्वोढा सुतां तव ॥ ३३ ॥  
 रुक्मिणीं सत्यभामां च, प्राह दुर्योधनो वृषः । प्राग् भावी तनयो यस्यास्तस्यै द्रव्या सुता मया ॥ ३४ ॥  
 अथाऽऽह मामा प्रथमं, यत्पुत्र. परिणेष्यते ।  
 तस्यै च्छित्त्वा शिर.केशान्, द्वितीया स्वान् प्रदास्यति ॥ ३५ ॥  
 निश्चिन्त्येदं तदा सत्या, रुक्मिणीं च सभान्तरे ।  
 तत् साक्षीचक्रतुः कृष्ण-राम-दुर्योधनादिकान् ॥ ३६ ॥  
 दृष्टः स्वप्नेऽथ रुक्मिण्या, विद्याज्ञास्ये सितो वृषः ।  
 तद्विचारं हरिव्यास्यद्, यद् भावी तेऽद्भुतः सुतः ॥ ३७ ॥  
 दासीमुखादिति श्रुत्वा, सत्याऽप्यागत्य कल्पितम् ।  
 आचस्यौ हरये स्वप्न, यन्ममाऽऽस्ये गजोऽविशत् ॥ ३८ ॥  
 तं मत्वाऽपि हरिः स्वप्न, कल्पितं जल्पितोऽङ्गितै । मा मूढस्या विषादस्तद्, व्यास्यद् वरसुतोद्भवम् ॥ ३९ ॥  
 अथो महर्षिकः कोऽपि, महानुक्रामयुन. सुरः । उदरे रुक्मिणीदेव्यास्तेजोभिरविरवातरत् ॥ ४० ॥  
 अथ सत्याऽप्यधाद् गर्भमुदर वृषे च तत् । यथावस्योदरेवास्यात्, पुण्यगर्भा तु रुक्मिणी ॥ ४१ ॥  
 कृष्णमेत्याऽन्यदा सत्या, प्राह सत्या न रुक्मिणी । उदर मेदुरं नास्या, पश्य गर्भं पुनर्मम ॥ ४२ ॥  
 पदन्त्यामिदमेवास्या, दासी कृष्णमवर्धयन् । पुत्रोऽभूद् देव । रुक्मिण्या, स्वप्नदृश्यतनुगुतिः ॥ ४३ ॥  
 रचस्तन्यामन्तदाऽऽकम्प्ये, ऋषीर्वाप्यमच्युतः । उत्थाय रुक्मिणीसौष, प्रति प्रचलितो मुदा ॥ ४४ ॥  
 गच्छन्ती सदने भिक्षा, तया मत्स्याऽपि वातेया । वर्त्मन्येव भवस्यूताऽस्य सा भानुकं सुतम् ॥ ४५ ॥

१ 'लाभितः' कदा. ॥ २ 'क्षुरमेव' ततो न्द्' पला. ॥ ३ 'द्वयत्रि' पला. ॥ ४ 'प्रवर्तते' पे' अत. ॥ ५ 'द्' गता सत्या, यदा. ॥

इतश्च रुक्मिणीसौधे, हरिः सिंहासने स्थितः । अपश्यत् पुत्रमानाद्य, विभाजितविभाकरम् ॥ ४६ ॥  
 आनन्दाम्बुधिनिर्मग्नो, निजगाढ जनार्दनः । प्रद्युम्न इति तं नाम्ना, धान्नां सीमा सुतो हि सः ॥ ४७ ॥  
 ज्योतिष्कः पूर्ववरेण, धूमकेतुस्तदा सुतम् । तं कृष्णाद् रुक्मिणीवेषो, हत्वा वैताह्वमभ्यगात् ॥ ४८ ॥  
 तं चूतरमणौधाने, बालं दृक्कशिलोपरि । एष क्षुधातुरत्वेन, त्रियतामित्यनुद्यत ॥ ४९ ॥  
 असावनपमृत्युस्तचरनाह्रतया शिशुः । अवाधितोऽपतद् भूरिपर्णाकीर्णमहीतले ॥ ५० ॥  
 गच्छतः स्वपुरं कालसंवरस्य पुरान्तरात् । विमानमस्त्रलत् प्रातस्तत्रैव व्योमचारिणः ॥ ५१ ॥  
 अथाधोदत्तदृष्टिस्तं, दृष्ट्वा बाल रविच्छविम् । पल्यै कनकमालायै, पुत्र इत्यार्पयत् स्वगः ॥ ५२ ॥  
 अथाऽऽख्यन्मेषकूटाख्ये, खेचरः स्वपुरे गतः । गूढगर्गाऽधुनैवायुं, मत्पत्नी सुपुत्रे सुतम् ॥ ५३ ॥  
 पुत्रब्रह्मोत्सवाद्भुङ्क्ते, संवरः सुदिने व्यधात् । तस्य प्रद्युम्न इत्याख्यां, दिक्प्रथोतवतेजसः ॥ ५४ ॥  
 अथैत्याप्रच्छि रुक्मिण्या, श्रीगोविन्दः क नन्दनः ? । अधुनैवाग्रहीः पुत्रं, हरिरित्युपरं वदौ ॥ ५५ ॥  
 केनापि च्छलितोऽस्तीति, भाषमाणोऽथ रुक्मिणी । पपात मूर्छिता भूतौ, लब्धसंज्ञा खोद च ॥ ५६ ॥  
 यदुभिः पद्मवन्च्छानं, भास्वर्त्यस्मिन् गते सुते । कुमुद्वतीव भामा तु, मुदिता सपरिच्छदा ॥ ५७ ॥  
 आसाय नारदायाथ, किमेतदिति पृच्छते । आख्यत् सर्वं हरिर्दुःखी, शुद्धिं वेत्सीति चावदत् ॥ ५८ ॥

अथाऽऽह नारदो ज्ञानी, पुराऽऽसीदविश्वकुकः ।

अधुना स गतो मुक्तिं, न ज्ञानं भारतेऽस्ति तत् ॥ ५९ ॥

तदहं प्राग्निवदेहेषु, शृष्ट्वा सीमन्धरं जिनम् । कथयिष्यामि ते सर्वमित्युज्जवा नारदो ययौ ॥ ६० ॥  
 गत्वाऽथ ज्ञानिनि.सीनं, सीमन्धरजिनेश्वरम् । प्रणम्य नारदोऽपृच्छत्, कृष्णसूनुगतिप्रथाम् ॥ ६१ ॥  
 अथाऽऽख्यत् तीर्थकृद् धूमकेतोः शम्वैरचेष्टितम् । विद्याधरगृहे वर्द्धमानं च हरिनन्दनम् ॥ ६२ ॥  
 पृच्छते नारदायाथ, तस्य प्राग्वैरकारणम् । स्वामी सीमन्धरस्तत्रं, सर्वमित्यमचीकथत् ॥ ६३ ॥

### प्रद्युम्नस्य पूर्वभवचरितम्

अस्ति हस्तिपुरं जम्बूद्वीपे धरणिभूषणम् ।

विष्वक्सेनोऽत्र मपोऽभूद्, विष्वक्सेनोद्धृताहितः ॥ ६४ ॥

मधुकैटभनामानौ, तस्यामृतामुभौ सुतो । भेजे राजा मत्तं राज-सुवराजौ विभाय तौ ॥ ६५ ॥  
 छलात् पत्नीपतिर्भामस्तयोर्देवमुपाद्रवत् । त हन्तुमथ भूपालश्चालाचलविक्रमः ॥ ६६ ॥  
 मार्गे बटपुरेन्द्रेण, कनकप्रभमभूमुजा । मधुर्भोजन-वत्सादिदाने. सानन्दमर्षितः ॥ ६७ ॥  
 तत्रातौ वीक्ष्य चन्द्रामां, कनकप्रभबल्लभाम् । नेतस्तत्रैव मुक्त्वाऽगाद्, भीमं पत्नीपतिं प्रति ॥ ६८ ॥  
 मधुः पत्नीपतिं हत्वा, कण्ठीरव इव द्विपम् । चलितः पुनरामन्त्रि, कनकप्रभमभूमुजा ॥ ६९ ॥  
 अथाऽप्यच्छति चन्द्रामां, याचनया कनकप्रभे । बलाकारेण तां निन्द्ये, मधुर्मधुसलातुरः ॥ ७० ॥  
 चन्द्राभाविहाद् भेजे, वैरुह्यं कनकप्रभः । मधुस्तु हास्तिनपुरं, प्राप्य रेमे समं तथा ॥ ७१ ॥

१ 'त्यस्तद्वृत्ते' छता० ॥ २ 'य, तदा सपंमची' पाठ० । 'य, 'सर्वमेधम' छता० ॥

३ भीमपं छता० ॥

साऽथ दुर्गन्धतां मत्वा, स्वस्मिन् मुनिजुगुप्सया । जातजातिस्मृतिः प्रीता, क्षमयाभास तं मुनिम् ॥ ९५ ॥

धर्मश्रीनामिकार्मायाः, श्राविका साऽपि साधुना ।

श्रीद्वः साधर्मिकत्वेनान्वग्रहीद् गाङ्गिल्लोऽथ ताम् ॥ ९६ ॥

एकान्तरोपवासान् सा, द्वादशाब्दीं विधाय तत् । विपद्यानशनादेव, देवाधिपमहिष्यभूत् ॥ ९७ ॥

च्युत्वाऽसौ रुक्मिणी जाता, षोडशाब्दान्यसौ पुनः । मयूरचरितात् पुत्रविरहात् भविष्यति ॥ ९८ ॥

धृत्वेत्युत्सव्य वेताब्ध्ये, बालं तं पीडय नारदः । एस्य सर्वं तदावेव, रुक्मिणी-कृष्णयोर्वयौ ॥ ९९ ॥

अन्ते षोडशवपाणां, सत्तुसङ्गमशसिना । जिनेश्वचसा सुस्थावस्थातामथ दम्पती ॥ १०० ॥

समुद्रस्य सभाभाजोऽन्येषुः कुन्ती सहोदरा । सवधकैः सुतैः सार्द्धं, पञ्चभिः ससुपागता ॥ १०१ ॥

अथाचिन्त्वा नरेन्द्राय, किमेतदिति पृच्छते । कुन्ती यथातथं प्राह, किमकथ्यं सहोदरैः ॥ १०२ ॥

अज्यं पुषिष्ठिरे न्यस्य, पाण्डुसूपो व्यपद्यत । नकुलं सहदेवं च, मुक्त्वा माद्री तमन्वगात् ॥ १०३ ॥

प्रियो पुषिष्ठिराद् भीमादर्जुनादपि तन्मया । इमौ संबद्धितौ माद्रीपुत्राविन्दु-रविच्छवी ॥ १०४ ॥

धार्तराष्ट्रेण दुष्टेन, द्यूते दुर्योधनेन तत् । हारयित्वा वयं राज्यं, वने प्रास्थापयिष्महि ॥ १०५ ॥

अपि द्रुपदपुत्रीयं, जिता द्यूते वधूटिका । दुर्योधनेन मुक्ता द्राक्, भीमश्रूमङ्गमीरुणा ॥ १०६ ॥

काले कालमिव क्षिप्त्वा, श्रुत्वा वः किल जीवतः । हृष्टाऽहमागता किञ्च, द्रष्टुं तौ राम-केशवौ ॥ १०७ ॥

इति श्रुत्वां समुद्रोऽपि, सहाऽशोभ्यादिसोदरैः । सुतैश्च राम-कृष्णाघैस्तां सपुत्रानपपुजत् ॥ १०८ ॥

वदुषेद्ब्रह्माः कुन्तीसुतेभ्यः स्वसुताः क्रमात् । लक्ष्मीवतीं वेगवतीं, सुभद्रां विजयां रतिम् ॥ १०९ ॥

इतः प्रद्युम्नमालोक्य, कलयन्तं सुयौवनम् । ऊचे कनकमाला सा, मदनञ्चरजर्जरा ॥ ११० ॥

शंखरेण पथि भ्रष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः । तन्मां भज स्मरप्रायं, माऽन्यथा मद्रवः कृथाः ॥ १११ ॥

विद्ये प्रहृष्टि-भौषीं च, गृह्णाण मम सन्निधौ । यथा मदीयपुत्रैस्त्वं, जातुचिन्तहि जीयसे ॥ ११२ ॥

श्रुत्वेति सोऽपि नाकुलं, करिष्यामीति<sup>१</sup> निश्चयो । मत्वा तद्वाक्यमादाय, विद्ये धीमानसाधयत् ॥ ११३ ॥

माताऽसि पोषणाद् विद्यादानाच्च नियतं मम । इत्थं निषेधयामास, वृषस्यन्तीमिमामसौ ॥ ११४ ॥

तत् प्रद्युम्नः पुरोपान्ति, गतो वर्षां कलम्बुकाम् ।

स्वनसैः स्वं विदार्याङ्गं, साऽपि कोलहलं व्यधात् ॥ ११५ ॥

प्रद्युम्नेन कृतं सर्वमित्याचरुष्यौ सुतेषु सा । तेऽपि क्रुद्धा गता योद्धुं, प्रद्युम्नेन विनिजिताः ॥ ११६ ॥

धिविस्तृपीडया जित्वा, शंखरोऽपि नमश्चरः । प्रद्युम्नेन निवेद्याऽथ, तत्कथां परित्यापितः ॥ ११७ ॥

१ 'निश्चितां खंता' पाठा० ॥ २ तयाऽर्पिता कचिद् ग्रामे, गाङ्गिल्लोऽथ कस्य तत् इति-  
रुपस्यारार्थं पाठा० ॥ ३ कालात् कालादिव ततः, शु<sup>०</sup> पाठा० ॥ ४ किञ्चिद्, द्र<sup>०</sup> खंता० ॥  
५ 'त्वा कुमारोऽपि, सहा' खंता० ॥ ६ शंखरेण पथि भ्रष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः । विद्ये  
प्रहृष्टि-भौषीं च, गृह्णाण मम सन्निधौ ॥ १११ ॥ मन्वते मत्सता नाथ !, त्यमजेयबलस्ततः ।  
भजस्व मां स्मरप्रायं !, माऽन्यथा मद्रवः कृथाः ॥ ११२ ॥ इतिरूपं श्लोकगुणकं पाठा० वनेते ॥  
७ 'ति विस्तयन्' पाठा० ॥ ८ 'तात् त्वं नि' खंता० ॥ ९ रतं प्रार्थयमानां तां, प्रद्युम्नोऽथ  
न्यपेक्षयत् इतिरुपस्यारार्थं पाठा० ॥ १० 'न्ते, वर्षां कलम्बुकां गतः पाठा० ॥ ११ गतस्त-  
त्पीडया धावन्, शंखरो पाठा० ॥

मुने । प्रसीद तद् ब्रूहि, कदा भावी स वासर । यत्र पुत्रो मनोत्सन्नसञ्जमञ्जीकरिष्यति ॥ १४५ ॥  
 मुनिरूचे लुभार्तोऽह, तत् किञ्चिद् देहि भोजनम् ।  
 कथयामि यथा सुखास्त्वत्युत्रागमवासरम् ॥ १४६ ॥  
 अथाऽऽह रुक्मिणी कृष्णमोदका सन्ति नापरम् ।  
 ते तु नान्यस्य जीर्यन्ते, तन्मुने । किं ददामि ते ॥ १४७ ॥  
 किञ्चिन्मे दुर्जरं नेति, जरूपते साधवेऽथ सा । एकैक मोदक प्रादादाद कृत्स्नान् क्रमादसौ ॥ १४८ ॥  
 इतोऽपि सत्यभामानुयुक्ता पटलिकाभृत् ।  
 रुक्मिणीमेत्य विजितान्, दास्य केशान् ययाचिरे ॥ १४९ ॥  
 भृत्वा पटलिकास्तासामेव केशै स कृष्णभूः । स्मितस्ता प्रेययामास, मुण्डितस्वामिनीसमा ॥ १५० ॥  
 ता प्रेक्ष्य कुपिता सत्या, प्रैपीञ्जगिति नापिताम् ।  
 कुण्डितास्ते कुमारेषु, रुक्मिणीकुन्तलार्थिन ॥ १५१ ॥  
 अथ भामा सभामेत्य, कोपना प्राह केशवम् । मयच्छ रुक्मिणीकेशान्, यदभू पतिभूरिह ॥ १५२ ॥  
 रामो दामोदरेणाथ, केशार्थं प्रेषितो ययौ । कृष्णीभूय तदा चात्थात्, कुमारो मातुरन्तिके ॥ १५३ ॥  
 बलोऽबलोक्य तत् सर्वं, बलितो हृदि लज्जित । मा प्रेप्य त्वमगास्तत्र, कृष्णमित्याह कोपत ॥ १५४ ॥  
 श्रुत्वेति हलिनो वाच, सत्यभामाऽतिकोपना । सर्वे कपटिनो यूयमित्युक्त्वाऽऽमगृह गता ॥ १५५ ॥  
 प्रद्युम्नो नारदेनासौ, रुक्मिण्यै कथितस्तत् । तदा स्व रूपमास्थाय, स्वजनन्यै तमोऽङ्करोत् ॥ १५६ ॥  
 स्तनयोरुज्ज्वल मीत्या, साञ्जन नेत्रयो पय । मेने मूर्ध्नि पतद्भङ्गा, यमी स्नान नमन्नसौ ॥ १५७ ॥  
 न ज्ञाप्योऽह पितुर्यावच्चित्र किञ्चन दर्शये । इत्युक्त्वा मातर मायी, रये न्यस्य चचाल स ॥ १५८ ॥  
 हरेऽह जीवत कान्ता, हरेर्देप्सा हरेरिव । स इत्याख्यान् जने शङ्क, दध्मौ दुर्धरविक्रम ॥ १५९ ॥  
 सुमुपुं कोऽत्र मूलोऽयं, वदन्निति बलान्वित । कोपी गोपीधवो धन्व, विद्युन्वज्रभ्यधावत ॥ १६० ॥  
 केशवः शैशवे तिष्ठन्, भक्त्वा कृष्णचमुरम् । चिरान्निरायुध चक्रे, वैकुण्ठ कुण्डितोद्यमम् ॥ १६१ ॥  
 तदाऽऽगत हरिं मीतिभारदो नारदोऽनवत् । मा विपादीरसौ युद्ध, विधत्ते रुक्मिणीसुतः ॥ १६२ ॥  
 श्रुत्वेति सममोदस्य, गोविन्दस्य पदाब्जयो । प्रद्युम्नो न्यपतत् कुर्वन्शुमुक्ताफलाचनम् ॥ १६३ ॥  
 मपिवेश गतावेश, केशवः सवल पुरीम् । प्रद्युम्न-रुक्मिणीरोचमानो मानधनामणी ॥ १६४ ॥  
 प्रद्युम्नहतमुक्ता तौ, दुर्योधननृपात्मजाम् । पर्येषीव तत सत्यातनुभर्मानुक्तामिध ॥ १६५ ॥  
 रौक्मिणेष्यविभ्रत्याऽथ, भामा दुर्गेनसं हरिः ।  
 अष्टच्छत् किं विषण्णाऽसि, पूरये किं तवेहितम् ॥ १६६ ॥  
 भामा माह मयि मीतो, यदि देव । मयच्छ तत् । प्रद्युम्नमिव समुम्न, नन्दन चित्तनन्दनम् ॥ १६७ ॥  
 मत्यशीकृत्य तपसा, गीर्वाण नैगभेषिणम् । हरिर्ययाचे भामाया, प्रद्युम्नपतिम सुतम् ॥ १६८ ॥

१ 'दादात्' कृ' संता० ॥ २ कुण्डिता' यता० ॥ ३ 'मत्य ह' संता० पता० ॥

४ पयात् पुरतोऽभीत, प्रद्युम्नो मन्मथयुति' इत्येवमुत्तरार्थं पाठा० ॥ ५ ता, कन्या पर्येषयत्, नत । दुर्योधनसुतां भामानन्दनो भानुक्तामिध इत्येवम् श्लोक पाठा० ॥



- वत्त्वाः हारमसुं चां त्वं, रमयिष्यसि तत्सुतः । अद्भुतो भवितेत्युक्त्वा, दत्त्वा हारं ययौ सुरः ॥ १६१ ॥  
 प्रज्ञस्या तदथ ज्ञात्वा, प्रद्युम्नः प्राह रुक्मिणीम् ।  
 आत्मतुल्य सुत मातस्तव यच्छान्यह पुनः ॥ १७० ॥  
 रुक्मिणी प्राह गुष्टांसि, त्वयैकेन क्षमोऽसि चेत् ।  
 जाम्बवत्याः सपत्न्या मे, तद् यच्छात्मसमं सुतम् ॥ १७१ ॥  
 कृतभामाकृतिं जाम्बवतीं तद् रुक्मिणीसुतः । जनार्दनं प्रति प्रैषीद्, मामावासकैवासरे ॥ १७२ ॥  
 असत्यसत्ययाऽक्रीडद्, दत्त्वा हारं हरिस्तया । महाशुक्रोऽप्युतं साऽपि, कैटभं गर्भगं दधौ ॥ १७३ ॥  
 तस्यामथ प्रयाताया, सत्यभामा समाययौ ।  
 कयाऽपि च्छलितोऽस्मीति, सहाक्रीडत् तथा हरिः ॥ १७४ ॥  
 किञ्चिद्गीतोऽथ तन्मत्वा, विष्णुः प्रद्युम्नचेष्टितम् ।  
 भीरुरस्याः सुतो भावो, निश्चिकायेति चेतसि ॥ १७५ ॥  
 अथ पूर्वोर्दिनैर्जाम्बवत्याः सान्नः सुतोऽभवत् । प्रद्युम्नस्य प्रियः पूर्वजन्मतोऽपि हि वान्यवः ॥ १७६ ॥  
 भामाया भीरुको नाम, सज्जितः सदाभयः । जैत्रिरे हरिपत्नीनामन्यासामपि सूनवः ॥ १७७ ॥  
 रुक्मिण्या श्रेषितोऽप्येद्युश्चरो भोजकंटे पुरे । वैदर्भी रुक्मिणः पुत्री, प्रद्युम्नार्थमयाचत ॥ १७८ ॥  
 रुक्मी वैरं स्मरन् प्राच्यमूचे तं कोपनधरम् । वर म्लेच्छाय यच्छामि, सुता न तु हरेः कुले ॥ १७९ ॥  
 अथास्मिन् रुक्मिणीदूते, रुक्मियेति निराकृते । प्रद्युम्न-साम्बौ चण्डालरूपौ भोजकंटे गतौ ॥ १८० ॥  
 तत्र रुक्मिणमुत्तरे, वैदर्भी दधत् सुताम् । पर्यपीणयतामेतौ, मधुरस्वरगीतिभिः ॥ १८१ ॥  
 तत्र च स्तम्भमुन्मूल्य, कोपात् कोऽपि द्विषो भवन् । वलीं विलोडयामास, वासधेभनिभः प्रजाः ॥ १८२ ॥  
 वीक्ष्य द्विषं नृपः प्राह, य एन कुस्ते वसे । मुदे हृदीप्सित तस्मै, यच्छाप्यहमसंशयम् ॥ १८३ ॥  
 गीतेन दन्तिनि प्रीते, चण्डालभ्यां वशीकृते ।  
 हृष्टस्तदाऽऽह रुक्मी तौ, याच्यता हृदयेप्सितम् ॥ १८४ ॥  
 अथानसिद्धये भूपात्, वैदर्भी तौ ययाचत । तदिमौ रुक्मिणा कोपात्, पुराशपि वहिष्कृतौ ॥ १८५ ॥  
 प्रद्युम्नोऽथ ययौ व्योम्ना, निशि रुक्मिसुतान्तिके ।  
 चण्डालादिचरित्रं च, स्वमेतंस्ये न्यवेदयत् ॥ १८६ ॥  
 प्रद्युम्नोऽपिमिति ज्ञात्वा, तां हृष्टामनुरागिणीम् । षोणोत्प्राह गान्धर्वविवाहेन हरेः सुतः ॥ १८७ ॥  
 रैमवित्वा निशि स्वैर, प्रद्युम्नेन्दौ गते सवि । प्रातः सा मीलयामास, निद्रया नेत्रकैरवम् ॥ १८८ ॥

१ त्वं सम्भोक्ष्यसे हा . । ..... ..हारं मुक्येत्त्वमन्तं सुरः ॥ १६९ ॥ इति पाता० ॥ २ कदापिनम् पाता० ॥ ३ अच्युतं पाता० ॥ ४ अन्यास्वपि हरिष्ठीपु, सुता जाता महाभुजाः इतिरुमुत्तर्णं पाता० ॥ ५ कंटे गतः । प्रद्युम्नाय ययाचे त, वैदर्भी रुक्मिणः सुताम् इतिर. श्लो६ पाता० ॥ ६ कंटे गं यता० ॥ ७ इत्यथ स्तम्भमुन्मूल्य, कदी कोऽपि सुकुल पुरे । श्लो७ पृथवं पाता० ॥ ८ अथ गीतिगिरा दन्ती, चण्डालभ्यां वशीकृतः पाता० ॥ ९ सुगं प्रति पाता० ॥ १० तस्या भवरीरुधम् पाता० ॥ ११ उपयेम स गान्धर्वं पाता० ॥ १२ विलस्य तां निशि स्वैच्छं, प्रद्युं पाता० ॥

विवाहितामिवालोक्ष्य, तागपृच्छत् प्रणे नृपः । न किञ्चिदप्युवाचासौ, रुक्मी प्रकुपितस्ततः ॥ १८९ ॥  
तावेवाह्वय चण्डालौ, दत्त्वा तामन्वतप्यत । मत्वा प्रद्युम्न-साम्बौ तौ, तदवाप पुनः ॥ १९० ॥

ऊदवान् सुहिरण्याख्यां, साम्बो हेमाङ्गदात्मजाम् ।

नित्यं हन्ति स्म हेलसु, भामापुत्रं च भीरुकम् ॥ १९१ ॥

अथाऽऽख्यत् केशवो जाम्बवत्यै साम्बकुचेष्टितम् ।

सा प्राह पुनः सौम्यो मे, दर्शयता कोऽस्य दुर्णयः ? ॥ १९२ ॥

तेत्याः प्रत्यायनायाध, जाम्बवत्या समं हरिः । आभीरीन्मय विक्रेतुं, तत्र द्वारि पुरः स्थितः ॥ १९३ ॥

तत्रिक्रियिषौ साम्बो, नगरद्वारि वीक्ष्य तौ । समाकारयदामीरीं, तत्रकयणकैतवात् ॥ १९४ ॥

सहाऽऽभीरेण साम्बं साऽन्वगाद् देवालयान्तिके ।

अन्तरप्रविशन्ती ता, साम्बोऽकर्षत् करप्रहात् ॥ १९५ ॥

रे ! किमेतदिति कुच्यन्नाभीरः साम्बमाक्षिपत् । दृष्ट्वा स माता-पितरौ, तौ साक्षात् तूर्णमत्रसत् ॥ १९६ ॥

दृष्टेयं सोमता सुनोराह जाम्बवतीं हरिः । कीलिकां घटयन् साम्बः, प्रातः प्रातः समान्तरे ॥ १९७ ॥

श्लेष्माऽसौ हस्तनकथाकर्तुरास्ये वदन्निदम् । अन्तः कोपं च हासं च, गोपीभर्तुरवर्षयत् ॥ १९८ ॥

दुन्याय इति कृष्णेन, साम्बो निष्कासितः पुरात् ।

तस्मै प्रज्ञप्तिविधां तत्, प्रद्युम्नो गच्छते ददौ ॥ १९९ ॥

अन्यदा भानुकं निघ्नन्, प्रद्युम्नोऽपि भामया ।

रे वैरिन् ! कथमद्यापि, न पुराद् यासि साम्बवत् ? ॥ २०० ॥

गच्छ स्वयं, स्मशानान्तस्तदैतज्यं त्वया पुनः । यदा साम्बं करे धृत्वा, पुरान्तः स्वयमानये ॥ २०१ ॥

जगाम भामयेत्युक्तः, स्मशानं रुक्मिणीसुतः ।

मिलितस्तत्र साम्बोऽपि, स्वेच्छाचरणकौतुकी ॥ २०२ ॥

इतश्च रम्यनेकोनं, कन्याशतममेलयत् । भामा भीरुकृते किञ्च, कन्यानेका स्म काङ्क्षति ॥ २०३ ॥

तन्मत्वा रुक्मिणीसुनुर्विकृत्य घृतना स्वयम् । जितशत्रुर्गो जज्ञे, साम्बस्तस्य तु कन्यका ॥ २०४ ॥

तन्मत्वा भामया प्रैपि, पुत्र्यो जितशत्रवे । स गत्वा प्रार्थयामास, ता कन्या भीरुदेतवे ॥ २०५ ॥

जितशत्रुरथ प्राह, तं भामाप्रेषितं नरम् । भामा यदि स्वयं हस्ते, कन्यामादाय गच्छति ॥ २०६ ॥

चेत् कारयति मत्सुत्रीकरं भीरुकोरोपरि । पाणिग्रहणवेलाया, तद् ददामि सुतामहम् ॥ २०७ ॥

गत्वा तेन नरेणेति, कथिते सत्यशेषतः । तद्वरीकृत्य सत्याऽपि, कन्यार्थं चलिता स्वयम् ॥ २०८ ॥

प्रज्ञप्तिं प्राह साम्बोऽपि, जनोऽसौ साम्बमेव माम् ।

जानातु देवि ! भामा तु, कन्यका सपरिच्छदा ॥ २०९ ॥

अथाऽऽगत्य स्वयं सत्या, कन्यामादाय ता करे । साम्बरूपतया लोकैर्दृश्यमानां गृहेऽनयत् ॥ २१० ॥

भीरोः करोपरि करं, साम्बः कुर्वन्नुद्वेदान् । धृत्वैकोनशतलैणकरान्, दक्षिणपाणिना ॥ २११ ॥

अथ ताभिः समं साम्बः, मपेदे कौतुकाल्यम् । भीरुस्तेन भुवाऽऽक्षितः, सर्वं मातुर्न्यवेदयत् ॥ २१२ ॥

१ मे, शास्त्रं क्वचन दर्शय पाठ० ॥ २ तच्छास्त्र्यदर्शनायाध, विष्णुराभीररूपमाह ।

स्वसदभूया जाम्बवत्या साम्बान्तिके स्थितः ॥ १९३ ॥ इतिर. श्लोः पाठ० ॥

कुपिताऽथाऽऽयौ भामा, साम्बः स्मित्वा ननाम ताम् ।

केनाऽऽनीतोऽसि रे घृष्ट !, साटोपमिति साऽवदत् ॥ २१३ ॥

अहं मातस्त्वयाऽऽनीय, कन्योद्वाहमकारिणि । इति जल्पत्यथो साम्बे, साक्ष्यभूदखिलो जनः ॥ २१४ ॥

त्वया मायागृहेणाहं, कन्याकूटेन वञ्चिता । इत्युक्त्वा सत्यभामाऽपि, यथागतमागान् पुनः ॥ २१५ ॥

अथ ताः कन्यकाः कम्बुपाणिः साम्बाय दत्तवान् ।

ताभिर्जाम्भवतेयोऽभात्, तारागिरिव चन्द्रमाः ॥ २१६ ॥

इतश्च जवनद्वीपवणिजो द्वारकापुरः । पुरे राजगृहे जग्मुर्विकेतुं स्तकम्बलान् ॥ २१७ ॥

कम्बला जीवयशसा, स्वल्पमूल्येन याचिताः । तद्बुधुर्वणिजो मूल्यं, द्वारकायामभून्नाहत् ॥ २१८ ॥

का द्वारकापुरी! तस्यां, कश्चास्ति पृथिवीपतिः! ।

ते जीवयशसेत्युक्ताः, प्रोचुः कम्बलवाणिजाः ॥ २१९ ॥

मध्वेपयोषि विदधे, द्वारकाख्या पुरी सुरैः । तत्र धात्रीधवः कृष्णो, देवकी-वसुदेवैर्भुः ॥ २२० ॥

इति जीवयशसाः श्रुत्वा, ताडयन्ती करैरुरः । दुःस्वयन्ती सखीचक्रमिति चक्रन्द मन्दधीः ॥ २२१ ॥

कथं रोदिषि पुत्रीति, जरासन्धाय प्रच्छते । साऽऽख्यदृषापि कंसारिर्जीवत्यपति चावनिम् ॥ २२२ ॥

तदहं मदहुङ्कारहीना दीना करोमि किम्! । ममाद्य शरणं तात!, त्वत्प्रतापसखः शिखी ॥ २२३ ॥

अथेति शिखिनाम्नाऽपि, ज्वलितो निजगाद सः । स्थिरीभव हरेर्नारीः, श्लेषयिष्यामि पावके ॥ २२४ ॥

इत्युदीर्य तदा वीर्यदुःसहः सहसा नृपः । पुरे सूचितदिग्यात्रारम्भां भग्नामवादायत् ॥ २२५ ॥

सहसा सहदेवाद्याः, सह साहसिकैर्भटैः । परिवभुर्जरासन्धं, सूनवोऽथ नवोधमाः ॥ २२६ ॥

रिपुन्मीभुजां कालः, शिशुपालः करालदृक् । कौरव्योऽरिवधारम्भधुर्यो दुर्वोधनः पुनः ॥ २२७ ॥

अन्येऽपि वेपितारातिकोटयः कोटिशो नृपाः । परिवभुस्तमागत्य, विन्ध्याद्रिभिव सिन्धुराः ॥ २२८ ॥

॥ युगम् ॥

पुरः प्रस्थानवन्मूर्ध्नि, पपात मुकुट मुवि । हारतस्तुटितादायुर्विन्दुवन्मणयोऽगलन् ॥ २२९ ॥

पुरः क्षुत्तमभत् कालजनिताह्वानशब्दवत् । चम्बलेऽद्विष्य कीनाशपाञ्जनेवास्त्य वाससा ॥ २३० ॥

साक्षादशकुनानीति, नीतिज्ञोऽपि कुधाऽन्धलः । प्रयाणे गणनातीतान्यसौ गणयति स्म न ॥ २३१ ॥

प्रतापतापितश्लोणिरथासौ पृथिवीधरः । दिवाकर इवास्ताय, प्रतीर्चां प्रति चेलिवान् ॥ २३२ ॥

नारद्विंशथाऽऽचख्यौ, कलिकेलिकुतूहली । द्रुतनेत्य जरासन्धप्रयाणं कम्बुपाणये ॥ २३३ ॥

कृष्णोऽप्यथ द्विषद्वावारीदो हारिदोर्वलः । अताडयत् प्रयाणाय, पटह पड्डुहुङ्कृतिः ॥ २३४ ॥

पल्लवकृतामुद्रसमुद्रविजयास्ततः । चेलदर्शार्हाः सर्वेऽपि, समुद्रविजयादयः ॥ २३५ ॥

पितृवृत्तेयकाः सर्वे, मातृवृत्तेयका अपि । यद्ना बहवोऽन्येऽपि, प्रीताः पृथ्वीभुजोऽमिलन् ॥ २३६ ॥

गृहीतरपदीशोऽथ, कृतयानिकमङ्गलः । विप्रवक्त्राम्बुजोन्मुक्तसृक्सवर्मितोषन ॥ २३७ ॥

चन्दिबुन्दसमुद्रीर्णविक्रमस्फूर्जद्विभित । सम्बन्धि-बन्धु-वृद्धाभिराशीर्भिरभिवर्धितः ॥ २३८ ॥

पौरैर्जयजयारावमुखरैरभिनन्दितः । शकुनेरनुकूलैश्च, निश्चितात्मजयोत्सवः ॥ २३९ ॥

अवार्यतूर्धनिर्घोषप्रतिनादितदिभ्युस्तः । सानन्दं पौरनारीभिः, साक्षतश्लेषमीक्षितः ॥ २४० ॥

दिने क्रोष्टुकिनाऽऽदिष्टे, रथी दारुकसारथिः । ततः पूर्वोत्तराशायां, विष्णुर्वल्लवृतोऽनलत् ॥ २४१ ॥

॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

योजनानि पुरात् पञ्चचत्वारिंशत्तमीयिवान् । ग्रामेऽथ शतपह्यारुये, स निवासानकारयत् ॥ २४२ ॥

चतुर्मिर्वीजनैः कृष्णे, स्थितेऽर्वाग्र भगधेशितुः । एत्य विद्यार्थः केऽपि, समुद्रनृपमभ्यधुः ॥ २४३ ॥

तद्वातुर्वसुदेवस्य, गुणगृह्णा वयं नृप ! । तदागमाम वैताढ्यादास्यात्तुं भवतां हितम् ॥ २४४ ॥

अन्येभ्यः किमु साहाय्यं, भवतां भुजशालिनाम् ? । तथापि सुजनस्नेहसम्मोहांदिदमुच्यते ॥ २४५ ॥

जरासन्धस्य मित्राणि, वैताढ्ये सन्ति खेचराः ।

असमायान्त एवामी, योग्याः साधयितुं द्विपः ॥ २४६ ॥

श्रुमुन्न-साम्प्रसहितं, वसुदेवं तदादिश । वयं यथा विगृह्णीमो, रिपुमित्राणि खेचरान् ॥ २४७ ॥

ओमिति क्षमाभृताऽऽदिष्टे, वसुदेवे चरुस्यथ । प्रवदौ भगवान्नेमिरौपधीमल्लवारणीम् ॥ २४८ ॥

अथाऽऽदिश्य जरासन्धो, हंस-डिम्भकमन्त्रिणौ । अमेघं रिपुचक्रेण, चक्रव्यूहमकारयत् ॥ २४९ ॥

चक्रस्यास्य सहसारीसहस्रं मसुजोऽभवन् । भूरिस्वन्दन-हस्य-ऽश्व-पदातिपरिवारिताः ॥ २५० ॥

पदसहस्रमहीपानां, दधिरे प्रथिरूपताम् । भूपपञ्चसहस्रीवान्, स्थितोऽन्तर्मगधाधिपः ॥ २५१ ॥

श्रे सैन्यव-गन्धारसेनाऽम्-नमगधप्रभोः । धार्तराष्ट्राः शतं युद्धदक्षा दक्षिणतोऽभवन् ॥ २५२ ॥

सन्धौ सन्धौ च पश्चाश्चक्रद्व्यूहसङ्घटे । व्यूहेऽस्मिन् दधिरे गुल्मा, भूपानामन्तराऽन्तरा ॥ २५३ ॥

चक्रव्यूहस्य च वद्विर्वहुधा व्यूहधारिणः । स्थाने स्थाने नृपास्तस्सुर्महीयांतो महाभुजाः ॥ २५४ ॥

दिरग्यनामं भूपालं, मसुजां दण्डनायकम् । कृतं वीक्ष्य भयेनेव, स्रोऽप्यस्तमितस्तदा ॥ २५५ ॥

दोषापामथ दुर्धर्पा, यद्वोऽपि दवोर्जिताः । चकिरे गरुडव्यूहं, चक्रव्यूहजयेच्छया ॥ २५६ ॥

अर्धकोटिः कुमारानां, व्यूहस्यास्य मुखे स्थिताः ।

शीरि-शार्ङ्गधरो युद्धदुर्धरो मूर्धनि स्थितो ॥ २५७ ॥

वसुदेवमुवोऽङ्कुरमुस्या द्वादश दुर्धराः । स्थलक्षयुता विष्णोरन्वन् शररक्षकाः ॥ २५८ ॥

श्रे तेषामन्वदुग्रसेनः कोटिमिते रथैः । तत्शररक्षकास्तस्य, चत्वारः सूनवोऽभवन् ॥ २५९ ॥

व्यूहस्य दक्षिणे पक्षे, समुद्रविजयं स्वयम् । तस्थौ परिवृतो वीरैर्भ्रातृ-भ्रातृव्य-सूनुभिः ॥ २६० ॥

चयन्तः पञ्चविंशत्या, रथलक्षैरथाऽपरे । समुद्रविजयं गृणा-, परिव्यूनाऽनतस्तिरे ॥ २६१ ॥

वामपक्षे तथोदामभामानो रामनन्दनाः । युधिष्ठिरादयः पाण्डुसूनुवश्चावतस्तिरे ॥ २६२ ॥

कृतास्रताण्डवाक्षरथुः, पाण्डवानां तु श्रेष्ठः । भास्वन्तो भूरयो भूपाः, धार्तराष्ट्रवपेच्छया ॥ २६३ ॥

यमदण्डोमदोर्वण्डा, अर्ककृकशतेजसः । अभूवन् भूरयो भूपाः, परितो व्यूहदक्षिणः ॥ २६४ ॥

इत्येव गरुडव्यूहं, विदधे गरुडध्वजः । मं वीक्ष्यं विलम्ब प्राप, दर्पसर्पो विरोधिनाम् ॥ २६५ ॥

अथ प्रेषितमिन्द्रेण, वैशद्यकचयोनितम् । युयुत्सुर्नेमिपारुतो, रथं मातस्तिनारथिम् ॥ २६६ ॥

समुद्रविजयेनाथ, चमूनाथपदे स्वयम् । कृष्णाभ्रगूरनाश्टिरभिषिको महाभुजः ॥ २६७ ॥

रुष्णावारे हरैरासीदथो जयजमारवः । विपक्षक्षितिपक्षोभकारी व्रतण्डभाण्डभिन् ॥ २६८ ॥

१ धरः कोऽपि, समुद्रनृपमभ्यधात् ४३० ॥ २ दारपमुपमः ॥ ४३० ॥ ३ जयारवः ।

४३० ॥ ४ इत्य प्रत्ययं याति, रथं ४३० ॥ ५ याश्चित् ४३० ॥ ६ रथिः ४३० ॥

सैन्यद्वयेऽपि नासीरवीरा युयुधिरे ततः । गर्जनतोऽज्ञाणि वर्णन्तो, युगान्तधनवद् धनम् ॥ २६९ ॥	
गजेन्द्रगर्जिभिस्तूर्यरासितैर्हयद्वेषितैः । रथघोषैर्मदाराधैः, शब्दाद्द्वैतं जगत्प्रभृत् ॥ २७० ॥	
जरासन्धभटैर्भानानिव वीक्ष्य भयानथ । ऊर्द्धीकृत्य भुजादण्डं, धीरयामास केशवः ॥ २७१ ॥	
उचस्थिरे महानेमि-पार्था-ऽनाष्टयस्त्रयः । लक्ष्यपक्षद्वयीचक्षुरुपा भूपावलीवृताः ॥ २७२ ॥	
दध्नुर्निज निजं शङ्ख, तथामी दुर्धरास्त्रयः । यथा चेतश्चमत्कारं, श्रीनेमेरपि चक्रिरे ॥ २७३ ॥	
पुङ्खनानैः स्फुरन्मानैरथ तै रथिभिसिभिः । चक्रच्यूहो रयादेव, त्रिपु स्थानेष्वभज्यत ॥ २७४ ॥	
इमा वीरवर्षी व्यूढे, विशन्तीमन्वशुर्गुपाः । हवीभूताः पटे गाढे, सूचिकामिव तन्तवः ॥ २७५ ॥	
प्रतात् प्रत्युत्थितान् दुर्घोषन-रौघिनि-रुचिमणः । एतैरथ मिथः पद्भिर्द्वन्द्वयुद्धसुरीकृतम् ॥ २७६ ॥	
अथ तद्ब्रह्मवीराणां, कुम्पत्कीनाशतेजसाम् । मिथो विश्वत्रयत्रासचणः प्रववृषे रणः ॥ २७७ ॥	
केऽपि भीताः परे क्रुद्धा, न तु कोपोऽप्यज्यत ।	
केपाञ्चित् खेलता शत्रुशिरोमिः कन्दुकैरिव ॥ २७८ ॥	
मौलौ कोऽप्यसिकृतेऽपि, दन्तदध्रधरः क्रुधा । रिपुं जघान हस्तेन, समालम्ब्य गलं बलात् ॥ २७९ ॥	
कोऽपि प्रसन्नगम्भीरो, वीरो निदांस्यन्नरीन् । दर्शयामास नेत्रौघ-भ्रमात्रेऽपि न विक्रियाम् ॥ २८० ॥	
विरो वैरिदुरोरिक्षिप्त, कत्याप्यालोलवेणिकम् । सप्तश्वराहुसन्नान्त्या, दिवि देवानभापयत् ॥ २८१ ॥	
नृचे सद्यष्टिभूभङ्गं, शत्रौ कृचशिरस्यपि । हन्दुर्लंहमयेनापि, शिरः खन्नेन कम्पितम् ॥ २८२ ॥	
त्रिवांसुमिममायान्तं, गृहीत्वा कोऽपि शुण्डया । अमयन्नच्यरे भ्रष्टशस्त्रो योद्धुमशक्षयत् ॥ २८३ ॥	
क्रमव्यापारितारोप्रभ्रष्टशस्त्रो रणेऽपरः । नक्षैर्दन्तैरपि रिपून्, विभिन्ने सिंहाविक्रमः ॥ २८४ ॥	
दृष्टैव त्रासयन् वीरान्, हुङ्कारैषैव कुञ्जरान् । अभ्युद्यतास्त्र एवान्यः, परसैन्यमलोडयत् ॥ २८५ ॥	
ध्वान्ते धूलिकृते सन्नः, कस्यापि दलयन्नरीन् । केयूररत्नविन्धेन, धृतदीप इवावभौ ॥ २८६ ॥	
हत्वा चपेट्यैवान्यः, पविपातसमानया । अलङ्कृतविभान् भूमौ, पर्वतानिव चासवः ॥ २८७ ॥	
आस्फास्यान्योन्यमन्योऽरिशिरासि करलीलया । नालिकेरीफलनीव, बभञ्ज सुजकौतुकी ॥ २८८ ॥	
हृद्वापराभ्युसः पुच्छे, धृतः केनापि कुञ्जरः । प्राणं कुर्वन् गतौ मुक्तो, मुक्ताम्रेपापतद् सुवि ॥ २८९ ॥	
अन्योन्यास्फालन्तुन्मुक्तस्फुलिङ्गैरसिभिस्तदा ।	
धूमापित प्रदीप्ताना, शिल्पिनामिव दोष्पताम् ॥ २९० ॥	
कचग्रहपरः शत्रुहस्तोऽसादसिना क्षतः । कस्याप्यपतितो हस्तिशोभा शुण्डानियो दधौ ॥ २९१ ॥	
उचन्महा महानेमिर्विरथं रुचिमणं व्यधात् । तन्महानेमये शक्तिं, राजा शत्रुन्तपोऽक्षिपत् ॥ २९२ ॥	
श्रीनेमिनाश्रमालोच्य, मातलिर्वज्रसङ्ग्रहम् । महानेमिशरे चक्रे, शक्तिस्तेन हताऽपतत् ॥ २९३ ॥	
शैरतत्रसद् दुर्घोषनं तत्र धनञ्जयः । नाणदृष्ट्याऽप्यनाष्टिर्विधुर रौघिर् व्यधात् ॥ २९४ ॥	
इतोऽपि यदुभिर्वा रैर्वैरिसैन्य विलोडितम् । जनिरे मूरिशो भूपा, द्रुमाया माघदुषमाः ॥ २९५ ॥	
सहताभ्यामितो रामाङ्गजैर्मत्तगजैरिव । भीमा ऽर्जुनाभ्या कौरव्याः, शरज्यौचक्रिरे क्रुधा ॥ २९६ ॥	
वेगादलक्षसन्धान-मोक्षः पार्थः शरान् किरत् ।	
श्यामप्रभो बभौ धन्वी, वर्षन् धारा इवाम्बुदः ॥ २९७ ॥	
अभाऽवलोक्य सहरमूर्तिमर्जुनमावुरः । सम्य भ्रिमृपलैर्गर्जनं दुर्घोषनोऽरुधत् ॥ २९८ ॥	

- मुक्कमार्गणसार्थेन, पार्थेन विरथीकृतः । दुर्योधनः समुत्पन्नं, प्रपदे शकुने रथम् ॥ २९९ ॥
- बभ्रु मभुजो धीरंमन्यानन्यानपि क्रुधा । पार्थेः शरभरैः पद्मान्, धारासारैरिवाम्बुदः ॥ ३०० ॥
- शक्त्याऽवधीद् द्विपां शूल्यं, शूल्यं युधि युधिष्ठिरः ।  
अमोघेनाऽऽशु वज्रेण, वज्रपाणिरिवाचलम् ॥ ३०१ ॥
- हत्वा दुःशासनस्याऽऽशु, गदयाऽथ व्यदारयत् । उरो दुरोदरच्छत्रजयक्रुद्धो युकोदरः ॥ ३०२ ॥
- सहदैवकरोत्येन, इयेनेनेव पत्त्रिणा । रयादुड्डीयमानेन, निच्छिदे शकुनेः शिरः ॥ ३०३ ॥
- दीपं कौरवसेनाया, जीवितव्यमिवेषुभिः । अस्तं निनाय गाण्डीवधन्वा युधि जयद्रथम् ॥ ३०४ ॥
- गालाजालैरिव व्योम, व्यापुनव् विशिखैरथ । निर्दग्धुमर्जुनं दाववर्णः कर्णः समुत्थितः ॥ ३०५ ॥
- यद्योमुक्ताश्वितं कर्णताडकमिव जीवितम् । हरन् पार्थोऽकृताश्रीकं, कौरवध्वजिनीमुखम् ॥ ३०६ ॥
- शूरोन्द्र इव कर्णेऽस्मिन्, निहतेऽथ सुगा इव । मेनिरे हतमात्मानमहता अपि कौरवाः ॥ ३०७ ॥
- इते कर्णेऽर्जुनस्याऽऽसीज्जितगेवेति निश्चयः । भीमश्वासमरुचूले, जीवत्यपि सुयोधने ॥ ३०८ ॥
- गजेन्द्रसेनासीमन्तो, भीमं तोयधिनिस्वनम् । क्रुद्धो दुर्योधनो राजा, सिंहं सुग इवाक्षिपत् ॥ ३०९ ॥
- भीमोऽथ शुण्डया धृत्वा, महैभान् समराद् वहिः ।  
दूरं चिक्षेप शेवालजालनीव सरोवरात् ॥ ३१० ॥
- कूलोलानिव कुम्भीन्द्रान्, दोर्भ्यामुभयतः क्षिपन् । तदा तरीतुभारेभे, भीमः सैश्वरसागरम् ॥ ३११ ॥
- दोषाद एव भीमस्य, युद्धभागेऽप्यदौकत । सञ्जीकृतद्विपकुलो, नकुलोऽथ प्रतिद्विषः ॥ ३१२ ॥
- ततः पाण्डव-कौरव्यबलयोः प्रबलत्वनाः । अमिलत्वाशु कीनाशकिङ्करा इव कुजराः ॥ ३१३ ॥
- कौचिद् द्विपो ददावातम्रदन्तो रणे मिथः । अस्पृश्येतां करप्रेण, मन्दमथे द्विपीथिया ॥ ३१४ ॥
- कोऽपि प्रतिद्विषं वन्ती, स्वदन्तप्रोतविग्रहम् । ऊर्द्धमुत्पाटयामास, कृतान्तायार्पयन्निव ॥ ३१५ ॥
- युदेन चलितं योद्धुमक्षमं दन्तमात्मनः । द्विपोऽन्यः शुण्डयोन्मूल्य, तेनाभैस्तीत् प्रतिद्विषम् ॥ ३१६ ॥
- पराभ्युलो मिथो भङ्गादभूतां सम्मुखौ पुनः ।  
स्वेनैः परभ्रमात् कौचिद्, ताडितौ चलितौ गजौ ॥ ३१७ ॥
- उदूल्य शुण्डया कोऽपि, प्रतिदन्तिरदं रणे । हयाऽक्षिपन्मुखे मूर्चां, रिपुकीर्तिमिव द्विषः ॥ ३१८ ॥
- चक्षितः शुण्डया दूरं, केनापि करिणा करी । ततो मूभङ्गभीत्येव, दन्तदण्डे धृतः पतन् ॥ ३१९ ॥
- लज्जयामासतुः स्वं स्वं, योषं कौचन सिन्धुरौ । परकलस्यन् परः प्रेषे, प्रजलवमताद्गुहः ॥ ३२० ॥
- जानञ्चिवारिभ्रमस्य, हृदयं निजसादिनः । करी प्रतिकरीन्त्रेणोपद्रुतः कोऽपि विद्रुतः ॥ ३२१ ॥
- इतो व्यालोलकल्पान्तकालकरुपं सुयोधनः । भीमं द्विषद्विषादिष्टमभ्यधाविष्ट दुष्टधीः ॥ ३२२ ॥
- पुनच्छलं स्मरन् भीमस्तथा तं गदयाऽपिपत् । यथाऽऽशु पयनेनैव, कीर्णां देहाणवोऽप्यमुः ॥ ३२३ ॥
- ततो हिरण्यनाभस्य, शरणं तद्वल ययौ । परिवहुरनाशृष्टिं, तेऽपि यादव-पाण्डवाः ॥ ३२४ ॥
- हिरण्यनाभसेनानीः, सेनानीरजनीरविः । करैरिव ग्रैः शोषं, निन्योऽनाशृष्टिपाहिनीम् ॥ ३२५ ॥
- अथाऽऽलोक्य तमायान्तमखल मातुलं निजम् ।  
जयसेनो जयाकाङ्क्षी, शिनाश्रुतः समुत्थितः ॥ ३२६ ॥

हिरण्यनाभोऽप्येतस्य, स्यन्दनध्वजमच्छिदत् ।

जयसेनोऽलुनात् तस्य, ध्वज-वर्मा-ऽध्व-सारथीन् ॥ ३२७ ॥

कुद्धोऽय दशभिर्वाणैर्जयसेनं जघान स । मर्माविद्धिरिम मत्त, करवैरिव केसरी ॥ ३२८ ॥

अथ धावन् महीसेनो, जयसेनसहोदर । खड्ग-वर्मधरो दूरात्, सुरपेणासुना हत ॥ ३२९ ॥

अनाभृष्टिरथोत्तस्थे, बन्धुद्वयवधकुधा । ऊष्मलो दोष्मता सीमा, सह भीमा-ऽर्जुनादिभिः ॥ ३३० ॥

हिरण्यनाभं सक्रोधमनाभृष्टिरयोधयत् । परस्परमदौकन्त, परेऽप्यथ महारथा ॥ ३३१ ॥

आमूल वैरिनाराचकीलनेन स्थिरीकृते । धनुर्गुञ्जि भुञ्जि कोऽपि, ननन्द प्रहरन् रथी ॥ ३३२ ॥

सूते हतेऽपि पादाभ्रुतप्राजनरश्मिक । ह्यानवाहयत् कोऽपि, युयुधे च द्विषा रथी ॥ ३३३ ॥

रथिक. कोऽपि वाणेन, पाणौ वामे कृतक्षते । ध्वजदण्डे धनुर्वद्धा, शरान् साक्षेपमाक्षिपत् ॥ ३३४ ॥

कस्यापि रथिनो वाणा, भेष प्राणापिका ययु । अन्त कृचा अपि द्वेषविशिसैर्भुजगा इव ॥ ३३५ ॥

हन्तुमुच्छलितच्छिन्नमौलिरर्धपथे रथी । कोऽपि प्रतिरथ गत्वा, रिपोर्मुण्डमखण्डयत् ॥ ३३६ ॥

समरे विरथो व्यस्रश्चक्रवर्तीव कोऽप्यभात् । भग्नस्यात्मरथस्यैव, चक्रमादाय शस्त्रयन् ॥ ३३७ ॥

छिन्नेषु कौतुकाद् योक्त्ररश्मिषु द्विषता शरैः । कस्यापि धनुराकृष्टिस्थान्माऽभ्रुदनुखो रथ ॥ ३३८ ॥

इत सारत्यकिना कृष्णजयार्णवहिमशुना । जिम्भे भूरिश्रवा भूषो, योक्त्रवद्धगलप्रहात् ॥ ३३९ ॥

इतो मूर्च्छाविष क्रोधो, कृतरोधौ परस्परम् । अयुध्येतामनाभृष्टि-हिरण्यप्रतनापती ॥ ३४० ॥

अधोद्धृतासि-फलकौ, चलकौतुककारिणौ । उत्सृज्य रथमन्योन्य, क्रोधाद् वीरावधावताम् ॥ ३४१ ॥

अनाभृष्टिक्रपाणेन, सर्पेणैवाथ सर्पता । हिरण्यस्य सम प्राणानिलैः कीर्तिपथ पथे ॥ ३४२ ॥

अत्रान्तरे रणोद्धृतधूलीभिरिव धूसर । अपराब्धौ गत स्नातुमहाभहाय नायक ॥ ३४३ ॥

अथाऽऽत्मस्थानमायातौ, साय व्यहानुभावापि । कृचयान्तविरतौ पूर्व-पश्चिमाभ्योनिधी इव ॥ ३४४ ॥

व्यहयोरनयोर्वीरव्यूहोऽथ रणकौतुकि । चतुर्गुणीव श्यामाचतुर्गामीमन्यत ॥ ३४५ ॥

अथ तद्युद्धकीलालनदीरक्तादिवान्बुधे । उदियाय रवि कुप्यस्कान्ताहकोणशोणरुक् ॥ ३४६ ॥

अथो निज निज ब्यूह, विरचय्य रणोत्सुका । अगर्जितुर्जरासन्ध-जनादर्दनचम्बरा ॥ ३४७ ॥

जरासन्धाभिषिक्तोऽय, शिशुपालश्चमूपति । पुरस्कृत्याश्वसैन्यानि, प्रचञ्चल प्रति द्विषत् ॥ ३४८ ॥

अनाभृष्टिर्दो वाहवाहिनीं स्थिरयन् पुर । अचस्तरत् सख्यमयु, सिन्धुपूरमिवाचल ॥ ३४९ ॥

उत्पाद्योत्पाद्य निर्बिष-गदा-पट्टिश-मुद्गरान् । ततो युयुधिरे धीरास्तुरन्नाश्च जिहेषिरे ॥ ३५० ॥

व्यालोलरपादकटकचद्वयप्रहोत्थितम् । भ्रष्ट कोऽपि समित्यध्ववारवारोहयद्वय ॥ ३५१ ॥

छिन्नाभ्रपादतुण्डोऽपि, कोऽप्यध्व समरान्तरात् ।

कामन् पाथात्यपादाभ्यामाचकर्ष निपादिनम् ॥ ३५२ ॥

तुरामैशोदयन्नप्रावर्त्तं द्विधातनि स्रताम् । कोऽप्यध्व समरेऽधावत्, म्वसादिमनसा समम् ॥ ३५३ ॥

छिन्नमौली द्विषा कौचित्, तुरप्रम-तुरक्षिणौ । प्रधावने च धाते च, स्पर्धयेव न निर्दुतौ ॥ ३५४ ॥

अथ कोऽप्युरसाऽऽह्व, साधवारान् पुरो हरीन् । धावन्नपातमद् युद्धश्रद्धा च निजसादिन ॥ ३५५ ॥

१ 'नोऽच्छिन्नत् तस्य, मंता० घ० ॥ २ निजनिजव्यू' मंता० ॥ ३ 'स्य च सै' घ० ॥

४ 'छिस्ततो वा' घ० ॥ ५ 'धीय' घ० ॥

ह्यत पतितौ पादकटकस्खलितक्रमौ । केशाकर्पादयुञ्जेता, शस्त्र्या कौचिदधोमुखौ ॥ ३५६ ॥  
 सारणेन रणे जग्ने, तदा रामानुजन्मना । जयनाख्यो जरासन्धयुवराजो महामुञ्ज ॥ ३५७ ॥  
 तत सुतवधकुद्दो, जरासन्धोऽपि जग्निवान् । दश रामसुतान् तार्क्ष्यव्यूहान्निखरानिव ॥ ३५८ ॥  
 कृष्णोऽपि शिशुपालस्य, मूर्धानमसिनाऽच्छिनत् । चक्राधिरूढकलश, कुलाल इव तन्तुना ॥ ३५९ ॥  
 तदाऽष्टाविंशतिस्तत्र, जरासन्धसुता हता । बलेन मुशलेनाऽऽशु, निजाङ्गजवधकुषा ॥ ३६० ॥  
 जरासन्धेर्न चापत्यपेपरोपान्धनक्षुषा । आहतो गदया रक्त, वगन् भुवि बलोऽपतत् ॥ ३६१ ॥  
 तदा बन्धुपराभूतिकोधाविर्भूतिदुर्धर । जरासन्धभुवोऽभैस्तीड्, विष्णुरेकोनसप्ततिम् ॥ ३६२ ॥  
 तदोद्भुरविरोधेन, क्रोधेन मगधाधिपः । ज्वलश्चाल कृष्णाय, शरभायेव केसरी ॥ ३६३ ॥  
 इहान्तरे जरासन्धशरासारतिरस्कृते । अभवद् यद्गुप्सेन्येऽस्मिन्, हतो हरिरिति प्रथा ॥ ३६४ ॥  
 तदाऽऽकुल यदुकुल, श्रीमान् नेभिर्विलोकयन् । रथ मातलिना युद्धे, ससम्भ्रममविभ्रमत् ॥ ३६५ ॥  
 अयेन्द्रचापनिर्गुके, शैरे स्वामी रिपुवज्रम् । आच्छादयदुद्धुस्तोम, कैरिवि दिवाकर ॥ ३६६ ॥  
 एक एव तदा स्वामी, विश्वरक्षा-क्षयक्षम । विपक्षस्मामृता लक्ष, स्तोथाऽपातकै शरै ॥ ३६७ ॥  
 किरीटेषु ध्वजाग्रेषु, कुन्तप्रान्तेषु सारिषु । फलकेष्वातपत्रेषु, पेतु प्रमुपतत्त्रिण ॥ ३६८ ॥  
 अथ श्रीनेमिसाहाय्यलब्धोत्साहो यदुभ्रज । परेषुमारुतभ्रंशोद्यमो दव इवाज्वलत् ॥ ३६९ ॥  
 भीमस्तदा रणक्षोणावन्विष्यान्विष्य कौरवान् । करीवोन्मूल्याभास, वनान्त सल्लकीतल्ल ॥ ३७० ॥  
 भास्वानाश्वासनामाप्य, बलोऽपि प्रवलोद्यम । अरीन् व्यरीरमद् वायु, कज्जलध्वजवज्रधात् ॥ ३७१ ॥  
 सद्योऽङ्गजप्रजध्वसोद्भुद्वकसवधकुषा । जिष्णु जगाद जाज्वल्यमानधीर्मेगधाधिपः ॥ ३७२ ॥  
 अयुष्यमानो मल्लाना, पश्यन् कौतूहल छलात् । अरे ! वीरकुलोत्तस, कस. किल हतस्त्वया ॥ ३७३ ॥  
 तस्मिन् रणाङ्गणोचाले, काले दत्तप्रयाणके । पलाय्याऽऽशु प्रविष्टोऽस्ति, पयोधिपरिखा पुरीम् ॥ ३७४ ॥  
 तथाय केन दैवेन, दद्या दुर्मद । दुर्मति ? । स तादृशो ह्यशोमार्गे, यदस्माकमदौकथा ॥ ३७५ ॥  
 कुक्षौ कत्या स कसोऽस्ति ? , वद त्वा हन्मि हेल्या । प्रतिजा पूर्याम्यथ, ता जीवयशसश्चिरात् ॥ ३७६ ॥  
 ततस्तयाह गोविन्दः, किमालपसि बालिश ! ? । कसकुञ्जरसिंहस्य, जरद्रव इवासि मे ॥ ३७७ ॥  
 कसोऽस्ति वामकुक्षौ मे, कुक्षि शून्यस्तु दक्षिण । इहाऽऽविश त्वाद् येन, वृष खेलाभि मूतले ॥ ३७८ ॥  
 प्रतिजा पूर्य रयात्, ता जीवयशसोऽशुन्या । त्वल्येयसीना सार्थेन, यात्वसौ दहनाध्वना ॥ ३७९ ॥  
 अथ कुद्दोऽक्षिपद् वाणान्, मगधश्चिच्छिदुश्च तान् । दिवि कृष्णशरा मानुकरानिव पयोधरा ॥ ३८० ॥  
 पर्जन्याविव गर्जन्तो, तर्जयन्तावुगो मिथ । युयुधाते कुधा तेज पिञ्जरो कुञ्जराविव ॥ ३८१ ॥  
 तपोस्तदेपुजातेन, जाते नभसि मण्डपे । नापूरि नाकनारीणा, रणालोकमकौतुकम् ॥ ३८२ ॥  
 शस्त्रैस्तमपरै शत्रुमज्ये परिभावयन् । मगधेशोऽस्त्रमाग्रेय, वाग्नेय विश्विसे न्यधात् ॥ ३८३ ॥  
 ज्वलन प्रज्वलन्नुधद्मलेखाङ्कितस्तदा । शत्रुदाह मत्तिज्ञातु, मुक्तनूल इवाभवत् ॥ ३८४ ॥  
 अथाऽऽलोक्य बल ज्वालाजिह्वज्वालकुलाकुलम् । अम्भोदास्य महारम्भो, जम्भारेरनुजोऽशुचत् ॥ ३८५ ॥

१ 'न तरपुत्रपेप' खता० ॥ २ 'अच्छा' खता० ॥ ३ 'कुम्भया' खता० ॥ ४ 'चोत्साहो  
 दय' खता० ५० ॥ ५ 'माम' खता० ॥ ६ 'स्तथा' खता० ॥



नैकं केशवसैन्यानि, तापयन्तं हुताशनम् । महोऽपि मगधेशस्य, शान्तिं निन्द्युस्तदाऽम्बुदाः ॥ ३८६ ॥  
 धृतेन्द्रचापो निस्तापः, शरासारैस्तदाऽम्बुदः । श्रीनेमिरिव नीलश्रीरिसैन्यानि बद्धवान् ॥ ३८७ ॥  
 विलोकयन् नृपो मेषधारासाराकुलं बलम् । यशोमालिन्यमुच्छ्लेषं, मुमुचेऽस्त्रं स पावनम् ॥ ३८८ ॥  
 हुतं विदुदुवे वातैर्धनडम्बरमन्त्रैर्म् । मगधेशप्रतापश्च, भास्वान् दुःसहतामघात् ॥ ३८९ ॥  
 सङ्कोचं पृतनाङ्गेषु, कुर्वाणं अमिदुर्धरम् । वायुपकोपं हन्ति स, हरिर्वाताज्ञानौषधैः ॥ ३९० ॥  
 यशःक्षीरं च वातं च, पीत्वा ते मगधेशितुः । प्रतापदीपं फूत्कारैः, शमयन्ति स्म पन्नगाः ॥ ३९१ ॥  
 अथो फणिकणाघातकातरा वीक्ष्य वाहिनीम् । मुमोचास्त्रं नृपो धैर्यं चारुं गारुडमुत्कटम् ॥ ३९२ ॥  
 ततपक्षास्ततो लक्षसङ्ख्यां रुरुदुरुराः । गहडा गगनं मेरुकुलोत्पन्ना इवाद्रयः ॥ ३९३ ॥  
 गरुडैरथ कंसारिर्नागास्त्रे विफलकृते । भास्वानपि मुमोचास्त्रं, तामसं नाम सङ्घैः ॥ ३९४ ॥  
 विदधानैस्तदाऽपास्तवारुचं मार्तेण्डमण्डलम् । अन्धकारैर्जगन्नेत्रबन्धिकारैर्विजृम्भितम् ॥ ३९५ ॥  
 वलितैः स्वलितैरत्रैर्निर्जैरेव परैरिव । अपश्यन्तोऽप्येवमन्त, जरासन्धवले भटाः ॥ ३९६ ॥  
 मुमोचास्त्रमथ प्रौढवैरो वैरोचनं नृप । प्रतापैरिव तद् भानुभारैरिवरिभावि खे ॥ ३९७ ॥  
 नृपेषु जम्बुनागानां, तुरङ्गि-रथि-पटयः । नारायणवले तापाक्रान्ता यान्तु क दन्तिनः ॥ ३९८ ॥  
 आहवै राहवीयास्त्रं, निदधेऽथ यद्ब्रह्मः । चेष्टस्ततः करालास्या, राहवो बहवोऽम्बुरे ॥ ३९९ ॥  
 अगिलजथ मार्तेण्डमण्डलानि सहस्रशः । आकाशद्रुफलानीव, ते पक्षिण इव क्षणात् ॥ ४०० ॥  
 अगुप्ता इव मार्तेण्डमण्डलैर्गिलितैरथ । विधुभ्रान्त्येव तेऽधावन्, परवीराननान्यमि ॥ ४०१ ॥  
 लीलानिष्कलिताशेषदिव्यास्त्रेषु प्रैमाथिषु । राहुष्वथ क्रुधा चक्रं, प्रतिचक्रौ मुमोच तत् ॥ ४०२ ॥  
 बहूनामपि राहूणामथाऽऽधाय बधं युधि । हरिं प्रत्यचलच्चक्रं, सहस्रांशुसहस्ररुक् ॥ ४०३ ॥  
 सम्भूय यदुभिर्मुक्तान्यपि शखाणि भस्मयत् । दावपावकवचक्रं, वनमालिनमभ्यगात् ॥ ४०४ ॥  
 आसन्नोऽपि तदाऽऽयाते, चक्रोऽस्मिन्नकैर्ककैरो । नाऽग्याद् गोविन्दवक्त्रेन्दुर्मन्दिमानं मनागपि ॥ ४०५ ॥  
 तदा घादवसैन्यानामाकुलैस्तुमुत्तरवैः । परमार्थविदोऽप्यन्तश्चक्षुषुः कुलदेवताः ॥ ४०६ ॥  
 कुद्वलीमुक्तताडङ्कताड कष्टप्रदं तदा । नाभिपिण्डकया चक्रं, तत् पस्परी हरेरुः ॥ ४०७ ॥  
 उल्को यावज्जरासन्धः, पश्यत्यरिद्विरभिडदाम् । तावद् विष्णोः करे चक्रं, ददर्श व्योम्नि भानुवत् ॥ ४०८ ॥  
 अभवद् वासुदेवोऽयं, नवमोऽप्यमिति ब्रुवन् । विष्णौ व्यथितं गन्धाम्बु-पुष्पवृष्टौ सुरजजः ॥ ४०९ ॥  
 पूर्वाब्धिरिव कल्लोले, रविं चक्र करे दधत् । अथ कृष्णः कृपाविष्टो, जरासन्धमदोऽबधत् ॥ ४१० ॥  
 आजीवमद्भिराजीवभ्रमरीभूय भूयसीम् । भज लक्ष्मीं जरासन्ध !, जन्धो ! सन्धेहि जीवितम् ॥ ४११ ॥  
 अथाभ्यधाजरासन्धो, मुधा गोविन्द ! माघसि । महुच्छिष्टेन लब्धेन, चक्रेण च्छत्रधारवत् ॥ ४१२ ॥  
 तदुच्चैर्मुखं मुञ्चाहो !, चक्रं मा प्रति सम्प्रति । रे रे ! मदीयमेवेदं, ममविष्यति नो मयि ॥ ४१३ ॥  
 ततः कृष्णकरोन्मुक्तं, स्फुरिङ्गैः पिङ्गचद् दिशः । तदायुधं जरासन्धस्कन्धबन्धं द्विधा व्यधात् ॥ ४१४ ॥  
 चतुर्थैर्नरकं निन्द्ये, जरासन्धः स्वकर्मणि । जयोज्वलस्तु कृष्णोऽस्याद्, वसुदेवागमोत्सुकः ॥ ४१५ ॥  
 जरासन्धवधं श्रुत्वा, तद्ब्रह्मेः सेचैरितः । विमुच्य रणसरम्भं, वसुदेवः समाश्रितः ॥ ४१६ ॥  
 गृहीतोपायनैः साकं, तैर्विधापरपुङ्गवैः । प्रद्युम्न-साम्बवान् कृष्णं, वसुदेवः समापयौ ॥ ४१७ ॥

अथ प्रीतो हरिः सर्वै, खेचरेर्भूचरैर्बुध । वसुधा साधयामास, त्रिखण्डा चण्डविक्रम ॥ ४१८ ॥  
 भरतार्द्धं विजित्याध, प्रविष्टो द्वारकापुरीम् । स भेजे सम्भृत मूपैरभिषेकमहोत्सवम् ॥ ४१९ ॥  
 सम्पन्धि-बन्धुवर्गेषु, सेवकेषु सुदृष्टु च । यथोचित्य ददौ राज्यसविभाग गदाग्रजः ॥ ४२० ॥  
 इत्थ निर्मथिताशेषोपसर्गं ग्रह-विग्रह । गोविन्दो विदधे न्यायधर्मशर्ममयी महीम् ॥ ४२१ ॥  
 परिचरति पुरीय वारिधौ न्यायधर्म  
 व्यतिकरमकरन्दस्यारविन्दस्य लक्ष्मीम् ।  
 जितसितकरमूर्तिस्फूर्तिभि सच्चरित्रै-  
 रिह विहरति हस कंसविध्वसनोऽसौ ॥ ४२२ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये हरिविजयो नाम  
 त्रयोदश सर्गः ॥

विश्वस्मिन्नपि वस्तुपाल ! जगति त्वत्कीर्तिविस्फूर्तिभि,  
 श्वेतद्वीपति कालिकाकलयति स्वर्मालिकाना मुखम् ।  
 यच्चैस्तावककीर्तिसौरभमदान्मन्दारमन्दादरे,  
 वर्गे स्वर्गसदा सदा ज्युतनिजव्यापारदु स्थे स्थितम् ॥ १ ॥  
 ॥ ग्रन्थाग्रम् ४३० ॥ उभयम् ४६९० ॥

## चतुर्दशः सर्गः ।

खेलन्तितोऽपि शैवेणः, कृष्णासुधगृह गत । यामिकेन निपिद्धोऽपि, पाञ्चजन्यं करेऽकरोत् ॥ १ ॥  
 शङ्खमादाय हसायमानमाननपङ्कने । नेमिर्दध्मौ दृढध्वानवधिराकृतविष्टप ॥ २ ॥  
 चुचुम्ब मस्तुत शङ्ख, विश्वस्वामीति हर्षत । वीचीहस्तेनेनतांविषस्तेन ध्वानेन विस्तृतै ॥ ३ ॥  
 दध्मौ मदधिकप्राण, क कम्बुमिति चिन्तयन् । कृष्णः शस्त्रगृह्यारक्षैर्विज्ञप्तो नेमिविक्रमम् ॥ ४ ॥  
 अथाऽऽगत पुरो नेमि, प्रीत प्राह जनार्दनः । निव भुजबल भ्रातर्मम युद्धेन दर्शय ॥ ५ ॥  
 जगादाथ जगन्नाथो, युक्तो नैव रणोत्सव । बाहुवल्लिविनामेन, मन्तव्यस्तु बलवधि ॥ ६ ॥  
 प्रतिपद्येति कृष्णेन, घृतमत्यायत भुजम् । यज्जार्गलनिभ नेमिर्मृणालवदनामयत् ॥ ७ ॥  
 घृतेऽपि नेमिना वाहौ, बाहुयुग्मेन केशवः । लम्बे द्रुमशाखाया, शाखाभृग इवोद्भुत ॥ ८ ॥  
 नेमैर्नेमयितु वाहुमशक प्राह केशवः । जेतास्मि त्वद्वलेनाह, साहकारानपि द्विप ॥ ९ ॥  
 ष्वविधवल्लोहामोऽरिष्टनेमिर्भ्रहीप्यति । मम राज्यमिति ध्यायन्नूचे देवतया हरिः ॥ १० ॥  
 पुरा नमिजिनेनोक्त, भाषी नेमिर्जित सहि । कुमार एव भविता, प्रती तन्मा भय विधा ॥ ११ ॥  
 मत्येदमथ सम्मानमतिमात्र जिनेक्षितु । चकार रुक्मिणीकान्तो, रेवतीरमणोऽपि च ॥ १२ ॥  
 अविकारिमना स्वामी, यौवनस्थोऽपि बालयत् । अखेल्दस्त्वलन्नन्त पुरेऽपि बल-कृष्णयो ॥ १३ ॥  
 अथ कृष्णो वसन्तर्ता, सान्त पुर पुरेव च । जगाम स्वामिना साक, रेवताचलकाननम् ॥ १४ ॥  
 तत् कृष्णेन सम नेमिरक्रीडत् कामिनीजनै । सग्भि मल्यपहुवाणोऽप्यविकुर्वाणमानस ॥ १५ ॥  
 अहर्दिवमिति क्रीडा, विधाय गरुडध्वजः । आनगाम पुनर्द्वारवतीं श्रीनेमिना सह ॥ १६ ॥  
 न्स्तुरानमथो निष्ठा, वसन्त भुजनेऽद्भुतम् । श्रीपुर्तुरुयथो चण्डमार्तण्डेन प्रतापवान् ॥ १७ ॥  
 धीचन्दनरसेर्षातवसनैरपि देहिन । मूर्त्तर्षोऽप्यतुरावस्य, यशोभिरिव रेजिरे ॥ १८ ॥  
 हृते नदी-नदादीना, सर्वस्ये भास्वत करं । नदीनदेश स्मेरोऽभूत्, धिगहो जलधीहितम् ॥ १९ ॥  
 प्रवाप तपन्मोषैस्तदा वीक्ष्येव वैरिण । पतुर्भितानि शीतानि, कृपाम्बिति हिम पव ॥ २० ॥  
 नभोऽपि प्रसृत मन्ये, घर्भद्वत्पवनाद्यया । तद्यिराहृष्यतेऽर्केण, महान्तास्तेन वासरा ॥ २१ ॥  
 अथ सान्त पुरो विष्णुर्नेमिना सह जग्मिवान् । तदैव रेवतोद्यानसारसीं प्रीडितु रसी ॥ २२ ॥  
 सरसि स्वच्छर्नरिरेऽस्मिन्, सम स्तंभिवर्भो हरिः । व्योर्नीः चन्द्रिकापूर्ण, तारानि सह चन्द्रमा ॥ २३ ॥  
 गौरात्राणु च रोक्तौ, सहेल हरि-नेमिगौ । चयधम्पकनालु, भ्रवन्ते भ्रमरापि ॥ २४ ॥  
 र्श्यानां पितम्बगम्बन्धुद्वाम्पुषिहिताम्बुजे । मुर्त्तान्पुत्रु भृङ्गानां, दया सरसि वभ्रमु ॥ २५ ॥  
 स्वस्तनमतिना भीक्ष्य, भावसूर्मीं मूर्गाद्वज । हरिं नतुर्भयादग्म कुम्भिकुम्भस्थलप्रमात् ॥ २६ ॥

रोलदग्भोरुहकरैः, रसवद्विस्तरङ्गकैः । निपत्य चपलैः कान्तावक्षोक्षेषु व्यलीयत	॥ २७ ॥
जलयन्त्रोष्णितं नीरं, मुहुमार्जियतः करात् । सङ्क्रान्तमिव रागेण, तदा नेत्रेषु योषिताम्	॥ २८ ॥
स्त्रीणां तदा करापातैर्जले गर्जति मेघवत् । नृचा म्रीप्समपि प्रावृष्ट्कालयन्ति स्म केकिनः	॥ २९ ॥
मनोमुदे वरं मुक्त्वा, देवरं प्रति नेमिनम् । तास्ततश्चकिरे नीरप्रपञ्चं नर्मकर्मटाः	॥ ३० ॥
करोद्दूतैरपां पूरैरथ तासां गिरन्तरैः । तदा न विव्यथे नेमिरब्दमुक्तैरिवाचलः	॥ ३१ ॥
समन्वतः समं ताभिः, कृतप्रतिक्रौती कृती । चिक्रीड नेमिनाथोऽपि, तदा पाथोभिरद्भुतम्	॥ ३२ ॥
इति खेलन्तमालोक्य, तदानीं नेमिनं मुदा । कृतार्थीकृतदृक् तस्यै, चिरं पयसि केशवः	॥ ३३ ॥
निर्गत्य सरसस्तीरि, तदा तस्युः ससम्मदाः । अब्देव्य इव देदीप्यमाना माधवयोपितः	॥ ३४ ॥
अथ निःसृत्य दन्तीव, नेमिनाथोऽपि पल्वलात् । लताभिरिव कान्ताभिस्ताभिर्व्याप्ते पदे ययौ	॥ ३५ ॥
प्रहृष्टा रुक्मिणी रुक्मपीठे नेमिं न्यवेशयत् । वाससा दाससामान्यमङ्गे चास्य मूर्जा व्यधात्	॥ ३६ ॥
अथाऽऽह रुक्मिणी नेमिनाथं मधुरया गिरा । अहं किञ्चन वच्मि त्वां, देवरं देव । रञ्जिता	॥ ३७ ॥
श्रितं बलेन कान्त्या च, केशवं दान्धवं जय । विधाय बद्धसम्बन्धमवरोधवधूजनम्	॥ ३८ ॥
श्रीनाभेयादयस्तीर्थकराः के न मुमुक्षवः ? । परिणीय ससुप्तनसूनवो दधिरे व्रतम्	॥ ३९ ॥
त्वमप्यतो विवाहेन, पितृ-भ्रातृ-सहज्जनम् । आनन्दय दयासारं, दयास्थाननिदं महत्	॥ ४० ॥
इत्युक्त्वा रुक्मिणी सत्यमामाप्रभृतिभिः सह । पपात पादयोर्नेमैः, पाणिग्रहकृताग्रहा	॥ ४१ ॥
ततः सत्पुष्पः कृष्णोऽपि, पाणिग्रहमहोत्सवे । कुर्वन्नभ्यर्थनां नेमैः, पाणौ दीन इवालात्	॥ ४२ ॥
अन्येऽपि यदवः सर्वे, विवाहे विहिताग्रहाः । बभूवुर्नेमिनाथस्य, पुरः पटुचक्रुक्तयः	॥ ४३ ॥
स्त्रिय एता अमी मूढास्तदेपामित्थमाग्रहे । कालनिर्गमनं कर्तुं, युक्तं वचनमागनम्	॥ ४४ ॥
कदाचिदपि लप्स्येऽहमिहार्थे सन्धिदूषणम् । ध्यात्वेदमोमिति प्रोचे, श्रीनेमिस्तानमोदयत्	॥ ४५ ॥
शिवा-समुद्रविजयौ, तत्कथाकथकं नरे । दातुं नापश्यतां वस्तु, राज्येऽप्यानन्दमानतः	॥ ४६ ॥
स्ववन्दोरुचितां कन्यामन्विन्यन्नथ केशवः । अभाषिं भामयाऽऽस्ते यन्मम राजीमती स्वसा	॥ ४७ ॥
हरिः स्मृत्वाऽथ तां स्मित्वा, ययौ यदु-बलैः समम् । निवासमुग्रसेनस्य, नभोदेशमिवांशुमान्	॥ ४८ ॥
अभ्युत्थायोग्रसेनोऽपि, विश्वक्सेनं ससम्भ्रमः । भद्रपीठे निवेश्यामे, तस्यावादेशलालसः	॥ ४९ ॥
याचितो नेमये राजीमतीं कृष्णेन स स्वयम् । तथेति प्रतिपद्याथ, सञ्चक्रे चकिणं मुदा	॥ ५० ॥
ततः कृष्णेन विज्ञप्तः, समुद्रविजयो नृपः । विवाहलक्ष्मणसत्वं, पृष्टवान् क्रोष्टुकिं तदा	॥ ५१ ॥
दृष्टेऽथ श्रावणश्वेतपद्भ्यां क्रोष्टुकिना दिने । उग्रसेन-समुद्रोर्वीनाथौ तूर्णमसञ्जताम्	॥ ५२ ॥
अथ पाणिग्रहासन्नदिने नेमिं यदुक्त्रियः । प्राञ्जल स्थापयामासुस्तारमारव्यगीतयः	॥ ५३ ॥
तमस्त्वपयतां प्रीत्या, राम-दामोदरौ स्वयम् । बद्धप्रतिसरं नेमिप्रभुं, नाराचधारिणम्	॥ ५४ ॥
अगादथोग्रसेनस्य, निकेतं तार्क्ष्यकेतनः । स्वय तद्विधिना राजीमतीमप्यध्ववासयत्	॥ ५५ ॥
अथाऽऽगत्य गृहं विष्णुरिमा निवाद्य शर्वरीम् । मुदा सवाहयामास, विवाहाय जगद्गुरुम्	॥ ५६ ॥
अथ श्वेतांशुबल्लोकद्वैकैरविकासकः । श्रीनेमिः श्वेतशृङ्गारः, श्वेताथं रथमास्थितः	॥ ५७ ॥
तूर्यनिर्घोषसहस्रतपुरहृतवधूजनः । बन्दिबृन्दसुसोन्मुके, सूक्तैर्युसरिताम्बरः	॥ ५८ ॥

गीयमानमुपाग्रामो, हृष्टैर्नन्धुवधूजैः । कामं जानिसगृहेन, क्रियमाणावतारणः ॥ ५९ ॥  
 समं सप्रभैर्बहुभिर्बहुनाभीरिपर्यथ । उग्रसेनगृहसत्तो, जगाम जगदीश्वरः ॥ ६० ॥ कैलापकम् ॥  
 वयस्याभिरभिप्रायविद्धिः स्य प्रेरिता ततः । गवाक्षमाययौ राज्ञीमती नेमिदिदृक्षया ॥ ६१ ॥  
 अयाति विश्वमालिन्यभिदि नेमौ भयाद् गतम् । पश्चात्तस्मेव वक्त्रेन्दोर्दधाना कपरीगरम् ॥ ६२ ॥  
 सीमन्तसीम्नि विभ्राणा, मुक्तास्तवकमद्भुतम् । लावण्याम्भोधिसम्भूतनवनिर्लाञ्छनेन्दुवत् ॥ ६३ ॥  
 मदनद्विरदालानमणिस्तम्भानुकारिणा । भालस्थलस्थकाशमीरतिलकेन विभूषिता ॥ ६४ ॥  
 समारूढरति-प्रीतिभियशैलपशालिना । भ्रूज्जुसञ्जितेनोच्चैर्नासावंशेन भासुरा ॥ ६५ ॥  
 दृग्भ्यां योन्व्याकृते क्षितैः, कर्णकोटरमध्यगैः । विशिलैरिव राजन्ती, कटाक्षैर्द्वैतपातिभिः ॥ ६६ ॥  
 अन्तर्भित्तिसदृग्नासाविभक्तौ मणिभासुरौ । कपोलौ चित्रती कागभ्रेयस्योर्वासवेदमवत् ॥ ६७ ॥  
 आस्येन्दुना निर्णीतस्य, शशाङ्कयशसोऽधिकान् । उद्गारानिव तन्वाना, स्मितदन्तपुत्तिच्छलात् ॥ ६८ ॥  
 मियानुरागं चिदान्तरमान्तमिव निर्भरम् । उद्गान्तमधरच्छायाच्छन्नना दधती सुरसे ॥ ६९ ॥  
 कण्ठुं नामीह्रदादीशदग्धं मानमिव स्मरम् । दाम्नेवास्येन्दुमुक्तेन, मुक्ताहारिण हारिणी ॥ ७० ॥  
 दधाना मेसल्यारत्न, दीपरूपमिव स्मरम् । उद्यत्कञ्जल्लेसाभरोमराजिविराजितम् ॥ ७१ ॥  
 पादाम्भ्यामङ्गुलिश्रेणिशोणितशोणिमण्डला । तर्जयन्तीव पथानि, मणिन्पुपुरसिञ्जितैः ॥ ७२ ॥  
 हर्षणीपूपवर्षेणोद्भिन्नरोमाद्गुरोत्करा । साऽऽरुहोह वरारोहा, गवाक्षं वीक्षिता जनैः ॥ ७३ ॥

॥ द्वादशमिः कुलकम् ॥

विचांतिरायिसौभाग्य-भाग्य-लावण्यसम्पदम् । पिबन्ती निर्निमेपाक्षी, सा देवीमूयमन्वगृत् ॥ ७४ ॥

पिवोहुमप्युपायान्तं, सा त वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ।

एतत्प्राणिग्रहे योयं, भाम्यं किं मे भवेत्प्यति ? ॥ ७५ ॥

इतथाऽऽकर्णयन् नानाजीवानां कर्षणं रयम् । जानन्नपि जिनोऽष्टच्छत्, किमेतदिति सारथिम् ॥ ७६ ॥

अथ सारथिनाऽभाषि, देवाऽऽतिर्यक्ते तव । उग्रसेनोऽमहीज्जीवान्, जल-स्थल-नभश्चरान् ॥ ७७ ॥

तत् सर्वेऽपि कृपाकान्त !, वाटकान्तः स्थिता अमी । तन्वते तुमुलं प्राणभयं येन महामयम् ॥ ७८ ॥

तदुवाच यदुस्वामी, यत्रामी सन्ति जन्तवः । स्यन्दनं नय तत्रापमित्यन्नापीद्य सारथिः ॥ ७९ ॥

अथ व्यलोकित्वा दीनास्यैः, प्राणिभिर्विच्यतां गर्तैः । स्वोक्त्या रक्षति जल्पद्विः, पितेव तनुजैः प्रभुः ॥ ८० ॥

कृष्णाकर्णिकैलिकाननेनाथ नेमिना । अमी सर्वेऽप्यमोच्यन्त, जवादादिश्य सारथिम् ॥ ८१ ॥

मुक्तेषु तेषु जीपेषु, कृष्णावीचिसार्थिना । स्वन्दनो जगता पत्या, प्रत्यावासमनात्स्वन् ॥ ८२ ॥

श्रिवा ममुद्रविजयः, कृष्ण-रामादयोऽप्यथ । स्वस्वयान समुन्मुज्य, धीमन्नेमिनमर्भ्युः ॥ ८३ ॥

तवो नेमिनमृचते, पितरौ सामुल्लेचनौ । स्वया जत ! किमारब्धमिदं नः पतिवोमिक्म् ? ॥ ८४ ॥

प्रभुः प्राह भयाऽऽनन्धमेतद्विश्वानुज्जितम् । पशुवन्मोचयिष्यामि, यद्गुणान्त्वं स्वं च नन्वनात् ॥ ८५ ॥

तदाकृष्णां मृच्छांरो, पितरौ येननुः क्षितौ । चन्दनादिभिराशास्य, कृष्णमनो नेमिवन्धधात् ॥ ८६ ॥

पिक्त्वा ते विवेकितमेवं, पशुत्प्यनुकृपसे । शोऽऽस्ते पुनर्मांश्चिन्तु-ननु-सुद्वज्जगान् ॥ ८७ ॥

( कुलकम् ४१० ॥ २ मं ५६६ ४१० नं० १ २ प्रपेक्षित ५४० ४० ॥

४ दत्तारथम् ५०० ५० ५ अर्भुता ५० ॥ ६ अर्भुता ५०० ५ ७ मेलान्, पशुं ५३० ५

ततोऽभ्यर्थात् प्रभुः कृष्ण !, नोक्त युक्तमिदं त्वया । विनारय चिरं वन्द्यो !, निर्यन्धस्याऽऽयति मम ॥८८॥  
 ससारसुखमाश्रितमधुरं स्यादप्ययवत् । मियङ्करः प्रियैश्चायं, द्रमस्तु कडुजायुवत् ॥ ८९ ॥  
 सर्वेषां तत् प्रियाकर्तुं, प्रशमोऽयं श्रितो मया । हितं यत् परिणामे हि, हितं तत् पारमार्थिकम् ॥ ९० ॥  
 इत्युक्त्वा स्वजनेष्वश्रुगद्गदेषु रुदत्स्वपि । समाजगाम श्रीनेमिर्गृहमुद्राहनिःसृष्टः ॥ ९१ ॥  
 तदा च समयं ज्ञात्वा, प्रभुलोकान्तिकामरैः । मुदा विज्ञपयाञ्चके, नाथ ! तीर्थे प्रवर्तय ॥ ९२ ॥  
 अयाऽसौ वार्षिकं दानं, दातुं प्रारब्धवान् प्रभुः । कारुण्यसागरः क्लृप्तव्रतग्रहणनिश्चयः ॥ ९३ ॥  
 धन्यतश्चलिते विश्वस्वामिन्यथ स्वाविव । भेजे मूर्च्छांगिर्यं राजीमती राजीविनीव सा ॥ ९४ ॥  
 अमन्दैश्चन्दनस्यन्दैः, कौमुदीकोमलैरथ । अभिपिक्त्वा वयस्याभिर्बुद्धा कुसुदिनीव सा ॥ ९५ ॥  
 सक्ञ्जलैरश्रुजलैः, कपोलललितैरथ । विललापेयमेणाङ्कविन्ययन्ती सुखान्जुजम् ॥ ९६ ॥  
 रे दैव ! यदि भाले मे, न नेमिलिखितः पतिः । ततः किमियतीं भूमि, त्वयाऽहमधिरोपिता ? ॥ ९७ ॥  
 यदि नेमिर्न मे भाषी, भर्ता किं दौकितस्तवः ? । तन्नाऽलब्धयनिधेर्दुःखं, दृष्टनदृष्टनिधेर्हि यत् ॥ ९८ ॥  
 काऽहं ! क नेमिरित्यासीत्, त्वत्पतित्वे मनोऽपि न । स्वद्विरैव विवाहाद्यैः, स्वामिन्सिम प्रतारिता ॥ ९९ ॥  
 तस्माज्जोपि मनोद्वाहमनोरथतरुः स्वयम् । उन्मूलयैजिमं स्वामिन्नात्मनोऽपि न लब्धसे ? ॥ १०० ॥  
 कन्दन्तीति वयस्याभिर्निपिद्धा कथमप्यसौ । निश्चिकायेति शैवेय, एव देवोऽस्तु मे गतिः ॥ १०१ ॥  
 वर्षं वार्षिकं दानमितश्च श्रीशिवीसुतः । समुद्रविजयादीना, जलं च नयनोच्चयः ॥ १०२ ॥  
 कृष्णदीक्षामिपेकोऽयमथाशेषैः सुरेशैः । नाज्ञोचरकुर्वं स्तश्चिविकामारुहो हः ॥ १०३ ॥  
 सुराऽसुर-नरैर्मातृ-जनक-स्वजनैरपि । स्वामी परिवृतो राजपथेन पाचलन्मुदा ॥ १०४ ॥  
 तदाऽऽलोक्य गृहासत्तं, प्रसन्नं नेमिनं जिनम् । अवाप व्याकुला राजीमती मूर्च्छां मुहुर्मुहुः ॥ १०५ ॥  
 अथाऽऽससाद श्रीनेमिः, सहस्राग्रवर्णं वनम् । वनान्तलक्ष्मोभिमिलतुल्यरैरतस्त्राचलम् ॥ १०६ ॥  
 पूर्वाह्ने श्रावणश्वेतपष्ठ्यां पठेन स प्रभुः । पूर्णाब्दत्रिंशतीकोऽथ, प्रावजत् त्वाप्यग्ने विधौ ॥ १०७ ॥  
 प्रतीप्य केशान् देवेशो, कृप्य स्कन्धे विमोर्न्यथात् ।  
 तान् परिक्षिप्य दुग्धाब्धौ, तुमुलं च न्यपेधयत् ॥ १०८ ॥  
 सामायिकमथाऽऽदाय, मनःपर्ययमासदत् । श्रीमान् नेमिश्च सौख्यं च, प्रपदे नारकेरपि ॥ १०९ ॥  
 भुभुजः प्राप्रजंस्तत्र, सहस्रं सह नेमिना । स ते प्रभाद्रतेर्व्याप्तं, सहस्राशुरिवाऽऽनमौ ॥ ११० ॥  
 अथ नत्वा गते लोके, परमाज्ञेन पारणम् । द्वितीयेऽह्नि विभुश्चके, उरदचद्विज्जैकसि ॥ १११ ॥  
 अथोत्सवे कृते तत्र, त्रिदशैरीर्यथाविधि । विजहारान्यतः स्वामी, कर्मनिर्मथनोद्यतः ॥ ११२ ॥  
 रथनेमिरथो नेमेरुजो मदनगुणुरः । उपाचरधिर राजीमतीं पाणिप्रहेच्छया ॥ ११३ ॥  
 देवपात्रेऽन्यदा पीतं, चान्त्वा दुग्धं प्रयोगत । पिबेदमिति स नेमिरथं राजीमतीं वगौ ॥ ११४ ॥  
 स तामुवाच श्रानोऽस्मि, किमु वान्तं पिपामि यत् ? ।  
 साऽप्याह नेमिचान्ता मा, भोक्तुकामोऽसि किं ततः ? ॥ ११५ ॥  
 आभिने मासि पूर्वाह्नेऽप्रावास्याया कृताष्टम । चेतसाथ प्रभुः प्राप, केरलं त्वाप्यग्ने विधौ ॥ ११६ ॥

१ 'ह पुनः कृ' धृता० ॥ २ 'यस्याथ धृता० ॥ ३ 'तु यद्' सता० ॥ ४ 'न्दचन्द'  
 धेजः सं० ॥ ५ 'यप्रभुं स्वा' धृता० ॥ ६ 'यात्मजः सं० ॥

देवैः समवसरणे, विहितेऽथ यथाविधि । अलम्बके विभुः सिद्धासनं सिंह द्वाचलम् ॥ ११७ ॥  
 अथाऽऽगतं विभुं मत्वा, हरिः परिजनैः समम् । समागत्य नमस्कृत्य, जिने हृष्टो निविष्टवान् ॥ ११८ ॥  
 ततश्च वरदचादीनेकादश गणेश्वरान् । विभुः प्रवर्तिनी चक्रं, राजपुत्रीं च यक्षिणीम् ॥ ११९ ॥  
 देवक्युदरजैः पद्भिर्द्वाविंशद्वल्लभायुतैः । नाभसत्रस्थितैर्युक्तैः स्याद् भद्रिलपुरे विभुः ॥ १२० ॥  
 अभी चरमदेहाः पद्, प्राग्जन्नेमिबोधिताः । विजह्रुः स्वामिना साकं, द्वारकां च ययौ विभुः ॥ १२१ ॥  
 देवकीसूतवः पद् ते, भूत्वा युगलिनः क्रमात् । देवक्याः सदनं जग्मुः, पद्मान्ते पारणेच्छया ॥ १२२ ॥  
 सुदिता वीक्ष्य कृष्णामं, पूर्वायातं मुनिद्वयम् । देवकी भोदकैः सिंहकेशरैः प्रत्यलाभयत् ॥ १२३ ॥  
 द्वितीयं युगमायातमप्यसौ मत्स्यलाभयत् । युगं तृतीयमायातमथाभायत् देवकी ॥ १२४ ॥  
 किं दिग्मोहान्मुहुः प्राप्ती, युवां ! किं मे मतिप्रयः ! । किं वा भक्तादिकं नात्र, लभन्ते पुरि साधवः ! ॥ १२५ ॥  
 तावूचतुः किमाशङ्का !, यद् वयं पद् सहोदराः । त्रिधा युगलिनो भूत्वा, भृशं त्वद्ब्रह्मनागताः ॥ १२६ ॥  
 तद् दध्यौ देवकी कृष्णतुल्याः किं मे सुता अभी ! ।

उच्चाऽसिमुक्तकेनाहं, जीवत्युत्पाष्टकाऽसि यत् ॥ १२७ ॥

इति श्रीनेमिनं प्रसूतं, द्वितीयेऽङ्कि जगाम सा । ऊचे नाथोऽपि तद्वाचं, मत्वा ते पडमी सुताः ॥ १२८ ॥  
 तेषां जीवितवृष्टान्तमाकर्ण्य च विभोर्मुखात् । सा यवन्दे प्रमोदेन, पडिमान् पडरिच्छिदः ॥ १२९ ॥  
 ऊचे च मद्भुवां राज्यमुत्कृष्टमथवा प्रतन् । नाङ्गे यल्लालितः कोऽपि, सुतस्तदतिगाथते ॥ १३० ॥  
 प्रसुः प्राह त्वयाऽङ्गारि, सपत्न्या स्लैससकन् । प्राग्भवे यत् त्वया तस्यै, रुदत्स्यै चैकमर्थितम् ॥ १३१ ॥  
 तत्प्राक्कर्मफलनामी, न त्वया पालिताः सुताः । श्रुत्वेति सा ययौ सौधमष्टमात्मजकाङ्क्षिणी ॥ १३२ ॥  
 मत्स्य मातुरभिप्रायं, गोविन्दो नैगमेपिजम् । देवमाराधयामासे, तुष्टः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ १३३ ॥  
 भावी तवानुजः किन्तु, यौवने प्रजिज्मपति । तच्च तस्मिन् गते कृष्णः, प्रातर्गान्त्वन्धिदेवयत् ॥ १३४ ॥  
 तदा च देवकीकुक्षौ, देवः कोऽपि दिवश्श्रुतः । अवतीर्णः शुभस्वमरुचिताद्भुतवैभवः ॥ १३५ ॥  
 बभूव सनये विश्वरूपरूपस्ततः सुतः । नाम्ना गजसुहृमालो, देवक्या ललितः स्वयम् ॥ १३६ ॥  
 उपयेने क्षयापसुजामेष नाम्ना प्रभावतीत् । सोमां च क्षत्रियाजाता, सोमशर्मद्विजाङ्गजात् ॥ १३७ ॥  
 उद्यौवनः सम ताभ्या, श्रीनेमिबिवाह्यया गजः । पीमानुःपत्रवैराग्यः, प्रियाभ्या प्राग्जत् समम् ॥ १३८ ॥  
 पृष्ट्वा प्रसूतं स्मशाने च, मतिमान् प्रतिमा व्यधात् । इष्टः श्वशुरकेणात्र, ब्रह्मणा सोमशर्मणा ॥ १३९ ॥  
 सैप प्रमज्य मत्पुत्री, व्यडन्वयदिति क्रुधा । चित्तान्तरचितं मूर्ध्नि, घटीकण्ठं न्यधाद् द्विजः ॥ १४० ॥  
 दग्धकर्मन्धनोऽन्नारैस्तैरिवाद्भुतभाषनः । गजः केवलमासाद्य, प्रपेदे परम पदम् ॥ १४१ ॥  
 वीक्षितुं दीक्षितं प्रात, सोदर सादरो हरिः । मन्विक्षुं च प्रभो पादाश्चाल सपरिच्छदः ॥ १४२ ॥  
 चैत्सार्थमिष्टकावाही, द्विजो बृद्धः कृपाकुना । कृत्वा कृष्णेन साहाय्य, ससैन्नेन कृतार्थितः ॥ १४३ ॥

अर्थं नेमिं गतो विष्णुः, पप्रच्छ क ययौ गजः ! ।

विभुः सिद्धिं मुनेराह्यद्, वृचान्वात् सोमशर्मण ॥ १४४ ॥

१ 'गशर्मस्थि' खंता० ॥ २ 'मद्विल' स० ॥ ३ 'सार्धं, द्वा' स० ॥ ४ 'त्पपञ्चक'  
 सं० ॥ ५ 'स, पृष्टः सोऽप्येवद्व' रयात् खंता० स० ॥ ६ 'तुं प्रमुपादाप्यं, चचा' खंता० सं० ॥  
 ७ अथ विष्णुर्गतो नेमि, पप्र' य० ॥

कृष्णोऽपृच्छदथ कोधात्, कथं ज्ञेयः स दुर्द्विजः ? ।

प्रभुः प्राह त्वदालोके, शिरो यस्य स्फुटिष्यति ॥ १४५ ॥

रुद्र-कृष्णोऽथ संस्कार्य, गजं निजपुरेऽविशत् । सोमं तथामृतं वद्वपादं बहिरचिक्षिपत् ॥ १४६ ॥

यवो गजदुःखेन, प्रात्रजन् बहवस्ततः । शिवादेवी च दाशार्हा, वसुदेवं विना नव ॥ १४७ ॥

विमोः सहोदराः सप्त, चान्ये हरिकुमारकाः । राजीमती चैकनासा, कन्या चान्या यदुस्त्रियः ॥ १४८ ॥

॥ युग्मम् ॥

प्रत्याख्याच हरिः कन्योद्गाहं सोत्साहमानसः । तस्युज्यः प्रात्रजन् सर्वा, वसुदेवस्य चाज्जनाः ॥ १४९ ॥

देवकी-कनकवती-रोहिणीभिर्विना पुनः । गृहे कनकवत्यास्तु, जातं केवलमुज्ज्वलम् ॥ १५० ॥

तत्रोष्यमित्य गीर्वाणैः, ऋतोच्चैःकेवलतोत्सवा । प्रक्रज्यां स्वयमादाय, नेमिं वीक्ष्य ययौ वने ॥ १५१ ॥

कृत्वाऽऽहारपरीहारं, तत्र त्रिंशदसौ दिनान् । क्षिप्त्वा नि शेषकर्माणि, मोक्षलक्ष्मीमुपाददे ॥ १५२ ॥

शक्रोऽन्यदा गदस्याह, नाऽऽह्वं कुरुतेऽधमम् । दौषान् परेपामुत्सृज्य, माषते च गुणं हरिः ॥ १५३ ॥

तदश्रद्धता मार्गं, चक्रे देवेन केनचित् । दुर्गन्धः श्वा मृतः श्यामः, स्वैरं विदुरतो हरेः ॥ १५४ ॥

गन्धत्रस्तजनं ध्यानं, तं प्रेक्ष्य प्राह केशवः । इह श्यामैरुचौ दन्ता, भान्ति व्योम्नीव तारकाः ॥ १५५ ॥

हररत्नं हरबन्धहरीभूय पुरःसरः । ऊचे जितान्यसैन्योऽथ, स्वयमभ्येत्य विष्णुना ॥ १५६ ॥

स्थिरीभव के रे । यासिः, म्रियसे मुञ्च वाजिनम् । इति वासवकल्पं तं, जल्पन्तं त्रिदशोऽवदत् ॥ १५७ ॥

यच्छन्ति वाञ्छितं युद्धं, शुद्धशत्रियैर्गोत्रजाः । पुताहवेन मां जित्वा, तद् गृहाण ह्य निजम् ॥ १५८ ॥

निपिद्वापमर्षुद्धोऽसौ, तुष्टादथ हरिः सुरात् । मेरी भजे ध्वनिष्वस्तपापनासिकमहारजम् ॥ १५९ ॥

इति पीते सुरे तस्मिन्, गते मेरीं हरिः पुरे । अवादयद् यदा लोके, रोगः क्षयमगात् तदा ॥ १६० ॥

अथ लक्ष्मण लक्ष्मण, तस्या मेयाः पलं पलम् । विकीत रक्षकेणैषा, पूर्णा श्रीस्तण्डलखण्डकैः ॥ १६१ ॥

ता निष्प्रभावां तज्जात्वा, घातयामास रक्षकम् । हरिः सुरात् परा लेभे, मेरीमष्टमभक्ततः ॥ १६२ ॥

तद्वेरीभूरिनादेन, स चक्रे विरुजं पुरम् । पर्जन्यगर्जितेनैव, गतदु खं महीतलम् ॥ १६३ ॥

अन्येषुद्वारिकां प्राप्ते, वर्षासु श्रीशिवासुतः । ततः प्रसुप्रणामाय, निर्मायः केशवो ययौ ॥ १६४ ॥

नत्वा शुश्रूषमाणोऽथ, पप्रच्छ स्वामिनं हरिः । न किं चलन्ति वर्षासु, दत्तहर्षाः सुसाधवः ? ॥ १६५ ॥

निधचक्षुरयाऽऽनख्यी, नेमिर्गन्भीरया गिरा । बहुजीवकुलोत्कर्षा, वर्षा तन्नोचिता गति ॥ १६६ ॥

शुभेति श्रीपतिः श्रीमान्, ज्म्राह नियमं तदा । वर्षासु नि सरिष्यामि, कचिन्नाहं गृहाद् बहिः ॥ १६७ ॥

निश्चित्येति हरिर्नत्वा, नेमिं धाम जगाम स ।

कोऽपि मोच्योऽन्तरा नेति, द्वारपाल तथाऽऽदिशत् ॥ १६८ ॥

वीराल्यस्तु पुरे तस्मिन्, कुविन्दो भक्तिगान् हरो ।

अविलोक्य हृषीकेशं, न मुञ्चे स्म कदाचन ॥ १६९ ॥

आवासे न प्रवेशं स, लेभे द्वारसितस्ततः । सपर्यां विष्णुमुद्दिश्य, चक्रे नित्यमभोजन. ॥ १७० ॥

१ 'लोकात्, समन्ताद् यः स्फुटिच्छिराः धृता ० ॥ २ 'मृतं पादयद् बहि' नता ० ॥

३ 'मपुतो' व' धृता ० सं ० ॥ ४ 'क भो ! या' धृता ० ॥ ५ 'पयंराजाः ० ॥ ६ 'युद्धोऽथ,

तुष्टापेय हरिः धृता ० सं ० ॥ ७ द्वारि स्थि' धृता ० ॥



वर्षान्ते नियेयौ विष्णुर्गृहाद् भानुरिवाम्बुदात् ।

अपृच्छद् वीरकं धीरः, किं कृशोऽसीति नीतिमान् ॥ १७१ ॥

तद्ब्रूचे कथिते द्वास्वैर्गृहे सोऽस्तसलितः कृतः । वीरकेण संनं जग्मे, हरिणा नेमिसन्निधौ ॥ १७२ ॥

साधुधर्मं जिनाधीशात्, कर्ण्यमाकर्ण्य सोऽब्रवत् । नास्मि श्रामण्ययोग्योऽहमस्तु मे निधमस्तु तत् ॥ १७३ ॥

न निषेध्यो व्रतात् कथित्, कार्यः किन्तु व्रतोत्सवः ।

सर्वस्यापि मया विष्णुरभिगृह्येत्पगाद् गृहम् ॥ १७४ ॥ युग्मम् ॥

विवाह्याः स्वसुताः प्राह, कृष्णस्तन्नन्तुमागताः ।

स्वामित्वमथ दास्यत्वं, भवतीभ्यो ददामि किम् ? ॥ १७५ ॥

स्वामित्वं देहि नस्तात्, तामिरित्युदितो हरिः । ग्राहयामास तां सर्वां, प्रव्रज्यां नेमिसन्निधौ ॥ १७६ ॥

जननीशिक्षिताऽवोचत्, कन्यका केतुमञ्जरी । भविष्यामि भुजिष्याऽह, तात् । न स्वामिनी पुनः ॥ १७७ ॥

अन्याः कन्या ममेहक्षं, मा वदन्निति विष्णुना । तद्विवाहयिष्या पृष्टो, विक्रमं वीरकः स्वयम् ॥ १७८ ॥

वीरमन्यस्ततो वीरः, कुविन्दोऽवोचदच्युतम् । बदरीस्थो मया ग्राह्या, कृकलसो हतो मृतः ॥ १७९ ॥

चक्रमार्गं मया चारि, बहद्गामाङ्घ्रिणा धृतम् । मक्षिकाः पानकुम्भान्तर्यता द्वारसपाणिना ॥ १८० ॥

सभासीनो द्वितीयेऽह्नि, विष्णुर्नृसीमुखोऽब्रवत् । वीरकस्यास्य वीरत्वं, कुलातीतं किमप्यहो ॥ १८१ ॥

येन रक्तस्फटो नागो, निवसन्न बदरीवने । निजघ्ने मूमिश्लेषेण, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८२ ॥

येन चक्रकृता गङ्गा, बहन्ती कलुषोदकम् । धारिता वामपादेन, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८३ ॥

येन घोषवती सेना, वसन्ती कलुषीपुरे । निरुद्धा वामहस्तेन, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८४ ॥

इत्युक्त्वा पौलवं स्पष्ट, क्षत्रियेषु जनार्दनः । वीरेणोद्ग्राहयामास, स्वकन्यां केतुमञ्जरीम् ॥ १८५ ॥

वीरकस्तां गृहे नीत्वा, तस्या दास इवानभवत् । आज्ञया केशवस्त्याथ, ता दासीमिव चक्रिवान् ॥ १८६ ॥

पराभूता तु सा विष्णुं, रुदतीदं न्यवेदयत् ।

कृष्णोऽवोचत् त्वयाऽप्याचि, दास्यं स्वाम्यममोचि तत् ॥ १८७ ॥

साऽवोचदधुनाऽपि त्वं, पितः । स्वाम्य प्रयच्छ मे । इति मान्नाजयत् पुत्री, कृष्णोऽनुशास्य वीरकम् ॥ १८८ ॥

एकदा प्रददौ विष्णुर्द्वादशावर्तवन्दनम् । विश्वेपामपि साधूनां, मुदा तदनु वीरकः ॥ १८९ ॥

ऊंचे हरिर्विभुः षष्ठाऽधिकैर्दशैश्चतैस्त्रिभिः । न श्रान्तोऽह तथा नाथः, यथा वन्दनघोऽनया ॥ १९० ॥

अभ्यधत् तत् स्वामी, श्रीमन्नथ त्वयाऽर्जिते । साक्षात् क्षायिकसम्यक्त्व तीर्थकृत्त्वामकर्मणी ॥ १९१ ॥

सप्तम्या दुर्गतेरायुर्दृत्त्याथ त्वया हरे । साधुवन्दनया बद्ध, तृतीयैर्निस्वाचनौ ॥ १९२ ॥

कृष्णोऽब्रवत् पुनर्देयं, वन्दनं दमिना मया । नरकायुषंया शेषमपि ति शेषता भजेत् ॥ १९३ ॥

द्रव्यवन्दनमित्य ते, न भवेद् दुर्गतिच्छिदे । इत्युक्त स्वामिनाऽपृच्छद्, वीरकस्य फल हरिः ॥ १९४ ॥

अथाभ्यधत् तीर्थेश, केश पतास्य रत्नफलम् । वन्दिताः साधवोऽनेन, यत्तत्त्वदनुवर्तनात् ॥ १९५ ॥

नत्वाऽथ नाथमावासे, ययौ द्वारवतीपतिः । दण्डणाल्यो हरेः स्रुतः, प्रायजन्नेषिसन्निधौ ॥ १९६ ॥

१ 'ये, नन्तुं च हरिणा प्रमुमु ॥ खता० य० ॥ २ त्वं, स्वाम्यं तात् । प्रय' खता० सं० ॥

३ उच्ये विष्णुर्वि' सं० ॥ ४ 'यनरकोचितम् ॥ खता० सं० ॥ ५ 'नं शमि' खता० सं० ॥

६ शेष, मम मूलादपि पुटेत् खता० सं० ॥

अथावदद् विभुः शौर्यपुरसीप्तिं परासरः । सिधेवे तापसः काञ्चित्, कन्यां नीचकुलां पुरा ॥ २२७ ॥  
 तद्दुर्द्वैपायनो नाम, ब्रह्मचारी दमी शमी । वसन् वनेऽत्र मथान्यैः, श्याम्बायैः स हनिष्यते ॥ २२८ ॥  
 स पुरीं धक्ष्यति क्रुद्धो, यादवैः सह तापसः । आतुर्जराकुमारात् ते, मृत्युर्भावी जरासुतात् ॥ २२९ ॥  
 श्रुत्वा जराकुमारस्तत्, खिन्नचेताः प्रभोर्वचः । ययौ वनं जिनें नत्वा, तूष्ण-कोदण्डदण्डभृत् ॥ २३० ॥  
 श्रुत्वा द्वैपायनोऽपीदं, नृपरम्परया वचः । सर्वक्षयाय मा भूवमित्यभूद् वनानन्दिरः ॥ २३१ ॥  
 नेमिं प्रणम्य कृष्णोऽपि, प्रति द्वारवतीं गतः । भावी मद्यादनर्थोऽयमिति मयं न्यवारयत् ॥ २३२ ॥  
 अथ कादम्बरीं कादम्बरीसंज्ञगुहान्तरे । शिलाकुण्डे समीपाद्रेः, पौराः कृष्णाज्ञयाऽयजन् ॥ २३३ ॥  
 एवं क्षयभियाऽऽपृच्छय, सिद्धार्थः सोदरो बलम् । देवीभूयोपकर्तास्मि, गदित्वेत्यथर्हीदु व्रतम् ॥ २३४ ॥  
 स पण्मासो तपस्तप्त्वा, मुनीन्द्रस्त्रिदिवं ययौ । इतश्च कश्चित् कुण्डस्थां, सुरां श्याम्बानुगः पयौ ॥ २३५ ॥  
 श्याम्बायाश्च सुरापूर्णां, चक्रे दृतिमुपावयन् । आल्यत् पृष्टः स श्याम्बेन, शिलाकुण्डे स्थिता सुराम् ॥ २३६ ॥  
 द्वितीयेऽहि ययौ श्याम्बः, कुमारैः सह दुर्धरैः । अतृप्तश्च पयौ स्वादुरसां स्वादुरसा चिरात् ॥ २३७ ॥  
 द्वैपायनस्तदा ध्यानस्थितः शैलाश्रितः शमी । पूर्वाहहेतुरित्येव, रुपाः श्याम्बेन कृद्धितः ॥ २३८ ॥  
 कृत्वाऽथ तं मृतप्रायं, ययुः सर्वेऽपि वेदमसु । क्रुद्धस्यास्य पुरीदाहे, प्रतिज्ञां श्रुतवान् हरिः ॥ २३९ ॥  
 पटुमिथ्यदुभिः शास्त्रवचोभिर्मक्तिभिस्तथा । कृष्णस्तं सान्त्वयामास, न पुनः शान्तवानसौ ॥ २४० ॥  
 कोपकूराहृणाक्षोऽपि, मुनीशः कृष्णनम्रवीत् । सह रामेण युक्तोऽसि, पुरीदाहेऽतिभक्तिभाक् ॥ २४१ ॥  
 हन्यमानेन दुर्दान्तेर्यथा तव कुमारकैः । बद्धं निदानमवेति, पूर्वाहोऽस्तु तपःफलम् ॥ २४२ ॥  
 कृष्णस्तपस्विनेत्युक्तः, सरामः प्रययौ पुरीम् । द्वैपायननिदानं च, तदमृत प्रकटं पुरे ॥ २४३ ॥  
 अथ कृष्णाज्ञयाऽभूवन्, धर्मनिष्ठाः पुरीजनाः । तदा रैवतकाद्रौ च, श्रीनेमिः सभवासरत् ॥ २४४ ॥  
 तत्र गत्वा प्रसुं नत्वा, चाश्रौषीद् देशनां हरिः । प्रद्युम्न-श्याम्बौ निपथ, उद्व्युक्तः सारणादयः ॥ २४५ ॥  
 कुमारा रुक्मिणी चात्र, सस्यायाश्च यदुस्त्रियः । बह्वयः ससारनिर्विण्णा, देशनान्ते प्रवव्रजुः ॥ २४६ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

समुद्रविजयादीन् स, स्तुवन् प्रव्रजितान् पुरा । निनिन्द स्वयमात्मोऽनं, हरिसुहुरदीक्षितम् ॥ २४७ ॥  
 ज्ञातचेताः प्रसुः प्राह, जातुचिन्नेव शार्ङ्गिणः । भजन्ते संयमं बद्धा, यत्निदानेनः केशव ॥ २४८ ॥  
 किञ्चाधोगामिनः सर्वे, स्वभावेन भवन्त्यमी । श्रुत्येति विदुरं वादं, तं स्वामी पुनरभ्यधात् ॥ २४९ ॥  
 मा विपीद हरे ! मावी, त्वमर्हन्नत्र भारते । ब्रह्मलोकं बलो गत्वा, च्युत्वा मर्त्यो भविष्यति ॥ २५० ॥  
 देवीभूतस्ततश्च्युत्वा, पुनरत्रैव भारते । भूत्वा ते तीर्थनाथस्य, शासने मोक्षमाप्स्यति ॥ २५१ ॥  
 श्रुत्येति नत्वा तीर्थेऽनं, कृष्णोऽग्राजगरीं निजाम् । भगवान् नेमिनाथोऽपि, विजहारान्यतरुतः ॥ २५२ ॥  
 पुनः कृष्णाज्ञया पौरा, वादं धर्मपराः स्थिताः । द्वैपायनोऽपि मृत्वाऽमृदथ बह्निकुमारकः ॥ २५३ ॥  
 पूर्ववैरस्मृतेरेत्य, द्वारकां दशुसुदूरः । नालम्प्युरसी पौरतपःप्रतिहतः परम् ॥ २५४ ॥  
 वर्षाण्येकादशालम्पच्छिद्रोऽन्थादेव रोपणः । द्वादशेऽन्दे प्रवृत्ते च, लोकश्चिन्मिति व्यषात् ॥ २५५ ॥  
 भ्रष्टस्तपोभिरस्माकं, सोऽपि द्वैपायनो भ्रुवम् । रमामहे तवः स्वैरं, प्रवर्तितमहोत्सवाः ॥ २५६ ॥

१ 'दुर्मदे' खता० । दुर्मदेः सं० ॥ २ 'च पिष्टि' खता० सं० ॥ ३ 'क्षोऽथ, मु' खता० सं० ॥  
 ४ 'त्मानमेकं मुद्' खता० ॥ ५ 'तदधो' सं० ॥ ६ 'स्युतेः प्रातो, द्वार' खता० सं० ॥

इति मांसादनं मधयानं च यदवो ज्यधुः । छिद्रान्वेषी स च च्छिद्रं, लेभे द्वैपायनासुरः ॥ २५७ ॥  
 उरुका-निर्घात-भृक्ग्णा-ऽऽलेख्य-ग्रहसितादयः । उत्पाता विविधाः मादुरासंस्तत्सां ततः पुरि ॥ २५८ ॥  
 पिशाच-शाकिनी-भूत-वेतालादिरिच्छदः । द्वैपायनासुरः सोऽपि, वभ्राम द्वारिकान्तरे ॥ २५९ ॥  
 उष्टारूढं दक्षिणस्थां, यान्तं रक्तांशुकावृतम् । महिषारूढमात्मानं, स्वमेऽपरयन् पुरीजनाः ॥ २६० ॥  
 सीरादिः सीरिणो नष्टं, रत्नं चक्रादि श्राद्धिणः । तत्र संवर्तकं वातं, विचकारासुरस्ततः ॥ २६१ ॥  
 फाननानि समप्राणि, दिग्भ्योऽष्टाभ्योऽपि वायुना । उन्मूल्य स पुरीं काष्ठ-तृणादिभिरपूरयत् ॥ २६२ ॥  
 भीत्या प्रपश्यतो लोकान्, दिग्भ्योऽप्यानीय दुष्टधीः ।

द्वारिकान्तर्निचिक्षेप, क्षणाद् द्वैपायनासुरः ॥ २६३ ॥

अथ क्षयानलप्राये, ज्वलने ज्वालिते द्विपा । तत्र बालैश्च वृद्धैश्च, कण्ठज्ज्वैरिष्यः स्थितम् ॥ २६४ ॥  
 देवकी-रोहिणीयुक्तं, वसुदेवमयो स्ये । कण्ठं प्रज्वलनाद् रामयुक्तः कृष्णो न्यवेशयत् ॥ २६५ ॥  
 न ह्या नः वृषा नैभार्तं कण्ठं रथमीशते । स्तम्भितास्तेन दैत्येन, स्थिता लेप्यमया इव ॥ २६६ ॥  
 कृष्ण-रामौ स्वसामर्थ्यात्, तं रथं द्वारि निन्यतुः । पूःप्रतोलीकपाटे ते, पिदपावसुरः क्रुधा ॥ २६७ ॥  
 क्षपाद्यत् कपाटौ तौ, रामः पादप्रहारतः । रथस्तु नाचलत् कृष्णभापोऽपि गिरिश्रृञ्चत् ॥ २६८ ॥  
 अथ तौऽपितरः प्राहुर्वस्तौ । द्वाग् गच्छतं युवाम् । निदानं स मुनिः कुर्वन्, युवामेव मुमोच यत् ॥ २६९ ॥  
 शरणं नः पुनर्नेमिरधुनाऽप्यस्तु दुर्धिवाम् । कस्यापि न वयं कोऽपि, नास्नाकमिति निश्चयः ॥ २७० ॥  
 इति ध्यानवतां मुग्धिं, तेषामग्निं ववर्ष सः । मृत्वाऽप्य दिपि जग्मुस्ते, राम-कृष्णौ निरीयतुः ॥ २७१ ॥  
 दक्षमानां पुरीं पास्यां, द्रष्टुमप्यक्षमौ शुचा । आलोच्याऽऽलोच्य तौ पाण्डुपत्तनं प्रति चेलतुः ॥ २७२ ॥  
 पुरेऽथ मन्वलयस्मिन्, रामस्यः कुञ्जवारकः । शिष्योऽस्मि नेमिनाथस्य, भावतोऽहं धृतप्रतः ॥ २७३ ॥  
 युवत्रिति समुत्पाद्य, नीतोऽसी जृम्भकामरैः । प्रावाजीत् पर्वहवे देशे, श्रीमद्यैमिपदान्तिके ॥ २७४ ॥  
 ॥ युग्मम् ॥

इतोऽपि क्षुपितं कृष्णं, मुक्त्वा हस्तिपुराद् बहिः । गत्वा बलो गृहीत्वौ च, शम्बलं बलितः स्वयम् ॥ २७५ ॥  
 तत्रृपेणाऽच्छदन्तेन, धार्तराष्ट्रेण सीरभृत् । पिषाय नगरद्वारं, चौरोऽयमिति रोषितः ॥ २७६ ॥  
 श्वेदाहृतेन कृष्णेन, बलादगीळ्वाहुना । हेळहतकपाटेन, युक्तः सीरी द्विपोऽजयत् ॥ २७७ ॥  
 अथ मुक्त्वा तलुचाने, तौ कौशाम्बवर्नं गतौ । तत्रार्तस्त्रृष्णया कृष्णस्तस्यो रामोऽम्भसे गतः ॥ २७८ ॥  
 अथ यीतान्परच्छन्नतनोः सुप्तस्य कानने । लज्जो जागृपरिन्यस्ते, कृष्णस्याङ्घ्रितले शरः ॥ २७९ ॥  
 तदुत्थायः हरिः कोऽयमित्यवादीदमर्षणः । उपलक्ष्य गिराऽऽग्ल्य, जरापुत्रो मुमूर्च्छं च ॥ २८० ॥  
 लब्धसंशो रुदन्नाद, धिग् नो जन्नेदमीदृशम् । धिग् मां यन्न तदा दीर्घः, ध्रुत्वा तत् तीर्थेऽद्भुतः ॥ २८१ ॥  
 ममात्प्यगतस्यापि, यदभूः श्वरगोचरः । तन्मन्ये कृष्ण ! पूर्णया, न स्यार्द्रद्वतोऽन्यया ॥ २८२ ॥  
 अप्य सं हरितित्वाद्, विषादेन कृतं कृतिन् । त्वं जीव यादवेप्येको, त्रय येगेन पाण्डवान् ॥ २८३ ॥  
 भाषिनस्ते सहायास्ते, चिरं क्षाम्याथ मद्विरा । गच्छ यावत् बलो मेति, त्वा हनिष्यति स क्रुधा ॥ २८४ ॥  
 इत्युक्त्वा मेपितः सैप, गोविन्देन जरासुतः । जन्मस्यासौ ददौ चायमभिज्ञानाय कौस्तुभम् ॥ २८५ ॥

१ 'परिग्रहः संता० ॥ २ 'पावन्तमारमा' धंता० सं० ॥ ३ 'स्तं रथं कण्ठमी' धंता० ॥

४ 'पुत्रमुत्पत्तं प्रति धंता० सं० ॥ ५ 'त्याऽप्य, दा' धंता० । 'त्याऽप्यदा' सं० ॥

कृष्णाङ्गेर्वाणमुद्धृत्य, प्रयातोऽथ जरासुतः । रामान्वेषमयात् किञ्चिद्, विपरीतैः पदैश्चलन् ॥ २८६ ॥  
 उचरागिसुखीभूम्य, कृष्णोऽपि प्राज्ञलिस्तदा । पञ्चभ्यः परमेष्ठिभ्यो, नमश्चक्रे यथाविधि ॥ २८७ ॥  
 प्रशंसस कुटुम्बं स्वं, पुरा प्रवजिते तदा । हृदा निनिन्द चात्मानमीदृशव्यसनातुरम् ॥ २८८ ॥  
 प्रहारपीडयाऽथाऽयं, निर्विवेकीभवन्मनाः । ध्यातद्वैपायनद्वेषस्तृतीयां पृथिवीं ययौ ॥ २८९ ॥  
 कृत्वाऽम्भः पद्मपत्रेऽथ, बलः कृष्णाम्रमागतः । असौ सुखेन विश्रान्तः, सुसोऽस्तीति क्षणं स्थितः ॥ २९० ॥  
 पीक्ष्व रकं चिराचीरं, मृतं मत्वाऽथ वान्धवम् । सोऽपतन्मूर्च्छितो लब्धसन्त्रः सद्यो रुरोद च ॥ २९१ ॥  
 विष्णोर्मुसाम्रमागत्य, जगाद च शुचाऽर्दितः । आतर्न किं वदस्वच ? , कोऽपराधः कृतो मया ? ॥ २९२ ॥  
 लनः कालो ममाद्येति, क्रुद्धश्चेत् तत् त्यज कुपम् । पयोमध्याङ्गुलीरिखोपमः कोपो महात्मनाम् ॥ २९३ ॥  
 रामस्तमित्यजल्पन्तं, यैन्धुं वात्सल्यमोहितः । स्कन्धेऽधिरोप्य वभ्राम, पूजयामास चान्वहम् ॥ २९४ ॥  
 पम्पासान्ते कदाऽप्येव, कश्चित् पत्रच्छ पूरुषम् । मेलयन्तं रथं शैलेदीर्घं भनं पुनः समे ॥ २९५ ॥  
 उपीयं विषमाद् भग्नः, समे योऽय रथः पथि । कथं सहस्रस्रण्डोऽयं, मूढ ! मेलकमेप्यति ? ॥ २९६ ॥  
 सोऽप्याह जित्वा युद्धानि, सुसुसुसोऽप्ययं सतः ।  
 चेत् ते जीविष्यति भ्राता, मिलिष्यति रथोऽपि तत् ॥ २९७ ॥  
 रामोऽप्यतः कमप्याह, वपन्तं ग्राण्णि पद्मिनीः । लगिष्यन्ति महामूढ ! , कथमत्राप्यमूरिति ॥ २९८ ॥  
 सोऽप्युवाच यदि भ्राता, जीविष्यति मृतस्तव । तदेताः कमलिन्वोऽपि, गमिष्यन्त्यत्र वैभवम् ॥ २९९ ॥  
 भन्त्यतोऽपि हली प्राह, नरं मुष्टद्वुसेचिनम् । रोक्ष्यत्येव कथं नाम, दग्धकीलोपयो दुमः ? ॥ ३०० ॥  
 सहासमाह सोऽप्येनमहो ! महद्विहाङ्गुतम् । शवं स्कन्धे वहन् प्लष्टद्वुसेके यद्वदस्वदः ॥ ३०१ ॥  
 गोशबास्ये तृणं कश्चित्, क्षिपन् रामेणै भाषितः । रचयन्ति मृताः कापि, गावः कवलनक्रियाम् ? ॥ ३०२ ॥  
 स जगाद यदा स्कन्धे, जीविष्यति श्वस्तव । करिष्यति तदा सद्यो, गौरियं कवलमहम् ॥ ३०३ ॥  
 किं मृतो मेऽनुजः सीरी ! , ध्यायन्ति तदुक्तिभिः । दिव्यरूपं पुरोऽपश्यत्, तं सिद्धार्थं स्ववान्धवम् ॥ ३०४ ॥  
 स जगाद मताकाङ्क्षी, ल्यायाऽहं प्रार्थितोऽभवम् । तेनाऽऽयातोऽस्मि मूढ त्वामद्य बोधयितुं बलात् ॥ ३०५ ॥  
 रयादि मल्लत सचै, मोहं मुञ्च मृतो हरिः । इदं वदन् जरासुनुकथामपि जगाद सः ॥ ३०६ ॥  
 अथाऽऽह सीरमूढ बन्धो ! , साधु साध्वस्मि बोधितः । किं करोम्यपुनाऽहं तु, स्ववान्धवविचयोजितः ? ॥ ३०७ ॥  
 अथाभाषित सिद्धार्थो, जिनदीक्षा विनाऽपुना । नन्धो ! न युज्यते किञ्चित्, तव कर्तुं विवेकिनः ॥ ३०८ ॥  
 मत्वेति तद्वचस्तेन, देवेन सह सीरमूढ । चकार हरिसंस्कारं, सिन्धुसंभेदधीमनि ॥ ३०९ ॥  
 चारणपैरथो नेमिनिपुकाद्य प्राग्जद् बलः । तुङ्गिकाशिवरस्थाधी, सिद्धार्थोऽमूच रसकः ॥ ३१० ॥  
 अन्यदा तं पुरे कापि, पश्यन्ती काऽपि कूपगा । कुम्भस्थाने स्वपुत्रस्य, प्रीत्राय रज्जुमक्षिपत् ॥ ३११ ॥  
 आलोक्ष्येदं बलो निन्दन्, निजरूपातिशायिताम् । तदादि नगर-मामगल्पमिष्टमहीत् ॥ ३१२ ॥  
 सदा मासोपचायै स, वन एव स्थितः कृती । वृण-काष्टादिहारिभ्यो, मिश्रया पारण व्यधात् ॥ ३१३ ॥  
 अस्मदाग्येच्छया पीरः, कोऽप्यय तप्यते तपः । ध्यात्वेति भूर्यो भूपास्तं हन्तुं तद् वनं ययुः ॥ ३१४ ॥  
 सिद्धार्थः सप्रियायेऽथ, तस्य सिदान् विचक्रिबान् । भीतास्ततो बलं नत्वा, ययुर्नजपुरं नृपाः ॥ ३१५ ॥

१ "सीलेषो" संशु० य० ॥ २ "ततस्त" यता० ॥ ३ "पन्धुया" यता० ॥ ४ "मस्मिधमू" यता० य० ॥  
 ५ "च कारितः । यता० ॥ ६ "मुग्धं त्या" मं० ॥ ७ "सङ्गमसीम" यता० य० ॥

अथ सिंहादयोऽप्यस्मिन्, बलदेशनया वने । निवृत्तपिशिताहारा, श्रावकत्वं प्रपेदिरे ॥ ३१६ ॥  
 माक्सम्बन्धी मुनेरस्य, कोऽपि जातिस्मरो मृगः । वनेऽशंसञ्जनं सावनागतं मौलितञ्जया ॥ ३१७ ॥  
 रथकारोऽन्यदा कोऽपि, दारुभ्यस्तद् वनं गतः । तत्रानयन्मृगो रामं, भिक्षाहेतोः पुरःसरः ॥ ३१८ ॥  
 तदा भोक्तुं निविष्टोऽसौ, रथकृद् वीक्ष्य सीरिणम् । धन्योऽहं यदिहायातः, साधुरित्युत्थितो मुदा ॥ ३१९ ॥  
 सर्वाङ्गस्पृष्टमूर्त्नत्वा, स मुनिं प्रत्यलाभयत् । भाग्यभागी भवत्वेष, भिक्षामित्यग्रहीन्मुनिः ॥ ३२० ॥  
 स मृगोऽपि तदाऽध्यायद्, धिग् मे तिर्यक्त्वमागतम् । न शक्तोऽस्मि तपः कर्तुं, दानं दातुं च न क्षमः ॥ ३२१ ॥  
 इति त्रयोऽपि सद्भवाना, रथकारेण-सीरिणः । वातेरितद्गुघातेन, ब्रह्मलोके ययुः समम् ॥ ३२२ ॥  
 इतश्च पाण्डवा मत्वा, जरापुत्रात् कथामिनाम् । आक्रन्दयुस्तराश्वकुः, सुरारेरौर्द्धदेहिकम् ॥ ३२३ ॥  
 जरासुनुमथ न्यस्य, राज्ये मातृण्डतेजसम् । ते नेमिप्रेषिताद्भर्मघोषाचार्याद् व्रत दधुः ॥ ३२४ ॥  
 आर्या-ज्जार्ण्येषु देशेषु, लोके नेमिरवोषयत् । निर्वाणसमये चाय, ययौ रैवतकाचलम् ॥ ३२५ ॥  
 कृते समवसरणे, देवैः कृत्याऽन्तदेशानाम् । तत्र प्रावोषयन्नेमिस्वामी लोकाननेकदाः ॥ ३२६ ॥  
 सहितः पञ्चभिः साधुशतैः पट्विंशताऽधिकैः । नासिकानशनी स्वामी, पादपोषणं व्यधात् ॥ ३२७ ॥  
 अथ त्वाष्ट्रे शुचिधेताष्टम्या सद्भ्यानमाश्रित । सार्द्धं तैः साधुभिः सार्यं, विभुर्निर्वाणमासदत् ॥ ३२८ ॥  
 क्रौमारे त्रिशती जज्ञे, छत्र-केवलयोः पुनः । शतानि सप्त वर्षाणां, सहस्रायुरिति प्रभुः ॥ ३२९ ॥  
 निर्वाणपर्वणि सुपर्वपतिर्विधाय, कृत्यानि तत्र सफलीकृतनाकिलक्ष्मीः ।  
 नन्दीक्षरे प्रशमितास्त्रिलोकाकृष्टमष्टाहिकोत्सवमनुच्छमसिस्ततान ॥ ३३० ॥  
 तस्या निर्वाणमसौ मणिमयमनुल मन्दिर नेमिगर्तु-  
 श्रेण शक्रेण शृङ्गकरकवलितव्योमदेशावकाशम् ।  
 तत् पूर्वं रैवताङ्गिः प्रथितमिह महातीर्थमेतत् पृथिव्या,  
 देवी यत्राऽम्बिकाऽसौ किशलयति सता सन्ततं क्षेमलक्ष्मीम् ॥ ३३१ ॥  
**॥ इत्याचार्यश्रीविजयसेनसुरिदिग्ग्यश्रीमद्भुदयप्रभसुरिविरचिते श्रीधर्मान्भुदय-  
 नाङ्गि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीनेमिर्निर्वाणवर्णनो  
 नाम चतुर्दशः सर्गः ॥**  
 याथायां चन्द्रसान्द्रं लसदहितयशः कोटिशः कुट्टयित्वा,  
 क्षितं सद्गप्रतापानलमहसि मुदा यत् त्वया लीलयेव ।  
 अद्याप्युहामपूरप्रसरसुरभिताशेषदिक्चक्रवाल-  
 स्तेन श्रीयस्तुपाल ! स्फुरति परिमलः कोऽपि सौभाग्यभूमिः ॥ १ ॥  
 कृतस्त्वं ननु दीनमण्डलपतिर्दाण्डिय ! तत् किं पुनः,  
 क्षिप्रः साम्प्रतमीक्ष्यसे गतगदा धातः ! समाकर्ण्यताम् ।  
 त्वदत्तामपि पत्तलां मम इडाद् तु स्थाळिमालादार-  
 श्रेणि सम्प्रति लुम्पति प्रतिमुद्गुः भीयस्तुपालः क्षितौ ॥ २ ॥  
 ॥ मैन्यामम् ३४० । उभयम् ४९१९ ॥

१ इति श्रीयिं वता ॥ २ निस्वामिनियो वंता ॥ ३ अने श्रेष्ठ वता वतौ नस्ति ॥

४ मन्थ्यामम्-३४५ । उभयम्-४९२४ । वता ॥

पञ्चदशः सर्गः ।



अये भुग्धक्षीरणेवनवसुधासन्निमविभा-

नुभाकर्ष्याकर्ष्यानुपदसुपदेशानिति गुरोः ।

समस्तं ध्वस्तैना जनितजिनयात्रापरिकरो-

ऽकरोत् सुस्थं प्रास्थानिरुविधिमधीशो मतिमताम्

॥ १ ॥

ऋष्येऽद्वि सङ्घसदितः स हितः प्रजाना, श्रीमानथ प्रथमक्षीर्धेकृदेकचित्तः-

सम्भापणाद्भुतसुधाभवचाश्चवाल, वाचालवारिदपथो रथचक्रनादैः

॥ २ ॥

सान्द्रैर्दपर्युपरिवाहपदाग्रजाग्रद्वलीपटैर्क्षिति कुट्टिमतामटङ्गिः ।

मार्गे निरुद्धखरवीधितिधामसङ्घे, सङ्घस्तदा भयनगर्भ इवावभासे

॥ ३ ॥

नामेयप्रभुभक्तिभासुरमना. कीर्तिप्रभाशुचिता-

काशः काशहृदाभिधेऽथ विद्ये तीर्थे निवासानसौ ।

चक्रे चारुमना जिनाचनविधिं तद् ब्रह्मचर्यप्रता-

रन्मस्तमितदिष्टपत्रयत्नग्रीधामप्राप्तस्यः

॥ ४ ॥

पुष्टभक्तिभरतुष्टया रयादम्बया हततम.कदम्बया ।

पत्य दफपथमथ प्रतिधुतं, सन्निधिं समधिगम्य सोऽचलत्

॥ ५ ॥

प्राप्ते प्राप्ते पुरि पुरि पुरोचर्तिभिर्मर्त्यमुष्यैः,

कृतप्रवेशिकविधितता व्योम्नि पश्यन् पताकाः ।

मूर्ताः कीर्तीर्यममनुत प्रौढनृत्तप्रपञ्च-

धाम्यह्रीलाद्भुतभुजलतावर्णनीया. स्वकीयाः

॥ ६ ॥

अध्यावास्य नमस्यकीर्तिविभवः श्रीसङ्घमंहस्तमः

स्तोमादित्यमुपत्यकापरिसरे श्रीमहृदेयानुज. ।

श्रीनामेयजिनेशदर्शनसमुत्कण्ठोल्लसन्मानस-

स्त्रस्यन्मोहमथारोह विमलशोणीघरं धीरधीः

॥ ७ ॥

तत्र स्नात्रमद्दोत्सवग्यसनिन मार्तण्डचण्डश्रुति-

ह्लान्त सङ्घजनं निरीक्ष्य निधिल सार्द्राभिवन्मानसः ।

सद्यो माघवमन्दभेदुरतरध्वजानिधिः शुद्धधी-

मन्त्रीन्द्रः स्वयमिन्द्रमण्डपमय प्रारम्भयामासियान्

॥ ८ ॥

- मन्त्री मौलौ किल जिनपतेश्चित्रचारित्रपात्रं,  
स्नात्रं कृत्वा कलशार्जुलितैः स्मेरकाश्मीरतीरैः ।  
चक्रे चञ्चलमृगमदमयालेपन-स्वर्णभूषा,  
वर्णैः पूजाकुसुम-यसनैस्तं स कल्पद्रुकल्पम् ॥ ९ ॥
- मन्त्रीशेन जिनेश्वरस्य पुरतः कर्पूरपूराऽऽगुह-  
छोपत्नेश्चित्तधूपधूमपटली सा काऽपि तेने मुदा ।  
या तद्वज्रमहाध्वजप्रणयिनी स्वलोककल्लोलिनी-  
मिश्रेयं रविकन्यकेति वियति प्रत्यक्षमुत्प्रेक्ष्यते ॥ १० ॥  
इत्थं तत्र विधाय निर्मलमनाः सम्मान-दानक्रिया-  
सानन्दप्रमदाकुला कुलभोमाणिन्यमग्राहिकाम् ।  
विग्नोन्मर्दिकपर्दियक्षविद्वितप्रत्यक्षसात्रिध्यतः,  
थद्भारवाधितसम्मदादुदतरन्मन्त्रीश्वरो भूधरात् ॥ ११ ॥  
अजाहरालये नगरे च पार्श्वपादानजापालनृपालपूज्यान् ।  
अभ्यर्चयन्नेपे पुरे च कौडीनारे स्फुरत्कीर्तिकदम्बमभ्याम् ॥ १२ ॥  
देवपत्तनपुरे पुरन्दरस्तूपमानमनृतांशुलाञ्छनम् ।  
अर्चयन्नुचितचातुरीचितः, कामनिर्मथतनिर्मलद्युतिम् ॥ १३ ॥  
पीतस्फीतदचिच्चिराय नयनैर्यामभ्रुवां धामन-  
स्थत्यामेध मनोविनोदजननं कृत्वा प्रवेशं पुरि ।  
धीमान् निर्मलयर्मनिर्मितिसमुल्लासेन विस्मापयन्,  
दैवं रेवतकाधिरोहभकरोत् सत्वेन सत्शेखरः ॥ १४ ॥ विशेषकम् ॥
- गजेन्द्रपद्मकुण्डस्य, तत्र पीयूषहारिभिः ।  
चकार मञ्जनं मन्त्री, वारिभिः पापवारिभिः ॥ १५ ॥  
जिनमञ्जनसज्जसज्जनं, कलशान्पस्ततदम्बुकुङ्कुमम् ।  
अथ सङ्क्रमयेह्य सङ्कटे, विदधे वासयमण्डपोद्यमम् ॥ १६ ॥  
संरम्भसङ्कटितसङ्गजनौघदष्टामग्राहिकामयमिहापि हृती धितेने ।  
सद्भूतभापभरभ्रासुरचिच्चतुर्दृष्टकीर्तिचयशुभ्रितदिग्दम्बः ॥ १७ ॥  
लुम्पन् रजो पित्रयसेनगुनीशपाणियासप्रवासितकुवासनभासमान ।  
सम्यक्चरोपणकृते विततान नन्दिमानन्दमेदुरमयं रमयन् मनासि ॥ १८ ॥  
दादैरानन्द्य बन्दिप्रजमसृजदनिर्घारमाहारदानं,  
मानी सम्मान्य साधुनपुषदपि मुघोदाटकमाद्रिकानि ।  
मन्त्री सत्कृत्य देवार्चनरचनपरानर्चयित्वाऽयमुधे-  
रभ्या-प्रपुम्न-साम्बानिति कृतसुरतः पर्यंतादुत्तार ॥ १९ ॥

- अशाधि साधर्मिकमानदानैरनेन नानाविधधर्मकर्म ।  
 अशाधि सा धिक्करणेन माया, निर्माय निर्मायमनःसु पूजाम् ॥ २० ॥
- पुरः पुरः पूर्यता पयांसि, घनेन साधिधयकृता कृतीन्दुः ।  
 स्वकीर्तिवन्नयनदीर्घदर्श, ग्रीष्मेऽतिभीष्मेऽपि पदे पदेऽसौ ॥ २१ ॥
- इति प्रतिज्ञामिव नव्यकीर्तिप्रियः प्रयाणैरतिवाह्य वीथीम् ।  
 गान्धनिःस्यन्दविधिर्विधिश्च, पुरं प्रप्रेदे घवलकृकं सः ॥ २२ ॥
- समं तेजःपालान्वितपुरजनैर्वीर्यघवल-  
 प्रभुः प्रत्युघातस्तदनु सवनं प्राप्य सुकृती ।  
 युतः सङ्गेनासौ जिनपतिमयोत्तार्य रथत-  
 स्ततः सङ्घस्यार्चामशन-वसनाद्यैर्व्यरचयत् ॥ २३ ॥
- अथ प्रसादाद् भूमर्तुः, प्राप्य वैमयमद्भुतम् ।  
 मन्त्रीशः सफलीचके, स्वमनोरथपादपम् ॥ २४ ॥
- भक्त्याऽऽखण्डलमण्डपं नवनयथ्रीकेलिपर्यङ्कि-  
 वर्यं कारयति स्म विस्मयमयं मन्त्री स शत्रुञ्जये ।  
 यत्र स्तम्भन रैषतप्रभुजिनौ शान्धाऽम्बिकालोकन-  
 प्रद्युम्नप्रभृतीनि किञ्च शिखराण्यारोपयामासिवान् ॥ २५ ॥
- गुरु-पूर्वज-सन्धन्धि मित्रमूर्तिरुदम्बरम् ।  
 तुरङ्गसङ्गत मूर्तिद्वयं स्वस्यालुजस्य च ॥ २६ ॥
- शातकुम्भमयान् कुम्भान्, पञ्च तत्र न्ययेरायत् ।  
 पञ्चधामोगसौष्यधीनिधानरुलशानिच ॥ २७ ॥
- सौवर्णदण्डयुगं च, प्रासादद्वितय न्यघात् ।  
 धीकीर्तिकन्दयोरुघभूतानुरसोदरम् ॥ २८ ॥
- कुन्देन्दुसुन्दरप्राघपाचन तोरणद्वयम् ।  
 इद्वै धी-सरस्वत्योः, प्रयेशायेच निर्ममे ॥ २९ ॥
- अकंपालितक प्राममिह पूजाहते कृती ।  
 धीवीरघवलहमापाद्, दापयामास शासने ॥ ३० ॥
- [ \*धूपालितास्ये नगरे गरीयस्तरङ्गलीलाद्वलिता(तो)प्रतापम् ।  
 तडागनाम-क्षयहेतुरेतरेषकार मन्त्री लडिताभिधानम् ॥ ३१ ॥  
 हर्षोत्कर्ष न केनां मधुरचक्ति सुधासाधुमाधुर्यमर्ज-  
 सोयः सोऽयं तडागः पथि मधितमिडत्पान्यसन्तापपापः ? ।  
 साक्षादभोजदम्भोदितमुदितमुखैर्लोडरोलम्बरायै-  
 रन्वेप्यां दुग्धमुग्धां जिजगति जगन्नुयं मन्त्रीशकीर्तिम् ॥३२॥ ०० ]



- पृष्ठपट्टं च सौवर्णं, श्रीयुगादिजिनेशितुः ।  
स्वकीयतेजःसर्वस्यकोशान्यासमिवाऽऽर्पयत् ॥ ३३ ॥  
प्रासादे निवधे चास्य, काञ्चनं कलशत्रयम् ।  
घान-दर्शन-चारित्रमहारत्ननिधानवत् ॥ ३४ ॥  
किञ्चित्स्मन्दिरद्वारि, तोरणे नेत्रपारणम् ।  
शिलाभिर्विदधे ज्योत्स्नागर्वसर्वस्वदस्युभिः ॥ ३५ ॥  
लोकैः पाञ्चालिकानृत्तसंरम्भस्तम्भितेक्षणैः ।  
इहाभिनीयते दिव्यनाट्यप्रेक्षाक्षणः क्षणम् ॥ ३६ ॥  
[ \*#प्रासादः स्फुटमच्युतेकमहिमा धीनाभिस्तु प्रभो-  
स्तस्याग्रे स्थितिरैककुण्डलतुला घचेतरां तोरणम् ।  
धीमन्नीश्वर ! वस्तुपाल ! कलयन्नीलाम्बरालम्बिता-  
मप्युच्चैर्जागतोऽपि कौतुकमसौ नन्दी तथा(वा)ऽस्तु श्रिये ॥३७॥\*# ]  
अत्र यात्रिकलोकानां, विशातां व्रजतामपि ।  
सर्वथा सम्मुखैवास्ति, लक्ष्मीरुपरिवर्तिनी ॥ ३८ ॥  
[ \*#यत् पूर्वेन निराकृतं सुकृतिभिः साम्मुख्य-वैमुख्ययो-  
र्द्वैतं तन्मम वस्तुपालसचिवेनोन्मूलितं दुर्यशः ।  
आशास्तेऽद्भुततोरणोभयमुखी लक्ष्मीस्तदस्मै मुदा,  
धीनाभेयविभुप्रसादवशतः साम्मुख्यमेवाधुना ॥ ३९ ॥  
तस्यानुजग्ध जगति प्रथितः गृध्रिव्यामभ्याजपौरुषगुणप्रगुणीकृतधीः ।  
धीतेजपाल इति पालयति क्षितीन्द्रमुद्रा समुद्ररसनवधिगीतकीर्तिः ॥ ४० ॥  
समुद्रत्वं श्लाघे महिमहिमघाम्नोऽस्य बहुधा,  
यतो भीष्मप्रीप्नोपमविपमकालेऽप्यजनि यः ।  
क्षणेन क्षीणायामितरजनवानोदकततौ,  
दयावेला ह्येलात्रिगुणितगुणत्यागलहरी ॥ ४१ ॥  
पञ्चापधस्य पन्थास्तपस्विनां प्रामशासनोद्धारात् ।  
येनापनीय नवकरमनघरुरः कारयाञ्चके ॥ ४२ ॥  
पुण्योत्थासखिलासलालसचिया येनाथ शशुत्रये,  
धीनन्दीश्वरतीर्थमपितजगात्पाधिष्यमासृत्रितम् ।  
पतघातुपमासर परिसरोदेशे शिलासत्रये,  
व्यानजोद्धतबन्धमुदुरपय-कटोलमुकङ्कमम् ॥ ४३ ॥  
स्फुटस्फटिकदर्पणप्रतिमतामिदं गह्वरे,  
मुधारतमुधाकरच्छविपविषनीर सरः ।

विकस्वरसरोरुहप्रकरलक्षोलक्षते,

यवत्र हरिदङ्गनावदनविम्बनाडम्बरः ॥ ४४ ॥

शत्रुञ्जये यः सरसी निवेदय, श्रीरैवतादौ च जटाधरिणाम् ।

प्राप्तस्य दानेन करं निवार्य, सङ्घस्य सन्तापनपाचकार ॥ ४५ ॥

क्षोणीपीठमियद्रजःकणमियःपानीयविन्दुः पतिः,

सिन्धूनामियदङ्गुलं वियदियत्ताला च कालस्थितिः ।

इत्थं तथ्यमवैति यस्त्रिभुवने श्रीवस्तुपालस्य तां,

धर्मस्थानपरम्परां गणयितुं शक्ते न सोऽपि क्षमः ॥ ४६ ॥ ३३ ॥

पतत् सुवर्णरचितं, विश्वालङ्करणमनशुणरत्नम् ।

सङ्घाधीश्वरचगितं, हतदुरितं कुर्वत हृदि सन्तः । ॥ ४७ ॥

[ अथ प्रशस्तिः ]

॥ स्वस्ति ॥

श्रीनागेन्द्रमुनीन्द्रगच्छतरणिः श्रीमान् महेन्द्रः प्रमु-

जंज्ञे क्षान्तिसुधानिधानकलशैः सौख्यासिचन्द्रीदयः ।

सम्भोहोपनिपातकाचरतरे विश्वेऽत्र तीर्थेशितुः,

सिद्धान्तोऽप्यविभेद्यतर्कविषमं यं दुर्गनाशिश्त्रिये ॥ १ ॥

तस्मिहासनपूर्वपर्वतशिरःप्राप्तोदयः कोऽप्यमूद्,

भास्वानस्तसमस्तदुस्तमत्तमाः श्रीशान्तिचरिः प्रमुः ।

प्रत्युज्जीवितदर्शनेप्रविकसद्भव्योपयन्नाकरे,

तेजस्त्रयदिगम्बरं विजयते तद् यस्य लोकोत्तरम् ॥ २ ॥

आनन्दचरिरिति तस्य बभूव शिष्यः, पूर्वोऽपरः शमधरोऽपरचन्द्रचरिः ।

धर्मद्विपस्य दशनाविव पापवृक्षक्षोदक्षमौ जगति यौ विशदौ विभातः ॥ ३ ॥

अत्तापवाभ्रवपयोनिधिमन्दराद्रिमुद्राजुषोः किमनयोः स्तुमहे महिम्नः ! ।

बास्येऽपि निर्दलितवादिगजौ जगाद, यौ व्याप्रा-सिंहशिशुकाविति सिद्धराजः ॥ ४ ॥

सिद्धान्तोपनिपत्तिपण्णहृदयो धीजन्मभूमिस्तयोः,

पष्टे श्रीहरिभद्रचरिरभवचारित्रिणामग्रणीः ।

भ्रान्त्वा शून्यमनाश्रयैरितिचिराद् यस्मिन्नवस्थानतः,

सन्नुष्टैः कलिकालगौतम इति स्यात्तिर्वित्तेने गुणैः ॥ ५ ॥

श्रीविजयसेनसूरिस्तरपष्टे जयति जलधरध्वान् ।

यस्य गिरो धारा इव, भवदवभवदवधुविभवभिदः ॥ ६ ॥

१ 'दाः पुण्यान्धिचन्द्रो' खंता० सं० ॥ २ 'धियत्' खंता० ॥ ३ 'नद्युतिलसद्भव्यौ'  
खंता० सं० ॥ ४ 'घनोऽम्' खंता० सं० ॥ ५ 'भूस्तरपदे, पूज्यधीहरि' खंता० सं० ॥ ६ 'वैरिध'  
चि' सं० ॥

[ \*\*पञ्चासराहवनराजविहारतीर्थे,

मालेयभूमिधरभूतिपुरन्धरेऽस्मिन् ।

साक्षादधःकृतभवा तटिनीव यस्य,

व्याख्येयमच्युतगुरुक्रमजा विभाति

॥ ७ ॥

भवोद्भटवनावनीविकटकर्मवंशावलि-

च्छिदोच्छलितमौक्तिकप्रतिमकीर्तिकीर्णाम्बरम् ।

असिधियमशिधियद् वितततीव्रतं यद्गतं,

क्षितौ विजयतामयं विजयसेनस्वरिगुरुः

॥ ८ ॥\*\* ]

शिव्यं तस्य प्रशस्यप्रशमगुणनिधेरन्यदाऽरप्यदाव-

ज्वालाजिह्वालदीप्तिर्भविकज्जगविपद्द्विनादः कपर्दी ।

देवी चाम्बा निशीथे समसमयमुपागत्य हर्षाश्रुवर्षा-

मेयश्रेयःसुभिषाविति निजगदत्तुर्गद्गदोद्दामनादम्

॥ ९ ॥

नाभूवन् कति नाम? सन्नि कति नो? नो वा भविष्यन्ति के?,

किन्तु कापि न कोऽपि सद्गुरुरूपः शीवस्तुपालोपमः ।

पश्येत्यं प्रहरन्नहर्निशमहो ! सर्वाभिसारोद्धरो,

येनायं विजितः कैलिः कलयता तीर्थेशयात्रोत्सवम्

॥ १० ॥

तस्मादस्य यशस्विनः सुचरितं शीवस्तुपालस्य तद्,

वाचाऽस्माकममोषया किल यथाऽव्यक्षीकृतं सर्वथा ।

त्वं श्रीमन्मुदयप्रभ । प्रथय तत् पीयूषसर्वरूपैः,

श्लोकैर्यत्रव भारती समभवत् साक्षादिति धूयते

॥ ११ ॥

इत्युक्त्वा गतयोस्तयोरथ पथो दृष्टेः प्रभातक्षणे,

विज्ञप्य स्वगुरोः पुरः सविनयं नम्रीनवन्मौलिना ।

प्राप्याऽऽदेशममुं प्रभोर्विरचयामासे समासेदुपा,

प्रागल्भीमुदयप्रभेज चरितं निस्यन्दरूपं गिराम्

॥ १२ ॥

किञ्च श्रीमलघारिगच्छजलधिभोक्तासघीतपुते-

स्तस्य भीनरचन्द्रपरिसुरोर्माहात्म्यमाशास्महे ।

यत्पाणिस्मितपद्मवासविकसत्किञ्जल्कचंवासिताः,

सन्तः सन्ततनाधिताः कमलया मृश्रपेय भान्ति क्षितौ

॥ १३ ॥

धीर्धर्मान्मुदयाद्द्वयेऽत्र चरिते श्रीसत्त्वर्तुमेया,

रभ्रे काव्यदत्तानि सद्दृढयितुं कर्मान्विकृत्य परम् ।

किन्तु श्रीनरचन्द्रद्वरिगिरिद सशोध्य चके जग-  
 त्पाविष्यक्षमपादपङ्कजरजःपुङ्गे प्रतिष्ठास्पदम् ॥ १४ ॥  
 नित्य व्योमनि नीलनीरजरुचौ यावत् त्विषामीश्वरो,  
 दिवपत्राचलिवन्धुरे कुबलये यावच हेमाचलः ।  
 हृत्पत्रे विदुषामिदं सुचरितं तावन्नवाविर्भव-  
 त्सौरभ्यप्रसरं चिरं कलयतात् किञ्चस्कलक्ष्मीपदम् ॥ १५ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि  
 श्रीसङ्गपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये श्रीवस्तुपालेऽसङ्गपत्रावर्णनो  
 नाम पञ्चदशः सर्गः ॥ छ ॥ १५ ॥

मुक्तेर्मां यदेतद् विरचितमुचितं सङ्गभर्तुश्चरित्रं,  
 सत्र पाविष्यपात्रं पथिकजनमत्त-शेदधिच्छेदहेतुः ।  
 अस्मिन् सौरभ्यगर्भमिसमसरसवतीं सत्कथां पान्थसाध्यां,  
 प्राप्य श्रीवस्तुपालप्रथरनवरसास्यादनासादयन्ति ॥ १ ॥  
 श्रीशारदैकसदनं हृदयालवः के,  
 नो सन्ति हन्त ! सकलास्तु कलास्तु निष्ठा- ? ।  
 तादृक् परस्य दृष्टेः सुकथित्वत्तत्त्व-  
 योघ्नाय शुद्धिभिभवस्तु न वस्तुपालात् ॥ २ ॥  
 नैव व्यापारिणः के विदधति करणग्राममात्मैकवश्यं ?,  
 लेभे सद्योगसिद्धेः फलममलमलं केवलं वस्तुपालः ।  
 आकल्पस्थायि धर्माभ्युदयनवमहाकाव्यनाम्ना यदीयं,  
 विश्वस्याऽऽनन्दलक्ष्मीमिति दिशति यशो-धर्मकं शरीरम् ॥ ३ ॥  
 ॥ अन्ध्याम् १२१ । उभयम् ५०४१ ॥  
 प्रत्येकमत्र ग्रन्थाप्र, विगणय्य विनिश्चितम् ।  
 द्वात्रिंशदक्षरश्लोकद्विपञ्चादन्वृत्तीमितम् ॥ १ ॥

५ सं० १९९० वर्षे चैत्रशु ११ रवौ स्तम्भतीर्थवेलाकूलमनुपालयता  
 महं० श्रीवस्तुपालेन श्रीधर्माभ्युदयमहाकाव्यपुस्तिकमिदम-  
 लेखि ॥ छ ॥ छ ॥ शुभमस्तु ध्रोतृष्यारूपावृषाम् ॥

अथ परिशिष्टानि

## प्रथमं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानामितिहासविदुषयोगिनां पद्यानामनुक्रमणिका ।

पद्यादि	सर्ग.	पद्याङ्क.	पद्यादि.	सर्ग.	पद्याङ्क.
अजाह्वराख्ये नगरे	१५	१२	देवपत्तनपुरे	१५	१३
अणहिलपाटकनगरा-	१	२२	नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य	१	१३
अत्र यात्रिकलोकाणां	१५	३८	नाभेयप्रभुभक्ति-	१५	४
अथ प्रसादाद्	१५	२४	पीतस्फीतरुचि-	१५	१४
अध्यावास्य नमस्य-	१५	७	पीयूषादपि पेशला	१०	प्रान्ते
अन्तः कञ्जलमञ्जुल-	८	प्रान्ते	पुण्योह्लासविलास-	१५	४३
अयं क्षुब्धक्षीरार्णव-	१५	१	पुरः पुरः पूरयता	१५	२१
असाधि साधर्मिक-	१५	२०	पुष्टमकिभर	१५	५
आयाताः कति नैव	९	प्रान्ते	पृष्टपट्टं च सौवर्णं	१५	३३
इति प्रतिज्ञामिथ	१५	२२	प्रासादः स्फुटमच्युतैक-	१५	३७
इयं तत्र विधाय	१५	११	प्रासादे निदधे चास्य	१५	३४
इहैव श्रीसरस्वत्योः	१५	३०	भक्त्याऽऽखण्डल-	१५	२५
एतेऽभ्योन्यविरोधिनाः	६	प्रान्ते	मन्त्री मौलौ किल	१५	९
एतेषां च कुले गुरुः	१	२४	मन्त्रीशेन जिनेश्वर-	१५	१०
किञ्चैतन्मन्दिरद्वारि	१५	३५	मुष्णाति प्रसभं	९	प्रान्ते
कुन्देन्दुसुन्दरप्राव-	१५	२९	यत् पूर्वैर्न निराकृतं	१५	३९
कल्लतस्तयं ननु दीन-	१४	प्रान्ते	यस्तीर्थयात्राभव-	२	प्रान्ते
क्षोणीपीठमियद्रज-	१५	४६	यात्रायां चन्द्रसाम्द्रं	१४	"
खेलद्भिः खरदूपणास्त-	८	प्रान्ते	या श्रीः स्वयं जिन-	३	"
गजेन्द्रपदकुण्डस्य	१५	१५	राजा लुलोठ पादाग्रे	१	१२
गुरुपूर्वजसम्बन्धि-	१५	२६	राजा ध्रियनराज	१	९
गुरुः श्रीहरिभद्रोऽयं	१	९	रिपुह्रीनेग्रामोध्य-	१	७२
गुर्यांशीर्षचसां फलं	१	१६	लुम्पन् रजो विजयसेन-	१५	१८
ग्रामे ग्रामे पुरि पुरि	१५	६	लोकैः पाञ्चालिका-	१५	३६
चौलुक्यचन्द्रलयण-	१	२१	वर्षीयान् परिलुप्त	१	प्रान्ते
जिनमज्जनसज्ज-	१५	१६	पञ्चापघस्य पन्था-	१५	४२
जीयाद् विजयसेनस्य	१	१४	विभुत्वाधिक्रमविद्या-	१	२३
तत्र स्नात्रमहोत्सव-	१५	८	विश्वस्मिन्नपि वस्तु-	१३	प्रान्ते
तमस्तोमच्छिद्रे स	१	१०	व्याप्तशेषहरि-	१	१५
तस्य धीवज्जसेनस्य	१ १२	प्रत्य०	शम्भुञ्जये यः सरसी	१५	४५
तस्यानुजघ्न जगति	१५	४०	शम्भुघलाऽपि किल	१२	प्रान्ते
दानैरानन्य बन्दि	१५	१९	शातकुम्भमयान्	१५	२७
ददयः कस्यापि नायं	११	प्रान्ते	श्रीपालिताख्ये नगरे	१५	३१

## ( २ )

पद्यादि	सर्ग	पद्याङ्क	पद्यादि	सर्ग	पद्याङ्क
धीमत्प्राग्वाटगोत्रे	१	१८	सान्द्रेरुपर्युपरिवाह-	१५	३
श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे	५	प्रान्ते	सोऽयं कुमारदेवी	१	१९
श्रीवासाम्बुजमानन	७	”	सौवर्णदण्डयुग्म च	१५	२८
श्लाघ्येऽद्वि सङ्घसहित.	१५	२	स्फुटस्फटिकदर्पण-	१५	४४
सङ्घपतिचरितमेतत्	१	१७	स्वस्ति श्रीपुण्डरीक-	७	प्रान्ते
सम तेज.पाला-	१५	२३	हरिभद्रविभुर्विद्या-	१	११
समुद्रत्व श्लाघ्येभदि	१५	४१	हर्षोत्कर्षे न केयां	१५	३२
संरम्भसङ्घटित-	१५	१७			



## द्वितीयं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयान्तर्गतानामितिहासविदुषयोगिनां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अक्षयवृत्तीया	पर्व	३३	चौलुक्य	वंशः	२
अजापाल	राजा	१८५	जावड-डि	श्रेष्ठी	६३
अजाहरा	तीर्थं नगरं च	१८५	ज्ञानपञ्चमी	पर्व	१०२
अणद्विलपाटक अणद्विलपुर	} नगरम्	२, ३	तेज.पाल	मन्त्री	२, १८६, १८७
अनुपमासरः			सरः	१८७	त्रिभुवनपालविहार
अमरचन्द्रसूरि	आचार्यः	१८८	देवपत्तन	नगरम्	१८५
अमरसूरि	"	३	घमभ्युदय	काव्यनाम	१८९, १९०
अमृतांशुलालन	चन्द्रप्रभजिनमूर्ति.	१८५	घवलकक	नगरम्	१८६
अम्या	देवी १८४, १८५, १८९	१८५	नरचन्द्र	आचार्यः	१, १८९, १९०
अग्निका	देवी	१८६	नागेन्द्र	गच्छः	३, १८८
अर्कपालित	ग्रामः	१८६	पञ्चम्यादितपः	तपः	९८, १०२
आसण्डलमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८६	पञ्चासर	प्रासादः	३, १८९
आनन्दसूरि	आचार्यः	१८८	पालित	नगरम्	१८६
आर्यवेद	ग्रन्थः	५३	पालितपालित	"	६१
आशुक	मन्त्री	६३	प्रागवाट	वंशः	२
आसराज	वस्तुपालपिता	२	मधुमती	नगरी	६३
इन्द्रमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८४	मल्लदेव	वस्तुपालभ्राता	२, १८४
उदयन	मन्त्री	६३	महेन्द्रसूरि	आचार्यः	३, १८८
उदयप्रभ	आचार्यः	१८९	रैवत-क	पर्वतः	१८५, १८८
फर्दिन्	यक्षः ६१-६४, १८५, १८९	१८९	ललितसरः	सरः	१८६
कासहद	नगरम्	१८४	लवणप्रसाद	वीरधवलपूर्वजः	२
कुमारदेवी	वस्तुपालमाता	२	वनराज	गूर्जेश्वरः	३
कुमारपाल	गूर्जेश्वरः	६३	वनराजविहार	प्रासादः	१८९
कुमारपुर	नगरम्	६३	बलभी	नगरी	६३
कोडीनार	ग्रामः	१८५	वस्तुपाल	मन्त्रीश्वरः	२, ६, २२, २६, ५०, ५६, ६०, ६४, ९६, १०५, ११७, १४५, १५४, १७१, १८३, १८७-१९०
गजेन्द्रपदकुण्ड	गिरिनारगिरिगतः कुण्डः	१८५	बलापथ	तीर्थम्	१८७
गूर्जेश्वर	जनपदः	६३	वाग्भट	मन्त्री	६३
गोपालगूर्जरी	रासकभेद.	१४९	वामनस्थली	ग्राम.	१८५
गोमुञ्च	यक्षः	३६	घासचमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८५
गोमत	मतविशेषः	१४८	विजयसेनसूरि	आचार्यः	१, ३, १८५, १८८, १८९
चण्डप	वस्तुपालपितामहपितामहः	२			
चण्डप्रसाद	वस्तुपालप्रपितामहः	२, २५, २८			



( ४ )

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
विमलगिरि	पर्वत	६२, १८४	सिद्धराज	गूर्जरेश्वर	६३, १८८,
वीरधवल	राजा	२, १८६	सिद्धसेनदिवाकर	आचार्य	१
शत्रुक्षय	पर्वत	५४, ५५, ६१,	सिद्धाधिप	गूर्जरेश्वर	६३
		६२, १८६, १८८	सोम	वस्तुपालपूर्वज	२
शान्तिस्वरि	आचार्य	३, १८८	स्तम्भनक	जिनः	१८६
शिलादित्य	राजा	६३	हरिमद्रस्वरि	याफिनीसूनु	१
सङ्घपतिचरित	काव्यनाम	२		आचार्य	१, ३, १८८
सक्ताधीश्वरचरित	"	१८८	हेमस्वरि	"	१

## तृतीयं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।

नाम	किम् ?	पन्म	नाम	किम् ?	पन्म
अक्रूर	( राजपुत्रः )	११९, १६५	अनुपमासरस्व	( सरः )	१८७
अक्षयतृतीया	( पर्व )	३३	अन्धकवृष्णि	( राजा )	११८
अक्षोभ्य	( दशारराजः )	११८, १५९	अपरविदेह	( क्षेत्रम् )	९, १८
अह्न	( जनपदः )	११६	अपराजित	( विमानम् )	११७, १४९
अङ्गारक	( विद्याधरकुमारः )	१२०	अपराजित	( राजपुत्र )	१११, ११३-११५
अङ्गारमती	( विद्याधरी )	१४४	अपराजिता	( विद्या )	१४
अचल	( दशारराजः )	११८	अपराजिता	( देवी )	१५-१७
अचलपुर	( नगरम् )	१०६, १०७, १३७	अपराजिता	( नगरी )	२३
अच्युत	( वामुदेवः )	२१, २७, १५६	अपराजिता	( दिङ्गुमारी )	२५
अच्छदन्त	( राजा )	१८१	अपाच्यरुचक	( पर्वतः )	२५
अजापाल	( राजा )	१८५	अप्रतिचक्रा	( देवी यक्षिणी )	३६
अजाहरा	( तीर्थे नगरं च )	१८५	अम्बकुमार	( भवनपतिः )	५७
अजितसेन	( सुलसापुत्रो देवकीगर्भः )	१४७	अग्निकुमार	( भवनपतिः )	२४
अञ्जन	( पर्वतः )	५७	अभयद्वार	( राजा )	९-१४, १७
अपाहिलपाटक	( नगरम् )	२, ३	अभयमती	( श्रेष्ठिपत्नी )	२०
अपाहिलपुर			अभिचन्द्र	( कुलकरः )	२४
अतिपाण्डुकम्बला	( मेरुशिला )	१४९	"	( दशारराजः )	११८
अतिमुक्त	( मुनिः )	६२, ११९, १४७, १५१, १५३, १५६, १५७, १६६	अमरचन्द्रसूरि	( आचार्यः )	१८८
अनघा	( ग्राममहत्तरपत्नी )	६१	अमरसूरि	( आचार्यः )	३
अनङ्गदेव	( इभ्यः )	११५	अमरसेना	( राक्षी )	९
अनङ्गवती	( राजपुत्री )	१७	अमितगति	( विद्याधरराजः )	१२१
"	( विद्याधरराजपुत्री )	१०३	अमृतसागर	( आचार्यः )	६७
अनङ्गसेन	( राजा )	१०९-१११	अमृतसेन	( विद्याधरराजः )	११२
अनन्तसेन	( सुलसापुत्रो देवकीगर्भश्च )	१४७	अमृतांगुलाञ्जन	( चन्द्रप्रभञ्जिनः )	१८५
अनादत	( जम्बूद्वीपाधि- पतिर्देवः )	९४	अम्बा	( देवी )	१८४, १८५, १८९
अनाघृष्टि	( राजपुत्रः )	१५०, १६५-१६८	अम्मोदाल	( अन्नम् )	१६९
अनिन्दिता	( दिङ्गुमारी )	२५	अयोध्या	( नगरी )	२८, २९, ३३, ५८
अनीरुयदास्व	( सुलसापुत्रो देवकीगर्भश्च )	१४७	अरिकेशरी	( लक्ष्मीपुरराजः )	१७
			"	( हास्तिनागपुरराजः )	७५
			अरिष्ट	( वृषभः )	१४९, १५१
			अरिष्टनेमि	( तीर्थकरः )	१०९, १७२
			अरिष्टपुर	( नगरम् )	१४३
			अर्कपाका	( रसवती )	१४०, १४१

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अर्कपालित	( नगरम् )	१८६	उन्मग्ना	( नदी )	३९
अर्चनालिङ्ग	( विद्याधरराजपुत्रः )	१२०	उस्तुक	( राजपुत्रः )	१८०
अर्जुन	( पाण्डवः )	१५९, १६६-१६८	क्रतुपर्ण	( राजा )	१३७-१३९, १४२
अलम्युसा	( दिक्षुमारी )	५६	ऋषभ	( तीर्थकरः )	२७, ४२, ५८
अवस्थापिनी	( विद्या )	७०	"	( श्रेष्ठी )	६८, ६९
अशानिषेण	( विद्याधरराजपुत्रः )	१२०	ऋषभकूट	( पर्वतः )	४०
अद्योक्त	( राममित्रम् )	२३	ऋषभसेन	( राजपुत्रः )	३५
अश्वद्विद्या	( विद्या )	१४१	एकनासा	( दिक्षुमारी )	२५
अष्टापद	( पर्वतः )	४२, ५२, ५३, ५५, ५७, ६०, १२०, १२३, १४२	"	( राजपुत्री )	१७७
अहिकुमार	( भवनपतिः )	२४	पेरवत	( क्षेत्रम् )	२७
आरण्डल-मण्डप	( शमुञ्जयस्थो मण्डपः )	१८६	कच्छ	( राजपुत्रः )	३१
आग्नेय	( अस्त्रम् )	१६९	कधाम्रिय	( राजा )	९१
आदिनाथ	( तीर्थकरः )	५८	कनकपुर	( नगरम् )	११६
आनकडुन्दुभि	( कुण्णपिता )	१२६	कनकप्रभ	( राजा )	१५७, १५८
आनन्दचूरि	( आचार्यः )	१८८	कनकमाला	( विद्याधरराज्ञी )	१५७, १५९
आपात	( भिल्लराजा )	३९	"	( राजपुत्री )	११२
आभीर	( जातिः )	१४३	कनकवती	( राज्ञी )	१२४-१२६, १४४, १७७
आरण	( कल्पः )	११५	"	( जम्बूपत्नी )	८९
आर्यवान्	( राष्ट्रौढः )	६५, ६६	कनकश्री	( " )	६९, ८७
आर्यवेद	( शास्त्रम् )	५३	कनकसेना	( " )	६८-८४
आर्यमि	( चक्रवर्त्ती भरतः )	४०, ५८	कन्दर्पकोश	( नगरम् )	९२
आशुक	( मन्त्री )	६३	कपर्दिन्	( यक्षः )	६१-६४, १८५, १८९
आसराज	( वस्तुपालपिता )	२	कमल	( विद्याधरः )	११०
इक्ष्वाकु	( वंशः )	२८, ६३	कमलमानु	( विद्याधरराजः )	११३
इन्द्रमण्डप	( शमुञ्जयस्थो मण्डपः )	१८४	कमलमाला	( श्रेष्ठिपत्नी )	६८
इलादेवी	( दिक्षुमारी )	२५	कमलवती	( जम्बूपत्नी )	६९
इषुवेयवती	( नदी )	१२२	कमलिनी	( विद्याधरराजपुत्री )	११३
ईशान	( कल्प )	१८, १९	कम्बुपाणि	( वासुदेवः )	१६४
ईशान	( इन्द्रः )	२७, १४९	कर्कोटक	( पर्वतः )	१२३
ईशानचन्द्र	( राजा )	२०, २३	कर्ण	( राजा )	१६७
ईश्वरदत्त	( श्रेष्ठी )	२०	कलभ्युका	( वापी )	१५९
उमसेन	( राजा )	११८, ११९, १४८, १५२, १५३, १६५, १७३, १७४	कलाकामगवी	( शारदानाम )	९८
उत्तरकुण्ड	( क्षेत्रम् )	२८, १७५	कलिङ्ग	( विद्याधरः )	११०
उद्यन	( मन्त्री )	६३	कलिङ्गसेना	( वेद्व्या )	१२१
उद्यप्रभ	( आचार्यः )	१८९	कंस	( राजपुत्रः )	११८, ११९, १४५-१५३, १६९
उदीचीकचक	( पर्वतः )	२५	कंसारि	( वासुदेवः )	१७०
उमुन्धरापती	( नदी )	१२१	काञ्चनचूड	( विद्याधरराजः )	१४५
			कादम्बरी	( मुहा )	१८०

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
कामलता	( वाराणसी )	११३	कृष्ण	( वासुदेवः )	१२८, १४८-१५३, १५५
कामसमृद्ध	( सार्थवाहः )	६७			१५६, १५९-१६१, १६३-१६५, १६८-
काल	( जरासन्धपुत्रः )	१५३, १६९			१७०, १७२-१७८, १८०-१८२
काल	( संवरपुत्रः )	१५९	केतुमञ्जरी	( राजपुत्री )	१७८
कालमुख	( यवनजातिः )	३९	केशव	( श्रेष्ठिपुत्रः )	२०, २१
कालसवर	( विद्याधरराजः )	१५७	केशव	( वासुदेवः )	१५०, १५२, १५५,
कालिका	( देवी )	११२			१५९, १६१, १६३, १६६, १७०,
कालिन्दी	( नदी )	११९			१७२, १७३, १७७, १७८, १८०
कालिय	( नागः )	१४९, १५१	केसर	( विमानम् )	१४२
काशाहद	( नगरम् )	१८४	कैटभ	( युवराजः )	१५७, १५८, १६२
किन्नरगीत	( नगरम् )	१२०	कैलास	( पर्वतः )	८१
किम्बुख्येम्बर	( इन्द्रः )	१४४	कोडीनार	( ग्रामः )	१८५
किरीट	( मन्त्री )	११५	कोणिक	( राजा )	९५
कीर्तिमती	( राक्षी )	११२, ११६	कोशल	( जनपदः )	१२६
कुञ्जरावर्त्त	( उद्यानम् )	१२०	कोशल	( विद्याधरराजः )	१२३, १२४
कुण्डपुर	( नगरम् )	११३, ११५	कोशलपत्तन	( नगरम् )	१४२
कुण्डिन	( नगरम् )	१२८, १३०, १३१, १३८-१४०, १४२, १५५, १५६	कोशला	( नगरी )	१२३, १२४, १२६, १२९, १३१, १३३, १३८, १४१, १४२
कुण्डिनपत्तन	( नगरम् )	१४०	कौशाम्बवन	( वनम् )	१८१
कुण्डिनपुर	( नगरम् )	१२७, १२८	कौमुदकी	( गदा )	१५४
कुन्ती	( राक्षी )	१५२	कौरव	( राजकुमाराः )	१६७, १६९
कुबेर	( वेश्यापुत्रः )	७२	क्रोष्टुकि	( नैमित्तिकः )	१६५, १७३
"	( राजा )	११४	खण्डप्रपाता	( गुहा )	४१
कुबेरदत्त	( वेश्यापुत्रः )	६८, ७१, ७२	गगनवल्लभ	( विद्याधर- नगरम् )	८३, १०३, १४५
कुबेरदत्ता	( वेश्यापुत्री )	७१, ७२	गङ्गदत्त	( श्रेष्ठिपुत्रः )	१४६, १४७
कुबेरसेन	( श्रेष्ठी )	६९	गङ्गा	( नदी )	२३, ३१, ७६, ९८- १०१, १४४, १६१, १७८
कुबेरसेना	( वेश्या )	७१-७३	गज	( मुनिः )	१७६, १७७
कुम्भवारक	( राजपुत्रः )	१८१	गजपुर	( नगरम् )	३२
कुमारदेवी	( वस्तुपालमाता )	२	गजसुकुमाल	( राजपुत्रः )	१७६
कुमारपालदेव	( राजा )	६३	गजेन्द्रपदकुण्ड	( गिरिनार- गिरिगतः कुण्डः )	१८५
कुमारपुर	( नगरम् )	६३	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कुमुदिनी	( विद्याधरराजपुत्री )	११३	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कुम्भकण्ठ	( द्वीपः )	१२३	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कुव	( जनपदः )	११५	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कुशात्त	( जनपदः )	११८	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कूपर	( राजपुत्रः )	१२७, १२९, १३३, १३४, १३६, १४१, १४२, १४३	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३
कृतमाल	( देवः )	३९	गन्धर्वसेना	( विद्याधर- राजपुत्री )	१२०, १२१, १२३

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
गरुडभयज	( राजा )	१६५, १७२	चम्पा	( नगरी ) १५, ११६, ११७, १२८	
गरुडव्यूह	( सैन्यव्यूहः )	१६५	चाणूर	( महः ) १४९, १५१, १५२	
गाङ्गिल	( श्रावकः )	१५९	चारुदत्त	( श्रेष्ठी ) १२०-१२३	
गाण्डीय	( धनुः )	१६७	चित्रकनका	( दिक्कुमारी )	२६
गारुड	( अस्त्रम् )	१७०	चित्रगति	( विद्याधरः )	१०९, १११
गुणधर	( आचार्यः )	११७	चित्रगुता	( दिक्कुमारी )	२५
गुणाकर	( श्रेष्ठिपुत्रः )	२०	चित्रा	( दिक्कुमारी )	२६
गूर्जरना	( जनपदः )	६३	चूतरमण	( उद्यानम् )	१५७
गोपालगूर्जरी	( रासकप्रकारः )	१४९	चौलुक्य	( वंशः )	२
गोमुखा	( यक्षः )	३६	जनानन्द	( नगरम् )	११३
गोम्रत	( व्रतमेदः )	१४८	जनार्दन	( वासुदेवः ) १५०, १५५-१५७, १६२, १६८, १७२, १७८, १७९	
गोविन्द	( वासुदेवः ) १४९-१५१, १५५, १५७, १६१, १६२-१७१, १७६, १८२		जम्बू	( श्रेष्ठिपुत्रः मुनिश्च ) ६५, ६८	
गौड	( राजा )	६८	जम्बूकुमार	७१, ७३, ७४, ७८, ८३, ८४,	
गौतम	( गणधरः )	१	जम्बूस्यामिन्	८६, ८८, ८९, ९३, ९४-९६	
गौरी	( विद्या )	१५९	जम्बूद्वीप	( द्वीपः ) २०, २३, १०६, ११५, १४२, १५७, १५८	
घनवाहन	( राजा )	१७	जम्भारि	( वासुदेवः )	१६९
चक्रपुर	( नगरम् )	१०२, ११०	जयद्रथ	( राजा )	१६७
चक्रव्यूह	( व्यूहरचना )	१६५, १६६	जयन्ती	( दिक्कुमारी )	२५
चक्रुष्कान्ता	( कुलकरी )	२४	"	( नगरी )	८७
चक्रुष्मान्	( कुलकरः )	२४	जयपुर	( नगरम् )	७०
चण्डप	( वस्तुपाल-पितामहपितामहः )	२	जयश्री	( श्रेष्ठिनी )	६८
चण्डप्रसाद	( वस्तुपाल-प्रपितामहः )	२	"	( जम्बूपत्नी )	६९, ९१
चतुरिका	( दासी )	९३	जयसेन	( राजा )	१६७, १६८
चन्दनदास	( श्रेष्ठी )	२३	जयसेना	( श्रेष्ठिनी )	६९
चन्द्रकान्ता	( कुलकरी )	२४	जरा	( जराकुमारमाता )	१४४
चन्द्रकान्ता	( रात्री )	१८	जराकुमार		१४४
चन्द्रमती	( राजपुत्री )	१३७	जरापुत्र	( राजपुत्रः )	१८०-१८३
चन्द्रयशस्	( कुलकरी )	२४	जरासूनु		
चन्द्रयशस्	( रात्री )	१३७-१२९	जरासन्ध	( प्रतिवासुदेवः ) ११८, ११९, १४६, १४९, १५२, १५३, १६४-१६६, १६८-१७०	
चन्द्रकिशित	( नदी )	११५	जलावत्तं	( पत्न्यलम् )	११९, १२०
चन्द्रशेखर	( राजा )	१२८	जयन	( युवराजः )	१६९
चन्द्रहास	( विद्याधरः )	१२३	जयनद्वीप	( द्वीपः )	१६४
चन्द्रापीड	( ? )	१२९	जम्बवती	( रात्री )	१६२, १६३
चन्द्राभा	( रात्री )	१५७, १५८	जायड-डि	( श्रेष्ठी )	६३
चपलगति	( विद्याधरः )	१११, ११५	जादवी	( नदी )	७१
चम्पक	( इमः )	१४९, १५१			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
जितराघु	( वसन्तपुरस्वामी )	८६	वामोदर	( वासुदेवः )	१४८, १५२,
"	( जनानन्दपुरस्वामी )	११३, ११४			१५३, १६१-१७३
जितारि	( राजा )	११६	दासक	( सारथिः )	१५४, १६५
जिनदास	( यण्णिरू )	८६, ८७	दिगम्बर	( सम्प्रदायः )	१८८
जिनसेन	( आचार्यः )	१८२	दिनकर	( त्रिदण्डी )	१२१
जीवयशस्व	( राजपुत्री )	११८, १४६, १४७,	दुर्गपाताल	( चिन्तम् )	१२२
		१५२, १६४, १६९	दुर्गिला	( स्वर्णकारपत्नी )	७८, ८०
जीवानन्द	( वैद्य. )	२०, २१	दुर्मगा	( धीवरपुत्री )	१५८
ज्ञानपञ्चमी	( पर्व )	१०२	दुर्योधन	( राजा )	१५६, १५९, १६१,
ज्वलनवेग	( राजा )	१२०			१६४, १६६, १६७
टङ्कण	( जनपदः )	१२२, १२३	दुःशासन	( युवराजः )	१६७
डिम्भक	( मन्त्री )	१६५	दडधर्म	( देवः )	१८
दण्डण	( मुनि )	१७८, १७९	दडधर्मन्	( श्मशपुत्रः )	६८
दक्षशिला	( नगरी )	३३, ४३, ४६, ४८, ५०	देवक	( राजा )	१४६, १४७, १५१
दगरा	( नगरी )	१२	देवकी	( राणी )	१४६-१४८, १५१
दमालिनी	( नगरी )	७३, ८८			१६४, १७६, १७७, १८१
दमिथ्रा	( शुद्धा )	३९, ४१	देवदत्त	( स्वर्णकारः )	७८-८०
दापसपुर	( नगरम् )	१३६-१३९	देवद्विज	( स्वर्णकारपुत्रः )	७८, ७९
दामस	( अन्नम् )	१७०	देवपत्तन	( नगरम् )	१८५
दाक्ष्य्यह	( सेनान्युद्ः )	१६९	देवरासत्	( सुलसापुत्रः )	१४७
दालध्वज	( रथ )	१५४	द्विविज	( राजा )	६२
दालोद्दाटिनी	( विद्या )	७०	द्रुपद्	( राजा )	१५९
दुद्रिका	( पर्वतः )	१८२	द्रुम	( राजा )	१६६
दुम्बुर	( देवः )	१००	द्वारवती	( नगरी )	१७२, १७९, १८०
द्वेज.पाल	( मन्त्री )	२, १८६, १८७	द्वारिका	( नगरी )	१५३, १५६, १६०,
दोयधारा	( विक्रमारी )	२५			१६४, १७१, १७६, १७७, १७९-१८१
द्विपधगा	( नदी )	४१	द्वीपकुमार	( भवनपतिः )	२४
द्विभुवनपालविहार	( विहार )	६३	द्वैपायन	( ऋषिः असुरघ्नः )	१८०-१८२
द्वयचानन्दन	( धेष्टीपुत्रः )	६२	धन	( साधेयाहः )	७-९, १७, ६१
द्वधिपर्ण	( राजा )	१२८, १३२, १३३	"	( धेष्टी )	२०
		१४०-१४२	"	( राजपुत्रः )	१०६-१०९
द्वधिमुर	( विद्याधरः )	१४४	धनजय	( पाण्डयः )	१६६
द्वधधर	( आचार्यः )	१११	धनद	( लोकपालः )	२८, १२५,
द्वधन्ती	( राणी )	१२७-१३१, १३३,	धनरत्त	( पण्णिरू )	८८
द्वधयन्ती				( राजपुत्रः )	१०८, १११
द्वधन्ती				( साधेयाहः )	१३७
द्वशकन्धर	( प्रतिवासुदेवः )	६३	"	( नीयण्णिरू )	७७
द्वशाहं	( राजसमूहः )	१४५, १४७	धनदेव		

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
धनदेव	( राजपुत्रः )	१०८, १११	नन्दोत्तरा	( विष्कुमारी )	२५
"	( सार्थवाहः )	१३७, १४२	नभस्तिळक	( पर्यंतः )	१९
धनपति	( लोकपालः )	१२५	नभःसेना	( जम्बवती )	६९, ८५
धनवती	( राजपुत्री )	१०७	नमि	( विद्याधरः )	३१, ३२, ४०, ६२
धनाधिप	( लोकपालः )	१४४, १५३	"	( जिनः )	१२५, १७२
धनावह	( भ्रेष्ठी )	७६, ७७	नरत्वन्द्र	( आचार्यः )	१, १८९, १९०
"	( वणिग् )	८८	नल	( राजा )	१२८-१३६, १३८-१४४
धनुष्	( राजा )	१५०	नवमिरा	( विष्कुमारी )	२५
धन्य	( आभीरपुत्रः )	१४३	नाग	( देवता )	१५५
धम्मिलाम	( आभीरः )	१४३	"	( अहम् )	१७०
धरण	( नागपतिः )	३२	"	( वणिग् )	१४७, १७६
"	( इन्द्रारजः )	११८	नागकुमार	( भयनपतिः )	२४
धर्मघोष	( मुनिः )	७, ८, १८	नागलोक		
धर्मचक्र	( स्थापना )	३३	नागदत्त	( राष्ट्रकूटः )	६५
धर्मश्री	( साध्वी )	१५९	नागशर्मन्	( माणवः )	९१
धर्माभ्युदय	( काव्यनाम )	१८९, १९०	नागश्री	( माणवा )	९१, ९२
धवल	( राजा )	११४	नागिल	( गृहपतिः )	१९
धवलक्रक	( नगरम् )	१८६	नागिला	( राष्ट्रकूटी )	६५-६७
धातकी	( द्वीपः )	१९	"	( इम्बपत्नी )	७३
धान्यपुर	( ग्राम )	१७९	नागेन्द्र	( गच्छः )	३, १८८
धारिणी	( यज्ञसेनस्य राज्ञी )	२१	नाठ्यमाल	( देवः )	४१
"	( भेष्टिनी )	६८	नामि	( कुलकरः )	२४, २५, २८
"	( विक्रमधनस्य राज्ञी )	१०६	नाभिनन्वन	( तीर्थकरः )	३२, ४३, ४५, ४८ ५१, ५२, ६३, १८४, १८७
"	( जितशायुराज्ञराज्ञी )	११३	नाभेय		
"	( उग्रसेनराज्ञराज्ञी )	११९	नारद	( ऋषिः )	६२, १५५, १५८, १६०, १६१
धूमकेतु	( देवः )	१५७-५९	नारायण	( वासुदेव )	१७०
धूमशिक्ष	( विद्याधरः )	१२१	निमग्ना	( नदी )	३९
धूसरी	( आभीरी )	१४३	निनामिका	( गृहपतिपुत्री )	१९
नकुल	( पाण्डवः )	१५९, १६७	निर्धृति	( देवता )	१४१
गन्ध	( गोपालः )	१४७, १४८	निषध	( राजा )	१२७, १२८, १४२, १८०
"	( असिः )	१५४	"	( राजपुत्रः )	१८०
गन्धक	( उद्यानम् )	१८, २९, ३०, ४३	निहत्वारि	( राजपुत्रः )	१४७
गन्धन	( मेढगतं धनम् )	५७	नृसिंह	( राजा )	११, १२
"	( विष्कुमारी )	२५	नमि-नाथ जिन	( तीर्थकरः )	१, ६३, १०६, ११३ १४९, १५३, १५५, १६५, १६६, १६९, १७०, १७२-१८१, १८३
गन्दा	( ग्रामः )	१९, ८५	भृगुमेपिन्	( देवा )	२६, १४१, १०६
गन्धिग्राम	( नगरम् )	११३	नयध	( राजा )	१३०, १३१
गन्धिपुर	( विष्कुमारी )	२५			
गन्धिधर्षना	( द्वीपः )	२६, २७, ५७, ११०, १४९, १८३, १८७			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
पञ्चम्यादितप.	( तपः )	९८, १०२	पुण्यहीन	( वणिग्पुत्रः )	८७, ८८
पञ्चासर	( प्रासाद )	३, १९८	पुरन्दर	( राजपुत्रः )	१११
पण्डिता	( धावमाता )	१९, २०	पुरिमताल	( नगरम् )	३३
पद्म	( जनपद )	१११	पुष्कल	( विजयम् )	६७
"	( राजपुत्र )	१०९, ११०	"	( राजपुत्रः )	१४३
पद्मरथ	( राजा )	६७	पुष्कलपाल	( राजपुत्रः )	२०
पद्मवती	( दिक्कुमारी )	२५	पुष्कलावती	( विजयम् )	९, २१, २२
पद्मधी	( जम्बूपत्नी )	६८, ७५	पुष्पवन्ती	( राक्षी )	१२७, १३७
पद्मसेना	( जम्बूपत्नी )	६८, ७८	पुष्पपुर	( नगरम् )	११, १७, १०१
पद्महृद	( हृद )	२७	पुष्पमाला	( दिक्कुमारी )	२५
पद्मावती	( श्रेष्ठिनी )	६८	पूतना	( व्यन्तरी )	१४८
पद्मोत्तर	( हस्ती )	१४९, १५१	पूरण	( दशार्हः )	११८
परासर	( ब्राह्मणः )	१७९	पूर्णमद्र	( सार्धवाहपुत्रः )	२०
पर्वमित्र	( कल्पित नाम )	८९, ९०	"	( श्रेष्ठिपुत्रः )	२३
पल्लव	( जनपद )	१८१	पूर्वविदेह	( क्षेत्रम् )	३२
पवनक्षय	( विद्याधर )	१८०	पृथिवी	( दिक्कुमारी )	२५
पवनधेम	( विद्याधरः )	१०३, १०४	पृथिवीजय	( प्रासादः )	१५३
पाञ्चजन्य	( शङ्ख )	१५३, १५५, १७२	पृथ्वीपाल	( राजा )	२०
पाटलीपुत्र	( नगरम् )	८९, ९७, १०७	पेढालपुर	( नगरम् )	१२४, १२५
पाण्डक	( उद्यानम् )	२७	पोतनपुर	( नगरम् )	१४३
पाण्डु	( राजा )	१५९	पौरस्त्यकचक्र	( पर्वत )	२५, २६
पाण्डुकम्बला	( शिला )	२७	प्रज्ञप्ति	( विद्या )	३२, १५९, १६०, १६२, १६३,
पाण्डुपत्तन	( नगरम् )	१८१	प्रज्ञालोक	( मन्त्री )	१७
पार्थ	( राजा )	१६६, १६७	प्रणाममित्र	( कल्पित नाम )	८९, ९०
पार्थ	( वीर्यकर )	१, ६३	प्रतिकृपा	( कुलकरपत्नी )	२४
पालक	( देव )	२६	पतीचीरुचक	( पर्वतः )	२५
"	( विमानम् )	२६	प्रत्यग्बिबेद	( क्षेत्रम् )	७, १११
"	( राजपुत्रः )	१७९	प्रशुम्न	( राजपुत्रो मुनिश्च )	६२, १५७, १६३, १६५, १७०, १८०, १८५, १८६
पालित	( नगरम् )	१८६	प्रभ	( राजपुत्र )	७०
पालितपालित	( नगरम् )	६१	प्रभय	( राजपुत्रः चौरश्च )	७०, ७१, ७३, ९४, ९५
पिङ्गल	( दासपुत्रः )	१३८, १३९	प्रभासेन्द्र	( देव )	३८
पीठ	( अमात्यपुत्रः )	२१, २२, २८, ३३	प्रमद	( उद्यानम् )	१९
पुण्डरीक	( गणधरः )	३५, ३६, ५४, ५५, ६२	प्रसधचन्द्र	( राजा )	७
"	( पर्वतः )	६४	प्रसेनजित्	( कुलहरः )	२४
"	( राजपुत्रः )	११७	माग्बिबेद	( क्षेत्रम् )	१९, २१, १५७
पुण्डरीका	( दिक्कुमारी )	२६			
पुण्डरीकिणी	( नगरी )	९, १२, १९, २१, ६७			
पुण्यसार	( श्रेष्ठिपुत्रः )	७६, ७७			



नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
प्राग्वट	( शक्तिः )	२	भारत	( क्षेत्रम् )	५२, १५७,
प्रियङ्गुपुर	( नगरम् )	१२१	भारती	( देवी )	१८९
प्रियदर्शना	( श्रेष्ठिपुत्री )	२३	भीम	( राजा ) ११४, १३८, १४०- १४२, १५७, १५९, १६६-१६९	
"	( रात्री )	१११	भीमरथ	( राजा )	१२७, १४१
प्रीतिमती	( राजपुत्री )	११३, ११५	भीमपुरी	( नगरी )	१४१
बन्धुदत्त	( धेष्ठी )	७७	मीरक	( राजपुत्रः )	१६२, १६३
बन्धुमती	( श्रेष्ठिपुत्री )	७७	मीर्यक	( राजा )	१५५
बयंर	( प्रजामेदः )	३९	सुवनचन्द्र	( " )	११४, ११५
बल-देव	( राजपुत्रः ) १५०-१५३, १६१, १६९, १७२, १७३, १८०-१८३		भूता	( श्रेष्ठिपत्नी )	७३
बलाहिका	( दिक्कुमारी )	२५	भूरिधवस्	( राजा )	१६८
बहली	( जनपदः ) ३३, ४३, ४६, १४३,		भृगुकच्छ	( नगरम् )	१५८
बहुला	( इभ्यपत्नी )	७३	भोगङ्करा	( दिक्कुमारी )	२५
बालचन्द्रा	( रात्री )	१४५	भोगपुर	( नगरम् )	७६, ७७
बाहु	( राजपुत्रः )	२१, २२, २८	भोगमालिनी	( दिक्कुमारी )	२५
बाहुबलिन्	( राजा ) २८-३३, ४३, ४५, ५१		भोगवती	( " )	२५
बुद्धि	( धृद्धा )	८५, ८६	भोजकट	( " )	१५६, १६२
बृहद्रथ	( राजा )	११८	भोजनन्दनी	( राजपुत्री )	१७९
ब्रह्मलोक	( ब्रह्मलोकः ) ६५, ६८, १८०, १८३		भोजवृष्णि	( राजा )	११८
ब्राह्मी	( ऋषभजिनपुत्री ) २८, २९, ३५, ५१, ५२		भोलिग	( यक्षः )	८५
ब्रह्मशाल	( मेरुगतं वनम् )	२७	भगध	( जनपदः )	६५, १५८, १६९, १७९
ब्रह्मा	( दिक्कुमारी )	२५	मणिवृद्ध	( राजा )	१०३-१०५, १११
"	( रात्री )	१०९, ११०	मणिशेखर	( विद्याधरः )	११६
भद्रिलपुर	( नगरम् )	१४७, १७६,	मतिप्रभ	( मन्त्रिपुत्रः )	११५
भरत-भर्ष	( क्षेत्रम् ) २३, २७, ३८, ३९, ४३, १०६, ११५, १४२, १७१		मतिसागर	( मन्त्री )	९७
भरत	( बक्रवर्षी ) २८-३२, ३४, ३५, ३७, ३८, ४०, ४२, ४७, ५०, ५२-५५, ६०, ६३,		मथुरा	( नगरी ) ७२, ११८, ११९, १४६, १४७, १४९-१५३	
"	( दाक्षरथिः )	६२	मदनरेधा	( रात्री )	९७
मचदत्त	( राष्ट्रीदपुत्रः )	६५, ६६	मदनवेगा	( रात्री )	१५०
मचदेव	( " )	६५, ६६	मदनावली	( रात्री )	१०३
मानु	( धेष्ठी )	१२१	मधु	( राजपुत्रः )	१५७, १५८
"	( राजपुत्रः )	१५३	मधुमती	( नगरी )	६३
भालुक	( राजपुत्रः )	१५६, १६०, १६१, १६३	मनोगति	( राजपुत्रः )	१११, ११५
भामर	( " )	१५३	मनोरमा	( रात्री )	१२३
भामा	( रात्री ) १५५-१५७, १६०-१६४		मन्दिरपुर	( नगरम् )	११३
			मम्मप	( राजा )	१४२, १४३
			मरीचि	( राजपुत्रः )	२५, ५४
			मरुदेव	( कुलकरः )	२४

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
मरुदेवा-ची	( कुलकरपत्नी )	२५, २६, ३४	मौष्टिक	( मल्लः )	१४२, १५१, १५२
मलधारिन्	( गच्छ )	१८९	यक्षणी	( राजपुत्री )	१७६
मल्लदेव	( वस्तुपालभ्राता )	१, १८४	यज्ञदेव	( राजा )	१२८
महाकच्छ	( राजपुत्रः )	३१	यमक	( उद्यानपालः )	३४
महाघोषा	( घण्टा )	२७	यमुना	( नदी )	७१, ११९, १५१, १५२
महानेमि	( राजपुत्रः )	१६६	ययन	( प्रजाभेदः )	३९
महापीठ	( सार्थवाहपुत्रः )	२१, २२, २८	यशस्विन्	( कुलकरः )	२४
महाबल	( राजा )	१८	यशोग्रीध	( धीणाचार्य )	१२०, १२१
महाधिदेह	( क्षेत्रम् )	१९, ६७	यशोदा	( गोपपत्नी )	१४७, १४८, १५०, १५१
महावीर	( तीर्थकरः )	९५	यशोधर	( राजपुत्रः )	११७
महाशुक्र	( कल्पः )	१४६, १५६, १५८, १६२	यशोधरा	( दिक्कुमारी )	२५
महीधर	( राजपुत्रः )	२०	"	( राक्षी )	६७
महीसेन	( " )	१६८	यशोभद्र	( आचार्यः )	१३६, १३८
महेन्द्रसुरि	( आचार्यः )	३, १८८, १२१	यशोमती	( राक्षी )	१०९, ११६, ११७
महेन्द्रविक्रम	( राजा )	१२१	युगन्धर	( श्रमण )	१९
महेश्वर-दत्त	( इभ्यः )	७३	युगसाहु	( राजपुत्र )	९७, ९८, १००, १०२-१०५
मागध	( तीर्थम् )	३७-३८	युगादिजिन	( तीर्थकरः )	१, २७, ३७, ४३, ४७, ५५, ६१, ६२, १८७
माणिभद्र	( श्रेष्ठी )	८, १८	युधिष्ठिर	( पाण्डवः )	१५९, १६५, १६७
मातङ्गी	( विद्या )	८३	योनक	( प्रजाभेदः )	३९
मातलि	( सारथिः )	१६५, १६९	रतिकर	( पर्यतः )	२६
माद्री	( राज्ञी )	१५९	रत्नचूड	( विद्याधरः )	१०३
माधव	( वासुदेवः )	१७३	रत्नद्वीप	( द्वीपः )	७७
मानस	( सरः )	१०	रत्नमाला	( राजपुत्री )	११२
मासाहस	( पक्षी )	८९	रत्नवती	( " )	१०९-१११, ११३
माहेन्द्र	( कल्पः )	१११, ११३	रथनूपुर	( नगरम् )	११२
मित्रकेशी	( दिक्कुमारी )	२६	रथनेमि	( राजपुत्रः )	१७५, १७९
मिश्रवती	( राक्षी )	१२१, १२३	रमणीय	( नगरम् )	९१
मुपारि	( वासुदेवः )	१५२, १८३	रम्भा	( अष्टादः )	३१
मुनिसेन	( मुनिः )	२०	"	( राजपुत्री )	११३
मुचिकपावती	( नगरी )	१४६	राजगृह	( नगरम् )	६८, १६४
मेघकूट	( नगरम् )	१५७	राजपुर	( " )	१२१
मेघङ्गरा	( दिक्कुमारी )	२५	राजीमती	( राजपुत्री धमणी च )	१७३-१७५, १७७, १७९
मेघमाला	( " )	५५	राम	( बलदेवः )	६२, ६३
मेघमालिनी	( " )	२५			१८८-१५६, १९९, १६१, १६९, १७३, १७४, १८१, १८२
मेघमुख	( देवाः )	३९, ४०			
मेघरथ	( विद्याधरः )	८३			
मेघवाहन	( राजा )	१३			
मेघ	( पर्यतः )	२५, २६, ४२			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
शशालक्ष्मा	( राजा )	१२८	श्रेयास	( राजा )	३२, ३३
शशिन	( राजपुत्रः )	१११	श्वेतान्वर	( सम्प्रदायः )	६६
शशिमभा	( राक्षी )	१०९	सगर	( चक्रवर्ती )	६३
शंवर	( राजा )	१५९	सङ्ख्याविद्या	( विद्या )	१४१
शान्तिनाथ	( तीर्थकरः )	१, १३५, १३६	सङ्करपुर	( नगरः )	१४२
शान्तिसूरि	( आचार्यः )	३, १८८	सङ्गापुरी	( नगरी )	१३६
शाम्भ	( राजपुत्रः )	१६५, १७०, १७९, १८०, १८६	सङ्गपतिचरित	( काव्यनाम )	२
शाखा	( देवी )	९८, १००, १०३	सङ्गाधीश्वरचरित	( " )	१८८
शाङ्ग	( घनुः )	१४९, १५०, १५४	सतरा	( विक्रुमारी )	२६
शालिग्राम	( ग्रामः )	८४	सत्यभामा	( राक्षी ) १५०, १५२, १५३, १५६, १६१-१६४, १७३	
शिलादित्य	( राजा )	६३	सत्या		
शिव	( राजपुत्रः )	६७	समरकेतन	( राजा )	१३४
शिवमन्दिर	( नगरम् )	१०९, ११०, १२१	सनाधिगुप्त	( धमणः )	१५८
शिवदेवी	( राक्षी )	११९, १४९, १७३, १७४, १७७	सनादारा	( विक्रुमारी )	२५
शिशुपाल	( राजपुत्रः )	१५५, १५६, १६४, १६८, १६९	समुद्र	( धेष्टी )	६८
शीलवती	( श्रेष्ठपत्नी )	२०	समुद्रदत्त	( " )	६८, ७३
शुक	( धमणः )	६२	समुद्रमिय	( " )	९३
शूर	( राजा )	११८	समुद्रविजय	( दशाहः ) ११८, ११९, १४४, १४५, १४९, १५१-१५३, १५९, १६४, १६५, १७३-१७५, १८०	
शूरकान्त	( विद्याधरः )	११२	समुद्रधी	( जम्बूपत्नी )	६८, ७३
शेषवती	( विक्रुमारी )	२५	सर्पमना	( विक्रुमारी )	२१
श्रेष्ठक	( धमणः )	६२	सर्पाध	( धेष्टी )	१२१, १२३
शीरि	( राजा ) ११८, १२६, १४४, १४६, १४८, १५०, १५२		सर्पाधसिद्धि	( विमानम् )	२२, २४, २८
शीरिपुर	( नगरम् )	११८, ११९, १४९	सहदेव	( पाण्डवः )	१५९, १६४, १६७
शीर्यपुर	( " )	१८०	सहमित्र	( कल्पित नाम )	८९, ९०
श्यामा	( राक्षी )	११९, १२१	सहस्राश्रयण	( उद्यानम् )	१७५
भ्रमणदत्त	( धेष्टी )	६९	सयर	( विद्याधरः )	१५७
धी	( विक्रुमारी )	२६	साकेतपुर	( नगरम् )	८३
धीकान्ता	( कुलकरपत्नी )	२४	सागर	( दशाहः )	११८
धीपति	( यासुदेवः )	१७७	सागरचन्द्र	( धेष्टी )	२३
धीप्रम	( विमानम् )	१८	सागरदत्त	( साधंपतिः )	२०
धीमती	( राजपुत्री )	१९, २०	"	( राजपुत्रः )	६७
"	( राक्षी )	११५	"	( धेष्टी )	६८
धीपव	( राजा )	११२, ११५-११७	सागरसन	( धमणः )	२०
धुन्देवता	( र्षी )	१	सारथि	( सारथि )	१६८
भञ्जिक	( राजा )	६८, ९५	सात्यत	( राजा )	१५३
			साम्भ	( राजपुत्रः )	११२-१६४, १८५
			सारण	( " )	१६९, १८०

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
सिद्धराज	( राजा )	६३, १८८	सुभद्र	( तेलिकः )	११८, ११९
सिद्धसेनदियाकर	( आचार्यः )	१	सुमद्रा	( श्रेष्ठिनी )	१२१
सिद्धाधिप	( राजा )	६३	"	( राजपुत्री )	१५९
सिद्धार्थ	( उद्यानम् )	३१	सुमङ्गला	( राक्षी )	२८
"	( सारथिः )	१५४,	सुमति	( मन्त्री )	१२
"	( राजपुत्रो देवश्च )	१८०, १८२	सुमिन	( राजपुत्र )	१०९, ११०
सिद्धि	( वृद्धा )	८५, ८६	सुमेधा	( दिक्कुमारी )	२५
सिन्धु	( नदी )	२३, ३८-४०, ११८,	सुयशस्	( केवलोधमणः )	२२
सिन्धुदेवता	( देवी )	३८	सुरादेवी	( दिक्कुमारी )	२५
सिद्ध	( राजा )	१०६	सुरापट्टा	( जनपदः )	६३, १५३
सिद्धकेसरिन्	( राजपुत्र )	१३७	सुरूपा	( कुलकरपत्नी )	२४
सिद्धनिषद्य	( प्रासादः )	५८	"	( दिक्कुमारी )	२६
सिद्धपुर	( नगरम् )	१४, १६, १७, १११	सुरेन्द्रदत्त	( श्रेष्ठी )	१२१
सिद्धयशस्	( राजपुत्रः )	१२३	सुलसा	( श्रेष्ठिनी )	१४७
सिद्धरथ	( राजा )	११८, ११९	सुवत्सा	( दिक्कुमारी )	२५
सिद्धरु	( प्रजाविशेषः )	३९	सुवर्णजङ्घ	( राजा )	१९, २०
सीता	( दिक्कुमारी )	२५	सुविधि	( वैद्यः )	२०
सीमन्धर	( तीर्थकरः )	१५७	सुवीर	( राजा )	११८
सुकुमारिका	( राजपुत्री )	१२१	सुपेण	( श्रेष्ठी )	६९
सुकौशला	( " )	१२३-१२५	सुपेण	( मन्त्री )	३८-४२, ४७
सुग्राम	( ग्रामः )	६५, ६६	सुपेणा	( श्रेष्ठिनी )	६९
सुग्रीव	( राजा )	१०९, ११०	सुसीम	( ग्रामः )	७३
"	( " )	११९-१२१	सुस्थित	( लवणाधिपतिर्देवः )	
सुघोष	( शङ्खः )	१५३, १५५		६५, ७७, १५३	
सुघोषा	( घण्टा )	२६	सुद्विरण्या	( राजपुत्री )	१६३
सुघर्मस्वामिन्	( गणधरः )	६८-७१, ९५	सुंसमारपुर	( नगरम् )	१२८, १३२, १४०
सुनन्दा	( राक्षी )	२८	सूर	( राजपुत्र )	१०८, १११, ११४, ११५, ११७
सुनासीर	( मन्त्री )	२०		( नगरम् )	१०८
सुन्दरा	( राक्षी )	१२७	सूरतेजस्	( व्यन्तरः )	१४४, १८८
सुन्दरी	( राजपुत्री भ्रमणी च )	२८, २९, ३५, ४१, ५१, ५२	सूर्यक	( रत्नवतीमेवः )	१३३, १४०, १४१
सुपर्ण	( भवतपतिः )	२४, ३७	सूर्यपाका		
सुप्रतिष्ठ	( भ्रमणः )	११८	सूर्यपुर	( नगरम् )	७३, १५३
सुप्रदत्ता	( दिक्कुमारी )	२५	सेन्धव	( राजा )	१६५
सुप्रबुद्धा	( " )	२५	सोम	( मस्तुपालपूर्वजाः )	२
सुबाहु	( मन्त्रिपुत्रः )	२१, २२, २८	सोम	( राजपुत्रः )	११५, ११७
सुबुद्धि	( " )	२०	"	( द्विजः )	१७७
	( श्रेष्ठिपुत्रः )	३२	सोमक	( राजा )	१५३, १५३

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
राष्ट्रकूट	(वंशः)	६५	यज्ञमेदिनी	(प्रवेशः)	१२२
राहवीयाख	(अखम्)	१७०	यज्ञसेन	(चक्रवर्ती जिनश्च)	१९, २०, २१, २२, ३२
रुक्मिन्	(राजा)	१५५, १५६, १६२, १६३, १६६	यज्ञायुध	(राजा)	८२
रुक्मिणी	(राज्ञी)	१५५, १५७, १५८, १६०-१६२, १७३, १८०	यज्ञपुर	(नगरम्)	१५७
रुचक	(द्वीपः)	२६	यत्समित्रा	(दिक्कुमारी)	२५
रुद्रवृत्त	(यणिय)	१२२, १२३	यनमाला	(राज्ञी)	६७
रुधिर	(राजा)	१४४, १४५	यनमालिन्	(वासुदेवः)	१७०
रूपा	(दिक्कुमारी)	२६	यनराज	(राजा)	३
रूपासिका	( " )	२६	यनराजविहार	(चैत्यम्)	१८९
रूपिकावती	( " )	२६	वरदत्त	(द्विजः गणधरश्च)	१७५, १७६
रेणुका	(आभीरी)	१४३	वरदाम	(तीर्थम्)	३८
रेवती	(राष्ट्रीढाम्ब्या)	६५, ६६	वराहग्रीव	(विद्याधरः)	१२३
रेवा	(नदी)	७४, ७५, ८४, १५८	वलभी	(नगरी)	६३
रेवत	(उद्यानम्)	१७२	वसन्त	(राजा)	१३८, १४२
रेवत-क	(पर्यतः)	१५३, १७२, १७५, १७९, १८०, १८३, १८५, १८८	वसन्तपुर	(नगरम्)	७, १८, ८३, ८६, ८७
रोहिणी	(राज्ञी)	१४४-१४६, १५१, १७७, १८१	वसन्तसेना	(गणिका)	१२१, १२३
रोहित	(जनपदः)	१२८	वसुदेव	(राजा)	११८-१२१, १२३, १२५, १२६, १४४-१४८, १५०-१५२, १६४, १६५, १७०, १७७, १८१
लक्ष्मी	(राज्ञी)	१९	वसुन्धर	(श्रमणः)	१०८
लक्ष्मी	(मन्त्रिपत्नी)	२०	वसुन्धरा	(दिक्कुमारी)	२५
लक्ष्मीग्राम	(ग्रामः)	१५८	वसुपालित	(श्रेष्ठी)	६९
लक्ष्मीपुर	(नगरम्)	१७	वसुमती	(यणिकपत्नी)	८८
लक्ष्मीरमण	(वनम्)	१२५	वस्तुपाल	(मन्त्री)	२, ६, २२, ३६, ५०, ५६, ६०, ६४, ९६, १०५, ११७, १४५, १५४, १७१, १८३, १८७-१९०
लक्ष्मीवती	(दिक्कुमारी)	२५	वस्त्रापथ	(गिरिनारगत- स्थानविशेषः)	१८७
"	(राज्ञी)	१२४	यद्विकुमार	(भयनपतिः)	५७, १८०
"	(ब्राह्मणी)	१५८, १५९	याम्बेयी	(देवी)	१०१
ललित	(श्रेष्ठिपुत्रः)	१४६	याम्भट	(मन्त्री)	६३
ललिताङ्ग	(देवाः)	१८, १९	यामनस्थली	(नगरी)	१८५
"	(श्रेष्ठिपुत्रः)	९२-९४	ययुधुमार	(भयनपतिः)	५७
ललितासरः	(सरः)	१८६	यारिण्येया	(दिक्कुमारी)	२५
लषणप्रसाद	(राजा)	२	यारणी	( " )	२६
लीलापती	(राज्ञी)	९२, ९३			
लोढागल	(नगरम्)	१९, २०			
यज्ञवृत्त	(राजा)	१९, २०			
यज्ञवृत्त	(चक्रवर्ती)	६७			
यज्ञनाम	(राजपुत्रः)	२१, २२, २४, ३२			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
वालि	( भ्रमणः )	६२	वीर	( तीर्थकरः )	१, ६८, ९५
वालिचिह्न	( भ्रमणः )	६२	वीरक	( शालापतिः )	१७८
वासवमण्डपः	( शत्रुञ्जयमण्डपः )	१८५	वीरधवल	( राजा )	२, १८६
वासुकी	( राष्ट्रकूटान्धया )	६५, ६७	वीरमती	( श्रेष्ठिपत्नी )	६९
वासुदेव	( राजा )	१७०	"	( राक्षी )	१४२, १४३
वासुपूज्य	( तीर्थकरः )	१२०	वृकोदर	( पाण्डवः )	१६७
विक्रमघन	( राजा )	१०६, १०७	वृन्दारक	( वनम् )	१४९
विक्रमबाहु	( " )	१०३, १०४	वृषभ	( तीर्थकरः )	४५
विचित्रा	( दिक्कुमारी )	२५	वृष्णि	( राजा )	१२०, १२५, १४५
विजयसेट	( नगरम् )	११९	वेगवती	( राक्षी )	१४८, १४९, १५९
विजयधरी	( श्रेष्ठिनी )	६८	वेत्रवण	( वनम् )	१२२
विजयसेनसूत्रि	( आचार्यः )	१, ३, १८५, १८८, १८९,	वेमति	( शालापतिः )	१७८
विजयसेना	( राक्षी )	११९, १२३	वैकुण्ठ	( कृष्णः )	१६१
विजया	( दिक्कुमारी )	२५	वैजयन्ती	( दिक्कुमारी )	२५
"		१२१, १५९	वैवाह्य	( पर्वतः )	१४, १८, ३२, ३८, ८३
विदर्भ	( जनपदः )	१२७, १३१, १३२, १४१	वैतालकुमार	( देवः )	३८, ४०
विदेह	( क्षेपम् )	२०, १४४	वैदर्भी	( राजपुत्री )	१३०, १३४, १३५, १३७-१४१, १४३, १४४, १६२
विद्युन्मती	( विद्याधरी )	१०८, १११	वैभार	( पर्वतः )	६८, ६९, ८१
विद्युन्मालिन्	( देवः )	६८, ८३	वैरोचन	( नृपः )	१७०
विनिनि	( राजपुत्रः )	३१, ३२, ४०, ६२	शकटव्यूह	( युद्धव्यूहः )	१६५
विनीता	( नगरी )	२८, ४८, ४६, ५३	शकटानन	( पत्रम् )	३४
विन्ध्य	( पर्वतः )	७, ७०, ७४, ८४, ८८, १५३	शकुनि	( न्यन्तरी )	१४८
विमल	( " )	६२, १८४	"	( राजा )	१६७
विमलबोध	( मन्त्रिपुत्रः )	१११, ११५	शङ्ख	( राजपुत्रः )	११५-११७, १४९
विमलवाहन	( कुलकरः )	२४	शङ्खपुर	( नगरम् )	१०३
"	( भ्रमणः )	१५८	शतपत्नी	( ग्रामः )	१६५
विमलस्वामिन्	( तीर्थकरः )	१४४	शतपल	( राजा )	१८
विशालशृङ्ग	( पर्वतः )	११५, ११६	शतयुध	( राजा )	९२
विश्वप्रिय	( जनपदः )	६७	शत्रुञ्जय	( पर्वतः )	५४, ५५, ६१, ६२, १८६-१८८
विष्णु	( वासुदेवः )	१५१-१५४, १६२, १६५, १६९, १७०, १७२, १७३, १७६-१७९, १८२	शत्रुन्तप	( राजा )	१६६
विष्णुमात	( भ्रमणः )	१२०	शत्रुमर्दन	( " )	९७, ९८
विष्वक्सेन	( राजा )	१५७	शत्रुसेन	( राजपुत्र )	१४७
"	( " )	१७३	शम्भुविद्या	( प्रतीक्षारी )	१००
वीरशौक्य	( नगरी )	६७	शमरु	( भायुषागाररक्षकः )	३४
			शस्य	( राजा )	१६७

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
सोमदेव	( द्विजः )	१५८	हरिणन्दिन्	( राजा )	१११-११५
सोमप्रभ	( राजपुत्रः )	३२	हरिभद्रसूरि	( याकिनीसुनु )	१
"	( राजा )	११४	हरिभद्रसूरि	( आचार्यः )	१,३,१८८
सोमयशस्	( राजपुत्रः )	५०	हरिमित्र	( द्विजः )	१३६,१३९
सोमशर्मन्	( पुरोहितः )	८२	हरिवश	( वशः )	११८
"	( द्विजः )	१७६	हरिश्चन्द्र	( राजा )	१२४,१२५
सोमथी	( माणवपत्नी )	९१	हस्तिनागपुर	( नगरम् )	७५
सोमा	( द्विजपुत्री )	१७६	हस्तिनापुर	( " )	११५,१४६, १५७,१८१
सौप्रामणी	( दिक्कुमारी )	२६	हस्तिपुर	( नगरम् )	१५७
सौधर्म	( कव्यः )	२०,६७,१०८, १०९,१२३,१३९,१४२	हस्त	( मन्त्री )	१६५
"	( रुद्रः )	२६-२८,६०,१४२	हास्ता	( दिक्कुमारी )	२६
सौमनस	( मेखवनम् )	२७	हिरण्यकुम्भ	( श्रमणः )	१२३
सौवीर	( नगपम् )	११८	हिरण्यनाभ	( राजा )	१६५,१६७,१६८
स्तम्भन-क	( जितः )	१८६	हिरण्यरोम	( " )	१२१
स्तम्भनी	( विद्या )	७०	हिमवत्कुमार	( देवः )	४०
स्तिमित	( दशाहः )	११८	हिमवान्	( पर्वतः )	११८
स्वर्णकुम्भ	( श्रमणः )	१२३	हिमाचल	( " )	४०
स्वर्णभूमी-मही	( जनपदः )	१२२	हिमाचलकुमार	( देवः )	४०
स्वयम्प्रभा	( राजपुत्री )	१९	हुण्डिक	( घाचकः )	१३३
स्वयम्बुद्ध	( धर्माध्यक्षः )	१८	हृषीकेश	( वासुदेवः )	१७७
हरि	( वासुदेवः )	१५०, १५१, १५३, १५५-१५७, १६१-१६४, १६९- १७३, १७६-१७९, १८१, १८२	हेमसूरि	( आचार्यः )	१
			हेमाङ्गद	( राजा )	१६३
			हेमवत	( क्षेत्रम् )	१४३
			ह्री	( दिक्कुमारी )	२९

